

чист как алмаз
wielki jak pies
be as soft as velvet
beau comme un coeur
чист как алмаз
schwarz wie die Nacht sein
beau comme un coeur

Włodzimierz Wysoczański

**JĘZYKOWY OBRAZ ŚWIATA
W PORÓWNANIACH
ZLEKSYKALIZOWANYCH
NA MATERIALE WYBRANYCH JĘZYKÓW**

Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego

JĘZYKOWY OBRAZ ŚWIATA
W PORÓWNANIACH
ZLEKSYKALIZOWANYCH
NA MATERIALE WYBRANYCH JĘZYKÓW

Włodzimierz Wysoczański

JĘZYKOWY OBRAZ ŚWIATA
W PORÓWNANIACH
ZLEKSYKALIZOWANYCH
NA MATERIALE WYBRANYCH JĘZYKÓW

Wrocław 2006
Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego

Recenzent
Antoni Furdal

Redaktorki Wydawnictwa
Lidia Krawiec-Aleksandrowicz i Anna Sokolska

Projekt okładki i strony tytułowej
Agnieszka Gębicka

Redaktor techniczny
Bożena Sobota

Wydanie drugie poprawione i uzupełnione

© Copyright by Włodzimierz Wysoczański
and Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego Sp. z o.o., Wrocław 2006

ISSN 0239-6661
ISBN 83-229-2728-2

Przygotowano do druku w Wydawnictwie Uniwersytetu Wrocławskiego Sp. z o.o.
Wydrukowano w Drukarni HECTOR

Spis treści

Wstęp	13
Wykaz skrótów	17
 Część pierwsza	
Porównanie. Językowy obraz świata	19
1. Porównanie. Porównanie frazeologiczne	21
1.1. Porównanie jako czynność i kategoria językowa	21
1.1.1. Porównywanie	21
1.1.2. Semantyczna struktura porównania	22
1.1.3. Formalna struktura porównania	23
1.1.4. Relacje porównawcze	23
1.1.5. Typy porównań	24
1.1.6. Porównanie a metafora	27
1.2. Charakterystyka porównań frazeologicznych	29
1.2.1. Porównania swobodne i zleksykalizowane	29
1.2.2. Typy porównań zleksykalizowanych	29
2. Charakterystyka porównań typu <i>X jak Y</i>	32
2.1. Specyfika porównań typu <i>X jak Y</i>	32
2.1.1. Struktura znaczeniowa porównań typu <i>X jak Y</i>	33
2.1.2. Budowa formalna porównań typu <i>X jak Y</i>	34
2.1.2.1. Koniunktor	35
2.1.2.2. Przedmiot porównania	37
2.1.2.3. Określnik porównania	40
2.1.2.4. Nośnik porównania	42
2.1.3. Porównania obrazowe	44
2.1.3.1. Porównania typu <i>X jak Y</i> z charakterystyką jakościową	45
2.1.4. Intensywa	46
2.1.4.1. Intensywność cechy w porównaniach typu <i>X jak Y</i>	47
2.1.4.2. Porównania typu <i>X jak Y</i> z charakterystyką ilościową	48
2.1.4.3. Elatyw w porównaniach typu <i>X jak Y</i>	49
2.2. Nacechowanie ekspresywne i emocjonalne oraz zróżnicowanie stylistyczne w porównaniach typu <i>X jak Y</i>	52
2.3. Wartościowanie w porównaniach typu <i>X jak Y</i>	61
2.4. Wariantywność i synonimia w obrębie porównań typu <i>X jak Y</i>	63
2.4.1. Frazeologiczne warianty porównawcze	63
2.4.2. Frazeologiczne synonimy porównawcze	66
3. Językowy obraz świata. Założenia	68
3.1. Rozumienie językowego obrazu świata – uogólniona prezentacja ważniejszych koncepcji	68

3.2. Gnoseologiczne aspekty odniesień między językiem, myśleniem i rzeczywistością	71
3.3. Relatywizm kulturowy i językowy	73
3.4. Kategoryzacja jako składowa procesu poznania i językowego obrazu świata	77
3.5. Myślenie potoczne a językowy obraz świata	80
3.6. Prototypy w językowym obrazie świata	81
3.7. Stereotyp jako wyznacznik językowego obrazu świata	84
Część druga	
Językowe ujmowanie świata w porównaniach typu <i>X jak Y</i>	89
Zasady prezentacji analizowanego materiału	92
I. NATURA	94
1. Wszechświat, zjawiska atmosferyczne	94
1.1. Świat	94
1.1.1. Niebo	94
1.1.1.1. Ciała niebieskie, skupienia w atmosferze	94
1.1.1.2. Powietrze	96
1.1.1.3. Pogoda, wyładowania, opady, zjawiska atmosferyczne	96
1.1.2. Ziemia	100
1.1.2.1. Powierzchnia i wnętrze ziemi	100
1.1.2.1.1. Warstwa ziemi	100
1.1.2.1.2. Kamienie, bryły skalne, minerały	101
1.1.2.1.3. Ukształtowanie terenu	104
1.1.2.1.4. Obszary ziemi	105
1.1.3. Woda	105
1.1.3.1. Obszary wodne, wały wodne, wzniesienia wody, zalania wodą	107
1.1.4. Światło, ciemność, cień	109
1.1.5. Ogień	109
2. Rośliny	111
2.1. Zakorzenie się, rosnąć	111
2.2. Rodzaje roślin	111
2.2.1. Rośliny dziko rosnące	111
2.2.2. Rośliny uprawiane w polu	113
2.2.3. Rośliny hodowane w ogrodzie	113
2.3. Obszary leśne	116
2.4. Drzewa, krzewy	117
2.5. Grzyby	119
2.6. Kwiaty	119
2.7. Owoce	121
2.8. Części roślin	123
3. Zwierzęta	126
3.1. Zwierzę	126
3.1.1. Zwierzęta dziko żyjące	127
3.1.1.1. Zwierzęta żyjące na terenie badanego obszaru językowego	127
3.1.1.2. Zwierzęta żyjące poza badanym obszarem językowym	137
3.1.2. Zwierzęta hodowane przez człowieka	138
3.1.2.1. Bydło	138
3.1.2.2. Trzoda	142
3.1.2.3. Owce, barany	145

3.1.2.4. Kozy, kozły	147
3.1.2.5. Konie	148
3.1.2.6. Osły, muły	151
3.1.2.7. Króliki	152
3.1.3. Zwierzęta synantropijne	152
3.1.3.1. Pies	152
3.1.3.2. Kot	161
3.2. Ptaki	165
3.2.1. Ptaki żyjące na wolności	166
3.2.2. Ptaki domowe	172
3.2.3. Ptaki oswojone	176
3.3. Zwierzęta latające	176
3.4. Ryby	176
3.5. Zwierzęta wodne	180
3.6. Gady i płazy	180
3.7. Raki	183
3.8. Robaki	183
3.9. Owady	184
3.10. Pająki	190
3.11. Ślimaki	190
3.12. Pijawki	190
3.13. Zwierzęta, stwory występujące w legendach, bajkach, mitach	190
3.14. Skupiska zwierząt	191
3.15. Budowa anatomiczna zwierząt	192
3.16. Dźwięki wydawane przez zwierzęta	195
3.17. Stany, czynności fizjologiczne, wydzieliny, odchody	195
3.18. Zwierzęta martwe, padłe	197
3.19. Siedziby zwierząt	197
II. CZŁOWIEK	197
I. Wymiar indywidualno-jednostkowy	197
1.1. Przedstawiciele rodzaju ludzkiego	197
1.2. Sfera cielesności	200
1.2.1. Budowa anatomiczna	200
1.2.1.1. Części górne	200
1.2.1.2. Części dolne	204
1.2.1.3. Wnętrznosci	205
1.2.1.4. Krew, żyły	206
1.2.1.5. Kościce	206
1.2.1.6. Skóra	206
1.2.1.7. Owłosienie	206
1.2.1.8. Wydzieliny	207
1.2.2. Powierzchnowość, wygląd zewnętrzny	207
1.2.3. Narodziny, życie	207
1.2.4. Funkcje, stany ciała, doznania, odbiór zmysłami	208
1.2.5. Jedzenie, picie, używki	211
1.2.5.1. Jedzenie	211
1.2.5.1.1. Gotowanie	211
1.2.5.1.2. Produkty, przyprawy	212
1.2.5.1.3. Potrawy, wyroby, wypieki, słodycze	215
1.2.5.1.4. Obżarstwo	218

1.2.5.2. Picie	218
1.2.5.2.1. Napoje, napoje alkoholowe	218
1.2.5.2.2. Opilstwo	219
1.2.5.3. Naczynia, przybory kuchenne	219
1.2.5.4. Odpadki	222
1.2.5.5. Użytki	222
1.2.6. Odzież, obuwie	223
1.2.6.1. Odziewanie się, odzienie	223
1.2.6.2. Obuwianie się, obuwie	225
1.2.7. Czystość, toaleta, ozdoby	226
1.2.7.1. Utrzymanie czystości	226
1.2.7.2. Toaleta, higiena	227
1.2.7.3. Ozdoby, przybory użytkowe	228
1.2.8. Zdrowie, choroby, ułomności	229
1.2.8.1. Zdrowie	229
1.2.8.2. Choroby, dolegliwości, niedomagania	229
1.2.8.3. Dysfunkcje cielesne	231
1.2.8.4. Leczenie się	232
1.2.9. Śmierć	233
1.3. Sfera psychiki i rozumu	235
1.3.1. Stan świadomości, stan psychiczny	235
1.3.2. Rozum, stan umysłowy, umiejętności, zdolności	236
1.3.3. Akty wolitywne, potrzeby, dążenia	237
1.3.4. Zachowanie, emocje, przeżycia, uczucia, temperament	239
1.3.5. Wartości, postawy, nastawienia, postępowanie człowieka	241
1.4. Wiedza o naturze świata, doświadczanie świata	243
1.4.1. Egzystencja, istnienie	243
1.4.2. Trwanie	243
1.4.2.1. Początek i koniec	243
1.4.2.2. Czas	243
1.4.2.3. Pory roku	245
1.4.2.4. Wiek człowieka	245
1.4.3. Los, bieg zdarzeń	246
1.4.3.1. Powodzenie, niepowodzenie	246
1.4.4. Czynności i stany właściwe z natury oraz wynikające z działania czynnika zewnętrznego	246
1.4.5. Tajemnica	248
1.4.6. Normy etyczne	248
1.4.7. Kolory	248
1.4.8. Zapachy	248
1.4.9. Dźwięk	248
1.4.10. Rozmiar	248
1.4.11. Ciężar i miara	249
1.4.12. Ilość	249
1.4.13. Kolejność, szereg, uformowanie	250
1.4.14. Jakość	250
1.4.15. Kształt, forma, budowa	250
1.4.16. Miejsce	251
1.4.17. Stan	252
1.4.18. Temperatura	252

2. Organizacja społeczna życia człowieka	252
2.1. Stosunki między ludźmi	252
2.1.1. Pokrewieństwo, powinowactwo	252
2.1.1.1. Rodzina	252
2.1.1.2. Stan cywilny	256
2.1.2. Układy pozarodzinne w zbiorowości	257
2.2. Stan posiadania	258
2.2.1. Pieniądze	258
2.2.2. Własność	259
2.2.3. Majętni, ubodzy	260
2.2.4. Sprawy pieniężne	262
2.3. Naruszenie norm etyczno-społecznych, wymiar sprawiedliwości	263
2.3.1. Rozbój, grabież, zbrodnia, przestępstwo	263
2.3.2. Sąd	263
2.3.3. Kara	264
2.4. Struktura społeczna, działalność publiczna	265
2.4.1. Godności, tytuły	265
2.4.2. Instytucje, stanowiska, urzędy, posady, funkcje	266
2.4.3. Wystąpienia zbiorowe	267
2.4.4. Pochodzenie, pozycja społeczna	267
2.5. Działalność zawodowa	268
2.5.1. Praca, zajęcie	268
2.5.1.1. Praca przymusowa, najemna, akordowa	268
2.5.1.2. Wyrobnicy	269
2.5.2. Rzemiosła, fach, profesja; usługi	269
2.5.2.1. Ciesielstwo, stolarstwo, obróbka drewna	269
2.5.2.2. Kowalstwo, ślusarstwo	273
2.5.2.3. Druciarstwo	274
2.5.2.4. Przędźnictwo, tkactwo, włókiennictwo	275
2.5.2.5. Krawiectwo	276
2.5.2.6. Kuśnierstwo	278
2.5.2.7. Szwewstwo	278
2.5.2.8. Szklarstwo	279
2.5.2.9. Zegarmistrzostwo	280
2.5.2.10. Zduństwo	280
2.5.2.11. Kominiarstwo	280
2.5.2.12. Strażactwo	280
2.5.2.13. Murarstwo	281
2.5.2.14. Piekarstwo	281
2.5.2.15. Rzeźnictwo	281
2.5.2.16. Pralnictwo	281
2.5.2.17. Młynarstwo	282
2.5.2.18. Smolarstwo	282
2.5.2.19. Łycarstwo	283
2.5.2.20. Górnictwo	283
2.5.2.21. Browarnictwo, gorzelnictwo	283
2.5.2.22. Stróżowanie, nadzór	283
2.5.2.23. Doręczycielstwo	284
2.5.2.24. Załadunek, rozładunek	284
2.5.2.25. Karczmarstwo	284
2.5.2.26. Handel	284

2.5.3. Materiały i przedmioty odnoszone do różnorodnej działalności	285
2.5.3.1. Materiały i substancje	285
2.5.3.2. Narzędzia, przyrządy, przybory, sprzęt, urządzenia i wyroby różnego przeznaczenia	287
2.5.3.3. Akcesoria do utrzymywania światła, rozniecania i podtrzymywania ognia	289
2.5.3.4. Naczynia do przenoszenia, przechowywania płynów, ciał sypkich, opakowania, pojemniki	290
2.5.3.5. Wyroby służące do związywania	293
2.5.4. Pomieszczenia specjalnego przeznaczenia	294
2.6. Tradycyjne dziedziny gospodarki człowieka	295
2.6.1. Rolnictwo, pasterstwo	295
2.6.1.1. Zajmujący się uprawą, hodowlą	295
2.6.1.2. Tereny uprawne, uprawy, plony	295
2.6.1.3. Prace polowe, ogrodowe, akcesoria	296
2.6.1.4. Narzędzia	297
2.6.1.5. Obiekty gospodarcze	299
2.6.2. Pszczelarstwo, produkty pszczele	299
2.6.3. Rybołówstwo	300
2.6.4. Myślistwo, leśnictwo	301
2.7. Wojsko	301
2.7.1. Wojownicy, zbrojni, żołnierze	301
2.7.2. Znaki, regulaminy wojskowe; oręż, środki bojowe, broń, sprzęt bojowy	302
2.7.3. Wyposażenie żołnierza; ułożenia obronne, warowne, wytwórnice i magazyny broni, koszary	305
2.7.4. Działania zbrojne	306
2.8. Transport	306
2.8.1. Formy przemieszczania się	306
2.8.2. Środki komunikacyjno-transportowe	306
2.8.2.1. Środki lokomocji, pojazdy, wyposażenie, akcesoria pomocnicze	306
2.8.2.2. Prowadzący środki transportowe	309
2.8.2.3. Szlaki komunikacyjne i ich urządzenie	309
2.9. Urządzenia urbanizacyjne i industrialne	310
2.9.1. Osady, miasta	310
2.9.2. Zabudowy	310
2.9.2.1. Budowle obronne, warowne, siedziby	310
2.9.2.2. Budowle, pomieszczenia mieszkalne i użytkowe	311
2.9.2.2.1. Urządzenie i wyposażenie	311
2.9.2.3. Budowle publiczne	313
2.9.2.4. Budowle sakralne, kultu, ich wyposażenie, wystrój	313
2.9.2.5. Budowle wydzielone, część innych budowli, budynków, elementy konstrukcyjne	314
2.10. Uczenie się, nauka, wychowanie	316
2.11. Sztuka, działalność twórcza, artystyczna, muzyka	318
2.11.1. Wytwory artystyczne i folklorystyczne	318
2.11.2. Teatr, widowiska	319
2.11.3. Muzyka	320
2.11.3.1. Granie, śpiewanie	320
2.11.3.2. Instrumenty i sprzęt muzyczny	320
2.11.3.3. Muzycy, śpiewacy	322

2.12. Zwyczaje, obyczaje, rozrywka, obrzędowość	322
2.12.1. Zwyczaje ludowe	322
2.12.2. Zaślubiny	323
2.12.3. Gościna, ucztowanie, uroczystości okolicznościowe	323
2.12.4. Etykieta, konwenanse, moda	324
2.12.5. Rekreacja	324
2.12.5.1. Zabawy dziecięce, zabawki	324
2.12.5.2. Zabawy taneczne	325
2.12.5.3. Zabawy, gry towarzyskie, hazardowe, loterie	325
2.12.5.4. Turnieje, parady, imprezy plenerowe, zawody sportowe	326
2.13. Grzebanie zmarłych	327
III. BÓG, WIARA, WIERZENIA, RELIGIA	328
1. Bóg, bogowie, bóstwa	328
2. Sfery świata w wierzeniach, religiach	330
2.1. Tamten świat	330
2.2. Niebo	330
2.2.1. Istoty nieba	331
2.3. Krainy szczęśliwości	331
2.4. Piekło	332
2.4.1. Istoty piekła	332
2.5. Inne istoty pozaludzkie, mityczne, baśniowe	337
2.6. Zjawiska, działania i akcesoria niezwykle, magiczne	339
3. Wiara, religie	340
3.1. Wiara, symbole wiary, prawdy objawione, dogmaty	340
3.2. Postaci biblijne	342
3.3. Założyciele religii	344
3.4. Wyznawcy, apostości, ateści, konwertyci	344
3.5. Święci	344
3.6. Teksty, modlitwy kanoniczne	345
3.7. Liturgia, nabożeństwa, święta, praktyki religijne	345
3.8. Paramenty, naczynia liturgiczne, materiały używane w obrzędach liturgicznych	347
3.9. Hierarchia kościelna	347
3.10. Urzędy pomocnicze, posługa kościelna	348
3.11. Wspólnoty zakonne, życie odosobnione	349
Wnioski	350
Bibliografia	360
Summary	375
Indeks osobowy	377
Indeks analizowanych haseł	381

Wstęp

Zasadniczym obiektem badawczym pracy jest porównanie, podstawową kwestią zaś dociekań jest jego charakterystyka wraz z utrwalonym w nim językowym ujęciem rzeczywistości pozajęzykowej ukazanym w planie konfrontacji międzyjęzykowej¹. Rozpatrzenie tego zagadnienia obejmuje wieloaspektowe spojrzenie na porównanie zmierzające, w miarę możliwości, do kompleksowego jego ujęcia. Porównanie przedstawia się więc w ramach systemu językowego, a także jako element myślenia wraz z towarzyszącymi mu powiązaniami kulturowo-społecznymi. W pierwszym przypadku chodzi o naświetlenie ogólnego, lecz możliwie najszerszego tła strukturalno-semantycznego porównań w językach naturalnych. Nurt drugi nawiązuje do badań interdyscyplinarnych wraz z podejściem językoznawczym charakteryzujących się nasileniem zainteresowania odniesieniami między językiem a aspektami kulturowo-społecznymi i kognitywnymi, predestynującymi funkcjonowanie języka i ujawniającymi się w nim. Perspektywa ta stanowi jednocześnie przyczynek do rozwoju wyłożonych idei przez ukazanie językowej interpretacji rzeczywistości z określonych punktów widzenia (Bartmiński 1990: 109–127; 1993a: 7–17; 1993b: 90–108) na drodze porównawczego badania konkretnego materiału językowego. Wiąże się ona z nastawieniem badań interdyscyplinarnych zmierzających do pełniejszych ujęć typologicznych systemu języka, a także typologii frazeologicznej i paremiologicznej uzasadnionych założeniami pełnego opisu języka (Furdal 1981: 82–85), inaczej „wykrycia ukształtowania typologicznego języków i określenie ich charakteru” (Damborský 1977: 5) dzięki umocowaniu w badaniach semantycznych odnoszonych do zagadnienia językowej kategoryzacji świata oraz relacji łączącej kulturę i słownictwo (Wierzbicka 1999: 25–48, 83–137, 404–449), tj. w problematyce kulturowego charakteru języka (Anusiewicz 1991: 17–30). Z tego względu celem niniejszej pracy jest wykrycie i zbadanie prawidłowości zachodzących między językowymi sposobami formułowania i wyrażania myśli o świecie w wybranych językach słowiańskich – polskim z grupy zachodniej, rosyjskim z grupy wschodniej i serbsko-chorwackim z grupy południowej². Służyć

¹ Podstawą niniejszej pracy jest niepublikowana rozprawa doktorska *Językowy obraz świata w porównaniach frazeologicznych (na materiale wybranych języków europejskich)*, Wrocław 1995 (maszynopis). Przedkładana wersja uwzględnia, w miarę jak najpełniej, dorobek badawczy z zakresu podejmowanej problematyki powstały po ukończeniu oryginału.

² A także tylko w zakresie wykorzystywanych zasobów słownikowych w języku kaszubskim i niektórych gwarach analizowanych języków. Ze względu na przedstawiany w pracy konkretny

temu ma opis porównań zleksykalizowanych pod względem znaczeniowoformalnym, a przede wszystkim analiza i klasyfikacja ich obrazowych podstaw oraz charakterystyka strony emocjonalno-ekspresywnej i stylistycznej. Problematyka językowej reprezentacji percypowanej rzeczywistości obejmuje różnorodne wy-cinki rzeczywistości pozajęzykowej ujęte w zleksykalizowane i rejestrowane w słownikach porównania frazeologiczne i przysłowia o strukturze formalnoznaczeniowej *X jak Y* typu *słodki jak cukier, leżeć jak martwy*, tj. mające wyróżnik strukturalny „jak”, gdyż to właśnie w nim „funkcja porównawcza przejawia się z maksymalną wyrazistością”, a ponadto odzwierciedla on „najbardziej oczywiste, ważne, typowe, a w konsekwencji najbardziej realne i proste stosunki między przedmiotami i zjawiskami otaczającego świata” (Ogoł’cev 1978: 90)³, co sprawia, że porównania tego typu stanowią przeważającą część frazeologicznych jednostek porównawczych. Rozpatrywane porównania stanowią całościowe jednostki języka pod względem znaczeniowym, formalnym i funkcjonalnym, toteż relacja oznaczania przez nie pewnej rzeczywistości jest relacją odniesieniową między rzeczywistością poznawaną a fragmentem języka (porównania). Z tego więc względu analizowane jednostki frazeologiczne i paremiologiczne odzwierciedlają utrwaloną w języku i uwarunkowaną językowo wykładnię sądów o świecie. Materiał badawczy porównań typu *X jak Y* został wyekscerpowany głównie z jednojęzycznych słowników frazeologicznych i paremiologicznych, a także – ze względu na szczególną przydatność w prowadzonych badaniach porównawczych – ze specjalistycznych słowników dwu- i wielojęzycznych.

Problem badawczy to swoje pytanie określające jakość i rozmiar pewnej niewiedzy (por. Pieter 1967: 67). Poznaniu tego nieznanego obszaru (pewnej kategorii faktów lub zjawisk) służy jego badanie, które wyznacza przyjęta dlań metoda (por. Zaczyński 1968: 68), czyli „zespół czynności, które należy wykonać i procesów, które muszą się odbyć, aby można było uzyskać uzasadnione i sprawdzone twierdzenie o badanych faktach” (Tomaszewski 1963: 45; por. też Pieter 1974: 30). W odniesieniu do zagadnienia porównania traktowanego jako czynność myślowa i jako jednostka językowa stosuje się technikę opisu w połączeniu z klasyfikacją i systematyzacją. W odniesieniu zaś do strony strukturalno-znaczeniowej rozpatrywanych nadrzędnie porównań typu *X jak Y* przeprowadza się wszechstronną analizę zebranego materiału empirycznego dającą charakterystykę porównań. Z kolei weryfikacji założeń teoretycznych dotyczących językowego obrazu świata służy międzyjęzykowa analiza porównawcza utrwalonych w porównaniach stereotypów oraz porównywanie danych uzyskanych przez zestawienie rezultatów tej analizy.

słownikowy materiał empiryczny, a ściślej – jego przypisanie w danym czasie określonej etnolektowi, nie oddziela się tu przykładów języka serbsko-chorwackiego oraz serbskiego i chorwackiego (odrębność według uznawanego obecnie statusu zaznacza się następująco: serbsko/chorwacki), a także polskiego i kaszubskiego (odrębność etnolektalną zaznacza wprowadzany każdorazowo przy przykładach skrót kasz.).

³ Tu i dalej polskojęzyczne wersje cytatów i przykładów – przeł. W.W.

Praca składa się z dwóch części. Część pierwsza „Porównanie. Językowy obraz świata” obejmuje trzy rozdziały. W rozdziale pierwszym przedstawiona jest charakterystyka porównania rozumianego jako operacja myślenia, a następnie ukazany jest wymiar semantyczny i formalny porównania językowego z wyszczególnieniem zachodzących w nim relacji porównawczych, pokazową egemplifikacją porównań gradacyjnych i niegradacyjnych i ich wykładników, a także najogólniejsze zarysowanie specyfiki porównania niegradacyjnego w zestawieniu z metaforą. W dalszej kolejności następuje charakterystyka porównań frazeologicznych koncentrująca się na wyróżnieniu porównań zleksykalizowanych i ich podziale. Rozdział drugi otwiera szczegółowa charakterystyka porównania typu *X jak Y*, obejmująca aspekt znaczeniowy oraz aspekt strukturalny. Następnie wyróżnia się porównania obrazowe oraz intensywa, a także omawia się zjawisko intensywności w porównaniach typu *X jak Y*, wydzielając jednostki z charakterystyką jakościową i ilościową. Kolejna część rozdziału poświęcona jest analizie zleksykalizowanych porównań typu *X jak Y* pod kątem przejawiających się w nich wartości ekspresywno-emocjonalnych, zróżnicowania stylistycznego z wyróżnieniem zasadniczych typów modyfikacji stylistycznych oraz zawartego w porównaniach systemu wartościowania. Porusza się tu również zagadnienia związane ze zjawiskiem synonimii, charakteryzując jednocześnie frazeologiczne warianty i synonimy porównawcze. Wyszczególnione zagadnienia wyjaśniane są na językowym materiale przykładowym wymienionych języków słowiańskich, języka francuskiego, angielskiego, niemieckiego oraz ilustracyjnie innych języków. Naświetlenie w ogólnych zarysach kwestii teoretycznych dotyczących problematyki językowego obrazu świata następuje w rozdziale trzecim. Przedstawione jest w nim rozumienie pojęcia i terminu *językowy obraz świata* na tle różnorodnych doń podejść, a następnie zreferowane są implikowane przez to pojęcie zagadnienia związku między językiem i myśleniem, determinizmu i relatywizmu językowego, wiedzy i doświadczenia potocznego oraz koncepcje stereotypów i prototypów.

Część druga pracy „Językowe ujmowanie świata w porównaniach typu *X jak Y*” poświęcona jest zestawieniu i omówieniu materiału faktograficznego zebranych frazeologizmów i paremii typu *X jak Y*, która powinna – jak się zakłada – pokazać zarówno zbieżności, jak i odmienności obrazów językowego ujmowania świata w rozpatrywanych jednostkach na podstawie konfrontacji odzwierciedlonej w nich potocznej kategoryzacji rzeczywistości oraz występujących w nich konotacji i sądów stereotypowych odnoszących się do różnorodnych składników określonych mikroświatów. W obrębie prezentowanych zasadniczych kompleksów pojęciowo-asocjacyjnych (kompleksy NATURA, CZŁOWIEK oraz BÓG, WIARA, WIERZENIA, RELIGIA) zamieszcza się makrogrupy z wykazami występujących w porównaniach nazw obiektów porównania oraz zestawienia cech związanych z tymi obiektami. Pozwoli to ukazać nie tylko ogromną liczbę utrwalonych w porównaniach cech tworzących językowe obrazy świata konkretnych obiektów rzeczywistości posługujących się i wybieranych reprezentantów dla ich

wyrażania, lecz również w sposób przejrzysty unaocznić prawidłowości językowego wyrażania świata w planie porównawczym. Takie zestawienie materiału jednorodnych strukturalnie zleksykalizowanych jednostek komparatywnych powinno też dać, w określonej mierze, naświetlenie kwestii odnoszących się do przyjmowanych założeń językowego determinizmu oraz językowego relatywizmu.

Wykaz skrótów

ang.	angielski
ciesz.	cieszyńskie
cz.	czeski
dawn.	dawne
dem.	<i>deminutivum</i>
dial.	dialekt, dialektalny
dziec.	dziecięce
fr.	francuski
gm.	gminny
gw.	gwarowe
hipokor.	hipokorystyczny
hist.	historyczny
jęz.	język
K	koniunktor porównania
karc.	karciane
kas.	kaszubski
książk.	książkowy
lit.	literackie
med.	medyczne
mias.	miasto
miejs.	miejscowość
miejsk.	miejskie
N	nośnik porównania
O	określnik porównania
P	przedmiot porównania

p, pol.	polski
por.	porównaj
pot.	potoczne
pow.	powiat
przen.	przenośny
przyp.	przypis
r, ros.	rosyjski
s, sch.	serbsko/chorwacki
stp.	staropolski
tzn.	to znaczy
woj.	województwo
zob.	zobacz
zwl.	zwłaszcza

Skróty koniunktora

c.	<i>comme</i>
ч.	<i>что</i>
j.	<i>jak</i>
к.	<i>как</i>
к.	<i>kao</i>
k.	<i>kao</i>
l.	<i>like</i>
w.	<i>wie</i>

Część pierwsza

Porównanie.

Językowy obraz świata

1. Porównanie. Porównanie frazeologiczne⁴

1.1. Porównanie jako czynność i kategoria językowa

1.1.1. Porównywanie

Porównywanie stanowi podstawę, a zarazem środek poznania rzeczywistości świata realnego i wyobraźnego dzięki ustaleniu podobieństw i różnic między składnikami tej rzeczywistości. Będąc podstawową operacją myślenia (zob. Szewczuk 1975: 346–347), porównanie jest nierozdzielnie związane z działalnością podmiotu poznającego (por. Žilin 1963: 83; Kożyn 1979: 121; Jurkowski 1986: 136–140), tj. nieodłącznie towarzyszy spostrzeganiu, ściślej – apercepcji (Putkiewicz, Dobrowolska, Kukołowicz 1987: 72–96). Porównanie lub zestawienie różnorodnych obiektów, ich własności bądź jakichś czynności służy przede wszystkim ich uwypukleniu, pełniejszej charakterystyce – zarówno jakościowej, jak i ilościowej, a dalej ustaleniu odniesień między porównywanymi obiektami rzeczywistości oraz tworzeniu sądów (Rudnev 1948: 191). Będące zasadniczą i uniwersalną operacją myślową, a tym samym związane z działalnością mowną człowieka, która znajduje swoje odzwierciedlenie w jednostkach języka, porównanie jawi się jako jeden z przejawów myślenia asocjacyjnego (Klimkova 1991: 45)⁵. Tak więc asocjacja będąca fenomenem psychicznym pełni ważną rolę w ujmowaniu świata, stając się uwarunkowany wcześniejszym doświadczeniem związek, dzięki któremu spostrzeżenia lub powstałe w świadomości wyobrażenia wywołują inne wyobrażenia na zasadzie podobieństwa, styczności (przyległości) bądź przeciwieństwa (Podsiad, Więckowski 1983: 182). Spośród wskazanych praw asocjacji zasadnicze w odnie-

⁴ Przedstawiona tu wykładnia porównania w ujęciu czynności i kategorii językowej oraz rozumianego jako jednostka frazeologiczna nawiązuje do koncepcji F. Čermáka (1983: 466–486), a także do naszych założeń zawartych w referacie *O pewnym typie porównań leksykalnych w starych związkach frazeologicznych* (Posiedzenie Komisji Językowej WTN, Wrocław 1991) oraz w pracach: Wysoczański 1992: 37–39; *idem*, *Językowy obraz świata...*: 31–62 (por. przyp. 1).

⁵ „Przez »asocjację«, czyli »kojarzenie«, rozumie się w psychologii zjawisko stykania się ze sobą kolejnych wyobrażeń w »strumieniu świadomości« (Pieter 1963: 23). Przez prawo według podobieństwa zaś »rozumie się wypadki kojarzenia, w których spostrzeżenie lub wyobrażenie A zdaje się pociągać następujące po nim wyobrażenie B, dzięki obiektywnemu podobieństwu przedmiotów spostrzeżenia wzgl. wyobrażenia“ (Pieter 1963: 24), tzn. porównujemy ze sobą podobne do siebie przedmioty.

sieniu do porównań jest prawo według podobieństwa. Jednakże tak rozumiane porównanie, tj. jako operacja myślenia, jest zawsze zdeterminowane obiektywnymi własnościami przedmiotów i zjawisk oraz istniejącymi między nimi stosunkami (por. Charitončik, Paromčik 1988: 71). Porównywanie – zauważanie podobieństw i różnic – to zatem elementarna czynność umysłowa ustalania związków między zjawiskami leżąca „u podstaw operacji tworzenia pojęć (klasyfikacja świata) (Grzegorzczkova 1991: 66)⁶. Porównanie zawarte w konkretnych leksemach („takich np. jak przymiotniki typu *inny, różny, podobny, taki sam*, bądź czasowniki typu *przypominać*”, zob. Grzegorzczkova 1991: 66), a więc utrwalone w jednostkach systemowych, ma charakter statyczny (Lekomceva 1983: 173). Porównanie widziane zaś przez pryzmat teorii relacji i zbiorów może być traktowane jako operacja na elementach określonego zbioru, stanowiąc obiektywną lub subiektywną ocenę wyrażoną w jednej z wielu możliwych relacji zachodzących między elementami tego zbioru. Porównanie takie nazywane jest porównaniem logicznym (zob. Jurkowski 1976: 11–26; Ogoł'cev 1978: 8–26).

1.1.2. Semantyczna struktura porównania

Semantycznie zakres każdego porównania rozumianego jako kategoria językowa (bądź jako kategoria gramatyczna; co do terminu zob. Lekomceva 1983: 173) wyznacza dualność struktury, na którą składają się dwa komponenty: określany i określający (por. Stein 1906a: 99; Kunin 1969: 80). Stosunki między komponentami tej dychotomicznej struktury wyrażane są jedną z możliwych relacji porównawczych. Wiąże się to z tym, iż porównywanie, tj. konfrontacja co najmniej dwóch obiektów, jest w rzeczywistości porównywaniem własności tych obiektów lub też porównywaniem czynności bądź określonych stanów wyrażanych przez zestawiane obiekty (por. Arynov 1965: 56). Jest to więc porównywanie cech, których nosicielami są owe obiekty lub które są im przypisywane, toteż porównanie może być realizowane niezależnie od sposobu istnienia cechy, tj. od tego, czy istnieje ona realnie czy fikcyjnie. Podobnie rzecz się ma w odniesieniu do obiektów porównania. Otóż występujące w porównaniu obiekty należą do rzeczywistości realnej lub wyobraźalnej, a zatem istnieją realnie lub fikcyjnie. Ponadto należą tu nazwy indywiduowe oraz indeksowe (zob. Jurkowski 1976: 15). Ostatecznie w porównaniu mogą się pojawiać następujące nazwy obiektów porównania (nazwy – gdyż chodzi już o konkretne realizacje tekstowe): nazwy przedmiotów substancjalnych; nazwy oznaczające fakty, sytuacje i zdarzenia; nazwy oznaczające własności, stany i czynności oraz zbiory wymienionych nazw (zob. Jurkowski 1976: 15).

⁶ Porównanie jest „czymś, z czym człowiek styka się, a właściwie – co stale wytwarza, komunikując się z innymi ludźmi” (Kudelska 2002: 444). O analogii i przeciwieństwie jako zasadach organizujących językowy świat dziecka w wieku przedszkolnym zob. Borowiec 1999: 434–444.

1.1.3. Formalna struktura porównania

Kryterium semantyczne, o którym była mowa w poprzednim punkcie, determinuje stronę formalną porównania. Formę zewnętrzną porównania konstituują następujące składniki: (a) człon porównywany, (b) człon porównujący, (c) podstawa porównania, (d) i / lub wyróżnik porównania⁷. Funkcja członu porównującego sprowadza się do opisu (charakterystyki) członu porównywanego, tj. do opisu przedmiotów bądź zjawisk, o których coś orzekamy. Człon porównywany to właśnie owe przedmioty lub czynności charakteryzowane za pośrednictwem członu porównującego. Podstawę porównania stanowią nazwy cech, które są przypisywane obu zestawianym członom. Wyróżnik porównania to, najogólniej, różnorodne środki morfologiczne i leksykalne, wyspecjalizowane w funkcji porównawczej, które zespalają człon porównujący z członem porównywanym za pośrednictwem podstawy porównania. Z semantyczno-strukturalnego punktu widzenia dwa pierwsze człony (*comparandum* i *comparatum*) są zawsze obecne w porównaniu. W zależności od typu konstrukcji porównawczej mogą one być wyrażone za pomocą wyrazu (tekstowego), grupy wyrazowej lub zdania. Kolejnym elementem występującym obligatoryjnie w porównaniu jest wyróżnik. Również i podstawa porównania, będąca zawsze elementem poszukiwanym w procesie poznania (Ogoł'cev 1978: 9), jest dana w porównaniu językowym. Oczywiście, nie musi ona być zawsze reprezentowana formalnie. Jak z tego wynika, między strukturą semantyczną porównania a jego strukturą formalną istnieje ścisła zależność. Nie oznacza to jednak, że paralelizm między aspektem znaczeniowym i formalnym zachodzi bezwzględnie. Odstępstwa od tej zasady mają miejsce chociażby wówczas, gdy określony typ relacji jest reprezentowany przez kilka struktur powierzchniowych (por. Greszczuk 1985: 55).

1.1.4. Relacje porównawcze

Przechodząc do szczegółowszego przedstawienia zależności między aspektem znaczeniowym a aspektem formalnym porównań, konieczne jest dokładniejsze omówienie relacji porównawczych zachodzących między komponentami dualnej struktury semantycznej porównania. Możliwe typy relacji porównawczych (wyróżnienie według: Jurkowski 1976: 30–31; 1986: 67–71; Greszczuk 1985: 54–55; 1988) ze względu na porównywaną cechę mają, jak się przyjmuje, znaną wystarczającą ogólność, aby można je odnieść do języków naturalnych w ogóle. Są to relacje: 1) podobieństwa (równości, $x = y(a)$: *jest taki sam jak*), tj. częściowej identyczności obiektów ze względu na zestawianą cechę; 2) nie-

⁷ Trzy pierwsze człony nazywane są zwykle następująco: *comparandum*, *comparatum* i *tertium comparationis*.

równości (braku podobieństwa, różnicy, *differentivus*:⁸ $x \neq y$ (a): *nie jest taki sam jak*); 3) większości (*comparativus* I, *majorativus*: $x > y$ (a): *jest większy niż*); 4) mniejszości (*comparativus* II, *minorativus*: $x < y$ (a): *jest mniejszy niż*). Relacje 3) i 4) stanowią uszczegółowioną relację różnicy ze wskazaniem kierunku dodatniego lub ujemnego; 5) niewiększości ($x \leq y$ (a): *nie jest większy niż*); 6) niemniejszości ($x \geq y$ (a): *nie jest mniejszy niż*); 7) relacja maksymalności (*extremativus* I, $x \uparrow y$ (a): *jest największy (ze zbioru $\{x, y, z\}$ (a)), *maximativus*); 8) minimalności (*extremativus* II, $x \downarrow y$ (a): *jest najmniejszy (ze zbioru $\{x, y, z\}$ (a)), *minimativus*). Relacje 7) i 8) – ekstremalności – „zakładają, że istnieje jeden i tylko jeden obiekt taki, który ma daną cechę ekstremalną”. W następstwie zanegowania ich uzyskuje się dodatkowo dwa podtypy relacji, mianowicie 9) niemałskymalności (*nie jest największy*: a. x *nie jest największe w zbiorze*; b. *nieprawda, że x jest największe w zbiorze {pod względem cechy (a)}*) oraz 10) niemini-malności (*nie jest najmniejszy*: a. x *nie jest najmniejsze w zbiorze*; b. *nieprawda, że x jest najmniejsze w zbiorze {pod względem cechy (a)}*).**

1.1.5. Typy porównań

Wszystkie porównania zbudowane w oparciu o którąkolwiek z relacji przedstawionych w poprzednim punkcie można ogólnie podzielić na porównania niegradacyjne oraz gradacyjne. Konstrukcjami niegradacyjnymi są te, w których członzy związane są relacją podobieństwa bądź relacją różnicy⁹. Porównania, w których między członem określającym i członem określającym zachodzi jedna z pozostałych relacji (nierówności lub ekstremalności), tworzą konstrukcje gradacyjne.

Nie rozwijając w tym miejscu problematyki dotyczącej wyróżniania stopni porównania, należy zauważyć, że w wielu językach występują trzy stopnie porównawcze: *gradus positivus*, *gradus comparativus* i *gradus superlativus*, por. jęz. bretoński: *positivus*, np. *kriz* 'okrutny' – *comparativus*, np. *krisoc'h* – *superlativus*, np. *krisañ* (Ternes 1992: 419). W niektórych etnolektach istnieje jeszcze stopień *gradus aequativus*, por. jęz. walijski: *positivus*, np. *hardd* 'piękny' – *aequativus*, np. *hardded* – *comparativus*, np. *harddach* – *superlativus*, np. *harddaf* (Zimmer 1897: 161). W niektórych językach zaś liczba stopni jest mniejsza, np. język manx rozporządzał dwoma stopniami komparacji, którymi był *positivus* oraz *comparativus-superlativus* (Thomson 1992: 127).

⁸ „Differentivus stanowi podstawową strukturę porównawczą, z której wyprowadzić można wszystkie pozostałe wyrażenia gradacyjne [...] Wszystkie relacje można oprzeć na relacji różnicy (podobieństwo jest szczególnym przypadkiem tej relacji, tj. konkretnie jest to relacja »braku różnicy«). Dwa obiekty mogą być pod względem porównywanej cechy albo identyczne albo różne [...]” (Jurkowski 1986: 68).

⁹ Por. ujęcie porównań niegradacyjnych ze stanowiska typologicznego w: Wysoczański 2002: 371–376; 2003a: 107–125.

W związku z tymi stwierdzeniami wyróżniany zbiór stopni może realizować się w najrozmaitszych konfiguracjach, por. jęz. taitański: *le comparatif d'égalité* (równości) *au au o Petero raua o Pauro i te paari* 'Pierre i Paul są równie mądrzy jeden wobec drugiego, dosł. są równi (jednakowi) obaj Pierre i Paul w mądrości'; *le comparatif de supériorité* (wyższości) *e toetoe te auri, e toetoe atu te hiona* 'śnieg jest zimniejszy niż żelazo, dosł. jest zimne żelazo, jest zimniej bardziej śnieg'; *le superlatif absolu* (bezwzględny, absolutny) *e fare iti rahi teie* 'ten dom jest bardzo duży' (Mazé, Copenrath 1969: 15–16). Por. także jęz. somali: stopień wyższy mający znaczenie 'wyższy wymiar posiadania cechy, tj. cecha P przedmiotu A jest w większej ilości niż cecha P przedmiotu B'; stopień wysoki 'cecha przekraczająca normę w odniesieniu do danego przedmiotu, tj. cecha P przedmiotu A jest większa niż cecha P normalnego przedmiotu A'; stopień najwyższy 'cecha większa aniżeli u wszystkich rozpatrywanych lub wyobrażanych przedmiotów danej klasy'; stopień różny 'większy wymiar posiadanej cechy jednego z pary przedmiotów'; stopień jednakowy 'brak przedmiotu, który posiadałby daną cechę w większym wymiarze aniżeli inny przedmiot' (Żolkovskij 1972: 223–224)¹⁰.

W kontekście przedstawianych kwestii podnieść należy jeszcze problematykę intensyfikacji. Jak zauważył A. Meillet: „znaczenie intensiwów wynika z ich budowy. Wyrażają one, że czynność się powtarza lub że jest wykonywana z energią. Tak na przykład [...] skr. *kánikran(t)-ti* kładzie nacisk na intensywność hałasu, który zawarty jest w znaczeniu czasownika *krándati* 'krzyczy, ryczy'”. Podobnie skr. *téj-tyas* 'bardziej szpiczasty', aw. *nazd-yah* 'bliższy', gr. *ὀλεῖζω* „nie zostały utworzone od odpowiednich im przymiotników, lecz wiążą się bezpośrednio z rdzeniem, nie są też w istocie formami stopnia wyższego, lecz pewnego rodzaju intensiwami, tj. wyrażającymi wyższe napięcie cechy, np. ved. *yáj-tyas* -znaczy 'szczególnie dobrze składający ofiarę'. W wedyjskim znajdujemy zarówno *várityah* 'to, co jest bardzo szerokie', jak i *urór várityah* 'bardzo szerokie w stosunku do rzeczy szerokich', tj. 'to, co jest szersze od rzeczy szerokich' (Meillet 1958: 180).

Znaczenie zintensyfikowanej wartości uwidaczniają, na przykład, różnorodne formacje elatywne, por. pol. *człowiek się narobi, napracuje*; cz. *nadělat se* (Ety-

¹⁰ W odniesieniu do określonych form stopnia konkretnych języków można mówić o przypadkach niestandardowego ich użycia. Przykładowo formy komparatywu w polskich tekstach sakralnych XV i XVI wieku używane były w znaczeniu superlatywnym bądź elatywnym, por. *y na stoylczu starzeyszych chwalcze gy* (Ps. Puł., I: 190); *A czy wsziczi czsocz to tamo staly poraszeny szlepotq ot namnyeyszego az do wyeczszego tako aza nyemogly drzwi naleszcz* – 'od najmniejszego do największego' (Biblia szarospatacka: 41); *Ale szodmi dzien będzie slawneyeyszi y swyetszy yzadnego dzala robotnego nyedzalcze wyem* – 'najślawniejszy i najświętszy' (Biblia szarospatacka: 179); *który jest między wami większy, niech będzie jako mniejszy, a przełożony jako służący* – 'największy', 'najmniejszy' (Łk. Wujek: 97). Tak więc „możliwość występowania komparatywu w wielu funkcjach sygnalizuje pokrewieństwo znaczeniowe różnych typów gradacji (także intensyfikujące: 'bardzo', 'o wiele', 'bardziej', a nawet 'zupełnie'), ściślej synonimiczność wykładników intensywności cechy oraz wykładników komparatywnych, przy czym *więcej* (*bardziej*) oddaje relatywne oznaczenie własności, natomiast *dużo* i *bardzo* – absolutne jej przejawianie się, które jest odnoszone do normy lub wrażenia mówiącego” (zob. Janus 1990: 233–237; 1991: 112).

mologický slovník... 1973: 122), odrębne leksemy ros. *чрезвычайно, безумно*, pol. *okropnie, piekielnie, potwornie, strasznie*, powtórzenie przymiotników lub przysłówków, por. ros. *Лицо у неё было красивое красивое*, pol. *czekałem i czekałem na ciebie* (zob. Janus 1991: 107–108)¹¹.

Intensyfikacja byłaby skalowaniem (cechowaniem) cechy (przymiotu, procesu) w przedziale wartości ujemnych i dodatnich skali (rozpiętości) znaczeniowej. Rozpiętość ta obejmowałaby w odniesieniu do przymiotników cztery zasadnicze podklasy (zob. Jakubczak 1985: 71–72, 91–93): 1) wysoki stopień miary, np. ang. *very fascinating*; pol. *bardzo fascynujący*¹² (reprezentowane np. przez tzw. *boosters*), 2) uśredniony poziom stopnia, który jest wprowadzany przez wykładniki typu: ang. *fairly, kind of, pretty, quite, rather, somewhat, sort of*; pol. *całkiem, dosyć, dość, w miarę, raczej* (tzw. *compromisers*); 3) pomniejszoną (osłabioną) wielkość wartości, której znaczenie wprowadzają wykładniki w rodzaju: ang. *little*; pol. *mało, niezbyt* (tzw. *diminishers*); 4) zminimalizowanie stopnia natężenia cechy do pewnej wielkości, oddawane przez np. minimalizatory (tzw. *minimisers*) typu: ang. *a bit tight, a bit weakish, bitterish*; pol. *nieco ciasny, nieco słabawy, trochę gorzkawy*¹³.

Uwzględniając szeroko prowadzone i powszechnie znane studia semantyczne dotyczące gradacji, kategorii stopnia itd.¹⁴, wydaje się, że w świetle przedstawionych wywodów zasadne i wystarczające jest w tym miejscu uogólniające scharakteryzowanie zjawisk komparacji i gradacji. Nie wchodząc zatem w precyzyjniejsze ujęcie poruszanego zagadnienia, należy zauważyć, że – jak stwierdza M. Deść – te dwa zjawiska są uderzająco podobne, przeplatają się, jednakże nie są to pojęcia tożsame. Mianowicie w przeciwieństwie do komparacji (stopniowania) gradację należy rozumieć „jako stopniowanie, w którym nie zachodzi komparacja. Stopniowanie takie ujawniają przymiotniki i przysłówki, które w swoim zasadniczym znaczeniu wyrażają wysoki stopień jakości względem modalitetu, por. *ансолутан*: ‘nieograniczony, który nie podlega kontroli’ [...] Tego rodzaju przymiotniki i przysłówki nie posiadają postaci komparatywu i superlatywu. Pod względem znaczenia bliskie im są przymiotniki z określonymi prefiksami: *предобар* ‘bardzo dobry’, *супермодеран* ‘supernowoczesny’, a także syntagmy typu *всёма богат* ‘bardzo bogaty’ [...], które określane są mianem superlatywu absolutnego” (Deść 1994: 230)¹⁵.

¹¹ Szerszemu ujęciu elatywu poświęcona jest praca autora pt. *Formy elatywu w ujęciu typologicznym* (zob. Wysoczyński 2005).

¹² Desygnowaniu znaczenia końcowego skali miałyby służyć przymiotniki graniczne (*предельные прилагательные; terminal adjectives*) typu ang. *quite ‘completely’, completely, absolutely, very*, np. ang. *absolutely wonderful*; pol. *absolutnie cudowny* (Jakubczak 1985: 93).

¹³ Obszerniej zagadnienie intensyfikacji zostanie omówione dalej w odniesieniu do porównań typu *X jak Y*.

¹⁴ Por. np. opis kategorii stopnia w językach słowiańskich w: *Zagadnienia...* 1976–1990.

¹⁵ W związku z dokonanymi wywodami dotyczącymi komparacji i gradacji por. np. rozróżnienie stopni w języku niemieckim: Der Positiv *Michael ist groß* ‘Michael jest duży’, *Fritz ist so*

1.1.6. Porównanie a metafora

Metaforę charakteryzuje pełna identyczność obiektów¹⁶, przy czym pozostaje ona w planie treści w powiązaniach z porównaniem, gdyż podstawę obu tropów stanowią te same komponenty semantyczne oraz taka sama zasada ich tworzenia – porównywanie (konfrontacja) rozumiane jako czynność (por. Śen'ko 1972: 155)¹⁷. Pogląd ten opiera się na założeniu, że „zarówno metafora (w różnych swych powierzchniowych realizacjach w tekście), jak i eksplicytnie porównanie oparte są na takiej samej strukturze głębokiej, której istotnym komponentem jest relacja podobieństwa zachodząca pomiędzy dwoma sądami” (Dobrzyńska 1984: 73; por. też Wróblewski 1998: 63¹⁸). Niezależnie od tych stwierdzeń, niektóre przesłanki semantyczne i formalnosyntaktyczne świadczą o odrębności metafory i porównania językowego. Przede wszystkim porównanie wyraża podobieństwo obiektów niezależnie od tego, czy jest ono inherentne czy nieinherentne; w metaforze językowej natomiast podobieństwo jest zawsze stałe. Ponadto w przeciwieństwie do metafor w porównaniach występują dość powszechnie podobieństwa przypadkowe (okazjonalne) (zob. Arutjunova 1979: 155–156). Inaczej rzecz ujmując, porównanie zasadza się na zestawieniu jednego obiektu z drugim. Tak więc w zdaniach metaforycznych typu: „X jest podobny do Y w jakimś aspekcie» część X tego zdania określa się jako temat (*subject*), zaś Y jako sposób określenia (*vehicle*)” (Biela 1981: 107), podczas gdy w metaforze opisywany obiekt ulega niejako zespoleniu z obiektem wybranym do porównania (por. Lewin 1969: 295–302; Śen'ko 1972: 156–159)¹⁹, stąd wiele ograniczeń związa-

groß wie Lotte 'Fritz jest tak samo duży jak Lotta' – Der Komparativ *Fritz ist viel größer als Lotte* 'Fritz jest większy niż Lotta' – Der Superlativ *Uwe ist der größte von allen Schülern* 'Uwe jest największy ze wszystkich uczniów' – Der zu hohe Grad *überreif* 'przejrzały, nadto dojrzały' – Der gesteigerte Grad *Er ist mehr als durchtrieben* 'on jest bardziej chytry' – Ein möglichst hoher Grad *so groß wie möglich, möglichst groß, größtmöglich* 'jak to tylko możliwe' – Der eingeschränkte Grad *er ist mäßig groß* 'on jest umiarkowanie duży' – Der eingeschränkte Grad *Sie ist ziemlich reich* 'ona jest dość bogata' – Der Elativ (der absolute Superlativ) *[Meine] liebste Mutter!* '[Moja] najdroższa matka!' (zob. Duden 1984: 304–311).

¹⁶ Traktując ją „jako takie ujmowanie rzeczy, zjawiska czy osoby przez pryzmat innego zjawiska, rzeczy lub osoby, w którym dane słowo (leksem) wystąpiło w niezwykłym połączeniu” (Rittel 2002: 162).

¹⁷ Obszerniej o metaforze językowej zob. Dobrzyńska 1984: 110–130; Skljarevskaja 1987: 58–65. Szczegółowe omówienie zagadnień odnoszących się do tropów rozumianych jako podtypy metafory przedstawia Arutjunova 1983: 10–11.

¹⁸ Założenie to – jak zaznacza T. Dobrzyńska – było podzielane np. w tradycji retorycznej, jak też przez m.in. D. Mack, jakkolwiek nie jest ono wolne od polemiki. Nie przedstawiając obszerniej różnorodnych opisów przenośni, należy wskazać jednocześnie na sformułowania odnoszące się do ukazania mechanizmu interpretacyjnego metafory zaprezentowane w ujęciach A. Bogusławskiego, T. Dobrzyńskiej, M.R. Mayenowej A. Wierzbickiej oraz w pracach H. Markiewicz, A. Okopień-Sławińskiej i in., zob. omówienie w: Dobrzyńska 1984: 35–61.

¹⁹ Dostrzeżone dotychczas prawidłowości potwierdzają użycia „analogii i ich szczególnej postaci, mianowicie metafor” w celu powiększenia dyskryminatywności konstrukcji skali lingwistycz-

nych z przekształceniem porównań w metafory (zob. Arutjunova 1983: 9), co dodatkowo potwierdza odrębność tych zjawisk²⁰. Pod względem formalnym przekształcenia te dokonują się na drodze substancywacji, tj. miejsce członu porównującego (określającego) porównania zajmuje (substancywna) metafora²¹. W planie wyrażenia dyferencjacji porównań i metafor umożliwiała to, iż porównania cechuje występujący eksplicytnie typowy wyróżnik stosunków porównawczych, które nie mają metafory. Przedstawione prawidłowości ujmują m.in. stwierdzenia, że porównanie jest zbudowane na zasadzie metaforycznej, jednakże w przeciwstawieniu do metafory jest to bardziej elementarny środek wyrażania – metafora jest dynamiczniejsza, porównanie zaś eksplicytniejsze. Przykładowo, człowieka, który nie umie dobrze czytać, można nazwać w tekście metaforycznie *druhák*om, a tego, kto jest ociężały, nieruchawy *slimák*om. „Rozpostarta” eksplikacja tych metafor rodzi takie porównania: *číta ako druhák, je pomalý ako slimák*. Metafora jest objawem, symptomem, porównanie to objaśnienie, wyjaśnienie, a nadto środek stylu przedmiotowego i artystycznego (zob. Mistrik 1977: 244–249; obszerniej o różnicach między porównaniem a metaforą zob. Wróblewski 1998: 64–66)²².

Innym wymiarem wzajemnych relacji między porównaniem a metaforą jest spełniana przez nie w języku funkcja wartościowania, ponieważ „porównanie wartościujące służy [...], podobnie jak i liczne zjawiska językowe z metaforą na czele, do wyrażania przez subiekt oceny faktów otaczającego nas świata” (Sarnowski 1993: 118)²³.

nej. Sformalizowany zapis relacji rozmytej można ująć następująco: „Klasa otrzymana przez analogię ma postać »takie jak N«, gdzie N jest nazwą jakiegoś obiektu, który ma być porównany pod względem określonej cechy z obiektem ocenianym (klasyfikowanym)”, toteż „Każde takie zaklasyfikowanie ma postać »x jest C_i«, gdzie C_i jest jakąś kategorią. W szczególnym przypadku C_i jest kategorią otrzymaną przez analogię, tj. wyrażenie odpowiadające kategorii C_i jest postaci »= an, q N« (jest takie jak N z punktu widzenia cechy q). Klasy te można oczywiście modyfikować za pomocą modyfikatorów »prawie takie jak«, »zupełnie takie jak«, »trochę takie jak«, »trochę takie jak, ..., ale ...« itp.” (Nowakowska 1980: 276–285).

²⁰ O odmiennym statusie semantycznym i odmiennych mechanizmach tworzenia frazeologizmu porównawczego i metafory świadczą następujące prawidłowości: w języku funkcjonuje komparatyw, lecz nie ma odpowiadającej mu metafory (*мокрый как мышь*), metafory „nie podtrzymuje” stosowny komparatyw (*жаба, крыса* – jako obelga), w metaforze realizuje się inny niż w komparatywie komponent semantyczny (komparatywy *шумит как змея*, *речка извивается змеей* nie mają semantycznej zgodności z metaforą *змея* – o podstępnej, złej kobiecie) (Skljarevskaja 2000: 28).

²¹ Stąd w celu odtwarzania percypowanych metafor „zamiast wyrażać podstawę metafory w sposób *explicite*, należy eksponować bodźce (np. wyrażenia [...]), których percepcja wymaga ujemowania relacji podobnych do relacji, na których oparta jest metafora” (Biela 1981: 107).

²² Porównanie upodabnia dwa obiekty w ich części wspólnej, przy czym strukturę pełnego porównania wypełniają cztery elementy: obiekt porównywany, obiekt, z którym następuje porównywanie, wykładnik porównawczy oraz podstawa porównywania. Metafora jest figurą zastąpienia przez analogię, jest porównaniem eksplikującym w planie powierzchniowym tylko element drugi – obiekt, do którego przyrównujemy, np. porównanie ma postać: *un enfant joyeux comme un pinson* ‘dziecko wesołe jak zięba’, podczas gdy metafora ma postać *un pinson* (Vanoye 1973: 52–53).

²³ Szczegółowym dociekanom funkcji opisu i intensyfikacji porównań opisowych oraz wymiaru aksjologicznego porównań wartościujących poświęcone będą odrębne podrozdziały w dalszej części pracy.

1.2. Charakterystyka porównań frazeologicznych

1.2.1. Porównania swobodne i zleksykalizowane

Jednostki, w których przejawiają się porównawcze stosunki gradacyjne bądź niegradacyjne, można podzielić na dwie zasadnicze grupy – porównania swobodne i zleksykalizowane. Porównania swobodne mogą być każdorazowo formułowane w akcie komunikacji językowej, stanowiąc jednostki mówienia (por. Kożyn 1979: 123; Kučerová 1980: 239–240). Cechuje je ponadto wysoki stopień konkretności, gdyż wyrażają one indywidualne właściwości obiektu charakteryzowanego w członie porównywanym. Do ich zleksykalizowania (ustalenia) prowadzi przede wszystkim zatarcie bądź całkowita utrata owej konkretności (por. Laskowski 1991: 182; Pisarkowa 1991: 182), a co za tym idzie, zmiany semantyczno-strukturalne. Powstałe w rezultacie tych przesunięć porównania zleksykalizowane wyrażają własności uogólnione, tj. typowe dla różnych obiektów danej klasy lub dla obiektów innych klas (zob. Kożyn 1979: 123; Kożyn 1980: 74). Ponadto na drodze leksykalizacji następuje związanie członu porównywanego z porównującym w jedną kompleksową jednostkę pod względem gramatycznym i semantycznym, co w efekcie doprowadza do przekształcenia tego porównania z jednostki mówienia na jednostkę języka²⁴, przy czym niezależnie od trwałego zespolenia obu członów człon porównywany zachowuje swoją samodzielność leksykalno-semantyczną, tzn. w dalszym ciągu posiada on pierwotne znaczenie nominatywne. W członie porównującym natomiast zachodzi desemantyzacja, toteż występuje on już w tym znaczeniu, które wyznacza nadrzędne znaczenie całej konstrukcji. Odmiennosć tych znaczeń, o czym będzie jeszcze mowa dalej, warunkowana jest różnorodnością typów strukturalnych porównań. Ostatecznie za porównanie zleksykalizowane należy uznać porównanie, którego prototyp posiadał strukturę porównania i które w następstwie przekształceń stanowi jedność strukturalno-znaczeniową i funkcjonalną (por. m.in. Kučerová 1986: 39; Kjuvlieva 1986: 33–34; Mokrzecka 1989: 113). Poza tym porównanie zleksykalizowane wyróżnia od innych typów porównań ogólnonarodowa ich znajomosć, ustalonosć ich składu leksykalnego oraz zawarta w nich symbolika ogólnonarodowa.

1.2.2. Typy porównań zleksykalizowanych

Zc względu na semantyczną i strukturalno-syntaktyczną spójnosć wszystkich komponentów, tj. ustalonosć znaczenia, składu leksykalnego oraz stabilnosć po-

²⁴ Por. w tym względzie analizę uzasadniającą, że „od frazeologii do słowa [...] bywa rzeczywiesć tylko jeden krok” (Popowska-Taborska 1999: 354) oraz konstatację dotyczącą odniesień wzajemnych jednostka frazeologiczna – słowo, że „o ile z semantycznego punktu widzenia wskazany problem jest przełamywany w leksykograficznej specyfice definiowania jed-

rzędu komponentów wewnątrz jednostki, porównania zleksykalizowane można podzielić na dwa zasadnicze podtypy, wśród których znajdują się idiomy i przysłowia porównawcze oraz porównania frazeologiczne i porównawcze wyrażenia rzeczownikowe.

Grupę pierwszą porównań, wyróżnioną według funkcjonalno-gramatycznej struktury frazeologizmów, stanowią idiomy (związki idiomatyczne) charakteryzujące się tym, że „ich utrwalone znaczenie jest odmienne niż to, które wynika ze znaczeń członów składowych” (Lewicki, Pajdzińska 1993: 311), oraz przysłowia porównawcze, w których znaczenie całości nie jest sumą znaczeń części składowych. Przykładowo²⁵:

*żyć j.*²⁶ *pies z kotem* ‘żyć w ciągłej nieprzyjaźni, kłótni’; *жить к. кошке с собакой* *żyć j. kot z psem*; *sjediti k. na žeravici* *siedzieć j. na rozżarzonym węglu*, tzn. ‘być bardzo niecierpliwym, niespokojnym’; *faire les yeux c. des soucoupes* *zrobić oczy j. spodeczki*, tzn. ‘zdziwić się’; *to fight l. cat and dog* *bić się j. kot z psem*, tzn. ‘żyć w nieprzyjaźni’; *sich benehmen w. ein Elephant im Porzellanladen* *zachowywać się j. słoń w składzie porcelany*.

Związki tego rodzaju uległy leksykalizacji (sfracologizowaniu²⁷), tj. ich członki, tworzące pierwotnie motywację porównania swobodnego, utraciły zupełnie lub częściowo pierwotne znaczenie leksykalne²⁸. W następstwie tego zanikły tu również wcześniejsze stosunki semantyczno-gramatyczne między członami. Pomimo że struktura porównawcza w tych związkach nadal pozostaje niezmieniona oraz zachowane jest znaczenie komparatywności (por. Kopylenko, Popova 1989: 114), omawiane jednostki nie są uważane za właściwe porównania (por. Kučerová 1980: 240–241), lecz są to raczej konstrukcje porównawcze zaliczane do idiomów (związków frazeologicznych) bądź przysłów (Rojzenzon,

nostki frazeologicznej, to z formalnego (*resp.* strukturalnego) punktu widzenia problem ten stwarza dużą rozbieżność w sposobach pomieszczania stałych połączeń wyrazowych w słownikach” (Mokienko 2000: 10–11).

²⁵ Tu i dalej w charakterze materiału ilustracyjnego podaje się frazeologizmy i paremie strukturalno-znaczeniowe typu *X jak Y* języka polskiego, rosyjskiego, serbsko/chorwackiego, francuskiego, angielskiego i niemieckiego. Po przykładach w brzmieniu oryginalnym podawane są tłumaczenia własne przykładów źródłowych, natomiast w znakach ‘ ’ podaje się eksplicacje znaczenia. Ze względu na alfabetyczny układ haseł słownikowych oraz oszczędność miejsca nie podaje się do każdego przykładu jego źródła i strony źródła.

²⁶ W przykładach źródłowych stosuje się przyjęte skróty głównych postaci koniunktora (zob. Wykaz skrótów), pozostałe formy koniunktorów podaje się w pełnym brzmieniu.

²⁷ Por. „ustalone porównania: *leży jak trup, nieboszczyk, jak kamień, stoi jak wryty*” oraz „porównania sfracologizowane: *śpi jak nieboszczyk, trup, jak kamień, stanął jak wryty*”, „porównanie typu: *kocha jak pijany* uznamy także za sfracologizowane, ponieważ »pijany« nie jest partycypantem dla »kochać«, jest to wyrażenie zastępcze, pojęcie” (Krajewski 1982a: 121).

²⁸ W językach fleksyjnych następuje też utrata form paradygmatycznych, zob. np. Daszczyńska 1984: 52.

Šugurova 1968: 15), przy czym idiomy takie byłyby traktowane jako jednostki leksykalne (obok wyrazów), przysłowia zaś – jakkolwiek mogą być używane do budowy wypowiedzi – są jednak częściej jedynie przytaczane (zob. Miodunka 1989: 76–83; obszerniej o odniesieniach między jednostką frazeologiczną a przysłowiem zob. Mokienko 1980: 92–94, 117–122).

Oprócz idiomów konstrukcje porównawcze występują w obrębie frazemów będących utrwalonymi połączeniami wyrazów, „których sens mieści się w zakresie znaczeniowym wyrazu dominującego semantycznie, jakkolwiek całe połączenie jest nieregularne znaczeniowo” (Lewicki, Pajdzińska 1993: 311). Podstawowy typ tych związków porównawczych stanowią zleksykalizowane zwroty porównawcze, których znaczenie całościowe wpływa w pewnej mierze ze znaczeń poszczególnych komponentów zwrotu (por. Rojzenzon, Šugurova 1968: 16), przy czym „członem dominującym jest w nich wyraz porównywany” (Lewicki, Pajdzińska 1993: 311), np.:

czarny j. smoła; красный k. rak czerwony j. rak; *crven k. mak* czerwony j. mak; *blanc c. un lis* biały j. lilia; *as hot as a fire* gorący j. ogień; *weiß w. ein Tischtuch sein* być białym j. obrus.

Do drugiej grupy frazemów zaliczane są porównawcze wyrażenia rzeczownikowe, które „odnoszą się do cech przedmiotu porównywanego nie wyrażonych słownie, a jedynie utrwalonych w zwyczaju językowym” (Lewicki, Pajdzińska 1993: 311), por.:

chłop j. góra; ноги к. два бочонка nogi j. dwie beczułki; *лице к. месяц* twarz j. księżyc; *avoir les jambes c. du coton* mieć nogi j. z waty; *to have legs l. balloons* mieć nogi j. balony; *Beine w. eine Gazelle haben* mieć nogi j. gazela.

Przytoczone przykłady obrazują jednostki, w których prototypie genetycznym nastąpiła frazeologizacja jednej części, pozostałe zaś człony zachowały swój nominatywny charakter. Takie frazeologiczne związki porównawcze określa się jako właściwe (zleksykalizowane) porównania frazeologiczne (por. Kučerová 1980: 240–241).

Podsumowując, należy stwierdzić, że przedstawione w niniejszych podpunktach typy porównań mogą być traktowane jako porównania frazeologiczne (sfrazeologizowane, wg m.in. Smiešková 1970: 201; Kučerová 1980: 237–248; Krajewski 1982a: 113–123; zob. też Nowakowska 2000: 5–22), których przynależność do zasobu frazeologii determinowana jest przede wszystkim stałością²⁹ oraz transformacją znaczenia (przesunięciami semantycznymi), i jako takie mieszczą się w leksykalno-semantycznym podsystemie języka (por. Tichonova 1969: 123)

²⁹ Na pojęcie ustaloneści (zleksykalizowania) składają się: ustaloneść znaczenia i składu leksykalnego, ustaloneść syntaktyczna (stabilność porządku członów wewnątrz konstrukcji) oraz ujęcie tego rodzaju jednostek w słownikach.

– „specyficzną właściwością porównania frazeologicznego jest to, że funkcjonuje ono jako alternatywna nazwa obrazowa [*dziewczyna jak lania* – W.W.] wobec nieobrazowej *dziewczyna dorodna, postawna, hoża, zdrowa*. Porównania umożliwiają więc inną jakościowo charakterystykę denotatu niż charakterystyka bezpośrednia” (Basaj 1996: 282).

2. Charakterystyka porównań typu *X jak Y*

2.1. Specyfika porównań typu *X jak Y*

Wybrane do analizy frazeologizmy i paremie porównawcze typu *X jak Y* są właściwe różnorodnym językom etnicznym, por. np. abisyńskie: *gość jest najpierw jak złoto, potem – jak srebro, w końcu ciąży jak żelazo*; afrykańskie: *mężczyzna jest jak pieprz, gdy go rozgryziesz, poczujesz jak piecze*; arabskie: *kobieta bez wstydu jest jak potrawa bez soli*; bułgarskie: *człowiek bez ojczyzny jest jak słowik bez pieśni*; chińskie: *książka jest jak ogród noszony w kieszeni*; damasceńskie: *my, ludzie, jesteśmy jak liście drzew*; duńskie: *pijany jest jak jagnię, świnia, małpa i lew*; egipskie: *sędziowie, strzeżcie się dostojników – są jak łapówka, która was przekupi*; ewe: *mądrość jest jak drzewo chlebowe: nie obejmiesz jej rękoma*; greckie: *nikt nie jest tak śmiały, jak ślepy koń*; gruzińskie: *człowiek mądry, lecz nieuczony, jest jak skuty lew*; hausa: *charakter człowieka jest jak bruzda na kamieniu – trudno go zetrzeć*; hinduskie: *piękna dziewczyna jest jak potok, w którym toną mędrcy*; holenderskie: *szczęście kroczy chyba jak rak*; Indie Starożytne: *kobiety są jak anielice – porywają serca głupców*; japońskie: *serce mężczyzny jest jak wiatr jesienny*; kałmuckie: *mówić człowiekowi słowa, których on nie rozumie, to tak jakby siać zboże na rogach krowy*; koreańskie: *słowo kobiety bywa ostre jak szron listopadowy*; malajskie: *wojna jest jak żarłoczna iskra*; mongolskie: *ten, kto ma przyjaciół, jest jak step rozległy, kto ich nie ma, jest jak dłoń mały*; ordoskie: *dwaj zgodni ludzie są silni jak żelazna obręcz; dwudziestu niezgodnych ludzi jest bezbronnych jak zburzone miasto*; perskie: *prawda działa jak gorzkie wino: jest przykra w smaku, lecz dobrze wpływa na trawienie*; pigmejskie: *deszcz jest jak kwiat, który czuje się na odległość*; rumuńskie: *dom bez kobiety jest jak skrzypce bez strun*; tahityjskie: *lud jest jak dziecko, które można łagodnymi słowami ulagodzić, a złym obejściem rozzłościć*; tureckie: *bogactwa są tak kosztowne jak życie*; tuwińskie: *sluchy są jak morska fala*; ukraińskie: *szanuj nauczyciela jak rodziciela*; wietnamskie: *kobieta bez męża jest jak dzonka bez steru, mężczyzna bez żony jest jak koń bez uzdy*; włoskie: *milczenie potrafi kłamać tak samo jak słowa*; żydowskie: *nieobjaśniony sen jest jak nieprzeczytany list* (przykł. w: *Mądrości narodów...* 1996); moldawskie: *если воля к. сталь тверда – цели достигнешь всегда* ‘gdy wola jest twarda jak stal – cel zawsze

może być osiągnięty'; czuwaskie: *без коня – к. без рук* 'bez konia jak bez rąk' (przykł. w: Žigulev, Kuznecov 1974).

Przystępując do charakterystyki interesującego nas porównania typu *X jak Y*, koniecznie należy wskazać na istniejącą różnorodność terminologiczną w literaturze przedmiotu. Chodzi tu przede wszystkim o te terminy, które w zasadzie odpowiadają pojęciowo proponowanemu terminowi w temacie niniejszej pracy³⁰. Różnicowanie terminologiczne wynika głównie z różnorodnych podejść badawczych do porównań, w tym też do porównawczych badań zasobu frazeologii, oraz z samych aspektów rozpatrywanego porównania, ściślej – jego struktury. Tak więc oprócz stosowanego najczęściej określenia porównania ustalone lub porównania utarte (por. m.in. Skorupka 1965; Kunin 1969; Gjulumjanc 1969; Mlacek 1970; Ogoł'cev 1978; Rytel 1982) stosowane są takie nazwy, jak: komparatywne jednostki frazeologiczne (Černyševa 1970; Berlizon 1973; Kabanova 1985; Nikolaeva 1989), frazeologizmy komparatywne (Rojzenzon 1977; Kożyn 1979; Fleischer 1982), zwroty porównawcze bądź zwroty komparatywne (Rudnev 1948; Bąba 1982; Kunin 1988), wyrażenia porównawcze (Pietrak 1971; Grabowiecka 1977), porównania standardowe (Wierzbicka 1971), ustalone konstrukcje porównawcze (Krajewski 1982b; Greszczuk 1985), porównania-frazeologizmy (Nazarjan 1965; Čeremisina 1967), obrazowe zwroty porównawcze (Birenbaum 1966) oraz porównania zleksykalizowane (Smiešková 1970).

2.1.1. Struktura znaczeniowa porównań typu *X jak Y*

Z semantycznego punktu widzenia zleksykalizowane porównania typu *X jak Y* stanowią powiązanie pod względem znaczeniowym binarnej struktury obejmującej człon określany i człon określający. Stosunkiem powiązania między tymi komponentami są relacje podobieństwa lub różnicy, które wyznaczają – odpowiednio – *aequativus* i *differentivus*, np.:

червоний j. pomidor; подобный j. пантофел до локомотиву; мязок к. воск miękki j. воск; *отличаться к. небо от земли* różnić się j. небо od ziemi; *čist k. suza* czysty j. łoża; *разликовати к. дан и ноћ* różnić się j. dzień i noc; *se ressembler c. deux gouttes d'eau* być podobnym j. dwie krople wody; *ils s'accordent c. chiens et chats* zgadzać się j. psy i koty; *(as) strong as brandy* mocny j. brandy; *to agree l. cats and dogs* zgadzać się j. koty z psami; *bitter w. Galle* gorzki j. żółć; *verschieden sein w. Feuer und Wasser* być różnym / odmiennym j. ogień i woda.

³⁰ Tj. zleksykalizowane porównania frazeologiczne typu *X jak Y*, nie zaś o przedstawienie kompletnej listy nazewnictwa dotyczącej różnorodnych sposobów realizacji porównań bądź konstrukcji gradacyjnych.

W zebranym materiale egzemplifikacyjnym relacja podobieństwa występuje w przeważającej liczbie przykładów, natomiast zdecydowanie mniej jest porównań, które wyrażają relację różnicy.

2.1.2. Budowa formalna porównań typu *X jak Y*

Strukturę formalną rozpatrywanych porównań konstituują następujące elementy: (wg naszej terminologii): przedmiot porównania (P), tj. obiekt porównywany; nośnik porównania (N), tj. obiekt, z którym porównywany jest przedmiot porównania; określnik porównania (O) – temat / podstawa porównania oraz koniunktor (K) – gramatyczny wyróżnik typu strukturalnego porównania³¹. Pełna struktura porównań zleksykalizowanych ma więc następującą postać:

przedmiot + określnik + koniunktor + nośnik (P + O + K + N³²).

Przykładowo:

miłość (P) *jest uparta* (O) *jak* (K) *koń narowisty* (N), *a kapryśna jak dziecko*; *мужик* (P) *злун*, (O) *как* (K) *свинья*, (N) *а хитёр, как чёрт* chłop jest głupi j. świnią, a chytry j. czart; *čovjek* (P) *je sam* (O) *kako* (K) *dub posječen* (N) człowiek jest sam jako ścięty dąb; *avoir les nerfs* (P) *tendus* (O) *comme* (K) *une corde* (N) mieć nerwy napięte j. sznur; *March* (P) *comes in* (O) *like* (K) *a lion* (N) *and goes out like a lamb* marzec przychodzi j. lew, a odchodzi j. jagnię; *das ist ein Mädchen* (P) *schön* (O) *wie* (K) *die Rose* (N) to jest dziewczyna piękna j. róża.

Zaproponowane tu własne terminy dla poszczególnych członów konstrukcji porównań *X jak Y*, są – jak się wydaje – niezbędne, aby można było przejrzeć i jednoznacznie korelować ze sobą różnorodne nazwy poszczególnych elementów strukturalnych, występujące w opracowaniach poświęconych porównaniom. Tak, na przykład, przedmiot i nośnik porównania bywają najczęściej nazywane *relatem* i *referentem* (Jurkowski 1976), członem porównywanym i członem porównującym (Greszczuk 1985), elementem porównywanym i elementem porównującym (Krajewski 1982b), częścią porównywaną i przedmiotem porównania (Kučerová 1980; 1982), subiektem i obiektem porównania (Ovezova 1986b). Niejednoznaczność terminologiczna odnosi się również do pozostałych dwóch rozpatrywanych tu elementów strukturalnych porównań. Oto niektóre z nich: określnik – *tertium*

³¹ W odniesieniu do rozpatrywanych porównań zob. też Burger 1973: 48–49.

³² Zebrany materiał poświadcza odstępstwa od przedstawionego ramowego modelu strukturalnego porównań, por. np. *j. kapucyn chodzi zamyślony*; *к. буйрок в нору забулся* j. basior zaszył się w norze; *wie angegossen passen* pasować j. ulal.

comparationis, podstawa porównania, ogólna cecha wspólna itd., koniunktor – łącznik porównania, komparator, spójnik porównujący i inne (por. wcześniej wymienione prace).

2.1.2.1. Koniunktor

Porównania niegradacyjne – jak pokazano wcześniej – mogą być wprowadzane wieloma środkami formalnymi, wśród których najczęstsze są spójniki i przystawki porównawcze. Zasadniczym spójnikiem, występującym w roli koniunktora w rozpatrywanych porównaniach, jest spójnik mający sens 'jak', który jest typowy dla połączeń porównawczych i wyraża podobieństwo bądź tożsamość obiektów w jakimkolwiek odniesieniu (zob. Strichanova 1978: 95).

Ogląd wyekscerpowanych jednostek w języku polskim pozwala wyróżnić następujące postaci gramatyczne koniunktora: podstawowy – *jak* oraz poboczne – *jako*, *jakby*, *jakoby*, *niby*, *by*, *jak gdyby*, *jako gdyby*, *gdyby*, *niczym*, *podobny*, *równy* (por. też Tokarski 1973: 71), a także formy w odmianach terytorialnych *kieby*, *kiej*³³. Jakkolwiek koniunktory poboczne posiadają dodatkowe znaczenia³⁴, ich zasadnicza funkcja jest niezmiennie zachowana, tj. w dalszym ciągu jest ona równoznaczna z funkcją semu '*jak*'³⁵. Ostatecznie struktura analizowanych porównań w języku polskim po wypełnieniu leksykalnym koniunktora przedstawia się następująco:

klamie j a k najety; przyjacieli prawy j a k o trzecia ręka; krzyczeć, j a k b y k o obdzierano ze skóry; tak temu rad, j a k o b y mu nogę uciął; nadyma się n i b y wół; stateczny b y panienka; wesoły, j a k g d y b y królestwa niebieskiego dostąpił; tak b y im to przystało, j a k o g d y b y kto do jedwabnego żupana, kozucha starego latę przyszył; gryzą się między sobą g d y b y jaszczurki; goły n i c z y m święty turecki; chodzi k i e b y bela; boli k i e j pies; obmowca p o d o b n y żmii; namawiać r ó w n y przymusieliowi.

W jednostkach analizowanego materiału kaszubskiego pojawia się koniunktor *jakbë*, np.:

chrzészczy, j a k b ë morsci piósk w zębach mlól.

Analizowane porównania języka rosyjskiego mają następujące wykładniki formalne koniunktora: podstawowy *как* oraz poboczne *что*, *яко*, *каковó*, *будто*, *словно*, *точно*, *равно*, np.:

³³ Por. też realizacje z udźwięcznieniem, np. *chudy*, *blady*, *j a g b y* go *wszystki mory po nocach* *czykały*.

³⁴ Np. *jako* – nacechowanie stylistyczne, służące uwzniośleniu, pozostałe zaś wskazują na osłabienie identyczności porównywanych członów, a tym samym wprowadzają tzw. przyrównania – zob. Mikołajczak 1976: 106–107.

³⁵ Okazjonalnie w roli koniunktora pojawia się leksem *podobny*, np. *często pijak tęgi p o d o b n y do włóczęgi*.

здоров, как бык zdrowy j. byk; руки, что грабли ręce j. grabie; кто велик, як с бог наш ktoś tak wielki j. nasz Bóg; каково испечется, таково и съестся j. się upiecze, tak się zje; едет, будто с яйцами в торг jeździe jakby z jajami na targ; видит словно сквозь сон widzieć j. przez sen; спастись от кого / чего-л. т о ч н о от чумы ratować się przed kimś / czymś (unikać kogoś / czegoś) j. od dżumy; поблел, ро в н о скатертъ pobladł niczym obrus.

W języku serbsko/chorwackim rolę koniunktora pełni *kao* oraz *kako*, np.:

izgleda kao sjena wygląda j. cień; *igrati kako netko svira* tańczyć j. ktoś gra.

Struktura porównań języka francuskiego posiada koniunktor *comme*, np.:

rusé comme un renard chytry / szczwany j. lis.

W języku angielskim w porównaniach tego typu występują koniunktory (*as*)... *as* oraz *like*, np.:

as sharp as a razor ostry j. brzytwa; *to smoke like a chimney* dymić j. komin³⁶.

Koniunktorem w porównaniach języka niemieckiego jest *wie* (por. też Arynów 1965: 55–65):

arbeiten wie ein Pferd pracować j. koń³⁷.

³⁶ Porównania, w których określnikiem jest przymiotnik, mogą mieć dwa warianty: takie, w których koniunktor jest zespolony (konstrukcja pełna), lub takie, w których koniunktor nie jest zespolony (konstrukcja zredukowana), np. *as brown as a berry* – *brown as a berry* brązowy / ciemny j. jagoda, tj. 'zupełnie ciemny / bardzo opalony' (Kunin 1970: 147).

³⁷ Por. możliwości wyrażania koniunktora *jak* w porównaniach niektórych innych etnolektów, np. albański: *kuq si gjaku* czerwony j. krew, *bardh si mjellmja* biały j. łabędź (Gjevari 1972: 208, 21); dial. kelderari języka cygańskiego: *вой сы с ар малики лулуди* ona jest j. kwiatek łąkowy, *во парило. с ар о зыдо* on zbłądł j. ściana (Demeter, Demeter 1990); estoński: *terve nagu purikas* zdrowy j. byk, *nagu kaas ja koer (elama)* żyć j. kot z psem (Leemets 1984); fiński: *kulkea kuin unessa* chodzić j. we śnie (Kudzinowski 1988); irlandzki: *criachnaffonn se mar a thosnaffonn* se on kończy tak, j. zaczyna (Doyle, Gussmann 1991: 169); łotewski: *glabā kā savu acuraugu* strzec j. żrenicy oka (Loja 1951); macedoński: *бел како снег* biały j. śnieg (Pianka, Topolińska, Vidoeski 1990); portugalski: *valente como um leão* odważny j. lew (Starec, Feersztejn 1972); rumuński: *a merge ca rata* chodzi j. kaczka; *alb ca peretele* biały j. ściana (Deboveanu-Terpu 1984); słowacki: *dobry ako kus chlieba* dobry j. kęs chleba, *a dni sa vliekli ako slimáky* a dni się wlokły j. ślimaki (Orlovský 1971: 102); turkmeński: *гар ялы ак* biały j. śnieg, *синеке ялы* *гырыялар* mraź j. muchy (Большой русско-туркменский словарь 1986); uzbecki: *қор да й оппоқ* biały j. śnieg (Русско-узбекский словарь 1954); walijski: *hammer cystal half a s good* (Thorne 1993: 142); węgierski: *hideg, mint a jég* zimny j. lód, *áitkázott, mint a villám* poleciał j. piorun (Wielki słownik... 1985); włoski: *dormire come un ghiro* spać j. susel, *giallo come un limone* żółty j. cytryna (Mazanek, Wójtowiczowa 1986) itd.

Na podstawie dokonanego oglądu materiału empirycznego porównań poszczególnych języków można stwierdzić, że w określonych przypadkach zasób form koniunktora oprócz postaci podstawowej obejmuje również niektóre inne formy. Kolejną prawidłowością cechującą analizowane struktury jest dwuwariantowość koniunktora w konkretnych jednostkach języka polskiego oraz wielowariantowość w jednostkach języka rosyjskiego, por.:

pomoże, b y umarlemu kadzidło – pomoże j a k umarlemu kadzidło; coś wi-si nad kimś j a k / niczym miecz Damoklesa; ziać / zionąć n i b y / j a k krater; смотреть как / буд то / словно / точно баран на новые ворота patrzeć j. baran na nowe wrota³⁸.

2.1.2.2. Przedmiot porównania

Przedmiot porównania w zleksykalizowanych porównaniach frazeologicznych, podobnie jak i w innych typach porównań, obejmuje najprzeróżniejsze nazwy obiektów rzeczywistości pozajęzykowej, zarówno konkretne, jak i abstrakcyjne. Referencjalność przedmiotu porównania nie ma w zasadzie jakichkolwiek ograniczeń. Przez wskazanie jawne lub niejawne powierzchniowo może się on odnosić do dowolnego elementu rzeczywistości pozajęzykowej. Przykładowo:

woda j. kryształ; хлеб к. резина chleb j. guma; *одело стоји к. саливено* ubranie leży j. ulane; *avoir des souliers c. des bateaux* mieć trzewiki j. statki; *the fog is as thick as a pea soup* mgła jest gęsta j. zupa groszkowa; *das Glück ist w. Aprilwetter* szczęście jest j. pogoda kwietniowa.

W zdecydowanej większości przypadków przedmiot porównania odnosi się bezpośrednio do człowieka³⁹, por.:

lezie człowiek j. świnia w błoto; та oczy j. wół; люди мрут к. мухи ludzie mrą j. muchy; *живот к. барабан* brzuch j. bęben; *сердце к. колокол* serce j. dzwon; *плакати к. дете* płakać j. dziecko; *мишину к. од звонѣха* muskuły j. z żelaza; *bouche grande c. un four* usta wielkie j. piec; *to have face l. the moon* mieć twarz j. księżyc; *to have legs l. matchsticks* mieć nogi j. zapalki; *Fäuste w. Hämmer haben* mieć pięści j. młoty.

Ukierunkowanie na człowieka nie jest – jak w przytoczonych przykładach – utożsamiane z płcią denotatów, jednakże w większości przypadków odniesienie

³⁸ W odniesieniu do wielowariantowości koniunktorów w języku rosyjskim należy dodać, że mogą one być nie tylko wymienne, lecz – okazjonalnie – współwystępować w jednym porównaniu, np. *купить, что о вошь убить, продать, как блоху поймать* kupić j. wesz zabić, sprzedać j. pchłę złapać.

³⁹ Antropocentryzm zleksykalizowanych porównań potwierdza się również w innych językach, np. w języku bułgarskim, w którym (zob. Kjuvlieva-Mișajkova 1988: 260) ok. 90% porównań odnosi się do człowieka, a tylko ok. 10% do innych obiektów.

to jest skorelowane jednoznacznie rodzajowo na płęć męską. Przypadki indykacji wyłącznie żeńskości lub opozycji rodzajowych za pośrednictwem form gramatycznych rodzaju określnika są rzadkie i zachodzą przede wszystkim w porównaniach języka polskiego, np.:

*dziewczyna j. rzepa; głupia j. indyczka; dziewczyna / chłopiec j. iskra; cienka / cienki j. osa; mała / mały j. palec, a zła / zły j. padalec*⁴⁰; *девушка к. ягódka* dziewczyna j. jagódka; *весела, к. вешний жавороночек* wesoła j. wiosenny skowroneczek; *красен / красна, к. маков цвет* czerwony / czerwona j. kwiat maku; *девојка стасита к. срна* dziewczyna postawna / kształtna j. sarna; *jedra k. da je mlijekom nalivena* jędrna j. gdyby nalana mlekiem; *хладан / хладна к. лед* zimny / zimna j. lód; *elle est fraîche c. une fleur* ona jest świeża j. kwiat; *être jolie c. une image* być ładną j. obraz; *sot / sottе c. un panier* głupi / głupia j. koszyk; *she is as graceful as a swan* ona jest pełna wdzięku j. łabędź; *he / she is (like) a great mountain of flesh* on / ona jest (j.) wielka góra mięsa; *das ist ein Mädchen w. ein Reh* to jest dziewczyna j. sarna; *sie ist stolz w. eine Königin* ona jest dumna j. królowa; *er / sie schreit w. am spieß* on / ona krzyczy j. przebity(-a) włócznią⁴¹.

Równie okazjonalne jest wskazanie opozycji rodzajowych za pośrednictwem rodzaju gramatycznego nośnika porównania, np.:

mizdzy się j. pies / suka do bata; жить к. монах / монашка żyć j. mnich / mniszka; *obilaziti k. mačak / mačka oko vruće kaše* krążyć j. kot / kotka wokół gorącej kaszy; *jalous / jalouse c. un tigre / une tigresse* zazdrosny / zazdrosna j. tygrys / tygrysica; *sich gebärden w. ein Rache Gott / eine Rache göttin* zachwywać się j. bóg zemsty / bogini zemsty.

Odniesienie to zachodzi dzięki zjawisku tzw. przenośni sferycznej, która polega „na przypisywaniu, na przykład zwierzętom, określonych cech, a następnie neutralizacji semów systemowych z zakresu taksonomii biologicznej i wprowadzeniu na to miejsce semu [człowiek] [...]”, np. baran ‘zwierzę domowe ...<głupi>’ i ‘człowiek głupi’” (Tokarski 1981: 97), por. następujące odniesienia:

silny j. byk; здоров к. лошадь zdrowy j. koń; *здрав к. бик* zdrowy j. byk; *être paresseux c. une couleuvre* być leniwym j. zaskroniec; *to work l. a beaver* pracować j. bóbr; *stolz w. ein Pfau sein* dumny j. paw⁴².

⁴⁰ Eksplicacja dwóch ostatnich przykładów unaocznia, że w jednostkach z eksplicytem określnikiem repartycja rodzajowa zachodzi w odniesieniu do nośnika w formie żeńsko- i męskoosobowej.

⁴¹ Również struktury typu być + K + N, otwierające potencjalnie oba rodzaje gramatyczne określnika, zawężają często możliwość wyboru do form męskoosobowych poprzez fakultatywną obecność określnika, por. *biti težak k. klada* być [ciężkim] j. kłoda.

⁴² Por. też Szczęk, Wyszczarski 2004: 87–143.

Tak rozumiana przenośnia rozciąga się – niezależnie od antropocentrycznego lub jakiegokolwiek innego nakierowania – na różnorodne nazwy występujące w roli nośnika porównania, np.:

blady j. papier; wyglądać j. oberwanie; твёрдый к. сталь twardy j. stal; *летум к. ракета* leci j. rakieta; *нижан к. земля* pijany j. ziemia; *bljied k. platno* błąd j. płótno; *dur c. le diamant* twardy j. diament; *prompt c. l'éclair* szybki j. błyskawica; *work l. a machine* pracować j. maszyna; *to grow l. mushrooms* rosnąć j. grzyby; *dick w. ein Fass sein* gruby j. beczka.

Brak wyrażonego explicite w strukturze powierzchniowej przedmiotu porównania jest typową właściwością rozpatrywanych porównań, jakkolwiek jest on zawsze obecny w strukturze semantycznej⁴³; struktura powierzchniowa ma wówczas następującą postać: określnik + koniunktor + nośnik, por. *człowiek*:

uparty j. osioł; злун, к. осел głupi j. osioł; *вредан к. мрав* pracowity j. mrówka; *velu c. un ours* kosmaty j. niedźwiedź; *be as red as a lobster* być czerwonym j. homar; *geschwätzig w. eine Elster* gadatliwy j. sroka.

Nieliczne są porównania posiadające konstrukcje dwuwariantowe – pełne i eliptyczne, przy czym te ostatnie mają wypełnioną pozycję określnika bądź cechuje je implicytność powierzchniowej obecności określnika, por.:

dziewczyna z buzią j. malina 'dziewczyna bardzo urodziwa, hoża, dorodna' – *dziewczyna j. malina; девушка стройная к. берёзка* dziewczyna smukła j. brzoźka – *стройная к. берёзка* smukła j. brzoźka; *дечак жив к. чизпа* chłopak żywy j. fryga – *жив к. чизпа* żywy j. fryga; *cette jeune fille est fraîche c. une rose* to dziewczę jest świeże j. róża – *être fraîche c. une rose* być świeżą j. róża; *(girl) as pretty as a picture* (dziewczyna) piękna j. obraz – *she is / to be as pretty as a picture* ona jest piękna / być pięknym j. obrazek – *to be (like) a picture* być j. obrazek.

Zestawienie ilościowe badanego materiału pozwala na stwierdzenie, że liczba jednostek mających trójczłonową strukturę jest zdecydowanie większa niż liczba porównań mających pełny skład komponentalny, tj. z formalnie wyrażonym przedmiotem porównania. Zestawienie porównań tego podtypu pozwala uchwycić istniejące prawidłowości międzyjęzykowe. Mianowicie o względnej proporcjonalności ilościowej można mówić tylko w odniesieniu do porównań języka polskiego, serbsko-chorwackiego i rosyjskiego, natomiast zdecydowanie mniej jest jednostek mających formalnie wyrażony przedmiot porównania w języku francuskim, angielskim i niemieckim. Właściwością analizowanych porównań jest również to, że występowanie danych (tożsamy) nazw przedmiotu porównania jest najczęstsze w zestawianych dwóch konkretnych językach, malejąc sukcesywnie wraz ze wzrostem liczby zestawianych języków.

⁴³ Bezpośrednim wskazaniem na przedmiot porównania jest wówczas implicytny określnik.

2.1.2.3. Określnik porównania

Określnik pełni rolę semantycznego (i strukturalnego) ośrodka porównania, gdyż wiąże oba zestawiane ze sobą obiekty, tj. przedmiot porównania i nośnik porównania, wyrażając wspólną dlań cechę relacyjną. Cecha relacyjna jest za pośrednictwem przedmiotu porównania przypisywana bądź właściwa określonej desygnatowi; jest też ona reprezentowana przez obiekt nośnika lub tylko domniemana. Nazwa cechy relacyjnej występuje formalnie, z reguły po stronie przedmiotu, tzn. przed koniunktorem, jakkolwiek – niezależnie od tego, iż zasadniczo nie jest ujawniona po stronie prawej konstrukcji – odnosi się również do nośnika porównania. Przykłady porównań, w których określnik (nazwa cechy relacyjnej) występuje dwukrotnie, są w zebranych materiale egzemplifikacyjnym nieliczne, np.:

amant stary – j. piec stary: dymi, nie grzeje; n п о с у, к. хлеба n п о с я м
 proś, j. się prosi chleba; *novi prijatelji k. i novo vino* nowi przyjaciele
 j. nowe wino; *être bon c. du bon pain* być dobrym j. dobry chleb.

Zebrany materiał empiryczny unaocznia, że przeważają porównania, w których atrybut wyrażony jest eksplicytnie. Z tych wartości ilościowych można wysunąć wniosek, że każda z rozpatrywanych społeczności językowych częściej wyraża w porównaniach eksplicytnie cechę relacyjną (struktura O + K + N), aniżeli zestawia tylko obiekty ze sobą (X oraz Y realizowane w strukturze P + K + N), pozostawiając każdorazowo użytkownikowi języka samodzielność wydobycia określonej cechy ze struktury porównania. Prawdliwość ta uniemożliwia powstawanie jakichkolwiek dwuznaczności czy niejasności interpretacyjnych w sferze pragmatyki użyć rozpatrywanych jednostek językowych. Oznacza to, iż ujawniające się tu myślenie potoczne zakłada nazywanie wprost wyrażanego znaczenia. Wyływa z tego kolejne – istotne w odniesieniu do podejmowanej w niniejszej pracy problematyki językowego obrazu świata – stwierdzenie, że najbardziej typowe w myśleniu potocznym i zarazem w postrzeganiu świata zewnętrznego jest ujmowanie cech (własności, atrybutów) obiektów tegoż świata, nie zaś obiektów jako takich.

W zależności od tego, jakie własności zestawianych obiektów są porównywane, określnik porównania reprezentowany jest formalnie przez środki gramatyczne, które są nazwami tych własności. Zaliczyć do nich należy przede wszystkim przymiotniki, np.:

głupi j. baran; красен, к. клюква czerwony j. żurawina; *brz k. munja* szybki j. błyskawica; *fort c. un taureau* silny j. byk; *(as) fresh as a daisy* świeży j. stokrotka; *hungry w. ein Bär* głodny j. niedźwiedź;

oraz czasowniki, np.:

kradnie j. sroka; ходитъ за кем-л. к. теңь chodzić za kimś j. cień; *горети*

к. слама palić się j. słoma; *courir c. un fou* biegać j. wariat; *to whistle l. a blackbird* gwizdać j. kos; *arbeiten w. ein Dachs* pracować j. borsuk⁴⁴.

Niezależnie od eksplicytnej bądź implicytnej obecności określnika w tekście bezwyjątkowo wyraża on w strukturze semantycznej znaczenie aequativu lub differentivu. Pojawiający się zaś w strukturze porównania posiada jedynie postać positivu.

Cecha relacyjna podobieństwa nazywana przez określnik może być bądź istotna, bądź przypadkowa (zob. Stein 1906b: 98). Własności pierwszego rodzaju ilustrują jednostki typu:

biały j. mleko; желтый, к. лимон żółty j. cytryna; *crn k. ugljen* czarny j. węgiel; *jaune c. du safran* żółty j. szafran; *as red as blood* czerwony j. krew; *weich w. Wachs* miękki j. wosk.

Własności rodzaju drugiego potwierdzają porównania typu:

zły j. chrzan; глуп, к. печка głupi j. piec; *glup k. ноć* głupi j. noc; *être stupide c. une cruche* być głupim j. dzban; *as deaf as a post* głuchy j. słup; *voll w. eine Kanone sein* być pijanym j. działo.

Dokładniejsza analiza związków zachodzących między określnikiem a pozostałymi komponentami semantycznej (a także formalnej) struktury porównań pozwala uchwycić dodatkowe prawidłowości istniejące między tymi komponentami. Mianowicie manifestowaną zależnością między przedmiotem porównania a określnikiem jest to, iż w sytuacji, gdy przedmiot występuje eksplicytnie, z reguły, choć niebezwyjątkowo, ukryty jest określnik. Konstrukcja porównania ma wówczas następującą postać: P + K + N, np.:

skiba j. ława; девушка к. цветок dziewczyna j. kwiatek; *vrucina k. u paklu* skwar j. w piekle; *avoir des dents c. des touches de piano* mieć zęby j. klawisze fortepianu, tzn. 'długie'; *eyes l. gimlets* oczy j. świderki; *ein Herz w. Butter haben* mieć serce j. masło, tzn. 'miękkie'.

Odrębnie należy potraktować jednostki o strukturze formalnoznaczeniowej być + K + N, które tworzą pary z konstrukcjami (być) O + K + N, por.:

być j. skra – żywy j. skra 'ruchliwy'; *быть к. камень* być j. kamień – *быть тяжёлым к. камень* być ciężkim j. kamień; *biti k. jabuka* być j. jabłko – *biti crven k. jabuka* być czerwonym j. jabłko; *être c. un fil* być j. nitka – *être (mince) / mince c. un fil* być cienkim / cienki j. nitka; *to be l. a barrel* być j. beczka – *to be as fat as barrel* być tłustym j. beczka.

⁴⁴ Znacznie rzadziej w analizowanych porównaniach występują przysłówki oraz wyrażenia przymiłkowe, np. *тепло j. в уchu; тепло к. в мозгу* ciepło j. w grobie; *что-л. к. с. молоточка* coś j. spod młoteczka; *daleko k. od neba do zemlje* daleko j. od nieba do ziemi.

2.1.2.4. Nośnik porównania

Zależności między przedmiotem, określnikiem a nośnikiem porównania wynikają przede wszystkim z charakteru zachodzącej między nimi motywacji. Zachodzi ona w pełni, gdy cechą relacyjną jest cecha inherentna, np. w odwołaniu do zwierząt, roślin, przedmiotów codziennego użytku itp., por.:

żółty j. cytryna; зелен, к. трава zielony j. trawa; *crven k. paprika* czerwony j. papryka; *jaune c. un serin* żółty j. kanarek; *(as) sour as a vinegar* kwaśny j. ocet; *sauer w. eine Zitrone sein* kwaśny j. cytryna.

Motywacja członów porównania bywa często oparta na wielu innych przejawach życia społeczności ludzkich lub też działalności umysłowej człowieka. Stosunkowo dość liczne są w poszczególnych językach porównania, u których podłoża leży wierzenia ludowe, legendy, przekazy mitologiczne, wydarzenia historyczne, fakty z życia znanych postaci, a także utwory literackie, np.:

wygląda j. czarownica z Łysej Góry; wyskoczyć j. Minerva z głowy Jowisza 'zjawić się nagle, niespodziewanie'; *gospodarka j. u pana podstolego* 'staranna'⁴⁵; *что висит над кем к. дамоклов меч* coś wisi nad kimś j. miecz Damoklesa; *сильный к. Илья Муромец* silny j. Ilya Muromiec; *быть к. Плюшкин* być j. Pluszkin⁴⁶; *пахати се к. Феникс из пепела* powstawać j. Feniks z popiołu, *проћи к. Janko na Kosovu* przejść / przejechać j. Janko na Kosowym Polu; *être beau c. un Adonis* być pięknym j. Adonis; *manger c. un ogre* jeść j. olbrzym; *to fight l. Kilkeny cats* walczyć j. koty (z) Kilkeny⁴⁷; *it's (almost) l. in Queen Victoria's time* to jest (niemal) j. za czasów królowej Wiktorii; *to grin l. a Cheshire cat* szczerzyć zęby j. kot (z) Cheshire, tzn. 'uśmiewać się szerokim uśmiechem'⁴⁸, *wie ein Werwolf essen / fressen* jeść / żreć j. wilkołak.

Szczególną grupę stanowią porównania, których motywacja ma swoje oparcie w Biblii⁴⁹; takich porównań jest stosunkowo dużo w każdym analizowanym języku, np.:

caluje j. Judasz Chrystusa; ждать к. манны небесной oczekiwać j. manny niebieskiej; *ležati k. Lazar* leżeć j. Łazarz; *pleurer c. une Madeleine* płą-

⁴⁵ „Aluzja do dzieła I. Krasickiego”. Wszystkie wyjaśnienia w przypisach będące cytatami (zarówno w części pierwszej, jak i drugiej), jeśli nie podano źródła, pochodzą z różnych słowników (zob. Bibliografia).

⁴⁶ „Postać z utworu M. Gogola”.

⁴⁷ „Nawiązanie do krwawej walki między miastami Kilkeny i Irishtown, trwającej do końca XVII w., która przywiodła je do upadku”.

⁴⁸ Z „*Alicji w Krainie Czarów*”.

⁴⁹ Zauważyć należy, że „wśród frazeologizmów religijnych można wyróżnić grupę internacjonalizmów frazeologicznych” (zob. Paszenda 2000: 102).

kać j. Magdalena; *as innocent as a dove* niewinny j. gołębicą; *alt w. Methusalem* stary j. Metuzalem.

Reprezentatywną w tym względzie grupę stanowią też porównania oparte na praktykach i obrzędach religijnych, życiu monastycznym itp., por.:

długa j. loretńska litania; *κ. non nonадью бережем* otacza troską j. pop popadę; *живему κ. калыһер* żyć j. mnich; *long c. un prêche* długi j. kazanie, *porter c. une relique* nosić j. relikwię, *tranquille c. Baptiste* spokojny j. baptysta.

Motywacja porównań znajduje często swe źródło w zwyczajach, a nade wszystko w różnorodnych realiach życia społecznego; odwołuje się też ona do rozmaitych przedmiotów i wyrobów, zwłaszcza znanych na określonym obszarze, por.:

*pragnie cię j. żak czwartku*⁵⁰; *próżny j. worek wójta po świętym Marcinie*⁵¹; *szyje j. na umarłego* 'słabo, niedbale, byle jak'; *печь что-л. κ. блины* piec coś j. bliny, tzn. 'robić coś szybko i w dużej ilości'; *biti bistar κ. boza* jasny j. boza, tzn. 'mętny'.

Rozpatrzenie wszystkich porównań typu *X jak Y* potwierdza dokonany podział frazeologizmów na naturalne i konwencjonalne. Do pierwszej grupy „zaliczane są powstające spontanicznie w każdym języku frazeologizmy oddające zjawiska przyrody, świat roślin i zwierząt, stany psychiczne i fizyczne człowieka”, do drugiej grupy zaś zaliczane są frazeologizmy związane „ze specyficznymi warunkami rozwoju danego narodu, z zajęciami, z warunkami bytu, z pojęciami religijnymi i kulturowymi – słowem, z rozwojem kultury materialnej i duchowej człowieka [...] Poważną część frazeologizmów konwencjonalnych stanowią profesjonalizmy, tzn. zwroty odnoszące się do rzemiosł, nazw zawodów, narzędzi z nimi związanych” (Radzik 1983: 170, 172). Z jednostek ostatniego typu por.:

bredzić j. kowal w gorąccze; *пьян κ. сапожник* pijany j. szewc; *псовату κ. кочуйау* kłać j. woźnica; *écrire c. un notaire* pisać j. notariusz; *drunk as a fiddler* pijany j. skrzypek; *j-n w. einen Schuhputzer behandeln* traktować kogoś j. czyścibuta.

W przeciwieństwie do porównań umotywowanych ogromną liczbę zleksykalizowanych konstrukcji *X jak Y* charakteryzuje bądź znaczne osłabienie semantycznego związku głównego leksemu części drugiej porównania z elementami części pierwszej, tj. osłabienie pierwotnego znaczenia tego leksemu bądź zupełna utrata motywacji, por.:

głupi j. sadło; *злун, κ. пень* głupi j. pień; *glup κ. klada* głupi j. kłoda; *bête c. un pot* głupi j. garnek; *as drunk as a wheelbarrow* pijany j. taczka.

⁵⁰ „Czwartek był w dawnych szkołach wolny od nauki”.

⁵¹ „W tym dniu wójt składał dworom daninę”.

Z przytoczonych przykładów widać, iż skala motywacji może mieć rozpiętość od całkowitej (i logicznej) aż do zupełnego jej braku, szczególnie w zestawieniach alogicznych (por. Smiešková 1970: 192). W ujęciu typologicznym zleksykalizowane porównania frazeologiczne dają się ująć w dwa typy zasadnicze: 1) motywowane rozpadające się na dwa podtypy: a) motywowane z drugim członem użytym w znaczeniu prymarnym i b) motywowane z nośnikiem użytym w znaczeniu przenośnym (porównania tego typu są dwuznaczne) oraz 2) niemotywowane.

Konieczne jest tu zwrócenie uwagi na to, że „granica między jednostkami znaczeniowo motywowanymi a niemotywowanymi nie tylko zaciera się w czasie, jest także zależna od wiedzy historycznej mówiącego” (Lewicki, Pajdzińska 1993: 315). Stwierdzenie to implikuje zagadnienie pochodzenia związków frazeologicznych, w tym oczywiście i jednostek porównawczych. Jest rzeczą oczywistą, iż geneza znacznej liczby porównań nie jest znana bądź nie jest wystarczająco wyraźna. Wiąże się to z długotrwałym ich funkcjonowaniem w przekazach ustnych, zanim zostały spisane (por. Nazarjan 1968: 298).

Uwzględnienie charakteru motywacji oraz charakteru cechy relacyjnej wyrażanej w określniku pozwala dodatkowo wyróżnić dwa zasadnicze typy porównań: porównania realne, w których w roli nośnika występują byty lub sytuacje realne, oraz porównania irrealne, w których obraz jest bytem lub sytuacją nierzeczywistą. Realne są przede wszystkim porównania imienne, to jest takie, w których nośnik jest reprezentowany formalnie przez rzeczownik; porównania czasownikowe natomiast są z reguły irrealne.

2.1.3. Porównania obrazowe

Wśród zleksykalizowanych porównań frazeologicznych typu *X jak Y* można wyróżnić tzw. porównania obrazowe oraz tzw. intensiva (zob. Nikolaeva 1989: 74–77). Ze stanowiska semantyki za obrazowe uważa się te porównania, w których między komponentami stojącymi z lewej i z prawej strony koniunktora zachowany jest związek semantyczny. Nośnik porównania jest wówczas obrazem, a więc stereotypowym nosicielem cechy wyrażonej (implicytnie bądź eksplicytnie) w określniku. Porównania obrazowe odzwierciedlają dziejową tradycję narodu, jego kulturę materialną i duchową, ponadto otaczającą przyrodę, warunki geograficzne itd. (por. Nazarjan 1965: 11–12). Tak więc obraz (nośnik) służy tu nie porównywaniu, a metaforycznej charakterystyce denotata (zob. Birenbaum 1966: 131). Innymi słowy, obrazowość istnieje tu dzięki temu, że następuje np. „porównanie”, tj. zestawienie człowieka z obiektem nośnika porównania (por. Kunin 1969: 80; Pokrovskaja 1986: 42–44)⁵², np. porównania omawianego typu

⁵² Por. też w tym miejscu nałożenia eufemizacyjne w odniesieniu do omawianych jednostek. np. *usnął j. kurczę* 'umarł spokojnie, cicho'.

strukturalnego „w swojej podstawie obrazowej opierają się na zestawieniu człowieka z jakimś zwierzęciem. Tak więc człowiek, który tępo, ze zdziwieniem, w zakłopotaniu, głupio, długo patrzy na kogoś lub coś, porównywany jest z baranem, uważanym za zwierzę na tyle głupie, że nie poznaje swojej zagrody, jeśli wprawiono nowe wrota, i dlatego długo patrzy na nie, nie decydując się wejść: *уставиться, смотреть, глядеть как (будто, словно, точно) баран на новые ворота* (por. w jęz. polskim: *patrzeć jak wół (cielę) na malowane (nowe) wrota*)” (Żurek 1996: 331). Obraz (w tekście – nazwa obiektu nośnika) stanowi uzualne, a więc wspólne dla danej wspólnoty językowej, oczywiste i całościowe wyobrażenie o przedmiocie, zjawisku lub własności prezentowanej w porównaniu (por. m.in. Mokienko 1980: 127; Luk’janowa, Čeremisina 1986: 266–268). Dlatego też ze względu na jak największą wyrazistość i adekwatność tej charakterystyki wybór obrazu (nośnika) jest zawsze zdeterminowany przez konkretny desygnat (por. Kabanova 1985: 110). Naturalnie, obrazowość w porównaniach zaciera się z upływem czasu (por. Gjulmjanec 1985: 148), tzn. obraz zanika, gdy nosiciele języka nie odczuwają już zależności (odpowiedniości) między pierwotnym i przenośnym znaczeniem komponentów porównania, tj. gdy następuje utrata motywacji między członami porównania (por. Mokienko 1980: 134, 143). Porównania te należy odnieść do wyróżnionej wcześniej grupy zleksykalizowanych frazeologizmów o strukturze *X jak Y*, tj. do intensiwów.

2.1.3.1. Porównania typu *X jak Y* z charakterystyką jakościową

Do grupy tej należą porównania, w których nośnik stanowi stały wyróżnik jakości wyrażonej w określniku, i który jednocześnie przypisywany jest desygnatowi reprezentowanemu eksplicytnie bądź implicytnie przez przedmiot porównania, np.:

wić się j. chrabąszcz na szpilce ‘skręcać się, cierpieć, objawiać swe cierpienie’; *ryć się pod kim j. kret* ‘działać podstępnie na czyją niekorzyść, szkodzić komuś potajemnie’; *сидеть к. на троне* *сидеть j. na tronie*, *ходить к. бродяга* *chodzić j. włóczęga*; *живети к. пас* *żyć j. pies*; *skukuljiti se k. dvije pare u kesi* *skulić się j. dwa pieniądze w kiesie*, tzn. ‘przyciąć się, chcieć być niezauważonym’; *ići k. na gubilište* *iść j. na szafot*, tzn. ‘bezwolnie’; *être c. l’oiseau sur la branche* *być j. ptak na gałęzi*, tzn. ‘być niestałym, nie zagrzać długo miejsca’; *to live l. a lord* *żyć j. lord*, tzn. ‘żyć w bogactwie, rozkoszy’; *wie eine Katze immer auf die Füße fallen* *spada zawsze na łapy j. kot*.

W takich wypadkach między nośnikiem a określnikiem nie jest w zasadzie zachowane funkcjonalne zbliżenie do przysłówków miary; z reguły chodzi tu o jakość czynności, a więc o zbliżenie raczej do przysłówków sposobu (por. Nikolenko 1955: 26). Dodatkowym potwierdzeniem tej tezy jest to, że eksplikacja znaczenia danego zestawienia porównawczego może być wkomponowana w konstrukcję porównania, stanowiąc jego nierozdzieloną część, por.:

przyjaciół stołowy j. mucha: najadłszy się, precz odleci; om него, k. om козла, ни шерсти, ни молока z niego j. z kozła, nie ma ani sierści, ani mleka; être c. le poireau: la tête blanche et la queue verte być j. por: głowa biała, a łodyżka zielona, tzn. 'o podstarzałym amancie'; disgraces are l. cherries, one draws another niełaski są j. wiśnie, jedna pociąga drugą; von seinem eignen Schmalz leben w. ein Dachs żyć j. borsuk dzięki własnemu tłuszczowi⁵³.

Inną prawidłowością dotyczącą omawianych porównań jest to, że charakterystyka jakościowa zachodzi szczególnie wówczas, kiedy charakteryzowana czynność wyrażona jest czasownikami typu: *robić, postępować, żyć, siedzieć, stać, być* itp. (por. Čeremisina 1967: 73; Rojzenzon 1977: 34), które to czasowniki, wyrażając znaczenie uogólnione, pozwalają właśnie na wiele różnorodnych charakterystyk jakościowych. Przykładowo:

stać j. mruk 'nie odzywając się'; siedzieć j. trusia 'cicho, nie odzywać się, przyczać się'; zachowywać się j. gbur; сидеть k. пенёк siedzieć j. pień, tzn. 'nieruchomo; bezmyślnie'; стоять k. вкопанный stać j. wryty, tzn. 'nieruchomo, zamarłwszy na miejscu'; живёт k. человек żyć j. człowiek, tzn. 'żyć j. się godzi, przystoi, uchodzi'; osjećati se k. рыба u vodi czuć się j. ryba w wodzie; стоять / стати / sjediti k. okamenjen stać / siedzieć / j. skamieniały; fair (qn.) c. un sabot robić (coś) j. chodak, tzn. 'robić coś j. noga, robić źle'; vivre c. un ours żyć j. niedźwiedź, tzn. 'na odludziu'; to be / to feel l. fish out of water być / czuć się j. ryba poza wodą, tzn. 'jest mu źle, czuje się źle'; wirken w. ein kalter Wasserstrahl działać j. zimny strumień, 'działać j. kubeł wody'; wie ein Fragezeichen dastehen / dasitzen stać / siedzieć j. pytańnik, tzn. 'bezdalnie'⁵⁴.

2.1.4. Intensiva

Zasadniczym kryterium wydzielenia intensiwów spośród omawianych jednostek komparatywnych jest obecność lub brak motywacji. Kryterium to jest tym bardziej istotne, gdyż zarówno porównania obrazowe i intensiva mogą być budowane w oparciu o ten sam nośnik (zob. Nikolaeva 1989: 75–76), por.:

⁵³ Porównania tego rodzaju pojawiają się sporadycznie, więcej jest ich w języku polskim i rosyjskim, por. np. *miłość j. ospa – każdy ją przejść musi; człowiek bez miłości j. świeca bez knotu; деньги, ч. галки: в стаю сбиваются* pieniądze j. kawki: zbierają się w stado; *солнце, к. родная матушка, никогда не обидит* słońce j. matuchna rodzona, nikogo nie skrzywdzi itd.

⁵⁴ Sądzi się niekiedy (zob. Orlova 1966: 86–87; Čeremisina 1967: 73–74), że oprócz wyrażanej charakterystyki jakościowej można przypisywać porównaniom tego typu również funkcję intensyfikującą równą poziomowi BARDZO. Wydaje się jednak, że jeśli nawet pojawiają się tu jakieś odcienie kwantyfikacji, to są one na tyle zredukowane i zarazem praktycznie nieodczuwane, że funkcję opisującą należy uznać za decydującą.

padł j. drzewo – silny j. drzewo; засверкал глазами, к. волк błysnął oczyma *j. wilk – голоден, к. волк* głodny *j. wilk; stajati komu k. kost u grlu* stać komuś *j. kość w gardle – tvrd k. kost* twardy *j. kość; bondir c. un tigre* skakać *j. tygrys – jaloux c. un tigre* zazdrosny *j. tygrys; to swim l. a fish* pływać *j. ryba – to drink l. a fish* pić (alkohol) *j. ryba; schwarz w. die Nacht* czarny *j. noc – häßlich w. die Nacht* brzydki / szpetny *j. noc.*

Nośnik porównania służy więc zasadniczo pełniejszej charakterystyce cech lub czynności wyrażonych w określniku. Jednakże w przypadku intensiwów funkcja nośnika sprowadza się do wzmocnienia (hiperbolizacji) charakteryzowanej cechy, czynności bądź też określonego stanu, a zatem sprowadza się do wskazania na wysoki stopień (wielką ilość) przejawiania się tych wartości (por. Kunin 1969: 80; Ničeva 1983: 32–34; Burger 1973: 49). Ze względu na te własności nośnik porównania pełniłby w porównaniu rolę intensyfikatora (por. Berlizon 1973: 40) jako komponent całościowej konstrukcji semantyczno-gramatycznej, nie zaś – jak jest zwykle rozumiany (por. Kunin 1972: 156–166) – jako wyłącznie jednostka funkcjonująca samodzielnie, tj. w oderwaniu od określnika i przedmiotu porównania⁵⁵. Odróżnienie intensyfikatorów samodzielnych i będących częścią składową zleksykalizowanych porównań typu *X jak Y*, jakkolwiek nie zawsze jest dokonywane, można uzasadnić tym, iż element *Y*, tj. podstawa porównania, bierze udział w tworzeniu całościowego znaczenia związku porównawczego, jak i tym, że element *X*, wyrażany jest często przez przymiotniki, rzeczowniki bądź czasowniki w znaczeniu konkretnym, toteż warunkuje on wybór najbardziej odpowiedniego, wyrazistego i ściśle określonego obrazu manifestowanego przez nośnik porównania (por. Kabanova 1985: 111)⁵⁶.

2.1.4.1. Intensywność cechy w porównaniach typu *X jak Y*

Przechodząc do zagadnień związanych ze stopniem siły intensyfikacji, należy stwierdzić, iż zdania dotyczące sądów ilościowych nie są jednoznaczne. Najczęściej uważa się, że chodzi tu o stopień intensywności równający się poziomowi BARDZO lub ZUPEŁNIE (por. m. in. Birenbaum 1966: 138; Orlova 1966: 86; Wierzbicka, Wierzbicki 1969: 217; Piernikarski 1990: 157–160). Takimi kwalifikatorami lub określeniami synonimicznymi znaczeniowo opatrzonych jest zresztą wiele porównań zawartych w słownikach, np.:

⁵⁵ W tych ostatnich funkcje upodobnienia są utracone, zachowane są jedynie treściowe i wzmacniające „magny” (zob. Kopylenko 1989: 114).

⁵⁶ Autonomiczne intensyfikatory nie będą rozpatrywane w niniejszej pracy. Należy jednakże dodać, że niektóre z nich mogą funkcjonować zarówno samodzielnie, tzn. łączyć się ze zmiennymi, choć niezupełnie dowolnymi komponentami, bądź też występować jako część komparatywnej jednostki frazeologicznej (por. Kunin 1966: 12–19; Kočedykov 1967: 185–214), tj. w konstrukcji typu *X jak Y*, np. *comme un fou – crier c. un fou* *j. szalony – krzyczyć j. szalony.*

rozumieć się j. *tyse konie* 'bardzo dobrze'; *potrzebny j. piąte koło u wozu* 'zupełnie niepotrzebny'; *спать к. убитый* spać j. zabity, tzn. 'очень крепко bardzo mocno'; *нужен к. проиллогодний снег* potrzebny j. zeszłoroczny śnieg, tzn. 'совершенно не нужен zupełnie niepotrzebny'; *lukav k. lisica* chytry j. lis, tzn. 'vrlo lukav bardzo chytry, przebiegły'; *bijel k. snijeg* biały j. śnieg, tzn. 'sasvim bijel zupełnie biały'; *čist k. sunce* czysty j. słońce, tzn. 'posve čist całkiem / zupełnie czysty'; *slobodan k. ptica na grani* wolny j. ptak na gałęzi, tzn. 'potpuno nezavisan / slobodan całkowicie / zupełnie niezależny / wolny'; *être paresseux c. un lézard* być leniwym j. jaszczurka, tzn. 'très paresseux bardzo leniwy'; *to sleep l. a log* spać j. kłoda, tzn. 'to sleep very deeply spać bardzo głęboko'; *sound as a bell* zdrowy j. dzwon, tzn. 'perfectly sound in body, or mind, or both zupełnie zdrowy cieleśnie i duchowo'.

Oprócz przedstawionych kwalifikatorów jednostki słownikowe omawianego typu konkretnych języków są opatrywane innymi kwalifikatorami z różnokierunkowym wyprofilowaniem znaczenia 'bardzo', por. SILNIE / MOCNO: *bljied k. platno* blady j. płótno, tzn. 'jako bljied mocno blady'; WYJĄTKOWO: *dobar k. anđeo* dobry j. anioł, tzn. 'izuzetno dobar wyjątkowo dobry'; WYBITNIE / WYJĄTKOWO: *brzydki j. noc* 'wybitnie, szczególnie brzydki'; NADZWYCZAJNIE: *sourd c. un pot* głuchy j. garnek, tzn. 'extrêmement sourd nadzwyczajnie / niezmiernie głuchy'; *as pale as death* blady j. śmierć, tzn. 'extremely pale nadzwyczajnie / w najwyższym stopniu blady'; KOMPLETNIE: *mad as a hatter* obłąkany / szalony j. kapelusznik, tzn. 'quite mad kompletnie zwariowany'.

Jedynie takie potraktowanie porównań cechujących się kwalifikatywno-kwantytatywnymi właściwościami wydaje się niewystarczające; dokładna analiza tych porównań pozwala wysunąć stwierdzenie, iż mamy tu do czynienia z charakterystykami jakościowymi oraz charakterystykami ilościowymi.

2.1.4.2. Porównania typu *X jak Y* z charakterystyką ilościową

W przeciwieństwie do porównań z jakościową charakterystyką cechy lub czynności ogromną liczbę porównań typu *X jak Y* cechuje charakterystyka ilościowa. Zarówno w nich, jak i w wielu innych typach strukturalnych porównań funkcjonalno-semantyczna kategoria miary oparta na ontologicznych podstawach obejmuje dwa mikropola ilościowej charakterystyki cechy: a) powyżej normy oraz b) poniżej normy (zob. Poljanskij 1980: 89). Za normę przyjmuje się tu uwarunkowane tradycyjnie zwykle przejawianie się cechy w konkretnej sytuacji i stojące w środku skali parametrycznej, z reguły zrelatywizowanej do konkretnego nośnika porównania, por. np. *woda głęboka j. starej żabie po kolana*. Wśród rozpatrywanych w niniejszej pracy intensiwów można wyróżnić kilka stopni natężenia cechy zawartych w skali ciągłej o rozpiętości od cechy w bardzo małej ilości aż do cechy w ilości nieograniczonej (zob. Post 1981: 41–66). Z reguły jednak stopnie natężenia cechy plasują się w okolicach krańcowych punktów tej skali (por.

Musijenko 1991: 47), a w szczególności w mikropolu wysokiego stopnia przejawiania się cechy, tj. ponad normą (zob. Akulenko 1986: 83). Potwierdzeniem tych prawidłowości może być fakt, iż w wymienionych porównaniach nie występują, na przykład, przymiotniki oznaczające niepełny stopień jakości typu: *białawy* (zob. Gjulunjanc 1969: 120). Punktem odniesienia jest więc zawsze norma. Problem zasadniczy sprowadza się zatem do określenia owego wysokiego stopnia występowania cechy. Próbując rozwikłać w sposób uniwersalny kontrowersje na temat sądów ilościowych, A. Wierzbicka (1971: 134) uważa, iż tego rodzaju porównania wskazują raczej na „niemożliwość” wyrażaną następującą parafrazą: „nic nie mogłoby być bardziej” (zob. też Berlizon 1973: 41). Chodziłoby tu zatem o superlativus absolutny, tj. jeden z semów superlativu, który wskazuje na cechę o najwyższym stopniu nasilenia bez uwidocznienia czynności porównywania (zob. Bańczerski 1982: 224; por. też: Nikolaeva 1989: 74; Gołąb, Heinz, Polański 1968: 546), tzn. „samo porównanie wyrażone za pomocą *jak* + *Sbv* [*substantivum* – W.W.] ma tylko względne znaczenie porównawcze i służy [...] przede wszystkim do wyrażenia intensywności” (Piernikarski 1990: 157).

2.1.4.3. Elatyw w porównaniach typu *X jak Y*

Rozpatrzenie materiału empirycznego potwierdza wcześniejsze stwierdzenia, iż w rozpatrywanych porównaniach mamy do czynienia z elatywem, tzn. ze stopniem intensyfikacji cechy równoznacznym pod względem znaczenia ze stopniem najwyższym bezwzględny swobodnych jednostek językowych. Ostatecznie więc wszystkie spotykane w rozpatrywanych językach porównania z charakterystyką ilościową można uznać za intensiva, które wskazują na jak najbardziej wysoki (maksymalny) stopień nasilenia cechy wyrażanej w określniku porównania (jej „maksimum logiczne”, Ubin 1969: 62–63). Na podstawie analizy tego rodzaju porównań-intensiwów wolno – jak się wydaje – skonstatować, że porównaniom z cechą inherentną typu:

gorzki j. pieprz; бела, κ. лебедь biała j. łabędź; *suh k. štuka* suchy / chudy j. szczupak; *noir c. du jais* czarny j. gagat; (*as*) *dumb as an oyster* niemy j. ostrzyga; *weiß w. Kreide sein* być białym j. kreda

można przypisać znaczenie absolutnego stopnia najwyższego (bezwarunkowego stopnia najwyższego) z eksplikacją zaproponowaną przez Sapira (1972: 32–35): „najbardziej... z możliwych ('tak... jak to możliwe')”. Dodatkowym uzasadnieniem pozwalającym traktować te porównania w ten sposób jest dewiacyjność stawianych wobec nich pytań typu: *Jak zdrowy?*, *Jak niemy?*, *Jak czarny?* (Wierzbicka 1971: 135). Wiąże się to ze specyfiką semantyki takich absolutnych takсации (ocen), które zawierają przymiotniki absolutnej jakości (typu *ślepy*, *chromy*), a więc przymiotniki, oznaczające brak cechy, która mogłaby być przedstawiona jako względna (Volff 1978: 41).

Tożsamo z tymi porównaniami należy traktować również intensiva, wobec których możliwe jest postawienie pytania typu: *Jak duży?*, *W jakim stopniu?* (por. Vol'f 1978: 44), np.:

jak w komarze sadła, nauki w nim; надоесть к. горькая редька sprzykrzyć się j. gorzka rzodkiew; *zaljubiti se k. maćak* zakochać się j. kot; *rapide c. l'éclair* szybki j. błyskawica; (as) *salty as a herring* stony j. śledź; *nötig haben wie's tägliche Brot* potrzebować czegoś j. powszedniego chleba.

Możliwość występowania w tych porównaniach wyrażań, które łączą się z BARDZO (np. w przytoczonych przykładach: *bardzo mało sadła, bardzo szybki* itd.), zbliża te porównania pod względem semantycznym do przysłówków stopnia i miary (por. Orlova 1966: 87), a w szczególności do hiperleksemu *bardzo* i jego synonimów, np. *ogromnie, niezwykle, wyjątkowo, niezmiernie* (zob. Skorupka 1982: 5). Jakkolwiek pojawiająca się w tych porównaniach cecha jest cechą relacyjną (nieinherentną), to wskazanie na wysoki stopień przejawiania się cechy przedmiotu porównania następuje bez porównywania go z desygнатem posiadającym tę cechę. Jest to zatem nie wyrażanie wzajemnych stosunków między cechą a obiektem, a ujęcie stosunków z myślową normą intensywności danej cechy (zob. Ubin 1969: 62). Innymi słowy, jest to porównanie (zestawienie) np. człowieka bądź jakiegokolwiek innego desygnatu rzeczywistości pozajęzykowej i obiektu nośnika porównania, a nie konkretnej cechy człowieka i tej samej cechy obiektu nośnika.

Poza tym znaczenie elatywu posiadają też porównania, które wyrażają wartość intensywności wynoszącą ZUPEŁNIE⁵⁷. Najobszerniejszą grupę porównań stanowią te, w których stopień intensywności cechy zmierza w nich ku apogeum, wskutek nadania cesze w strukturze głębokiej wartości ujemnej znajduje się na przeciwnym biegunie skali, np.:

skromny j. książę uszy 'wcale nieskromny'; *нистало, к. седло к корове* pasuje j. siodło do krowy; *plivati k. sjekira* pływać j. siekiera, tzn. 'w ogóle nie pływać'; *s'entendre c. chien et chat* zgadzać się j. pies z kotem, tzn. 'nie zgadzać się, gryźć się'; *to agree l. cats and dogs* zgadzać się j. koty i psy, tzn. 'w ogóle nie zgadzać się'; *er paßt dazu w. der Esel zum Lautenschlagen* nadaje się do tego j. osioł do gry na lutni, tzn. 'zupełnie się nie nadaje'⁵⁸.

W porównaniach tego typu predycemy nie przypisują przedmiotom lub zjawiskom cech, lecz wzmacniają jedynie własności wyrażane w członie określającym (por. Vol'f 1978: 42–43). Specyficznym środkiem, dzięki któremu w porównaniach *X jak Y* dokonuje się wzmocnienie intensywności cechy, zjawiska lub stanu, jest hiperbolizacja (por. Nazarjan 1965: 10) obejmująca znaczną liczbę roz-

⁵⁷ To jest: *całkiem, całkowicie, w pełni, kompletnie* (Skorupka 1982: 287).

⁵⁸ Sporadycznie porównania te mają oboczniaki z powierzchniowo ujawnionymi antonimami znaczeniowymi, por. *поворотлив, ч. медведь* ruchliwy / zwinny j. niedźwiedź, tj. 'nieruchliwy' – *неповоротлив, ч. медведь* nieruchliwy j. niedźwiedź.

patrywanych jednostek. W tym przypadku występująca w konstrukcji nazwa nośnika w zestawieniu z nazwą przedmiotu porównania wprowadza znaczenie wyolbrzymienia określnika lub zamierzonej przesady, np.:

puls wali j. młotem; y hezo ycy k. y mopyca ma wasy j. mors; *razjapiti usta k. som* rozdziawić usta j. sum; *grand c. une montagne* wielki j. góra.

Podsumując dotychczasowe rozważania na temat sądów ilościowych, można stwierdzić, iż wielkość siły stopnia intensywności nie ma – jak się wydaje – swojego punktu krańcowego na osi kontinuum (wzrostu) nasilającej się cechy, tj. cechuje je przedział intensywności cechy, który ma swój początek na granicy normy i zmierza ku nieskończoności. Inaczej rzecz ujmując, można stwierdzić, iż nośnik w tego rodzaju porównaniach nie określa ściśle miary cechy przedstawionej w określniku, a wskazuje raczej na niedostateczną „pojemność znaczeniową” obecnej eksplicytnie czy implicytnie konkretnej nazwy określnika. Ostatecznie intensywność należy traktować jako semantyczną kategorię języka rozumianą jako właściwość cechy, u której podłoża leży pojęcie stopnia ilości w szerokim sensie. Intensywność jest więc ilościową miarą oceny własności lub inaczej – ilościową charakterystyką ekspresywności czy miarą ekspresywności⁵⁹. Wielkość intensywności na skali pojęciowej odpowiada wartości znajdującej się ponad lub poniżej poziomu, który użytkownik języka uznaje za zwykły, tj. wyjściowy, toteż intensywność traktowana jako miernik wyrażalności cechy związana jest z pojęciami ilości, jakości i gradualności (por. Kazak 1991 za: Turanskij 1990: 27–29). Por. np. odniesienie względem normy:

leb / głowa j. karmelicka bania ‘o dużej lub spuchniętej głowie’ – *leb j. anta* – *leb j. dynia* – *główka j. makówka; голова k. пивной котёл* głowa j. kocioł piwny – *голова k. арбыз* głowa j. kawon – *голова k. уарик* głowa j. kulka; *avoir des jambes c. des poteaux* mieć nogi j. słupy – *avoir des jambes c. des fils de fer* mieć nogi j. drut – *avoir des jambes c. des allumettes* mieć nogi j. zapalki; *his cheeks are l. a sandpaper* jego policzki są j. papier ścierny – *to have cheeks as smooth as a baby's bum* mieć policzki gładkie j. pupcia niemowlęcia.

Rozpatrywane w niniejszej pracy zleksykalizowane porównania frazeologiczne, tj. obrazowe kompleksy nazwowe powstałe w wyniku semantycznych przesunięć znaczeń, należą do jednostek, które zawierają element ukrytego porównania (porównywania) i tym samym stanowią struktury gradualne implicytne. Poza przykładami typowych porównań jednostkowych funkcjonują porównania układające się w ciągi implicytnego skalowania cechy, np.:

⁵⁹ Por. np. dwuplanowość, a w konsekwencji ekspresywność porównań zleksykalizowanych, w których za pomocą komponentów struktury porównawczej akcentowane jest prymarne znaczenie podstawowe porównywania przy znaczeniu przenośnym całego frazeologizmu, np. *obedrzec j. lipkę; обдирать k. лунку* (zob. Mokienko 1980: 115–116).

gruby j. bania / słoń / wół / armata / kopa siana / piec / wieprz / baryła / fa-sa / kufa / beczka / krótki, gruby j. barylka – Pan Bóg stworzył przez pomyłkę / gruby j. rzeźnik – gruby j. kielbasa / szpagat / nić;

худой к. старая кляча / худой к. доска / худой к. жердь / худой к. палка / худой к. щепка / худ – к. треска – худой к. спичка chudy j. stara klacz / deska / żerdź / kij, pałka / szczapka / sztokfisz – zapalka; tanak k. prośtac / tanak k. kolac / tanak k. palica – tanak k. čačkalica cienki j. kót / pal / kij – cienki j. wykałaczką;

manger c. un ogre / quatre / un goinfre / un affamé / un loup – manger c. un oiseau / une mauvette / un moineau – manger c. un petit oiseau jeść j. olbrzym / cztery / żarłok / wygłodzony / wilk – ptak / skowronek / wróbel / ptaszek;

as light as a cork – as light as a fly / as light as a butterfly / be as light as a feather / be as light as a thistle-down / be light as air lekki j. korek – lekki j. mucha / motyl / pióro / puszek ostu / powietrze⁶⁰.

W tym miejscu wskazać należy też na spotęgowanie własności w ciągach wyrażonych powierzchniowo, np.:

biec / lecieć / pędzić j. wicher; работать / пахать / вкалывать к. лошадей pracować / orać / tyrać j. koń; бити / туці / млатити koga k. vola u kupusu bić / tłuc / walić kogoś j. wołu w kapuscie; joli / beau / mignon c. un coeur ładny / piękny / ładniutki j. serce; be as hungry as a wolf – be always as hungry as a wolf – (as) greedy as a wolf być głodnym j. wilk – być zawsze głodnym j. wilk – (tak) żarłoczny j. wilk.

2.2. Nacechowanie ekspresywne i emocjonalne oraz zróżnicowanie stylistyczne w porównaniach typu *X jak Y*

Strona znaczeniowa zleksykalizowanych porównań frazeologicznych typu *X jak Y*, a również i innych jednostek frazeologicznych, oprócz dotychczas omówionych aspektów, w szczególności denotacyjnego i sygnifikacyjnego, obejmuje także aspekty konotatywny, który tworzą elementy stylistyczne, ekspresywne, emocjonalne i oceniające (por. Golikova 1984: 100). Współoznaczaniu, tj. „wyznaczaniu miejsc pustych” (Gołąb, Heinz, Polański 1968: 296), nacechowania ekspresywno-emocjonalnego służą w porównaniach, najogólniej, semantyczne własności nośnika porównania, a ściślej – współzależności istniejące

⁶⁰ Okazjonalnie gradualność omawianego rodzaju ujawnia się w jednostkach wiclosegmentowych, por. np. *мать плачет, ч. река льется; жена плачет, ч. ручей течет; невеста плачет, к. роса падет: взойдет солнце, росу высушит* matka płacze, jakby rzeka płynęła; żona płacze, jakby strumień ciekł; płacze narzeczoną: słońce wszędzie, rosę wysuszy.

między nośnikiem i określnikiem, a poprzez to i desygнатem za pośrednictwem przedmiotu porównania. Z tego względu wszystkie omawiane porównania można podzielić na dwie grupy (zob. Berlizon 1973: 20): a) porównania ekspresywne oraz b) porównania emocjonalno-ekspresywne. W pierwszym wypadku chodzi o eksplicytną ekspresywność znaku motywowaną zmianami w sferze znaczenia leksykalnego (zob. Grabias 1981: 40). Mianowicie w odniesieniu do analizowanych porównań chodzi o przesunięcia semantyczne nośnika porównania pełniącego w rezultacie tych zmian funkcję intensyfikującą, tj. oddającą najwyższy stopień natężenia cechy bądź intensywności, czynności i jednocześnie powodującego transformację porównania w jednostkę emfatyczną, tj. jednostkę będącą wyrazicielem wzmożonej ekspresywności, np.:

kapryśny j. kobieta 'bardzo kapryśny'; *бос, к. зыць* bosi j. gęś, tzn. 'zupełnie bosi'; *bijel k. inje* białe j. szron / szadź, tzn. 'bardzo białe'; *sec c. un co peau* suchy j. wiór / strużyna, tzn. 'bardzo suchy'; *be as strong as a lion* silny j. lew, tzn. 'bardzo silny'; *lang w. eine Bohnenstange* długi j. tyczka do fasoli, tzn. 'bardzo / niezwykle długi'⁶¹.

Analiza jednostek wymienionego typu pozwala konstatować, że porównania takie wypełniają w języku funkcję znaczącą oraz wyrażającą ekspresywność i intensywność przejawiania się cechy (Berlizon 1973: 21; 1975: 191–206). Za znak emocjonalny z kolei uważa się taki znak, „w którym obok intelektualnych komponentów konstytutywnych istnieje naddany indeksalny komponent uczuciowego oglądu treści” (Grabias 1981: 33), stąd też porównania emocjonalno-ekspresywne wyrażają ocenę emocjonalno-subiektywną. Chodzi tu mianowicie o immanentnie wpisany w semantyczną strukturę porównania sąd o obiektach i zjawiskach rzeczywistości, ściślej – o ich cechach, związany z towarzyszącymi mu uczuciami i reakcjami emocjonalnymi odbiorcy (użytkownika języka). Łącznie stanowi to typową (i ogólną) dla danej wspólnoty językowej charakterystykę desygnatu, a więc emocjonalny stosunek „uogólnionej jednostki” danej wspólnoty wobec charakteryzowanych elementów rzeczywistości pozajęzykowej (w odniesieniu do frazeologii obszernej zob. Pajdzińska 1990: 87–107). Ostatecznie więc, uczuciowo-emocjonalne podejście do obiektów porównania (ściślej – nośnika porównania) stanowi podstawę nacechowania emocjonalnego, np. aprobaty, akceptacji, np.:

dziewczyna j. malina; глаза к. звезды oczy j. gwiazdy; *čuvati koga k. kap vode na dlanu* strzec kogoś j. kropli wody na dłoni; *aimer c. un frère* kochać j. brata; *(as) busy as a bee* zajęty j. pszczoła, tzn. 'pracowity'; *schön w. ein Engel sein* być pięknym j. anioł

⁶¹ Dodać należy, że analizowane wartości nacechowania są niekiedy osiągane przez jednocześnie funkcjonowanie nazwy nośnika porównania w formie podstawowej i deminutywnej, por. *тихий, к. мышь* cichy j. mysz – *тихий к. мышка* cichy j. myszka; *seceo к. птица* wesół j. ptak – *seceo к. птичка* wesół j. ptaszek; *être gras c. un cochon* być tłustym j. świnia – *être gras c. un goret* być tłustym j. świnka; *sing l. a bird* śpiewać j. ptak – *sing l. a (little) bird* śpiewać j. ptaszek.

lub dezaprobaty, dezakceptacji, por.:

zimny j. głaz; хлеб к. камень chleb j. kamień; *prikvačiti se k. čižak uz pa-sji rep* przyczepić się j. oset do psiego ogona; *poltron c. un lièvre* tchórzliwy j. zając; *(as) slow as a snail* (po)wolny j. ślimak; *einherstolzieren w. der Hahn auf dem Mist* kroczyć dumnie j. kogut po gnoju⁶².

Odniesienia do nośnika porównania wnoszą w omawianych porównaniach znaczenie żartu lub ironii, por.:

przyjemny j. mucha w rosale; niewinniuchna j. stary sędzia; silny j. żonaty wróbel; pije j. anioł 'wprawnie'; захохет, к. на собаке! przyschnie j. na psiel; *повезло к. утопленику* powiodło się j. topielcowi; *ljubit' kako vuk ovcu* miłować j. wilk owcę; *nager c. un fer à repasser* pływać j. żelazko (do prasowania); *élevé c. un rez-de-chaussée* wyniosły j. (niski) parter; *as merry as mice in malt* wesół j. myszy w słodzie; *as sympathetic as the hangman* współczujący j. kat; *von etw. soviel verstehen w. der Hahn vom Eierlegen* znać się na czymś tak j. kogut na znoszeniu jaj⁶³.

Bogato reprezentowanym zabiegiem stylistycznym służącym wzmocnieniu ekspresywno-emocjonalnego charakteru porównań jest wprowadzanie leksemów nacechowanych emocjonalnie (por. Berlizon 1973: 28–36), m.in. form deminutywnych, augmentatywnych bądź spieszczących nazwy nośnika porównania, np.:

skacze j. jagniątko 'jest wesół, uradowany'; wyrosły j. dragal 'wysoki'; красен, к. солнышко piękny j. słoneczko; *mekan k. pilence* delikatny j. kurczątko; *be as playful as a kitten* być figlarnym j. kotek; *brav w. ein Lämmchen sein* być grzecznym j. jagniątko.

Omawiane środki występują częściej w językach słowiańskich. Znamienne dla tej grupy porównań jest to, że tworzą one niekiedy kontinua dwu- lub wieloelementowe, por.:

zdrowy j. ryba – zdrowy j. rybka; лёгкий к. перо lekki j. pióro – *легкий к. перышко* lekki j. piórko; *être beau c. un ange* być pięknym j. anioł – *être beau c. un angelot* być pięknym j. aniołek; *w. ein Vögelchen essen* jeść j. ptaszek⁶⁴.

Przypadki nacechowania emocjonalnego danej jednostki leksykalnej dotyczą również leksemów-komponentów kwalifikowanych jako wulgarne, np.:

⁶² W wielu przypadkach ukierunkowanie nacechowania zależne jest ściśle od kontekstu, *y nego glaza к. у ястреба* ma oczy j. jastrząb, tj. 'ostry wzrok'.

⁶³ Często wywołaniu żartobliwości, ironii w porównaniu służy wprowadzenie nośnika w formie zdrobnienia, np. *wdzięczy się j. suczka do faszczki masła; delikatny j. francuski piesek; у кого-л. память к. ситечко* ktoś ma pamięć j. siteczko.

⁶⁴ Okazjonalnie formy deminutywne przeciwstawiają się wszystkim formom podstawowym wyrazów w porównaniu, np. *зёбы j. перты – зąбки j. перелки*.

śmierdzi j. ści erwo; темно к. в ж one ciemno j. w dupie; *derati se k. stara kurva* drzeć się j. stara kurwa; *puer c. une charogne* śmierdzieć j. padlina; *go red as farmer's arse on a frosty morning* czerwieniec j. dupa farmera w mroźny poranek; *ein Arsch w. ein Pferd haben* mieć dupę j. koń.

Jakkolwiek przykładów jednostek zawierających wulgaryzmy jest w każdym uwzględnianym języku wiele, to zdecydowanie więcej jest porównań, których nacechowanie ze względu na przesunięcia znaczeniowe, a konkretnie ze względu na odniesienie treści całości do człowieka, można uznać za zniżone, pogardliwe, obelżywe bądź wulgarne, np.:

drze się j. stare gacie; есмь, к. свинья jeść j. świnia; *množiti se k. kuniči* mnożyć się j. króliki; *sale c. un cochon* brudny j. świnia; *traiter quelqu'un c. une vieille chaussette* traktować kogoś j. starą skarpetkę; *to have hair l. wire-wool* mieć włosy j. druty do wełny, *to treat someone l. a doormat* traktować kogoś j. wycieraczkę; *sich w. ein getreterner Wurm winden* wić się j. rozdeptany robak.

Wskazać jeszcze należy na okazjonalne wystąpienia porównań tworzących pary złożone z jednostek posiadających komponenty neutralne oraz kwalifikowane jako wulgarne, które zbudowane są w oparciu o ten sam nośnik porównania, np.:

умереть к. собака / подохнуть к. собака umrzeć / zdechnąć j. pies; *иде напрашке као рак / иде нагушке као рак* iść do tytu, tyłem j. rak; *essen w. ein Wolf / fressen w. ein Wolf* jeść / zjeść j. wilk.

Równie charakterystyczna jest obecność w porównaniach leksemów nacechowanych stylistycznie, zwłaszcza słownictwa książkowego, potocyzmów, historyzmów i słownictwa przestarzałego, regionalizmów, dialektyzmów i słownictwa gwarowego, np.:

*śpiewa j. z partesów; pełno tam wszystkiego j. w sahajdaku*⁶⁵; *юпкѣ к. яцерица / яцерка* zwinny j. jaszczurka (lit. i gm.); *кромек к. агнец* łagodny j. jagnię (książk.); *один, к. перст* samotny j. palec; *коса к. серебро* włosy j. srebro (książk.); *гледати на кога к. на разбојника* patrzeć na kogoś j. na zbójcę⁶⁶; *киньти кога к. нса* zamęczać j. psa (dial.).

Z wyrazami nacechowanymi lub rzadziej używanymi współwystępują niekiedy wymiennie wyrazy właściwe odmianie literackiej, por.:

⁶⁵ Hist. *sahajdak* 'futerał z łukiem i kołczan ze strzałami'.

⁶⁶ Nieliczne przykłady poświadczają współwystępowanie obu wyrazów, tj. przestarzałego i używanego współcześnie, por. *тоиций к. бездомный пёс / бездомная собака* gruby j. bezdomny pies.

świecić j. zwierciadło / lustro; trząść się j. liść osiki / osiny; жарко к. в пекле
gorąco j. w piekle – *жутье, словно в аду* życie j. w piekle; *танак к. влас /*
длака cienki j. włos.

Do środków stylistycznych tworzących bądź wzmacniających ekspresywność i emocjonalność porównań występujących w rozpatrywanych przykładach należy zaliczyć środki eufoniczne, przede wszystkim aliterację, rym – harmonię rytmu bądź asonans, np.:

czai się j. czajka; skora j. sikora; podobny do papy j. wrona do gapy; skrzyw
się j. sierp i biedę cierp; сморщенный к. сморчок zmarszczony j. smardz;
зол. к. сокол goły j. sokół, tzn. 'bez niczego'; *ide od kuće do kuće k'o mačka*
od kupe do kupe idzie od domu do domu j. kotka od kupy do kupy; *plat c. une*
planche płaski j. deska; *battre c. plâtre* bić / tłuc j. gips; *drunk as a skunk in*
a trunk pijany j. skunks; *(as) snug as a bug in a rug* przyjemnie / przytul-
nie j. plusknie w pledzie; *brummen w. ein alter Brummbär* gderać j. stary
mruk; *der Hehler ist so gut w. der Stehler* paser jest tak samo dobry j. zło-
dzie⁶⁷.

Wzmocnieniu ekspresywności służy też zestawienie wzajemnie wykluczających się obiektów lub zjawisk w nośniku porównania. Im bardziej zestawienie jest irracjonalne, tzn. im bardziej zredukowane jest jego znaczenie konkretne, tym większa jest ekspresywność i emocjonalność porównania (por. Berlizon 1975: 239–240), np.:

lubić j. psy dziada w ciasnej ulicy; *любим, к. волк овцу* lubi j. wilk owcę;
razumjeti se u što k. magarac u kantar znać się na czymś j. osioł na wadze;
to feel l. a ham sandwich at a Jewish wedding czuć się j. kanapka z szynką
na żydowskim weselu.

Liczba tego rodzaju porównań w każdym języku jest znaczna. Ośrodkowym członem są w nich przede wszystkim czasowniki *pasować, zgadzać się, nadać się, znać się*, por.:

gawronie mięso zgadza się z *kuropatką j. jedwab z dratwą; к. свинья в апель-*
синах *разбираться* znać się / wyznawać się j. świnia na pomarańczach;
приличити чему к. магазцу *седло* godzi się komuś j. osłu siodło; *aller c. un*
tablier à une vache *pasować j. krowie* fartuch; *it suits him l. a bra on a bishop*
pasuje / nadaje się mu j. biustonosz biskupowi; *das paßt w. die Faust aufs*
Auge to pasuje j. pięść do oka.

Szczególny podtyp stanowią porównania z obecnym w strukturze głębokiej zaprzeczeniem podobieństwa (przystawiania) jednego obiektu nośnika porównania względem zestawianego z nim drugiego obiektu nośnika, np.:

⁶⁷ Sporadycznie w języku polskim wśród środków eufonicznych występuje jeszcze powtórzenie semantyczne, np. *taki uczony. j. gapy i wrony*.

podobny j. śledź do kuropatwy; похожий, к. звоздь на панухуды podobne j. gwóźdź do panichidy; *as an apple to an oyster* podobny j. jabłko do ostrzygi.

Ekspresywność porównań podwyższa również alogiczne zestawienie (porównanie) obiektów bądź zjawisk. Alogiczne połączenie-zespolenie (co do terminu zob. Buttler 1968: 17–18), bliskie omówionemu tu typowi, osiąga się przede wszystkim dzięki niezwykłości nazw obiektów występujących w nośniku porównania zestawianych z nazwami określnika, ściślej – przypisywaniu obiektom nośnika nietypowych dłań znaczeń, por.:

czysty j. dusza złodzieja; odpoczywa j. mysz w pulapce; пошло – к. кривое колесо! potoczyło się j. krzywe koło; *provesti se k. bos po trnju* powieść się j. bosemu na cierniach; *s'ennuyer c. un croûton derrière une malle* nudzić się j. przylepka za kufrem; *be as demure as a whore at a christening* tak poważny / przesadnie skromny j. prostytutka na chrzcie.

Przywołane przykłady porównań unaocniają, że naruszone są w nich zasady myślenia logicznego, typowe asocjacje i wyobrażenia. Cechą charakterystyczną takich porównań jest to, że przejawiają się w nich najwyraźniej właściwości specyficzne dla danego języka. Stąd nie mają one pełnych odpowiedników w innych językach, odpowiedniki przybliżone zaś są rzadkie. Kolejną specyficzną dłań właściwością jest to, iż tworzą one, zwłaszcza w języku polskim, ciągi – niekiedy znacznie rozbudowane – z wymienialnymi nośnikami porównania, przy czym inwentarz tych ostatnich jest ściśle określony (por. Gjulumjanc 1985: 152).

W bezpośrednim związku z alogicznością połączeń komponentów pozostaje antyfraza. W porównaniach zbudowanych na zasadzie antyfrazy w znaczeniu przeciwnym używany jest określnik, tak więc ironiczność lub żartobliwość porównania powstaje dzięki jednoczesnemu odbiorowi prymamego i przeciwstawnego (sekundamego) znaczenia nazwy właściwości występującej w określniku, znajdującej się pod bezpośrednim wpływem konkretnego obiektu nośnika porównania, np.:

mizerny j. koń młynarski 'spasiony'; учм, к. трыбочучм czysty j. kominiarz, tzn. 'brudny'; *voljeti (koga) k. oči hrena* lubić (kogoś) j. oczy chrzan, tzn. 'nie lubić / nie znosić kogoś'; *être poli c. une râpe* być gładkim j. tarka; *as slender in the middle as a cow in the waist* smukły w środku (brzuchu) j. krowa w pasie; *schwimmen w. ein Backstein* pływać j. wypalona cegła, tzn. 'w ogóle nie pływać'.

Porównania zbudowane na zasadzie antyfrazy nie występują we wszystkich językach w jednakowych proporcjach, np. niewiele ich można znaleźć w materiale języka rosyjskiego (por. Stepanova 1984: 211), a także serbsko-chorwackiego i angielskiego.

Wśród porównań, zbudowanych na podstawie antyfrazy, można wyróżnić jeszcze takie, które tworzą zestawy par z antonimicznymi określnikami porównania, np.:

głupi j. stołowe nogi / mądry j. stołowe nogi; чист. к. тубочист / грязный к. тубочист czysty / brudny j. kominiarz; *être gras c. un coucou / être maigre c. un coucou* być tustym / chudym j. kukulka; *to sink l. a brick – to swim l. a brick* tonąć – pływać j. cegła.

W porównaniach tych jeden człon opozycyjny antonimicznej pary posiada znaczenie wyłącznie prymarne (dosłowne), w drugi zaś wpisana jest dualność semantyczna⁶⁸.

Zestawienia alogiczne przedstawiają rzeczywistość opartą na „karnawałowej konwencji »świata na opak«, w którym naruszone zostają prawa obowiązujące potocznie i utrwalone w treści znaczeniowej wyrazów języka. Naruszenie to dotyczyć może tylko jednostkowych cech i jednostkowych przedmiotów [...] Dają one językowy wyraz czemuś, czego nie było i być nie może, komunikują stany rzeczy niezgodne z fizycznymi właściwościami znanych dobrze przedmiotów” (Bartmiński, Tokarski 1986: 68).

Znacznie rzadszym sposobem wzmocnienia ekspresywności porównania jest kalambur, por. np. *Do Leżajska, jak z dawna stare świadczą kwity, na Chmielnik i Winiary jest gościniec bity* (nazwy zmyślone: *Leżajsk* – ‘leżeć, spać’; *Chmielnik* – ‘piwo’; *Winiary* – ‘wino’). Gra słów w porównaniach *X jak Y* oparta jest z reguły na homonimii, tj. podwójnym znaczeniu wyrazów określających porównania. Zbudowane na tej zasadzie porównania noszą zwykle charakter żartobliwy, np.:

szczeka j. pies ‘o psie: wydawać krótki, urywany głos’, ‘obmawiać, oczerniać kogoś; klamać’; *gris c. un cordelier gris* ‘szary’, ‘pijany’, *un cordelier* – franciszkanin; *as cross as two sticks cross* ‘zły, niezadowolony, zagniewany; w złym humorze’, ‘poprzeczny, idący na krzyż’; *two sticks* – dwie pałki; *blau w. ein Märzveilchen sein* ‘schlany / mocno pijany’, *blau* niebieski, siny, pot. ‘pijany’; *Märzveilchen* – fiołek marcowy.

Gra słów obejmuje też nośnik porównania, jednakże omawiany zabieg poświadczają okazjonalne porównania w języku polskim, por.:

trudno o to j. jesienią o złoto ‘wcale nie trudno’, złoto ‘kruszec’; ‘liście / kolor jesieni’.

Ekspresywność i emocjonalność porównań potęgowana jest także, gdy tekstowym obiektem nośnika jest nazwa własna funkcjonująca w roli intensyfikatora, głównie antroponimy, rzadziej toponimy, ojkonimy, oronimy, hydronimy i inne, np.:

⁶⁸ W odniesieniu do wydzielonych typów porównań traktowanych jako ustalone porównania z antonimicznym planem wyrażenia i treści należy podkreślić, że np. w przywoływanym już semantycznym ciągu ‘bardzo głupi’ część komparatywna porównania intensyfikuje znaczenie leksykalne podstawy porównania (*глупый к. утка*), natomiast w porównaniu ustalonym z antonimicznym planem treści i wyrażenia część komparatywna neutralizuje znaczenie cechy, czynności itd. i przekształca je we właściwy antonim (*умный к. утка*) (zob. Kuznecova 1995: 6–7).

polegać j. na Zawiszy; tłok j. w Zakopanem; wysoki j. Mariacka wieża; kręty j. Pilica; богатый k. Ротшильд bogaty j. Rotszyl'd; *конна от конны, k. от Ростова до Москвы* kopa od kopy j. od Rostowa do Moskwy; *jak k. Kraljević Marko* silny j. Królewicz Marko; *avoir cent yeux c. Argus* mieć sto oczu j. Argus; *il y fait chaud c. au Sahara* robi się ciepło j. na Saharze; *âgé c. le Pont-Neuf* stary j. Pont-Neuf⁶⁹; *as dead as Queen Anne* nieżywy j. królowa Anna; *as old as Charing-Cross* tak stare j. Charing-Cross⁷⁰; *ran-gehen w. Blücher* przybyć j. Blücher, tzn. 'śmiało, odważnie'⁷¹.

W roli nośnika występują nazwy narodowościowe i etniczne, np.:

ustrojony j. Francuz; погиб, k. швед под Полтавой zginął j. Szwed pod Połtawą, *упрям, k. новгородец* uparty j. mieszkaniec Nowogrodu; *lagati k. Turčin* łągać j. Turek; *boire c. un Suisse* pić j. Szwajcar; *be yellow as a Chinaman* być żółtym j. Chińczyk, *stolz w. ein Spanier sein* być dumnym / wyniosłym j. Hiszpan⁷².

Pokażą część zasobu materiału faktograficznego stanowią jednostki, w których większa siła ekspresji jest uzyskiwana poprzez rozszerzenie składu komponentów nośnika porównania. Przeanalizowane przykłady wskazują na wykorzystanie wielu tego rodzaju zabiegów uzupełniających. Przede wszystkim wprowadzane są określenia intensyfikujące podstawowy komponent nośnika porównania, przy czym rozwinięte struktury nośnika nie tworzą ciągów, np.:

dogadza mu j. zepsutemu dziecku; жить k. под стеклянным колпаком żyć j. pod szklanym kloszem; *izgledati k. pokisla kokoš* wyglądać j. zmokła kura; *(as) welcome as flowers in May* mile widziany / pożądany j. kwiaty w maju; *hacher quelqu'un menu c. chair à pâté* siekać kogoś drobniutko j. mięso na pasztet; *sich benehmen w. ein Elefant im Porzellanladen* zachowywać się j. słoń w składzie porcelany.

Analizowane porównania pojawiają się we wszystkich badanych językach, lecz ich liczba w poszczególnych językach jest znacząco różna⁷³.

⁶⁹ „Najstarszy kamienny most Paryża z XVI w.”

⁷⁰ Skrzyżowanie i plac w Londynie.

⁷¹ „Blücher – generał niemiecki”. O porównaniach z komponentem antropomicznym zob. też Krajewski 1993: 385–392.

⁷² W nośniku występują również określenia wskazujące na konkretną przynależność narodowościową, terytorialną bądź na konkretne umocowanie kulturowe, por. *skrzypi by ruska kolasa; крик, k. в жидовской школе* krzyk j. w żydowskiej szkole; *as long as a Welsh pedigree* długi j. walijski rodowód; *stink l. a Maltese brothel* śmierdzi j. maltański dom publiczny; *arbeiten w. ein Kuli* pracować j. kulis, tj. 'ciężko i bez należytego wynagrodzenia'. Językowej interpretacji świata przedstawionego w porównaniach z komponentem konstytutywnym *nomen proprium* poświęcona będzie odrębna praca autora. W niniejszym opracowaniu uwzględniane są w zasadzie porównania z komponentem antropomicznym w kompleksie BÓG, WIARA, WIERZENIA, RELIGIA.

⁷³ W niektórych językach takie rozszerzenie składu leksykalnego konstrukcji porównawczych nie jest w ogóle typowe, w innych, np. w języku rosyjskim – jak zauważa Stepanowa (1984: 210) – w rzeczywistości w ogóle nie występuje.

Niekiedy określone epitety bądź uzupełnienia (rozwiniecie członu głównego nośnika), uwydatniające zasadniczy człon nośnika porównania, charakteryzują się regularną wymieniałością, nie powodując przy tym jakiegokolwiek zmiany znaczenia całości jednostki frazeologicznej, wszelako – w przeciwieństwie do przedstawionego poprzednio schematu – rozszerzone konstrukcje tworzą ciągi synonimicznych par znaczeniowych, por.:

siedzi j. kura na grzędzie / siedzi j. kura na jajach; obilaziti k. mačka oko vrele kaše / obilaziti k. mačka oko vruće kaše krążyć j. kotka wokół gorącej / wrzącej kaszy; *vivre c. une taupe dans sa taupinée / vivre c. une taupe dans sa taupinière* żyć j. kret w swoim kretowisku; *aussehen w. drei Tage Regenwetter / aussehen w. sieben Tage Regenwetter* wyglądać j. trzy dni dżdżyste / siedem dni dżdżystych, tzn. 'robić kwaśną, posępną minę'.

Za podtyp takich porównań należy uznać konstrukcje tworzące ciągi znaczeniowe, w których następuje wprowadzenie synonimicznych określeń głównej nazwy obiektu nośnika porównania, np.:

pusty j. orzech / pusty j. stary orzech; стройный к. тополь / стройный к. (молодой) тополь smukły j. topola / smukły j. młoda topola; *rasti k. gljive / rasti k. gljive poslije kiše* rosnąć j. grzyby / rosnąć j. grzyby po deszczu; *fumer c. une cheminée / fumer c. une cheminée d'usine* dymić j. komin / dymić j. komin fabryczny; *as l. as peas / as l. as two peas / as l. as two peas in a pod* podobny / (-ni) j. ziarnka grochu / dwa ziarnka grochu / dwa ziarnka grochu w strąku.

Rozszerzenie składu leksykalnego, a tym samym rozbudowanie struktury syntaktycznej porównania, sprzyja – jak poświadczają przytoczone tu przykłady – intensyfikacji cechy oraz większej konkretyzacji i detalizacji obrazu, zwłaszcza indeksowaniu implicytnego określnika, por.:

być j. pies / być j. pies na łańcuchu 'nie mieć swobody, nie móc się nigdzie ruszyć'; *(у него) лицо к. блин* ma twarz j. blin – *(у него) лицо к. румяный блин* ma twarz j. rumiany blin.

W rozpatrywanym materiale faktograficznym znaleziono jednak niewiele przykładów porównań obu podtypów.

Podsumowując wywody dotyczące nacechowania ekspresywno-emocjonalnego porównań zleksykalizowanych, można konstatować, że nacechowanie to jest uwarunkowane względami semantycznymi i stylistycznymi zestawianych komponentów porównania. Dotyczy to przede wszystkim naruszenia norm leksykalnej łączliwości komponentów niezestawialnych pod względem znaczeniowym oraz pod względem stylistycznym (por. Golikova 1984: 101–104).

2.3. Wartościowanie w porównaniach typu *X jak Y*

Silnemu nacechowaniu ekspresywno-emocjonalnemu towarzyszy zwykle wartościowanie, któremu sprzyja, a raczej je wywołuje, hiperbolizacja, a więc wyolbrzymienie cech bądź czynności i stanów, odnoszonych do desygnatu (por. Ovezova 1986a: 70). Wartościowanie jest tu rozumiane jako ocena, tj. „konotacyjne znaczenie słów, odnoszące się do wartości, jaką ma dany przedmiot dla [innego – W.W.] przedmiotu” (Brzozowski 1989: 365). W aspekcie konotacyjnym sem ‘ocena’ jest zawsze obecny w formowaniu całościowego znaczenia przenośno-obrazowego (por. Zajčenko 1983: 86), toteż oceniająco-wartościujące znaczenie w porównaniach to pozytywna lub negatywna charakterystyka obiektu pod względem stałych cech relacyjnych (rzeczywistych bądź implikowanych). Sytuacja, a raczej przyjmowana również w językoznawstwie struktura logiczna oceny zakłada (zob. Maslennikova 1985: 69–73) istnienie subiekty oceny (jego rolą jest przypisywanie wartości), subiekty relacyjnego przedmiotu oceny (przypisywane są mu wartości, a więc w odniesieniu do niego następuje ocena), dalej – obiektu oceny (tj. podstawy oceny) oraz punktu odniesienia (tj. różnego rodzaju zewnętrzne ograniczenia nakładane na ocenę)⁷⁴. W rozpatrywanych porównaniach przedmiotem oceny, tj. obiektem relacyjnym, jest desygnat, który niekiedy reprezentowany jest jako przedmiot porównania; w przeważającej większości przypadków jest nim człowiek, rzadziej zaś inne obiekty rzeczywistości pozajęzykowej. Podstawę oceny (obiekt oceny) należy utożsamiać z cechą, czynnością lub stanem, które są wyrażane eksplicitnie bądź implicytnie w określniku porównania. Punktem odniesienia z kolei jest nośnik porównania, gdyż to właśnie obiekt nośnika jest faktycznym manifestantem wartości. Ograniczenie oceny obiektu desygmatu następuje tu ze względu na konkretny obiekt nośnika porównania⁷⁵. Subjekt oceny natomiast stoi poza strukturą porównania. Jest nim człowiek, ściślej – uogólniony reprezentant konkretnej społeczności językowej.

Rozpatrując frazeologizmy pod kątem zawartego w nich wartościowania, wyróżnia się frazeologizmy komunikujące wartościowanie oraz frazeologizmy implikujące wartościowanie (podział wg Pajdzińska 1991: 15–28). Wszystkie one stanowią z kolei źródło wiedzy o systemie wartości. Można zatem rozpatrywane porównania typu *X jak Y* podzielić: na komunikujące wartościowanie, których cechą charakterystyczną jest wpisany w znaczenie porównania aspekt wartości, oraz porównania implikujące wartościowanie – w przeciwieństwie do poprzednich nie mają one wpisanego wartościowania w swoją strukturę. Wartościowanie to jest implikowane przez różnorako oceniane człony nośnika porównania, zespalane oczywiście z członami przeciwstawnej części porównania, tj. z przedmiotem i określnikiem porównania. Oto przykłady ilustrujące porównania mające wyspecjalizowany charakter oceny pozytywnej:

⁷⁴ Mają one charakter subiektywny, społeczny, temporalny bądź lokatywny.

⁷⁵ Obszerniej rzecz ujmując – ograniczenie odniesienia do określonego przymiotu nośnika.

piękny j. anielskie widzenie 'o pięknej osobie'; *девушка к. конфетка* dziewczyna j. cukiereczek; *zdrav k. drenovina* zdrowy j. dereń; *frais c. un gardon* zdrów j. płoć; *as soft as a down* miękki j. puch.

W zebranym materiale zdecydowanie więcej jest porównań ze stałą konotacją negatywną, np.:

plugawy j. dudek; нубо к. помой piwo j. pomyje; *prljav k. prasac* brudny, niechlujny j. wieprz; *conduire quelqu'un c. à l'abattoir* prowadzić kogoś j. do rzeźni; *(as) ugly as a toad* brzydki j. ropucha; *falsch w. eine Schlange sein* być fałszywym / obłudnym j. wąż.

Przypadki, kiedy użycie porównania wywołuje wydawanie sądów, również rozpadają się ze względu na biegunowość oceny na dwie grupy. Oto przykłady implikujące wartościowanie z konotacją dodatnią:

mieszkać j. w raj;icumь к. в раю żyć j. w raj, tzn. 'żyć bez trosk i kłopotów'; *biti k. od gvoźda* być j. z żelaza, tzn. 'zdrowy, wytrzymały, krzepki'; *attendre quelqu'un c. le Messie* czekać j. na Mesjasza, tzn. 'czekać z nadzieją, pragnąć przyjścia'; *to write l. an angel* pisać j. anioł, tzn. 'z niesłychaną perfekcją'; *wie eine Puppenstube aussehen* wyglądać j. pokój lalek 'w pełni w porządku'.

Podobnie jak w przypadku porównań komunikujących wartościowanie negatywne również i w tej grupie porównań przeważają jednostki implikujące konotację ujemną, por.:

zachowywać się j. prostak 'postąpić, znaleźć się, pokazać się jakimś'; *смеяться, к. зуена* śmiać się j. hiena, tzn. 'histerycznym śmiechem; chichotliwie'; *glava je komu k. bure* ktoś ma głowę j. beczka, tzn. 'mieć ból głowy'; *quitter le navire c. les rats* opuszczać statek j. szczury, tzn. 'uciekać szybko, w popłochu'; *be l. a bull in a china shop* być j. byk w sklepie z porcelaną, tzn. 'niezdarny, niezgrabny'; *Muskeln w. Pudding haben* mieć muskuł j. budyn.

Porównania tej grupy różnią się od porównań grupy poprzedniej nie tylko odmiennym sposobem funkcjonowania w nich wartościowania, lecz również właściwościami strukturalnymi. Otóż prawidłowością takich porównań jest to, że implikowanie określonych wartości wprowadzają przede wszystkim czasowniki (leksemy), które nie są nacechowane, natomiast występując w porównaniu łącznie z nazwą nośnika, dają asumpt do wydawania sądów o przedmiocie porównania.

Biegunowość walucji implikowana jest również przez formę gramatyczną przedmiotu bądź nośnika porównania, głównie przez formy deminutywne i augmentatywne wyrazów oraz hipocoristica, por.:

człowiek powolniuchny by dziecię; tlusta j. kluseczka; ma nóżkę j. wielbłąd; щечки к. у ребёнка policzki (dem.) j. u dziecka, *ясен, к. пуговка* jasny j. guziczek; *я тебя утоплю к. котенка* utopię cię

j. kociaka; *бродуца к. у јапуца* bródka j. u kozła / capa; *net c. torchette* czysty j. ściereczka; *be as weak as a chicken* być słabym j. kurczę; *be as spry as a chicken* rześki (żwawy) j. kurczę.

Zestawienie pod względem ilościowym obu podtypów, tj. porównań komunikujących i implikujących wartościowanie, pozwala sądzić, że większość zebranych jednostek należy odnieść do grupy pierwszej. Ponadto materiał empiryczny potwierdza założenie, iż zdecydowanie częściej w porównaniach występuje ocena negatywna aniżeli pozytywna, przy czym wartościowanie ujemne związane jest z reguły z językową deprecjacją obiektu przedmiotu odniesienia oceny. Najczęściej zdeprecjonowaną wartość mają w porównaniach zwierzęta, w mniejszym stopniu wszelkie inne obiekty nośnika porównania⁷⁶.

Zdecydowana większość porównań zawierających ekspresję negatywną potwierdza dodatkowo to, iż występowanie zleksykalizowanych porównań z określnikiem 'dobry' jest dla niektórych języków nietypowe (por. Kjuvlieva-Miśajkova 1988: 266). Wyekscerpowny materiał do niniejszej pracy zawiera nieliczne przykłady takich porównań, np.:

dobra j. anioł; он добрый к. ангел on jest dobry j. anioł; *мужнее (женине) добро, к. зимнее тепло* męża (żony) dobro j. zimowe ciepło; *dobar k. andeo* dobry j. anioł; *добар к. хлеб* dobry j. chleb; *bon c. la romaine* dobry j. romaine⁷⁷; *bon c. de la brioche* dobry j. słodka bułka; *as good as gold* tak dobry j. złoto; *(as) good as pie* dobry j. placek; *gut w. ein Engel* dobry j. anioł.

2.4. Wariantywność i synonimia w obrębie porównań typu *X jak Y*

Ze względu na leksykalno-stylistyczny plan rozpatrywanych porównań można wyróżnić wśród nich frazeologiczne warianty porównawcze oraz frazeologiczne synonimy porównawcze (por. Nazarjan 1965: 8–9; Ryteł 1982: 69–77).

2.4.1. Frazeologiczne warianty porównawcze

Wśród porównań zleksykalizowanych wariantami są związki (zob. Lewicki 1981: 75), które mają ten sam sens ('intensivum'), taką samą wewnętrzną strukturę syntaktyczną (*jak Y*) oraz taką samą dystrybucję syntaktyczną (np. ADJ *jak*),

⁷⁶ Niektóre jednostki stanowią, jak się wydaje, przykłady ewaluacji mieszczącej się – w zależności od kontekstu – na obu biegunach punktów ekstremalnych, por. *белый к. снег*, biały j. śnieg; *(as) thick as hail* gruby j. grad.

⁷⁷ Zimowa odmiana sałaty rzymskiej.

lecz różną łączliwość leksykalną, przy czym różnice w łączliwości ograniczone są do występowania jedynie znaczeniowo tożsamyh elementów przedmiotu, określnika bądź nośnika porównania. Innymi słowy, frazeologiczne warianty porównań *X jak Y* są to porównania mające różny skład leksykalno-gramatyczny, lecz tożsamą strukturę obrazowania, w których wymienialne są człony (warianty wyrazowe, por. Gołąb, Heinz, Polański 1968: 611) stojące po obu stronach struktury formalnej rozdzielanej koniunkctorem⁷⁸. Dotyczy to przede wszystkim przypadków, kiedy elementami wzajemnie zamienianymi są synonimy ideograficzne bądź stylistyczne. Odnosi się to najczęściej do określnika porównania, np.:

bić / katować / prać kogoś j. nieboskie stworzenie; всасываться / всосаться / впитываться / присасываться, к. пиявка wsysać się / wessać się / wpić się / przyssać się j. pijawka; *bistar / čist / jasan k. suza* czysty / jasny j. iza; *être glorieux / être vaniteux / fier / orgueilleux c. un paon* być dumnym / zarozumiałym / być dumnym / pysznym / dumny j. paw; *as wily / be as cunning / be as sly as a fox* szczerwany / przebiegły j. lis; *emsig / fleißig w. eine Biene* pilny / pracowity j. pszczoła.

Wariantywność pojawia się sporadycznie w obrębie przedmiotu porównania, por.:

usta / wargi spalone j. w gorączce 'spierzchnięte, zeschnięte'; *у него голова / память к. пещето* ma głowę / pamięć j. rzeszoto; *have as many faces / phases as the moon* mieć kilka twarzy / faz j. księżyc.

Frazeologiczne warianty porównawcze, w których wymienialne są synonimy kontekstualne obejmują również nośnik porównania, np.:

gapić się j. sroka w kość / w gnat 'uparcie patrzeć w jeden punkt'; *моуиий к. бездомный пёс / бездомная собака* wychudzony j. bezdomny pies; *рузан к. даво / vrag* brzydki / szpetny j. diabeł; *schmutzig w. ein Schornsteinfeger / Kaminfeger sein* brudny j. kominiarz; *(as) stupid as a donkey / an ass* głupi j. osioł.

Drugi typ wariantów stanowią wymienniki leksykalne, które – mimo pewnych różnic między sobą – w obrębie konkretnego porównania występują jako jednoznaczniki kontekstualne, np.:

wyrastać / rośnie / powstawać / pojawiać się / mnożyć się j. grzyby na wiosnę 'szybko, nieoczekiwanie, w dużej liczbie'; *что-л. разлетается / разлетелось / рассеивается / рассеялось к. дым* coś rozwiewa się / rozwiało się / znika / ginie j. dym; *красен, к. алый цвет / маков цвет* czerwony j. jasnoczerwony kwiat / kwiat maku; *nicati / rasti / širiti se k. korov* wschodźić / rósć / rozprzestrzeniać się / szerzyć się j. chwast / zielsko; *s'en moquer / s'en ficher / s'en soucier c. de l'an quarante* drwić / szydzić / kpić

⁷⁸ O osobliwościach struktury niektórych konstrukcji była mowa wcześniej.

sobie / drwić sobie / kłopotać się / martwić się j. o rok czterdziesty, tzn. 'trochę się o coś j. o zeszłoroczny śnieg'; *bolt / jump up / run off / scamper off l. a frightened rabbit* pędzić / zerwać się / uciec / czmychnąć j. przestraszony królik; *have legs l. tree-trunks / tree-stumps* mieć nogi j. pnie drzewa / pniaki; *bläß / weiß w. die Wand* blady / biały j. ściana; *wie ein Verrückter / ein Wahnsinniger kämpfen* walczyć j. szalenie / wariat.

Szczególny przypadek wariantów stanowią porównania, w których wymieniane człony należą do tej samej klasy semantycznej (gniazda synonimicznego)⁷⁹. Zasadniczą grupę stanowi tu oboczność równoważna, por.:

padali j. gruszki / jabłka z drzewa; у неѣ ноги к. у лани / у газели ona ma nogi j. łania / gazela; *hladan k. kamen / stijena* zimny j. kamień / skała; *dur c. la pierre / c. un roc* twardy j. kamień / j. skała / głaz; *be as slimy as a snail / a slug* być oślizgłym / szlamowatym j. ślimak / ślimak nagi; *weich w. Seide / Samt sein* być miękkim j. jedwab / aksamit.

Do wariantów należy odnieść jeszcze porównania, w których między wyimiennikami w obrębie wspólnej klasy znaczeniowej zachodzi stosunek hiponimiczny. Chodzi tu więc niejako o podtyp grupy poprzedniej, por.:

świergocą j. ptaki / wróble; вести себя к. животное / зверь / дикие звери / дикий зверь / скотина / медведь / свинья zachowywać się j. zwierzę / dzikie zwierzęta / dzikie zwierzę / bydło / niedźwiedź / świnia; *jesti k. ptica / vrabac* jeść j. ptak / wróbel; *être muet c. un poisson / c. une carpe* niemy j. ryba / j. karp; *(as) fresh as flowers in May / as a daisy / as a rose* świeży j. kwiaty w maju / stokrotka / róża; *wie ein Vögelchen / ein Spatz* jeść j. ptaszek / wróbel.

W porównaniach tego typu, jak widać z przykładów, wymienianie podlegają obiekty nośnika porównania, jednakże obrazowanie, jakkolwiek nieidentyczne, jest w nich podobne. Z tego względu stoją one niejako na granicy frazeologicznych wariantów i frazeologicznych synonimów.

Analizowanym jednostkom właściwa jest też wymiennność komponentów rozbudowania nośnika porównania, por. np.:

wyglądać j. zmokła / zdechła kura; разъелся, к. вошь в коросте / в паршах spaść się j. wesz na strupie / na parchach; *znati koga k. staru / svoju paru* znać kogoś j. stary / swój grosz; *be l. a gossip / a nosey old woman* być j. plotkująca / wścibska stara kobieta.

Przedstawiona wymiennność towarzyszy niekiedy obocznościom pozostałych członów porównania, np.:

⁷⁹ Za warianty pozwala je uznać zachowanie obrazu niezależnie od tego, że wymieniane podlega tu nośnik porównania, a nie określnik lub przedmiot porównania.

iść / pójść / sprzedawać się j. świeże / ciepłe bulki / bułeczki 'coś jest poszukiwane, łatwo się sprzedaje'; *vidjeti / znati kako stvari idu / teku / stoje* wie-dzieć / znać j. sprawy idą / j. się sprawy mają.

Okazjonalnie wymienialne składniki rozbudowania nośnika porównania tworzą parę z przeciwstawnym nacechowaniem, por.:

uciekać j. chmara wróbli – uciekać j. stadko wróbli 'płochliwie'; *to feel l. a fish in water* czuć się j. ryba w wodzie – *to feel l. a fish out of water* czuć się j. ryba bez wody.

W uzupełnieniu przeglądu frazeologicznych wariantów porównawczych trzeba jeszcze wymienić istniejące w zestawianych językach niektóre warianty strukturalne (zob. Krajewski 1982b: 115–116), np. fonologiczne, morfologiczno-gramatyczne, paradygmatyczne formy wyrazowe. W analizowanych językach ich wystąpienia są w zasadzie nieliczne, np.:

wesoły / wesół j. rybka; serce bije j. młot / młotem; бел / белый к. лунь biały j. błotniak; *это к. комариный укус / к. укус комара* to j. ukąszenie komara; *исчезнуть к. иголка в стоже / в стогу (цена)* zginąć j. igielka w stogu siana; *lep / lijep к. ikona* piękny j. ikona; *ponaša se baš к. dete / dijete* zachowywać się / postępować właśnie j. dziecko; *izgledati к. sjena / izgledatu к. сенка* wyglądać j. cień; *soûl / saoul c. une grive* pijany j. drozd; *nager c. une clé / une clef* pływać j. klucz; *s'envoler c. un moineau / des moineaux* wzlatywać j. wróbel / wróble; *thieve / steal l. a magpie* kradnie j. sroka; *stör- rich / stur w. ein Panzerwagen sein* być upartym j.czołg.

Szczególnie wyodrębniają się w analizowanym materiale warianty słowotwórcze. Najczęściej są one reprezentowane przez hipocoristica, diminutiva i augmentativa. Właściwością ich jest to, że tworzą one niekiedy regularne opozycje, por.:

siwy j. gołąb / gołąbek; wąski j. szpara / szparka; хорошенький к. ангелок / ангелочек ładniutki j. aniołek / aniołeczek; *dobar к. kruh / krušac* dobry j. chleb / chlebuś (krušac – hipokor. od kruh); *il fait froid c. dans une cave / un caveau* jest zimno j. w piwnicy / piwniczce⁸⁰.

2.4.2. Frazeologiczne synonimy porównawcze

Drugą klasę porównań wyróżnionych ze względu na właściwości leksykalno-stylistyczne stanowią frazeologiczne synonimy porównawcze. Najogólniej

⁸⁰ Warianty strukturalno-znaczeniowe wyróżnia ogólnie postać nośnika porównania, jakkolwiek w zebranym materiale są też jednostkowe poświadczenia omawianych właściwości w odniesieniu do określnika porównania, np. *bielutkie j. śnieg* bądź obu tych członów, por. *cieniutki j. wlosek; хорошенький к. картинка* ładniutki j. obrazek.

mówiąc, są to jednostki charakteryzujące się identycznością pod względem znaczeniowym przy zastosowaniu odmiennego sposobu obrazowania bądź różnego składu leksykalnego⁸¹. Precyzyjniej rzecz ujmując, można wydzielić dwie podgrupy takich porównań. Do pierwszej należałyby synonimy porównawcze, które mają różną postać obrazu, tj. zasadniczego elementu nośnika, przy zachowaniu wspólnego i identycznego znaczeniowo elementu przeciwstawnej strony struktury porównania, np.:

zarobił j. Suski na pierzach / Puchala na klepcie / Michalek na wieprzach / Trentowski na jajach / Sankowki na saniach;

сухой к. мумия / трыха / попох suchy j. mumia / paprochy / proch;

blijed k. avet / kreč / kreda / krpa / platno / mrtvac / smrt / vosak / zid
błady j. widmo / wapno / kreda / ścierka / płótno / trup / śmierć / воск / ściana;

travailler c. un cheval / une brute / un boeuf / une bête de somme pracować j. koń / bydło / wół / zwierzę juczne;

(as) black as a crow / a raven / a hell / a midnight / a pitch / a tar / a shoe / my / your hat / a thunder / an ink / a devil / a sin / an ebony / a chimney-sweep / a jet / a night / a soot / a raven's wing / a pig / a hog / a coal czarny j. wrona / kruk / piekło / północ / smoła / smolina / tamina / mój / twój kapelusz / grzmot / atrament / diabeł / grzech / heban / kominiarz / gagat / noc / sadza / skrzydło kruka / świnia / wieprz / węgiel;

platt w. ein Bügelbrett / ein Plättbrett / ein Pfannkuchen sein / ein Pfennig / eine Briefmarke płaski j. deska do prasowania / deska do prasowania / naleśnik / fenig / znaczek pocztowy.

Tego rodzaju synonimy porównawcze stanowią znaczną część zebranego materiału faktograficznego. Dodatkowo liczba występujących w nich nazw nośnika wynosi od dwóch do kilkunastu. Analizowane porównania realizują konkretne modele strukturalno-semantyczne, w których wyróżniają się dane konkretyzatory obrazowe (Kuznecova 1995: 5)⁸².

Do podgrupy drugiej frazeologicznych synonimów porównawczych należy zaliczyć porównania-synonimy z różnym składem leksykalnym wszystkich elementów struktury, lecz przy zachowaniu tożsamości semantycznej całości porównania, np.:

⁸¹ „Wariantywność leksykalna ukrywa różny typ ujęcia metaforycznego sytuacji” (Lewicki 2000: 17).

⁸² Np. ciąg semantyczny w języku rosyjskim ‘bardzo głupi, tępy’ posiada następującą projekcję: 1. „głupi + jak + przedmiot drewniany”; 2. „głupi + jak + zwierzę”; 3. „głupi + jak + część ciała”; 4. „głupi + jak + roślina”; 5. „głupi + jak + obuwie (część obuwia)”; 6. „głupi + jak + pora doby” itd. (zob. Kuznecova 1995: 5).

pracować j. osioł – harować j. wół 'pracować ciężko'; *напился, к. сапожник* napił się j. szewc – *натянулся к. пиявка* nassał się j. pijawka; *radin k. crv – vrijedan k. krtica – marljiv k. mrav* pracowity j. robak / kret / mrówka; *se retourner c. une crêpe* odwracać się j. naleśnik – *changer (de quelque chose) c. de chemise* zmieniać (coś) j. koszulę, tzn. 'zmieniać opinie'; *be as flat as a board* płaska j. deska – *be as thin as a lath* cienki j. deszczułka; *flink w. ein Wiesel sein – munter w. ein Eichhörnchen* (być) żwawym / żywym j. łasica / wiewiórka.

Odnosnie do przedstawionych właściwości analizowanych porównań należy dodać, że zarówno wariantywność, jak i synonimiczność dotyczy tu zleksykali-zowanych porównań w ogóle, tj. dotyczy wyróżnienia typów w tym zakresie. Ma-teriał przedstawiony jest w planie porównawczym (kontrasty międzyjęzykowe) na podstawie przykładów wybranych języków w postaci zestawień wybranych grup tematycznych obrazów.

3. Językowy obraz świata. Założenia

3.1. Rozumienie językowego obrazu świata – uogólniona prezentacja ważniejszych koncepcji

Ponieważ długa i wszechstronna refleksja nad językowym obrazem świata (JOS – skrót powszechnie stosowany w piśmiennictwie językoznawczym) uprawiana w humanistyce jest zadowalająco przybliżona, a także szczegółowo omówiona, również na gruncie polskim (por. m.in.: Anusiewicz 1990: 277–307; 1994; Bartmiński, Tokarski 1986: 65–81; *Językowy obraz...* 1990: 109–127; *Językowy obraz świata* 2000; Grabias 1997: 40–48, 84–90; Grzegorzczkova 1990: 41–49; Kwaśnica 1991: 31–60; Maćkiewicz 1990b: 207–221; Mańczyk 1982; Schaff 1964), wystarczy – jak się wydaje – poprzestać tu na zarysowaniu jak naj-ogólniej najistotniejszych zagadnień związanych z pojęciem językowego obrazu świata, generalizując szczegółowe kwestie. Mianowicie początki funkcjonowa-nia pojęcia *językowy obraz świata* (*sprachliches Weltbild*) sięgają pierw-szej połowy dziewiętnastego wieku i związane są, z jednej strony, z pojawieniem się fundamentalnych dla tego problemu prac Wilhelma von Humboldta, z dru-giej zaś – z powstającym wówczas nowym kierunkiem w lingwistyce – z grama-tyką treści, w której językowy obraz świata stanowił naczelne pojęcie (por. Hel-big 1982: 128–157; Andrzejewski 1989)⁸³. Zasadnicza linia kontynuacji i roz-

⁸³ Należy jednakże zauważyć, że idee o językowym obrazie świata są znacznie wcześniejsze, odnoszą się, na przykład, do sformułowań Marcina Lutra o specyficznych właściwościach w po-jmowaniu świata przez różne języki (Mańczyk 1982: 31).

woju idei Humboldta wiedzie przez tzw. neohumboldtystów⁸⁴, a jej terenem badawczym jest przede wszystkim językoznawstwo niemieckie pierwszej i drugiej połowy dwudziestego wieku, choć refleksje o znaczeniu języka w poznaniu i jego roli światopoglądowej były uprawiane również poza gruntem niemieckim (por. Schaff 1964: 18–76). Teza o językowym obrazie świata znalazła szerokie i wnikliwe rozwinięcie w pracach Leo Weisgerbera. Nie uznając – zgodnie z Kantowskim krytycyzmem – możliwości doświadczenia „bezpośredniego”, tj. „odbijania się” rzeczywistości w umyśle człowieka, Weisgerber stwierdza, iż ogniwem łączącym oba te fenomeny (rzeczy i świadomość) jest świat pośredni (*Zwischenwelt*), miejscem zaś i jednocześnie czynnikiem sprawczym formowania się owego świata jest język. Takie korelacje języka ze światem pośrednim (konstytuujące *sprachliche Zwischenwelt* – językowy świat pośredni) wskazują, z jednej strony, na aktywną rolę podmiotu, z drugiej zaś przynajmniej się językowi funkcję tworzenia przezeń własnej wizji świata zewnętrznego, tj. językowego obrazu świata (*Weltbild der Sprache*) tkwiącego w świadomości ludzi w postaci symboli językowych (obszerniej o tych założeniach zob. Helbig 1982: 132–142; Mańczyk 1982: 46–59; Andrzejewski 1983: 137–153). Owa determinująca funkcja języka, rozciągnięta u Weisgerbera daleko poza działalność kognitywną, np. na religię, prawo, naukę itd., uzależniona jest od języka ojczystego: (*sprachliches*) *Weltbild* – (językowy) obraz świata oznacza budowanie świata za pomocą środków języka rodzimego (por. Andrzejewski 1983: 137–153; Baranov 1990: 456–457). Z kolei Ludwig Wittgenstein prawidłowość tę wyraża następująco: „Granice mego języka oznaczają granice mego świata” ([1922] 1970: 67).

Pojęcie językowego obrazu świata funkcjonuje również w koncepcjach semantyki ogólnej, a w szczególności w nurcie, którego twórcą był Alfred H. Korybski, oraz w teoriach relatywizmu językowego (zob. pkt 2. niniejszego rozdziału). Ponadto omawiana teza stanowi przedmiot zainteresowania teorii poznania, ukierunkowanej na relacje istniejące między językiem a poznaniem.

Zasadniczym założeniem koncepcji JOS jest stwierdzenie, iż język nie jest tylko środkiem porozumiewania się międzyludzkiego, ani też nie jest tworem niezmiennym (statycznym – *ergon* w rozumieniu Humboldta). Przeciwnie, mimo niewątpliwie wielu elementów niezmiennych, które w nim istnieją (jak chociażby podstawowy leksyk), język pojmowany jest tu dynamicznie, tzn. brana jest pod uwagę jego strona aktywna, co oznacza, że znajduje się on w stanie ciągłego tworzenia i rozwoju (*energeia* u Humboldta). Język sprowadzany jest zatem do roli kreatora rzeczywistości, przy czym kreatywność rozumiana jest w tym odniesieniu jako zdolność tworzenia przez język własnego systemu pojęć

⁸⁴ Należą tu m.in. W. Porzig, J. Trier, F. Dornseiff, E. Cassirer, L. Spitzer, M. Heidegger, a następnie H. Gipper, W. Luther, G. Tschirch, G. Nickel, G. Kandler, P. Hartman, K. Apel i in. Zob. przegląd i omówienie stanowisk tych badaczy w: Anusiewicz 1990: 286–302.

w umyśle człowieka, tzn. tworzenia swoistego obrazu świata⁸⁵. W konsekwencji kreowanie językowego obrazu świata sprowadza się do językowej interpretacji rzeczywistości pozajęzykowej z określonych „punktów widzenia” (zob. Bartmiński 1993b: 91–92; podkr. W.W.), ukazania profilowania przedmiotów (zob. prace w: *Profilowanie...* 1993; *Profilowanie w języku...* 1998, m.in.: Grzegorzyczkowa 1998: 9–17; Muszyński 1998: 19–34; Tokarski 1998: 35–52). Spostrzeżenie dotyczące aktywnej roli języka prowadzi do bardziej zasadniczego stwierdzenia, a mianowicie do przypisania językowi – i tylko jemu – zdolności oglądu (ujawniania się, widzenia, poznania, interpretacji, odkrywania bądź – przeciwnie – odzwierciedlania) rzeczywistości pozajęzykowej⁸⁶.

Podsumowaniem niejako tych wywodów mogą być wybrane, z konieczności tylko niektóre powstałe na gruncie lingwistyki polskiej, definicyjne ujęcia językowego obrazu świata nawiązujące do idei Humboldtowsko-Weisgerberowskich. Według Jerzego Bartmińskiego i Ryszarda Tokarskiego (1986: 72) językowy obraz świata „jest to pewien zespół sądów mniej lub bardziej utwalonych w języku, zawartych w znaczeniach wyrazów lub przez te znaczenia implikowanych, który orzeka o cechach i sposobach istnienia obiektów świata pozajęzykowego”. W późniejszej wersji definicji JOS pojmuje Bartmiński (1990: 110) jako „zawartą w języku interpretację rzeczywistości, którą można ująć w postaci zespołu sądów o świecie. Mogą to być sądy bądź to utwalone w samym języku, w jego formach gramatycznych, słownictwie, kliszowanych tekstach (np. przyszłość), bądź to przez formy i teksty języka implikowane”. Renata Grzegorzyczkowa (1990: 43) JOS charakteryzuje „jako strukturę pojęciową utwaloną (zakrzeplą) w systemie danego języka, a więc jego właściwościach gramatycznych i leksykalnych (znaczeniach wyrazów i ich łączliwości), realizującą się, jak i wszystko w języku, za pomocą tekstów (wypowiedzi)”. Jolanta Maćkiewicz (1990b: 208) stwierdza, że „językowy obraz jest tylko częścią [...] obrazu świata i to częścią o dość specyficznym statusie. Jest to ta część obrazu świata, która przejawia się w danych językowych. Inaczej mówiąc, jest to sposób, w jaki wniesiona zostaje do języka doświadczona, przeżyta i wyobrażona przez wspólnotę komunikatywną rzeczywistość”. Ryszard Tokarski (1993: 358) traktuje JOS jako „zbiór prawidłości zawartych w kategoryalnych związkach gramatycznych (fleksyjnych, słowotwórczych, składniowych) oraz w semantycznych strukturach leksyki, pokazujących swoiste dla danego języka sposoby widzenia poszczególnych składników świata oraz ogólniejsze rozumienie

⁸⁵ Por. w tym miejscu ustalone w lingwistyce rozumienie kreatywności traktowanej w ujęciu szerokim jako „zdolność tworzenia nowych, nigdy nie słyszanych struktur językowych” (Pisarek 1991: 172), tj. mieszczącej się w obrębie kompetencji językowej (por. Wawrzyniak 1974: 87–91).

⁸⁶ Refleksjom nad językowym obrazem świata, uprawianym w ramach określonych prądów, w których one dominują, towarzyszy również naświetlenie omawianej koncepcji oraz różnorakie doświadczenia, w przypadku recepcji pojęcia językowego obrazu świata na użytek opracowań szczegółowych konkretnego materiału językowego, por. m.in. poszczególne artykuły w zbiorach: *Etnolingwistyka* 1990; *Językowy obraz świata...* 2000.

organizacji świata, panujących w nim hierarchii i akceptowanych przez społeczność językową wartości”. W tej konwencji utrzymana jest też definicja Janusza Anusiewicza (1994: 113), który JOS uważa za „określony sposób ujmowania przez język rzeczywistości (zarówno pozajęzykowej, jak i językowej), istniejący w semantycznych, gramatycznych, syntaktycznych i pragmatycznych kategoriach danego języka naturalnego [...] określony sposób odwzorowania świata danym w pojęciowym rozczłonkowaniu zawartym w języku ujmującym ten świat”⁸⁷.

3.2. Gnoseologiczne aspekty odniesień między językiem, myśleniem i rzeczywistością

Z dotychczasowych stwierdzeń wypływa przesłanie, że ujęcie świata zewnętrznego możliwe jest poprzez duchowy świat pośredni⁸⁸. Ów „duchowy świat pośredni” stanowi niejako pomost pomiędzy rzeczywistością a człowiekiem, ściślej – między zewnętrznym a wewnętrznym światem człowieka. Dzieje się tak dlatego, ponieważ – zdaniem neohumboldtystów – elementy świata realnego nie docierają bezpośrednio do świadomości jednostki poznającej, a jedynie pozostają realiami świata pośredniego. Inaczej rzecz ujmując, chodzi o to, że język i myślenie oznaczają tu tożsamość, gdyż to właśnie język formułuje myślenie w tym sensie, iż stanowi on materialną substancję myśli, tzn. myślimy nie za pomocą języka, a odwrotnie, w języku, dzięki jego strukturze semantycznej. Stwierdzenia te są refleksami Herderowskiej tezy, zgodnie z którą język jest formą myślenia (por. Schaff 1964: 12–15). Rozpatrując te zależności, Mieczysław Krapiec zauważa, że język jest „w sposób istotny i nierozdzielny spleciony z myślą [...] tak że języka zasadniczo się uczy wraz z formami myślenia w tym języku”; w konsekwencji „język ludzi, mowa, są narzędziem w konstruowaniu ścisłego i dokładnego poznania człowieka” (Krapiec 1979: 40–41; obszerniej zob. Krapiec 1985), język jest więc „narzędziem myślenia (poznania), czyli jest formą reprezentacji świata”. Forma ta „ma charakter złożony, odnosi się bowiem do naszych myśli, pojęć, spostrzeżeń itp., które z kolei same stanowią reprezentację

⁸⁷ Por. też stanowiska (np. Kolśanskij 1990: 11–80) wiążące rozumienie językowego obrazu świata z obrazem świata i traktowane jako „takie lub inne przedstawienie człowieka o jakichś zjawiskach życia, które sformułowały się u niego w rezultacie doświadczenia życiowego [...] całość wiedzy o świecie”, w którym „język przedstawia jedynie rzeczywistość, odzwierciedlając ją w swoich formach, nie przeobrażając jej, ani też jej nie interpretując”, co oznacza, „iż nie jest on (język) formą szczególnego świata, tj. językowy obraz świata nie jest wyłącznie językowy, a jest on wyrażeniem poznawczej działalności poszczególnych kolektywów w ramach jedynego obiektywnego świata, która to działalność jest różnorako uwarunkowana: historycznie, geograficznie, kulturowo”.

⁸⁸ Przywołujemy tu najbardziej rozpowszechniony termin L. Weisgerbera, z którym pokrywają się pod względem zawartości wszystkie inne, funkcjonujące w literaturze przedmiotu terminy, oddające Humboldtowskiego „ducha narodu ukrytego w wewnętrznej formie języka”.

świata zewnętrznego” (Kurcz 1987: 19; 1992a: 73). Ostatecznie można powiedzieć, że byt pośredni nie tylko ma naturę języka, lecz jest ponadto uporządkowany systemowo według systemu języka (por. Mańczyk 1982: 51–55).

Powstaje tu znany problem: czy to poznanie i wiedza o świecie wyznaczają fakty językowe, czy – odwrotnie – postrzeganie, kategoryzacja i poznanie świata są determinowane przez strukturę języka. Uznanie podejścia, wedle którego struktura języka naturalnego wyznacza percepcję i poznanie świata zewnętrznego, warunkuje uznanie nie tylko kreatywności języka, polegającej – jak powiedziano – na kształtowaniu w naszym umyśle językowego obrazu świata, lecz jest to jednocześnie opowiedzenie się za przyjęciem zasady determinizmu językowego. Do tego właśnie sprowadza się teza głoszona przez wszystkich reprezentantów linii wywiedzionej od Wilhelma von Humboldta. Stanowisko to jest wciąż aktualne w tym sensie, iż wymaga – jak się wydaje – większej liczby argumentów (a co za tym idzie, większej liczby szczegółowych badań materiału językowego) popierających bądź obalających tę koncepcję.

W opozycji do prezentowanej tu tezy znajduje się nurt „determinizmu odwrotnego” (Radčenko 1990: 447), tzn. stanowiska stwierdzającego, iż droga poznania wiedzie od rzeczywistości pozajęzykowej poprzez świadomość i myślenie do języka. Inaczej – poznanie, w którego to właśnie planie gnozeologicznym, a nie języku, jest pojęcie (por. Kołśanskij 1990: 45), determinuje fakty językowe. Rolę duchowego bytu pośredniego pełni w tym materialistycznym podejściu myślenie, które „jako idealny świadomościowy twór strukturalno-organizacyjny odzwierciedla prawidłowości istniejącego świata” za pomocą języka (por. Volkova 1983: 33). Stąd, w myśl takiego rozumowania, językowi i myśleniu nie przyznaje się w aspekcie gnozeologicznym chronologicznej uprzedniości, a przeciwnie – zarówno język, jak i myślenie są zjawiskami wtórnymi wobec obiektywnego świata realnego, tzn., że „powiązanie »świat – język – poznanie« jest nieprawdziwe”, lecz „możliwa jest tylko dwujedność »myślenie – świat«, gdzie formą istnienia myślenia jest język”, a więc „język pełni rolę środka utrwalenia całej odzwierciedlanej działalności myślenia” (zob. Kołśanskij 1990: 19, 22). W konsekwencji język (i myślenie) stanowią jedynie przejaw rzeczywistości, jej odbicie, toteż język nie kreuje rzeczywistości⁸⁹.

W związku z dotychczasowymi rozważaniami, a zwłaszcza w odniesieniu do stanowiska zakładającego, iż myślenie zachodzi w języku, które suponuje, że „myślenie jest subwokalną mową i nie może się obyć bez materiału werbalne-

⁸⁹ Udział języka w odzwierciedlaniu świata realnego motywowany jest tu dialektyczną jednością wiążącą właśnie język z myśleniem, choć nie oznacza to bynajmniej tożsamości obu tych zjawisk, lecz rezultat istniejącego między nimi sprzężenia zwrotnego, sprowadzającego język do roli materialnego środka myślenia oraz formułującego myślenie (zob. Volkova 1983: 44–45). Innymi słowy, język nie jest fenomenem, który byłby zdolny określać charakter i rozwój ludzkiego myślenia i poznania oraz określać charakter kultury materialnej i duchowej, jakkolwiek wywiera on nań określony wpływ (por. Panfilov 1977: 16–44).

go" (Walecki 1980: 144), trzeba dodać, że wśród różnych hipotez dotyczących zagadnienia nierozzerwalności związku myślenia i mowy wskazuje się również na możliwość istnienia procesów myślowych niewerbalnych. Argumentację tej tezy stanowią fakty stwierdzone eksperymentalnie (por. Walecki 1980: 144–146), które opierają się na badaniach związków między inteligencją a sprawnościami językowymi, analizach zjawiska wglądu (ośnienia), badaniach prowadzonych u chorych z afazją oraz – co w kontekście poruszanych tu zagadnień jest zapewne szczególnie istotne – badaniach związanych z kształtowaniem się pojęć. Za tym, iż pojęcia jako myśli nie można utożsamiać ze słowami, „które są symbolami językowymi, za pomocą których ludzie wyrażają swoje myśli”, przemawiać ma to, że „po pierwsze, można sobie przyswoić pojęcie, nie znając jego nazwy [...] po drugie, człowiek może znać terminy określające pewne pojęcia, mimo że samych pojęć jeszcze sobie nie przyswoił”, oraz to, „iż chcąc zakomunikować o wynikach myślenia, człowiek musi przełożyć kod pojęciowy na język polski, niemiecki czy rosyjski” (Walecki 1980: 144).

W przypadku analizowanych w niniejszej pracy zleksykalizowanych jednostek porównawczych nie chodzi – jak się wydaje – o izomorfizm rzeczywistości i języka, „to jest podobieństwowy układ odwzorowania rzeczywistości obserwowanej w jednostkach języka, które stają się tym samym obrazem tej rzeczywistości” (Grzegorzczak 1989: 63), lecz o mentalną interpretację rzeczywistości, gdyż to właśnie porównanie (porównywanie) – rozumiane jako czynność podmiotu poznającego – jest prymarną operacją myślenia.

3.3. Relatywizm kulturowy i językowy

Inne założenie tezy o językowym obrazie świata, związane ściśle z dotychczasowymi stwierdzeniami, a w szczególności z dowodzeniami o konstytuującej roli języka i jego determinizmie, dotyczy wywodzącego się także od Humboldta i później wielokierunkowo, lecz zasadniczo zbieżnie interpretowanego, pojmowania kategoryzacji świata przez system poznawczy człowieka określonej wspólnoty komunikatywnej będącej nosicielem danego języka naturalnego. Sprowadza się to, z jednej strony, do głoszenia poglądu, iż najistotniejsze własności dowolnego języka naturalnego są nierozzerwalnie związane ze specyfiką kulturowych własności społeczeństwa, tj. są one zależne od doświadczeń i wiedzy pokoleń, które – z kolei – są zgromadzone w języku i nieustannie przekazywane następnym pokoleniom w procesie socjalizacji: język to system będący „tworem społecznym, tzn. jest wspólny większym lub mniejszym społecznościom ludzkim, stanowi ważny element ich kultury i przyswajany jest w procesie socjalizacji jednostki ludzkiej” (Kurcz 1992a: 11). Język jest więc niejako – wedle idei Herdera o kształtującej roli systemu języka w stosunku do systemu myślenia – „skarbnicą”, w której internalizowane w umyśle doświadczenia i wiedza są przechowywane (por. Schaff 1964: 14).

W związku z tymi konstatacjami można w odniesieniu do naszego materiału suponować, że wiedza o świecie, skumulowana w porównaniach (tekstowych realizacjach myślowych czynności porównywania), jest zdroworoządkową wiedzą potoczną, opartą na doświadczeniu potocznym, które obejmuje „zarówno tzw. doświadczenie osobiste, jak i też przekaz kulturowy, polegający na przyswajaniu sobie reguł symboliczno-kulturowych i techniczno-użytkowych, służących opanowaniu dziedzictwa kulturalnego ludzi” (Such 1987: 103–104), przy czym język, spełniając funkcję ideacyjną (reprezentacji), „nakłada też właściwą strukturę na doświadczenie jednostki” (zob. Kurcz 1987: 21). Z drugiej strony – zgodnie z założeniem językowego relatywizmu – kategoryzacja i ujęcie rzeczywistości przez dany naród dokonuje się w ściśle określonym języku, tj. w konkretnym języku ojczystym, a nie w języku w ogóle. Język jest więc emanacją, transpozycją „ducha” poszczególnego narodu, uzewnętrzniającego się – jak powiedziano – w „wewnętrznej formie języka” (Humboldt) czy też w „językowym bycie pośrednim” (*Zwischenwelt* u Weisgerbera) (o kategorii ducha narodowego w poglądach myślicieli niemieckich i polskich zob. obszerniej w: Obara 1991: 83–105). Oznacza to, że z różnorodnością, czy raczej odmiennością, języków i narodów nimi mówiących związana jest różnorodność (odmienność) językowych obrazów świata poszczególnych wspólnot komunikatywnych (por. też Jaspers 1990: 196–236).

Teoria relatywizmu kulturowego (co do terminu zob. Zgółka 1982: 55), mieszcząca się w nurcie idealistycznym Humboldta i neohumboldtystów, została podjęta na gruncie amerykańskim w ramach ogólnej teorii znaczeń i wartościowań, jaką stanowi semantyka ogólna (por. Helbig 1982: 160–161). Tu również uważa się, że poznanie rzeczywistości dokonuje się przede wszystkim za pomocą języka, toteż w konsekwencji rzeczywistość obiektywna jawi się nam w taki sposób, w jaki ukazana jest przez pryzmat języka narodowego (ojczystego). Badanie zależności między językiem a kulturą i sposobem widzenia świata rozwijane było również w lingwistyce amerykańskiej w ramach metalingwistyki kulturowo-antropologicznej (zob. obszerniej w: Siemieński 1991: 73–82). Rezultatem podejmowanych badań szczegółowych języków plemion indiańskich, głównie języka hopi, ukierunkowanych na gnoseologiczne aspekty związków istniejących między językiem a myśleniem, prowadzonych przez Edwarda Sapira i Benjaminą Lee Whorfa, jest wysunięta przez nich hipoteza, nazwana od nazwisk badaczy – hipotezą Sapira-Whorfa. Główne idee tej koncepcji⁹⁰ sprowadzają się do założeń determinizmu językowego – „poznanie jest determinowane przez wyznaczniki językowe; język »definiuje« kulturowe doświadczenie człowieka” oraz relatywizmu językowego – „poznanie jest zrelatywizowane do poszczególnych języków (grup języków) charakteryzujących się wspólną konfiguracją formalnych technik porządkowania kulturowego doświadczenia człowieka” jednoczonych uznawanym przez Sapira i Whorfa mentalizmem, „tj. stanowi-

⁹⁰ Wyłożone w pracy B.L. Whorfa *Language, Thought, and Reality*, zob. Whorf [1956/1964] oraz 1982.

skiem, zgodnie z którym realnością twórców językowych są w ostateczności procesy psychiczne, które nie zawsze muszą ujawniać się w postaci behawioralnej” (cyt. za: Bytniewski 1989: 13–14). Istotą zasady relatywizmu jest więc stwierdzenie, że język określa charakter myślenia, oddalając tym samym charakter ogólnoludzki myślenia, tj. istnienie wspólnej wszystkim ludziom struktury logicznej myślenia. Naturalnym następstwem tego spostrzeżenia jest stwierdzenie, wedle którego charakter poznania rzeczywistości uzależniony jest od tego, w jakim języku odbywa się myślenie. Wpływa stąd wniosek, że zróżnicowanie języków (ściślej – etnolektów poszczególnych społeczności etnicznych) w sposób zasadniczy różnicuje proces poznawczy świata realnego i wyobraźnego, a co za tym idzie, różnicuje również i rezultaty tego procesu. Uznanie całkowitej zależności charakteru poznania rzeczywistości pozajęzykowej od konkretnego języka prowadzi do stwierdzenia, że nosiciele określonego języka mają swój własny obraz świata, który jest zawarty w ich języku. Potwierdzeniem tezy wysuniętej przez Sapira i Whorfa ma być wykazanie różnic systemowych między badanymi językami Indian amerykańskich a niektórymi językami zachodnioeuropejskimi, które to różnice, zdaniem autorów, determinują odmienne postrzeganie świata. Chodzi tu już o relacje między językiem a kulturą, co jest jednym z naczelných zagadnień antropologii społecznej. Otóż wedle koncepcji relatywistycznej, a ściślej – Sapirowskiej teorii symbolizmu – język, będąc jedną z najdoskonalszych form symbolizmu, „podlega [...] wszystkim prawom globalnego systemu symbolicznego” i „utożsamiany jest z kulturą”; jest on zarazem zdolny do interpretacji innych systemów symbolicznych (zob. Rokicki 1981: 34–35). Stąd też język, będąc wytworem i częścią kultury, jest niejako rezerwuarem wzorów kulturowych, przy czym określonym językom etnicznym przypisywane są swoiste i tylko dlań właściwe wzory, które są przyswajane przez użytkowników określonego języka i które istniejąc na poziomie myśli, sterują interpretacją świata. Jako element określonej kultury, język jest również jej wyznacznikiem (zob. Rokicki 1981: 36–41), oznacza to, że „społecznie ukształtowany język wpływa [...] na sposób ujmowania rzeczywistości przez daną społeczność etniczną” (Kowalski 1982: 160). Ta wykładnia światopoglądowej roli języka koresponduje wyrażenie z przedstawionym już ujęciem Humboldtowskim.

W tym miejscu rozważań nad problematyką odniesień między językiem a kulturą należy zauważyć, iż w opozycji do podejścia relatywistycznego w antropologii pozostaje koncepcja uniwersalizmu oparta na propozycji Noama Chomsky'ego, której istotę można, podsumowując, ująć następująco (zob. Wierzbicka 1991: 14): „jeżeli mamy znaleźć prawdziwe pojęcia uniwersalne, musimy poszukiwać ich nie w otaczającym nas świecie, lecz w naszych umysłach”⁹¹.

⁹¹ Rozważania o charakterze uniwersalistycznym skupiają się przede wszystkim na cechach formalnych języka i doprowadzają do stwierdzeń, iż język, będąc „wrodzonym systemem relacji o charakterze logicznym (struktura głęboka)”, nie jest tym samym wskaźnikiem kultury, a odzwierciedleniem umysłu ludzkiego, a więc wspólny wszystkim ludziom, toteż różnic między językami należy upatrywać wyłącznie na poziomie struktur powierzchniowych (zob. Rokicki 1981: 46).

Wobec teorii relatywizmu kulturowego, a także relatywizmu językowego znaczały się też stanowiska krytyczne (por. np. Zvegincev 1960: 111–134; Kolšanskij 1975: 169–187), zwłaszcza niepodzielające poglądu, że kategoryzacja świata uwarunkowana jest przez kategorie gramatyczne i reguły języka etnicznego, a tym samym nieuznające możliwości segmentacji jednej (i jednakowej) rzeczywistości przez poszczególne języki etniczne, tj. bezwzględny wpływ norm językowych na proces myślenia i percepcji świata zewnętrznego (Vasil'ev 1974: 15–54)⁹². Kwintesencję niejako zasygnalizowanych rozważań stanowi przeciwstawna do zasady determinizmu językowego *zasada językowego uzupełnienia* (zob. Brutjan 1968; Panfilov 1977: 39–41), według której językowy obraz świata powstaje dzięki specyficznym własnościom języka i jego aktywnej roli. Obraz ten odpowiada zasadniczo logicznemu odzwierciedleniu w poznaniu ludzkim, tzn. jest jednolity i wspólny dla całej ludzkości, jednakże poza granicami owego odzwierciedlenia znajdują się wycinki, które w postaci słownych obrazów rzeczy i językowych modeli odniesień między nimi są modyfikowalne w odrębnych językach w zależności od specyficznych osobliwości poszczególnych języków. Stąd też za pośrednictwem tych obrazów werbalnych i modeli językowych, które są pobocznym źródłem poznania, zachodzi uzupełniające widzenie świata. Językowy obraz świata, uzupełniający jego (tj. świata) logiczne odzwierciedlenie, ma tu znamiona ekstralogiczne, co umożliwia mu właśnie tworzenie odrębnego obrazu świata oraz przekształcanie rezultatów działalności myślowej nosiciela języka. Inaczej mówiąc, przypisuje się tu językowi status niezależności od myślenia oraz status immanentności. Te ostatnie stwierdzenia w sposób oczywisty zbliżają koncepcję językowego uzupełnienia do zasady językowego determinizmu.

Konkludując, należy stwierdzić, że poparcia lub odrzucenia zasady determinizmu językowego oraz zasady relatywizmu językowego szuka się głównie w rozważaniach natury filozoficznej i metodologicznej, próbując w ten sposób naświetlać i wyjaśniać problemy związane z rolą czynnika subiektywnego w poznaniu oraz w następstwach tych procesów w znaczeniowej warstwie języka (por. Grzegorzczkowa 1991: 64–71). Drugim nurtem są badania, które mają na celu empiryczną weryfikację tezy głoszącej, iż członkowie danych wspólnot komunikatywnych, używając różnych języków (ściślej – różnych kategorii językowych), jednocześnie w różny sposób kategoryzują percepcyjnie i pojęciowo świat zewnętrzny. Badania takie prowadzone są na przykład na gruncie psychologii i mają charakter badań eksperymentalnych. Niektóre z nich uzasadniają omawiane tezy w zakresie warstwy leksykalnej, częściowo też w zakresie struktur gramatycz-

⁹² Zgodnie z takimi założeniami naturalne różnicowanie lingwo geograficzne arealów stanowi w rzeczywistości jeden i ten sam świat, którego elementy są w zasadzie jednakowo odwzorowywane poznawczo przez różnojęzyczne społeczności (zob. Zycar' 1984: 23–32), tzn. założenie, że język odzwierciedla rzeczywistość, nie poświadcza tworzenia różnego obrazu świata (zob. Myrkin 1986: 54–61).

nych oraz rzeczywistości podsystemu fonologicznego⁹³. Odnosnych do tego spostrzeżeń dostarczają, naturalnie, również badania językoznawcze oparte na analizie konkretnego materiału językowego⁹⁴.

Niewątpliwie też i w analizowanych w niniejszej pracy porównaniach zleksykalizowanych, tak jak i w ogóle w wyrażeniach idiomatycznych, „jak w lustrze, odzwierciedlone są myśli narodu, jego byt, historia i kultura, jego duch i obraz myślenia”. Są one „jakby syntezą wartości duchowych narodu, tworząc wierny obraz jego przeszłości, ujawniają jego charakter, zaznajamiają nas z jego obyczajami, zwyczajami i cechami narodowymi” (Nazarjan 1968: 186; por. też: Kjuvlieva-Miśajkova 1988: 259). Porównania ujawniają więc, choć niebezpośrednio, twórcze poznanie człowieka, a przez to narodowe przedstawienie świata. Ten narodowo-psychologiczny punkt widzenia (por. Kjuvlieva-Miśajkova 1988: 264) jest szczególnie wyrazisty w porównaniach, w których zawiera się estetyczna ocena ludzkich cech i zachowań. Ponadto porównania, a frazeologizmy i przysłowia w ogóle, „wiernie zdają sprawę z tego, czym w istocie jest »zdrowy rozsądek« – bezrefleksyjnie zaaprobowanym zbiorem przeświadczeń, dla których nie sposób znaleźć wspólnego mianownika; które [...] są po prostu chaotycznym rejestrem różnorodnych spostrzeżeń, idei i zasad, które jednoczy wyłączenie to, że w jakiejś grupie społecznej przypadkowo wybrano takie właśnie, a nie inne sposoby interpretowania zjawisk” (Hołówka 1986: 136)⁹⁵.

3.4. Kategoryzacja jako składowa procesu poznania i językowego obrazu świata

Kategoryzacja jest nieodłącznym procesem psychicznym percepcji i poznania świata (por. Hilgard 1972: 818–819); oznacza to, że „system poznawczy ludzi kategoryzuje świat, tzn. wyodrębnia w nim zbiory różnych przedmiotów i zjawisk” (Kurcz 1992b: 224). Z psychologicznego punktu widzenia polega to na „identyfikacji bodźców jako elementów pewnej klasy – podobnych do innych ele-

⁹³ Por. omówienie eksperymentów w: Drozdek 1979: 207–224, a także w: Kurcz 1992b: 222–223.

⁹⁴ Zob. m.in. poszczególne prace w tomach: *Językowy obraz...* 1990; *Stalość...* 1982; *Nazwy...* 1993; *Kreowanie...* 1995; *Językowa kategoryzacja...* 1996; *Profilowanie w języku...* 1998; *Etnolingwistyka* 1988–2002, t. 1–14; w tomach serii *Język a Kultura*, a zwłaszcza w *Językowy obraz świata...* 2000; *Problemy...* 1996, t. 1; *Problemy...* 1997, t. 2; Grabias 1997: 160–197 i inne monografie i artykuły przywoływane w niniejszym rozdziale.

⁹⁵ Por. w tym miejscu wykładnię metafory kulturowej i model jej opisu. przyjmując, że „metafory kulturowe sygnalizują w tekście tzw. miejsca wspólne, łac. *loci communes*, i znajome, a informując o autorze, epoce i języku, ujawniają także przy tym określone socjokulturowe i estetyczne motywacje kształtujące konwencję stylistyczną wypowiedzi”, a ich nośnikami „mogą być zarówno wierzenia, jak i przyroda, a wraz z nimi słownictwo tematyczne, dotyczące wymienionych zakresów” (Rittel 2002: 163; zob. też Libura 2000).

mentów, które do niej należą, i różnych od takich, które do niej nie należą” (Fiske, Pavelchak 1993: 57). Inaczej mówiąc, poznanie świata odzwierciedlanego w umyśle ludzkim obejmuje percepcję sensoryczną, tj. wrażenia oraz spostrzeżenia⁹⁶, w następstwie czego dokonuje się „grupowanie tak wyizolowanych obiektów, zjawisk, zdarzeń” (Maćkiewicz 1990a: 52). Fazą ostatnią jest wyróżnianie kategorii, które są „strukturami poznawczymi obejmującymi egzemplarze danej klasy” (Fiske, Pavelchak 1993: 57). Innymi słowy – „kategorię stanowi taki zbiór obiektów, które nasz system poznawczy traktuje jako równoważne” (Kurcz 1992b: 224). Grupowanie to odbywa się na drodze porównywania, „czyli zestawiania ze sobą przedmiotów, zjawisk lub sytuacji, a następnie ujmowania podobieństw i różnic między nimi” (Jurkowski 1981: 118), jednakże oba te myślowe systemy operacyjne nie są wykorzystywane jednakowo; zasadniczą rolę w spostrzeganiu i kategoryzowaniu odgrywa podobieństwo poznawcze, poszukiwanie różnic zaś jest rzadziej stosowane⁹⁷. Dalej następuje abstrahowanie i uogólnienie (por. Jurkowski 1981: 119).

Funkcja kategoryzacji sprowadza się zatem do strukturyzowania spostrzeżeń, a przez to do porządkowania rzeczywistości i – jakkolwiek jest to funkcja nadrzędna tego myślowego systemu operacyjnego – nie jest to funkcja jedyna. Kategoryzacja pozwala dodatkowo, jak się wydaje, „upraszczać i redukować potencjalnie przytłaczającą liczbę bodźców. Wybiórczo kieruje uwagę na pewne tylko aspekty określonych bodźców, grupując te bodźce według unifikujących etykiet kategoryalnych, a tym samym umożliwiając spostrzegającemu przewidywanie cech dowolnego egzemplarza kategorii na podstawie związanych z nią ogólnych oczekiwań” (Cantor, Mischel 1993: 23). Ostatnia uwaga wskazuje na ważny aspekt, a mianowicie na to, iż wystarczalne jest określenie klasy, do której należy dany egzemplarz, aby odwołać się do własności charakteryzujących wszystkie egzemplarze należące do tej klasy.

Kategorialnemu porządkowaniu rzeczywistości towarzyszy nieodłącznie reakcja afektywna dająca wykładnię sądów o klasyfikowanym świecie, przy czym zarówno „każdy atrybut opatrzony jest znakiem afektywnym [...] wskazującym jego wartość ewaluatywną”, jak i „etykieta kategoryalna ma znak afektywny, który zastępuje ewaluację wszystkich atrybutów skojarzonych z danym schematem”, tj. z własnościami typowymi dla kategorii (zob. Fiske, Pavelchak 1993: 60). Uwzględniając te uwagi, można wskazać na to, iż „podobieństwo między tymi samymi dwoma obiektami nie jest stałe, ale zmienia się zależnie od ogólnie rozumianego kontekstu, w którym ocena lub rozpoznawanie tych obiektów

⁹⁶ Tj. – odpowiednio – psychiczny proces poznawczy „powstający pod wpływem działania elementarnych bodźców na receptory jednego rodzaju i polegający na odzwierciedlaniu pojedynczych cech bodźca” oraz „proces poznawczy, polegający na odzwierciedlaniu złożonych bodźców (przedmiotów i zjawisk) oddziałujących na narządy zmysłów” (Strelau, Putkiewicz 1981: 88).

⁹⁷ Szczegółowiej na temat roli podobieństwa poznawczego w procesach kategoryzowania zob. Falkowski 1990: 294. Obszerniej o zakresach konceptualizacji i stylach kategoryzowania zob. Nośal 1990: 162–164.

jest dokonywane” (Falkowski 1990: 293). Pomijając tu z oczywistych względów sensoryczne aspekty klasyfikowania (i prewerbalny poziom myślenia, por. Pałubińska, Kobyliński 1979: 78), skoncentrujemy się na pojęciowym i zwerbalizowanym poziomie kategoryzacji, jako że „podstawowym narzędziem kategoryzowania (ze względu na pełnioną funkcję poznawczą) są słowa języka i odpowiadające im »pojęcia«” (Rzepa 1985: 172). Fakt ten implikuje wiele uwarunkowań, z których w odniesieniu do językowego obrazu świata za najbardziej istotną należy uznać następującą konsekwencję – werbalne kategorie pojęciowe są składową językowego obrazu świata. Z tej zaś prawidłowości wypływa stwierdzenie, iż „każdy język posiada swoje zasady klasyfikacji semantycznej, swoją strukturę segmentacji przetransformowanych na język przedmiotów” oraz że segmentacja językowa nie zawsze jest zgodna z naturalnym rozczłonkowaniem rzeczywistości, a niekiedy wręcz jej zaprzecza (por. Ramišvili 1980: 46–47; Drozdek 1979: 209–214), toteż z tego względu obrazy świata mogą być odmienne w konkretnych językach etnicznych. Nie oznacza to jednak (Kolšanskij 1990: 28–29), że w każdym języku, będącym systemem kategoryzacji świata, istnieje wewnętrzny system tworzący pojęciowy świat, który byłby w opozycji do świata obiektywnego, lecz że występują różnice pojęciowych systemów w różnych językach w tym sensie, iż rozbieżności w systemie semantycznym języka (związane z leksemami i kategoriami gramatycznymi) wypływają z odmiennego doświadczenia ludzi w ujmowaniu (jednego i tego samego) świata. Nie oznacza to również, aby nie istniały jednakowe atrybuty kategorii w różnych językach. Doświadczenie to, mając mocne uwarunkowania społeczno-kulturowe, nie jest jednorodne dla każdej wspólnoty językowej, co sugeruje, iż sposób i rezultaty kategoryzacji powinny być znacząco odmienne. Jednakże, zwłaszcza w psycholingwistyce, wskazuje się, iż „mimo istnienia wielu różnic kulturowych i historycznych w trybie życia i organizacji społecznej różnych grup i narodów, wydaje się, iż sposób kategoryzowania świata przez system poznawczy człowieka i główne kategorie ontologiczne, jakimi posługują się ludzie do interpretowania tegoż świata, są wspólne wszystkim ludziom” (Kurcz 1992b: 224). Jest to zatem stanowisko częściowego determinizmu poznawczego, zgodnie z którym „to kategorie poznawcze wyznaczają kategorie językowe” (Kurcz 1992a: 113).

Biorąc pod uwagę kryteria stosowane przy tworzeniu kategorii, wewnętrzne uporządkowanie kategorii oraz granice między kategoriami, u podłoża których leży porównywanie i uogólnianie, można wydzielić kategoryzację logiczną i kategoryzację naturalną (por. Maćkiewicz 1990a: 53). Pierwsza, będąca podziałem logicznym, stanowi zasadniczo ściśle ze sobą skorelowane „czynności dzielenia zbioru na odpowiednie podzbiory” oraz „klasyfikację w sensie wytworu czynności dzielenia, czyli określony układ pojęć denotujących odpowiednie zbiory” (Kwiatkowski 1987: 283–284). Ma ona swe źródło w opartej na ontologicznych podstawach koncepcji Platńskiej, rozwiniętej i opisanej następnie przez Arystotelesa, a współcześnie jest traktowana na gruncie logiki formalnej ze stanowiska ekstensjonalnego, tj. z zakresowego lub ilościowego punktu widzenia oraz ze sta-

nowiska intensjonalnego, tzn. treściowego punktu widzenia z założeniem, że „klasa odpowiada pewnej cesze (lub cechom), jaką (jakie) musi posiadać przedmiot, żeby mógł być reprezentantem tej klasy” (Kwiatkowski 1987: 292). Ogólnie rzecz ujmując, układ podziałów logicznych – oparty na teorii zbiorów – stanowią przedmioty mające określony kompleks cech definicyjnych. Kompleks ten jest właściwy nie tylko wszystkim przedmiotom danej klasy, lecz zarazem odróżnia tę klasę od innych klas. Oznacza to jednoznaczne i rygorystyczne zaklasyfikowanie (bądź nie) obiektów i zjawisk do poszczególnych klas i także oddzielenie klas, uzyskując wysoki (maksymalny) stopień jednoznaczności podziału, co na potrzeby nauki, a ściślej – naukowego obrazu świata, jest warunkiem koniecznym i najważniejszym. Klasyfikacja logiczna pomija jednakże istotny fakt powiązań świata z reprezentacją umysłową człowieka, który to fakt jest nieuniknionym składnikiem kategoryzowania. Chodzi tu zarówno o to, iż kategoryzowaniu towarzyszy uwypuklenie pewnych własności, a pominięcie innych, jak i o to – co jest jeszcze bardziej istotne – iż wymiary naturalne kategorii nie powstają inaczej, jak tylko w następstwie interakcji zachodzących między człowiekiem (umysłem człowieka) a światem, w efekcie czego „cechy dostarczane przez te wymiary nie są cechami rzeczy samych w sobie, ale raczej są one cechami interakcyjnymi, związanymi z aparatem percepcyjnym człowieka [...]” (Lakoff, Johnson 1988: 191⁹⁸). Z tego powodu naturalny sposób kategoryzowania, który nie opiera się na cechach definicyjnych pojęć i który ma swoje odniesienie do potocznej segmentacji rzeczywistości, zasadza się na pojęciu prototypu.

3.5. Myślenie potoczne a językowy obraz świata

Punktem wyjścia refleksji nad gnoseologicznymi aspektami odniesień między językiem a myśleniem i rzeczywistością – które to relacje prowadzą do kreacjonizmu zrelatywizowanych językowo obrazów świata pozajęzykowego (a raczej uwarunkowanej językowo interpretacji rzeczywistości, zgodnie z przyjmowanym poglądem, że „język jest »interpretantem kultury« [...] standardy językowe stanowią zasadnicze źródło informacji o tym, jak organizują swą wiedzę kulturową dane społeczności”, zob. Burszta 1986: 129) – jest potoczne doświadczenie ludzkie. Chodzi tu mianowicie o myślenie potoczne (w odróżnieniu od myślenia naukowego), którego logicznym następstwem jest potoczne ujmowanie rzeczywistości pozajęzykowej, tj. wyrażanie potocznych językowych obrazów świata. Przyjmujemy tu (zob. m.in. Anusiewicz 1992: 9–20; Awdiejew 1992: 21–27; Bartmiński 1992: 37–54; Habrajska 1992: 29–35; Markowski 1992:

⁹⁸ Por. też korespondujące z tymi stwierdzeniami wyniki prowadzonych w psychologii badań eksperymentalnych (Chlewiński, Falkowski, Francuz 1994: 175–185) nad tworzeniem kategorii przez specjalistów i niespecjalistów, które unaocniają, iż ci pierwsi dokonują kategoryzacji na podstawie podobieństw funkcjonalnych, niespecjaliści zaś – podobieństw zewnętrznych.

55–59; Tokarski 1987) lingwistyczne (a właściwie szersze – kulturowe) rozumienie potoczności, które pod różnorakimi względami powiązane jest z interpretacjami filozoficznymi, logicznymi i socjologicznymi. Potoczność traktowana jest tu – zgodnie z naszymi postulatami na użytek postulatynośności determinizmu i relatywizmu językowego – jako sposób konceptualizowania świata i ustosunkowania się do niego. Tak więc potoczność w języku jest kategorią semantyczną, stylistyczną oraz pragmatyczną, natomiast – w odróżnieniu od niej – wiedza potoczna, wywiedziona z leksyki i semantyki potocznej języka, jest niewyspecjalizowana, nietworząca całości i niespójna, a nawet zawierająca często elementy sprzeczne.

3.6. Prototypy w językowym obrazie świata

Przyjmuje się dziś powszechnie, że „myślenie człowieka jest »nałogowo« kategoryzujące” (Rzepa 1985: 174) – taki wniosek można wysunąć na podstawie analizy rozmaitych rodzajów spostrzegania, również spostrzegania społecznego. Dla analizy potocznego obrazu świata w językowych porównaniach zleksykalizowanych najpotrzebniejsze jest zatem wskazanie na to, co stanowi odniesienie dla procesu kategoryzacji, gdyż to właśnie pozwoli wyjaśnić fenomen ujmowania i tworzenia takiego modelu świata. Chodzi tu mianowicie, jak już powiedziano, o naturalny sposób kategoryzowania, a ściślej – o funkcjonujące w jego ramach pojęcie prototypu, którego teoretyczne podstawy i założenia zostały zapoczątkowane i rozwijane na gruncie psychologii kognitywnej przez Eleonor Rosch (zob. 1978). Badania w takim rozumieniu – koncentrujące się na pojęciach potocznych, dowodzą, że zarysowane wyraziście granice kategorii oraz zasada zaliczania przedmiotów i zjawisk do kategorii na podstawie wspólnych im koniecznych i wystarczających warunków – nie wyczerpują możliwości, a niekiedy wręcz nie pozwalają na pełny opis pojęć za pomocą cech definicyjnych stosowanych w kategoryzacji logicznej. Nieadekwatność ta sprowadza się do tego, że klasyczna teoria kategorii rozumia się z kognitywną w tym sensie, iż stosunki między elementami świata naturalnego nie są w pełni przystawalne do kognitywnych modeli pojmowania świata (por. np. Lakoff 1988: zwł. 45–46; Kurcz 1992b: 226; Cantor, Mischel 1993: 27). Chodzi tu oczywiście nie tylko o granice pojęć, lecz i o to, który z obiektów należących do danej klasy jest najlepszym egzemplarzem kategorii, co z pozycji logicznych jest zupełnie obojętne. Opierając się na pojęciu rodzinnego podobieństwa, które wprowadził Ludwig Wittgenstein, a które oznacza, że wśród obiektów objętych jedną wspólną nazwą ogólną ujawnia się matryca zachodzących na siebie i przecinających się podobieństw (zob. Wittgenstein [1958] 1972: 50–51), w psychologicznych badaniach procesu kategoryzacji codziennego doświadczenia człowieka wyprowadza się „określenie typowości, a ściślej prototypu danego pojęcia naturalnego, czyli takiego egzemplarza, który najlepiej reprezentuje daną kategorię pojęciową [...]” (Kurcz

1992b: 226). Tak więc „przez prototyp rozumie się zazwyczaj idealnego przedstawiciela danej kategorii, który dla tej kategorii wydaje się nam najbardziej typowy”, przy czym „realizacja przedmiotowa prototypu nie jest konieczna, tzn. nie musi istnieć obiekt rzeczywisty będący obiektem najbardziej typowym. Wystarczy, że człowiek dysponuje poznawczą reprezentacją takiego obiektu” (Maruszewski 1993: 16). Wybór idealnego reprezentanta kategorii implikuje nieostrość przynależności kategorialnej obiektu w tym sensie, iż granice przynależności nie wyłaniają się tu wyraziście, lecz są rozmyte. Właśnie w rezultacie rozmytości „powstają efekty prototypowości – wyobrażenia o lepszych i gorszych przykładach”, jednakże struktury reprezentatywności mają charakter liniowy (por. Lakoff 1988: 45, 41), tj. tworzą płynne kontinuum: egzemplarze wzorcowe wypełniają centrum i tworzą kategorię, natomiast egzemplarze mniej doskonałe umiejscawiają się coraz dalej od prototypowych egzemplarzy centralnych (por. Cantor, Mischel 1993: 28). Wewnętrzna struktura kategorii (percepcyjnych i niepercepcyjnych) dzieli się więc na centrum i peryferię, przy czym, jak dowiodły badania (por. Kielar 1983: 150–154, 157), prototypy, tj. członki centralne kategorii, mają silniejszą pozycję i są najwcześniej opanowywane w ontogenezie, a ponadto, jak potwierdzają badania międzykulturowe, mają one charakter uniwersaliów. Peryferie natomiast cechuje duża zmienność; są też one później opanowywane. Wszystkie te dane „dowodzą, że podstawową jednostką naszego myślenia są nie pojęcia, lecz prototypy pojęć” (Marody 1987: 167). Rozpatrując zaś hierarchiczność kategorii pojęciowych, Eleanor Rosch (por. Kurcz 1992b: 226–228; Kielar 1983: 154) wyróżniła trzy poziomy inkluzji, na których występują kategoryzowane obiekty i którym odpowiadają trzy poziomy abstrakcji. Są to następujące poziomy: nadrzędny, pośredni i podrzędny. Poziom pośredni, który został nazwany poziomem podstawowym, ma miejsce szczególnie wśród wymiarów kategorii naturalnych, gdyż znajdujące się tu kategorie odznaczają się zdecydowanie większą liczbą atrybutów aniżeli kategorie poziomu nadrzędnego, natomiast między poziomem podstawowym a poziomem podrzędnym zachodzi prawidłowość innego rodzaju – kategorie z poziomu pierwszego bardziej różnią się między sobą niż kategorie z poziomu drugiego. Poziom podstawowy jest poziomem bazowym dla stratyfikacji systemu pojęciowego. Skupia on w sobie kategorie podstawowe, a więc kategorie należące do leksyki konkretnej i rodzajowej (np. *pies*, *stół*), tzn. pojęcia o wysokim stopniu konkretności, czyli te, które „można opisać, uwzględniając ich cechy charakterystyczne i kształt, łatwo odróżnić od egzemplarzy innych, blisko związanych kategorii, a także można się nimi posługiwać w sposób rutynowy za pośrednictwem prostych programów motorycznych” (Cantor, Mischel 1993: 32). Mają one „najbardziej całościowy charakter, najwyraźniej wyodrębniają się z otoczenia”, stąd w nich właśnie, tj. w „kategoriach o wyższym poziomie konkretności wyraźnie zaznacza się prototyp kategorii, który jest stały i niezależny ani od wieku, ani od środowiska społeczno-wychowawczego” (Kielar 1983: 154, 155). Poziom nadrzędny (najbardziej ogólny) obejmuje przede wszystkim kategorie o wysokim stopniu abstrakcji (np. *drzewa*,

uczucia), a ich „rdzeń znaczenia zależy od wieku i środowiska społeczno-wychowawczego” (Kielar 1983: 157). Poziomowi dolnemu odpowiadają obiekty najbardziej konkretne lub stanowiące pod względem semantycznym elementy obiektów poziomu podstawowego (np. *węgielki*, *antena szerokopasmowa*); jest to zatem poziom specyficzny i rodzajowy. Klasyfikacja na tym poziomie „opiera się często na zasadach funkcjonalnej użyteczności w danej kulturze”, a kategorii w największym stopniu „odzwierciedlają różnice kulturowe i społeczne” (Kurcz 1992b: 228–229). Odnosząc się do wiążanego z Arystotelesem „podejścia klasycznego” i odwołującego się do założeń E. Rosch oraz L. Wittgensteina „podejścia prototypowego”, Anna Wierzbicka (1999: 27) stwierdza, że „w analizie semantycznej jest miejsce dla prototypów, ale jest również i dla wariantów – jedno nie wyklucza drugiego”. Punkt oparcia takiego rozumowania stanowi – na podstawie wnikliwej analizy licznych przykładów – rozróżnienie istniejącego podejścia, wedle którego „prototypy są wybawieniem” od postulowanego stanowiska własnego użyteczności pojęcia „prototypu” w semantyce. W uzasadnieniu tego Wierzbicka (1999: 46, zob. też 27–48) stwierdza m.in., że „o użyteczności pojęcia prototypu powinny przekonywać opisy semantyczne”, że „pojęcia zleksykalizowane w języku naturalnym są w pewnym sensie nieostre”, jednakże „celem powinno być właśnie precyzyjne odtworzenie owej charakterystycznej dla języka naturalnego nieostrości”. W dociekaniach semantyki kategoryzacji ludzkiej Wierzbicka (1999: 83, zob. też 83–137) konkluduje również, że „kategoryzacja taksonomiczna odgrywa rzeczywiście pewną rolę w myśleniu ludzkim odbitym w języku naturalnym, ale [...] ważną rolę grają też inne zasady klasyfikacji” – pojęcia funkcjonalne, a także oparte na przyległości superkategorii kolektywne.

Teoria prototypów ma istotne znaczenie dla interpretacji językowego obrazu świata przede wszystkim ze względu na to, iż kategoryzacja oparta na prototypach odzwierciedla reprezentację umysłową człowieka i czyni punktem wyjścia doświadczenie potoczne, takie doświadczenie bowiem i wiedza oraz kognitywna działalność człowieka leżą u podłoża językowych obrazów świata, tzn. obrazów budowanych w oparciu o wyróżnianie cech charakterystycznych obiektów i rankingu najlepszej reprezentatywności obiektów. Mówiąc inaczej, zasada prototypowości ukazuje rzeczywistą strukturę kategorii, tak więc wybór określonego prototypu oddaje jego ważność w świadomości wspólnoty językowej z uwzględnieniem różnorodności heteronomii: kulturowych, historycznych, społecznych itd. Co więcej, koncepcja kategorii semantycznych „może stanowić podstawę do badań międzykulturowych” (Kielar 1983: 162), gdyż w przypadku identycznej segmentacji kategoryjnej, porównywanie struktury wewnętrznej kategorii pozwala uchwycić panujące w jej ramach prawidłowości właściwe określonym językom etnicznym, pokazując jednocześnie różnice i podobieństwa w językowym przedstawianiu świata.

W związku z omówieniem teorii prototypów trzeba jeszcze nadmienić, iż z kognitywnie uwarunkowanym prototypem, będącym konkretnym obrazem

przeciętnego reprezentanta kategorii, zazębia się pojęcie archetypu. Pojęcie to, zapożyczone od św. Augustyna, wprowadził do psychologii głębi Carl Gustav Jung (por. Sillamy [1989] 1995: 24), definiując je następująco: „archetypy to [...] czynniki i motywy, które porządkują pewne elementy psychiczne, nadając im formę obrazów (trzeba je nazwać archetypowymi), i to zawsze w sposób rozpoznawany dopiero na podstawie uzyskanego rezultatu. Wyprzedzają one świadomość i przypuszczalnie stanowią strukturalne dominanty psychiki w ogóle [...] Archetypy jako warunki *a priori* stanowią szczególnie psychiczny przypadek znanego biologom *pattern of behaviour*, który wszelkim istotom żywym nadaje ich specyficzny charakter [...] Archetyp nigdy nie miał początku w zakresie życia organicznego. Pojawił się razem z życiem” (Jung 1976: 173). Archetypy według Junga, będąc składnikiem nieświadomości zbiorowej, „są reprezentacjami psychologicznie koniecznych reakcji na pewne typowe sytuacje”, stanowiąc wzorzec zachowania (zob. Prokopiuk 1976: 19–20). Archetyp należy do sfery numinozum, przejawia się na różnych poziomach psychicznych i „zawsze zawiera potencjalnie całe bogactwo dziedziny, której dotyczy [...]” (Prokopiuk 1976: 20). Archetypy stanowiłyby więc w odniesieniu do prototypów ‘preprototypy’, czyli pierwotne i uniwersalne wzorce, lub, mówiąc inaczej, pierwotne, prymarne pojęcia egzemplarzy i związanych z nimi nazw określonych kategorii.

3.7. Stereotyp jako wyznacznik językowego obrazu świata

Drugim nurtem wyjaśniania sposobów kategoryzowania (i interpretowania) rzeczywistości jest teoria stereotypu. Z tego więc względu rozważania nad językowo-kulturowym obrazem świata wiążą się nierozzerwalnie i bezpośrednio z pojęciem i zjawiskiem stereotypu, gdyż „choć stereotypy mają swe źródło w percepcji i myśleniu ludzkim, to jednak [...] zawdzięczają swe istnienie społecznej naturze postrzegania i poznawania świata, a więc także i procesom powstawania kultury. Zatem stereotypy są wytworem kultury, ale ich konotacja do tego się nie ogranicza, są one bowiem również tejsze kultury nośnikiem, działającym aktywnie w procesach kulturotwórczych” (Krzysztofek 1983: 121). W związku z tym dostrzeganie i stwierdzanie afiliacji kulturowych w odniesieniu do obrazu świata w porównaniach językowych jest jak najbardziej uzasadnione. Zjawisko stereotypu funkcjonuje i jest rozpatrywane w wielu dyscyplinach (np. psychologii, socjologii, etnologii, etnografii, teorii komunikacji, historii literatury i kultury, także na gruncie lingwistyki), a literatura dotycząca tego zagadnienia jest niezwykle obszerna⁹⁹, toteż w tym miejscu zostanie przedstawione ogólnie rozumie-

⁹⁹ Por. m.in. następujące prace omówieniowe i pomieszczoną w nich bogatą bibliografię: Walińska 1974: 43–50; Mirga 1984: 51–54; Bartmiński 1985: 25–53; Benedyktowicz 1988: 7–35; *Stereotyp...* 1998.

nie stereotypu oraz jego odniesienie do gnoseologicznych i społeczno-kulturowych uwarunkowań powstawania językowego obrazu świata (obszerniej zob. Mańczyk 1985).

Stereotyp według jego twórcy, Waltera Lippmanna, jest to „obraz w głowie ludzkiej odnoszący się do jakiegoś zjawiska społecznego, obraz jednostronny, cząstkowy, schematyczny, to zarazem opinia o tym zjawisku”¹⁰⁰. W węższym rozumieniu stereotyp „polega na tym, że ludzie przypisują jednostce cechy, które uważają za typowe dla grupy, do której tę jednostkę zaliczają” (Hilgard 1972: 829). Uzupełnieniem tak pojmowanego stereotypu w ujęciu psychologii i socjologii społecznej jest definicja, w której dominantę stanowi stwierdzenie, iż stereotyp może być wyrażony werbalnie, a zatem w sensie lingwistycznym stanowi zdanie (Quasthoff 1998: 13¹⁰¹). Spostrzeżenie to pozwala, z jednej strony, odgraniczyć stereotypy werbalne od awerbalnych (zob. Benedyktowicz 1988: 18–20), z drugiej zaś – wskazanie na językowe ramy stereotypu umożliwia lingwistyczne doń podejście.

Stereotyp właśnie w ujęciu lingwistycznym jest w kontekście problematyki podejmowanej w niniejszej pracy najbardziej relewantny. W pełni adekwatne i wystarczające na potrzeby podejmowanych w niniejszej pracy badań szczegółowych są też istniejące na gruncie polskim lingwistyczne badania stereotypu, których teoretyczne podstawy sprowadzają się do dwóch zasadniczych nurtów. Kierunek pierwszy, mieszczący się w zakresie frazeologii, zainicjowany został przez Stanisława Skorupkę, który rozpatrując związki wyrazowe pod kątem stopnia zespolenia komponentów wchodzących w ich skład, wyróżnił z całego zasobu frazeologii specyficzną grupę frazeologizmów, typu *czerwony jak burak czy jak rak*, które określa jako „związki utarte, stereotypowe, utrwalone w języku w pewnej określonej formie, ale nie wykazujące jeszcze wyraźnej nadwyżki »znaczeniowej«, tzn. nie odbiegające zasadniczo w swej wartości semantycznej od sumy znaczeń swych poszczególnych składników” (Skorupka 1959: 158). Tego rodzaju związkom-stereotypom przeciwstawione są związki luźne (np. *jeść jabłko*), związki wymiennoczelonowe łączliwe (np. *kary koń*) oraz związki stałe, np. *pleść duby smalone* (por. Skorupka 1959: 154–160). Jest to więc orientacja *stricte* powiązana z językiem, ściślej – wiążąca stereotyp z danym językiem etnicznym. W podobnej konwencji utrzymane jest rozgraniczenie związków wyrazowych oraz rozumienie stereotypu należące do Andrzeja Marii Rogali Lewickiego, wyróżniającego oprócz związków „tworzonych w procesie syntezy” „związki wyrazowe reprodukowane z pamięci” (Lewicki 1976: 23). Stereotyp jawi się tu jako „utarte zbanalizowane stylistycznie” zespolenie form językowych bądź jako „połączenie elementów języka, które jest reprodukowane z pamięci,

¹⁰⁰ Por. omówienia koncepcji Lippmanna (1922) w: Bartmiński 1985: 27–29. Zob. też Grygo i in. 1980: 63; Schaff 1981: zwl. 38, 50.

¹⁰¹ Por. odniesienia na definicję Uty Quasthoff w: Bartmiński 1985: 37–43; Grygo i in. 1980: 63–64; Mirga 1988: 112.

a nie wytwarzane w akcie mowy [...]” (Lewicki 1976: 18). Szczegółowsze rozpatrzenie takich stereotypów pozwala wydzielić wśród nich jednostki należące do „komponentu informacyjnego”, tj. traktowane jako jednostki słownika oraz „stereotypy interakcyjne”, które należą do repertuaru gotowych formuł, tj. rytualizmy, formuły pragmatyczne, operatory fatyczne (zob. Awdiejew 1988: 38–41). Będące przedmiotem analizy porównania typu *X jak Y* należą właśnie do stereotypów utrzymanych w formalnej płaszczyźnie języka.

Odrębnym, lecz nie przeciwstawnym, lingwistycznym ujęciem stereotypu w Polsce jest stanowisko odnoszące się do semantycznej płaszczyzny języka, które w kwestiach zasadniczych koresponduje z pojęciem stereotypu w socjologii i psychologii społecznej. Nurt ten, zapoczątkowany przez Walerego Pisarka i Krystynę Pisarkową, był i jest podejmowany oraz rozwijany zwłaszcza przez Jerzego Bartmińskiego i badaczy skupionych wokół prac nad słownikiem etnolingwistycznym (por. Bartmiński 1985: 43–47; por. też poszczególne wykładnie teoretyczno-metodologiczne stereotypu w: *Stereotyp...* 1998: 11–168, a także zamieszczone tamże oraz w innych cytowanych dotychczas pracach analizy empiryczne). Ze względu na wspomnianą wielostronność omówień stereotypu w licznych opracowaniach zasadne wydaje się odstąpienie od szczegółowego referowania poglądów poszczególnych badaczy i wskazanie tylko na ustalenia wyjściowe, zgodnie z którymi stereotyp jest „interpretowany przez pojęcie konotacji i opisywany na podstawie dokumentacji tekstowej jako ustabilizowane połączenie co najmniej dwu elementów, mające strukturę logiczną sądu, a jako korelat językowy zdanie (lub jego równoważnik)” i mające za swoją podstawę „ludzi i rzeczy”, tj. mające szeroki zakres pojęciowy (zob. Bartmiński 1985: 47). Idee te mają swe utwierdzenie i niejako mieszczą się w pojęciu stereotypu językowego H. Putnama, którego recepcja na gruncie polskim jest zauważalna (por. Anusiewicz 1994: 87). Wykładnia stereotypu według Putnama jest ściśle i bezpośrednio związana z językiem, a konkretniej – ze znaczeniem słów, w których to upatruje on istnienia „elementów emocjonalnych i oceniających, a także oczywistych zafałszowań na tle wiary, uprzedzeń, subiektywizmu postaw” (Bartmiński 1985: 50) i odnosi kompleksy sądów do okazów wzorcowych, toteż odniesienie słów (wyrażeń) do rzeczywistości pozajęzykowej nie opiera się na analizie ich znaczenia, a przeciwnie, „to warunki denotacyjne i ekstensja określają znaczenie” (Anusiewicz 1994: 85). Ostatecznie stereotyp według Putnama to „w potocznym użyciu językowym konwencjonalne (często tendencyjne) wyobrażenie [...], które może być bardzo niedokładne, o tym, jak jakieś *X* wygląda, jak działa, jakie jest” (Bartmiński 1985: 48).

Adaptacja zorientowanego etnokognitywistycznie stereotypu językowego na potrzeby dokonywanej w niniejszej pracy analizy konotowanych treści w jednostkach porównawczych okazuje się przydatna i uzasadniona – „frazeologizmy i przysłowia potwierdzają utrwalenie pewnych cech w potocznych charakterystykach odnośnych obiektów i włączenie tych cech do językowego obrazu tych obiektów, do konotacji nazywających je słów” (Bartmiński, Pana-

siuk 1993: 363, podkreśl. W.W.), inaczej – „upatrując raczej podobieństw między stereotypem i pojęciem, badacze [...] przypisują stereotypowi wybitne walory poznawcze, traktując zaś warstwę lingwistyczną stereotypu (wyrazy, frazeologizmy, przysłowia...) jako podłoże rekonstrukcji jego sfery mentalnej” (Chlebda 1998: 32, podkreśl. W.W.). Stereotypy są więc składnikiem językowego obrazu świata w takim rozumieniu, iż ukazują tkwiące i ugruntowane w świadomości społecznej wyobrażenia, tzn. zawierają – „jako części składowe wspólnej potocznej wiedzy określonej wspólnoty językowo-kulturowej [...]” (Quasthoff 1998: 22) – reprezentatywne dla użytkowników języka (społeczności językowej) charakterystyki przedmiotów, w których zawarte są nieodłącznie oceny i wzory zachowań¹⁰². Z punktu odniesienia przejawiającej się w rozpatrywanych jednostkach odrębności kulturowo-narodowej „frazeologizmy-idiomy jako jednostki nominacji językowej uzyskują status stereotypów kultury, a tym samym występują jako coś, co reprezentuje »język kultury«” (Telija 1998: 160).

¹⁰² Jako uzupełnienie rozważań o stereotypach można potraktować wskazanie na odniesienie stereotypu do symbolu. Stereotyp jako jednostkowy, zafalszowany, tendencyjny i wartościujący sąd jest zmienny i tymczasowy w tym sensie, iż nie odzwierciedla pierwotnego sensu symbolu, jest odwróconym symbolem, tzn. sąd ten stanowi „rezultat oddalenia się stereotypu od pierwotnej wyobraźniowej jedności z symbolami. Jako oddalenie się od pierwotnych głębokich treści konstytuującego go symbolu” (Benedyktowicz 1988: 29). To samo odnosi się też do relacji stereotyp–archetyp. Stereotyp w takiej opozycji byłby „pozbawionym głębi archetypu jego powierzchownym, aktualnym śladem, odciskiem pozostawionym na jakimkolwiek »materiale«, zastępującym głębię archetypu”, co oznacza, że elementy treściowe stereotypu o danej kategorii nie są już archetypowymi wyrazami numinozum, tj. „zanika ich głębsze, mitologiczne tło” (Benedyktowicz 1988: 29, 30; por. też wcześniejsze omówienia odnoszące się do archetypu).

Część druga

Językowe ujmowanie świata
w porównaniach typu *X jak Y*

Dokonywana w rozdziale niniejszym semantyczno-kulturowa interpretacja zleksykalizowanych porównań typu *X jak Y* ukazuje potoczną segmentację świata przedstawianego w wymienionych jednostkach, oddającą relewantną językowo najlepszą reprezentatywność (prototypowość) elementów opisywanej rzeczywistości oraz utrwalone w tychże porównaniach różnorodne cechy, implikowane konkretnym elementem rzeczywistości pozajęzykowej, które są utrwalone w świadomości poszczególnych wspólnot językowych¹⁰³. Wyróżnione sądy stanowią potoczne, ściśle wyspecjalizowane wyobrażenia o elementach świata realnego i wyobraźnego, dając potoczną wizję rzeczywistości pozajęzykowej. Otrzymany zbiór właściwości interpretujących językowo rzeczywistość pozwoli ukazać tożsamość i odmiennosć językowego ujmowania świata – adekwatność obrazowych wskaźników denotacji i konotacji (stereotypowości)¹⁰⁴ oraz swoistość interpretacji świata pozajęzykowego w poszczególnych etnolektach w zakresie tych warstw znaczeniowych.

Całość analizowanego materiału została zgrupowana w trzech zasadniczych kompleksach pojęciowych: (I) NATURA, (II) CZŁOWIEK, (III) BÓG, WIARA, WIERZENIA, RELIGIA, obejmujących mniejsze zespoły leksykalno-znaczeniowe, których przedstawienie następuje wedle wskazanej kolejności¹⁰⁵. Wyróżnione kompleksy są ze sobą powiązane. Dział ostatni BÓG, WIARA, WIERZENIA, RELIGIA – odwołanie do Boga i bóstw wraz z odniesieniami konfesyjno-obrządowymi oraz do wyznawanych innych istot nadprzyrodzonych wraz ze sferą nadnaturalną – ogarnia i spaja zarazem dwa wcześniejsze kompleksy (NATURA oraz

¹⁰³ Całość obejmuje formuły, tj. „ustabilizowane połączenia semantyczne mające swoją stałą postać formalną” oraz idiomy, tzn. „ustabilizowane połączenia czysto formalne, nie mające już dla użytkowników przejrzystej motywacji semantycznej”, a więc stereotypy semantyczno-formalne i stereotypy formalne (zob. Bartmiński 1985: 52–53; por. też omówione wyżej ujęcie wg S. Skorupki).

¹⁰⁴ Nie oznacza to pełnej ekwiwalencji jednostek porównawczych zakładającej „adekwatność wszystkich istotnych wykładników, łącznie z obrazowością” (Gjulumjanc 1985: 144).

¹⁰⁵ Przedstawiana w obecnej redakcji pracy kategoryzacja oparta jest ideowo na systemie pojęciowym zawartym w słowniku R. Halliga i W. von Wartburga (Hallig, Wartburg [1952] 1963), wykładni w studium struktury pola znaczeniowego Ryszarda Tokarskiego (Tokarski 1984) oraz koncepcji układu tematycznego dla *Słownika stereotypów i symboli ludowych* Jerzego Bartmińskiego (zob. *Słownik stereotypów...* 1996: 12), aby oddać „obraz uwarunkowany językowo, lecz nie naukowo”, tj. językowy obraz świata, „w którym zawiera się naiwny realizm użytkowników danego języka”, „»przeciętnego inteligentnego człowieka«” (zob. Miodunka 1989: 162). Wykorzystano również wzorzec organizacji słownictwa w dziele Bucka (1949) oraz system pól semantycznych w słowniku McArtura [1981] 1982.

CZŁOWIEK), wyznaczając sferę niejako przyporządkowującą naturę i człowieka w uznawanej przez ludzi istocie najwyższej – Boga wszechwiecznego i wszechogarniającego (Omegi i jednocześnie Alfę stojącej u początku), a także z przypisywaną istotom nadprzyrodzonym mocą i działaniem. Wyodrębnienie z diału BÓG, WIAŁA, WIERZENIA, RELIGIA na równym poziomie z kompleksem NATURA oraz CZŁOWIEK nie zacieria, jak się wydaje, innego jeszcze stanowiska – wiązania jego wewnętrznych składników bezpośrednio z kulturą duchową człowieka, a tym samym jego funkcjonowania na poziomie paralelnym płaszczyznom drugorzędny¹⁰⁶.

Ze względu na obszerność zebranego materiału faktograficznego zobrazowanie egzemplifikacyjne nie zmierza do wymienienia bezwarunkowo wszystkich porównań¹⁰⁷, lecz do ukazania „rozszerzenia i pojemności” zespołów i jednostek wchodzących w ich skład, unaoczniających formowany językowo model świata¹⁰⁸.

Zasady prezentacji analizowanego materiału

Formalne przedstawienie analizowanego materiału zawiera:

a) kompleksy pojęciowe (I) NATURA, (II) CZŁOWIEK, (III) BÓG, WIAŁA, WIERZENIA, RELIGIA rozpadające się na mniejsze zespoły przedstawione wedle hierarchii zstępującej: hipergrupy, makrogrupy, grupy, podgrupy oraz mikrogrupy pojęciowo-tematyczne (wydzielone za pomocą konspektów numerowanych);

b) poszczególne elementy zgrupowane pod względem znaczeniowo-leksykalnym wyróżnione są za pomocą znaku ♦¹⁰⁹, np.: I. NATURA → I. Wszech-

¹⁰⁶ Zaproponowana klasyfikacja, tak czy inaczej w jakimś stopniu arbitralna, służy przede wszystkim zasadniczej potrzebie uporządkowania analizowanego materiału językowego, toteż w rzeczy samej nie rozwiązuje wszystkich kwestii koncepcyjnych.

¹⁰⁷ W prezentacji tej nieuwzględniane są liczne w naszym korpusie materiałowym tzw. intensyfikatory, tj. konstrukcje niemające formalnie wyrażonego przedmiotu porównania bądź określenia porównania typu *jak Y*, np.: *jak ręką odjął*; *jak Pan Bóg przykazał*; *jak w kij trąbił*; *как с креста снятый*; *как серпом по шее*; *как из рога изобилия*; *као да ђаво седи на печему*; *као да је у земљу пропало*; *као да је пао с крушке* itd. (zob. przyp. 55).

¹⁰⁸ Zob. pojawiające się odniesienia do frazeologicznych jednostek porównawczych w pracach analitycznych przywoływanych w rozdziale III cz. I). Por. też badania porównań w utworach literackich niektórych pisarzy, zob. np. Buttler 1977: 258–275; Kudelska 2002: 443–453; Mikołajczak 1976: 105–114; Mokranowska 1982: 114–130; Pietrzak 2001: 169–178; Poljakova 1989: 87–89; Sikińska 1991: 233–254; Zarębina 1991: 131–144. Z prac przedstawiających ujęcie językowego obrazu świata w porównaniach typu *X jak Y* w konfrontacji międzyjęzykowej badanych języków zob. np. Spagińska-Pruszk 2003: 185–206; Wysoczański 1997: 23–39; 1998a: 49–59; 1998b: 120–136; 1998c: 309–315; 1999: 76–84.

¹⁰⁹ Ujmujące system globalny zhierarchizowane grupy „nie stanowią pól semantycznych *sensu stricto*, lecz raczej pola asocjacyjne, grupujące skojarzenia częste i typowe”, które „można porównać do uporządkowanych semantycznie centrów zainteresowań obejmujących słownictwo tematyczne” (Miodunka 1989: 165).

świat, zjawiska atmosferyczne → 1.1. Świat → 1.1.1. Niebo → 1.1.1.1. Ciała niebieskie, skupienia w atmosferze → ♦ {prs} **słońce**, {r} **sloneczko**, ♦ {prs} **księżyc**, {pr} **miesiąc** itd;

c) nazwa nośnika porównania zapisywana jest drukiem półgrubym małymi literami, natomiast wielkimi literami oznaczone są nazwy nośnika będące hipe-ronimami, np. 1.2.9.1. Zdrowie → ♦ {p} **ZDROWIE** {p} [...] → {p} **zdrowy** {p} [...], przy czym w uzasadnionych przypadkach podaje się rozdzielone przecinkiem wariantywnie nazwy nośnika porównania, np. **purchawka**, **purchatka**, także oboczniiki tłumaczeniowe, np. **gorączka**, **temperatura**, natomiast w nawiasach po zasadniczej nazwie nośnika umieszczane są nazwy objaśniające go, np. **pigularz** (aptekarz);

d) oznaczenia literowe p (polski), r (rosyjski) s (serbsko/chorwacki)¹¹⁰ (zob. Wykaz skrótów) umieszczone w klamrach {} przed nazwą nośnika porównania oznaczają, że dany element rzeczywistości jest w tym lub innym języku prototypowym reprezentantem określonych cech, np. {prs} **słońce**, natomiast umieszczane po nazwie nośnika w nawiasach ostrokatnych < > specyfikują, w których językach pojawia się określona cecha przypisywana konkretnemu elementowi rzeczywistości pozajęzykowej (każda cecha dokumentowana jest przykładami źródłowymi w następującym porządku: porównania jęz. polskiego, rosyjskiego, serbsko/chorwackiego), np. **słońce** {prs} jest jasne – o czymś oczywistym: *jasny / jasne / oczywisty j. S; ясен, к. солнце; jasno k. sunce*; [...] {p} błyszczący udanym blaskiem – o prawdzie: *prawda jasna j. S; [...] {r} świeci jasno: светить к. солнце; [...] {s} jest czyste: čist k. sunce*;

e) w przykładach polskojęzycznych nazwy równobrzmiące z wyróżnianą w haśle nazwą nośnika porównania są podawane w formie skróconej, np.: 1) pierwsza litera wyrazu, por. {prs} **słońce** {p} błyszczący udanym blaskiem – o prawdzie: *prawda jasna j. S; {prs} rzeka* {p} wzbiera gwałtownie: *wzbierać j. Rz*; 2) w przypadku gdy hasłem są dwa (lub więcej) wyrazy zaczynające się od tej samej litery, pierwszy skrócono do jednej litery, a w drugim podano dwie litery, por. {prs} **ZWIERZĘ**, **zwierz** {p} wyje przeraźliwie: *wyć j. Z / Zw*; 3) skrótem hasła dwuwyrazowego są pierwsze ich litery, por. {p} **sieć pajęcza** {p} jest bardzo cienka: *cienki j. SP*.

¹¹⁰ W pracy wyjściowej (por. przyp. 1) dla niniejszego opracowania uwzględniany był w analizie językowego obrazu rzeczywistości również materiał jednostek porównawczych języka francuskiego, angielskiego i niemieckiego.

I. NATURA

1. Wszechświat, zjawiska atmosferyczne

1.1. Świat

♦ {prs} ŚWIAT {pr} jest stary: *stary j. Ś; старый / старо / это старо / древний к. мир*; {p} jest wielki: *wielki j. Ś; pół świata – wielkość dziury: dziura j. pół świata / świata*; ktoś, do kogo świat należy, zachowuje się pewnie: *ktos postępuje / zachowuje się, jakby Ś do niego należał*; wali się z hukiem – o okropnym hałasie, huku: *hałas / huk jakby się Ś walił*; {s} ktoś, do kogo cały świat należy, jest zadowolony, wesoły, szczęśliwy: *зadowolан / весело / срећан к. да је цео свет његов*.

1.1.1. Niebo

♦ {prs} NIEBO {prs} różni się od ziemi, jest niepodobne do ziemi: *coś jest podobne j. N do ziemi; różni się / różne / podobny / niepodobne j. N od ziemi; różnić się / to j. N i ziemia; отличаться / различаться к. небо от земли / небо и земля; это к. небо и земля; razlikovati se к. небо i zemlja*; spada się z niego – zjawić się bardzo na czasie: *спаść / spadać j. z nieba; что-л. / это к. будто к. с неба свалилось / упало; пасти к. с неба*; {ps} jest daleko od ziemi: *(tak) daleko j. N od ziemi; daleko к. od neba do zemlje*; {p} bez gwiazd – o buzi bez piegów: *buzia bez piegów – j. N bez gwiazd*; (kasz.) jest w nim dobrze – tak też mogłoby być w Łebie, gdyby łebianie mieli dusze: *w Łebie bēlobē j. w niebie, ciēj bē lebianie dēsžē mielē*; {r} jest jasnoniebieskie – o błękitnych oczach: *голубые к. небо глаза*; jest czyste, przejrzyste – o oczach: *у неѣ глаза прозрачные / чистые к. небо*; {s} jest jasne: *jasan к. небо*; {r} niebeczko {r} jest ciemnoniebieskie: *синий к. небушко*.

1.1.1.1. Ciała niebieskie, skupienia w atmosferze

♦ {prs} słońce {prs} jest jasne – o czymś oczywistym: *jasny / jasne / oczywisty j. S; ясен, к. солнце; jasno к. sunce*; lśni, promienieje: *jaśnieć / rozjaśniać się / lśnić j. S; сиять к. солнце; блистати / сияти к. сунце*; {p} błyszczy udanym

blaskiem – o prawdzie: *prawda jasna j. S*; jest jasne – o oczywistej sprawie: *sprawa jasna j. S*; na niebie jest jasne – o oczywistości czegoś: *oczywisty / jasny / coś jest / staje się jasne j. S na niebie*; na niebie świeci mocno: *świeci się j. S na niebie*; słońca na niebie jest się pewnym: *prawie czegoś j. słońca na niebie*; jego świecenie jest pewne: *tak to pewne, j. to, że S świeci*; jest potrzebne: *potrzebny j. S*; jest złote, złociste – o ziarnie, zbożu: *zboże dorodne j. S*; myje się długo: *długo się myje j. S*; wiosenne jest wesołe: *wesoły j. wiosenne S*; marcowe nie jest pewne – o obietnicy: *obietnica j. marcowe S*; {r} błyszczy prawdziwie: *один блесит, к. мишура, другой блистает, к. солнце*; świeci jasno: *светит к. солнце*; jest samotne: *один, к. солнце*; jest wyraźne na niebie – o czymś zrozumiałym: *видимо дело, к. солнце на небе*; spojrzenie na nie szeroko otwartymi oczyma nie jest możliwe – o oglądzie prawdy i śmierci: *на правду да на смерть, ч. на солнце: во все глаза не взглянешь*; {s} jest czyste: *чист к. sunce*; {r} **słoneczko** {r} jest piękne: *красен, к. солнышко*; jest piękne – o drugiej żonie: *первая жена – к. утренняя зоря, а вторая жена – к. красное солнышко*; jasne, piękne jest samotne: *один, к. красное солнышко*; ♦ {prs} **księżyc** {prs} jest pełny, okrągły – o twarzy: *та pysk / gęba j. K*; *лицо круглое к. луна; лице к. месяц*; {pr} spada się z niego – nie rozumieć oczywistych rzeczy, nie wiedzieć, co się dzieje, co się do kogoś mówi: *ктоś jak-бы спадł z księżyца; кто / он к. / точно / будто / словно с луны свалился*; {ps} w pełni jest okrągły – być pełnym, zdrowym, o twarzy, łysinie: *выглядá / twarz j. K w pełni; округло / изгледати к. пун месяц*; {p} jest zmienny: *змиenny j. K*; odmienia się – o głupim: *глупи się odmienia j. K*; jest dość daleko – o kimś bardzo głupim: *глупи j. стáд на K*; jest błady: *блady j. K*; odyma się na słotę: *одáł się j. K na słotę*; {s} ubywa proporcjonalnie: *jesti se k. mesec*; jest na przemian pełny i pusty – o życiu człowieka: *онаки му је живот к. мјесец: часом пун, а часом празан*; {pr} **miesiąc** {p} na niebie jest jasny – o czymś oczywistym: *jasne j. M na niebie*; w pełni jest okrągły – o twarzy: *выглядá j. M w pełni*; w pełni błyszczy całą swą tarczą – o łysym: *łysy j. M w pełni*; mieni się: *mienić się j. M*; odmienia się: *odmieniać się j. M*; odmienia się – o zmienności pana: *pan j. M się odmienia*; jest ładny – o przestrodze dawanej pięknym, lecz bezposadczym pannom przed wychodzeniem za mąż: *choćbyś była jako M, bez posagu за ма́ж не ходи́*; {r} na nowiu ginie po pojawieniu się, znikanie: *к. молодой месяц: покажется, да опять и спрячется; пропал к. молодой месяц*; na niebie jest samotny: *один, к. месяц на небе / ясный месяц*; {p} **miesiączek** {p} bliżej nowiu ubywa go: *прибыво го j. miesięczka ku nowiu*; ♦ {pr} **gwiazda** {p} jest piękna: *piękna j. G*; jest śliczna – o każdej pięknej pannie niemającej szans na wzięcie z powodu braku posagu: *choćbyś była jako G, bez posagu за ні́ ка́жда*; {r} lśni w mroku nocy: *сиять к. звезда во мраке ночи*; {pr} **gwiazdy** {pr} płoną – o błyszczących oczach: *oczy świecą j. G; oczy j. G; глаза к. звёзды*; {p} gasną przy słońcu: *gasnąć j. G przy słońcu*; przyświecają komuś – być dla kogoś przewodnikiem, szczęściem, nadzieją: *świecić j. G*; {r} **gwiazdka** {r} jest jasna: *ясен, к. звёздочка*; {s} **Mars** {s} spada się z niego nagle – pojawić się znie-

nacka, być naiwnym: *k. da je netko s Marsa pao*; {p} **satelita** {p} krąży nieustannie: *krąży j. S*; {prs} **meteor** {pr} przelatuje, mknie szybko: *j. M przelatować; промчаться / он быстрый к. метеор*; {ps} błyska nagle i szybko: *błyśnąć / zabłyśnąć j. M; засияла к. метеор*; {p} zjawia się nagle: *zjawić się j. M*; głośno szybko: *zgasnąć szybko j. M*;

♦ {ps} **chmura** {p} jest zmienna: *zmienny j. Ch*; gradowa jest sina: *siny j. gradowa Ch*; gradowa jest ciemna: *wygląda / ciemny j. gradowa Ch*; gradowa jest czarna: *cárna j. grądowa chmura*; {s} zeszłorocznej nie pamięta się – szybko zapomnieć kogoś: *zapamti koga, što k. lanjski oblak*; {p} **obłoki** {p} spada się z nich – zjawić się bardzo na czasie, w odpowiedniej chwili: *koś spada j. z obłoków*; {p} **obłoczek** {p} jest lekki: *lekki j. O*.

1.1.1.2. Powietrze

♦ {pr} **POWIETRZE** {pr} jest niezbędne do życia – o czymś bardzo ważnym: *coś jest dla kogoś j. P; нужно к. воздух что*; {p} jest niezauważalne – nie spozstrzegać kogoś, uważać za nieistniejącego: *traktować kogoś j. P*; jest wszędzie, choć jest nienamacalne – o wszechobecnym szczęściu: *szczęście j. P: nie chwycisz, a jest wszystkim i we wszystkim*.

1.1.1.3. Pogoda, wyładowania, opady, zjawiska atmosferyczne

♦ {pr} **POGODA** {p} jest zmienna: *zmienny j. P*; {r} kwietniowa jest niestała: *непостоянен к. апрельская погода*;

♦ {prs} **wiatr** {prs} mknie, pędzi, leci: *pędzić / bieć / biega / gnać / lecieć / leci j. W; быстро, к. ветер; proletjeti k. vjetar; летему / јупуми к. ветар*; {pr} jest swobodny: *swobodny j. W; вольный к. ветер*; {ps} coś się z nim rozchodzi, szerzy, przelatuje, znika szybko: *znikać / zniknąć j. W; proletjeti / nestati k. vjetar*; {rs} wpada nagle – wderzeć się, wtargnąć zniemacka: *влететь / ворваться / врываться к. ветер; дојурити / ући к. vjetar*; {p} jest lekki: *lekki j. W*; przepada w polu: *przepadł j. W w polu*; w polu kręci się burzliwie: *kręci się jako W w polu*; jest odmienny: *odmienny j. W*; nie jest stateczny: *stateczny jako W*; jego powiew przemija momentalnie: *znikać / zniknąć j. powiew wiatru*; wydmuchany przez wiatr wygląda mizernie: *wyglondą, jak gdyby go wiatr wydmuchął*; {r} zmiata wszystko – o czymś, czegoś nagłym zniknięciu: *kogo / что-л. к. ветром сдуло / сдунуло; ровно его ветром сдуло*; w pustą rurę dmie głośno: *шумит, к. ветер в пустую трубу*; wdziera się w okno – o gadkach: *молва, ч. ветер, сама в окно лезет*; wyrzuca się nań: *к. на ветер выбросить*; {s} jest gwałtowny: *plah je kako vjetar*; wedle jego powiewu coś się obraca: *povijati se / okretati se k. vjetar puše*; {prs} **wicher** {prs} wpada zniemacka – wbiec, wtargnąć szybko, nagle, gwałtownie: *wpaść / wpaść gdzieś / wpadać / wpadł / wlecieć j. W; ворваться к. вихрь; банути / doletjeti k. vihor; унасти / улетети к. вихор; пędзи: пędzić / пędзи / bieć / lecieć j. W; лететь / нести к. вихрь; јупуми / летети к. вихор; ideteti k. vihor*; {p} wionie – nadlecieć, powiać skądś: *wionąc*

j. W; zrywa się gwałtownie: *zerwać się j. W*; {pr} **huragan** {pr} wpada, wdziera się nagle i z impetem – wbiec nagle, gwałtownie: *wpadać / wpaść / wpadł j. H*; *вбежать / влететь / налететь / врываются к. ураган*; {p} spada gwałtownie: *spadać / spaść j. H*; wpada gwałtownie: *wpadać / wypaść j. H*; pędzi, szybko posuwa się do przodu: *pędzić j. H*; {r} szaleje okrutnie: *бушевать к. ураган*; {p} **orkan** {p} wpada z niebywałą siłą: *wpaść na coś / na kogoś j. O*; {s} **zawiać** {s} wedle podmuchu obracamy się – dopasować się, dostosować się do warunków: *окrenuti se kako puhne*; ♦ {prs} **burza** {prs} wpada gwałtownie: *wpadać / wpaść / wpadł j. B*; *вбежать / влететь к. буря*; *doletjeti к. буря*; {ps} nadciąga, przychodzi znieścaka: *nadciągać j. B*; *banuti к. буря*; {p} spada nagle: *spadać / spaść j. B*; zwała się na kogoś gwałtownie – zwalić się na ziemię: *zwać / zwalić się na ziemię j. B na kogoś*; wybucha – wyrażać swoje uczucia gwałtownie: *wybuchać j. B*; przebiega krótko, gwałtownie: *przebiegać / lecieć / uciec / uciekać / wypadać / wypaść j. B*; bezpośrednio przed nią panuje cisza – o uśpieniu przed czymś niebezpiecznym: *cisza j. przed burzą*; {ps} **nawałnica** {p} wybucha – wyrażać swoje uczucia gwałtownie: *wybuchać j. N*; {s} niszczy, unicestwia urodzaj, plon: *boriti se к. ала с беріетом*; {p} **tuman** {p} rozwiewa się: *rozwiać się j. T*; {prs} **błyskawica** {prs} jest prędka: *szybki j. B*; *он быстрый к. молния*; *brz к. munja*; {pr} wpada, przychodzi nagle: *wlecieć j. B*; *ворваться к. молния*; {rs} przemyka, przechodzi bardzo szybko: *пролететь / промелькнуть к. молния*; *лети к. муња*; {p} znika momentalnie: *zniknąć / wypadać / wypaść j. B*; {r} porażony nią jest osłupiały: *ты к. / будто / словно / точно пораженный молнией*; {p} **małanka** ('błyskawice bez grzmotu, zwykle zwiastujące suszę, pogodę') {p} ginie szybko, bezpowrotnie: *zginąć j. M*; {prs} **piorun, grom** (z błyskawicą), {prs} uderzony nim stoi nieruchomo, osłupiały – o gwałtownej reakcji na niespodziewaną wiadomość, straszny widok: *stanąć / stanąć / stać j. rażony piorunem / gromem / piorunem rażony*; *стоять к. громом пораженный*; *stajati / stati / zastajati к. громом ошину / погоđen / udaren*; rażony nim pada natychmiast, gwałtownie, nagle: *paść j. rażony piorunem*; *jak gromem tknęty / rażony runąć / upaść / upadać / paść*; *zwalil się j. gromem / piorunem rażony*; *упасть к. громом пораженный*; *к. да је кога гром ударио / ошинуо / потресио*; *падати / пасти к. громом ошину*; spada / zwała się nagle z jasnego nieba: *coś spadało / uderzyło / runęło j. G (z jasnego nieba)*; *spaść / spadać / runąć / uderzyć j. P / G (z jasnego) nieba*; *свалиться к. гром среди ясного неба*; *пасти к. гром из ведра неба*; {p} wpada w okamgnieniu, nagle: *wpaść / wpadać / wlecieć j. P*; trzaska, razi kogoś gwałtownie: *trzaskać w kogoś / razić kogoś j. G*; trzaska, uderza w kogoś: *coś trzasnęło kogoś j. P*; spada na kogoś nagle: *coś spadło na kogoś j. P*; jest szybki: *szybki j. P*; spada / zwała się nagle – skoczyć gwałtownie: *skoczyć j. P*; rażony nim milknie z przerażenia: *zamilknąć / zamilkł j. rażony piorunem / piorunem rażony*; rażony nim chwieje się: *jakby gromem / piorunem rażony zachwiał się*; pęka z hukiem: *pęknąć / hukiem jakby P*; ginie szybko – o pieniądze odchodzących szybko: *pieniądze przychodzą powoli, a odchodzą j. P*; {r} oszałamia, poraża: *что-л. к. громом ошеломило / поразило кого-л*; {s} nie

jest bezpieczny: *sigurno k. grom*; boimy się go: *bojati se koga k. groma*; odnosi do dobrego stanu zdrowia: *biti / osjećati se k. grom*; jest silny – o alkoholach: *jak G*; {p} *hróm* (ciesz. 'piorun, grom') {p} uderzający w fajkę – być osmolonym, okopconym, czarnym: *wyglóndosz, jakby H do fajki uderzył*; huczy mocno – o bani: *huczy j. H do banie*¹¹¹; patrzy w stronę buka – patrzeć ostro, wrogo: *patrzy j. H do buka*; {s} *grzmot* {s} jest krzepki: *čvrst k. tresak*; jest zdrowy: *zdrav k. trpujacak*;

♦ {prs} *deszcz* {ps} spada raptem – pojawić się nagle, nieoczekiwanie: *spadl jakby z deszczem; pasti k. s kišom*; {p} pada obficie – o ginących: *j. D padali*; pada gęsto – o ludziach idących tłumnie: *ludzie będą iść j. D*; coś, wszystko rośnie po nim szybko, bujnie: *rosły j. po deszczu*; {r} oczekiwanie na deszczu jest dokuczliwe: *ждем, к. под дождем*; podczas suszy oczekuje się go z utęsknieniem: *ждем, к. дождя в засуху*; wiosenny mija szybko – o rodzinnej kłótni: *семейная ссора, ч. весенний дождь*; zsieczony przez deszcz chodzi markotny: *ходит, к. дождем прибитый*; {s} nie jest niespotykany – mieć czegoś bardzo dużo: *imati čega k. kiše*; uderzający w czoło – o człowieku cierpkim, kwaśnym, zachmurzonym: *зловъан / кисео / натумтен к. да ће му киша из чела ударити*; pada, leje obficie: *padati / pljuštati k. kiša*; leje – gorzko płakać, wylewać rzęsiście łzy: *plakati k. kiša*; gorzko płakać / łutem suze k. *kiša*; wali, leje – sypać liczbami, dowcipami: *пљуштати к. киша*; omija Kragujevac: *obilaziti k. kiša oko Kragujevca*; majowy jest mile widziany: *dobrodošao k. majska kiša*; {s} *nagla ulewa* {s} odnosi do krzepkiego zdrowia: *zdrav k. ršum*;

♦ {prs} *mgła* {prs} pamięta się przez nią słabo, źle, przypomina się przez nią ciężko: *pamiętać coś / przypominać sobie coś j. we mgle / przez mgłę / za mgłą*; *помнить к. в тумане что-л. / о чем; sjećati se / sjetiti se / sećam se koga, čega k. kroz maglu*; widzi się w niej, przez nią nieprzejrzysto: *widzieć / widzi j. przez mgłę / za mgłą; видетъ кого / что-л. к. в тумане; видети к. кроз маглу*; słyszy się w niej, przez nią niewyraźnie: *słyszeć j. przez mgłę / za mgłą; слышать кого / что-л. к. в тумане; чути нејасно, к. кроз маглу*; {p} rozwiewa się wszędzie i szybko: *rozwieje się / zwiwny j. M*; jest cienka: *cienki j. M*; jest lekka: *lekki j. M*; nie jest przejrzysta: *przejrzysty j. M*; jest słabo przenikliwa – świecić słabo, przeświecać nieco: *świecić j. przez mgłę*; {r} chodzi się w niej na wycucie: *ходить к. в тумане*; nie można czuć się w niej pewnie: *кто-л. к. в тумане*; chodzić, żyć w niej – żyć w oderwaniu od spraw codziennych: *ходить / жить к. в тумане*; wszystko w niej jest niewyraźne: *всё (пока ещё) к. в тумане*; {r} *mgielka* {r} jest zwiewna: *воздушный к. дымка*; jest półprzejrzysta, przezroczysta: *прозрачный к. дымка*; jest lekka: *легкий к. дымка*; ♦ {prs} *rosa* {p} jest czysta: *czysty j. R*; błyszczący: *błyszczący j. R*; lśni: *lśnić j. R*; jest gęsta: *gęsty j. R*; {r} w dzień św. Jury nie jest zdrowa: *будь здоров, к. юрьева роса*¹¹²; opada deli-

¹¹¹ *Bania* – stp. 'naczynie pękate; dynia; gniazdo osie'.

¹¹² „Rosa poranna zebrana przed wschodem słońca w dzień Jury jest szkodliwa dla bydła, jednakże bywała ona wykorzystywana przez złych znachorów”.

katnie – o płaczu narzeczonej: *невеста плачет* – *к. роса падем; невеста плачет, к. роса падем; взойдет солнце, росу высушим*; {s} jest świeża, rześka: *mlad / svež k. rosa*; kropla jej jest świeża: *mlada / mlad k. kap / kaplja rose*; poranna przechodzi szybko: *proč kako jutrnja rosa*; ♦ {prs} **śnieg** {prs} jest biały: *biały j. Š; быть белым / белый / бел, к. снег; bijel k. snijeg*; o zeszłoroczny nie dba się, nie jest potrzebny, nikomu nie zależy na nim: *dbać o coś j. o Š pręszloroczny / zeszloroczny Š; нужен / нужно / интересуем / важно кому-л. / важен кому-л. / его это волнует к. прошлогодний снег; рад, к. прошлогоднему снегу; briga / mariti koga za što, za koga / haje za to k. za lanjski snijeg; biti komu k. do lanjskog snijega*; {pr} jest biały – o głowie, czuprynie, włosach: *głowa / czupryna j. Š; волосы к. снег*; {p} jest biały – o czymś nieodróżnialnym, tyle, co nic: *dwa białe, a trzecie j. Š*; jest bielutki: *bielutkie j. Š*; marcowy topnieje gwałtownie: *taje / topnieje j. marcowy Š*; jest siwy – o czuprynie, głowie: *siwy j. Š*; jest czysty: *czysty j. Š*; zeszłoroczny jest czarny, brudny: *biały j. Š zeszloroczny*; sprzed trzech lat za stodołą jest brudny – o nieczystej prawdzie: *czysto prowda j. trzecioroczny sniyg za stodołom*; wokół kuźni jest brudny – o koszuli: *mosz čistom koszule j. sniyg kole kuźnie*; spada znieńacka – pojawić się nieoczekiwanie: *spaść j. ze śniegiem*; {r} wiosenny nie jest groźny – nie bać się kogoś: *ego боюсь, к. весеннего снега*; jest biały – bladeść: *бледный, к. снег*; jest biały – o sroce: *бел, к. снег, зелен, к. лук, черен, к. жук, повертка в лес, а поет, к. бес; бела, к. снег, зелена, к. лук, вертка, к. бес, и любит лес*; jest biały – o słowach w przeciwieństwie do czynów: *речи, к. снег, а дела, к. сажа*; topnieje, znika bezpowrotnie: *растаял, к. снег*; {s} **kula śniegowa** {s} toczona rośnie – o głosie, o pogłosce narastać nagle: *rasti k. gruda snijega kad se otisne / kad se valja*; {p} **polotka** (gw. 'drobny śnieg padający rzadkimi płatkami; płatek śniegu') {p} drży silnie: *drży j. P*; {s} **zamięć śnieżna** {s} zmiata, zwiewa wszystko – jeść dużo: *jesti k. mečava*; wali, uderza silnie: *mlatiti k. mečava*; {prs} **lawina** {prs} przybywa gwałtownie: *iść / ruszyć j. L; нестись к. лавина; ићи, к. лавина*; {p} spada raptownie: *spaść j. L*; ♦ {p} **mroź** {p} ścina twarz – przejąć zimnem: *ścięta / ściąć twarz j. mrozem*; nie boi się gówna: *boi się j. M gówna*; ♦ {prs} **lód** {prs} jest zimny: *zimny j. L; он / быть / холодный к. лёд; hładan k. led*; {p} jest śliski: *śliski j. L*; marcowy jest kruchy – o pojednanej przyjaźni: *pojednana przyjaźń j. marcowy L*; marcowy jest nietrwały – o pojednanych przyjaciółach: *pojednani przyjaciele j. marcowy L*; marcowy jest nietrwały – o jednanej miłości, przyjaźni: *miłość albo przyjaźń jedna j. marcowy L nietrwała*; marcowy jest niepewny: *zmiełł j. L marcowy*; jest zimny – o nieczulej dziewczynie: *dziewczyna j. L*; sunie się po nim łatwo: *gładko / coś idzie j. po lodzie*; czuje się na nim niepewnie: *siedzi / stoi j. na lodzie*; taje szybko: *taje j. L*; jest go dużo – mieć dużo pieniędzy: *mieć forsy / pieniędzy j. lodu*; jest go dużo: *mieć czegoś j. lodu*; mający nałożony lód na piersi drży: *drży, jakby mu lodu w piersi nakładziono*; odziany zimnym lodem stoi znieruchomiały: *stoi, jakoby go zimnym odział lodem*; jedzie się po nim gładko: *jedzie j. po lodzie*; {r} załamuje się, wpada się pod niego – o ożenku: *женился, к. на*

льду обломился!; wiosenny nie jest pewny – o niepewnej nadziei wobec kogoś: *надейся на него / надежда на него, к. на веший лёд*; wiosenny znika szybko: *все вдруг пропало, к. веший лёд*; ślizga się po nim łatwo – prześlizgiwać się: *скользить к. на / по льду; поскользнуться к. на льду*; ⟨s⟩ tonie się pod nim: *отіці / pasti / potopiti kao pod led*; jest zimny – o kobiecie chłodnego temperamentu: *хладна к. лёд*; jest zimny – o przywódce, przełożonym: *sladak k'o med, studen k'o led, sitan k'o muha, potreban k'o ruha, tvrd k'o stijena, a lak k'o sjena, čeonik bit ima*; {r} **brylka lodu** (sopelek) ⟨r⟩ jest zimna – przemarznięta: *замёрзнуть к. ледышка*; jest zimna – o zziębniętych nogach, rękach: *у него ноги к. ледышки; у него руки / у него руки холодные к. ледышки*; {r} **sopel** ⟨r⟩ jest zimny: *холодный к. сосулька*; {r} **sople** ⟨r⟩ zwisają w dół – o włosach: *волосы висят к. сосульки*; {p} **kra** ⟨p⟩ huczy na rzece: *хучы jakby K na rzece*; {r} **góra lodowa** ⟨r⟩ w oceanie jest zimna: *холодный к. айсберг в океане*; {p} **gololedź** ⟨p⟩ stoi się na niej niepewnie: *stoi j. na gololedzi*; {rs} **szron, szadź** ⟨r⟩ jest siwy: *седой, к. иней*; ⟨s⟩ jest biały: *белый к. иней*; {prs} **grad** ⟨ps⟩ spada mocno, obfity: *сypie się / coś сypie się / лeci j. G; пльутати / расипати се к. град*; ⟨p⟩ jest gruby – o łzach: *лзы j. G*; ⟨r⟩ jest gęsty: *частый, к. град*; ♦ {ps} **tęcza** ⟨p⟩ mieni się: *mienić się j. T*; wpatruje się w nią – patrzeć na kogoś z zachwytem, z uwielbieniem: *patrzy j. w tęczę; patrzeć / вpatрывать się на когоś / в когоś j. w tęczę*; rozwija się na niebie: *развивать / развиваясь j. T на небе*; ⟨s⟩ jest pijana: *пьяна к. дуга*; {pr} **zorza** ⟨p⟩ jest piękna: *прекрасная j. Z*; jest śliczna: *сладкая j. Z*; jest rumiana, zarumieniona: *румяная / зарумененная j. Z*; jest różowa – o kobiecie: *розовая j. Z*; płonie czerwono: *ктоś сплoнoл j. Z*; jest świeża: *свежая j. Z*; świeci mocno: *свечить się j. Z*; rozjaśnia się: *разяснить się j. Z*; ⟨r⟩ poranna – o pierwszej żonie: *первая жена – к. утренняя зоря, а вторая жена – к. красное солнышко*; {p} **jutrzenka** ⟨p⟩ płonie: *ктоś сплoнoл j. J*; wygląda cudnie: *выглядеть j. J*; {r} **miraż** ⟨r⟩ jest złudny: *это было к. мираж*.

1.1.2. Ziemia

♦ {prs} **ZIEMIA** ⟨prs⟩ różni się od nieba: *чтоś jest podobne j. niebo do ziemi; различать się / то j. niebo i Z; то j. niebo i Z; отличаться / различаться к. небо от земли / к. небо и земля; razlikovati se к. небо i zemlja*; ⟨s⟩ jest daleko od nieba: *daleko к. od neba do zemlje*.

1.1.2.1. Powierzchnia i wnętrze ziemi

1.1.2.1.1. Warstwa ziemi

♦ {prs} **ziemia** (grunt) ⟨prs⟩ jest czarna – ktoś bardzo brudny, umorusany: *чёрный j. Z; черен, к. земля; чрн к. земля*; wyrasta, pojawia się coś spod niej szybko:

ko, niespodziewanie: *wyrastać / wyrosnąć / wyskoczyć / zjawić się j. / jakby spod ziemi; появиться / вырасти k. из-под земли; что-л. / кто-л. k. из-под / из земли выросло / вырос; изникнути / pojaviti se k. из землі; zapadnięty w nią gnie bez śladu: znikać / zniknąć, jakby się zapadł pod ziemię / w ziemię; wpaść j. w ziemię; кто-л. / он k. сквозь землю провалился; nestati / iščeznuti k. da je u zemlju propao; {pr} jest bogata, zasobna: bogaty j. Z; будь здорова, k. вода, богата, k. земля, плодотворна, k. свинья!; {p} po zimie czeka słońca z utęsknieniem: *czeka na to, j. po zimie Z słońca czeka*; w srogi letni znój pragnie deszczu: *pragnę cię j. dżdzu Z w srogie letnie znoje*; święta śpi mocno, głęboko: *niech śpi j. święta Z*¹¹³; święta jest brudna: *brudny j. święta Z*; święta jest brudna – o brudnych nogach: *nogi j. ta święta Z*; święta jest czarna – być brudnym: *czarny j. święta Z*; {r} jest dobrą karmicielką ludzi – o matce karmiącej dzieci: *мать кормит детей, k. земля людей; przed palącą ucieka się: бежит / убегают k. будто под ним земля горит*; przyrosnąć do niej – przylgnąć do czegoś: *кто-л. k. к земле прирос; jest zdrowa: k. здорова земля, так чтобы голова моя была здорова*; czernieje – o żonie przy złej głowie (mężu): *за хорошей головой жена молодеет, а за плохой – k. земля чернеет*; jest w niej, pod nią ciemno: *темь, ч. под землей; темно, k. в земле*; {s} pije tego – upijać się: *napiti se / opiti k. zemlja; onuti se k. мајка земља*; jest pijana, upija się: *pijan k. zemlja / мајка земља*; jest silna, mocna: *jak k. zemlja*; odnosi do ciężkości, trudności: *теуко k. земља*; pochłonięty, połknięty przez nią przepada, znika bez śladu: *nestati / propasti k. da je koga zemlja progutala*; jest brudna: *нрав k. земља*; czarna milczy – nic nie mówić, nic puścić pary z ust: *хутим / хутиш k. црна земља*; {p} **gruda** {p} po niej coś idzie, toczy się opornie: *idzie j. po grudzie; układy ciągną się / idą j. po grudzie*; {pr} **proch** ('pyłek') {p} jest go wiele: *было / wiele tego j. проху*; jest szary: *szary j. P*; dokucza cięliciu: *dokucza / dokuczać mnie / мęczy mnie j. P cięliciu*; pod nogami jest drobnusienki: *wielkie / wielkosny j. P pod nogą*; w oczach nie jest życzliwy: *je zocny j. P w oczach*; {r} w oku nie jest miły: *мил ему, k. порох в глазу*; w oku jest samotny: *один, k. порох в глазу*; rozsiewa się wszędzie: *что-л. рассеивается / рассеялось k. прах*; {p} **glina** {p} jest ciężka – o ociążałości: *ciężki / ociężały jako G*; śpi – spać twardo, bez ruchu: *śpi j. G*; {p} **paczēna** (pecyna stp. 'glina wypalona w piecu; kawałek gliny odpadający ze ściany lepianki') {p} jest prosta, zwyczajna: *prosty j. paczēna*.*

1.1.2.1.2. Kamienie, bryły skalne, minerały

♦ {prs} **KAMIEŃ** {prs} jest twardy: *twardy / być twardym j. K; твёрдый / быть, k. камень; čvrst / tvrd k. kamen; стврднути се / отврднути k. камен*; jest niewzruszony, nieugięty: *być j. K; быть k. из камня; stalan k. kamen; бити / постати k. камен; бити k. од камена; неко је несаломљив k. камен*; jest

¹¹³ „Zwrotu tego używano w stosunku do chorych na padaczkę”.

ciężki: *ciężki* j. K; *быть тяжёлым* k. камень; *teżak* k. kamen; leży ciężko na sercu – uciskać kogoś, przymnażać trosk: *kłaść się / leżeć komuś* j. K na sercu; *leżati komu* k. kamen na srcu; *нешто притиска / лежи* k. камен на срку; {ps} spada ciężko, nagle: *spadać / spaść* j. K; *пасти* k. камен; milczy uparcie, jest niemy: *milczy / milczec / niemy* j. K; *oniemiał* j. K; *śuijeti* k. kamen; mówi się do niego na próżno: *gadać jakby* / j. do kamienia; k. *da kamenu govoriš*; {p} *śpi*, zasypia mocno: *śpi / spać / zasnąć / zasypiać* j. K; jest twardy – o sercu: *serce* j. K; siedzi nieruchomo – siedzieć nieruchomo lub pilnie nad czymś pracować: *siedzi* j. K; nie pływa: *pływa* j. K; jest nieużyty: *nieużyty* j. K; stacza się ciężko: *staczać się / stoczyć się* j. K; z kamienia idzie coś ciężko: *coś idzie* j. z kamienia; *jednemu idzie* j. z płatka, *drugiemu* j. z kamienia; układy idą z niego ciężko: *układy ciągną się / idą* j. z kamienia; u szyi jest komuś ciężarem: *być komuś* j. K u szyi; leży komuś na sumieniu: *leży mu na sumieniu* j. K; nie kapie z niego łza – twardy do płaczu: j. z kamienia *łza nie kapie*; leje się na niego – o piaku: *leje* j. na K; rzucony w wodę przepada – przepaść bez wieści, zginąć bez śladu: *przepadł* j. K w wodę *rzucony*; *zniknąć / zginąć / przepaść*, j. *gdyby ktoś K w wodę rzucił*; *znikać / zniknąć / zginąć / przepaść* j. K w wodzie / w wodę; *wpaść*, j. *gdyby ktoś K w wodę rzucił*; *wpaść* j. K w wodę / w wodzie; w studni przepada – o sekrecie, o którym nikt się nie dowie: *sekret*, *jakby K w studnię rzucił*; z procy wypada z impetem: *wypadł* j. K z procy; na drodze każdy może go kopnąć: *to sie* j. *kamiyń na ceście*, *každy po niego kopie*; {r} jest twardy – o chlebie: *хлеб* k. камень; pudowy jest ciężki: *тяжёлый* k. пудовый камень; upadłszy na dno, przepada: *пропал*, k. камень на дно упал; rzucony leci prosto: *прямо*, k. *кинуть / лункнуть камнем*; przygniata ciężko – o pieniądzech ciężających na duszy: *деньги* – ч. камень, *на душу ложатся*; psu nie jest miły: *дорог*, k. *собаке* камень; {s} jest zimny: *hladan* k. kamen; trzymać coś pod nim – trzymać coś w tajemnicy: *čuvati / drżati što* k. pod kamenom; pod nim jest pewnie: *pouzdan* / *sigurno* k. kamenom; stoi pewnie – być mocnym, stałego charakteru: *stajati* k. kamen; coś wyciosane z niego stoi nieruchomo: *stajati* k. od kamena *otesan / odvaljen / otesan*; cięży, uciska: *нешто притискује* k. камен; podczas istnienia przesuwa się naprzód: *напријед* k. кам уз орање; {ps} **kamienie** {p} są twarde – o słowach: *słowa twarde* j. K; na rozpalonych trudno ustać: *kręcić się* j. na rozpalonych *kamieniach*; {s} milczą: *миćати како камі*; idą na dno: *плије како камі на дно*; {r} **kamienny** {r} ktoś (jakby) z kamienia – stać, siedzieć nieruchomo: *kino / стоять / сидеть* k. каменный; {prs} **skamieniały** {prs} jest nieruchomy – zniechęcony, skostnieć ze strachu, ze zdziwienia: *tkwić* w czymś / *stać / stanąć / stał* j. S; *встать / стоять* k. окаменелый; *стоять* k. окаменевший; *ostati / stojati / stati* k. *okamenjen / skamenjen*; {ps} siedzi bez ruchu: *siedzi* j. S; *sjediti* k. *okamenjen*; {prs} **skała** {prs} jest twarda, niewzruszona – o niezłomnym, stałego charakteru: *koś jest* j. S; *быть / стоять* k. скала; *постојан* k. стена; *постојан* k. pećina; {ps} jest twarda: *twardy* j. S; *tvrd* k. pećina; {p} milczy: *milczy / milczec* j. S; coś na niej wyłożone jest widoczne – o rzeczy przedstawionej jasno, dobitnie: *wyłożył* j. na skale; jest nieczuła: *nieczuły* j. S;

wszystko odbija się od niej: *coś odbija się o kogoś j. o skalę*; jest nieużyta: *nieużyty j. S*; (r) jest nieruchoma – zastygać w bezruchu, zasypiać mocno: *стоят к. скала*; jest mocna: *крепкий к. скала*; (s) jest masywna – o tegiej, rosnącej kobiecie: *kršna k. stijena*; jest potężna, silna: *snažan k. stijena, a glup k. noć*; jest mocna, twarda – o niezłomnym przełożonym: *sladak k'o med, studen k'o led, sitan k'o muha, potreban k'o ruka, tvrd k'a stijena, a lak k'o sjena, čeonik bit ima*; {p} **skały** {p} karpackie są wyjątkowo twarde: *tak skamieniały / zakamieniały j. karpackie S*; {p} **opoka** {p} na niej buduje się pewnie: *budować j. na opoce*¹¹⁴; jest twarda: *twardy j. O*; jest niezachwiana, pewna: *stały / stoi j. O*; {ps} **głaz** {ps} jest twardy – być nieczułym: *być / twardy j. G*; *čvrst k. stijena*; jest stały, niewzruszony – taki, którego nikt nie wzruszy: *niewzruszony j. G*; *stalan k. stijena; buma / nocmatu k. стена*; jest zimny – być obojętnym, nieczułym: *zimny j. G*; *hladan k. stijena; неко je хладан к. стена*; {p} milczy – milczeć uparcie, nie przerywać milczenia: *milczeć / milczy j. G*; jest niemy: *niemy j. G*; jest twardy – o sercu: *serce (twarde) j. G*; stoi nieporuszenie: *stać / pozo- stać j. G*;

♦ {prs} **piasek** {rs} nad morzem jest go bardzo dużo – jest kogoś, czegoś mnóstwo: *kogo / чего-л. к. песку морского; ima čega, koga k. pijeska u moru*; {p} jest sypki – m.in. o śniegu: *sypki j. P*; sypać go w oczy – o kimś przestraszonym: *złakł się / zlakł się, jakby tu piasku w oczy nasypał*; {r} nadmorski rozspjuje się – o miastach: *u goroda рассыпаются, к. песок приморский*; {r} **ziarnka piasku** {r} są niezliczone: *бесчисленные, к. песчинки*;

♦ {prs} **marmur** {prs} jest zimny: *zimny j. M*; *холодный к. мрамор; hladan k. mramor / poput mramora*; {p} jest biały: *biały j. M*; {r} jest gładki: *гладкий к. мрамор*; jest biały – o białym czole: *лоб к. из мрамора*; {pr} **alabaster** {pr} jest biały: *biały j. A*; *белый к. алебастр*; {p} jest błady: *blady / zbładl j. A*; jest półprzezroczysty: *przezroczysty j. A*; jest piękny: *piękny j. A*; {pr} **granit** {p} rysy wykute z granitu są szlachetne: *rysy jakby wykute z granitu*; {r} jest twardy: *твёрдый к. гранит*; jest mocny: *крепкий к. гранит*; {prs} **krzemień** {pr} jest twardy: *twardy j. K*; *твёрдый / быть твёрдым к. кремь*; {p} jest twardy – o sercu: *serce j. K*; {r} jest mocny, silny: *крепкий / сильный к. кремь*; daje iskry po uderzeniu – o braku hojności, szczodrości: *тороват, к. кремь: обухом не ударишь, искры не увидишь*; {s} odnosi do szybkości, świeżości: *фришак к. кремен*; {p} **krzemienie** {p} w przeciwieństwie do diamentów i rubinów są łatwo dostępne – o czymś mniej cennym wobec czegoś innego: *nie byłby w tej diament ani rubin cenie, gdyby tak od nich lacno jako o K*; ♦ {s} **drogi kamień** {s} jest rzadki: *redak k. dragulj / dragi kamen*; {prs} **kryształ** {prs} jest czysty: *czysty j. K*; *чистый к. хрусталь; čist k. kristal*; {p} jest czysty – taki winien być pan, urząd i marszałek: *pan, urząd, marszałek: ma być jako K*; jest czysty – o wodzie: *woda j. K*; {s} jest jasny: *bistar k. kristal*; jest jasny – o czymś

¹¹⁴ Por. „Ty jesteś opoka, a na tej opoce zbuduję Kościół mój, a bramy piekielne nie zwyciężą go” (Mt 16, 18).

jasnym, zrozumiałym: *jasno k. kristal*; jest przejrzysty, przezroczysty: *providan k. kristal*; {r} **kryształek** {r} jest czysty – być trzeźwym: *мрезвый к. хрусталик*; {pr} **diament** {p} świeci się w trawie: *świeci się j. D w trawie*; {r} jest twardy: *тверд, к. алмаз*; jest czysty: *чист, к. алмаз*; jest cenny: *дорог, к. алмаз*; jest pewny, niezawodny: *верен, к. алмаз*; {p} **diamenty** {p} świecą się, błyszczą się, skrzą się pięknie: *świecić się j. D*; {p} **brylant** {p} jest czysty: *czysty j. B*; świeci się – coś ma silny blask: *świecić się / błyszczą / lśni / iskrzy się j. B*; jest piękny – o dziewczynie: *dziewczyna j. B*; {p} **brylanty** {p} świecą się – o oczach, które błyszczą intensywnie, rzucają niezwykle błyski: *oczy świecą j. B*; {p} **burztyń** {p} jest czysty: *czysty j. B*; jest żółty: *żółty j. B*; {r} **szafir** {r} jest ciemnoniebieski: *синий к. сапфир*; {r} **turkus** {r} jest ciemnoniebieski, siny: *синий к. бирюза*; {p} **słup soli** {p} stoi nieporuszenie – być nieruchomym, zdrętwiałym: *stać / stanąć j. słup soli*; jest zimny: *zimny j. słup soli*;

♦ {prs} **węgiel** {prs} jest czarny – być zupełnie czarnym, uczemionym, brudnym: *czarny j. W*; *чёрный / черен, к. уголь*; *crn k. ugljen*; *чри к. угаъ*; {pr} jeśli nie spali, to osmoli – o złym człowieku: *zły człowiek j. W: jeżeli nie spali to osmoli; злой человек – к. уголь: если не жжёт, то чернют*; {p} jest czarny – o oczach: *oczy j. W*; {r} jest czarny – o włosach: *волосы чёрные к. уголь*; pali lub zabrudza – o oszczerstwie, potwarzy: *клевета, ч. уголь: не обоизжсет, так замараает*; {p} **wągl** (stp. 'węgiel drzewny') {p} nie znać go zupełnie na czeluściach: *znać j. W na czeluściach*; {pr} **węgle** {pr} są czarne – o oczach: *oczy j. W; глаза чёрные к. угли*; {p} **siarka** {p} zapala się, płonie gwałtownie: *prędko / zapalać się / zapalić się / rozjadł się j. S*; {s} **wapno** {s} jest białe, blade: *beo / побледео je k. креч; blijed k. креч*; {prs} **kreda** {prs} jest biała: *biały j. K; белый к. мел; bijel k. kreda; beo к. креда*; jest blada: *blady / zbladł j. K; бледный к. мел; blijed k. kreda*; {p} jest niewidoczna na gipsie – o czymś niezauważalnym: *znać j. kryde na gipsie*; jest niewidoczna na ścianie – nie znać wcale: *znać j. kredę na tynku*.

1.1.2.1.3. Ukształtowanie terenu

♦ {pr} **góra** {p} jest wielka – o mężczyźnie: *chłop j. G*; {r} na kamiennej można polegać niezawodnie: *надеяться на кого / надеяться на меня к. на каменную гору*; za kamienną jest pewnie, bezpiecznie – o kimś doświadczonym: *за старой головой – к. за каменной горой*; zwala się z ramion – odczuć ulgę: *кого-л. к. гора с плеч свалилась / упала*; opamiętanie, zorientowanie przychodzi dopiero po stoczeniu się z niej: *схватился, к. с горы скатился; спохватился, к. под гору покатишься*; szybko się z niej stacza – o upływającym czasie, który uświadamiamy sobie, gdy minie: *пора, ч. гора: скатиться, так оглянешься*; góry, odmiennie niż wody, nie stykają się, nie zbliżają się do siebie – o niemożności zbliżenia się do siebie: *вода с водой, не к. гора с горой, сливается*; {p} **góry** {p} mający gdzie złote odyma się: *odął się, jakby miał gdzie złote G*; {s} **pa-górek, górka** {s} oderwana od niego część – o silnym, dzielnym człowieku,

chłopc: *кришан / снажсан / човек / момак к. од брега одваљен*; ♦ {pr} **wulkan** {pr} żyje się na nim, będąc w ciągłym zagrożeniu: *żyć j. na wulkanie; быть / жить к. на вулкане*; {p} zionie – wydzielać z siebie coś intensywnie: *ziać czymś j. W*; wybucha – wyrażać swoje uczucia gwałtownie: *wybuchać j. W*; siedzieć na nim – być w niebezpieczeństwie: *siedzi j. na wulkanie*; {p} **krater** {p} zionie – wydzielać z siebie coś intensywnie: *ziać czymś j. / niby K*; {p} **lawą** {p} płynie, niszcząc wszystko: *płynie j. L*; ♦ {r} **wyspa** {r} na bezludnej jest się samotnym: *жить к. на необитаемом острове*.

1.1.2.1.4. Obszary ziemi

♦ {r} **pustynia** {r} jest wyschnięta – o ziemi: *земля высохшая к. в пустыне*; ♦ {r} **step** {r} jest rozległy – o kimś mającym wielu przyjaciół: *человек, у которого много друзей, широк, к. степь*; wrzeszczy się na nim: *орать к. в степи*; ♦ {prs} **bloto** {ps} jest go dużo – mieć czegoś mnóstwo: *tyle tego j. B; imati / biti čega k. blata; доста / довольно / много / у изобилию, к. блата*; {rs} jest go dużo – mieć dużo pieniędzy: *денег к. грязи; imati novaca / para k. blata*; {p} grzęźnie się w nim – o wchodzącym na drogę prawną: *kto się wda w prawo, wnet w nim j. w B ugrzęźnie*; wrzucone w nie pieniądze przepadają: *j. w B wrzucił pieniądze; wrzucone w nie pieniądze przepadają – kupić za bezcen, ale lichą rzecz: kupił j. znalazł, pieniądze j. w B; tanio, jakby znalazł, a pieniądze jakby w B rzucił*; jest w obfitości – mieć mnóstwo złota: *siedzi w złocie j. w błocie*; jesienią jest go w obfitości: *trudno o to j. jesienią o B*; jest bezwartościowe – coś nie posiada dla jednego wartości, podczas gdy dla innego jest cenne: *co jednemu j. złoto, to drugiemu j. B*; ♦ {pr} **bagno** {p} jest mokre – o dziecku stale moczącym pieluszki: *dziecko j. B*; {r} łatwo w nim ugrzęznąć: *завяз, ч. в болоте*.

1.1.3. Woda

♦ {prs} **WODA** {prs} przepływa nieustannie – przemijać: *iść / idzie j. W; уходит / уйти / это к. вода; нешто иде к. вода*; {pr} płynie szybko – wydawać szybko pieniądze: *pieniądze płyną j. W; деньги идут / деньги приходят и уходит, к. вода*; płynie szybko – o upływie lat: *lata płyną j. W; года текут, к. вода; года, к. вода: пройдем – не увидишь*; spływa po gęsi – ktoś nie przejmując się czymś: *coś spłynęło / spływa po kimś j. W po gęsi; слетать / сходить / с него / кому-л. / с кого-л. к. с гуся вода; лейся беда, ч. с гуся вода*; upływa szybko – o czasie: *czas płynie j. W; godziny się nie wracają, jako W upływają; время бежит к. вода*; pije się ją bez ograniczeń – pić coś nieumiarkowanie: *pije j. wodę; пить к. воду*; kryniczna, źródłana jest czysta: *чистый j. kryniczna W; чистый / прозрачный к. родниковая вода*; {rs} z niej wszystko wyrasta szybko – rozwijać się pomyślnie: *растет, к. из воды идем; расти /*

napredovati k. iz vode; (p) płynie szybko – coś ma wielki zbytk, łatwo i szybko się sprzedaje: *coś płynie / coś szło j. W*; płynie szybko – o szybkim przemijaniu młodości: *młodość płynie jako W*; nie działa na grzbiet kaczki, spływa po niej – coś nie robi najmniejszego wrażenia: *coś spłynęło / spływa po kimś j. W po kacze*; jak z kaczki *W opadło to z niego*; spływa po kacze – o naganie, przykrości przechodzącej bezboleśnie: *nagana / przykrość spływa po kimś j. W po kacze*; spływa po gęsi – o naganie, przykrości przechodzącej bezboleśnie: *nagana / przykrość spływa po kimś j. W po gęsi*; z cukrem jest mdła: *mdły j. W z cukrem*; jest niezbędna do życia: *niezbędny j. W*; jest każdemu potrzebna – o przyjacielu: *przyjaciela każdemu trzeba j. wody, j. chleba*; przyjaciela zawsze trzeba każdemu *j. wody*; w bucie nie jest potrzebna: *potrzebny j. W w bucie*; wysusza ją ogień: *schnie j. od ognia W*; wpadłszy w nią, ginie się – o kimś, kto przepadł bez wieści, o czymś, co zginęło bez śladu: *ktos / zginął, j. w wodę wpadł; wpaść j. w wodę; zniknąć / zniknąć, jakby wpadł w wodę*; wyjęty z niej jest mokry – o kimś spoconym: *spocił się, jakby go z wody wyjęto*; rybnie jest niezbędna: *potrzebny j. W dla ryby*; w koszu nie ostaje się: *iste j. W w koszu*¹¹⁵; wylatuje z przetaka – o niestalej cierpliwości kochanka i ubywaniu pieniędzy u biedaka: *cierpliwość u kochanka, pieniądze u biedaka prędko uleca, j. W z przetaka*; noszenie jej w przetaku jest daremne – o braku efektów pracy leniwego: *leniwemu robota idzie, jakby wodę w przetaku nosił*; dziesiąta po kisielu – o bardzo dalekim krewnym: *krewny j. dziesiąta W po kisielu*; niemeńska jest czysta: *czysty j. niemeńska W*; nie zgadza się z ogniem – o starym z młodą żoną: *jako ogień bywa z wodą, tak i stary z żoną młodą*; jednemu daje, drugiemu zabiera – o wojnie: *wojna jako W: jednemu da, drugiemu bierze*; ciągle płynie potokiem – o mijaniu roku za rokiem: *rok za rokiem j. W potokiem*; (do picia) ciepła nie jest dobra: *dobry j. ciepła W*; (r) jest zdrowa: *будь здорова, к. вода, бозата, к. земля, плодovitа, к. свинья*; jest rzadka – o cienkim trunku, napoju: *жидкий к. вода*; odpływa w nieznane – o pieniądzach rozchodzących się nie wiadomo gdzie: *деньги, ч. вода: плывут неизвестно куда*; wezbrana najpierw wszystko zatapia, później schodzi – o nieszczęściu, biedzie: *горе, ч. полая вода: все затопит, а потом сойдет*; wiosenne wody spływają szybko – o upływie lat: *уплыли годы, к. веиние воды*; wezbrana – nagle wesele: *свадьба скорая, ч. вода полая*; coś rzucone w nią ginie bez śladu, przepada bez wieści, idzie w niepaamięć: *пропасть к. в воду кануть; кто-л. / он к. в воду канул*; ma wielką moc, siłę: *силен, к. вода, а глуп, к. дитя*; jest silna – o ludziach, wspólnocie: *мир / о бщина силен, к. вода, валок, к. волна*; zmywa z impetem – wszystko przepada: *что-л. / все к. водой унесло / взяло / смыло*; polewa się nią cudzą głowę jak masłem – cudzego nie ma potrzeby strzec: *за чужой головой поливай (маслом) к. водой!*; nabrawszy wody w usta, milczy się: *кто-л. / он молчит / замолчал, к. воды в рот набрал / в рот воды набрал; молчать к. будто воды*

¹¹⁵ *Iste, isty* – stp. 'istotny, prawdziwy, rzeczywisty'.

в рот набрал; zanurzony w niej jest bezradny, obezwładniony – być zmartwionym, przygnębionym: *быть / кто-л. / ходить / кто ходит к. в воду опущенный*; z gór spływa wartko – o przemijającym nieszczęściu: *беда – ч. с гор вода*; chłapie się nią – żłopać alkohol: *хлестать что-л. к. воду*; jest słaba – o kwasie (z dwóch oba są do niczego): *у нашего хозяина два кваса: один к. вода, а другой пожуице*; spływa z gęsi – o braku reakcji na nieszczęście, kłopoty: *с нас беда / с него всякая беда, к. с гуся вода*; jest tania – nie oszczędzać drogiego oleju jak wody: *за чужой головой поливай (маслом) к. водой!*; spadając na koło młyńskie, pluska: *плескать / плескаться, к. вода на мельнице*; przepływa bezpowrotnie – zdarzenie niebyłe przemija w przeciwieństwie do trwałości zdarzeń prawdziwych: *небыль / неделя, к. вода, а была / дель, к. смола*; *быль к. смола, небыль к. вода*; przepływa szybko – o gościach bywających stale na obiadaх, a pierzchających w obliczu nieszczęścia: *на обеде все соседи; а пришла беда, они прочь, к. вода*; bieżąca nieustannie napływa i odpływa – o nieszczęściu, biedzie: *беда – ч. текущая вода: набезжит, да – схлынет*; oblany zimną wodą trzeźwieje, przytomnieje: *кого-л. к. холодной водой облило / окатило; его к. / к. будто / словно холодной водой облили / окатили*; nie utrzymuje się na niej: *язык, ч. осинового лист: во всякую, а ноги, ровно на воде, не держатся*; pisanie na niej jest bezwartościowe – o słowach bez poparcia czynem: *говорить без дела, ч. на воде писать*; nie ma jej w rzeczywistości – o prawdzie: *столько правды – к. в решете воды*; (s) zimnej jest dużo – mieć czegoś w dostatecznej ilości: *ima čega k. hladne vode*; w mętnej przepada się, ginie się bez śladu: *propasti / nestati k. u mutnu vodu*; coś rzucone w mętną wodę przepada definitywnie: *бацно к. у мутну воду*; odrobinę wody na dłoni trzyma się troskliwie – dogadzać komuś, troszczyć się o kogoś: *držati / čuvati / gledati / paziti koga k. malo vode na dlanu*; chodzi się po niej niepewnie: *hodati / ići k. po vodi*; zna się ją – znać coś zupełnie dobrze: *znati što k. vodu*; jest wiarołomna: *nevjeran k. voda*; przylewa, dolewa się jej: *priljeva se ka-ko voda*.

1.1.3.1. Obszary wodne, wały wodne, wzniesienia wody, zalania wodą

♦ {r} **strumień** {r} płynie obficie – o płaczu żony: *жена плачет, ч. ручей течет*; {ps} **potok** {p} wzbiera raptownie – coś wzmagą się, przybiera, przybывая gwałtownie: *взбierać j. P*; płynie nieustannie – o mijaniu roku za rokiem: *rok за рокием j. вода потokiem*; (s) wezbrany płynie obficie: *nomeklo umno obilno, к. бујуца*; {prs} **rzeka** {p} wzbiera gwałtownie: *взбierać j. Rz*; bez wody jest bezwartościowa – o łasce bez datku: *bez datku laska j. Rz bez vody*; jest pełna wody – wcale niegłodny: *glodny j. Rz vody*; {r} płynie obficie – o matczynym płaczu: *мать плачет, ч. река льется*; płynie potoczyć się – o mowie ludzkiej: *говорит, к. река льется*; (s) płynię i płynie – o płynącym czasie: *лет а*

данци к. ријека, а годишња к. нишња; {p} **jezero** ⟨p⟩ nie jest porównywalne z morzem – o braku pokrewieństwa: *on mnie je tak krewni j. nasze J z morza*; {prs} **more** ⟨p⟩ wszystko na wierzch wyrzuca – o gadatliwym: *j. M wszystko na wierzch wyrzuca*; jest głębokie: *głęboki / coś jest głębokie j. M*; jest głębokie – o miłości: *miłość głęboko j. M*; jest niezgłębione: *niezgłębiony j. M*; jest wielkie: *wielki / coś jest wielkie j. M*; wyprawienie się za nie trwa długo: *poszedł j. za M*; nie jest porównywalne z jeziorem – o braku pokrewieństwa: *on mnie je tak krewni j. nasze jezoro z morza*; topi się w nim mniej ludzi niż w gorzałce: *gorzółka więcej lędy potopila j. M*; pożera wszystko – o zbytku: *zbytek j. M, wszystko pożrze*; jest dla ryby tym, czym dla człowieka ziemia: *człowiek je j. rēba, a ziemia j. M*; ⟨r⟩ jest bezdenne i bezbrzeżne – o długach: *в долгу, ч. в море: ни да, ни берегов*; jest bezbrzeżne – o nieszczęściu, zmartwieniu: *горе к. море: берегов не видно*; nie ma w nim ograniczeń – o bogatym życiu: *в богатом житъе – к. в море*; ma bezmiar wód – o świecie pełnym wszystkiego: *в мире, ч. в море; в мире, к. в море, – все есть; в миру всего много, к. в море воды*; ogromu jego wód nie wypije się do dna – o bezgranicznym smutku, nieszczęściu, zmartwieniu: *горе, ч. море: не выпьешь до дна*; jest tak wielkie, że niemożliwe jest je przepłynąć, ani wychlepać – o smutku, zmartwieniu, nieszczęściu: *горе, ч. море: ни переплыть, ни вылакать*; ⟨s⟩ przepada się w nim bez śladu: *propasti k. u more*; ♦ {r} **fala** ⟨r⟩ przyprływu jest wielka – o tłumie ludzi (wówczas u handlarza jest pełna czapka pieniędzy): *народ к. волна, так и шапка полна*; jest silna – o wspólnocie, ludziach: *мир / община силен, к. волна*; jest chybota: *мир / община силен, к. вода, в ало к, к. волна*; pluska: *плескаться, к. волна*; jest zdradliwa – o ludzkich gadkach: *молва людская, ч. волна морская; молве людской, к. волне морской, не доверяйся*; {pr} **toń, odmęt, bezdeń** ⟨p⟩ poruszanie się w nim jest bardzo trudne: *j. w odmęcie chodzi*; trudno w nim siedzieć: *siedzi j. w odmęcie*; ⟨r⟩ zapada się w nią – zginąć: *попал к. в омут головою*; nie ma krańców – zginąć bezpowrotnie: *в мире, ч. в омуте: ни дна, ни покрывки*; ♦ {p} **otchłań** (głębia) ⟨p⟩ coś zrucone w nią ginie nieodwracalnie: *przepadł j. w O rzucił*; ♦ {p} **pidło** ('stawidło, przez które woda ze stawu wypływa; dół w polu, do którego ścieka woda') ⟨p⟩ przez nie wlewa się woda – pić na umór: *leje j. do pidła*; jest głupie: *глупи j. P*; jest głuche: *глухи j. P*; ♦ {p} **powódź** ⟨p⟩ wzbiera – coś wzmacnia się, przybiera: *wzbiera j. P*; {prs} **kropla wody** ⟨ps⟩ ginie w morzu: *ginie / zginął j. kropla w morzu; to je k. kap u moru*; ⟨r⟩ odbija się w niej coś dokładnie: *к. в капле воды отражаться / отразиться*; ⟨s⟩ jest świeża – być młodziuchnym: *млад je k. капля*; w dłoni strzeże się jej – strzec kogoś, coś jak najgorliwiej: *čuvati koga, što k. kap vode na dlanu*; wisząca na liściu – nie mieć ani domu, ani zagrody: *виси к. капля на листу*; pada bezwarunkowo: *nade k. kan*; {prs} **krople wody** ⟨prs⟩ dwie są zupełnie podobne, jota w jotę: *podobny / подобни / podobne do siebie / dobrali się j. dwie KW; kros lub coś podobnego do kogoś lub czegoś j. KW; похожи, к. две капли воды; вець, к. две капли воды похожая на другую; slični k. dvije kapl vode*.

1.1.4. Światło, ciemność, cień

♦ {p} **ćmok** (gw. 'mrok, ciemność') (p) po jego nastaniu jest zupełnie ciemno: *ćma j. po ćmoku*; {prs} **cień** (prs) wygląda mizernie – być wychudzonym, mizernym: *wyglądać j. C; выглядеть к. (собственная)мень; izgledati k. sjena; izgledati k. senka*; własny postępuje za kimś, nie odstępuje kogoś – iść za kimś ślad w ślad, towarzyszyć komuś nieodstępnie, śledzić kogoś: *chodzić za kimś / ktoś chodzi za kimś / chodzi za nim j. C; иду / ходи / ходи / следовать / следовать за кем-л. к.мень; ići za kim / pratiti koga k. sjena; slediti k. senka koga*; (p) rozptywa się, znika niezauważenie: *zniknąć / znikać / rozplnąć się j. C*; idzie, chodzi za człowiekiem – o śmierci: *śmierć idzie za człowiekiem j. C*; snuje się, wlece się: *snuje się / wlec się j. C*; wsuwa się – wśliznąć się niepostrzeżenie: *wsunąć się j. C*; błąka się po polach elizejskich: *błąkać się j. C po polach elizejskich*; może mignąć szybko i niepostrzeżenie: *mignął się j. C*; schnie – wyschnąć silnie: *schnie j. C*; cień człowieka ucieka, gdy się go goni, a goni, gdy się ucieka – o miłości: *miłość jest j. C człowieka, kiedy ją gonisz – ucieka, kiedy uciekasz – to goni*; wionie – o kimś, o czymś przesunąć, przebiec, przeminać, zniknąć, rozprzestrzenić się, ogarnąć coś: *wionąć j. C*; (r) chodzi bezgłośnie: *ходи / тихо к.мень*; (s) jest lekki – o przełożonym: *sladak k'o med, studen k'o led, sitan k'o muha, potreban k'o ruka, tvrd k'o stijena, a lak k'o sjena, čeonik bit ima*.

1.1.5. Ogień

♦ {prs} **OGIEŃ** (prs) boimy się go – ogromnie bać się kogoś, czegoś: *bać się / obawiać się / lękać się j. ognia; бояться кого / кого-либо / чего к. огня; bojati se koga / čega k. žive vatre; бојати се к. ватре*; strzeże się go: *chroni się go / strzec się / unikać kogoś / czegoś j. ognia; stronić od czegoś j. od ognia; берегись худа, к. огня; берегись его, к. берегутся огня да воды; čuvati se / uklanjati se koga / čega k. žive vatre; клонити се чега / од чега к. од ватре*; ucieka się przed nim: *ucieka / uciekać od czegoś j. od ognia; бежать от кого / от чего-л. к. от огня; бјежати к. од ватре*; (pr) pali silnie: *pali go / coś pali kogoś j. O; жжет к. огнем / огонь*; jest czerwony: *czerwony j. O; красен к. огонь*; jest gorący: *gorący j. O; он горячий к. огонь*; jest ryż, czerwony – o włosach: *włosy j. ogień; волосы рыжие к. огонь*; (ps) płonie szybko – być prędkim: *prędko j. O; брз к. жива ватра*; wpada się, przychodzi się po ogień z impetem – przyjść, zejść na bardzo krótko: *wpadać / przyszedł / przyszedł j. po O; j. po O przyjść; доћи к. во ватры*; (p) nie zgadza się z wodą – nie odpowiadać sobie zupełnie, być z kimś w ustawicznej niezgodzie: *zgadzać się j. O z wodą*; nie zgadza się z wodą – o starym z młodą żoną: *jako O bywa z wodą, tak i stary z żoną młodą*; jest czerwony – o brodzie: *broda j. O*; świętego strzeże się: *strzec j. świętego ognia*; biegnie się doń szybko: *bież j. na O; roz-*

przestrzenia się szybko: *coś szerzy się j. O*; szerzy się szybko – o złu: *złe j. O się szerzy*; jest gorący – o dziewczynie namiętnej: *dziewczyzna j. O*; pali – o twarzy: *twarz pali j. ogniem*; pali – o wzroku: *wzrok pali j. O*; piecze, praży – o mocno przygrzewającym słońcu: *piec / prażyć j. O*; wyrzeka się go: *wyrzekać się j. ognia*; rzuca się coś weń na przepadłe: *j. w O rzucił*; coś rzucane weń ginie nagle – o jedzeniu: *jiy, jakby na O ciepół*; piecze dotkliwie: *coś piecze kogoś j. O*; posypały ogniem wrzeszczy wniebogłosy: *wrzeszczy, jakby go ogniem posypały*; z bliska parzy, z daleka nie grzeje – o panu: *z panem a z dworem j. z ogniem*; z bliska się sparzysz, z daleka nie zagrzejesz; ⟨r⟩ wszystko unicestwia: *все к. огнем взяло*; wszystko w nim się spala: *все прошло, к. огнем прижгло*; płonie blaskiem: *гореть к. в огне*; *к. в / на огне горит*; trudno na nim usiedzieć: *сидит / сижу, к. на огне*; nie należy z nim igrać – o kimś, o czymś niebezpiecznym: *со мной / с ним, к. с огнём играть*; parzy silnie – o pokrzywie: *сердитая крапива жжётся, к. огонь*; spala się w nim szybko – o szybko zniszczonym ubraniu: *на нем все к. на огне горит*; płonie mocno – o człowieku zniecierpliwionym: *стою, ровно огнем горю*; jest rudy: *рыжий, к. огонь*; jest palący – o kołaczach w Moskwie: *в Москве калачи, к. огонь, горячи*; jest zły: *злой, к. огонь*; daje ciepło i przeraża – o złocie: *с золотом, к. с огнем: тепло и страшно*; nie można z nim żartować – o prawdzie: *с правдой шутить, ч. с огнем*; obejmuje, ogarnia momentalnie: *к. огнем обхватило*; ⟨s⟩ idzie (spala się) w nim dobrze – dobrze sprzedawać coś: *іći k. na vatru*; wybucha silnie i gwałtownie – silnie i nagle rozpalic się, zezłościć się: *planuti k. oganj*; jest ostry – o occie: *љито (cuphe) к. ватра*; ⟨p⟩ **ognik** ⟨p⟩ błędny błaka jest: *бłaka się j. błędny O*; ⟨p⟩ **plomień** ⟨p⟩ jest gorący: *gorący j. P*; jest czerwony – o brodzie, czuprynie: *broda / czupryna j. P*; szerzy się błyskawicznie: *szerzyć się j. P*; ⟨p⟩ **plomienie** ⟨p⟩ są ogniste – o oczach: *oczy (ogniste) j. P*; ⟨p⟩ **iskra** ⟨p⟩ jest czerwona: *czerwony j. I*; jest żywa: *żywy j. I*; jest ruchliwa – o chłopcu, dziewczynie: *dziewczyzna / chłopiec j. I*; nie jest miła w oku: *miły j. I w oku*; ⟨p⟩ **skra** ⟨p⟩ jest żywa – być ruchliwym: *być / żywy j. S*; ♦ ⟨prs⟩ **dym** ⟨prs⟩ ginie szybko, bez śladu – coś zniknęło, ulotniło się: *znił / coś rozwiało się / rozwiąć się / rozwieje się j. D*; *исчезнуть / развеяться / рассеяться / рассеивается / рассеялось / расстаять / разлетается / разлетелось к. дым; развеял / распустил се к. дым*; ⟨p⟩ idzie się weń bez zastanowienia, pewnie – zwracać się do kogoś, prosić kogoś o coś, komplementować kogoś bezdyskusyjnie: *j. w D do niego; uderzać do kogoś j. w D*; w komplement *j. w D*; *iść / pójść do kogoś / dokąd / pędzić / biec do kogoś / dokąd j. w D*; ⟨r⟩ znika bez śladu – o przemijaniu ziemskiej sławy: *земная слава исчезает, к. дым*; ♦ ⟨p⟩ **popiół** ⟨p⟩ jest siwy – o głowie, czuprynie: *głowa / czupryna siwa jak P*; czepia się mokrej dupy: *czepił się j. mokrej dupy P*.

2. Rośliny

2.1. Zakorzenieć się, rosnać

♦ {p} **wrosnąć, wrośnięty** (p) wrośnięty w ziemię, w coś, stoi nieruchomo, jest bez ruchu: *stać / stanąć, jakby wrósł w ziemię / j. Wr w ziemię; nie ruszać się / stać / stanąć j. Wr w coś.*

2.2. Rodzaje roślin

♦ {rs} **roślina** (r) szklarniowa rośnie jedynie w warunkach cieplarnianych: *быть / жить / расти к. тепличное растение*; szklarniową hoduje się troskliwie: *воспитать к. тепличное растение*; {s} jest sucha: *сух к. былька.*

2.2.1. Rośliny dziko rosące

♦ {prs} **trawa** (pr) jest zielona – o kimś niedoświadczonym, nieobytym: *zielony j. T; зелёный / зелен, к. трава*; {r} jest urodzajna: *злачный, к. трава*; wiednie – o własnym kłopotach: *люди живут, к. ал цвет цветут, а наша голова – вянет, ч. трава*; złą, marną trawę z pola niszczy się – wyrugować kogoś: *выживает меня / избывает его, к. лухую траву из поля*; {s} zielona wiednie – cierpieć, nie mieć szczęścia: *проći к. зелена трава*; złą rośnię prędko – o dziewczynach: *хевојке расу ка' и зла трава*; jest mdła – o jadle bez soli: *неслано (јело) к. трава*; {s} **bylica** {s} jest gorzka: *gorak к. pelin*; {r} **ostnica** (r) jest siwa: *седой, к. ковыль*; {rs} **chwast** (rs) rośnie wszędzie, także tam, gdzie nie trzeba: *rośnię j. Ch; nicati / rasti / širiti se к. korov*; {s} **chwasty** {s} jest ich wiele: *ina čega к. korova*; {p} **ziółko(-a)** {p} świętojańskie jest bardzo wonne: *pach-nie j. świętojańskie Z / ziółka*; {p} **kostrzewa** (stp., bot. 'chwast zbożowy z rodzaju traw') {p} jest rozwichrzona – o głowie potarganej, nieuczesanej: *ma głowę j. K / koszczewa*; ♦ {prs} **rzep** (pr) wczepia się do kożucha: *czepia się j. Rz kożucha; держится, к. пеней кожиха / за кожих; {ps} przyczepia się do psiego ogona – towarzyszyć komuś nieustannie, natrętnie, trzymać się uporczywie: uczepić się kogoś / czegoś / przyczepił się j. Rz do psiego ogona; przyczepić się czegoś j. Rz psiego ogona; prilijepiti se / prikvačiti se к. čičak uz pasji; {rs} przyczepia się mocno: липнуть / прилипать / привязаться / привязываться к кому-л. к. пеней; он пристал к. пеней; prilijepiti se к. čičak; прилепнати се уз коза к. чичак; закачати се за коза / ухватити се / залепнати се за коза к. чичак; {p} czepia się psiego ogona – szukać z kimś zaczepki: *czepiać się kogoś j. Rz psiego ogona*; psiego ogona trzyma się uporczywie: *trzymać się kogoś / trzymać się j. Rz psiego ogona*; czepia się silnie – trzymać się uporczywie: *czepiać się / trzymać się / uczepić się czegoś j. Rz; czepia się wszystkiego – o babie, kobie-**

cie, dziewce, pannie: *baba* / *kobieta* / *dziewka* / *panna* j. Rz; {r} **rzepy** (r) przy-
czepiają się silnie – tonać w długach: *в долгах*, ч. *в реньях*; {p} **oset** (p) przycze-
pia się silnie psiego ogona: *przyczepił się j. O do psiego ogona*; kobyła nie jest
nań łasa: *zachciało mu się tego j. kobyłę ostu*; w pszenicy nie jest mile widzian-
ny: *miły j. O w pszenicy*; {r} **kąkol** (r) z wierzchu jest szary, a wewnątrz biały –
o chłopie (smerdzie): *смерд, ч. куколь: сверху сер, а нутром бел*; {prs} **ble-
kot**, **lulek**, **szalej** (pr) ktoś po jego zjedzeniu zachowuje się nieprzytomnie, nie-
opanowanie: *zachowywać się, jakby się najadło szaleju; postępuje, jakby się sza-
leju najadł; кто / кто-л. как / словно / точно белены объелся*; {ps} ktoś po
jego zjedzeniu, objedzony nim mówi niedorzecznie, bredzi, plecie trzy po trzy:
*bredzi / plecie, jakby się blekotu najadł; bredzi, j. blekotu zjadłszy; mówić, jak-
by się najadło szaleju; кто mówi, jakby się szaleju najadł / podjadł; трабуња*
к. да се бунике најео; лунета к. да је јео бунике; {p} **powój** (p) wije się: *wić*
się j. P; {p} **bluszcz** (p) wije się wokół drzewa, dębu: *wije się j. B wokół drze-
wa / dębu*; {r} jest zwinny: *юркий к. व्यюн*; {pr} **pokrzywa** (p) jest zła: *zła j. P*;
parzy mocno – o procesie: *proces parzy j. P, a śmierdzi j. gównu*; głucha nie
parzy i nie pachnie: *dobry j. głucha P: ani pachnie, ani parzy*; sprzykrzy się
z czasem wieprzom: *sprzykrzył mi się j. P wieprzowi*; niechybnie doczeka się sier-
pa: *doczeka się j. sierpa P*; {r} parzy silnie: *жжется, к. крапива, а ко-
лется, к. жж*; {s} **ciemniernik** (s) jest czerwony: *црвено к. кукуријек*; {prs} **pio-
lun** (prs) jest gorzki: *gorzki / słodki j. P; горький / горек, к. полынь; горак*
к. нелен; {p} jego gorzkość przeciwstawiana jest słodkości kukru: *jeśli ma być słod-
ko, niechże będzie j. cukier, a jeśli gorzko, to j. P*; {r} jest gorzki – o słowie
„nie”: *есть, слово к. мед сладко; нет, слово ч. полынь горько!*; jest
gorzki – o trudach w czynach, działaniach, w przeciwieństwie do łatwości
mówienia o czymś: *печи, ч. мед, а дела, ч. полынь*; {p} **ruta** (p) jest zielona:
zielony j. R; {p} **mięta** (p) im bardziej się ją mnienie, tym bardziej pachnie – o bi-
ciu żony: *żona j. M, im mocniej się ją mnienie, tym więcej pachnie*¹¹⁶; {p} **rumia-
nek** (p) nie skutkuje psu: *skutkuje j. psu R*; {r} **skrzyp** (r) jest cieniutki, mizer-
ny, lecz wytrzymały: *тощ, к. хвощ: живет тоненько, да помаленьку*; jest
wysoki – o marnym życiu po deszczu na św. Piotra: *на св. Петра дождь –
жито к. хвощ*; {p} **mech** (p) mocno przyczepia się do skały: *przyczepił się*
j. M do skały; ♦ {prs} **trzcina** (prs) jest giętka, wiotka – być ustepliwym, słabe-
go charakteru: *giętka / wiotka j. T; быть к. тростник; savitljiv k. trska*;
гибак к. трска; {ps} na wietrze chwieje się, zgina się, faluje: *chwiać się / giąć*
się j. T (na wietrze); лелујаму се / савујаму се / повијаму се к. трска (на
ветру); chwieje, trzęsie się: *chwieje się j. T; tresti se k. trska na vjetru*; {p} jest
smukła: *smukły / wysmukły j. T*; jest giętka – o młodej dziewczynie: *młoda dziew-
czyna giętka j. T*; jest prosta: *prosty j. T*; jest krucha, delikatna, słaba: *słaby j. T*;
gnie się: *gnie się j. T*; podnosi, unosi się ją lekko, bez wysiłku: *podnieść / unieść*

¹¹⁶ „Zwrot jest odzwierciedleniem poglądów, że biła żona jest lepsza”.

coś j. trzcinę; {p} trzcina (stp. 'trzcina') ⟨p⟩ jest jej wiele – o mnóstwie ludzi: *ludzi j. T; {r} trzcinka* ⟨r⟩ jest گیętką: *быть / кто-л. к. тростинка*; jest wiotka – o dziewczynie: *девушка к. тростинка*; jest smukła – o kobiecie: *стройная / тонкая к. тростинка*; jest cienka: *худой к. тростинка*; {p} *rzęsa, rzęsa* ⟨p⟩ jest gęsta: *густы j. Rz / rzęsa*; ♦ {r} *liana* ⟨r⟩ wiję się wokół innych roślin lub przedmiotów: *обвиться к. лиана*; ♦ {r} *kaktus* ⟨r⟩ ma sztywne kolce – o włosach: *волосы к. кактус*.

2.2.2. Rośliny uprawiane w polu

♦ {pr} *zboże* ⟨p⟩ kosztuje drogo: *платить j. за Z; {r} sęsieć pełen zboża* – dobry sąsiad: *добрый сосед – к. хлеба сысек*;
 ♦ {p} *pszenica* ⟨p⟩ jest jasna – o włosach: *волосы j. P*; bierze się za nią bardzo drogo – brać za coś dużo: *бierze j. за пшенице*; spławiana rzeką – zachęta do jej kupna: *widzi Koprzywnica, j. płynie P, to nie pomoże, mówią: kup, niebo-że¹¹⁷*; {p} *żyto* ⟨p⟩ jest jasne – o włosach: *волосы j. Ż*; rosnące na piasku jest rzadkie – o brodzie: *broda j. Ż w piasku*; rabsztyńskie jest liche – o słabych wąsach¹¹⁸: *ma wąsy j. rabsztyńskie Ż*; rabsztyńskie jest marne – o rzadkiej brodzie: *ma brodę j. rabsztyńskie Ż*; {r} *jęczmień* ⟨r⟩ suchy przejadł się, zbrzydł bezzębnej kobyle: *приелся, к. сухой ячмень беззубой кобыле*; {p} *owies* ⟨p⟩ suchy, wyschły – ktoś nadmiernie chudy: *выгло́до j. suski O*; {p} *proso* ⟨p⟩ ginie w pszenicy: *zginął j. P w pszenicy*; ♦ {p} *konopie* ⟨p⟩ jest smukłe: *smukły j. K*; rośnie szybko: *rosną j. K; sporo j. K roście*; rośnie szybko – o dziewczynach: *dziewki j. K прę́дко росną*; {pr} *len* ⟨pr⟩ jest jasny – o włosach: *волосы j. L; волосы к. лен*; {p} *chmiel* ⟨p⟩ jest gorzki: *gorzki j. Ch*; wiję się po tyczce: *kręci się j. Ch по тычце*; pnie się łatwo: *пне się j. Ch*; {r} *gorczyca* ⟨r⟩ jest gorzka: *горек, к. горчица*; {p} *gryka* ⟨p⟩ rosnąca na piasku jest licha – o wąsach: *wąsy j. G на piasku*.

2.2.3. Rośliny hodowane w ogrodzie

♦ {prs} *cebula* ⟨p⟩ jest głupia: *глупи j. C*; nie jest słodka: *сłodki j. C*; z Korczewia jest dorodna¹¹⁹: *dorodny j. C z Korczewia*; oczy natarte nią są zaczerwienione: *oczy czerwone, jakby je cebulą ponacierał*; ⟨r⟩ jest zielona: *бел, к. снег, зелен, к. лук, черен, к. эжук, повертка в лес, а поет, к. бес; бела, к. снег, зелена, к. лук, вертка, к. бес, и любит лес*; jest zielona – o Siemionie u innych, w przeciwieństwie do swojego powalanego w błocie: *людской Семен, к. лук зелен; а наш Семен в грязи завален*; ⟨s⟩ nie jest miła dla oka: *biti s kim*

¹¹⁷ „Koprzywnica – miejsc. w Sandomierskiem nad rzeką Koprzywnianką”.

¹¹⁸ „Rabsztyń (w Olkuskim) leży na mało urodzajnej, piaszczysto-kamienistej glebie”.

¹¹⁹ „Korczew – miejsc. w Sieradzkim słynąca dawniej z uprawy cebuli”.

k. luk i oči; {p} **cebule** ⟨p⟩ są duże, okazałe – o dużych, wylupianych oczach: *oczy j. C*; {r} **cebulka** ⟨r⟩ obiera się ją z wielu warstw – obedrzeć, złupić kogoś: *облупил, л. луковку*; {p} **cebuleczka** ⟨p⟩ jest okrągła: *okrągła j. cybulecka*; {p} **chrzan** ⟨p⟩ jest zły – o kimś zdenerwowanym, zirytowanym: *zły / ktoś zły j. Ch*; jest suchy: *suchy j. Ch*; nie jest słodki: *słodki j. Ch*; jest uparty: *sperty j. Ch*; nie jest dobry z wódką: *dobry j. Ch z wódką*; {p} **cykoria** ⟨p⟩ jest gorzka: *gorzki j. C*; {ps} **rzepa** ⟨p⟩ jest jędrna: *jędrny j. Rz*; jest jędrna – o dupie: *ma dupę j. Rz*; jest zdrowa: *ktos zdrowy / zdrow j. Rz*; jest zdrowa – o babie, kobiecie, dziewczynie, chłopie, chłopaku: *baba / kobieta / dziewczyna / chłop / chłopak j. Rz*; jest okrągła – o nogach: *nogi j. Rz*; suchej nikt nie jest rad: *rad j. suchej rzepie*¹²⁰; {s} goła – być samotnym: *gol k. repa*; {r} **rzepka** ⟨r⟩ jest jędrna – o dziewczynie: *девка к. пенка*; myta jest biała: *бела, к. мытая пенка*; myta jest okrągła: *кругла, к. мытая пенка*; {p} **groch** ⟨p⟩ siany przy drogach był pożywieniem przygodnych wędrowców: *ma się j. G przy drodze*; rosnący przy drodze każdy podskubuje – o ładnej żonie: *ładna żona j. G przy drodze*; trzebi się go szybko i niestannie – czytać prędko i niewyraźnie: *czyta, jakby G trzebił*; {pr} **groch** (ziarno) ⟨pr⟩ jest gruby – o łzach: *łzy / łzy grube j. G*; *łzy jak G kapią / padają / puszcza ją się / sypią się z oczu / płyną z oczu / płyną po twarzy*; *слёзы к. горошины*; odbija się od ściany – coś pozostaje daremne, bezskuteczne, bezowocne, bez odpowiedzi, coś nie wywiera skutku, coś nie dociera do kogoś, ktoś nie reaguje, nie zwraca na coś uwagi: *coś jest / odbija się o kogoś / odbijać się / odbić się j. G o ścianę*; *mówić / robić coś jakby G na ścianę*; *coś jest, jakby G na ścianę rzucił; paść j. G na ścianę*; *что-л. кому-л. к. (к) стене горюх / в стену горюх / горюхом об стенку / от стены горюх*; {p} w strąku dwa groszki są do siebie podobne: *podobne do siebie j. dwa ziarenka grochu*; niedoważony jest zdradliwy – o nieukształtowanym, niewyrobnym młokosie: *chłystek niedowarzony j. G*; odbija się od ściany – o bezskutecznym napomnieniu, bezowocnej perswazji i prośbie: *napomnienie / perswazja / prośba j. G o ścianę*; rozkisa na rzeszocie: *rozkisnął się j. G na rzeszocie*; siedzi na bębnie: *siedzi j. G na bębnie*; na bębnie ziębnie – o cnocie bez nagrody: *bez nagrody cnota oziębnie j. G na bębnie*; rozkinął się po rzeszocie: *rozkinął się j. G po rzeszocie*; z podartego worka sypie się obficie: *coś sypie się j. G z podartego worka*; sypie się nim obficie: *sypnąć / sypać czymś j. grochem*; *sypać się / sypnąć się j. G / G z podartego worka*; miesza się go z kapustą – są zmieszane nieporządnie, byle jak: *zmieszać / pomieszać j. G z kapustą*; z kapustą jest lubiany: *kocham j. kapustę z grochem*; misa grochu – o srogości: *srogi j. misa grochu*; ⟨r⟩ jest gruby – o gradzie: *град к. горошины*; nie przyczepia się do ściany – o czymś bezskutecznym: *к. горюх к стене, не льнет*; o ścianę jest rzucany nadaremno: *все равно к. к стене горюх*; przepłukiwany w kociołku – pleść, paplać, głądzić: *болтает, ч. горюх в котелке промывает*; {p} **groszek** ⟨p⟩ jest okrągłutki: *j. G okrągły*; {s} **pręcak** ('rodzaj grochu') ⟨s⟩ jest głupi, obłąkany: *луд к. прах прчак*; {ps} **fasola** ⟨p⟩ nie

¹²⁰ „Upzysłowiony fragment pieśni ludowej”.

jest kochana w święto – nie kochać, nie lubić kogoś: *jo cie kochóm j. fazole przy święcie*; {s} jest zwykła, zwyczajna – być prostym, grubiańskim: *prosto k. pasulj*; jest głupia: *glup k. pasulj*; nie pasuje na Boże Narodzenie: *ići / pristajati k. pasulj na Bożić*; {ps} **bób** {ps} jest go dużo: *jest tego j. bobu; biti / imati čega k. malog boba*; {p} jest go dużo – o dzieciach: *dzieci j. bobu*; rodzi się stosownie do dbałości uprawiającego – plon zależny jest od jakości uprawy: *j. Kuba bobowi, tak B Kubie*; bób z kisзки – mówiło się, jeżeli po bieleniu pozostały ciemne smugi na ścianie: *wygląda to j. B z kisзки*; objedzony bobu mówi niedorzeczności, głupstwa: *prawi, j. objadłszy się bobu*; {s} odbija się od ściany – coś pozostaje daremne, coś nie dociera do kogoś: *бацати к. бобом о зид*; {r} **bobik** {r} okręca się, wije się: *крутиться к. бобик*; {s} **soczewica** {s} obtłukuje się ją na Boże Narodzenie: *намеће се к. сочиво на божић*; odnosi do szeroko otwartych oczu: *отвори очи к. сочиво*; {p} **szparag** {p} jest cienki: *cienki j. Sz*; {prs} **burak** (czerwony) {prs} jest czerwony: *czerwony j. B; красний / красен, к. свекла; crven k. cvekla*; {p} czerwienieje: *poczerwieniał / zaczerwienił się / sczerwieniał j. B*; jest rumiany: *rumiany j. B*; {r} **buraki** {r} mają kulisty kształt – o okrągłych, wyłupiastych oczach: *ууш – к. паныуш, а глаза – к. бураки*; {p} **boćwina** {p} w deszcz jest zdrowa: *zdrow j. B w deszcz*; {p} **kapusta** {p} udeptana – siedzieć trwale, mocno: *siedzi j. udeptano K*; miesza się ją z grochem – są zmieszane nieporządnie, byle jak: *zmieszać / помieszal j. groch z kapustą*; z grochem jest lubiana: *kocham j. kapustę z grochem*; {p} **sałata** {p} jest zupełnie niepodobna do wieprzowej pieczeni: *podobne j. S do wieprzowej pieczeni*; {p} **sałat** (ciesz. 'sałata') {p} jest sparzony: *jest sparzony j. S*; {p} **szczaw** {p} jest kwaśny: *kwaśny j. szczaw*; {pr} **marchewka** {p} jest żółta: *żółty j. M*; {r} jest ruda: *рыжий к. морковка*; {p} **pasternak** {p} jest goły: *goły j. P*; jest biały: *wygląda j. P*; {r} **rzodkiew** {r} ostra brzydnie komuś, staje się obmierzła: *надоел / надоело кому-л. / надоел ты мне к. горькая редька*; nie sadi się jej – o kłamstwie: *врет, к. редьку садит*; łatwo się ją struże – o gładkim kłamstwie: *врет, к. редьку стружит*; {p} **ogórek** {p} jest goły: *goły j. O*; jest okrągły: *okrągły j. O*; tani jest nieforemny – o niekształtnym nosie: *ma nos j. O za grosz*; łosicki jest duży – o nosie: *ma nos j. łosicki O¹²¹*; łosicki jest okrągły: *okrągły j. łosicki O*; kwasie się w śródpocie: *kwasie się j. O w śródpocie*; {r} **ogóreczek** {r} jest świeży – człowiek tęgawy, okaz zdrowia: *свежий / кто свеж / кто / он к. огурчик*; {prs} **pomidor** {prs} jest czerwony: *czerwony j. P; краснеть / покраснеть / становиться / стать красным / делаться / сделаться красным к. помидор; црвен к. патлижан; (r) jest czerwony – poczerwienieć w wściekłości: красный / покраснеть (от ярости) к. помидор; {s} papryka {s} jest czerwona: crven k. paprika; czerwienić się – zaczerwienić się: pocrvenjeti / zajapuriti se k. paprika; jest ostra – człowiek srogi, zawzięty, wściekły: ljut k. paprika; неко је љут к. паприка; {s} babura ('rodzaj papryki') {s} jest okrągława – mieć kartoflany nos: nos k. B; {ps} dynia {ps} jest ogromna – o głowie: leb j. D; глава к. бун-*

¹²¹ „Łosice – mias. w pow. siedleckim”.

deśa; jest okrągła: *okrągły j. D; окръгао к. бундева*; {p} jest wielka – o napuchniętym nosie: *nos spuchł j. D*; jest olbrzymia – być napuchniętym: *spuchnąć j. D*; krzepi się na mrozie: *krzepi się j. D na mrozie*; {s} na oraninie (wyrzucona po wypiciu z niej wody) – rozdziawić usta: *зую к. тиква на орању*; {p} **malon** (stp. 'melon') {p} z Rajgróda nie jest ładny – o brzydkim: *uroda j. M z Rajgróda*¹²²; {r} **kawon** (arbuz) {r} jest okrągły i duży – o głowie: *(у него) голова к. арбуз*; {s} **tykwa** {s} jest nieosłonięta – być łysym: *ћелава к. тиква*; {ps} **kartofel, ziemniak** {ps} jest pękaty – o nosie: *nos j. K; нос к. кромпир*; {s} gorąco chce się szybko pozbyć: *osloboditi se koga / čega к. врућег кромпира*; {ps} **kartofle** {p} mający je w ustach mówi niewyraźnie, belkoce: *mówi, jakby miał K w gębie*; {s} odnoszą do jazdy w ścisku: *voziti se к. кромпир*; {p} **różówki** (ciesz. 'gatunek wczesnych ziemniaków tzw. amerykańów') {p} płaci się za nie drogo: *bydzieć płacił j. za R; ♦ {pr} mak* (nasiona) {p} jest drobny: *drobny j. M*; jest go bardzo dużo: *wiele / pełno / kogoś j. maku; ludzi j. maku, a roboty ani znaku*; jest niepożądany przez kobyłę: *zachciało mu się tego j. kobyłe maku*; przebiera się w nim: *przebiera j. w maku*; dobrani, szukający się w korcu maku pasują do siebie idealnie: *dobrać się / wyszukać się / znaleźć się j. w korcu maku; dobrali się, jakby się w korcu maku szukali*; w korcu maku wybiera się starannie – o swoim pokrewieństwie: *wybiera j. w korcu maku pokrewieństwo swoje*; sianie maku wymaga bezwietrznej pogody – być cicho: *cicho / cisza, jakby makiem zasiał / siał; cisza, j. makiem posiał / siał; jakby / j. (kto) maki posiał uci-chło*; objedzony makiem jest otumaniony: *siedzi, j. najadłszy się maku*; zasypa-ny makiem śpi mocno: *jakby makiem zasypany śpi*¹²³; {r} posypyany – o drobnym piśmie: *к. маком усыпано / усеяно*; {p} **maczek** {p} jest drobnusieńki – o piśmie: *pisze, j. maczkiem sieje, a pije j. lejkiem leje*.

2.3. Obszary leśne

♦ {prs} **las**¹²⁴ {pr} być, chodzić w nim – nie móc się zorientować, czuć się nie-swojo: *być j. w lesie; ходит, к. в лесу*; {p} jest wielki – o świecie: *świat j. L, człowiek j. liść*; błąkami się w nim: *błąka się j. w lesie*; kręcimy się w nim nie-mile: *kręci się j. w lesie*; być w nim – o człowieku w kweresie: *człowiek w kwe-resie mówi: jestem j. w lesie*; przyjechać zeń – o nieokrzesanym lub słabo zo-rientowanym w sprawach bieżących: *przyjechał j. z lasa*; wysoki – o życie: *żyto j. L*; szumi – o głowie: *w głowie jako w lesie*; {r} w ciemnym jest się zagu-bionym – być w nieświadomości: *кто-л. / быть / казаться / очутиться*

¹²² „Rajgród – micjse. koło Augustowa”.

¹²³ „Wywar z maku lub sam mak były znane od dawna jako środek nasenny”.

¹²⁴ Las, puszcza i bór nie są włączane do typów obszarów ziemi (por. pkt 1.1.2.1.4), lecz są traktowane jako szata roślinna.

к. в (тёмном) лесу; czuje się w nim obco – o samopoczuciu w cudzym miejscu: в чужом месте, ч. в лесу; w zaczarowanym jest dziwnie: здесь к. в заколдованном лесу; wrzeszczy się w nim: орать к. в лесу; jego szemranie znane jest partyzantom: партизан слышит, к. лес дышит; jego szemranie znane jest dobrze myśliwym: охотник слышит, к. лес дышит; odezwanie się w nim jest równe zawołaniu: каково в лесу кликнется, таково и откликнется; (s) przybycie doń – nie być poczęstowanym u kogoś: дође к. у шуму; {p} bór {p} głupi¹²⁵: głupi j. B; {p} puszcza {p} jest nieprzebyta, gęsta o skarbie: w skarbie jako w puszczy, mógłby z kopy po nim gonić; {p} gaj {p} jest dorodny, okazały – o pięknym zbożu, życie: suchy marzec, mokry kwiecień, chłodny maj, będzie z boże jako G; suchy marzec, mokry maj, będzie żytko jako G.

2.4. Drzewa, krzewy

♦ {prs} **DRZEWO** {p} jest silne: silny j. D; pada, zwala się ciężko: padł j. D; w lesie rośnie bez opieki, nadzoru: rośnie j. D w lesie; bez owoców jest bezwartościowe – o nieuczynnych bogatych ludziach: bogaty bez pożytku j. D bez owocu; krzywe jest dziwne, sprzeczne: dziwne / sprzeczny j. krzywe D; ścięte zwala się na ziemię gwałtownie: zwalić się / zwałać się (na ziemię) j. D ścięte; (r) jest tępe: кто-л. глуп к. дерево; bez korzenia nie może istnieć, usycha – o człowieku bez przyjaźni: человек без дружбы, ч. дерево без корня; (s) jest pijane: pijan k. drvo; śpi mocno: spavati k. drvo; {p} **drwina** (gw. 'młode drzewko, drzewina') {p} z początku, do czasu jest podatna na formowanie – o dającym się kształtować, manipulować w młodości: każde dziecko j. D, gdy młode, to się nagina; ♦ {prs} **dąb** {prs} jest silny, mocny: silny / krzepki j. D; крепкий к. дуб; крепок к. дуб, упряма, к. о сел; jak k. hrast; {pr} jest zdrowy: здоров j. D; бадз z drów j. D, miej pieniędzy j. zrab; здоров / он здоров к. дуб; {p} jest roślą, wielki – o wysokim, silnym, dobrze zbudowanym mężczyźnie: roślą / wielki / wysoki j. D; chłop / człowiek j. D; wyrosnięty – o kimś wysokim i głupim: wyrósł j. D; wielki / wyrósł j. D, a głupi j. głób; jest twardy: тwardy j. D; stoi mocno: stoi j. D; ktoś, spadłszy z niego, gada nierozsądnie: gada, jakby z dębu spadł; ktoś, spadłszy z niego, dyszy ciężko: dyszy, jakby z dymba spod; (s) ścięty jest sam – być samotnym: čovjek je sam kako dub posječen; {p} **dęby** {p} są potężne jeden w jeden – o chłopach roślących i barczystych jeden w jednego: chłop w chłopa j. D; {pr} **dąbczak** {pr} jest roślą: chłopcy j. dąbczaki; он к. молодой дубок; (r) jest mocny: крепкий к. дубок; jest zdrowy: здоров к. дубок; {s} **lipa** {s} jest gołą: зол к. липа; jest pięknie ubrana – o wystrojonym: obučen k. lipa; na wiosnę jest wystrojona: оправио се к. липа у прољеће; {pr} **lipka** {pr} obdziera się ją z ty-

¹²⁵ „Zachodzi tu prawdopodobnie przekształcenia powiedzenia *głuchy jak bór*, gdzie przymiotnik *głuchy* stosowano do dużego, gęstego lasu”.

ka – obłupić ze skóry: *obedrzeć j. lipkę; обдирать / облупить / облупил / облупили / обобрать / обчистить кого-л. к. липку; облупить / облупливать / ободрать к. липку кого; {r} jest goła: гол к. липка; {r} lipczka {r} obdziera się ją z łyka – obłupić ze skóry: облупить ровно / обдирать / ободрать в глазах – к. лисица, а за глазами – к. волк к. липочку кого; ободраный к. липочка кто; {prs} wierzba {p} rośnie w miejscu posadzenia – o dziewczę: *dziewka jest j. W. gdzie ją posadzisz, tam rośnie; rośnie w miejscu posadzenia – o Niemcu: Niemiec j. W. gdzie go posadzisz, tam się przyjmie / tam rośnie; płacząca jest smutna: smutna j. W. płacząca; {r} nie rodzi jablek – próżno czekać na coś: дождейсья, к. от вербы яблоков; {s} z wody wyrasta szybko: *rasti k. vrba iz vodi; {s} wierzbiczka {s} rośnie w okamgnieniu: да растеи к. врбица; {r} łoża {r} jest smukła: стройный к. лоза; {p} osika {p} drży, trzęsie się, dygocze¹²⁶: *drzeć / drży / trzęsie się / dygotał j. O; chwieje się: хвиее się j. O; {prs} topola {pr} jest wysoka, rosła: *wysoki / rosty j. T; он / выросла, к. тополь; jest wysmukła: smukły / wysmukły j. T; стройный / он стройный к. (молодой) тополь; {ps} jest prosta: *prosty j. T; prav k. jablan; {p} jest prosta i smukła – o dziewczynie: *dziewczyna j. T; trzęsie się na wietrze: *trzęsie się j. T od wiatru; {p} brzoza {p} jest wysoka: *wysoka j. B, a głupia j. koza; płacze rzewnie: *placze j. B; {r} brzózka {r} jest smukła – o dziewczynie: *стройная / девушка стройная к. берёзка; {s} klon {s} jest pijany: *pijan k. klen; {p} buk {p} jest zdrowy: *zdrowy j. B; jest silny, zdrowy – o chłopie: *chłop j. B; {s} dereń {s} jest zdrowy: *zdrav k. dren / drenovina; jest twardy: *tvrd k. drenovina; jest jedyny – o jędmnej, krańczej dziewczynie, kobiecie: *jedra / румена, к. дрен; {p} heban {p} jest czarny: *czarny j. H; jest czarny – o włosach: *włosy j. H; ♦ {p} świerk {p} jest wysmukły: *wysmukły j. S; {p} świerczek {p} polny jest mizerny: *chudy j. S polny; {p} smrek {p} jest wysmukły: *wysmukły j. S; {ps} sosna {ps} jest wyrosnięta – być roslým, silnym: *wyrósł j. S; кршан к. бор; jest prosta, równa: *prosty j. S; prav k. bor; {p} jest wysoka – o chłopie: *chłop j. S; jest wysoka – o chłopaku: *chłopak j. S; {s} jest wysoka – o kimś szczególnie wysokim: *wysok k. бор; {r} sosenka {r} jest prosta: *ровна / пряма, к. сосенка; jest goła: *гол к. сосенка; {p} chojak {p} jest wysoki: *wysoki j. Ch; stoi w lesie – stać przy robocie: *stois przy ty robocie j. chojak w lesie; {p} jedla {p} jest wielka: *wielki j. J; {p} cedr {p} libański jest wyniosły: *wyniosły / wzniosły j. C libański¹²⁷; {r} cyprys {r} jest strojny: *стройный к. кипарис; ♦ {p} bambus {p} pije dużo, jest pijany: *pij / pijany j. B; ♦ {prs} grusza {pr} trzęsie się nią – trząść żoną: *trząść kimś j. gruszą; kochaj żonę całą duszą, a trząś nią j. gruszą; люби жену к. душу, тряси ее к. зрушу; {p} Maćkowa jest gruba, przysadzista: *wysmukły j. G Maćkowa; ma duszę włożoną przez Pana Boga – o człowieku nieporadnym, niezdarze: *włożył Pan Bóg duszę j. w gruszę; {s} odpowiada się z niej opryskliwie: *odgovarati***************************************

¹²⁶ „Przysłowie związane z legendą o ucieczce Matki Boskiej z Dzieciątkiem przed Herodem”.

¹²⁷ „Oto Assur jako cedr na Libanie [...] wysokiego wzrostu” (Ez 21, 3).

k. s kruszka; {p} **gruszka** {p} trzęsie się nią: *trząść j. gruszką*; {s} **jabłoń** {s} jest wysoka, rosła: *вусок к. яблан*; jest smukła: *вумак к. яблан*; ♦ {p} **głóg** {p} strzeże się go: *strzeże się tego jako głógów*.

2.5. Grzyby

♦ {pr} **GRZYB**¹²⁸ {p} po deszczu rośnie szybko – pojawiać się nagle i bardzo szybko: *wyrósł j. G po deszczu*; jest stary: *stary j. G*; po św. Marcinie jest stary: *stary j. G po świętym Marcinie*; rośnie przy drodze: *rośnie j. G przy drodze*; w koszu prezentuje swą krasę: *siedzi j. G w koszu*; siedzi, rozsiada się dumnie: *siedzi / rozsiadł się j. G*; {r} marszczy się: *сморщился, к. гриб*; {prs} **grzyby** {prs} po deszczu rosną szybko – pojawiać się nagle i bardzo szybko: *rosnąć / wyrastać / mnożyć się / powstawać j. G po deszczu*; *j. G po deszczu rosnąć / wyrosnąć*; *выпастаем / выпосло / пастѣм к. грибы (после дождя)*; *nicati / rasti k. gljive poslije kiše*; {pr} rosną szybko – o dzieciach: *dzieci i długi rosną j. G po deszczu*; *pacnym detku, к. грибку*; {p} pojawiają się licznie – o dzieciach: *rodzą się j. G*; na wiosnę pojawiają się szybko, nieoczekiwanie, w dużej liczbie: *rośnie / wyrastać / mnożyć się / pojawiać się / powstawać j. G na wiosnę*; po deszczu rosną szybko – o pannach, długach: *dzieci i długi / tak panny rosną j. G po deszczu*; łatwo zbiera się je do kobiałki: *zbiera j. G do kobiałki*; {r} rosną, powstają szybko: *pacnu, к. грибы*; {s} ktoś, kto objadł się grzybów szatańskich, plecie głupstwa: *priča (gluposti) k. da se najeo ljudi gljiva*; {r} **grzybek** {r} jest zdrowy: *здоров к. грибок*;

♦ {r} **borowik** {r} jest zdrowy: *здоров к. боровик*; {r} **borowiczek** {r} jest zdrowy: *здоров к. боровичок*; {p} **rydz** {p} jest zdrowy: *здоров / zdrów j. R*; jest zdrowy – o dziewczce: *dziewka j. R*; jest czerstwy – o człowieku zdrowym, jasnym: *wygląda / czerstwy j. R*; jest czerwony: *czerwony j. R*; {p} **rydze** {p} idzie się po nie chętnie, ale przewiduje się trudności: *idzie j. po R*; {r} **smardz** {r} jest mocno pofałdowany: *сморщенный к. сморчок*; {p} **maślak** {p} jest mokry – o zmokniętym: *zmokł j. M*; {s} **pieczarki** {s} po deszczu wyrasta szybko: *nicati k. pečurke poslije kiše*; *pacnu к. печурке после кише*; {p} **purchawka, purchatka** {p} zbija się ją: *zbić j. purchawkę / purchatkę*; jest nadęta: *nadęty j. P*; {r} **purchawki** {r} rosną szybko – o dzieciach: *pacnym detku, к. дождевички*.

2.6. Kwiaty

♦ {prs} **KWIAT** {p} świeży – o ustach, cerze: *świeży j. K*; jest strojny: *strojny j. K*; rozwija się wspaniale: *rozwinąć się / rozwijać się j. K*; nie pasuje do kożu-

¹²⁸ Por. pogodzenie perspektywy naukowej i potocznego punktu widzenia w definicji w *Innym słowniku*: „grzyb to organizm żywy rosnący podobnie jak rośliny na ziemi, najczęściej w kształcie kapelusza osadzonego na nóżce” (*Inny słownik...* 2000: t. 1, 491).

cha – o czymś nieodpowiednim, niepasującym: *pasować j. K do kożucha*; ścięty kosą spada momentalnie: *upadać / upaść j. K kosą ścięty*; {r} jest jasnoczerwony – być czerwonym: *красен, к. алыў цвет*; jasnoczerwony kwitnie pięknie – o pięknym życiu człowieka: *люди живут, к. ал цвет цветит, а наша голова – вянет, ч. трава*; {s} jest piękny – o ubraniu: *одевен к. цвует*; {p} kwiecie {p} polne – o zdradzie na świecie: *jest zdrada na świecie, j. w polnym K*; {pr} kwiatek {p} tylko świeży jest miły – o przyjaciółach, którzy powinni być zawsze mili: *przyjaciel nie ma być jako K, co / który póki świeży, póty miły*; nie pasuje do kożucha – o czymś nieodpowiednim, niepasującym: *pasować j. K do kożucha*; {r} jest piękny – o urodzie dziewczęcej: *девушка к. цветок*;

♦ {ps} róża {ps} jest piękna – o dziewczynie: *dziewczyna j. R*; *девојка румена к. ружа*; {p} jest piękna: *piękny j. R*; jest piękna – o kobiecie: *wygląda / wyglądać j. R*; jest świeża – mieć świeżą, delikatną cerę: *świeży j. R*; jest czerwona: *czzerwony j. R*; jest czerwona – spłonać na twarzy: *(za)czzerwienić się / (za)płonić się / ktoś spłonał / spłonać na twarzy j. R*; kwitnie ślicznie, woniejąc: *kwitnąć j. R*; kwitnie ślicznie – o żonie mającej dobrego męża: *u dobrego męża żoneczka j. R, a u złego draba we trzy lata baba*; nie jest podobna do makówki: *podobne j. R do makówki*; {s} dziwi się w czółnie: *уоубо се к. ружа у чуну*; {p} róże {p} są czerwone – o policzkach: *policzki j. R*; pachną przepięknie – o złotych swiniach: *i świnię złote pachną j. R*; {p} goździk {p} jest czerwony: *czzerwony j. G*; {prs} lilia {pr} jest czysta: *czysty j. L*; *чист к. лилия*; {ps} jest biała: *biała j. L*; *бео к. крин*; {p} jest piękna – o dziewczynie: *dziewka j. L*; {r} jest skromna: *скромная к. лилия*; {prs} piwonia {prs} jest czerwona, czerwieni się: *czzerwony / zacerwienić się / szczerwieniał / czerwienić się / zacerwienić się / pokraśnieć j. P*; *краснеть / покраснеть / становиться / стать красным / делаться / сделаться красным к. нион*; *crven k. božur*; {p} jest czerwona – spłonić się, zarumienić się: *płonać / zarumienić się j. P*; {r} tulipan {r} czerwienieje: *краснеть / покраснеть / становиться / стать красным / делаться / делаться красным к. тюльпан*; {p} fiolek {p} jest skromny: *skromny j. F*; kryje się w trawie – ukryć się głęboko: *skryć się / siedzi j. F w trawie*; na wiosnę jest mile widziany: *miły j. F na wiosnę*; {pr} niezapominajki {pr} są niebieskie – o oczach: *то oczy j. niezapominajki*; *(у неї) глаза к. незабудки*; {p} lukrecja {p} jest słodka: *słodki j. L*; jest nudna: *nudny j. L*; jest cikliwa: *ckliwy j. L*; {pr} mimoza {pr} jest czuła na dotyk, wrażliwa: *czuły j. M*; *он к. мимоза*; {prs} mak, mak polny {prs} jest czerwony, czerwieni się – poczerwienić ze wstydu: *czzerwony j. M*; *кто-л. / покраснеть к. мак, маков цвет*; *crven / pocervenjeti k. mak*; *zarumeniti se k. bulka*; *црвен / поцрвенети к. булка*; {p} jest nietrwały – o świecie: *ten świat j. makowy kwiat*; {r} jest jasnoczerwony: *алый к. мак*; jest piękny: *красна / красен, к. маков цвет*; rozkwita pięknie: *расцветает, ч. маков цвет*; samotny – być samotnym: *один / одна, к. маков цвет*; {p} maczek {p} rumieni się: *zarumienić się j. M*; {r} bławatek {r} jest chabrowy – o oczach: *(у него) глаза голубые / синие к. васильки*.

2.7. Owoce

♦ {s} **OWOC** {s} niedojrzały jest świeży: *mład je k. voće nezdrélo*;
 ♦ {ps} **jablko** {ps} jest rumiane: *rumiany j. J; rumen k. jabuka*; {p} wygląda po-
 nętnie: *wyglądać j. J*; tynieckie jest bardzo okazałe¹²⁹: *ładny j. tynieckie J*; na ja-
 bloni jest wesole: *wesoły j. J na jabloni*; bywa inne na zewnątrz i wewnątrz: *nie*
każde takie J wewnątrz j. zewnątrz; {s} jest czerwone: *biti crven k. jabuka*; czer-
 wone, rumiane, złote jest piękne, zdrowe – o dziecku, dziewczynie, chłopcu: *li-*
jep / zdrav k. crvena / rumena / zlatna jabuka; *девојка румена к. јабука*; roz-
 połowione – dwóch braci, dwie siostry, dwie osoby do siebie podobne: *dva bra-*
ta / dvije sestre / dvije osobe k. da si jabuku raspolovio; rozcięte – o ludzie, po-
 spółstwie: *puki su k. jabuka razrezana*; {pr} **jablka** {p} z drzewa spadają
 z hukiem: *padali j. J z drzewa*; {r} nie rosną na wierzbie – próżno czekać na coś:
дождѣшься, к. от вербы яблоков; {p} **jabluszko** {p} jest śliczniutkie: *wyglą-*
dać j. J; jest okrągłe i rumiane – o buzi: *buzia j. J*; {r} **jabluszka** {r} dojrzale –
 o polczkach: *(у него) щѣчки к. наливные яблочки*; {p} **plónka** (stp. 'owoc dzi-
 kiej jabłoni, świeży lub suszony') {p} jest kwaśna: *kwaśny j. plónka*; {s} **gruszka**
 {s} spada z gałęzi: *pasti k. kruška s grane kome*; dojrziała spada szybko: *pasti*
k. zrela kruška; {ps} **gruszki** {p} spadając z drzewa, rozbijają się: *padali*
j. G z drzewa; przebiera się w nich – wyszukiwać, wybrzydzać: *przebierać*
w czymś / w kimś j. w gruszkach; {s} są duże, okazałe, ciężkie – o grubych łzach:
цузе к. крјушке; kupuje się, chwytą się, bierze się je łatwo: *kupiti / hvatiti / bra-*
ti što k. kruške; {p} **gniłka** {p} jest bardzo miękka: *miynki j. G*; {s} **gniłki** {s}
 spadają szybko i w dużej ilości: *padati / popadati k. gnjile kruške*; {p} **uługalki**
 {p} przebiera się je, wybiera się je – o czymś, o kimś: długo wybierać, nie móc
 się zdecydować na wybór kogoś, czegoś, grymasić przy wyborze czegoś, wyszu-
 kiwać, wybrzydzać: *przebiera / przebierać w czymś / kimś / wybierać między*
kimś j. w uługalkach; {p} **duła** (gw. 'rodzaj gruszki') {p} (nie) jest zła: *zły j. D*;
 {p} **pieczka** (ciesz. 'suszony owoc, szczególnie uługalka') {p} jest wysuszona –
 być chudym: *chudy j. P*; {r} **brzoskwinia** {r} jest aksamitna – o policzkach,
 skórze: *у неѣ щѣку / кожа к. перцук*; jest piękna, dojrzła, dorodna – o dziew-
 czynie: *девушка к. перцук*; {prs} **śliwka, śliwa** {pr} jest fioletowa – o nosie: *nos*
j. Š; нос к. слива; {ps} jest duża – o guzie: *guz j. Š / śliwa*; *чворызга к. шывизга*;
 {p} połyka się ją z łatwością: *latwo j. śliwkę polknąć*; wpada w kompot – przyjść
 nie w porę, znaleźć się w kłopotliwej sytuacji, w położeniu bez wyjścia: *wpaść*
/ wpadł j. Š w kompot; wpada w kompot – o łasce: *wpadł w łaskę j. Š w kompot*;
 wpada w kompot – o szczęściu: *wpadł w szczęście j. Š w kompot*; wpada w tra-
 wę – o szczęściu: *wpadł w szczęście j. Š w trawę*; wpada w kanalizację – uwi-
 kłać się w trudną, nieprzyjemną sprawę, znaleźć się w przykłej sytuacji: *wpaść*

¹²⁹ „Tyniec – miejsc. pod Krakowem z klasztorem oo. Bernardynów; okolice słyną z sadow-
 nictwa”.

j. Ś w kanalizację; zziębnięta – o sinym z zimna: *zziąbl j. Ś*; {pr} **śliwki** ⟨p⟩ podlegają fermentacji winnej – o bolącej głowie po nich: *w głowie j. po śliwkach; (u niego) w głowie j. w brzuchu po śliwkach*; jest się po nich bladym, mizernym: *wygląda j. po śliwkach*; ⟨r⟩ są czarne – o oczach: *глаза чёрные к. сливы*; {p} **wiśnia** ⟨p⟩ jest czerwona, czerwieni się, rumieni się: *czerwony / zaczerwienił się / zarumienił się j. W*; skawińska jest dojrzła – o pannie¹³⁰: *dojrzała / panna j. skawińska W*; {r} **wiśnie** ⟨r⟩ są okrągłe, czarne – o okrągłych i czarnych oczach: *у него глаза к. вишни*; są czarne – o oczach: *глаза чёрные к. вишни*; ♦ {pr} **orzech** ⟨p⟩ bywa pusty, zwłaszcza stary: *pusty j. (stary) O*; jest zdrowy: *zdrowy j. O*; jest zdrowy, jędrny – o dziewczynie: *dziewczyna j. O*; dziurawy jest niesmaczny: *smaku by w dziurawym orzechu*; niełatwo się go rozgryza – trudno coś zrobić: *łatwo j. O zgryźć*; niełatwo się go zgryza – o kłamstwie: *u niego skłamać j. O zgryźć*; ⟨r⟩ łatwo się rozłupuje – robić coś z łatwością: *делает что-то к. ореху щёлкает; щёлкать к. ореху*; bez jądra jest bezwartościowy – o pustych słowach: *пустые слова – ч. ореху без ядра*; {p} **migdalek** ⟨p⟩ jest delikatny: *delikatny j. M*; {p} **ślonecznik** ⟨p⟩ obraca się za słońcem: *obraca się j. S za słońcem*; ♦ {pr} **malina** ⟨p⟩ jest czerwona: *czerwony j. M*; jest dorodna – o dziewczynie bardzo urodziwej, hożym dziewczęciu: *dziewczyna / dziewczę j. M*; jest dorodna – o chłopcu: *chłopiec j. M*; jest piękna – o buzi: *buzia j. M*; *dziewczyna z buzią j. M*; pachnie pięknie – o własnej bździnie: *moja bździna j. M*; *twoja bździna j. zdechlina*; ginie szybko: *zginął j. M*; ⟨r⟩ jest czerwona – o ustach: *(у неё) губы к. малина*; {pr} **malinka** ⟨p⟩ jest czerwona: *czerwony j. M*, *biały j. Raszynka*; zjada się, bierze się ją łatwo: *zjadł / brał j. malinkę*; ⟨r⟩ oskubuje się ją łatwo – oskubać do cna: *обобрали, к. малику*; {r} **porzeczeki** ⟨r⟩ są czarne – o oczach: *глаза чёрные к. смородины*; {r} **porzeczenki** (porzeczusie) ⟨r⟩ są czarne – o oczach: *глаза чёрные к. смородинок*; {r} **żurawina** ⟨r⟩ jest czerwona: *красен, к. клюква*; zbiera się ją dopiero po przymrozkach: *едет, ч. по клюкву ягоду*; {r} **żurawinka** ⟨r⟩ jest napęczniała od soku – o pociąganiu (alkoholu): *налился, к. клюковка*; {ps} **tarka** (tarnina) ⟨ps⟩ jest mała i czarna – o oczach: *oczy j. T*; *очи к. тръине*; {p} **jagoda** ⟨p⟩ jest piękna: *piękny j. J*; jest okazała, dorodna – o hożej pannie młodej: *panna młoda j. J*; jest okazała – o hożej, dorodnej, rumianej dziewczynie, kobiecie: *dziewczyna / kobieta j. J*; jest rumiana: *rumiany j. J*; jest jędrna, rumiana – o policzkach: *policzki j. J*; jest czerwona: *usta j. J*; po św. Marcinie nie jest młoda: *młoda / młody j. J po świętym Marcinie*; {p} **jagody** ⟨p⟩ na skale nie są użyteczne ludziom, a tylko wronom (ptakom) – o skapcach: *skapiec jest jako na skale J: ludziom nic po nich, jeno wronom gody*; {pr} **jagódka** ⟨p⟩ połknięcie jej jest łatwe – o gładkim okłamywaniu: *u niego skłamać j. jagódkę połknąć*; ⟨r⟩ jest dorodna – o hożej dziewczynie: *девушка к. ягодка*; ♦ {prs} **cytryna** ⟨prs⟩ jest żółta: *żółty j. C*; *жёлтый, к. лимон*; *żut k. limun*; ⟨pr⟩ jest kwaśna: *kwaśny j. C*; *кислый к. лимон*; ⟨ps⟩ wyciska się ją: *wyciskać / wycisnąć kogoś j. cytrynę; (ис)цедити кога к. лимун*;

¹³⁰ „Skawina – mias. w Krakowskim”.

⟨p⟩ ktoś, kto ją zjadł, ma kwaśną minę: *wygląda, jakby cytrynę zjadł*; ⟨r⟩ wyciśnięta, wyżęta jest sflaczała: *быть / кто-л. к. выжатый лимон*; ⟨s⟩ wyciśniętą wyrzuca się bezceremonialnie: *odbaciti k. iscedeni limun koga*; ⟨r⟩ **pomarańcza** ⟨r⟩ jest ruda: *рыжий к. апельсин*; jest żółta: *жёлтый к. апельсин*; jest jasna: *ясно к. апельсин*; ⟨r⟩ **gorzka pomarańcza** ⟨r⟩ jest żółta: *жёлтый к. помаранец*; ⟨p⟩ **figa** ⟨p⟩ jest mała: *малы j. F.*

2.8. Części roślin

♦ ⟨r⟩ **korzeń** ⟨r⟩ idące z niego (pędy) rosną szybko – szybko wzrastać: *растеть, к. из корня идет*; coś odcięte od korzenia spada ciężko: *свалился, к. с корня срезан*; ⟨prs⟩ **pień** ⟨prs⟩ stoi nieruchomo: *stać / stanąć / stoi j. P; стоять / стоит / стал, к. пенёк; stajati ukočen k. panj*; milczy uparcie: *milczeć / milczy j. P; молчит, к. пенёк; šutjeti k. panj*; siedzi nieporuszenie, nie mówiąc ani słowa: *siedzieć / siedzi j. P; сидеть к. пенёк; sjediti ukočen k. panj*; ⟨pr⟩ jest głupi: *глупи j. P; глуп, к. пенёк*; jest głuchy – być kompletnie głuchym: *gluchy / być głuchym j. P; глухой к. пенёк*; ⟨p⟩ jest tępy: *тёпы j. P*; jest samotny: *самотны / сам j. P; śpi twardo: śpi j. P*; leży nieruchomo – ani się poruszyć, leżeć, nie mówiąc ani słowa: *leżeć / leży j. P*; strzela się weń trafnie, bez trudu: *strzela j. w P*; mówi się, gada się do niego na próżno: *mówić / gadać j. do pnia*; nie służy ptakom – o niezdarze, flegmatyku: *ochotny / ochoczy / rączy / chyży by / jako j. P na ptaki*; ⟨r⟩ jest nieruchomy: *неповоротлив / поворотлив, ч. пенёк; один к. пенёк, а другой к. колода*; jest wypalony – o samopoczuciu: *в красный день / живем и в красный день, к. обгорелый пенёк*; nie jest lepszy od kłody: *один к. пенёк, а другой к. колода*; ciska się nim przez kłodę: *валит, к. пенёк через колоду*; ⟨s⟩ jest pijany: *pijan k. panj*; rąbie się na nim – odpowiedzieć, zadecydować itp. ostro: *sjeći / odsjeći / presjeći k. na panju / po panju*; na ziemi niezoranej wskutek przeskoczenia pluga jest sam – o samotności po śmierci wszystkich bliskich: *оста jedan к. пањ у лажину*; ⟨p⟩ **śęk** ⟨p⟩ jest twardy: *тврды j. S*; marznie: *змарзнąć j. S*; ⟨rs⟩ **kora** ⟨r⟩ brzozowa marszczy się, zwija się w ogniu: *вертится / коробится, к. береста на огне*; ⟨s⟩ dębowa nie jest gładka: *гладак к. растова кора*; ⟨p⟩ **brzozowa skóra** ⟨p⟩ powleczonej nią – o wyglądzie: *wygląda jakby brzozową skórą powleczonej*; ⟨r⟩ **łub** (kora) ⟨r⟩ zwija się – w przeciwieństwie do draństwa, od którego się nie umiera, z nadmiernej czystości można zwinąć się na tamten świat: *от погани не умирѣиъ, а с чистоты, к. с лубка, свернѣишься*; ⟨ps⟩ **łyko** ⟨p⟩ jest wysuszone: *suchy j. Ł*; ⟨s⟩ puszcza się je w dół rzeki – puścić coś, nie żałując tego: *pustiti što k. liko niz vodu*; ⟨s⟩ **miazga** ⟨s⟩ dereniowa jest zdrowa – być dobrego zdrowia: *zdrav k. drenova srž*; ♦ ⟨ps⟩ **gałąź** ⟨p⟩ łamie się ją łatwo: *złamać coś / kogoś j. G*; trzęsie się nią – potrząsać kimś gwałtownie: *trząść kimś j. gałęzią*; ⟨s⟩ odcięta, przelamana, oderznięta jest sucha, martwa – być bez siły: *biti kao suha / mrtva / odsječena grana*; odcięta, złamana jest osamotniona: *biti / stajati kao odsječena / odrezana / prelomljena grana*; pobity nią

jest obolały: *biti k. granom pobijen*; {prs} **pręt, wić, witka** {rs} jest goły – być bez niczego: *зол. к. нпым; гол к. šipka*; {p} nieskręcona, nakręcona jest niezgrabna – chodzić niezgrabnie: *chodzi j. nieskręcona / nakręcona W*; {s} jest cienki: *манах к. нпым; drży na wodzie – drzeć, dygotać: drhati / tresti se k. prut / šiba na vodi*; drży silnie – drzeć ze strachu: *drhati k. prut*; {rs} **pręcik, witeczka** {r} jest giętki: *гибкий к. нпымук*; {s} łamie się go łatwo – łamać kogoś: *lomiti koga k. prutić*; {p} **brzezina** (cięte gałęzie) {p} jest giętka – o dziewczynie: *dziewczyna j. B*; {r} **chrust** {r} suchy zapala się łatwo: *вспыхнуть к. сухой хворост*; spala się szybko: *гореть к. хворост*; {prs} **kij** {rs} jest cienki – być chudym: *он худой к. палка; танак / сух к. palica*; {p} nasiekany jest ostry: *chlop ma być j. nasiekany K*; ktoś, kto go połknął, jest sztywny – być nienaturalnie wyprostowanym, sztywnym: *ктоś wygląda / sztywny, jakby K połknął; jakby K połknął sztywny / prosty*; ktoś, kto go połknął, jest sztywny – stać prosto: *jakby K połknął, stoi*; ktoś, kto go połknął, jest sztywny – chodzić sztywno, dumnie: *ктоś chodzi za kimś / chodzi jakby K połknął; jakby K połknął, stąpa; stąpa, jakby K połknął*; ktoś, kto go połknął, jest sztywny – tańczyć sztywno: *jakby K połknął, tańczył*; nie trąbi się weń – o czymś kiepskim: *jakby w K trąbił*; wiszące na nim rzeczy są obsunięte: *odzież / płaszcz / suknia / ubranie wisi (na kimś) j. na kiju*; wypuścić z niego – powiedział lub zrobił coś bez sensu: *j. z kija wypuścił; kij w błocie – o niedorzecznej odpowiedzi: odpowiedź j. kijem w błoto*; uderza się nim w błoto bezcelowo: *jak gdyby kto kijem w błoto uderzył*; nie pasuje do dupy: *pasuje mu j. K do dupy*; nie płynie z niego szczęście – być pod rządami kija: *щະчະście j. nie z kija, to z pięście*; {r} lipowy jest cienki – o nogach: *ножки, к. лутошки*; lipowy odziera się z kory: *облупил, к. лутошку; обобрать к. лутоху*; {p} **patyk** {p} jest chudy: *chudy j. P*; jest cienki: *cienki j. P*; znamionuje instynkt: *instynkt j. P*; jest suchy: *suchy j. P*; w lesie jest bogaty: *bogaty j. P w lesie*; jego grubość – o grubej igle, za grubej igle do szycia: *igła gruba j. P*; jest nierównych kształtów – o czymś niezgrabnym, do niczego: *polityka j. z patyka*; wiszące na nim ubranie jest obsunięte: *ubranie wisi na kimś j. na patyku*; kruchy łatwo złamać: *зламаć coś / złamać kogoś j. kruchy P*; {p} **patyki** {p} dwa – o cienkich i długich nogach: *mo nogi j. dwa P*; są cienkie – o chudych i długich rękach: *ręce j. P*; ♦ {prs} **liść** {prs} trzęsie się, drży: *drzeć / drży j. L; дрожим / трясется, к. лист; drhati / tresti se k. list*; liście osiki trzęsą się – drzeć ze strachu, dygotać ze zdenerwowania: *drzeć / chwiać się / trząść się j. L osiki / osiny; дрожат / трясется, к. осиноый лист / лист на осине; трести се / треперити к. ясиков лист*; {p} wiadnie, jest kruchy – o życiu człowieka: *человек / życie człowieka jest jako L; świat j. las, człowiek j. L*; jest przenoszony przez wiatr – o kimś niestałym, o kimś, kto nie może pobyt długo na jednym miejscu: *być / ktoś j. L na wietrze*; od niego do korzenia jest daleko – o dystansie między słowem a uczynkiem: *od słowa do uczynku tak daleko, j. od liścia do korzenia*; na drzewie rozwijają się bujnie – przybywać czegoś: *przybywa mu j. liścia na drzewie*; {r} marnieje: *высох, к. лист*; z łaziennej miotłki używanej w łaźni parowej przyczepia się – natrętnie czepiać się ko-

gość, czegoś: *привязаться к кому-л. / пристать / пристал, к. / будто / словно / точно банный лист; липнуть / льнет, к. банный лист*; na osice drzy silnie: *дрожит, к. лист на осине*; osika zawsze drzy – o ubogim: *убогий, ч. осиновый лист: все дрожит*; osiki są okrągłe, na długich, spleśzczonych i wiotkich ogonkach – o kimś mocnym w języku mimo drżących nóg: *язык, ч. осиновый лист: во всякую, а ноги, ровно на воде, не держатся*; jest bardziej ważki niż trawa – zjawić się natychmiast: *стань передо мной, к. лист перед травой; хозяин, стань передо мной, к. лист перед травой*: ni черен, ni зелен, а таким, каков я; я принес тебе красно яичко¹³¹; liście sklejaą się ze sobą – o pieśniadach: *к. лист к листу, так деньги к деньгам липнут*; (s) drzy na wietrze: *drhati k. list na vjetru*; {rs} liście (r) wyścielają miętko podłozę – o słowach, deklaracjach słownych, złotoustości: *словами, ч. листьями стелет, а делами, ч. иголками колет*; jesienne są rozrzucone, roznoszone: *разметало, к. осенние листья*; (s) w lesie jest ich mnóstwo – mieć czegoś dużo: *ima čega k. na gori lista*; {pr} listek (p) trzęsie się mocno: *trząść się j. L*; mimozy jest bardzo wrażliwy na dotyk: *wrażliwy j. L mimozy*; osiki drzy, trzęsie się – drzeć bardzo mocno: *drzeć / trząść się / chwiać się j. L osiki*; (r) jest cieniutki: *тонкий к. листик*; {p} czetyna (gw. 'igłowie drzew leśnych, zwł. świerkowe') (p) w lesie jest jej dużo – zwrot żartobliwy o kawalerze, który myśli, że jest jedyny: *ty myślisz, żeś je jedyny, а je was j. w lesie czetyny*;

♦ {p} pąk (p) pąk rózý jest świeży – o cerze: *свежий j. P rózý*; {r} pączek kwiatu (r) jest piękny, świeży – o dziewczynie: *девушка к. бумои*; {p} bagniatko (p) połyka się je bardzo gładko: *łyка j. B*¹³²; {p} piatek (p) rozwija się bez trudu – komuś coś się udało, ułożyło się łatwo, bez trudu, pomyślnie: *idzie / coś idzie / komuś idzie / poszło / poszło mu / pójdzie / wywijać się / wywinąć się j. z platka*; ♦ {ps} cierni, tarń (p) strzeże się go: *strzeże się tego jako ciernia*; w pięcie nie jest potrzebna: *potrzebny j. T w pięcie*; (s) przechodzącemu po nim sprawiają ból: *іci k. po trnju*; pod sercem jest zawada – o wielkiej trudności, zgryzocie: *stajati k. trn pod srcem*; siedzący na nim jest pobudzony, zaniepokojony: *sjediti k. na trnju*; trudno na nim być spokojnym: *biti k. na trnju*; {p} ciernie (p) pęk cierni bardziej kole, niż chroni – o doświadczeniu: *doświadczenie j. pęk cierni, częściej ukole niż ochroni*; są złe: *zły j. cierni*; {p} kolce (p) złote w pysku świni – o niewieście pięknej a głupiej¹³³: *niewiasta piękna а глупа jest j. złote K w pysku świni*; ♦ {p} badyl (p) jest cienki: *cienki j. B*; {p} badyle (p) są cienkie – o nogach: *nogi j. B; nogi cienkie j. B*; {p} lęt (p) jest goły: *goły j. L; ody-ma się j. jeż, а goły j. L*; ♦ {p} strąki (p) są nabrzmiałe – o żyłach: *żyły nabrzmiały j. S (grochu)*; {p} miech (p) chmielu jest ciężki: *taki ciężki j. M chmielu*; {p} makówka (p) jest mała – o ciasnocie umysłu: *główka j. M; główka j. M, а rozumu jakby napłwał / а rozumu huk*; spada – o głowie: *spadnie główka j. M*;

¹³¹ „Zaklinanie o północy przyzywające ducha domowego, który się wtenczas zjawia”.

¹³² „U ludu był zwyczaj połykania bazi wierzbowych jako rzekomego lekarstwa na ból gardła”.

¹³³ Zob. Prz 11, 22.

{p} **głęb** {p} jest głupi: *głupi j. G; wielki / wyrósł j. dąb, a głupi j. G*; {pr} **kłos** {p} jest gruby – o przędzy, o nitkach grubych w przeciwieństwie do cienkich: *równa przędza: jedna nitka j. włos, druga j. K*; {r} utkwiał we włosach: *забился, к. колос в волос*; {r} **źdźbło trawy** {r} jest delikatne: *быть к. былинка*; unosi się na wietrze: *быть к. былинка на ветру*; w polu – być w obcych stronach: *на чужой стороне, к. былинка в поле*; przy drodze jest narażona na zniszczenie: *чувствовать себя к. былинка у дороги*; ♦ {p} **pestka** {p} jest szorstka: *gładki j. brzoskwinia P*; jest kształtna – o zgrabnej, obrotnej dziewczynie: *dzielcha j. P*; {r} **pestki słonecznika** {r} łuska się je łatwo – sprawić się z czymś gładko: *щёлкать к. семечки*; {p} **łupina** {p} potrząsa się nią gwałtownie: *trząść kimś j. lupina*; {s} **siemię** {s} strzeże się je: *čuvati koga, što kao za sjeme*; {s} **zołędz** {s} odnosi się do grubej maki: *крынно брашно к. жур*; {p} **zołędzie** {p} są małe – o jądrach, sercu: *jaja / serce j. Ż*; {s} **szyszka** {s} pływa swobodnie: *plije k. šiška*; {p} **ziarno** {p} maku jest drobne: *drobny j. Z maku*; ♦ {p} **próchno** {p} jest głuche – o obojętności: *obojętność j. P: ni dźwięku, ni kleju*; nie świeci: *świeci j. P*; nie świeci w nocy: *świeci się j. P w nocy*.

3. Zwierzęta

3.1. Zwierzę

♦ {prs} **ZWIERZĘ**, **zwierz** {prs} pracuje ciężko, z wytężeniem: *harować j. Z; вкалывать к. зверь*; *raditi k. životinja*; {ps} miota się po klatce: *miotać się j. Zw po klatce; метаться к. зверь в клетке*; {p} zionie, dyszy ciężko: *zionąć / ziać j. Z*; wyje przeraźliwie: *wyc j. Zw / Z*; ciągnie je do lasu: *ciągnie j. knieja zwierza*; po klatce chodzi z miejsca na miejsce: *chodzi j. Z w klatce*; biega po klatce – poruszać się po jakiejś przestrzeni niespokojnie, nerwowo: *biegać j. Zw po klatce*; wściekle rzuca się impulsywnie: *rzucić się / miotać się / zrywać się j. wściekle Z*; wściekle biegnie szybko: *biec j. wściekle Z*; wściekle wpada raptownie: *wpadać j. wściekle Z*; szczuje się je – ściga kogoś, prześladować go: *szczuć kogoś j. Z*; nienadające się ani do pracy, ani do pacierza – o pijaku: *pijak podobny do zwierza: ni roboty, ni pacierza*; spłoszone pierzcha natychmiast: *pierzchać / uciekać / wybiegać j. spłoszone Z*; spłoszone zrywa się nagle: *zerwać się j. spłoszone Z*; spłoszone mknie co tchu: *biec / mknąć / pędzić j. spłoszone Z*; {r} jest drapieżne: *хищный, к. зверь*; jest chytne: *хитрый, к. зверь*; szaleje: *бушевать к. зверь / животное*; miota się: *метаться к. зверь*; zachowuje się dziko: *вести себя к. зверь*; gyczu przeraźliwie: *реветь к. зверь*; jest wygłodniałe: *проголодаться / хотеть есть к. зверь*; je dużo, chciwie i brzydko: *есть к. зверь*; rozdrażnia się je: *надразнить, к. зверя*; na niezwykłe, osobliwe patrzy się ze zdziwieniem: *смотреть на кого-то к. на диковинного зверя*; na zamor-

skie patrzy się z zainteresowaniem: *смотреть на кого-то к. на заморского зверя*; {s} przegania się je, przepędza się je bez skrępow: *(про)гонити / гоняти кога к. животину*; pije dużo – upijać się: *napiti se к. зверя*; {r} zwierzęta {r} walczą, biją się zaciekle między sobą: *драться к. звери*; {r} zwierząt-ko (dem. *зверёк*, pot. *зверёныш*) {r} zaszczute patrzy z przestachem: *смотреть / глядеть к. затравленный зверёк / зверёныш*; zastraszone patrzy bojaźliwie: *смотреть / глядеть к. запуганный зверёк / зверёныш*; ♦ {pr} zwierz dziki {pr} szczuje się go: *щучь j. дикого зверя*; *травить к. дикого зверя*; ryczy przeraźliwie: *рычал j. дикого зверя*; *реветь к. дикий зверь*; {p} wyje przerażająco: *выч j. дикого зверя / дикое животное*; boimy się go: *баць się когось j. дикого зверя*; {r} zachowuje się niestosownie: *вести себя к. дикий зверь*; ukrywa się przed niebezpieczeństwem, w przerażeniu: *прятаться к. дикий зверь*; pędzi – gonić za kimś co tchu: *нестись за кем-то к. дикий зверь*; rzuca się zaciekle: *наброситься на кого-то к. дикий зверь*; przycza się: *затаиться к. дикий зверь*; {r} zwierzęta dzikie {r} zachowują się nienależycie: *вести себя к. дикое животное*; {p} zwierzę robocze {p} pracuje ciężko: *работать j. ЗР*; traktuje się je bardzo źle, okrutnie: *трактовать когось j. было робоче*; {ps} bydlę (zwierzę w ogóle) {p} upija się do nieprzytomności: *спить się / спить / upić się / upil się / schlać się / pijany j. B*; żyje niemoralnie, rozpustnie: *жыч j. B*; traktuje się je źle: *трактовать когось j. B*; {s} nienawidzi się je – nienawidzić kogoś z całej duszy: *mrziti кога к. скота*; ♦ {p} ssak {p} jest głupi: *глупи j. S*.

3.1.1. Zwierzęta dziko żyjące

3.1.1.1. Zwierzęta żyjące na terenie badanego obszaru językowego

♦ {pr} **tur** {pr} jest bardzo silny: *silny j. T*; *сильный к. тур*; {p} jest olbrzymi, masywnie zbudowany – o chłopie, mężczyźnie: *хлоп / кто / rozrośnięty j. T*; jest potężny – o masywnej kobiecie mającej szczupłe dzieci: *кo b i t a j. T*, to dzieciak j. *wiór*; wygląda czerstwo, zdrowo: *выгляд / выглядяч j. T*; ma potężną głowę: *голова j. u тура*; jest wojowniczy, agresywny: *natura j. u тура*; krew jest w nim wrząca: *кrew jako u тура*¹³⁴; chodzi ciężko: *chodzi j. T*; ryczy głośno: *рыч j. T*; ranny ryczy przeraźliwie: *рычещ j. ранны Т*; wpatrywać się w niego – wpatrywać się w kogoś, w coś z przejściem jak w obraz, jak w tęczę, jak urzeczony: *wlepić w coś / когось очы j. w тура*; wpatruje się w niego z zachwytem: *впатруе się j. w тура*; {p} **żubr** {p} jest potężny – o chłopie: *хлоп j. Ż*; ryczy przeraźliwie: *рыч j. Ż*; chodzi ciężko: *chodzi j. Ż*; w puszczy buja swobodnie: *буяа собіе j. Ż w puszczy*; strzela się do niego: *стрелачь by w żубра*¹³⁵; ♦ {prs} **niedźwiedź** {prs} jest mocny: *silny j. N*; *силен, к. медведь*; *jak к. медведь*; *jak*

¹³⁴ „Zwrot stosowany do zuchwalców i awanturników”.

¹³⁵ „Wedle Brücknera mówiono tak nie o celnych, lecz o gęstych, licznych strzałach”.

к. *межд*; porusza się, chodzi ociężale: *poruszać się / rusza się / chodzi j. N; поворотлив, ч. медведь; крѣпату се к. медведь; (pr) jest niezgrabny: zgrabny j. N; неуклюжий к. медведь; jest mocno owłosiony: kosmaty / kudłaty j. N; wygląda j. N; лохматый к. медведь; (p) jest spasiony: spasty j. N; ma ogromną łapę: łapy by u niedźwiedzia; ma wielkie nogi – o mającym duże nogi i małą głowę: głowa j. u śledzia, nogi j. u niedźwiedzia; nie jest pokorny: pokorny j. N, a wysmukły j. бѣбен; jest srogі – o mrozie: mróz j. N; borowy jest dziki: dziki j. N borowy; jego głaskanie nie jest czułe: głaszcze j. N; liże swoje łapy – o zbliżnianiu się ran na starość: lata z statkiem każą siedzieć, łapę lizać jako N; ssie, liże łapę – przymierać głodem lub doznać zawodu¹³⁶: łapę j. N ssać / lizać; drzemie w zimie – przesiypiać każdą chwilę: drzemie j. N w zimie; mamże o dziurę: tamże j. N o dziurę; mruczy głośno: mruczy j. N; sapie ciężko: sapać j. N; ryczy okrutnie: ryczał jako N; na wodzie obraca się nieporadnie: obraca się j. N na wodzie; na lodzie obraca się niezdarnie: obraca się jako N na lodzie; w matni rzuca się gwałtownie: targać się / szarpać się / szarpnąć się j. N w matni; będąc na łańcuchu, szarpie się: skacze j. N na łańcuchu; zraniony rzuca się napastliwie: rzucił się j. zraniony N; bilewiczowski chodzi na dwóch łapach¹³⁷: chodzi j. N bilewiczowski; nie nadaje się do tańca: zdalny j. N do tańca; tańczy / tańczy j. N; wodzi się go za nos: wodzi go za nos j. niedźwiedzia; dawanie mu miodu – chwalenie chlubnego: chlubnego chwałąc, jak by niedźwiedziowi miodu, kotce mleka, karpiovi w sadzawce dal słodu; borowy żyje dziko: żyje j. N borowy; (r) jest zdrowy: здоров, к. медведь; chodzi, przestępując z łapy na łapę: ходить (переваливаясь) к. медведь; zachowuje się niezdarnie: вести себя к. медведь; ssie łapy – nie będzie z czego żyć: к. медведь, лапы сосать не станешь; chrapie głośno – o głośnym chrapaniu: храпит к. медведь; niezgrabnie poluje na wróble: гоняется, к. медведь за воробьями; nie łowi przepiórek: ловить, к. медведь перепелку; żyje samotnie w gawrze: живет один / один / сидит, к. медведь в берлоге; w lesie z łatwością zgina pałaki – naprostować: иной правит / правит, к. медведь в лесу дуги гнет; w borze rządzi się wedle własnego uznania – o gospodarzu w domu: хозяин в дому, ч. медведь в бору: ч. к. хочет, так ворочает; dobiera się do pasieki: забрался, к. медведь на пасеку; (s) nie zbiera zgniłych gruszek: бира к. межд гниле крушке; (p) niedźwiedzie (p) niedźwiedzie mocują się: łamią się j. N; nie nadają się do tańca: prowadzą się j. N w taniec; wodzącemu je wiedzie się dobrze: так му się wiedzie, jakby wodził N; wyprawiający się na nie ukrywa się w kożuch: wyprawil się j. na N; (p) niedźwiadek (p) zanim ukąsi, przeliże – o pochlebcy: pochlebca подобен jest do niedźwiадка, który nie ukąsi, аz pierwszej przeliże; ♦ {prs} wilk (prs) jest głodny: голодный / być голодным j. W; проголодаться / хотеть есть /*

¹³⁶ „Pogłos *Historii naturalnej* Pliniusza, jakoby niedźwiedź odżywał się w czasie snu zimowego, ssąc tylko swoją łapę”.

¹³⁷ „Józef Bilewicz miał w swoim majątku oswojonego niedźwiedzia, który chodził na tylnych łapach, gdyż przednie miał przyrośnięte do pleców”.

голоден, к. волк; *gladan k. vuk*; *гладан к. курпак*; jest bardzo żarłoczny: *żarłoczny j. W*; *прожорливый, к. волк*; *прожорлив к. вук*; nie jest przyjacielem owcy: *byli sobie przyjaciółmi j. W z owcą*; *любим, к. волк овцу*; *ljubit' kako vuk ovcu*; (pr) patrzy złowrogo, ponuro: *patrzeć / popatrzeć / spoglądać j. W*; *смотреть / глядеть на кого к. волк*; (ps) je żarłocznie i dużo: *żre / jeść / je j. W*; *jestu к. вук*; (p) jest buri: *buri j. W*; jest niewierny: *niewierny j. W*; jest pyszny: *pyszny j. W*; jest drapieżny – antyteza katolika: *jest kto katolik jako W*; jest chciwy na mięso: *chciwy j. W na mięso*; jest obżarty: *obżarty j. W*; jest zmokły: *zmokły j. W*; zmokły jest nieruchawy: *chodzi / pogląda j. zmokły W*; jego oczy błyszczą się: *oczy błyszczą / świecą j. u wilka / wilkowi*; w nocy jego oczy świecą się: *świecą mu się oczy by wilkowi w nocy*; wyje przeraźliwie: *wyje j. W*; zły ma bardzo groźne spojrzenie – o groźnie skurczonej twarzy: *nwarz się kurczy j. u (złego) wilka*; boi się bębna: *boi się j. W bębna*¹³⁸; skowyczy przeraźliwie, żałośnie: *skowyczeć j. W*; ranny skowyczy przeraźliwie, żałośnie: *skowyczeć j. ranny W*; żyje w pojedynkę, w samotności, odosobnieniu: *sam j. W*; chciwie wypatruje ofiary: *ogłada się j. W*; skrada się ostrożnie, cicho: *skradać się j. W*; pręży się do skoku: *sprężyć się j. W do skoku*; krąży wokół owczarni: *krążyć j. W kolo owczarni*; kręci się wokół stadniny: *kręci się j. W kolo stadniny*; jest wrogiem baranów: *miłuje go j. W barana*; *miłują się j. W z baranem*; wygłodzony bieży na barana: *bieży jako zgłodzony W na barana*; z baranem, owcą nie dzieli się: *dzieli się j. W z baranem / owcą*; żyje w nieprzyjaźni z owcami: *byli sobie przyjaciółmi j. W z owcą*; zachłannie patrzy na owce: *pogląda jako / j. W na owce*; jest chciwy na owce: *chytry j. W na owce*; dybie na owce: *dybie / czatuje j. W na owce*; czyha na kozę: *dybie / wre na niego j. W na kozę*; z lasu dybie na kozę: *dybie nań jako na kozę W z lasu*; wre na kozę – o chłopie niepałającym sympatią do szlachcica: *chłop wre na szlachcica j. W na kozę*; w przeciwieństwie do łagodnego lizania kota drze okrutnie – o zakłamanym zachowaniu: *liże j. kot, a drze j. W*; wyje za górami – o śpiewie: *śpiewa j. W za górami*; wygląda z nory – lustrować sytuację: *wygląda j. W z nory*; jest szkodny – o głodnym żaku: *żak, gdy głodny, j. W szkodny*; jego postem jest kobyli ogon: *on tak pości j. W za kobyli*; zna się do karety: *zgrabny j. W do karety*; nie zna się na gwiazdach: *zna się na rzeczy by W na gwiazdach*; nie potrafi grać na cymbałach, gitarze, skrzypcach: *gra j. W na cymbałach / gitarze / skrzypcach*; tłucze się okropnie: *tłucze się j. W*; o żelaznym mówi się, plecie się: *mówi / mówić / plecie j. o żelaznym wilku*¹³⁹; bajki o żelaznym wilku słucha się z niedowierzaniem: *słuchać czegoś j. bajki o żelaznym wilku*; o żelaznym słucha się, pisze się jako o czymś nieprawdopodobnym: *pisać o czymś / słucha j. o żelaznym wilku*; *jakoby o żela-*

¹³⁸ „Bębna używano dawniej przy polowaniach z nagonką”.

¹³⁹ „Gedymin, Wielki Książę Litewski, 1320 r., zabiwszy tura pod Wilnem, zasnął i śniło mu się o wilku żelazną okrytym zbroją, a w gardle jego słyszał stu wilków wyjących. Kapłan Krywe-Kryweje wytłumaczył, że to znaczy gród warowny z mnogością niezskańców. Założył więc Wilno”.

znym wilku *bajał / gadał*; nieugłaskany siedzi w gotowości, jest nieobłaskawiony: *siedzi j. W nieugłaskany*; krzyczy się nań: *krzyczy j. na wilka*; stroni od sieci: *stroni od niego j. W od sieci*; trudno go nagać do sieci: *trudno nagać j. wilka do sieci*; wpada do sieci: *mam cię j. wilka w sieci*; w sieci biją go: *biją / stłukli / zbili j. wilka w sieci*; wpada w jamę – o sytuacji bez wyjścia: *wpadł / wpaść j. W w jamę*; w jamie jest potulny: *potulny j. W w jamie*; w dole jest pokorny: *pokorny j. W w dole*; w dole jest ujarzmiony: *siedzi j. W w dole*; nie chce mu się orać – nie mieć ochoty do pracy: *tak mu się chce pracować, j. wilkowi orać*; szczuje się go: *szczuć j. wilka*; targa się na łańcuchu: *targać się j. W na łańcuchu*; zobaczywszy go, boimy się: *złkł się, jakby wilka zobaczył*; patrzy się na niego z przestachem: *patrzy j. na wilka*; iść mu w gardziel – narażać się na niebezpieczeństwo: *iść j. w wilka gardziel*; między brytanami nie jest w stanie wykazać się mądrością – o kontraście inteligencji chłopca wśród dworzan: *chłop głupi między dworzany jako W między brytany*; jest zagrożeniem dla wsi: *stoi j. W nade wsią*; szusy biegnącego przez pole są jednakowo długie i równe – o ściegu jednakowej długości i idealnie równym: *szyje j. W przez pole*; nie jest pomocnikiem w orce – o braku pożytku z kogoś: *tak się tobą dorobi, j. wilkiem zorze*; szczwany uchodzi gładko: *uchodzi j. W szczwany*; nie przywołuje się go: *wola by na wilka*; w baraniej skórze przybiera zdradliwą pozę – o zdradzie: *zdrada chodzi j. W w baraniej skórze*; strzeżemy się go: *chroni się go j. wilka*; wlecz się: *wlecz się jako W*; w rzeczywistości jest mniej straszny niż malowany: *W nie taki straszny, j. go malują*; (r) jest okrutny, drapieżny: *жестокий / свирепый к. волк*; jest drapieżny, krwiożerczy – o kimś działającym brutalnie za plecami, podczas gdy w zetknięciu wprost ma zachowania lisa: *в глазах – к. лисица, а за глазами – к. волк*; jest chciwy: *жаден, к. волк, а труслив, к. заяц*; chciwie patrzy na cielę: *смотрит, к. волк на теля*; chciwie patrzy na prosię: *смотрит, к. волк на порося*; błyska oczami: *засверкал глазами, к. волк*; pobłyскуje oczami – łytać na kogoś, na coś chciwie: *засверкал глазами, к. волк*; w norze jest bezpieczny, gnuśnieje w norze: *жить к. волк в норе*; zawsze jest groźny – o wrogu: *враг, ч. волк: без зубов не бывает*; skrada się cicho, podstępnie: *крадется, к. под волка; к. под волка крадется*; na owczarnię napada znieca – dobierać się do kogoś, czegoś łupieżczo, ze szkodliwością: *добрался, к. волк до овчарни*; macha ogonem – zjawić się, uciec szybko: *к. волк хвостом мелькнул / вильнул*; bądź odważniejszy – nie bój się go, jako byś się wilka bał: *не глядел бы на него, к. на волка*; poręga, co się da – o żołnierzu: *солдат, к. волк: где попало, там и рвёт*; mimo wygod ciągnie go do lasu – o właściwej naturze: *к. ни корми волка, а он все в лес глядит*; w psiarni podkula ogon: *поджал хвост, ч. волк на псарне*; pod rohatyną przycicha – spokojnie: *присмирел, ч. волк под рогатиной*; podkuty tupie głośno: *топают, словно кованный волк*; omotuje się go siecią: *опутали, к. волка тенетами*; uczenie go pisania i czytania jest karkołomne – nie litery go interesują, lecz kozły i barany: *его к. волка грамоте учить: ты говори – аз да буки, а он – козы да бараны*; jego przyjaźń jest złudna – o pań-

skiej łasce: *барская ласка*, ч. *волчья дружба*; {s} w jamie jest stropiony: *забринуо се к. курјак у јами*; {pr} wilki {p} są wrogami baranów: *згода między wami j. wilkom z baranami*; żyją w niezgodzie z baranami – o niezgodzie z Niemcami: *згода з Niemcami j. wilkom z baranami*; za górą drą się głośno: *дрą się j. wilcy за гору*; od Matki Boskiej Gromnicznej gromadzą się w watahy: *громадzą się j. W na Громнице*¹⁴⁰; będące w jamie rozstrzelują się: *выстрелям j. в яму W*; będący w ich pazurach jest mocno poturbowany: *вобдзарты jakbё jecho wilcё в szczёпах mielё*; drapieżnych wystrzega się: *strzec się j. drapieżных wilków*; chcąc być wśród wilków, należy nabrać ich zwyczajów: *кто chce з wilkami przestаваё, musi wyё j. one*; ktoś, kto zjadł dziesięć wilków, a jedenastego napoczął, wygląda strasznie: *выгляда, jakby dziesięciu wilków пожарл, а jedenастего napocząл*; {r} gryza się: *грызётся к. волки*; {r} basior {r} żyje samotnie: *один / жить / живет один, к. бирыок*; zaszywa się w norze: *к. бирыок в нору забился*; patrzy złowrogo, ponuro: *смотреть / глядеть на кого к. бирыок*; ♦ {p} **odyniec** {p} jest samotny: *самотны j. O*; broni się zaciekłe: *бронил się j. O*; ♦ {prs} **lis** {prs} jest chytry: *chytry / przebieгы j. L*; głupi j. *wrona, а chytry j. L*; *хитрый к. лиса / лиса кто; лисав к. lisica*; {pr} łatwo się go wykurza z nory, jamy: *wykurzył go j. lisa z nory / z jamy; выкурить к. лису из норы*; macha dumnie ogonem: *machnął j. L kitą; крёчи j. L ogonem*; к. *лиса хвостом мелькнул / вильнул*; {ps} pęca go winogrona¹⁴¹: *споглąda j. L на winogrona; обилазит k. lisica oko grożdа*; {p} jest niezwykle przebieгы, szczwany: *szczwany j. L; j. L przebieгы; j. lew waleczny, j. L p r z e b i e г y, rzutny j. orzeł*; stary jest wyjątkowo przebieгы: *przebieгы j. stary L*; jest fałszywie ugrzeczniony: *układny j. L*; podchodzi, skradając się: *kluczy / skradać się j. L*; skacze zrzęcznie: *skacze j. L*; do kurnika podchodzi ukradkiem: *skrada się j. L do kurnika*; szczwany krёчи gładko: *krёчи j. szczwany L*; wlecze się: *wlecze się jako L*; spogląda na kielbasę: *споглąda j. L на kielbasę*; siedzi w jamie: *j. L w jamie siedzi; siedzi jako L w jamie*; dyszy w jamie: *j. L w jamie dyszy*; ucieka przed psami: *пёdzi j. L przed psami*; zganiany przez psy jest bardzo zmęczony: *спёдзоны j. L przed psami*; łapie się go w jamie: *zlapali j. lisa w jamie*; {r} macha ogonem – o bystrości umysłu: *вильнет умом к. лиса хвостом*; wykpiwa się ogonem, zamiata ślad za sobą: *отыгрывается к. лиса хвостом*; udaje – o kimś, kto wprost przedstawia się, okazuje się innym, niż jest w istocie, a za plecami postępuje jak wilk: *в глаза – к. лисица, а за глазами – к. волк*; {s} jest mądry: *мудар ка' и лисица*; odarty wyszczerza zęby: *искесио зубе к. одрта лисица*; {s} **lisy** {s} spotykają się w kadzi garbarskiej: *састали се к. лисице у ценују*; {p} **liszka** {p} jest mądra: *мądry j. L*; wpada w sieć: *wpadł j. L w sieć*; {p} **liszki** {p} nie spieszo im do kuśnierza: *skupili się by L do kuśnierza*; ♦ {ps} **jeleń** {ps} jest szybki, rączy, biegnie chyżo: *chyży / бiec / помыкаё j. J*;

¹⁴⁰ Przysłowie związane jest z myśliwskim spostrzeżeniem o tym, że na przełom stycznia i lutego przypada ruja wilczyc, w czasie której wilki obu płci gromadzą się w liczne watahy (zob. Dy-nak 1993: 129).

¹⁴¹ Przysłowia wywodzą się z bajki Ezopa o lisie i winogronach.

lak k. jelen; ⟨p⟩ ucieka szybko: *uciekać j. J*; pragnie wody (żywej): *pragnie jako J wody (żywej) / żywej studnie*¹⁴²; w puszczy buja swobodnie: *buja sobie j. J w puszczy*; nabiera na rogi – być chciwym: *nabrałeś tego j. J na rogi*; {pr} *lania* ⟨p⟩ jest piękna, kształtna – o dziewczynie, kobiecie: *dziewczyna / kobieta j. Ł*; jest piękna, nadobna – o pannie: *panna j. Ł*; jest okazała – o zdrowej kobiecie: *wyrosta j. Ł*; ⟨r⟩ jest płochliwa, nieśmiała: *пузливая к. лань*; jest bojaźliwa: *боязливый / боязлив к. лань*; ma piękne oczy: *у неї глаза к. у лани*; ma długie nogi¹⁴³: *у неї ноги к. у лани*; biega szybko: *бежать к. лань*; {pr} *łoś* ⟨p⟩ ma długą brodę: *broda j. u łosia*; ⟨r⟩ jest zdrowy: *здоров к. лось*; {p} *łość* (stp. 'łosica, klempa') ⟨p⟩ boża jest ruda – tak mówiono o rudych kobietach: *wygląda j. boża Ł*; {p} *daniel* ⟨p⟩ pyszni się rogami: *pyszni się j. D rogami*; {prs} *sarna* ⟨prs⟩ jest szybka, bieganie szybko: *szybki / chyży / bieć / sadzić j. S*; *бежать / бегать к. серна*; *brz k. srna*; *трчати / бєжати к. срна*; ⟨ps⟩ jest zwinna: *zwinna / zwinny j. S*; *окрепан к. срна*; skacze zwinnie, szybko: *скакаć / скаcze j. S*; *скакати к. срна*; jest płochliwa: *пlochliwy j. S*; *плахлив к. срна*; ⟨p⟩ ma smukłe nogi – o nogach dobrego konia: *noga j. u sarny, pierś j. u panny*; ma krótki ogon – o rozumie: *wysilił się w rozum, by S w ogon*; stawia się na ogon: *stawia się j. S na ogon*; *posadził się j. S na ogonie*; pierzcha pospiesznie: *pierzchać j. S*; drży z bojaźni: *drży j. S*; nimocna ('chora') chodzi po ścierniu wolno i ostrożnie: *chodzi j. nimocno S po ścierniu*; spłoszona pierzcha natychmiast: *pierzchać / uciekać / wybiegać j. spłoszona S*; spłoszona zrywa się nagle: *zerwać się j. spłoszona S*; spłoszona mknie co tchu: *bieć / mknąć / pędzić j. spłoszona S*; ścigana przez psy ucieka co tchu: *uciekać j. S ścigana przez psy*; ścigana przez wilki ucieka ze wszystkich sił: *uciekać j. S ścigana przez wilki*; ⟨r⟩ ma duże, wilgotne, z długimi rzęsami oczy: *glaza к. у серны*; ⟨s⟩ jest piękna: *жєна / девојка лєна к. срна*; jest kształtna – o postawnej kobiecie, dziewczynie: *жєна / девојка стасита / грациозна к. срна*; {p} *sarenka* ⟨p⟩ jest zwinna: *zwinny j. S*; ma zgrabne nogi – nogi zgrabne, żartobliwie również owłosione: *noga j. u sarenki*; z sidła ucieka w przestachu: *ucieka j. S z sidła*; *ucieka jako sarnka z sidła*; {p} *sarniok* ('młoda sarna') ⟨p⟩ ucieka szybko do lasu – o uciekaniu lat: *roki uciekają j. S do lasa*; {p} *kozica* ⟨p⟩ jest zwinna: *zwinna j. K*; ♦ {prs} *zając* ⟨prs⟩ jest tchórzliwy, lękliwy: *tchórzliwy / lękliwy j. Z*; *кто-то / кто-л. труслив / кто-л. пузлив / быть пузливым / роблив, к. заяц*; *труслив, к. заяц, блудлив, ч. кошка*; *блудлив, ч. кошка, а труслив, к. заяц*; *плашлив / страшлив к. зєц*; śpi czujnie: *spać / śpi j. Z*; *спать к. заяц*; *спавати к. зєц*; ⟨pr⟩ skacze wyśmienicie: *скакаć j. Z*; *к. заяц прыгаєт*; pijany po nadużyciu alkoholu rozrabia nielicho: *narozrabiać j. pijany Z*; *накуролєсит к. заяц во хмєлю*; kluczy przed chartami: *kluczy j. Z przed chartami*¹⁴⁴; *нємлять к. заяц*; ⟨ps⟩ jest szybki: *пředki / chyży j. Z*; *brz k. зєц*; *лєст к. зєц*; ucieka trwoźnie, szybko: *змыкал j. Z*; *бежао je к. зєц*; ⟨p⟩ ma bojaźliwe serce – o miękkim, dojrzałym

¹⁴² „Jako pragnie jelen do źródeł wodnych, tak pragnie dusza moja do ciebie, Boże” (Ps 41, 2).

¹⁴³ W polskiej gwarze myśliwych także owłosione nogi.

¹⁴⁴ W rzeczywistości „charty ścigają w polu zająca na oko, a nie po tropie jak ogary w kniei, toteż o żadnym kluczeniu mowy być tu nie może” (Dynak 1993: 81).

człowieku: *wąs na łokieć, serce j. u zająca*; wytrzeszcza przeraźliwie ślepie: *wytrzeszczył ślepie j. Z*; boi się głosu bębna: *boi się j. Z bębna*; głosu bębna słucha niechętnie, trwożliwie: *słuchają tego / słucha to j. Z bębna*; j. *Z bębna, rad tego słucha*; nie jest pilny bębna – o leniwym, niechętnym do pracy: *pilny by Z bębna*; ucieka pospiesznie: *uciekać / uciec / zmykać j. Z*; *pydli j. zając*; płochliwie ucieka przed chartem: *ucieka j. Z przed chartem*; bojaźliwie umyka przed ogarami: *umyka się jako Z przed ogary*; kryje się w gęstwinie lasu: *kryje się jako w lesie Z*; wymyka się z kniei – uciec ze swego środowiska: *wymknął się jako z kniei Z*; tłucze się w lesie: *tłucze się jako w lesie Z*; w życiu, na grudzie siedzi trwożliwie: *siedzi j. Z w życie / na grudzie*; przycupuje trwożliwie pod miedzą: *przyczaił się j. Z pod miedzą*; pod miedzą śpi czujnie: *spać j. Z pod miedzą*; rozmyśla pod miedzą¹⁴⁵: *rozmyśla j. Z pod miedzą*; w kapuście nie jest odważny: *odważny j. Z w kapuście*; w kapuście nie jest skromny, jest żarłoczny: *skromny j. Z w kapuście*; będący w kapuście nie wstydzi się: *wstydzi się j. Z w kapuście*; spłoszona pierzcha natychmiast: *pierzchać / uciekać / wybiegać j. spłoszona kuropatwa*; spłoszony zrywa się nagle: *zerwać się j. spłoszony Z*; spłoszony mknie co tchu: *biec / mknąć / pędzić j. spłoszony Z*; ogrodowy umizguje się: *umizga się by ogrodny Z*; nie dogodził kobyli: *dogodził j. Z kobyli*; nie zabiera się do kobyliny: *bierze się j. Z do kobyliny*; zupełnie nie jest podobny do biskupa: *podobny j. Z do biskupa*; dybie się go w lesie bez hałasu: *dybie cicho na to jako z lasa Z*; po ponowie jest głupi: *głupi j. Z po ponowie*¹⁴⁶; słony – być oskórowanym; jakby kogo ze skóry odarto: *wygląda j. słony Z*; (r) trwoźnie wygląda z nory: *выглядывать к. заяц из норы*; w sieci do łowienia zwierząt płacze się – płatać się w zeznaniach: *он сам запутался в показаниях своих, к. заяц в тенетах*; wypędza się go z krzaka – wypłoszyć kogoś: *выживу, к. заяц из куста*; nieustannie nastawia uszu – żyć w niepewności, lęku: *живет, к. заяц на слуху*; bęben nie jest mu potrzebny: *нужен к. зайцу барабан*; sygnał „stop” nie jest mu potrzebny: *нужен к. зайцу стоп-сигнал*; (s) biegnie szybko: *трéти / juriti к. зec*; ciągle ma się na baczności: *на опрезу к. зec*; gotowany wybałusza oczy: *избуьлю очу к. варен зey*; {ps} *zajęce* (p) strzela się do nich bez pardonu – o bezkarnym zabijaniu ludzi: *стреляć do ludzi j. do zająca*; (s) uciekają trwożliwie: *pobegli su к. зеčevi*; koca się licznie: *ко-те се к. зеčevi*; tłucze się, tępi się je: *myhu / mamamumu к. зечеve*; {p} *kot* („zając”) (p) po pierwszym śniegu jest głupi: *глupi j. K po pierwszym śniegu*; {p} *filip* (p) wyskakuje, wyrwa z konopi – zrobić coś nie w porę, bez zastanowienia, odezwać się nie w porę: *wyskoczyć / wyrwać się / wyrwał się j. F z konopi*¹⁴⁷; ♦ {prs}

¹⁴⁵ „Źródłem przysłowia jest popularna pieśń myśliwska”.

¹⁴⁶ „Przysłowie myśliwskie zalecające polowanie po ponowie (świeżym śniegu), gdy zająca łatwo dopaść”.

¹⁴⁷ W związku z uznaniem – zgodnie z wyjaśnieniem Bystronia i przyjętą w niniejszej pracy zasadą pomieszczania materiału słownikowego – filipa za zwierzę (zającą), por. uwagę dotyczącą innej interpretacji: „dziwne, że żaden z czytelników *Pana Tadeusza* nie powołuje się na Mickiewicza, który objaśnia frazeologizm *wyrwać się niczym Filip z Konopi*, odnosząc go do *Filipa* – szlachcica pochodzącego z *Konopi*, który ośmieszył się na sejmie” (Cieślakowa 2003: 63).

wiewiórka ⟨ps⟩ jest zwinna: *zwinny j. W; окрётан к. веверица*; jest chyża: *chyży j. W; брз к. веверица*; ⟨p⟩ jest ruda: *rudy j. W*; jest zręczna: *zręczny j. W*; zwi-
ja się: *zwiąć się j. W*; ⟨r⟩ kręci się w bębnie – być w nieustannych kłopotach,
troskach: *вертеться / кружиться / крутиться к. белка в колесе*; ⟨pr⟩ su-
sel ⟨pr⟩ śpi bardzo mocno, twardo: *spać / śpi j. S; кто спит / спать, к. суслик*;
pije, upija się ponad miarę: *pije j. S; назудиться, к. суслик*; ⟨p⟩ zasypia moc-
no, twardo: *usnąć j. S*; ⟨s⟩ koszatka ⟨s⟩ śpi mocno i długo: *спавати к. пух*; ♦ ⟨prs⟩
ryś ⟨prs⟩ ma bystry wzrok: *widzi j. R; у него глаза / глаза к. у рыси; очу*
к. у пуца; ⟨p⟩ skacze doskonale: *skoczyć / skoczył j. R*; piękny strzeże się błota:
strzeże się tego j. piękny R błota; ⟨s⟩ jest srogі: *ljut k. ris*; jest wściekły: *бесан*
к. пуч; ⟨p⟩ żbik ⟨p⟩ skacze wyśmienicie, błyskawicznie: *skoczył j. Ż; jak Ż rzu-*
cić się / skoczyć na kogoś; z ukrycia wygląda łakomie: *wygląda j. Ż jaki*; błę-
szczą mu oczy: *oczy j. u żbika (błyszczą komuś)*; ⟨p⟩ kuna ⟨p⟩ jest chciwa:
chcący j. K; ⟨ps⟩ tchórz ⟨ps⟩ cuchnie okrutnie: *śmierdzi j. T; smrdjeti / zauda-*
rati к. tvor; ⟨p⟩ bǫdzi straszliwie: *zebǫdził się j. twórz*; w paści ('pułapce') bro-
ni się rozpaczliwie: *uwija się j. T w paści*; wygania kury – pozbyć się kogoś: *wy-*
kadził go j. kury tchórzem; szczeka na pniu: *szczeka j. T na pniu*; podszyty nim
ucieka szybko: *ucieka j. tchórzem podszyty*; ⟨p⟩ lasica ⟨p⟩ łąsi się: *łąsi się j. Ł*;
kusi się na drób – polakomić się na coś dobrego: *znęcił się j. Ł do drobiu*; ♦ ⟨pr⟩
świstak ⟨pr⟩ śpi mocno: *śpi j. Ś; cnamь к. цыпок*; ♦ ⟨prs⟩ borsuk ⟨pr⟩ siedzi scho-
wany w jamie: *siedzi j. B w norze*; *сидум, к. барсук в норе*; ⟨p⟩ jest głupi¹⁴⁸:
глупі j. B; jest zapracowany, zajęty swym domem: *żyje j. B*; śpi mocno: *śpi j. B*;
jesienią jest tłusty: *тлусты j. B w jesieni*; nie znać na nim grzebienia – o kimś nie-
uczestnym: *znać na nim j. na borsuku grzebło*; z jamy wykurza się go: *wykurzył*
go j. borsuka z jamy; ⟨s⟩ podbiega ostrożnie: *pritio kako jazavac*; ♦ ⟨p⟩ bóbr ⟨p⟩
brodzi w błocie: *brodzi j. B po błocie*; brodzi w wodzie: *brodzić / brodzi*
j. B w wodzie; płacze rzewnie: *plakać / płacze / splakać się / zaplakać się j. B¹⁴⁹*;
ratuje życie za najwyższą cenę: *okupić się j. B strojami*; ♦ ⟨prs⟩ mysz ⟨prs⟩ ko-
ścielna, cerkiewna jest biedna: *biedny / ubogi j. M kościelna; беден / богам,*
к. церковная мышь; čist / gol / siromah / siromašan / ubog k. crkveni miš; kot
zabawia się nią – męczyć kogoś słabszego, niemającego sił do obrony ani moż-
liwości ucieczki: *bawić się z kimś j. kot z myszą; играть, к. кошка с мышью*
с кем; играти се с ким к. мачка с мишем; ⟨pr⟩ jest cichutka: *cicho j. M*;
тихий, к. мышь; pod miotłą siedzi cicho – starać się nie zwracać na siebie uwa-
gi w obawie przed złymi konsekwencjami: *siedzieć cicho / cichy / siedzi j. M pod*
miotłą; сиди тихо, к. мышь под венником; nadyma się na kaszę – złościć się
bardzo na coś: *надął się j. M na krupę; надулся / надутый / раздулся / дуется*
/ разгневаться, к. мышь на крупу; к. мышь на крупу смотреть / уста-

¹⁴⁸ Cecha nieprawdziwa, gdyż borsuk jest zwierzęciem bardzo ostrożnym i przebiegłym (Dy-
nak 1993: 143).

¹⁴⁹ „Przysłowie to wiąże się genetycznie z innym starym rubasznym przysłowiem *Okupił się*
jak bóbr jajcami”.

витья; {rs} jest mokra: к. *мышь мокрый*; *mokar* / *pokisao k. miś*; {p} jest szara: *szara j. M*; jest bura: *bury j. M*; chodzi cicho: *cicho j. M chodzi*; w norze czuje się swobodnie: *siedzi j. M w norze*; z nory wygląda trwożliwie: *wygląda j. M z nory*; w dziurze jest bezpieczna: *siedzi j. M w dziurze*; siedzi na ognie – zachowywać się jak na tronie: *siedzi na tronie j. M na ognie*; kryje się pod miotłą: *ukrył się j. M pod miotłą*; siedząca pod miotłą nie jest spokojna: *siedzieć spokojnie j. M pod miotłą*; na pudle nie jest bezpieczna – być pełnym niepokoju, trwogi: *żyje / siedzi / siedzieć j. M na pudle*; na pudle śpi niespokojnie, trwoźnie: *śpi / wyspać się / chrapać j. M na pudle*; siedząca na pudle spoziera niespokojnie, trwoźnie: *patrzeć j. M na pudle*; daje się złapać w pułapkę: *złapał się j. M w pułapkę*; w pułapce męczy się: *odpoczywa j. M w pułapce*; złapana w pułapkę patrzy boleśnie, błagalnie: *wygląda j. M z pułapki*; pławiona kuli się: *skułił się j. M pławiona M*; ginie w popiele: *wdzięczy się j. M w popiele*; spieszy się z pologiem: *spiesz się j. M z pologiem*; kręci się w pologu: *kręci się / uwija się / wierci się / zwija się j. M w pologu*; poci się silnie: *spocił się j. M*; w pologu silnie się poci: *poci się j. M w pologu*; ruda poci się obficie: *spocić się j. ruda M*; ruda poci się bardzo w pologu – spocić się bardzo mocno, intensywnie, obficie: *spocić się j. ruda M w pologu*; ruda przepada – przepaść, zginąć bez ratunku: *przepadł by / j. ruda M¹⁵⁰*; ruda ginie łatwo: *j. ruda M przepadł / zginął / zmarnować się*; ruda przepada w popiele bez śladu – przepaść z kretesem: *przepaść j. ruda M w popiele*; kościelna, polna jest głodna: *głodny j. M kościelna / polna M*; kościelna jest chuda: *chudy j. M kościelna*; kościelna ma się źle: *mieć się j. M kościelna*; kościelna żyje marnie, w wielkim ubóstwie: *żyć j. M kościelna*; o cudzej strawie żyje skapo: *żyje j. M o cudzej strawie*; {r} siedzi cicho: *сидеть тихо к. мышь*; zagrzebuje się w kaszy: *зарылся, к. мышь в крупу*; w kaszy jest bogata – o bogatych zasobnych w pieniądze: *богатый в деньгах, к. мышь в крупах*; wgryza się w ser: *вьестся во что / вгрызаться, к. мышь в сыр, уходя в него*; wpada do sąsiedka – mieć czegoś w nadmiarze lub wpaść w pułapkę: *свалился, к. мышь в закром*; wpada do pudła – wpaść w pułapkę: *свалился, к. мышь в короб*; przekrada się, prześlizguje się ukradkiem: *пробраться / проскользнуть к. мышь*; ukrywa się, przyczaja się: *к. мышь замататься*; zamiera: *к. мышь замереть*; odgryza głowę – o śmierci: *смерть, к. мышь, голову отбест*; przycicha za piecem: *притихнуть к. мышь за печью*; moknie: *стать мокрым к. мышь*; moką prześladuje się bezceremonialnie: *все на меня, к. на мокрую мышь*; {s} w norze siedzi cichutko: *седети тихо к. миш у руни*; niechętnie wychodzi z otwór: *бери к. миш из трица*; {pr} myszy {p} w gumnie, stodole mnożą się licznie: *размножили się j. myszy w gumnie / stodole*; {r} chowają się do szparek – o ukrywających się: *все по норам, ч. мыши по щелям*; {pr} *myszka* {p} kot bawi się nią – znęcać się nad kimś słabym, niemającym sił do obrony ani możliwości ucieczki: *бави się z kimś / igra j. kot z myшкой*; {r} jest cichutka, spokojna: *тихий / сидеть тихо к. мышка*; prześlizgu-

¹⁵⁰ „Chodzi tu o mysz polną, którą łatwo zgnieść przez nieuwagę”.

je się niepostrzeżenie: *проскользнуть к. мышка*; wchodzi ochoczo na wieżyczkę: *и всяк, к. мышка, лезет на вышку*; {p} **myszki** {p} w garnku skaczą wesoło – ktoś jest wesół, uradowany: *скачье j. M w garnku*; {pr} **szczur** {pr} kościelny, cerkiewny jest biedny, ubogi: *бедный j. kościelny Sz; бедный / беден к. церковная крыса*; {p} jest mokry: *мокрый j. Sz*; jest szkodny: *шкодный j. Sz*; kościelny jest głodny: *голодный j. kościelny Sz*; śpi mocno: *спи j. Sz*; wpada w pułapkę: *впал j. Sz w łapkę*; nie kocha kota: *кошка когоś j. Sz kota*; pali go pragnienie: *пали мя j. szczura*¹⁵¹; jest obeznany w śmietnikach: *облатаный j. Sz po śmietniku*; w mące jest mu dobrze: *сидит j. Sz w mące*; w mące nie jest pokorny: *pokorny j. Sz w mące*; rozkoszuje się w mące: *роzkoszуеться j. Sz w mące*; umącony jest blady, mizerny: *выглядит j. Sz z mąki*; w serze czuje się wyśmienicie: *сидит j. Sz w serze*; jest łasy na sadło: *вкредил się / вкредил się j. Sz w sadło*; uśmiecha się do słoniny: *ушмееча się j. Sz do słoniny*; poci się obficie: *спочил się j. Sz / Sz споконы*; pod kopą siana jest mu dobrze: *выглядит j. Sz pod kopą siana*; będącemu na ołtarzu nie jesteśmy radzi: *ради j. szczurowi na ołtarzu*; {p} **szur** (kas. 'szczur') {p} jest goły – być biednym: *голый j. Sz*; {prs} **szczury** {prs} uciekają z tonącego okrętu: *уцеекają j. Sz z tonącego okrętu*; *безым, к. крысы из тонущего корабля*; *безе к. пацови с бродо коју тоне*; {p} **szzurek** {p} jest ospały, senny: *оспалый j. Sz спи*; wygląda badawczo z miecha: *патры j. Sz z miecha*; wygląda z mąki: *выглядит by Sz z mąki*; {p} **szzurki** {p} w spiżarni jest ich wiele: *pełno, by w spiżarni szczurków*; {rs} **chomik** {r} ma duże, wypchane policzki: *у него щёки к. у хомяка*; {s} śpi twardym snem: *спавати к. hrčak*; {p} **krzczek** (stp. 'chomik') {p} podkopyje się go w jamie: *подкопали jako krzczeka w jamie*; ♦ {prs} **kret** {prs} jest ślepy – ktoś ślepy, krótkowzroczny: *ślepy j. K; он слепой / слеп, к. кром; слиеп к. krtica*; {pr} ryje ziemię – grzebać w czymś, w papierach, książkach itp.: *рыć się / kopać się w czymś* (np. tekście utworu) *j. K; зарыться (в бумагу / в книгу) к. кром*; {ps} ryje ziemię – działać podstępnie na czyjąś niekorzyść, szkodzić komuś potajemnie: *рыć się pod kimś / точить под kimś ziemię j. K; ије земљу како krt*; {p} żyje w ciemności i samotności: *żyć j. K*; ślepy idzie po omacku: *идzie j. ślepy K*; {r} w norze siedzi bezpiecznie: *судемь / жити к. кром в норе*; zagrzebuje się w norze: *зарыться к. кром в норе*; {s} jest czarny: *crn к. krtica*; jest pracowity: *marljiv / vrijedan / radin / raditi k. krtica*; ♦ {pr} **jeź** {pr} sroży się, najeża się: *nasrožený / jeży się j. J; одыма się jako / j. J; одыма się j. J, а гоły j. J; оцетунулся, к. ёж*; po drodze idzie niespiesznie i późno wraca – bezskuteczne posyłanie: *ciebie tak posłać j. jeża po drodze; поспешил się j. J z drożdżami*; {p} ma nasróżone kolce – o czuprynie: *czupryna j. u jeża*; jest szady – być rozczochranym: *szady j. J*; jest nasróżony – podobnie Jaćwież: *Litwin j. lin, Jaćwież j. J*; zwija się w kłębek: *zwija się j. J w kłębek*; zbiera jabłka: *биезе j. J jabłka*¹⁵²; do psa podchodzi się z nim ostrożnie – o pod-

¹⁵¹ „Na Podolu jako truciznę na szczury przygotowywano dawniej kawalki gąbki smażone w słonym tłuszczu. Po zjedzeniu gąbki szczury zdychały z pragnienia”.

¹⁵² „Według wierzeń ludowych jeź potrafi kraść z sadu owoce, nabijając je sobie na kolce”.

chodzeniu mężczyzny siwogłowego, tj. starszawego, do kobiety: z *siwą głową do kobiety*, j. z *jęzem do psa*; do psa podchodzi się z nim ostrożnie – o mówieniu ludziom prawdy: z *prawdą do ludzi*, j. z *jęzem do psa*; (r) jest kłujący: *жэсцется*, k. *кранива*, a *колет ся*, k. *еж*; kłuje – wiercić się z powodu ukłucia w tyłek: *вертится*, *словно на ежа сел*; ma krótkie, sztywne kolce – o włosach: *волосы* k. *ѣж*; {r} język (r) ma ostre, krótkie kolce – o włosach: *волосы* k. у *ѣжика*.

3.1.1.2. Zwierzęta żyjące poza badanym obszarem językowym

♦ {p} bawół {p} ryczy przeraźliwie: *рычал* j. B; zarzynany ryczy rozdzierająco: *рычѣѣ* j. zarzynany B; {p} bizon {p} jest zdrowy: *здоров* j. B; ♦ {prs} lew {prs} jest bitny: *walczyć / walczyl / bić się* j. L; j. L *waleczny*, j. *lis przebiegły*, *rzutny* j. *orzeł*; *орать* / *сражаться* k. *лев*; *борити се* k. *лав*; {pr} jest odważny: *отважный / храбрый* k. *лев*; rzuca się na innych odważnie, dzielnie: *рзуца* się j. L; *бросаться / наброситься на кого-то* k. *лев*; jest silny: *силен* j. L; *сильный* k. *лев*; {p} jest gniewliwy: *гневлив* j. L; jest srogі: *срoгi* j. L; jest dumny: *дumny* j. L; jest silny – o koniach: *коніе* j. *лwy*; ryczy przeraźliwie: *рычы* j. L; broni się zawzięcie: *броніć się / брони* się j. L; porzuca się gwałtownie – o człowieku przystępującym do czegoś z impetem, lecz wnet słabnącym: *порвал* się j. L, a *устал* j. *mucha*; wchodzić lwu w paszczę – iść w najbardziej niebezpieczne miejsce, narażać się na zgubę, na niebezpieczeństwo: *ісć / лежć / włazić* j. lwu w paszczę; szamocze się w sieci: *миогаć się / ciskać się / rzucać się* j. L w sieci; w klatce rzuca się, chodzi tam i z powrotem: *рзуцаć się* j. L w klatce; w wyobrażeniach jest sroższy niż w rzeczywistości: *nie taki* L srogі, j. *go malują*; zdechłego łupi się bez pardonu: *лupi* go j. *здеchłego* *лwa*; (r) wypatruje ofiary: *следить за кем-то* k. *лев*; odnosi do pracy: *работат* k. *лев*; {s} jest zdrowy: *здрав* k. *лев*; {p} lwica {p} podrażniona rzuca się zajadle: *рзучіć się* j. *podrażniona* L; {pr} tygrys {p} skacze prężnie: *скочыć* j. T; (r) miota się: *метаться* k. *тигр*; miota się w klatce: *метаться* k. *тигр* в / по клетке; chomąto nie jest mu potrzebne: *нужен* k. *тигру* *хомут*; {p} tygrysica {p} jest zła: *зла* j. T; ♦ {prs} malpa {ps} jest szczególnie brzydka: *brzydki / wygląda* j. M; *ружан* k. *маймун*; {p} jest zręczna, zwinna: *зwinny* j. M; jest zarośnięta, włochata: *зарośnięты* j. M; nie jest podobna do szlachcica: *подобny* j. M do *szlachcica*; stara jest wyjątkowo brzydka: *brzydki* j. *stara* M; stroi się dziwacznie, rażąco: *строіć się* j. M; naśladuje, przedrzeźnia innych: *наśladоваć / przedrzeźniać kogoś* j. M; krzywi się cudacznie: *krzywi* się j. M; (r) nie pasuje jej krawat: *удет*, k. *обезьяне* *галстук*; {s} jest pomarszczona: *смежуран* k. *маймун*; {p} opica {p} jej jscanie ('szczanie') – o gadatliwym: *мо рзечы* j. *О jsca-nio*; {p} koczkodan {p} jest brzydki: *pięknyś / piękny / wygląda* / *brzydka* j. K; jest brzydki – o bryczce: *бryczka* j. K; {r} goryl {r} jest przerażający i odrażający: *быть* k. *горилла*; ♦ {pr} słoń {pr} jest wielki: *выgląda* j. S; *быть* *большим* k. *слон*; ma grube nogi: *мо nogi* j. *сlón*; у *него* *ноги* k. у *слона*; porusza się nie-

zgrabnie – być niezgrabnym, nieruchawym: *chodzi / porusza się / rusza się / niezgrabny j. S; неповоротливый к. слон; (p) jest ciężki: ciężki j. S; jest gruby: gruby j. S; jest silny: silny j. S; jest bardzo poważny: poważny j. S; obraca się niezgrabnie, leniwie: obraca się j. S; donośnie trąbi nosem: trąbi nosem j. S; (r) stapa ciężko, tupie nogami: топать к. слон; w składzie porcelany nie jest pożądanym, jest nieostrożny – być nieuważnym, niezręcznym, zachowywać się nie stosownie: он к. слон в посудной лавке; к. слон в посудной лавке вести себя; pracuje ciężko: работать / трудиться к. слон; {p} **hipopotam** (p) sapie ciężko: сарап j. H; ♦ {prs} **wielbłąd** (pr) jest obładowany ciężarem: obładowany / objuczony j. W; быть навьюченным к. верблюд; (p) ma potężne nogi: та нозьк j. W; kładzie się na niego dużo ciężaru – zrzucić na kogoś odpowiedzialność, także obciążać nadmiernie pracą: kłaść / nawalić j. na wielbłąda; (s) pije dużo: napiti se k. deva; ♦ {r} **żyrafa** (r) dochodzenie do niej – o wolno rozumującym: доходит к. до жирафа; {pr} **gazela** (p) jest wesola: wesola j. G; (r) ma smukłe nogi: у неї ноги к. у газели; biegnie szybko i z wdziękiem: бежать к. газель; ♦ {r} **hiena** (r) śmieje się histerycznie: смеяться, к. гиена; ♦ {p} **bobak** (p) śpi bardzo mocno: спи j. B; ♦ {s} **homar** (s) jest czerwony: crven k. jastog; jest pełny: pun je k'o jastog, a slini k'o spuž.*

3.1.2. Zwierzęta hodowane przez człowieka

3.1.2.1. Bydło

♦ {prs} **BYDŁO** (pr) mieszka byle jak, w brudzie, w zaniedbaniu: żyć j. B; жить к. скотина / скоты; zachowuje się brzydko: zachowuje się j. B; вести себя к. скотина; {ps} pracuje ciężko: pracować j. B; муčiti se k. stoka; радити к. стока; traktuje się je źle, postępuje się z nim nikczemnie – odnosić się do ludzi z pogardą, znęcać się nad ludźmi: traktować kogoś / ludzi j. B; поштунати с ким к. са стоком; понашати се према коме к. према стоци; (p) pcha się: pchają się j. B; leży w błocie: leży j. B w błocie; błędne tuła się: tula się / tula się błędny / jako błędne B; gna się je: gnać j. B; (s) pije dużo – upijać się: napiti se k. stoka; haruje – gnać kogoś do pracy: терати / зонити кога на носач к. стоку; do rzeźni idzie niespiesznie: іći к. стока на клаоніцу; do miejsca, gdzie jest sól, biegnie pędem: trčati к. стока на соліло; ♦ {s} **bydło rogate** (s) pije bez umiaru: napiti se k. marva; (w jarzmie) tyra, haruje: меглити / радити к. марва (у ярму); pracuje niezwykle ciężko – przymuszać kogoś do harówki: терати кога да ради / мегли к. марва; {p} **bydlak** (p) upija się, uchlewa się do nieprzytomności: спиць się / спіјаць się / спити / упіць się / upijać / schlać się j. B; {prs} **bydlę, bydło** (ps) ryczy przeraźliwie: ричала / ричал j. B; пукати к. говече; (p) zarzynane, zarżnięte wlecze się: wlec kogoś j. зарzynане / зарзніє B; wlecze się je do rzeźni: wlec kogoś j. B na jatki; (r) bije się je srodze: бити / избити к. скотину; {r} **bydlątko** (r) boże jest pod opieką, cieszy się łaskawością: быть к. божья скотинка; bije się je okrutnie: бити / избити к. скотинку;

♦ {prs} **krowa** {prs} siodło do niej nie pasuje: *przystало j. siodło do krowy; подходит / пристало / идет, к. седло к корове; (ему) это идет к. корове седло; pristajati komu k. kravi sedlo; {pr} siodło źle na niej leży: leży j. na krowie siodło; сидит на ком-л. к. на корове седло; jest potulna, łagodna: силен, к. бык, а смирен, к. корова; {p} ryczy przeraźliwie: рyczy j. K; bez ogona jest niewyobraźalna – o kobiecie bez fartucha: *kobiecie bez fartucha j. krowie bez ogona; nie jest podobna do wiatraka: подобny / подобни j. K do wiatraka; po pierwszym cielęciu nie jest stara: stara j. K po pierwszym cielęciu; patrzy tępo na płot: patrzy j. K na płot; z przerażeniem patrzy na rzeźnika: patrzy j. K na rzeźnika; stoi bezmyślnie: stoi j. K; łązi beładnie: łązi j. K; ryczy głośno – tak samo ryczy wół: tak wół ryczy, jako i K; czeka tylca: czeka j. K tylca; marznie – być sinym z zimna: zziębł j. K; cielna ma wielki brzuch: mo brzuch j. cielno K; cielna wlecze się: wlecze się j. K cielna; bodliwa bocy się: bocy się j. bodlawo K; bodliwa patrzy spode łba: diwá sie j. bodlawka K; stara nie cieszy się cielęciem: *cieszy się j. staro K cielęciu; sranie starej krowy – o gadaniu: nadało sie mu gadanie, j. stary krowie sranie; starej leci z dupy – o pysku, tzn. używa ordynarnych słów: leci mu z pyska j. stary krowie z dupy; na suchym ścierniu nie jest wypasiona: wypasióny j. K na suchym ścierniu; nie zna się na rodzynkach: zna się j. K na rodzynkach; nie zna się na kompasie: zna się j. K na kompasie; nie nadaje się do jazdy wierzchem: zdatny j. K do wierzchu; coś wyjęte z jej gardła jest zmiotłoszone: coś jest j. krowie z gardła wyciągnięte / wyjęte; coś (jest) jakby krowie z gardła wyjął; swoją doi się nieumiarkowanie – wykorzystywać kogoś, odzierać: doić go j. swą krowę; bezmyślnie gapi się na buk: dziwo sie j. K do buka; hiszpańska kaleczy język francuski: mówił po francusku j. hiszpańska K; {r} jest zdrowa: здорова, к. корова; будь здорова, к. корова, плодovitа, к. свинья!; ẓre duẓo: жрет, к. корова; rozwała się: развалиться к. корова; przylizuje wszystko językiem: что-л. к. корова языком слизнула / лизала; kręci ogonem – mlec językiem: вертит языком, ч. корова хвостом; na lodzie nie jest zręczna, zwinna: ловок, к. корова на льду; doi się ją bez umiaru – o eksploatacji ziemi, lasów: леса до земли – к. корову дои; {s} ma długi język – o pleciudze: imati jezík k. krava; w miejscu, gdzie się znajduje sól dla bydła, jest przymlina: umiljat k. krava na solilu; nie mówi po łacińsku – źle mówić po francusku, niemiecku: govoriti francuski / njemački k. krava latinski; następuje komuś na nogi – wrzeszczeć, płakać bezpodstawnie: derati se k. da je komu krava stala na nogu; na wyjałowieniu patrzy żałośnie: бечи к. крава на изжаловче; wściekła tratuje cielę: презагити кога к. бијесна крава теле; coś przeẓute przez nią jest zmiotłoszone – o czymś zmiotym: нешто изгледа / изжуџван / ишцпан к. да га је крава жувакала; {p} **krowy** {p} krów się nie podkuwa: zgrabny jak krowy do podkowy; {p} **krówka** {p} wykorzystuje się ją: doić / doi go j. swą krówkę; {prs} **wół** {prs} haruje, pracuje ciężko: haruje / harować / tyrać / pracować / pracuje j. W; p r a c u j j. W, а ẓыj j. król; вкалыватъ / работатъ / трудиться к. вол; raditi k. vo; jest głupi: głupi j. W; злун к. вол; glup k. vol / vo; {ps} ryczy przeraźliwie: рyczy / рычал j. W; derati se / tuliti se k. vol; jest silny: silny j. W; jak***

k. vo; ⟨p⟩ dyszy, dmucha ciężko: *dyszy j. W*; jest ciężki – o nieruchawym: *ciężki j. W*; jest pracowity: *pracowity j. W*; orze ciężko: *orać / orał j. W*; ryczy głośno – taki sam jest ryk krowy: *tak W ryczy, jako i krowa*; orze się nim – obarczać kogoś czymś: *orze j. wolem*; przepracowuje się: *spracować się j. W*; w jarzmie pracuje bez wytchnienia: *j. W w jarzmie ciągnie / chodźć; harować / orać / pracować jak W w jarzmie*; przywykł do jarzma: *przywykł j. W do jarzma*; roboczy pracuje ciężko: *pracować j. W roboczy*; jest gruby: *gruby j. W*; chudy: *j. W*; jest niezgrabny: *niezgrabny j. W*; chodzi ciężko, niezgrabnie: *chodzi j. W*; obraca się niezgrabnie: *obraca się j. W*; stoi bezradnie przed górą: *stoi j. W przed górą*; jest bardzo cierpliwy: *cierpliwy j. W*; żre dużo: *żre j. W*; obżera się trawą: *natkał się j. W trawy*; jest leniwy: *leniwy j. W*; podolski jest tegi: *tegi j. W podolski*; jest tępy: *tępy j. W*; nie jest chytry – być głupim: *chytry by W*; ma krótkie rogi – o pamięci: *mo pamiętać j. W rogi*; ma duże, tępe oczy: *ma oczy j. W*; szczy krzywo – o czymś nieprostym, niedokładnym: *prosto j. W jscy*; nie pasuje do karety: *pasuje / ktoś pasuje / coś pasuje / zgrabny / zdalny j. W do karety*; *j. W do karety zdalny / szykowny / przydać się / pasuje; ktoś / coś nadaje się j. W do karety*; nie jest podobny do karety: *podobny j. W do karety*; z lękiem patrzy na rzeźnika: *pogląda nań, by W na rzeźnika; pogląda j. W na rzeźnika*; wywalił oczy: *j. W na rzeźnika W*; stawia się bardzo: *baży się j. W, ale tępe ma rogi*; ze zdziwieniem patrzy na malowane wrota: *gapić się / patrzeć j. W na malowane wrota*; głupkowato patrzy w tęczę: *patrzy j. W w tęczę*; tępo patrzy na aptekę: *patrzy j. W w aptekę*; koło apteki chodzi bezmyślnie: *chodzi j. W koło apteki*; w pługu nie jest żwawy: *żwawy j. W w pługu*; uwielbia siano: *zakochał się j. W w wiązce siana*; o palącym bają: *bają j. o palącym wole*¹⁵³; leży rozwalony, ciężko: *leży j. W*; widać go wyraźnie – o czymś napisanym: *napisane / litery j. W*; wyraźne: *j. W*; coś jest napisane: *j. W*; stoi twardo – o czymś trwałym, napisanym: *stoi / coś stoi gdzieś j. W*; jest duży – dawno słońce wzeszło, późna godzina; dzień już jest długi: *już dzień / dzień j. W*; niezgrabnie toczy się na lodzie: *toczy się j. W na lodzie*; targuje się o niego: *targuje się j. o wolu*; jest bliski cielőciu – o przyjaciół: *takie bliskie przyjaciele j. W i cielő*; żłopie dużo wody: *pij w o dę j. W, a wino j. król*; nie powinien być używany zamiast konia: *nie zażywaj konia jako wolu*; na Zielone Świątki jest wystrojony: *ustroił się j. W na Zielone Świątki*¹⁵⁴; w chomacie wygląda siernieżnie: *wygląda j. W w chomacie*; ⟨r⟩ mimo że ma dużą głowę, jest głupi: *голова, к. у вола, а все вишь мала!*; zrezygnowany podstawia głowę pod topór: *жѣду, к. вол, обыха!*; *жѣду, к. вол обыха, а не дрогну!*; ⟨s⟩ będącego w kapuście okłada się kijem – stłuc kogoś na kwaśne jabłko: *tući / istući / biti / mlatiti / izmlatiti k. vola u kupusu; depe za k. vola u kynycy*; ciągnie ciężko – pracować ponad siły: *tegliti / vući k. vol*; ma twardą skórę – o twarzy: *koža mu je na obrazu tvrda k. u vola*; ⟨s⟩ wół szary ⟨s⟩ pracuje ciężko, ze

¹⁵³ „Zwrot pochodzi prawdopodobnie z czasów obrony Zamościa w 1813, przez generała Maurycego Hauke”.

¹⁵⁴ „Przysłowie wywodzi się z ludowego zwyczaju majenia bydła w Zielone Świątki”.

wszystkich sił: *raditi / zapeti k. sivonja*; napada bezceremonialnie: *navaljivati / navaliti / nasrtati / nasrnuti k. sivonja*; {p} *woły* {p} na wolę pańskich wołów zgadzamy się: *niechże tak będzie j. pański W raczq*; {p} *wolek* {p} jest pracowity: *pracowity j. W*; pracuje znośnie, ciężko orząc – zmuszać, zapędzać kogoś do ciężkiej pracy, do harówki: *orać kimś j. W*; {prs} *byk* {prs} jest zdrowy: *zdrowy j. B; здоров, k. бык, и не знаю, к. бытъ; здрав k. bik*; jest silny: *silny j. B; сильный / быть сильным k. бык; силен, к. бык, а смурен, к. корова; jak k. bik*; {pr} jest tłusty: *tlusty j. B; отжирел, к. бык*; jest wypasiony: *wypaść się / wyżrany j. B; разъелся к. бык*; {ps} jest potężny: *wygłąda j. B; изгледати к. биъ; rogaty jest okazały, utuczony – o bogatym chłopie: chłop bogaty – j. B rogaty; мужик богатый, к. бык rogатый*; {p} jest tęgi: *tęgi j. B*; jest goły: *goły / nagi j. B*; jest potężny – o masywnym chłopie: *chłop j. B*; jest rozhukany: *rozhukany j. B*; leży wyraźnie – coś rzuca się w oczy: *leży / coś leży j. B*; stoi widocznie – coś jest łatwo zauważalne: *stoi j. B*; wisi wyraźnie – coś ewidentnie widoczne: *wisi j. B*; bije się go między ślepia: *bić między ślępie / ślępie j. byka*; buja w oborze: *bujal sobie j. B w oborze*; bodzie boleśnie – o raniącym słowie: *słowo j. wróbel, a bodzie j. B*; bodliwy spogląda spode łba: *boczy się j. bodlawy B*; bodlawy patrzy złowrogo: *diwá sie j. bodlawy B*; bywa srodze rozniewany: *rozniewał się j. B*; liżący się z nim nie ma smaku: *móm smak, jagbych sie z bykym lizoł*; byki – w wyrażeniu karcianym o pikach: *piki j. byki*; z czarnym praca nie idzie: *robi j. czarnym bykiem*; z niego nie powstają dudy – o kimś niezdatnym do czegoś: *jest zdalny tak j. z byka dudy*; {r} ryczy przeraźliwie: *реветь к. бык*; stoi, nie wiedząc, co zrobić: *стал к. бык, и не знаю как бытъ*; obzał się – być przesyconym: *наелся, к. бык, и не знает, как бытъ*; rogaty jest okazały, utuczony – nie mieści się w wąskiej bramie: *богатый, ч. бык rogатый: в тесные ворота не лезет*; do rzeźni idzie z oporem: *идет, к. бык на бойню*; rzuca się łapczywie na słodziny: *навалился, к. бык на барду*; upiera się: *упёрся к. бык*; zapiera się nogami o ścianę, ściankę: *уперся / стал к. бык в стену / стенку rogали*; chodzi bezmyślnie wokół ogrodu: *ходит, к. бык вокруг огорода / Савина огорода*; {s} jest wściekły: *bijesan k. bik*; {pr} *buhaj* {p} jest silny: *silny j. B*; chodzi ciężko: *chodzi j. B*; {r} jest zdrowy: *здоров к. бугай*; {p} *cieliczka* {p} jest potulna: *potulny j. C*; {p} *jałoszka* {p} ma duże oczy – nie widzieć, widzieć słabo: *oczy j. u jałoszki, a nie widzi ani troszki*; {prs} *cielę* {pr} jest łagodne: *lagodny j. C*; *смурен, к. телёнок*; {p} *beczy* {p} beczy żałośnie: *beczy j. C*; tępo patrzy na malowane wrota – niczego nie rozumieć, patrzeć głupawo: *gapić się / patrzeć się / spoglądać / spojrzeć j. C na malowane wrota*; gapowato patrzy na kogoś, coś: *gapić się / patrzeć j. C na nowe wrota*; stoi bezmyślnie: *stoi j. C*; chodzi za krową krok w krok – chodzić za kimś, nie odstępować go ani na krok: *chodźć / chodzi za nim / ktoś chodźć za kimś / włóczyć się / lata za nim j. C za krową; chodzi za nim, by C za krową*; (matce) towarzyszy nierozłącznie: *są przyjaciele, j. torba j. C; j. torba j. lata, nie zna brat brata; przywiązał się, by C do krowy*; jest przywiązane do krowy: *przywiązał się, by C do krowy*; chodzi za ogonem (matki): *chodzi j. C za ogonem*; miele ogonem – mleć

językiem: *miele językiem / ozorem j. C ogonem*; pracuje ogonem: *pracuje j. C ogonem*; bezmyślnie rusza ogonem – powiedzieć coś bez sensu: *ruszyć konceptem j. martwe C ogonem*; martwe nie macha ogonem – mówi źle po łacinie: *marga łaciną by / j. martwe C ogonem*; zdechłe nie rusza ogonem – nie myśleć: *ruszył głową j. zdechłe C ogonem*; miele pyskiem: *pyskiem miele j. C*; wylizane – o przesadnej elegancji: *wylizany j. C*; uwiązane szamocze się: *skacze by C u kolka*; na sznurku kręci się: *kręci się j. cięłę na motuzku*; zwykle nie dosię do syta: *nie doszał się j. C*; ssące dwie matki wygląda dobrze, ma się dobrze: *wygląda j. C, co dwie matki ssie*; jest głupie: *głupi j. C*; nieobliżane jest głupie: *głupi j. nieobliżane C*; nieobliżane jest niedołężne, ślamazarne: *to takie j. C nieobliżane*; nieobliżane wygląda flejtuchowato: *wyglóndosz j. nieobliżane cieie*; nieobliżane patrzy tępo: *dziwo sie j. nieobliżane cieie*; nieobliżane jest mokre: *mokry j. nieobliżane C*; gzi się ogonem – biegać tam i z powrotem; o niespokojnym: *gzi się j. C ogonem*; lata za krową: *lata j. C za krową*; nie rośnie u kolka: *uróś j. C u kolka*; u kolka obraca się wokół: *obraca się by cieie u kolka*; jest bliskie wołu – o przyjaciółach: *takie bliskie przyjaciele j. wół i C*; u Żyda na krajce za piecem jest krzepkie: *krzepki j. C na krajce u Żyda za piecem*; liże zapamiętałe – o chłopcu: *chłopiec j. szklanka, a buzi daje j. C*; oznacza dużą kabzę – być bogatym: *má kapse j. cieie*; odnosi do okazałego worka – przyjaciele są póki worek pełen: *póty służą przyjaciele, póki worek jako C*; ościśłowskie jest wyjątkowo głupie: *głupi j. ościśłowskie C¹⁵⁵*; {r} stoi spokojnie, jest ciapowate: *стоять к. телок*; liże każdego: *к. теленок: кто погладит, того и полижет*; obliżują się nawzajem: *к. телята: где сойдутся, там и лижутся*; jest pokorne: *покорный к. телёнок*; jest zdrowe – o psie: *собака здоровая к. телёнок*; {s} jest głupie: *глуп к. теле*; patrzy tępo, bezmyślnie, zagapia się: *gledati k. telac*; *бленути / забленути се / загледати се к. теле*; głupkowato patrzy na kologową, nową bramę: *gledati / buljiti / zijati / blenuti / bleji k. tele u šarena / nova vrata*; zarzynane wybałusza oczy: *бечи се к. убодено јуне*; jest białe: *бјели к. јуне*; niedonoszone wykrzywia nogę: *искриво ноге к. теле недоношче*; {p} cielátko {p} rośnie szybko, znamionując rychłą dojrzałość wołka – o rozwoju Jasia: *rośnie Jaś j. C, będzie wolek z niego*.

3.1.2.2. Trzoda

♦ {p} **TRZODA** {p} wlecze się ją: *wlec kogoś j. trzodę*;

♦ {prs} **świnia** {prs} jest pijana: *pijany / ktoś pijany / spity j. Ś; пьян / пьяный / он пьяный к. свиња; pijan k. svinja*; upija się, uchlewa się: *spić się / upić się / upijać się / urznąć się / urzynać się / schlać się j. Ś; напиваться / напиться к. свиња; напиту се / наљоскати се к. свиња*; je dużo: *žre / obezreć się / obżera się / obżerać się j. Ś; нажраться / есть, к. свиња; jede / ждеде / наждерати се к. свиња*; {pr} jest brudna: *brudny j. Ś; грязный к. свиња*; jest

¹⁵⁵ „Ościśłowo – wieś w pow. ciechanowskim”.

głupia: *głupi j. Ś*; uczył Marcin Marcina (*a sam głupi j. Ś*); uczył Piotr Marcina, *sam głupi j. Ś*¹⁵⁶; *по образу* – *к. я, а по уму* – *свинья*; lezie uparcie do koryta – ktoś jest natrętny, niedelikatny, ktoś pcha się siłą do dochodów: *ктоś lezie / pcha się / pchać się j. Ś do koryta*; *к. свинья к корыту лезет; привалил, к. свинья к корыту*; *(rs)* zachowuje się bezczelnie, po chamsku: *вести себя / поступать к. свинья; понести се к. свинья*; *(p)* jest plugawa: *plugawy j. Ś*; żyje w brudzie, plugawie: *żyje j. Ś*; jest brudna – o kimś przystrojonym w korale, a brudnym: *korale na szyi, a brudu j. na świni*; żyje podle – umrzeć stosownie do życia: *żył j. Ś, zdechl j. pies*; nie nadaje się do gry na lutni: *способny j. Ś przy lutni*; ryje uparcie: *zrył się j. Ś*; ma krzywy ryj – o braku celności: *mosz cyl. j. Ś ryl*; bez pardonu pcha się do koryta – pchać się do stołu: *pcha się do stołu j. Ś do koryta*; odchodzi od koryta bezceremonialnie – odejść od stołu bez podziękowania, bez słowa: *odejść j. Ś od koryta*; tyje okropnie: *tyje j. Ś*; dobrze zna piątek: *zna j. Ś piątek*; nie zna się na perłach: *zna się j. Ś na perłach*; na pieprzu nie zna się wcale: *zna się na tym j. Ś na pieprzu*; nie zna się na południu: *zna się j. Ś na południu*; ma ogromny apetyt: *ma apetyt j. Ś*; cudzego grochu jest ochocza: *ciekaw j. Ś na cudzy groch*; chętnie lezie w groch: *lezie j. Ś w groch*; przebiera w chwastach: *przebiera j. Ś w chwastach*; boczy się w grochu: *boczy się j. Ś w grochu*; kartofle nęca ją nad wyraz: *zněcił się j. Ś w kartofle*; pod dębem jest bardzo zadowolona: *cieszy się j. Ś pod dębem*; drze worek: *drze j. Ś worek*; trzęsie workiem na wszystkie strony: *trzęsie j. Ś workiem*; rzuca się na powrozie: *rzuca się j. Ś na powrozie*; panoszy się w ogrodzie: *gospodaruje / gospodarzy j. Ś w ogrodzie*; utkwivszy w płocie, krzyczy przeraźliwie: *krzyczy j. Ś w płocie*; lata za opędem: *lata j. Ś za opędem*; pcha się do kija: *lezie j. Ś pod kij*; w błoto lezie ochoczo – o ludziach brnących w brud, marazm, nieczystość moralną: *lezie człowiek / lezie j. Ś w błoto*; z lubością wala się w błocie: *tarza się / wala się jako Ś w błocie*; zmokła włóczy się po mieście: *włóczy się j. zmokła Ś po mieście*; uparcie lezie w szkodę: *lezie j. Ś w szkodę*; wraca się do terliska: *wraca się j. Ś do terliska*; śpi w barłogu – będąc w brudzie, marazmie, myśleć o Bogu: *myśli o Bogu, a śpi j. Ś w barłogu*; leży rozwalona – o pijanym: *leżeć j. Ś*; tyje w błocie – o diable karmiącym się grzechami: *w grzechu czart jako Ś w błocie tyje*; często i licznie prosi się: *mnożyć się j. Ś w prosięta*; prośna nadyma się: *nadał się jako prośna Ś*; nic po niej w niebie – nic po kimś w danym miejscu: *po tobie tam tela, j. po świni w niebie*; popowa jest rozkoszna: *rozkoszny j. popowa Ś*; w magierce nie jest mądra: *mądry j. Ś w magierce*; nie przystoi jej w magierce: *przystoi j. świni w magierce*; w chomacie wygląda cudacznie: *wygląda j. Ś w chomacie*; chodząca w kaftanie wygląda śmiesznie: *chodzi j. Ś w kaftanie*; w półszorku wygląda karykaturalnie – o dziwacznie ubranym: *wygląda j. Ś w półszorku*; w siodle wygląda groteskowo – o dziwacznie ubranym: *wygląda j. Ś w siodle*; przystało j. siodło do świni; ryje mocno, zawzięcie: *ryje j. Ś*; głucha nie słucha: *słucha j. Ś głucha*; w parszywej nie kocha się: *tak się kocha j. w parszywej świni*;

¹⁵⁶ „O naukach, pouczeniach dawanych innym mimo własnej nierozumności”.

w deszcz jest wesola: *wesoły j. Ś w deszcz*; w deszcz nie jest porządna: *porządný j. Ś w deszcz*; w deszcz nie jest pobożna: *pobożný j. Ś w deszcz*; nie modli się w deszcz: *modli się j. Ś w deszcz*; w deszcz jest rozbrykana: *rozbrykała się j. Ś na deszcz*; we rzy ('w życie') nie słucha nikogo: *posłucho j. Ś we rzy*; zdycha maronie: *zdechł j. Ś*; boją się wilka: *zgodzą się jako świnie na wilka*; bez uszu jest niepełnowartościowa – o pozornym zuchu: *zuch j. Ś bez uch*; dorywa się zapamiętałe do pomyj: *dorwał się j. Ś do pomyj*; bulczy głośno w pomyjach: *bulczy j. Ś w pomyjach*; opita drożdżami chrapie przeraźliwie: *chrapie jako Ś, kiedy się drożdży opije*; narzuca się jej do koryta wszystkiego, co tylko można – nagadać komuś, co się da: *nagadał mu j. Ś wini w koryto*; kręci ryjakiem – kręcić pyszczakiem: *kręci pyszczakiem j. Ś ryjakiem*; z pola leci na złamanie karku: *leci j. Ś z pola*; pcha się bezceremonialnie – mimo braku zaproszenia, zezwolenia wchodzić, którąś się da: *lezie j. Ś: drzwiami go wypchniesz, to on oknem włazi*; kaliska jest pyszna: *pyszna j. kaliska Ś*; ⟨r⟩ jest tłusta: *толстый / жирный, к. свинья*; pod nożem ocieka krwią obficie: *истекать кровью к. свинья под ножом*; tarzra się z lubością: *валяться к. свинья*; chłepcze bez umiaru – zalać się, urznąć się dokumentnie: *налакаться к. свинья*; je dużo chleba: *ней воду, к. гусь, ешь хлеб, к. свинья, работай к. черт*; nie ma rozeznania w pomarańczach: *разбираться / смыслить / понимать / знает толк, к. свинья в апельсинах*; odkarmia się na wystokach: *отъелся, к. свинья на барде*; jest szara: *сера, к. свинья, а зла, ч. змея*; nie jest jej dane patrzeć w niebo – nie oglądać, nie dostępować czegoś długo: *ему, к. свинья, век на небо не глядеть*; tchórzliwa wycofuje się bez zdania sprawy – nie reagować na coś, zrezygnować z czegoś bez wytłumaczenia, przeprosin: *поступить к. трусливая свинья*; jedząc, młazszcze okropnie: *чавкать / чавкает, к. свинья*; jest płodna: *будь здорова, к. вода, богата, к. земля, плодovitа, к. свинья!*; *будь здорова, к. корова, плодovitа, к. свинья!*; jest głupia – o chłopie: *мужик глуп, к. свинья, а хитёр, к. чёрт*; jest zwyczajna, niemądra: *прост, к. свинья, а лукав, к. змея*; zagrzebuje się w nawozie: *зарылся, ч. свинья в навоз*; zagrzebuje się w słomie: *зарылся, ч. свинья в солому*; kłódka nie jest jej potrzebna: *нужен, к. свинья колодка*; ⟨s⟩ pędzi do serwatki: *навалити к. свинья на сурутку*; żre dużo – dobrze pracuj i dobrze jedz: *изриј к. свинья а изједи к. господар*; zaryła się w nawozie: *зарио се к. свинья у ђубре*; ⟨prs⟩ wieprz ⟨pr⟩ jest gruby, tłusty: *gruby / tłusty j. W; толстый / жирный, к. боров*; ⟨p⟩ jest spasyły: *spasły / spasioný j. W*; przed zabiciem jest okrutnie głodny: *głodny j. W przed zabiciem¹⁵⁷*; w karmniku jest opasty: *wygląda j. W w karmniku*; strasznie tyje: *tyje j. W*; jest tłusty – o muchach po święcie św. Pawła i Piotra: *po świętym Pawle i Pietrze muchy tłuste j. wieprze*; pcha się do wychodu – skłanianie się ku niecnocie: *ciśnie się do niecnoty, by W do wychodu*; ⟨r⟩ jest zdrowy: *здоров, к. боров*; jest leniwy: *быть ленивым / ленивый к. боров*; ⟨s⟩ jest brudny, niechlujny: *prljav k. prasac*; dmie na siekierę: *духа к. крмак на сјекују*; ⟨p⟩ kier-

¹⁵⁷ „Wieprzkowi przed zabiciem nie daje się przez dobę jeść”.

noz ⟨p⟩ sapie w barłogu: *sapie jako / j. w barłogu K*; opływa w pomyjach: *opływa w rozkoszach j. K w pomyjach*; chrząka głośno: *krząka jako K*; ⟨p⟩ **kierda** (stp. 'wieprz nietrzebiony, stadnik') ⟨p⟩ bernardyński używa w pomyjach: *używa j. bernardyński K w pomyjach*; ⟨p⟩ **maciora** ⟨p⟩ cyckający ją ma pełny pysk: *mosz pysk, jakbyś maciure cyckoł*; ⟨prs⟩ **prosię** ⟨p⟩ zarzynane kwiczy głośno – głośno krzyczeć, wrzeszczeć, przeważnie z bólu: *kwiczeć j. zarzynane P*; jest gorsze od szczenięcia – o różnicy między dziećmi miejskimi i szlacheckimi: *miejskie dziecię jako P, a szlacheckie jako szczenię*; jest rade w deszcz: *rad j. P w deszcz*; w deszcz jest rozkoszne: *rozkoszny j. P w deszcz*; na Wielkanoc nie wdzięczy się: *wdzięczy się j. P na Wielkanoc*; kowalowe jest swawolne: *rozigrał się j. kowalowe P*; proboszczowe o oczach małych, okrągłych: *mosz oczy j. farski prosie*; jest wyłknięte: *wylynkany j. P*; dba o siebie – o egoiście, sobku: *sám za sie jako prosie*; święcone śmieje się: *śmieje się j. święcone P*¹⁵⁸; święcone jest skrzywione: *skrzywił się j. święcone P*; pieczone wyszczerza zęby: *wyszczerza zęby j. pieczone P*; ⟨r⟩ jest tłusciutkie: *толстый к. поросенок*; piszczy głośno: *вижжеть / визжит к. поросенок*; jest różowiutkie: *розовый к. поросенок*; jest brudne: *грязный к. поросенок*; ⟨s⟩ brudzi się mocno: *упрляти се к. прасе*; papele w pustych nieckach: *брбля к. прасе по празним нахвама*; najada się do syta: *наjest се к. прасе*; poci się mocno: *ознојити се к. прасе*; ⟨p⟩ **prosiak** ⟨p⟩ wlecze się go: *wlec kogoś j. prosiaka*; ⟨p⟩ **cycek** (prosię) ⟨p⟩ trzynasty goni, szukając pokarmu: *góni j. trzinisty cycok*.

3.1.2.3. Owce, barany

♦ ⟨prs⟩ **owca** ⟨p⟩ jest głupia: *glupi j. O*; jest głupia – przestroga przed wdowcem: *nie chódz za gdwoca, bo on głupi j. O*; błędna, zabłąkana, szalona chodzi skołowaciała – chodzić bez celu, chodzić w zamyśleniu, nieprzytomnie: *bląka się / chodź j. błędna / szalona O*; *ktos chodź j. zbląkana O*; szalona goni na oślep: *goni j. szalona O*; jest cicha: *cichy j. O*; boi się wilka: *boi się j. O wilka*; nie boi się nieba: *boi się j. O nieba*; beczy przejmująco – pochlipywać: *beczy j. O*; beczy żałośnie – o kobietach idących za mąż za wdowca: *któ idzie za wdowca, to beczy j. O*; kaszle mocno: *kaszle j. O*; parszywej wystrzega się: *strzegą się by owce parszywej*; ⟨r⟩ zabłąkuje się między kozy: *замешалась, к. овца в козах / меж коз*; szalona wierci głowę: *к. бешеная овца головой вертит*; kręcącą głową szaloną owcę sprzedaje się Tatarom – ostrzeżenie: *не верти головою, к. бешеная овца, не продали б татарам*; mimo oczywistego pochodzenia jest dzika, nieoswojona: *выросла с отца, а дика, к. овца*; siwa – znajomość rzeczy do końca w słusznym wieku: *будеши знать до конца, будеши сив, к. овца*; ⟨s⟩ jest spokojna: *миран к. овца*; jest potulna: *krotak k. ovca*; jest siwa: *sijed k. ovca*; *ced k. овца*; jest biała: *beo k. ovca*; jest biała, siwa – o głowie: *глава бела / ceda к. у овце*; parszywa czuje się źle – być napiętnowanym: *оцехати се к. уызава*

¹⁵⁸ „Aluzja do wielkanocnego prosięcia pieczonego, z jajkiem w pysku”.

овца; zarżnięta patrzy boleśnie: *гледѣ к. заклана овца*; leżąca jest spokojna: *наѣутио се к. овца лежеѣи*; {ps} **owce** (p) gonią na ślepo: *лецаѣ j. O*; trzymają się ściśle siebie: *циснаѣ j. O*; trzymają się ściśle siebie – o wtulonych jeden w drugiego na piecu: *было нас j. owiec на пѣцу*; {s} na miejsce, gdzie znajduje się sól, biegną, pchają się tłumnie – pobiec za czymś pospiesznie, łaknąć czegoś: *потрѣати / нагрнѣти / навалѣти се к. овце на солило*; idą za kimś ślepo: *иду за нѣим к. овце*; do bydłobójni idą z oporem – iść gdzieś pod przymusem: *иѣи к. овце на кланицѣ*; {pr} **baran** (pr) jest głupi, tępy: *глѣпи j. B; глѣпный / глѣп / тѣпной к. баран*; jest uparty, upiera się: *uparty j. B; унѣрся / упрямый к. баран*; {p} jest tłusty: *тлусты j. B*; jest zawzięty: *завзѣнты j. B*; beczy przeraźliwie: *beczy j. B*; zarżyna się go: *zarżynać / zarżnać kogoś j. barana*; daje się wziąć, związać bez oporu: *даć się wziąć / związać j. B*; daje się prowadzić na rzeź: *даć się j. B prowadzić на рѣзѣ*; zarzynany beczy rozdzierająco: *ryczѣ j. зарzynаны B*; zarzynany przerażająco wytrzeszcza oczy: *wylupił oczy j. B, kiedy go zarzynają*; leży bezmyślnie: *леży j. B*; kołowaty kręci się: *kręci się j. kołowaty B*; rana na nim nie jest widoczna: *rana j. u barana*; tryksa: *chodzi j. owieczka, a tryksa j. B*; nic nie jest winien nikomu, niczemu: *winien mu j. B wilku / wilkowi*; zaszarpał się: *zaszarpał się j. B*; zaszargał się: *zaszargał się j. B*; jest spętany: *być spętаным j. B*; łupi się go – ciągnąć nadmierne zyski: *łupi go j. barana*; drze go by barana; wyzyskuje się go – tak diabeł ogałaca pana: *pan drze chłopca j. skopa, a diabeł pana j. barana*; {r} patrzy bezmyślnie, tępo na nowe wrota: *смотрѣть / уставѣть к. / будто / словно / точно баран на новѣе ворота*; patrzy bezmyślnie na gumno ('klepisko'): *смотрум, к. баран в гумно*; stoi bezmyślnie, uparcie: *стоять к. баран*; skołowany kręci głową: *к. круговой баран головой вертѣм*; z jarką stanowi doskonałą parę: *хороша парочка, к. баран да ярочка*; {pr} **barany** (p) zabija się je bez pardonu: *rżnać j. B*; wiąże się je bez skrpułów: *związać j. B*; między baranami i wilkami nie ma zgody – o niezgodzie między ludźmi: *zgoda między wami j. wilkom z baranami*; zgoda między nami j. *wilkom z B*; strzyże się je – oszukiwać, wyzyskiwać: *strzyc j. baranów*; trzymają się ściśle siebie: *циснаѣ j. B*; idą posłusznie za pastuchem: *идѣ jako B за пасту-chem*; {r} bodą się wzajemnie: *взаимно бодатьсѣ, к. бараны*; {p} **skop** (p) zawsze ma się dobrze: rano go obłupisz, w nocy porośnie – o powodzeniu popa: *popu idzie j. skopu*; łupiony obrasta – o popie: *луп popu jako skopu, бо хоцѣ go dziś облѣпѣш, jutro оброśnie*; wyeksplatuje się go – tak pan ogałaca chłopca: *pan drze chłopca j. skopa, a diabeł j. barana*; {r} **jarka** (r) z baranem stanowi udaną parę: *хороша парочка, к. баран да ярочка*; {pr} **owieczka** (pr) jest pokorna: *pokorny j. O; покорный к. овечка*; {p} jest cierpliwa: *cierpliwy j. O*; jest niewinna: *niewinny j. O*; chodzi spokojnie: *chodzi j. O, a tryksa j. baran*; milczy cierpliwie: *milczy j. O*; jest głupia: *глѣпи j. O*; do siana przychodzi bez prośnienia: *przyjdiesz ty sam j. O do siana*; {p} **baruszk** (gw. 'owieczka, baranek') {p} znamionuje staruszkę: *staruszk jako B*; {prs} **jagnię, baranek** {prs} jest łagodny, potulny: *pokorny / łagodny / niewinny j. J; łagodny / potulny j. B; кроткий, к. ягненок; кроток / смиренна, к. агнец; кротак / миран / благ*

к. *жагье*; ⟨pr⟩ idzie za kimś potulnie: *chodзі за кімсь / за нím j. B*; *удмі за кем-то к. ягнёнк*; jest ciche, spokojne: *cichy j. B*¹⁵⁹; *тихий к. ягнёнк*; ⟨ps⟩ jest niewinny: *нiевiнны j. B*; *нiевiнны j. B*, a *драпіежны j. wilk*; *nevin k. jagnje*; ⟨p⟩ jest dobry: *добры j. B*; jest pokorny: *покорны j. B*; idzie posłusznie za owcą: *поседлi jako B за оwцą*; z łagodnego przemienia się nieraz w lwa: *wszedł jako B*, a *зараз j. лев рычэць зачэў*; egipski jest niewinny: *нiевiнны j. егiпскi B*¹⁶⁰; ⟨r⟩ jest bojaźliwy: *боязливый / боязлив к. ягнёнк*; jest kędzierzawy: *кудзравый к. барашек*; Boży jest czysty: *чыстый к. агнец Божыі*; na święto Przemienienia Pańskiego jest jeszcze młode – o dziewczynie: *мoлoдa ещe дeвкa, к. o снiце ягнiя*; ⟨s⟩ na rzeź idzie potulnie: *і́дi к. janje на kланje / закланje*; ⟨p⟩ skacze swawolnie: *скачe j. J*.

3.1.2.4. Kozy, kozły

♦ {prs} *koza* ⟨ps⟩ beczy, meczy żałośnie: *бечэць j. K*; *meketati k. koza*; ⟨p⟩ skacze zwinnie: *скачe j. K*; jest wesola: *wesola j. K*; wodzi się ją za rogi – prowadzić kogoś wbrew jego woli: *вiедзiе go j. козэ за рогi*; ucieka od goniącego ją wilka: *бiега jako затрвожона K, кiеdy ją wilk гонi*; trwożliwie idzie za wilkiem: *idzie j. K за wilkiem*; nie w smak jej wilczy głos: *мiлы j. коzie wilczy глос*; *смакуе mu то jako коzie wilczy глос*; boi się głosu wilka – o niechcianej rozmowie: *так mu та розмoва смакуе, j. коzie wilczy глос*; przepłoszona przez wilka trwoży się: *трвожi się jako K od wilka* *препłoszona*; wrzeszczy w paszczy wilka: *врещець j. K в пасчцы wilka*; kozy nie są postrachem wilka: *страшэ by коzy wilka*; jest zawzięta: *завзiынтy j. K*; wzbrania się przed rzeźnikiem: *j. K do рeзнiкa idzie*; niedorżnięta lata na osłep: *лata j. недоржнiета K*; jest chuda: *chudy j. K, mo sadło pod kоściami*; nie pasuje jej czepek: *прzystoіć j. коzie в чепку*; nie rusza ogonem – gdy ktoś odezwie się bez dowcipu lub niestosownie: *русьл j. K ogonem*; *русьлi rozumem j. K ogonem*; łakomo patrzy na wiązkę słomy: *патрy j. K на вiязкэ слoмы*; ciśnie się do wrzосу: *цiсьнe się j. K do врзoсу*; z jej dupy nie może być trąba: *кtoś / z kogoś j. z коzieй дупы трэба*; z jej ogona nie powstaje trąba: *кtoś / z kogoś j. z коzieго ogona трэба*; jest głupia: *высока j. brzoza, a глупia j. K*; nie zna się na pieprzu – nie znać się na niczym: *знać się j. K на пiеprzu*; ma mnóstwo bobków – o gadatliwym: *то рeчeць j. K bobków*; ⟨r⟩ kozę Sidora chłoscze się bezlitośnie: *выдрать / выдralи / выпоротъ / высечь / драть / лунитъ / поротъ / сечь кого-л. к. Сидорову козу*; koza Sidora jest wysieczona: *к. Сидоровой козе бытъ выдранiюму / высеченному*; koza z Briańska patrzy w górę: *к. брянская коза вврех глядит*; układa się, urządza się na dachu, strzesze: *к. коза, на кровлю моститсiя*; z niepokojem spogląda na rzeźnika: *поглядывае, к. коза на мясника*; na sznurze, sznureczku opiera się: *охотой пошёл, к. коза на веревке / верёвочке*; harmonia nie jest jej po-

¹⁵⁹ „Jako baranek cichy, którego niosą na rzeź” (Jr 11, 19).

¹⁶⁰ „Aluzja do baranka biblijnego” (por. 2 Moj. 12, 5–6).

trzebna: *нужен к. козе баян / гармонь*; {s} nie zna się na pietruszce: *разумье-ти се и што к. коза и перšin / перšun*; nóż nie jest jej miły: *мио му је к. кози нож*; {r} *kozy* {r} zaglądają w górę przez płot: *все, к. козы, вверх (через тын) глядят*; {prs} *koziol*, *koziel* {pr} śmierdzi okrutnie: *śmierdzi j. K; воиает / несёт к. от козла*; jest uparty: *uparty j. K; упрямый к. козел*; {ps} ma długą brodę: *brodaty j. K; брадица к. у яраца*; {p} beczy przeraźliwie: *beczy j. K; споглąda tępo – nic nie rozumieć: patrzeć na coś j. K; на водę patrzy bezmyślnie: patrzeć / patrzy / gapić j. K на водę*; jest twardy: *twardy j. K; marszczy się: zmarszczył się j. K; nie jest potrzebny w kapuście: potrzebny j. K в капуście*; skwapliwie siedzi w kapuście: *siedzi j. K в капуście*; w kapuście czuje się pewnie: *wstydzi się j. K в капуście*; jest pełen bobków – o komplementach, przesadnej grzeczności: *pelen komplementów j. K bobków*; skacze po płotach: *skacze jako K po płociech*; po lodzie ślizga się niewprawnie: *ślizga się j. K po lodzie*; wpada do studni – nabawić się kłopotów: *wpadł j. K в studnię*; jest rogaty – być bogatym: *bogaty j. K rogaty*; tryksa ('uderza łbem o łeb', tu: 'skacze') – mienić się barankiem: *barankiem się czyni, a tryksa j. K*; {r} jest brudny: *грязный к. козёл*; podskakuje, skacze wprawnie: *к. козел прыгает*; górski skacze wprawnie: *скакать к. горный козёл*; nie daje mleka – brak korzyści z kogoś: *пользы / толку / корысти / от кого-л. к. от козла молока*; nie daje ani sierści, ani mleka – o braku pożytku: *от него, к. от козла, ни шерсти, ни молока*; tłucze się o żłób: *колотится, он переколачивается / бьется / мается, к. козел об ясли*; ślepy tłucze o żłób: *к. слепой козел об ясли колотится; бьется, ч. слепой козел об ясли*; {s} wrzeszczy okropnie: *derati se k. jarać*; parkotny we wgłębieniach zasp kuli się z zimna: *згрчио се к. прчевит jarać на пртину*; {pr} *kozły* {p} mają długie brody: *brody j. u kozłów*; {r} bodą się wzajemnie: *взаимно бодатся, к. козлы*; {p} *cap* {p} śmierdzi okrutnie: *śmierdzi j. C*; jest głupi: *glupi j. C*; ma długą brodę: *broda j. u capa*; siedzi bezmyślnie: *siedzi j. C*; {s} *koźlę* {s} nie jest spokojne: *муран к. jape*; stuka po desce – mówić głupstwa, trąkotać: *brbljati k. jare po lupatku; drobiti k. jare na lupatak*; {p} *koźleta* {p} małe swawolą beztrosko: *swawolą j. male K*; {p} *kóзка* {p} napasiona igra wesoło: *igra j. K napasiona*.

3.1.2.5. Konie

♦ {prs} *koń* {prs} pracuje ciężko: *harować / haruje / naharować się / tyrać / orać / pracować / pracuje / napracować się j. K; работать / он работает / пахать к. лошадь; raditi k. konj*; {pr} wierzga strasznie: *wierzga j. K; брыкаться к. конь*; jest zdrowy: *zdrowy / zdrów j. K; здоров к. лошадь*; {ps} (jadący) na nim czuje się dobrze: *czuć się j. na koniu; osjećati se / osjetiti se kao na konju*; parska głośno: *parskać j. K; фркмату к. коњ*; jest wielki: *wielki j. K; велики к. коњ*; jest silny: *silny / mocny j. K; jak / biti jak k. konj*; {p} jest ciężki: *takie ciężkie j. K*; je dużo: *žre / je j. K, a pracuje tyle, co kot naplakał*; tysego nie szczędzi się – pędzić kogoś do ciężkiej pracy, wykorzystywać kogoś, każąc mu cięż-

ko pracować: wszyscy na nim / przejedzie się / jechać / jeździ j. na łysym koniu; wsiąść / orać / na niego j. na łysego konia; św. Jerzego jest nabożny: nabożny j. świętego Jerzego K; jest twardy: twardy j. K; młynarski nie jest mizerny: mizerny j. K młynarski; pociągowy jest bardzo silny: silny j. K pociągowy; pocztowy jest zlatany – być przemęczonym: zlatał się j. K pocztowy; bieży szybko: bieży j. K; wyuzdany leci bez zahamowań: leci j. K wyuzdany; bije mocno kopytami: bije kopytami j. K; kolasowy chodzi wyniośle: chodzi j. kolasowy K; kolasowy nosi głowę wysoko: nosi głowę j. kolasowy kón; w kieracie chodzi jednostajnie, bez ustanku: chodzić j. K w kieracie; z hubką ('gąbką') kręci się nerwowo: kręci się j. K z hubką w uchu¹⁶¹; znarowiony jest uparty: uparty j. K znarowiony; miłość jest uparta j. K narowisty, a kapryśna j. dziecko; spięty ostroga szarpie się: szarpać się / szarpnąć się j. K spięty ostrogą; targuje się o niego silnie: targuje się j. o konia; dychawiczny sapie ciężko: sapie j. K dychawiczny; rwie się do żłobu: rwać się / idzie j. K do żłobu; młody rwie się do zaprzęgu: rwie się j. młody K w zaprzęgu; bije kopytami: bije kopytami j. kón; o jednej kiszce jest chudy: chudy j. K o jednej kiszce; bez ogona i grzywy jest bez wartości – o pannie bez posagu: panna bez posagu j. K bez ogona i grzywy; ślepy dzierży się z kopca: dzierży się j. ślepy K z kopca; po rozdartym sadnie jest czuły: czuły j. K po rozdartym sadnie; ktoś wsadzony na tureckiego konia jest wesół: wesół, jakby go na K turecki wsadził; za pół talara jest mizerny: zuch j. K za pół talara; przyzwyczaił się do chomąta: przyzwyczaił się j. K do chomąta; mały w krakowskim chomacie wygląda nieproporcjonalnie: wygląda j. mały K w krakowskim chomacie; bywa pyszny: pyszny j. K; drzemie przy gospodzie – czekać na kogoś długo: drzymie j. kón przy gospodzie; starosy bryka swawolnie: bryka j. starosy K; Kapiców jest dychawiczny – być chorym na astmę: dychawiczny j. Kapiców kón; o tureckiego dba się bardzo – mieć szczególne staranie o kogoś: chodzi koło niego j. koło tureckiego konia; cygański jest doskonale wyćwiczony: wykómdérowany j. cygański kón; zdechłego się nie kocha: ja cie kochóm j. zdechłego kónia; nie pasuje mu czapka: ładnie mu j. koniowi w czapce; ekonomski nie narzeka na byt: ma taką krzywdę j. ekonomski K; Koldrów zapiera się: zapiro się j. Koldrów kón¹⁶²; młody ogląda się łapczywie za wiązką siana: ogłondo się j. młody K za ociepką siana; chodzący przez dwa lata w kanarkach ('zaprzęgu omnibusu') z Grzybowa do Muranowa jest garbaty¹⁶³: garbaty j. K, co przez dwa lata chodzi w kanarkach z Grzybowa do Muranowa; (r) rzy głośno: ржать к. лошады; pije dużo: пить к. лошады; tupie głośno: топает / топать, к. лошады; kłamie: врать к. лошады; spętany nie może szybko biec: ходить к. спутанная лошады; silnie kiwa, potrząsa głową: качать

¹⁶¹ „Przystawienie wywodzi się z facycji ludowych na temat kawałów frantowskich i zbójniczych płatanych na targowiskach miejskich”.

¹⁶² „Kolder – nazwisko gospodarza w Cieszyńskim”.

¹⁶³ „Grzybów i Muranów – dzielnice Warszawy, połączone niegdyś omnibusem konnym kołoru złotego”.

/ *трясти головою*, *к. лошадь*; po wodopoju gra u niego śledziona: *селезенка бьетца*, *к. у лошади после водопоя*; jest głupi: *глупый / глуп к. лошадь*; pociągowy pracuje ciężko: *работать / вкалывать к. ломовая лошадь*; pociągowy jest bardzo wytrzymały: *выносливый к. ломовая лошадь*; pociągowy ma duży, masywny zad: *зад к. у ломовой лошади*; pociągowego bije się bez zahamowań: *бить / избить к. ломовую лошадь*; (s) jest bardzo wytrzymały: *бити издръljiv к. коня*; przemawia się z niego szybko, ostro: *бесѣди к. с коня*; wywija torbę – o machaniu głową: *маше главом к. конь торбом*; {pr} *коніе* (p) tyse znają się dobrze: *znać się / znają się j. tyse K*; ktoś wsadzony na sto koni jest bardzo szczęśliwy: *щະщъśliwy jakby go na sto koni wsadził*; *щະщъśliwy, jakby go kto na sto koni wsadził*; ktoś wsadzony na sto koni jest bardzo zadowolony: *rad jakby go na sto koni wsadził*; *konteni, jakby go kto na sto koni wsadził / usadził*; ktoś wsadzony na sto koni jest wesoły, cieszy się bardzo: *wesól / cieszyć się / wesoły jakby go na sto koni wsadził*; dzielne ('pracowite, odważne') konie łatwiej zażywa się wolnym powodem – o animuszach ludzkich: *animuszów ludzkich, jako dzielnych koni, wolnym powodem łatwiej zażyjesz*; {r} po ich sprzedaży śpi się dobrze – po poczęstunku wódką: *cnun, к. коней продавши*; {ps} *siwy* (siwek) (p) na Kleparzu harcuje się z nim – popisuje się swoimi zasługami jak koniem na targu kleparskim: *harcuje cnotą swą jako siwym na Kleparzu*; {s} jest podeszły wiekiem: *mator k. dogat*; {p} *muc, muca* (gw. 'koń lub pies mały, ale krępy') (p) jest nieduży, ale przysadzisty – o chłopie: *chłop j. Mu*; jest zdrowy: *здrow j. M*; {ps} *ogier* (p) po urznięciu nie jest kontent: *kontent j. O po urznięciu*; {s} szaleje: *побѣснѣо к. конь настух*; {r} *wałach* (r) łąze: *лжѣт / врет / прет / брѣхатъ к. сивый мерин*; jest głupi: *глуп к. сивый мерин*; {prs} *kobyła* (p) tyśa zna się dobrze: *znać kogoś j. tyśa kobyłę*; tysej wszyscy dokucają – wyrzucić kogoś ordynarnie: *na niego / wszyscy na niego / na nim / wsiąć / wjechać / wpaść na kogoś j. na tyśa kobyłę*; przejedzie się / jechać / jechać na kimś / jeździć na kimś / jeździ j. na / po tysej kobyłę; tyśa nie jest odpowiednia do jazdy na targ: *wyjechal / wyjeżdża / wyrwać się j. z tyśa kobyłą na targ*; ślepej nie szczędzi się: *wjechać / wpaść na kogoś j. na ślepą kobyłę*; po przewróceniu wozu nie wstydzi się: *wstydzi się j. K, gdy wóz wywróci*; rozmowa z nią w błocie jest bezskuteczna: *j. z kobyłą w błocie gadać / rozmawiać / rozmowa*; rozmowa z nią u płotu jest niedorzeczna: *rozmowa j. z kobyłą u płotu*; więźnie w błocie: *uwiązł j. K w błocie*; więźnie w błocie – zaciąć się w uporze: *zaciął się w uporze j. K w błocie*; dotknięta morzyskiem stęka: *stęka j. K, gdy morzyska dostanie*¹⁶⁴; próżno z nią odmawiać pacierz: *gadać z nim j. z kobyłą pacierz*; nie jest jej spieszo do Królewca¹⁶⁵: *zachciało się j. starej kobyły do Królewca*; nie zna się na occie: *zna się j. K na occie*; owies jest jej przysmakiem – chce czegoś zawsze: *tak mu się tego nie chce j. kobyły owsa*; stara wy-

¹⁶⁴ *Morzysko* – gw. 'głód, bóle głodowe żołądka; choroba przewodu pokarmowego u koni i bydła'.

¹⁶⁵ „W Królewcu w końcu XIX w. odbywały się targi końskie”.

szczerza zęby: wyszczerza zęby j. stara K; grabieżna pracuje opieszale: *pracuje j. grabieżna K*; z grabieżną obchodzi się niedbale: *obchodzi się j. z kobyłą grabieżną*; skarbowa nie jest skora: *taki skory j. skarbowa K*; zgrzebna jest nadęta: *nadęty j. zgrzebno K*¹⁶⁶; wójtowa w odpust jest elegancka: *paradny j. fojtowo K w odpust*; narowna kręci niespokojnie ogonem: *kręci j. narowna K ogonem*; (r) na widok owsa szczerzy zęby: *ухмыляется, ч. кобыла, на овёс глядя / глядя на овёс*; bezzębnej przejadł się suchy jęczmień: *приелся, к. сухой ячмень беззубой кобыле*; (s) w warstwie zboża przygotowanej do młócenia ociąga się: *затеже се к. кобыла у вршају*; uderza ogonem tu i tam – o rękach w trakcie niewłaściwego żegnania się: *млати руком к. кобыла репом*; {p} **kobyły** {p} tyse znajdują się bardzo dobrze: *znać się j. tyse K*; {r} **klacz** {r} stara jest chuda: *худой к. старая кляча*; {p} **szkapa** {p} jest bardzo chuda, wychudła: *chuda / wychudły j. Sz*; pracuje ciężko: *pracuje / haruje / robi j. Sz*; śmieje się do owsa: *śmieje się j. Sz do owsa*; starej klapie wargę: *warga mu klapie j. starej szkapie*; żydowska jest wymizerowana: *выгляда j. żyдowska Sz*; {prs} **żrebię, żrebak** {prs} parska wesoło: *парскаć j. (młody) Żr; рясать к. жеребец; фрктати к. ждребе*; (r) ma krótki ogon – o przechwałkach owcy o swoim ogonie: *хвалилась овца, что у нее хвост к. у жебеца*; (s) wybiega przed dyszel, biegnie przed dyszlem – o człowieku wyrzucającym się przedwcześnie i głośno, niepowściągliwym, nieopanowanym: *трѣати / истрѣвати се к. ждрийебе пред рудо*; {p} **żrebiec** {p} swawoli: *pani młoda jako Ż / żrebiec*; {p} **konik** {p} trzyma się go za munsztuk ('pysk'): *trzyma mię jako konika na munsztuku*; {s} **bulanek** {s} wypycha nogi w warstwie zboża przygotowaną do młócenia: *истура ногама к. кулаишца у вршају*.

3.1.2.6. Osły, muły

♦ {prs} **osiol, osiel** {prs} jest uparty: *uparty j. O; кто-л. упрям / упрямый, к. осёл*¹⁶⁷; *крепок, к. дуб, упрям, к. о с е л; tvrdoglav k. magariac*; jest głupi: *глупі j. O; глуный / глун, к. осел; глуп k. magariac; задрт к. магарак*; {pr} **bywa** objuczony nadmiernie: *obladowany / objuczony j. O; навьюченным к. ишак*; *haruje* nieludzko: *harować / tyrać / orać j. O; работатъ / трудиться / пахатъ к. ишак*; {p} ma duże uszy: *uszy jakoby u osła*; ryczy przeraźliwie – krzyczeć przeraźliwie: *ryczy / ryczał jakoby O*; jest brzydki: *brzydki j. O*; kładzie się nań dużo, nie szczedząc go – zrzucać na kogoś odpowiedzialność, także obciążać nadmiernie pracą: *walą nań / nawalić / wali / walić / kłaść / kładzie j. na osła; j. na osła nań*; jest obladowany: *obladowany / objuczony j. O*; nie nadaje się do lutni: *sposobny j. O przy lutni*; nie nadaje się do tańca: *sposobny / zdalny / zgrabny / niezgrabny / szykowny j. Os do таңса*; nie zna się na basetli: *zna się j. O na*

¹⁶⁶ Zgrzebny – w przen. 'prosty, gruby, pospolity'.

¹⁶⁷ Cechy przypisywane osłu ukazują wyraźną repartycję przymiotów właściwych zwierzętom, nazywanym w języku rosyjskim *осёл* oraz *ишак*.

baselli; niesie pokornie wszystko – co nań włożą – o pośle: *posel j. Os, co nań włożą, to niesie*; jest leniwy: *leniwy j. O*; leniwego smaga się tego: *zacina go j. leniwego osła*; dziki pracuje ciężko: *harować / pracować / tyrać / haruje / napracowałem się / pracuje j. dziki O*; dziki jest okropnie zmęczony: *zmęczyłem się j. dziki O*; spuszcza głowę: *spuścił głowę j. O*; patrzy na wodę, niczego nie rozumiejąc: *patrzeć na coś j. O na wodę*; chrząka brzydko: *krząka j. Os*; jest poważny: *poważny j. Oś*; sieje byle jak: *posiał j. O*; {s} nie zna się na wadze: *razumjeti se u što k. magariac u kantar*; na wadze jest wściekły: *hjeum k. мазарау у кантары*; nie pasuje mu siodło – zupełnie nie pasować: *pristajati komu k. magariu sedlo*; {s} ośle {s} jest głupie: *glup k. magare*; nie pasuje mu siodło – zupełnie nie pasować: *pristajati komu k. magariu sedlo*; {ps} mul {p} jest nad wyraz uparty: *uparty j. M*; nakłada się na niego bez umiaru – zrzucić na kogoś odpowiedzialność, także obciążać nadmiernie pracą: *kłaść / nakładać / nawalić j. na mula*; jest mocno objuczony, obciążony: *objuczony / obciążony j. M*; jest leniwy: *leniwy j. M*; pracuje ciężko: *leniwy j. M*; {s} mocno kopie nogami: *prijica se kako maska*; milczy uporczywie: *šutjeti k. mula*; *hymatu k. мула*; {s} mulik {s} jest uparty: *тврдоглав k. мазга*; jest głupi: *задрт k. мазга*; juczny pracuje ciężko: *rintati k. tovarna mazga*.

3.1.2.7. Króliki

♦ {pr} królik {pr} ma oczy koloru czerwonego: *oczy j. u królika*; *у него глаза (красные) k. у кролика*; {p} jest lękliwy, tchórzliwy: *lękliwy j. K*; żonaty przyściguje odważnie: *cupról se j. żonaty K*; {prs} króliki {prs} mnożą się licznie: *mnożyć się / rozmnażać się / mnożą się / płodny / płodni j. K (pod piecem)*; *плодиться / размножаться k. кролики*; *množiti se / razmnažati se k. kunići*; {p} trusia {p} jest bardzo cicha: *cichy j. T*; jest spokojna: *sprawować się j. T*; siedzi cicho, spokojnie: *siedzieć cicho / siedzieć spokojnie / siedzieć / siedzi j. T*; stoi cichutko, spokojnie: *stoi j. T*; leży spokojnie: *leżeć j. T*; milczy, jest bezgłośna: *milczeń / milczy / umilknąć się j. T*; jest pokorna: *pokorny j. T*; jest potulna: *potulny j. T*; jest spokojna: *spokojny / zachowywać się j. T*; jest bojaźliwa, lękliwa: *bojaźliwy / lękliwy j. T*.

3.1.3. Zwierzęta synantropijne

3.1.3.1. Pies

♦ {prs} pies {prs} żyje w niezgodzie z kotem: *być z kim / żyć / żyć z kimś / żyje / żyją z sobą / zgadzają się (z sobą) / kochać się / kochać kogoś / kochają się / drzeć się / zgoda / zgodny / zgodzić się j. P z kotem*; *kocha j. P kota*; *любить кого, к. собака кошку; живут, к. собака с кошкой / кошка с собакой; к. кошка с собакой дружны; дружат, к. кошка с собакой; slagati se / živjeti / gledati se / mrze se k. mačka i pas; живе / свагају се / волеми се к. пас*

и мачка; zdycha w nędzy i opuszczeniu: *zdychać j. P; издохнуть / подыхать / подохнуть / умереть / умирать k. собака; crknuti k. pas; traktuje się go źle, pomiała się nim, postępuje się z nim nieludzko: traktować kogoś j. psa; поміати кімсь j. pset; обращаться с кем k. с собакой; postupati s kim k. sa psom; кинути кога k. nca; bije się go bezlitośnie: zbić / zbić kogoś / bić / sprać kogoś j. psa; избить k. собаку; ubiti koga k. psa; dotuci koga k. pseto; zabija się go bezpardonowo – zabić, zabić bez litości: zabić / ubić / zatłuc kogoś j. psa; zatłuc kogoś na śmierć j. psa; убити / убить кого-л. k. собаку; затуху / убити кога k. nca; jest chudy, wychudły – o chudeuszu, chudzielcu: chudy j. P; худой k. собака; mršav k. pas / pseto; goni, przegania się go bez skrpułów – odręczać kogoś od siebie, prześladować kogoś: gonić / pędzić kogoś j. psa; гонять k. собаку; goniti koga k. pseto; (про)гонити / гањати кога k. nca; jest głodny, wygłodniały: być głodnym / głodny j. P; голодный / кто-л. голоден / проголодался / хотеть есть k. собака; gladan k. pas / nseto; jest zmęczony: zmęczony j. P; уставать / устать / устал / усталый / быть усталым k. собака; umoran k. pas; nie troszczy się o piątą nogę – nie dbać zupełnie; komuś nie zależy na czymś: dbam o to / dbać / dbać o coś / troszczyć się / stać / stoje o to / on stoi o to j. P o piątą nogę; нужно кому-л. / нужен k. собаке пятая нога; mariti za koga k. pas za petu nogu; jest wierny – być bardzo wiernym, bezwzględnie oddanym: wierny j. P; верный k. nęc / собака; vjeran k. pseto; веран k. nac; wypędza się go bez pardonu – wyganiać, wyrzucać bezlitośnie: wypędzać / wypędzić / wypędzić kogoś / wygnać / wygonić j. psa; k. собаку выгнать; истерати k. nca; rany goją się na nim szybko – goi się szybko, łatwo, bez powikłań, coś przejdzie bez skutku, bez śladu: goi się / goić się / przysycha / przyschło / coś przyschło na kimś j. na psie; zgoręło na nim j. na psie; k. на собаке заживает / затягивается; заживает k. на собаке; засохнет, k. на собаке!; zacijelilo je k. na psu; (pr) wściekły rzuca się na każdego: rzuca się jako wściekły P; бросаться на кого-то k. бешеная собака; zbity czuje się źle – czuć się sponiewieranym, bardzo źle, podle: czuć się j. zbity P; чувствовать себя / быть / ходить k. побитая собака; marznie, zamarza: zmarznąć / zmarzł / zmarznięty j. P; мёрзнуть / замёрзнуть k. собака / nęc; замерз k. собака; parszywego traktuje się byle jak – poniewierać kimś, bardzo źle kogoś traktować: traktować kogoś j. parszywego psa; обращаться с кем k. с паршивой собакой; wystrzega się kija, pałki: chroni się / chroni się tego / strzec się czegoś / boi się j. P kija; полюбил его, k. собака палку; k. собака палку не любить / не хотеть кого-л., что-л.; nie pożąda kija: potrzebny j. psu kij; wdziczy się / umizga się j. P do kija; wón sę sromą j. P, kiej kij widzi; ждет, ч. собака налицу; mydło jest mu wstrętne: brzydzi się j. P mydłem; мило, k. собаке мыло; coś wyjęte mu z gardła jest mocno zmięte – o zmiętym ubraniu, o wyszarganych przedmiotach: wygląda / pomięte / zmięty j. psu z gardła wyjęte; coś jest j. psu z gardła wyciągnięte / wyjęte; coś jest, jakby psu z gardła wyjął; k. из собачьего горла что; ogania się od much, chroni się przed nimi: ogania się by P muchom; kryje się przed nim j. P przed muchami; хоронитя.*

к. собака от мух; szczeka, ujada zawzięcie – gadatliwy, nałogowy obmówca: *szczeka j. P*; *лаять / лаяться / гавкать*, к. собака; wyje zapamiętałe: *wyje j. P*; *выть* к. собака; rzuca się mu kość – dać komuś coś, rzucić komuś coś na odczerpnego, ze zlekceważeniem: *rzucił j. psu kość; бросить* к. собаке *кость*; bezceremonialnie, bez litości wyrzuca się go z domu: *выпędzić / wyrzucić z domu kogoś j. psa; подлизывалась*, к. кошка, а *выгнали*, к. собаку; {ps} łąże wie rutnie, bezczelnie, bezwstydnie: *łągać / łąże / kłamie / bresze j. P*; *лагати* к. *pas / pseto*; na łańcuchu nie ma swobody: *być j. P na łańcuchu; сиди jako P na łańcuchu; бити* к. *pas na lancu; оцѣпати* *ce* к. *nac na ланцѹ*; prowadzi się go na smyczy – trzymać kogoś krótko, w ryzach: *prowadzi go jako psa na smyczy; водити коза* к. *nca na поводѹ*; (gończy) nie używa w studni – znaleźć się w przykrym położeniu: *czuć się / używać / użyć / używa / użył j. P w studni; j. P w studni hula; проводити* *ce / провѣсти* *ce* к. *кер у бунарѹ*; bezpański błaka się bez celu: *блakać się / tulać się / walać się / włóczyć się j. bezpański P*; *номыцати* *ce / выћу* *ce* к. *nac без зочнодара*; bezdomny włóczy się: *włóczyć się / włóczy się j. bezdomny P*; *номыцати* *ce / выћу* *ce* к. *бескыћник*; wraca na swoje wymioty – wracać do czegoś, nałogu: *wraca się do nałogu j. P do wymiotu; povраћа se* к. *pas na bljuvotine*; chodzi, ugania się za suką: *zganio j. P za sukóm; ide k' o pas za kućkom*; pracuje ciężko: *pracuje / haruje j. P*; *мућити se / радити* к. *pas*; pod, za płotem zdycha podle – zginać marnie: *zdechnąć / zdychać j. P pod płotem; crći* к. *pas za plotom*; {rs} żyje nędznie, w złych warunkach, w poniewierce: *жѹть* к. собака; *богат*, к. *кpez*, а *жѹвет*, к. *не с*; *živjeti* к. *pas / k. pašće*; {p} służy wiernie: *służył wiernie j. P*; *jest zły: żył / być j. P*; *jest zły* – o karbowym, odkrywającym źle wykonane obowiązki: *przede dworem rośnie kierz, nasz karbowy zły j. P*; będący na powrozie wyje przeraźliwie: *wyc jak P na powrozie*; na uwięzi jest skępowany – nie mieć swobody, nie móc się nigdzie ruszyć: *być j. P na uwięzi*; na uwięzi rzuca się zaciekle: *rzuca się j. P na uwięzi*; na łańcuchu szamocze się: *miecie się by P na łańcuchu*; urywa się z łańcucha – zerwać się, wyrwać się na swobodę: *urwać się / urywać się j. P z łańcucha*; waruje na łańcuchu, uwięzi – nie mieć swobody, nie móc się nigdzie ruszyć: *warować j. P na łańcuchu / na uwięzi*; na powrozie męczy się: *bodajbyś skapiał j. P na powrozie*; szarpie się na uwięzi: *skacze j. P na uwięzi*; nie przywyka do jarzma: *przywykł j. P do jarzma*; przywiązuje się silnie: *przywiązał się j. P*; gryzie się, żre się z kotem: *gryzą się / gryźć / żreć się j. P z kotem*; pies z kotem nie znoszą na siebie patrzeć: *lubić patrzeć na siebie / widzieć się j. P z kotem*; nie wierzy kotu – nie wierzyć, nie dowierzać komuś: *wierzy j. P kotu*; nie wierzy kotce: *wierzy j. P kotce*; relacje między psem i kotem – stosunki między panem i chłopem: *pan i chłop to j. P i kot*; odrąca się go: *odtrącić kogoś j. psa*; porzuca się: *porzucić kogoś j. psa*; zdycha nędznie – o żyjącym podle: *żył j. świńia, zdechl j. P*; niewiele jest w nim kielbas – tyle, co nic: *tyle tego j. we psie kielbas*; nie milczy: *milczy j. P*; błaka się: *блaka się j. P*; obżera się: *obżera się j. P*; żre dużo, młóci, wcina: *żre j. P*; pije łapczywie: *pije kiej P*; po obiedzie jest mu dobrze – wieść się dobrze: *dobrze mu się wiedzie j. psu po obiedzie*; naleczy

mu się zupa – coś komuś słusznie się należy: *należy się coś / coś należy się komuś j. psu zupa*; należy mu się kielbasa – coś komuś słusznie się należy: *coś należy się komuś j. psu kielbasa*; uganiania się za muchami: *ugania się j. P za muchami*; połknąć muchę nie jest dla niego problemem: *połknął j. P muchę*; nie pożywi się muchą: *pożywił się j. P muchą*; mucha jest nieznaczająca dla niego – tzn. drobiazg, poszło mu to łatwo: *to j. na psa mucha*; zna dobrze sobotę – pościć: *zno post j. P sobotę*; zionie – dyszeć ciężko: *ziać / zionąć j. P*; jest zawsze zlakniony: *lakomy / laknie jako P*; wszystko splywa po nim, nie pozostawiając śladu – coś nie zostawiło żadnych śladów, nie obeszło kogoś: *coś spłynęło po kimś j. po psie*; coś splywa / spłynęło po kimś j. po psie; nie chce mu się orać – nie mieć ochoty do pracy: *chce się / tak mu się chce pracować, j. psu orać*; nie chce mu się tańczyć – nie mieć ochoty robić czegoś: *chce się j. psu tańczyć*; nie jest ochoczy do galasu – być nieochotnym do pracy: *taki do roboty j. P do galasu*¹⁶⁸; nie chce mu się gryźć kija – ktoś niechętny iść dokądś: *nie chce się iść, j. psu kija gryźć*; nie nadaje się na młocka – o kiepskim furmanie: *z niego furman, j. ze psa młockę*; nie nadaje się na pastucha – nie nadawać się na opiekuna: *taki na opiekuna j. P na pastucha*; nie bywa rogatym – o niemożności bycia przez kogoś bogatym: *będzie on bogatym j. P rogatym*; nie jest podobny do obwarzanka: *podobny j. P do obwarzanka*; jest zupełnie niepodobny do wiązki siana: *podobny j. P do wiązki siana*; nie jest stosowny do wiązki siana – nie nadawać się do zaprzążki: *on do zaprzążki j. P do siana wiązki*; nie jest zgrabny do wiązki siana: *zgrabny j. P do wiązki siana*; nie jest zgrabny do chomąta: *zgrabny j. P do chomąta*; nie używa na mrozie: *używa j. P na mrozie*; czochra się na październikach: *przeciąga się j. P na październikach*; rozciąga się na październikach: *rozciągać się / wyciągać się / wylegać j. P na październikach*; śpi na październikach: *spać j. P na październikach*; leży na śmieciu – być w brudzie, ohydzie: *leży j. P na śmieciu*; zdechły leży bez ruchu: *leży j. zdechły P*; pies – o deszczu: *deszcz pada kiej P*; czeka na parzę ('parzona karma') – czekać na coś: *czeka na to jako P parzy*; wylizuje do czysta – o gładkiej głowie: *głowa gładka, jakby ją P wylizal*; skwapliwie zagląda do jatk: *zagląda / znarowił się j. P do jatk*; czuje, obwąchuje wędrzynię: *obwoniuje j. P wyndzok*; spieszy się na jarmark: *śpieszy się j. P z jarmarku*; oddala się na jarmarku: *przepaść / przepadł / ginąć / zginął j. P na jarmarku*; skacze zręcznie przez kij: *skacze j. P przez kij*; młynarski nie jest delikatny: *delikatny j. młynarski P*; wyrwa się mu gnat z pyska: *wyciągać coś komuś j. psu z gardła gnat*; wystrzega się go: *strzeże się go j. psa*; wściekłego boimy się panicznie: *boi się go jako psa wściekłego*; wściekłego zabija się bez wahania: *zabić j. psa wściekłego*; wściekłego strzeżemy się: *chroni się go j. wściekłego psa*; lyko nie nadaje się mu: *to na niego j. na psa lyko*; przystaje j. do psa lyko; wsadzić j. do psa lyko; za daremne szczekanie bije się go – bić za niepotrzebne gadanie: *kto gada j. P, biją go j. psa*; niekiedy śpiewa basem: *śpiewa basem*

¹⁶⁸ *Galas, galus, galusz* – gw. 'potrawa z gotowanych owoców zaprawiona mąką'; w przen. 'liche jedzenie'.

– j. *P* czasem; nie pasie się – coś idzie komuś wolno, z trudem: *ale ci idzie, jakby sie P pos*; nie tuczy się chrabąszczami: *wypasł się j. P na chrabąszczach*; nie skutkuje mu rumianek: *skutkuje j. psu rumianek*; pstry jest łatwo zauważalny: *znają go j. pstrego psa*; w centkach – o licznych długach: *w długach j. P w cętkach*; jest brzydki: *brzydki j. P*; zjedzony przez psy obiad – omyliła go nadzieja: *jakby mu psi obiad zjedli*; błędny błąka się bez celu: *błąkać się / tulać się / wałęsać się / włóczyć się j. błędny P*; złany jest okłapy, podupały: *poszedł j. złany P*; chudy przeskakuje płot bez trudu: *przesadził j. chudy P przez płot*; nie brzydzi się wilczym mięsem: *brzydzi się j. P wilczym mięsem*; chowa się z sadłem: *chowa się j. P z sadłem*; nie brzydzi się sadłem: *brzydzi się / gardzi j. P sadłem*; jest łasy na sperkę: *łasy j. P na sperkę*; pieczeń pachnie mu ponętnie: *pachnie jako psu pieczeń*; nie gardzi flakiem: *brzydzi się / gardzi j. P flakiem*; chwytą j. *P flaki*; trzęsie flakiem na wszystkie strony: *trzęsie nim j. P flakiem*; stroni od gorącej bryi: *stroni j. P od gorącej bryi*; wdzięczy się do kielbasy: *wdzięczy się j. P do kielbasy*; niedługo zabawia się nad kielbasą – prędko załatwić coś: *zabawił się j. P nad kielbasą*; nie smakuje mu siano: *smakuje mu j. psu siano*; odgryza się: *odgryza się j. P*; zdechłym, zgniłym brzydzimy się: *brzydzi się j. zdechłym / zgniłym psem*; zgniły śmierdzi obrzydliwie: *śmierdzi jako P zgniły*; od zgnitego ucieka się: *ucieka j. od zgnitego psa*; w jego mordzie jest ciasno: *ciasno j. u psa w mordzie*; kręci ciągle ogonem – o człowieku zmiennym, niesłownym: *kręci j. P ogonem*; golenie psa – coś przepada bezpowrotnie: *przepadło, jakby psa ogolił*; do jeża podchodzi ostrożnie: *podchodzić do kogoś / czegoś / bierze się / chwytą się j. P do jeża*; boi się jeża, stroni od jeża: *boi się / przyjął go j. P jeża*; z jeżem zbliża się do niego ostrożnie – o przystępowaniu do kobiety, dziewczyny, panny, dziewicy tysej i siwej głowy: *do kobiety / dziewczyny / panny / dziewicy tysej i siwej głowy j. do psa z jeżem*; odskakuje gwałtownie od jeża: *odskoczył j. P do jeża*; w sieci bije się go bezlitośnie: *biją / stłukli / zbili j. psa w sieci / sidle¹⁶⁹*; chodzi boszo: *chodzi j. P boszo*; zjadłszy sadło, chodzi zmieszany – wstydzić się niewłaściwego postępowania: *chodzi j. P, kiedy zje sadło*; chodzi chętnie po jatkach: *chodzi j. P po jatkach*; kręci się koło rzeźni: *wietrzy j. P koło rzeźnicy*; ciąga pałas: *ciąga j. P pałas*; chodzi wiernie za panem – chodzić za kimś, nie odstępować go: *chodzić za kimś / chodzi za nim j. P*; postępuje wiernie za panem – o zdradzie idącej za nieszczęściem: *zdrada idzie za nieszczęściem j. P za swoim panem*; smaga się go ostro biczem – dołożyć komuś: *dogodził j. psu biczem*; stroni od bata: *mizdrzy się / wdzięczy się j. P do bata*; ciskać za psami czymś – gadać komuś, robić bez skutku: *gadaj mu / robi jakby za psy ciskał*; młody jest głupi: *głupi j. młody P*; biega dużo, prędko – chodzić dużo, biegać w pośpiechu: *gnać / goni j. P*; lata z wywieszonym językiem: *lata j. P z wywieszonym językiem*; lata z wywieszonym ogonem: *lata j. P z wywieszonym ogonem*; przegania, goni się go: *goni go j. psa*; goni się go okrutnie

¹⁶⁹ Psy-klusowniki w wypadku złapania się w przygotowaną na innego zwierza pułapkę nie mogły liczyć na wyrozumiałość, zob. Dynak 1993: 64.

– o postępowaniu z koniem, którego trzeba wprzód dobrze nakarmić, a potem żądać wysiłku: *daj koniowi owsa i goń go j. psa*; wściekłego przegania się bezceremonialnie – odpędzać kogoś od siebie, prześladować kogoś: *gonić / pędzić kogoś j. psa wściekłego*; biega wokół przy obgryzaniu kości: *góni j. P po kościach*; spuszczonej z łańcucha biega jak oszalała: *j. psa z łańcucha spuścił*; goni za własnym ogonem: *jak P za własnym ogonem goni / kręci się*; kopie się go bezlitośnie: *kopnął go j. psa*; na weselu kręci się, oczekując smakowitych kąsków – bezradnie, wśród ciżby: *kręci się j. P na weselu*; jest posłuszny: *posłuszny j. P*; leży karnie u nóg – być posłusznym, uległym; być wiernym: *leżeć u nóg j. P*; łasi, przymila się: *łasi się j. P*; napędzić go do sieci – nie odnieść skutku: *napędził j. psa do sieci*¹⁷⁰; obżera się ścierwem: *objadł się j. P ścierwa*; nie wozi się na nim dREW – nic kogoś nie obchodzi: *j. na psie dREW przywiózł*; zabija się go strzałem – pałać komuś w łeb: *pałać komuś w łeb j. psu*; zastrzelić *j. psa*; okrasą jego jadła jest słonina – słonina jest omastą jadła chłopów: *pana z panem zje kapustę z jajem, a chłop z chłopem j. P ze słoniną*; patrzy groźnie: *patrzy j. P*; pilnuje dobrze ogrodu: *pilnuje j. P ogrodu*; podwórka pilnuje ponad wszystko: *pilnuje j. P podwórka*; leży na progu, warując – pilnować, strzec czegoś: *położyć się j. P na progu*; coś przydatne mu na budę – o czymś nic nie wartym: *przyda się j. psu na budę*; bezwzględnie, niewolniczo słucha trąby: *słuchać j. P trąby*; nie przystoi mu być przy szpadzie: *przystoi mu j. psu przy szpadzie*; nie jest potrzebny w kościele: *potrzebny j. P w kościele*; nie jest pożądany w kręgielni: *potrzebny j. P w kręgielni*; w kręgielni nie jest przyjmowany serdecznie: *przyjęto mnie j. psa w kręgielni*; jest rudy: *rudy j. P*; siedzi na płocie – siedzieć niezdarń: *siedzi j. P na płocie*; siedzi na płocie – o jeźdźcu na koniu: *siedzieć na koniu j. P na płocie*; zawisa na płocie: *przewiesił się j. P na płocie*; śpi na płocie – spać niewygodnie: *śpi j. P na płocie*; chudy stawia się za płotem: *stawia się j. chudy P za płotem*; siedzi w budzie – być schowanym, nie wyściubiać nosa: *siedzi j. P w budzie*; z budy wygląda badawczo: *wygląda j. P z budy*; siwieje od mordy: *siwieje j. P od mordy*; skamle żałośnie – zamęczać prośbami: *skomli j. P*; skubie łapę: *skubie j. P łapę*; słucha trąby – podlegać komuś, być zmuszonym do posłuszeństwa: *słucha j. P trąby*; pod drzwiami stoi prosząc, pokornie: *stoi j. P pod / pode drzwiami*; szczuje się go – ścigać kogoś, prześladować kogoś: *szczuć kogoś j. psa*; jest szkodny: *szkodny j. P*; bez ogona jest bez wartości – o szlachcicu bez tytułu: *szlachcic bez tytułu j. P bez ogona*; bez ogona jest bez wartości – o szlachcicu bez urzędu: *szlachcic bez urzędu j. P bez ogona*; bez ogona jest bez wartości – o szlachcicu bez honoru: *szlachcic bez honoru j. P bez ogona*; bez ogona jest bez wartości – o leśniczym, gajowym bez strzelby: *lesny bez flyntę j. P bez ogona*; (pochwyciwszy coś) z kuchni ucieka pospiesznie: *ucieka j. P z kuchni*; w Nilu pije pospiesznie – uczyć się pobieżnie: *uczył się j. P pije w Nilu*¹⁷¹; im jest gorszy, tym jest lepszy – o urzędniku: *urzędnik*

¹⁷⁰ „Przysłowie myśliwskie”.

¹⁷¹ „Psy w Nilu bardzo szybko piły wodę w obawie przed krokodylami”.

j. P: tym lepszy, im gorszy; waruje niewolniczo – czekać na coś, pilnować czegoś; nie mieć swobody, nie móc się nigdzie ruszyć: warować j. P; wdzięczy się na przelazie: wdzięczy się j. P na przelazie; węszy doskonale, zagorzałe – szukać czego, podejrzawać coś: węszyć j. P; w chomacie wygląda śmiesznie: wygląda j. P w chomacie; w gaciach wygląda komicznie: wygląda j. P w gaciach; wykręca się od obroży – unikać czegoś, bronić się przed czymś: wykręca się j. P od obroży; nie potrzebuje drugiego ogona: potrzebny j. psu drugi ogon; ma długie zęby na otręby: wyszczerza zęby j. P na otręby; zły wyszczerza groźnie zęby: wyszczerzać zęby na kogoś j. zły P; nie jest wart zapłaty – coś za nic, niepotrzebnie: zapłacił j. za psa; jest zażarty – być zaciekłym: zażarty j. P; kucharzowi do niczego nie jest przydatny: zdalny j. P kucharzowi; nie ma względów u kucharza: ma łaski j. P u kucharza; porządnie dostaje jeść, lecz jednocześnie bywa bity – o zmiennym powodzeniu: powodzi mu się j. psu: w dzbanku mu jeść daje, a kijem kraszą; zionie – dyszeć groźnie: ziać / zionąć j. P; nie zostaje po nim dusza – nikt go nie wspomniął ani nie pożalował: pò nim j. pò psi dėszy; złorzeczy się mu – zelżyć kogoś, wyłajać kogoś: złorzeczy j. psu; zwymyśla się go – zwymyślać najgorszymi wyrazami: zwymyślać kogoś j. psa; nawymyślał j. psu; łąje się go bez pohamowania, niewybrednie: nalał j. mu jako psu; nie zna się na konfiturach: zna się j. P na konfiturach; nie wierzy się mu – o braku pełnego zaufania do mężczyzny: nie wierz mężczyźnie jako psu; nie przystoi mu skubać trawę – coś nie przystoi komuś: przystoi ci / pasuje j. psu trawę skubać; nie naje się z nim trawy – nie móc nagać się z kimś: z nim się nagodo, j. z psem trawy naji; maluje ogonem – łże, kłamie, bluguje: malujes j. P ogóńem; znaczy ból: boli kiej P; znaczy gorąco: gorąco kiej P; znaczy twardość: twardy kiej P; jest mądry – być mądrym mimo nieznacznego wieku: stary j. wesz, a mądry j. P; nie jest podobny do Żyda: podobny j. P do Żyda; tak samo biegnie do kościoła, jak i z niego: j. P do kościoła, tak i z kościoła; jego odniesienie do owiec – o każdym wdowcu: każdy wdowiec to j. P do owiec; wściekły biegnie szybko: bieć j. wściekły P; wściekły zrywa się gwałtownie: zrywać się jak wściekły P; wściekły wpada z impetem: wpadać j. wściekły P; wściekły miota się: miotać się j. wściekły P; wściekły pies stroni od wody: boi się j. wściekły P wody; brzydzi się j. P wściekły wodą; zsuwa się ze słomy – ktoś stracił rozum, zgłupiał: zsunął się hluzdów j. P ze słomy¹⁷²; {r} rzuca się na innych zawzięcie: kудаться / бросаться na кого-то к. ценной нѣс; wściekły szaleje, wścieka się: бесится, к. бешеная собака; trzymany w sforcie nie ma swobody – być podporządkowanym, ukierunkowywanym: погулял, к. собака на своре; powarczawszy, odchodzi: нарычал, к. собака, да и ушел; nie lubi rzodkwi – nie lubić kogoś, czegoś: люблю, ч. собака редьку; люблю его, к. собака редьку; pałka nie jest mu potrzebna: нужен к. собаке палка; zagląda do dzbanu: заглядывает, к. собака в кувшин; cieszy się na widok blina: обрадовался, ч. собака блину; niepokąźnego wzro-

¹⁷² Hluzdy – stp. 'mózg, rozum, rozsądek'.

stu – taki stary, a taki smarkaty: *стар, ч. собака, а мал, ч. щенок*; leżący na sianie sam nie je i drugim nie daje – pilnuje, broni dostępu innym: *к. собака, на сене лежит: и сама не ест, и другим не дает*; *к. собака на сене кто*; miota się: *мечется, к. собака*; leżący na sianie sam nie żuje i krowie nie daje: *лежит, к. собака на сене: сама не жуёт и корове не даёт*; machnie ogonem – o przejawach rozumu: *вильнет ухом к. пес хвостом*; kręci ogonem: *крутит, к. пес хвостом*; psa popa wszyscy znają: *его все знают, к. попову / поповскую собаку*; w kuchni potraça wszystko, przepycha się: *толкается, ч. собака на кухне*; pstrokatego znają wszyscy: *знают / его все знают, к. рябую собаку*; psu pod ogon – o czymś zbędnym: *что-л. к. псу под хвост*; łańcuchowy pilnuje gorliwie: *сторожить кого-то к. ценной пёс*; odszczekuje – odezwąć się nie swoim głosem¹⁷³: *и влает, да не к. собака*; rozjada się: *розжадл się j. P*; starannie wyszukuje pcheł w sierści: *ищи, к. собака блох ищет*; stara się złapać muchę: *к. собака мух ловит*; odgania się od much – unikać pracy: *бегаёт от работы, к. собака от мух*; warczy groźnie: *ворчат к. собака*; bezdomny jest chudy, wynędzniały: *тощий к. бездомный пёс / бездомная собака*; bezdomnego zwymyśla się bez żenady: *обругать кого-то к. бездомную собаку*; zabija się go bez wahania – tchórz, schroniwszy się nawet na tyłach, bywa zabijany: *храбрый впереди – и жив, трусишку и позади убивают, к. собаку*; wygania się go bezpardonowo – przegnać kogoś mimo podlizywania się: *подлизывалась, к. кошка, а выгнали, к. собаку*; {s} rozwała się: *извалио се к. пас*; używa na uczcie: *к. пас на piri uživa*; *posti k'o pas na piri*; niczyj na środku ulicy żyje źle: *живи к. ничији пас на сред соака*; zawieszony zagrzebuje się w chwastach: *завукао се к. црвљив пас у коров*; cierpi, znosi wiele: *трпјети к. пас*; ostatni zdycha nędznie: *умрети к. последње пseto*; pełza służalczo: *пузати / пузати к. пас*; jest bezczelny, bezwstydný: *безобразан к. пауче*; jałowy waleś się, włóczy się bez celu: *lutati / skitati se / lundrati к. jałovi пас*; przemoknięty ma się źle, wygląda żałośnie: *држати се / вући се к. pokislo / prokislo pseto*; jest zazdrośny: *ljubomorani к. pseto*; jest wściekły: *бесан к'o пас*; jest szybki: *брз к. пас*; zarobaczony wykrzywia głowę w pokrzywach: *искриво главу к. црвљиво пseto у копривама*; leży przy martwej kobyli: *лежи к. пас код мртве кобиле*; bez pana leci niespokojnie: *лети к. пас без гоце*; złości się w obroży: *љутит к. пас у жежељу*; nakłusował się na grubym kiju: *пакасао к. пас на кижак*; tłucze się w ciemności: *луна к. пseto у помрчини*; naślópał się: *налакао се к. пас*; oblizuje się na ściervo: *облизује се к. пас на стрвини*; natura jego nie zmienia się: *осујеци псу уши, пас к. пас*; *осујеци реп, пас к. и пас*; zhandlowany na targu – zgubić się: *пазариу к. пас на ваиару*; kupny się wstydzi: *постидио се ка' и куповни пас*; panuje na paździerzach: *царује к. пас на поздеру*; {pr} psy {pr} gryzą się: *gryzą się / žrą się j. P*; *gryзиться / щепиться с кем-л. к. собаки*; walczą, biją się o kość – walczyć o coś ciekawie; żyć w niezgodzie: *gryзć się j. P o kość*; *драться из-за чего-*

¹⁷³ „Odpowiedź na słowa: *ты этого не знаешь (...и влает, да не как собака)*”.

mo k. *собаку за кость*; ⟨p⟩ nie lubią dziada: *lubią go j. P dziada*; dziad na śród-
ku wsi to dla nich nie lada gratka: *radzi ci j. psi dziadu na śródku wsi*; napada-
ją na dziada w ciasnej ulicy: *obskoczyć / opadać j. P dziada w ciasnej ulicy*; nie
lubią dziada w ciasnej ulicy – bardzo kogoś nie lubić, nie znosić: *kochać kogoś
/ kocha go / lubić kogoś / miłować j. P dziada w ciasnej ulicy*; nie lubią Żyda:
lubią go j. P Żyda; włóczą się od jatki do jatki: *włóczą się jako psi od jatki do
jatki*; na wyborku nie znoszą się: *kochają się j. P na wyborku*; jest ich wiele –
o czymś licznym: *czegoś j. psów*; ciska się w nie, czym popadnie: *j. za P ciskał*;
ogania się od nich w studni: *j. psom ogania się w studni*; dwa zwykle gryzą się
ze sobą – żyć w niezgodzie: *gryźć się j. dwa P*; obstępować wilka: *obstąpili go
j. psi wilka*; słuchają trąby – być posłusznym: *słuchać kogoś j. P trąby*; zbiega-
ją się do kuchni bez przywołania: *zbiegli się j. P do kuchni*; sypią się jaki psi do
kuchnie; uganiamy się do zmęczenia: *uganiają się j. P*; rzucają się na konia: *żerą się
j. psi w koniu*; iskają się zapamiętałe: *j. P się iszczą*; siedem na kupie klóci się
zaciekle: *klóć się j. siedem psów na kupę rzuconych*; ⟨r⟩ żyją ze sobą w niezgo-
dzie: *живым, к. собаку*; stanąwszy na tylnych łapach, gryzą się do krwi: *зуб
за зуб браиутся / зев за зев грызться к. собаки, став на дыбы*; u korytka
nie żyją zgodnie: *живым, к. собаку у корытца*; ⟨s⟩ kusych jest wiele: *ima ko-
ga k. kusi / kusati pása*; ⟨ps⟩ suka ⟨ps⟩ jest zła: *zła j. S; зла к. кыя*; ⟨p⟩ ob-
darza się ją hojnie biczem – otrzymać razy: *obdarzył go j. sukę biczem*; stroni od
bata: *mizdrzy się j. S do bata*; batog nie jest jej miły: *śmieje się j. S do batoga*;
burą pomiata się, beszta się, zjeżdża się ją: *pomiatać / zbesztać / zjeździł go / po-
wstać j. burą sukę*; szczenna ofukuje silnie i gwałtownie: *fuka j. szczenna S*;
wdzięczy się w dzieży: *wdzięczy się j. S w dzieży*; franciszkańska mizdrzy się
w dzieży: *mizdrzy się j. S franciszkańska w dzieży*; mizdrzy się w pomyjach: *mi-
zdrzy się j. S w pomyjach*; nie lepi pierogów: *lepi j. S pierogi*; nie objada się bu-
rakami: *wyżarł się j. S buraków*; lata zapamiętałe za bydłem: *lata j. S za bydłem*;
stroi się za bydłem: *stroi się j. S za bydłem*; z jarmarku leci prędko: *leci j. S z jar-
marku*; ⟨s⟩ samotna włóczy się bez celu: *skitati se / vući se к. глуха куčka*;
лытати к. злыва кучка; w młynie wodnym trzęsie się: *tresti se / drmati se
к. куja у воденици*; musi spróbować arseniku: *мора окыцми к. кучка сичана*; ⟨p⟩
suczka ⟨p⟩ kręci się na powrozie: *kręci się j. S na powrozie*; łąsi się do buta: *ła-
si się j. S do buta*; mizdrzy się na przewozie: *mizdrzy się j. S na przewozie*; przy-
wykła do jatek: *przywykła j. S do jatek*; wdzięczy się do faszeczki masła: *wdzię-
czy się j. S do faszeczki masła*; nie wdzięczy się do obroży: *wdzięczy się j. S do
obroży*; nie wdzięczy się na uwięzi: *wdzięczy się j. S na uwięzi*; nie wdzięczy się
w popiele: *wdzięczy się j. S w popiele*; dominikańska wdzięczy się niezwykle:
wdzięczy się j. S dominikańska; bonońska jest zła: *zły j. S bonońska*; wyrabia się
w rozczynach: *wyrabia się j. S w rozczynach*; ⟨p⟩ cytra (częsta 'nazwa suki
w okolicach Świsłoczy') ⟨p⟩ jest bardzo chytra: *chytra j. C*; ⟨s⟩ psisko ⟨s⟩ przy-
bite włóczy się: *smuca se k'o psina pribjena*; obliżuje się koło młyna: *облизье
се к. млина око млина*; ⟨pr⟩ piesek ⟨p⟩ francuski jest delikatny: *delikatny j. fran-
cuski P*; angielski jest delikatny: *delikatny j. angielski P*; służy komuś, przed kimś

na dwóch łapkach – być usługowym, nadskakującym: *służyć komuś / na dwóch łapkach j. P*; {r} chodzi za kimś w ślad: *ходить за кем-то к. собачка*; drży, trzęsie się: *дрожать / трястись к. шавка*; {p} *ciućka* (dziec. 'piesek, suczka') {p} na uwięzi nie jest szczęśliwa: *выглядя j. C na uwięzi*; {prs} *szczenię* {p} jest pokorne: *pokorny j. Sz*; jest ślepe przez dziewięć dni od urodzenia – o Mazurze: *кажды Mazur j. Sz do dziewięciu dni nie widzi*; jest lepsze od prosięcia – o różnicy między dziećmi szlacheckimi i miejskimi: *miejskie dziecię jako prosię, a szlacheckie jako Sz*; {r} jest małe – o posturze: *стар, ч. собака, а мал, ч. щенок*; zamarza z zimna: *мёрзнуть / замёрзнуть / замерз к. цуцык*; {s} nadyma się w kałuży: *надуо се к. имене у бару*; {p} *szczeniak* {p} jest ślepy: *ślepy j. Sz*; {r} *szczenięta* {r} ślepe pełzną, odpelzają od matki we wszystkie strony – o staroobrzędowcach: *расползлись, к. слепые щенята от матери*; ♦ {p} *kusy* {p} z łatwością przemyka przez płot: *sadzi j. K przez płot*; {p} *guzy* ('nazwa psa, tzn. kusy, bez ogona') {p} kręci się z jajem: *крёчи się j. G z jajem*; {p} *kurta* (stp. 'pies z uciętym ogonem, kurtyzowany') {p} na powrozie, przewożenie kręci się: *крёчи się j. K na powrozie / przewożenie*; {ps} *burek* {p} kumotrów jest ładny: *ладny j. Maćków kot, a kumotrów B*; {s} z narzuconym naszyjnikiem – o narzuconych zaszczytach: *навалили част к. на шарова коље*; oblizuje się: *облизује се к. шаров*; {p} *kundel* {p} jest bojaźliwy: *bojaźliwy j. K, szczeka najwięcej, kiedy ktoś szczeka*; nie pasuje w jadalni: *zgrabny j. w jadalni K*; jest zwydrzony na zwierzyńnię: *zwydrzony j. K na zwierzyńnię*; ♦ {p} *ogar* {p} gna co tchu: *loce j. O*; stary zaleguje pole: *zależał pole j. stary O*; {p} *ogary* {p} osaczają zającą na lesie: *osaczają tu nas j. O zającą w kniei*; {pr} *chart* {pr} biega szybko: *biegać / бiec / бiega / пёдзиć / гнаć j. Ch; бегаць к. борзая*; {p} jest chudy: *chudy / cienki j. Ch*; na smyczy łąsi się: *łasi się j. Ch za koniem na smyczy*; goniąc, wyciąga się – o koniu w biegu: *wyciągnięty j. Ch*; nie może być bez ogona – o szlachcicu bez urzędu: *Ch bez ogona jest j. szlachcic bez urzędu*; staje przed knieją: *stanął j. Ch przed knieją*¹⁷⁴; stoi na przesmyku: *stoi j. Ch na przesmyku*; {p} *wyżeł* {p} stary jest zaniedbany, opuszczony – o starym żołnierzu: *stary żołnierz j. stary W*; stary zaleguje pole: *zależał pole j. stary W*; {ps} *mops* {p} nudzi się bardzo: *nudzić się / wynudzić się j. mops*; {s} ma spłaszczony pysk – o twarzy: *нушка / лице к. у монца*; ma spłaszczony nos: *нос к. у монца*; {ps} *pudel* {p} jest zmyślny: *zmyslny j. P*; (nie) jest podobny do młynarza: *podobny j. P do młynarza*; {s} jest uległy – być pokornym, uniżonym, posłusznym: *pokoran / ponizan к. pudla*; {p} *szpic* {p} jest szczęśliwy: *щастливы j. Sz*.

3.1.3.2. Kot

♦ {prs} *kot* (przedstawiciel gatunku) {prs} żyje w niezgodzie z psem: *згадзają się j. pies z kotem*; *żyje j. pies z kotem*; *жыць / живут / они ненавидятся*.

¹⁷⁴ „Najlepszy w otwartym polu, zupełnie nieprzydatny był chart w łowiskach typowo leśnych” (Dynek 1993: 78).

к. кошка с собакой; к. кошка с собакой дружны; дружат, к. кошка с собакой; лады, ч. у кошки с собакой; *slagati se / živjeti / gledati se k. mačka i pas; naze se k. mačka u nac / nemo*; igra z myszą – o zabawianiu się swoją ofiarą; drażnić się z kimś, wykorzystując swoją przewagę: *bawić się z kimś j. K z myszą; ugratъ, к. кошка с мышью с кем; igrati se / poigravati se s kim / iživljavati se nad kim k. mačka s mišem*; (pr) przyczają się wyjątkowo cicho, umiejętnie: *czai się j. K*; czyha na myszy: *j. K na mysz czatuje / czyha / dybać / zacząć się / lasić się; czai się j. K (na myszkę); stopozhitъ / подстеpezatъ, к. кошка мышику; igra z myszką – zabawiać się swoją ofiarą: igra / igrać z kimś / bawić się z kimś j. K z myszką; ugratъ с кем к. кошка с мышкой; ugratъ, к. кошка с мышкой с кем; spada na cztery łapy – być zręcznym: zręczny człowiek, j. K, zawsze na nogi spadnie; on, к. кошка, все на ноги падаем; łasi się, przymila się do człowieka: łasi się j. K; ластиться к кому-то к. кошка; (ps) parska głośno: *parskać j. K; фрктаму к. mačka; świecą mu się oczy – o błyszczących oczach: oczy mu świecą j. u kota; очу су се сужале к. у mačke*; w nocy widzi doskonale: *widzieć w nocy j. K; видети ноћу, к. mačka*; (p) mruczy z zadowolenia: *mruczeć / mruczy j. K (z zadowolenia)*; szybko przeskakuje po rozżarzonych węglach: *skacze j. K po węglu*; jest fałszywy, obłudny: *fałszywy j. K*; jest chytry: *chytry j. K*; gryzie się z psem – żyć z kimś w niezgodzie: *gryźć się j. pies z kotem*; nie kocha się z psem: *kochają się j. pies z kotem*; jest szkodny: *szkodny j. K*; zakochuje się w wiosennym słońcu: *zakochał się w mnie j. K w wiosennym słońcu*; jest hałaśliwy w marcu: *wrzeszczy j. K w marcu*; w marcu biega dużo: *biega j. K w marcu*; w marcu jest szczególnie kochliwy: *kochliwy j. K w marcu*; ma doskonały wzrok: *widzi j. K*; rzuca się na myszy: *rzuca się j. K na myszy*; jest łasy na myszy: *łasy j. K na myszy; j. K na mysz lasić się*; jest rozkochany w myszce: *rozkochał się j. K w myszce*; ma doskonały wzrok: *widzi j. K*; chodzi, włóczy się swoimi drogami: *łazi j. K*; z pęcherzem biega, kręci się nerwowo – wszędzie go pełno, miejsca sobie nie może znaleźć: *latać / kręcić się j. K z pęcherzem; j. K z pęcherzem gania / kręcić się / lata / ucieka / rozgłaszać*; zagorzały biega tam i z powrotem: *biega by K ogorzały; biega j. K zagorzały*; przyzwyczajają się do miejsca – o człowieku: *człowiek j. K do miejsca się przyzwyczajają*; spada na cztery łapki – podobnie pan choćby podupadł, zawsze wychodzi na swoje: *pan, choć podupadnie, to j. K zawsze pada na łapki*; Maćków kot jest ładny: *ładny j. Maćków K, a kumotrów burek*; jest zgrabny: *zgrabny j. Maćków K*; nie jest mądry: *mądry / głupi j. Maćków K*; rozciąga się go: *rozciągnęli go j. kota*; drapie boleśnie – ktoś rani ostrymi paznokciami: *ktos drapie j. K*; liże delikatnie – coś nie jest bolesne: *boli, jak / jakby K po rękę lizał; bolało, jakby K po rękę lizał*; w przeciwieństwie do okrutności wilka jego lizanie jest łagodne – zakłamanie zachowania: *liże j. K, a drze j. wilk*; jest pobożny¹⁷⁵: *pobożny j. K*; myje się łapą: *myje się j. K łapą*; nosi się z sadłem: *nosi się j. K z sadłem*; uwielbia mleko: *oblizuje się / śmiać się / wdzięczyć się j. K do mleka; wzdragać**

¹⁷⁵ „O kocie mruczącym powiadają, że mówi pacierze”.

się j. K do mleka; oblizuje się j. K na mleczko; znarowił się j. K do mleka; jego niechęć do maślanki – o Niemcu do pacierza: *Mniemiec do paciërza j. K do maśluncy*; jest łakomy na ryby: *łakomy j. K na ryby*; pożądliwie patrzy na wróble: *patrzy / patrzeć na coś j. K na wróble*; odstawia się go od mleka: *odsunąć go / odsadził go j. kota od mleka*; odpycha się go od sadła: *odsadził go j. kota od sadła*; ochocho wdrapuje się na piec: *drapie się j. K na piec*; nie dorobi się, leżąc na piecu: *dorobisz się j. K na piecu*; leniuchuje na piecu: *spracował się j. K na piecu*; w popiele nie jest spracowany: *spracował się j. K w popiele*; pyszni się w krajce: *pyszni się j. K w krajce*; wplątuje się w zgrzebie: *wplątał się / umotal się j. K w zgrzebie*; bije się go w worze: *zbił go j. kota w worze*; głodny miota się po pustej komorze: *skacze jako / j. głodny K po pustej komorze*; nie jest potrzebny za garkami: *on tu tak potrzebny j. K za garkami*; śpi w kapuście – o glupim, nierozgarniętym: *śpi dusza j. K w kapuście*; w butach wygląda śmiesznie: *wygląda j. K w butach*; mając skleszczony ogon, krzywi się z bólu: *skrzywił się j. K, gdy mu ogon wkleszcza*; opiera się na lodzie: *opiera się by K na ledzie*; chodzi w łupinach¹⁷⁶: *chodzi j. K w łupinach*; roczny nie jest mocny: *mocny j. K roczny*; opiera się we wszystkim z wyjątkiem słabości wobec myszy – robić wszystko, co ktoś chce, ze względu na coś: *niech się j. K opiera, tylko mu pokażę złotą mysz, alie co chce, wszystkiego dokażę*; nie utrzymuje się na gołoledzi: *trzyma się jako K na gołoledzi*; w łapciach wygląda śmiesznie: *zgrabny j. K w łapciach*; dziki tłucze się przeraźliwie: *tłucze się jako dziki K*; {r} jest bardzo żywotny: *живуч, к. кошка; он живуч, к. кошка, его сразу не похоронили*; zaczadziały biega w różnych kierunkach bez określonego celu: *бегать / метаться / мечется / носиться, к. угорелая кошка*; jest bezwstydnym, rozpustnym: *блудлив, ч. кошка / к. кот, а труслив, к. заяц*; jest psotnym: *шкодлив, ч. кошка, а труслив, к. заяц*; obok ciasta jest nieszkodliwy – o diaku: *дьяк у места – ч. кошка у теста, а к. дьяк на площади – то господи прости*; Ignie do człowieka, tuli się do niego: *льнёт к нему к. кошка*; bywa pochlebca: *льстивый к. кошка*; podlizuje się, przypochlebia się komuś: *подлизывалась, к. кошка, а выгнали, к. собаку*; wściekły miota się: *мечется, к. бешеная кошка*; bez skrępowania pcha się go pyskiem w jego nieczystości: *я тебя, к. кошку, уткну на это рыло*; łakomie patrzy na mysz: *смотреть к. кошка на мышь*; jest przewrotny, obłudny – z przodu daje łapę, a z tyłu drze, drapie: *лукав / лукавый, к. кошка: спереди лапу дает, а сзади дерет*; {s} nie żyje w zgodzie z myszą: *назе се к. мачка и миш*; nie jest dumny z przypieczonej łapy: *поноси се к. мачка озгорелом шапол*; {p} są hałaśliwe w marcu: *спiewają j. K w marcu*; dwa walczą ze sobą: *draj się j. dwa K*; {prs} kot (samiec) {prs} lubi sadło: *zakochany j. K w szperce / sadle; śmiać się / wdzięczyc się j. K do sadła / szperki; wzdragać się j. K do sadła / szperki; patrzeć na coś / wytrzeszczać oczy / ślepie j. K na szperkę; lasy j. K na sperkę*;

¹⁷⁶ „Aluzja do zabaw złośliwych dzieci obuwających kota w łupiny orzecha i puszczających go na lód”.

любит, к. кот сало; гледати на што / гледа к. мацак на сланину; усијати / ужарити очи к. мацак на сланину; {ps} jest kochliwy: kochliwy j. K; заљубљив к. мацак; zakochuje się silnie, na krótko – o krótkotrwałości uczuć: *zakochany j. K; zaljubiti se / biti zaljubljen k. maćak*; krąży wokół gorącej kaszy: *chodź j. K koło gorącej kaszy; obilaziti / motati se k. maćak oko vruće / vrele kaše*; na widok słoniny obliczuje się z zadowoleniem: *obilizuje się j. K do sadla / szperki; облизује се к. мацак на сланину*; {r} obliczuje się na widok śmietany: *облизываться к. кот на сметану*; mruży oczy na śmietankę: *жмурится, к. кот на сливки*; {s} zza węgła wygląda nieufnie: *gledati k. maćak iza ugla*; krąży wokół kielbasy: *obilaziti / motati se k. maćak oko kobasice*; krąży wokół słoniny: *obilaziti / motati se k. maćak oko slanine*; popadł jest wyliniął: *ofucan k. popadijski maćak*; lutowy jest głupi: *lud k. februarSKI maćak*; {pr} kocur {p} gryzie się ze szczurem: *gryż się j. K ze szczurem*; nie jest posłuszny w marcu: *slusny j. K w marcu*; nie jest posłuszny na kiermaszu: *slusny / chodź slusny j. K w kiermasz*; na kiermaszu nie siedzi spokojnie: *siedzi j. K w kiermasz*; dobiera się do szperki: *doparził się j. K ku szpyrcie*; wokół ciepłego mleka biega spiesznie: *góni j. K kole ciepłego mlyka*; z roszcypcem goni jak oszalały: *góni j. K z roszcypcym*¹⁷⁷; w szłopczie siedzi niespokojnie: *siedzi j. K w szłopczie*¹⁷⁸; wrzeszczy przerażliwie, gdy ktoś nadeprnie mu na ogon – o głosie: *o głos, jagby kocurowi na ocas stanó!*¹⁷⁹; zjadający z nim żaby wygląda okropnie: *wyglódo, jakby z kocurym żaby jodo!*; nie odwozi się go na kierchów: *odwizyli go j. kocura na kierchów*¹⁸⁰; {r} robi świństwa, paskudztwa: *накостлив, ч. кот; на костлив, к. кот, а роблив, ч. заяц*; {p} kocury {p} gryzą się z wielkim wrzaskiem – o jazgotliwej grze: *gro, jakby sie K gryzły*; {ps} kotka {p} rozłożyszona fuka mocno: *fuka j. rozłożyszona K*; nosi się z sadłem: *nosi się j. K z sadłem*; siedzi leniwie na murku: *siedzi j. K na murku*; jest wylizana – o przesadnej elegancji: *wylizany j. K*; dawanie jej mleka – chwalenie chlubnego: *chlubnego chwalać, jakby niedźwiedziowi miodu, kot c e m l e k a, karpiowi w sadzawce dał stodu*; {r} ma dobry wzrok: *glaza k. y кошки*; przenosi kocięta z miejsca na miejsce: *носятся, к. кошка с коятами*; {s} zbита idzie obolała: *ici k. isprebijana maćka*; zbита czuje się źle: *izgledati / osjećati se k. prebijena maćka*; jednoooka idzie po omacku – snuć się bez celu: *ici k. čorava maćka*; bije się ją srogo: *pretući / prebiti koga k. maćku*; z daleka krąży wokół gorącej kaszy: *obilaziti k. maćka oko vruće / vrele kaše*; jest zwinna: *žustar k. maćka*; ma małe sutki – np. o kozie, owcy, krowie o małych dojkach, kobiecie z małymi piersiami: *čipava k. maćka*; chodzi od kupy do kupy – chodzić od domu do domu: *ide od kuće do kuće k'o maćka od kupe do kupe*; spod donicy patrzy uważnie, bacznie śledzi wzrokiem: *prežiš kako maćka izpod graste*; {prs} kocię, kotek {p} uwielbia mleko: *zakochał się j. K w mleku*; {r} topi się je: *я тебя утоплю к. котенка*;

¹⁷⁷ Roszcypiec, rozcypiec ciesz. 'drewienko rozszczepione na końcu'.

¹⁷⁸ Szłopiec – ciesz. 'potrzask, pułapka'.

¹⁷⁹ Ocas – ciesz. 'ogon'.

¹⁸⁰ Kierchów – ciesz. 'cementarz, zwłaszcza ewangelicki'.

(s) patrzy uporczywie na lampkę oliwną: *gledati / piljiti k. mače u žižak*; łapczywie patrzy na ptaszę: *гледу к. маце у миче*; śmierdzi mu ocet – coś jest komuś wstrętne: *smrdjeti komu k. mačetu sirće*; {r} kocięta {r} w miocie jest ich wiele: *их там к. котят*.

3.2. Ptaki

♦ {prs} ПТАК {prs} jest wolny, swobodny: *wolny / swobodny j. P; свободный к. птица; слободан к. птица*; {ps} je mało: *jeść j. P; jesti k. ptica*; na gałęzi jest swobodny: *siedzi j. P na gałęzi; biti / osječati se / živjeti / slobodan k. ptica na grani*; jest lekki: *lekki j. P; lak k. ptica*; {rs} niebieski żyje beztrósko: *жисть к. птица небесная; živjeti k. ptica nebeska*; jest wesoły: *wesoły j. P; весело к. птица*; {p} w klatce szamocze się – miotać się bezsilnie: *bić się / miotać się / rzucać się j. P w klatce; j. P w klatce rzuca się / tłucze się; wyrыва się z klatki – starać się gwałtownie uwolnić od czegoś: wyrываć się j. P z klatki*; w klatce jest ograniczony: *idzie jako P w klatce; j. P w klatce siedzi; otworzysz jako ptakowi w klatce; dobrze j. ptakowi w klatce*; w klatce jest uwięziony – o szczęściu wymykającym się na wolność: *szczęść je j. ptóh, w klótcе go nie utrzymósz*; w klatce jest zamknięty, ograniczony – o więzieniu: *więzień jako P w klatce*; potrzebuje powietrznych przestworzy: *potrzebuje j. P powietrza*; zrywa się gwałtownie: *zerwać się / zrywać się j. P*; do lotu zrywa się nagle: *zerwać się / zrywać się j. P do lotu*; spłoszony pierzcha natychmiast: *pierzchać / uciekać / wybiegać j. spłoszony P*; spłoszony zrywa się nagle: *zerwać się j. spłoszony P*; spłoszony mknąc co tchu: *biec / mknąć / pędzić j. spłoszony P*; głupi odzywa się niemądrze: *odezwał się j. głupi P*; więzień na lepie: *uwiązł j. P na lepie*; leci za stadem: *idzie j. P za stadem*; trzecie skrzydło jest mu zbędne: *stoje o to j. P o trzecie skrzydło*; na gałęzi śpi niespokojnie: *spi j. P na gałęzi*; na gałęzce chwije się: *chwije się j. ptóh na gałęzce*; lata doskonale, szybko: *bieży jako P; leci j. P*; w powietrzu fruwa swobodnie: *bija sobie jako P w powietrzu*; wpada na dół – wpaść w pułapkę, w sidła: *wpadł j. P w dół*; znosi się na gniazdo: *znosi się j. P na gniazdo*; ciągnie do lasu: *byłoby posło j. pták do lasa*; jego wartość poznaje się po gnieździe – o poznaniu człowieka na podstawie mieszkania: *człowieka można poznać z mieszkania j. ptaka z gniazda*; {r} lata wspaniale: *лететь к. птица*; lata doskonale – o marzeniu latania każdej stonogi: *всякая мокрица хочет летать, к. птица*; przefruwa szybko – przemknąć błyskawicznie: *промелькнул, к. птица*; żyje beztrósko, nie siejąc i nie znąc: *к. птица живет: не сеет, не жнет*; rajski jest piękny: *красна, ч. райская птица*; przelotny jest w ciągłym ruchu – o kimś niestałym: *быть к. перелетная птица*; mając podczas lotu płótkę w dziobie, nie może jej ani przełknąć, ani wypluć – o wędzidle w pysku konia: *летит, ч. птица, во рту плотца: ее ни проглотить, ни выхаркнуть*; wpada w pułapkę: *попался, к. птица в кляпцы*; {s} jest beztróski: *безбрыжан к. птица*; {p} ptaki {p} lecą skwapliwie na lep: *j. P na lep leca / lgnq*;

świergocą wesoło: *świergocą j. P*; zobaczywszy sowę w dzień, zlatują się spiesźnie do kupy: *zlatują się j. ptacy, gdy sowę w dzień zoczą*; rozpierzchną się lekliwie, szybko: *rozpierzchną się j. P*; {prs} **ptaszek** {pr} je bardzo mało: *jeść j. P*; *кушать / есть к. нмучка*; {p} jest zwinny: *zwinny j. P*; jest wesoły: *wesoły j. P*; *весело к. нмучуца*; śpiewa wesoło, beztrasko: *śpiewać j. P*; ołowiany uwija się niezgrabnie: *uwija się j. P ołowiany*; cieszy się, raduje się: *weselić się / weseli się j. P*; {s} jest beztraski: *безтраскан к. нмучуца*; {p} **ptaszę** {p} jest wesołe: *wesoły j. P*; {p} **ptactwo** {p} spłoszone pierzcha natychmiast: *pierzchać / uciekać / wybiegać j. spłoszone P*; spłoszone zrywa się nagle: *zerwać się j. spłoszone P*; spłoszone mknie co tchu: *biec / mknąć / pędzić j. spłoszone P*; do żeru ptactwo zlatuje się gromadnie, w mgnieniu oka: *zlecieli się j. P do żeru*.

3.2.1. Ptaki żyjące na wolności

♦ {prs} **wróbel** {ps} je mało: *jeść j. W*; *jesti к. vrabac*; *jestи мало к. vrapac*; {p} podskakuje wdzięcznie: *podskakiwać j. W*; skacze na jednej nodze: *skocze j. W na jednej nodze*; jest szczebiotliwy: *szczebiotliwy j. W*; na strzesze jest lekki: *lekki j. W na strzesze / w strzesze*; czyści piórka w piasku: *trzebie się j. W w piasku*; po deszczu jest przemoknięty: *mokry j. W po deszczu*; jest mały w porównaniu ze stodołą, na której siedzi – o małym jeźdźcu na wysokim koniu: *siedzi by / j. W w stodołę*; na nici, niciach podskakuje niezgrabnie: *skacze / skakać j. W na niciach / nici*; trzyma się go na nici: *trzyma go j. wróbla na nici*; na nitce szarpie się: *szarpie się j. W na nitce*; tańczy na nici: *tańczy j. W na nici*; na sznurku skacze niezgrabnie: *skakać j. W na sznurku*; spuchły chodzi ocieźale: *chodzi j. spuchły W*; jest mały – o słowie małym, lecz raniącym: *słowo j. W, a bodzie j. byk*; pije bardzo mało: *pić j. W*; na gałęzi siedzi niespokojnie, czujnie: *siedzi j. W na gałęzi*; żonaty jest silny: *silny j. żonaty W*; żonaty przycupuje śmiało: *cupnół se j. żonaty W*; porywa się na jastrzębia, nie mając szans: *porwół się j. W na jastrzyba*; z bólem oskubuje się z ciernia – przychodzi do siebie po wielkim strachu: *oskubuje się by W z ciernia*; wkrada się w bocianie gniazdo: *wkradł się j. W w bocianowe gniazdo*; znarowił się do stodoły: *znarowił się j. W do stodoły*; {r} trzęsie się na mrozie: *трясется, к. воробей на морозе*; biały nie jest znany: *знают, к. белого воробья*; {s} jest mokry: *pokisao k. vrabac*; zmoknięty, przemoknięty jest markotny: *drżati se k. pokisli / prokisli vrabac*; jest śmiały, zuchwały: *drzak k. vrabac*; jest bezwstydy: *bezobrazan к. vrabac*; nie zaszkodzi gęsi: *наудуће му к. vrapac зуску*; zarzyna się go bez skrupułów: *zaklati koga k. vrapca*; {p} **ciyrpek** (ciesz. 'wróbel') {p} jest natrętny, dokuczliwy: *dociyrny j. C*; {pr} **wróble** {p} świergocą wesoło: *świergocą j. W*; spółem atakują sowę, sówkę: *wszyscy na mnie jadą j. W na sowę / sówkę; j. wróble na sówkę bić¹⁸¹*; rozbiegają się spiesźnie, trwożliwie: *rozpierzchnąć się j. W*; spłoszone rozbiegają się strachliwie: *rozbiegać się j. spłoszone W*; uciekają w ciernie: *uciekają j. W w ciernie*; zadziobują kanarka: *zadziobać j. W kanar-*

¹⁸¹ Co do zwyczaju ptaszniczego zob. Dynak 1993: 292.

ka; na proso zlatują się stadnie, nad wyraz ochoczo: *zlecieli się j. W na proso*; za-praszanie ich na cudzą pszenicę – zapraszać kogoś na nieswoje: *zaprasza ich jako W na cudzą pszenicę*; {r} przed deszczem hałasują: шумит / шумят, к. воробыи на дождь; {pr} wróbelek {pr} je malusieńko: je j. W; есть к. воробышек; {r} jest malusieńki: он к. воробышек; skacze wesoło: скакат к. воробышек; święgo-cze radośnie: чирикат к. воробышек; ♦ {prs} słowik {prs} śpiewa pięknie, rzew-nie, wzruszająco: śpiewa / śpiewa j. S; нет, к. соловей; певати к. славу; {p} przestaje śpiewać od dnia św. Wita: umilkł j. S na świętego Wita; jest ciekawy: cie-kawy j. S; nie kwapi się do gaju: kwapi się j. S do gaju; {r} bez pieśni, śpiewu – o człowieku bez ojczyzny: человек без родины, ч. соловей без песни; {r} słowi-ki {r} słowiki w gniazdach – zająć swoje miejsca: все по местам, к. соловьи по гнездам; {r} słowiczek {r} śpiewa cudnie, lecz mądrością nie grzeszy: поет, ч. соловушка, да пуста голувишка; {pr} skowronek {pr} śpiewa pięknie, słodko: śpiewa j. S; распевать, к. жаворонок; {p} lata swobodnie: буja j. S po niebie / w niebo; lata j. skówran; wyśpiewuje cały dzień: wyśпiewуваць cały dzień j. S; na trzeci dzień po św. Agnieszce jest chudy: cienki j. S na trzeci dzień po św. Ag-nieszce; {r} skowroneczek {r} wiosną jest bardzo wesoły: весела, к. весиный жавороночек; {p} dzierlatka {p} skacze wesoło, lekko: skacze j. Dz; {p} śmie-ciucha {p} piszczy na deszcz: писzczy j. S na deszcz; {p} szczygieł {p} jest weso-ły: wesoły j. Sz; {p} czeczotka {p} szczebioce przymilnie: szczebioce j. Cz; {p} czeczotki {p} na lep bierze się je łatwo: pobral j. Cz na lepie; {p} dzwonec {p} daje się oskubać: tu j. dzwońca cię oskubią; {r} srokosz {r} wpada w łapkę: попался, к. сорокопут в цапку; {p} sikora {p} jest skora: skora j. S; {p} sikor-ka {p} szczebioce wesoło: szczebioce / szczebiocze j. S; łatwo ją skryć pod bocia-nim gniazdem – o przemożnej wielkości dworu wobec wsi: двór – сroга machi-na, wieś skryłby rozjazdem j. drobną sikorkę pod bocianim gniazdem; {r} zięba {r} marznie: зябнуть / озябнуть к. зяблик; {p} makolągwa {p} jest urżnięta: urżnię-ty j. M; {p} mysikrólik {p} jest mały: mały j. M; {p} lelek {p} jest głupi: głupi j. L; {p} jaskółka jest zwinna, zwrotna: зwinny / зwrotny j. J; jest chyży: chyży j. J; {p} jaskółki {p} idą za latem – podążanie za szczęściem: idą za szczęściem j. J za la-tem; ♦ {p} szpak {p} jest mądry: mądry j. Sz; posiada zdolność naśladowania gło-sów: gada j. Sz; jest świergotliwy: świergotliwy j. Sz; jest chytry: chytry j. Sz; w klatce szczebioce czule: szczebioce / szczebiota j. Sz w klatce; wpatruje się w oszkrabiny ('obierzyny z kartofli') – natrętnie przyglądać się: dziwo sie / zaglón-do j. szpok do oszkrabin; wygląda z kadłubka: wyglóndo j. szpok z kadłubka; {p} szpaki {p} na płocie radzą skwapliwie: radzą j. Sz na płocie; {r} drozd {r} śpiewa pięknie: распевать / распевать, к. дрозд; ♦ {p} żolna {p} śmieje się: śmieje się j. Ż; ♦ {prs} kukulka {pr} lata po cudzych gniazdach: lata j. K po cudzych gnia-zdach; к. кукушка, по чужим гнездам летаем; {p} nie jest zazdrosna: zazdro-sny j. K; po 24 czerwca milknie: umilkł j. w święty Jan K / K na święty Jan; li-siecka jest tłusta: tłusty j. lisiecka K¹⁸²; {r} jest zapominalska: беспамятлив,

¹⁸² „Lisieck – folwark w byłym pow. pińskim”.

ч. *кукушка*; {s} kuka rzewnie – biadać, narzekać: *kukati / zakukati k. sinja kuka-vica*; podkłada (innym) jajka: *подмёе к. кукавица jaje*; {p} **kukawka** {p} przyniewala pliszkę: *прzyniewolił go j. K pliszkę*; ♦ {ps} **gołąb** {p} jest głupi: *glupi j. G*; jest łagodny: *lagodny j. G*; jest biały: *biały / być białym j. G*; jest siwy, siwieje: *siwy / siwiuteńki / osiwił / być siwym j. G*; jest siwy – o głowie: *głowa j. u gołębia*; wybiera mu się pokarm z gardła (wola): *wziął j. gołębiowi z gardła*; jest wierny: *wierny j. G*; {s} z gołębicą żyje zgodnie, w miłości: *živjeti k. golub i golubica*; *воле се к. голуб с голубицом*; obesrany wlecze się: *vući se k. usrani golub*; posrany przechadza się: *шета се, к. пос..н голуб*; {prs} **gołębie** {pr} dwa gruchają czule: *gruchają j. два gołąbki*; *воркуют, к. два голубка*; {s} żyją ze sobą zgodnie, w miłości: *živjeti k. golubovi*; *воле се к. голубови*; dwa żyją ze sobą w miłości: *živjeti k. dva goluba*; {s} **gołębica** {s} z gołębiem żyje zgodnie, w miłości: *živjeti k. golub i golubica*; *воле се к. голуб с голубицом*; {pr} **gołąbek** {p} jest siwy – o włosach: *siwy / być siwym j. G*; jest dobry: *dobry j. G*; {r} grucha czule: *воркует, к. голубок*; z gołąbką żyje w serdeczności: *жить к. голубок и голубица*; {r} **gołąbka** {r} z gołąbkim żyje w miłości: *жить к. голубок и голубица*; {pr} **gołąbki** {pr} dwa kochają się z wzajemnością: *жyją / kochają się / gruchają ze sobą j. два G / para gołąbków*; *жить к. два голубка / голубки*; dwa gruchają czule, mile: *gruchają ze sobą j. два G / para gołąbków*; *воркуют, к. два голубка*; {r} czuła się do siebie – o młodych: *молодые нежатся, к. голубки*; {r} **synogarlica** {r} jest bezgranicznie wierna: *верна, ч. горлица*; ♦ {p} **dudek** {p} stoi w wybornej pozie: *stoi j. D*; śmierdzi okropnie: *śmierdzi j. D*; na dachu, kościele prezentuje się okazale: *wygląda j. D na dachu / na kościele*; w pawich piórach wygląda śmiesznie: *wygląda / ubrał się j. D w pawich piórach*; jest plugawy: *plugawy j. D*; jest głupi: *glupi j. D*; siedzi w dziupli – o domatorze: *siedzi j. D w dziupli*; ♦ {ps} **dzięcioł** {ps} jest pstry: *pstry j. Dz*; *šaren k. djetao*; {p} jego upstrzenie odnosi do ubioru: *upstrzył się jako Dz*; skacze – podskakiwać: *skakać j. Dz*; na sośnie widać go w pełni: *wygląda j. Dz na sośnie*; uderza w drzewo dziobem raz po raz – o niewykwalifikowanej maszynistce piszącej jednym palcem: *pisze j. Dz*; dziobie do kleju: *dziobie j. Dz do kleju*; siedzi w dziupli – o domatorze: *siedzi j. Dz w dziupli*; ♦ {pr} **kruk** {pr} jest czarny: *czarny j. K*; *чепен, к. ворон*; {p} kradnie: *kradnie j. K*; jest stary: *stary j. K*; w przeciwieństwie do łabędzia nie bywa biały – o czymś nieprawdopodobnym: *czarny j. labędź, b i a ł y j. K*; nocny błąka się: *błąka się j. K nocny*; wypatruje ścierwa: *czeka j. K ścierwu*; stoi nieruchomo: *stoi j. K*; siedzi ospale: *siedzi j. K*; patrzy przenikliwie: *patrzy j. K*; {r} jest żądny krwi: *ворон крови ждет; к. ворон крови зырит*; ma ostry wzrok: *к. ворон зырит / зорко глядит*; skrzeczy przeraźliwie: *крякать, к. ворон*; wygląda kości: *ждет, к. ворон кости*; {pr} **kruki** {p} obsiadają gromadnie – o troskach: *troski obsiadły kogoś j. K*; {r} zlatują się na zdobycz: *слетаться к. вороны на добычу*; {p} **krucecz** {p} jest czarny – o oczku: *oczko gdyby K*; {prs} **wrona** {p} jest głupia: *glupi j. W*; *glupi j. W, a chytry j. lis*; rozdziawia gębę: *rozdziawił gębę j. W*; zmokła wygląda flejtuchowato:

wygląda / zmokły j. W; nawykła śpiewa chrapliwie: *tak śpiewa, j. nawykła W*; siedzi osowiale: *siedzi j. W*; pawie pióra nie upiększają jej: *wygląda j. W w pawich piórach*; jest podobna do gapy – o podobieństwie dziecka do ojca: *podobny do papy j. W do gapy*; jest czarna: *czarny j. W*; nawet po kąpielu nie jest biała: *biały j. W (po kąpeli)*; w przeciwieństwie do łabędzia nie bywa biała – o czymś nieprawdopodobnym: *czarny j. łabędź, biały j. W*; jest równie czarna jak kruk: *gniewa kruka czarna W, a sam czarny j. i ona*; odyma się: *odyma się j. W*; dziobie również w gównie: *dziobie do tego j. W do gówna*; ferta się po klepsku: *ferta się j. W po klepsku*; ktoś, komu wrona narobiła do gęby, ma cierpką minę: *mà tę gębę, jakby mu W do niej nasrała*; ⟨r⟩ wpada do zupy – nieunikniona śmierć: *попался, к. ворона в суп*¹⁸³; odnosi do życia osoby nieposiadającej majątku ziemskiego: *живет к. беспоместная ворона*; biała – człowiek, który wyraziście wyróżnia się czymś spośród innych: *к. белая ворона кто*; mąż wronopodobny mimo wszystko jest dla żony obroną: *муж к. ворона, а все жене оборона*; ⟨s⟩ nie dba o tratwiarza, promownika: *hajati / mariti za koga, za što k. vrana za skeledžiju*; nie boi się tratwiarza: *boju ga se к. врана скеледџије*; na białą wrzeszczy się – krzyczeć na kogoś: *гракнуше (на њега) к. на бугелу врану*; ⟨pr⟩ wrony ⟨p⟩ są głupie: *taki uczony j. gapy i W*; kraczą na nieszczęście: *kraczą j. W na nieszczęście*; kraczą zgodnie – o postępowaniu wspólnotowym: *kiedy wejdiesz / wpadniesz między W, musisz krakać j. i one; kto wlezie między W, musi krakać j. i ony*; obsiadają kogoś, coś społem, zawzięcie: *obsiąć coś j. W*; z gniazda wyglądają z zaciekawieniem: *wygląda j. W z gniazda*; ⟨r⟩ rzucają się na coś gwałtownie: *наброситься / набрасываться на что-л. к. вороньѣ; налететь к. вороньѣ*; zlatują się na ścierwo: *налетать / налететь к. вороны на падаль*; ⟨p⟩ gapa ⟨p⟩ zapatruje się w gnat: *zapatrzeć się j. G w gnat*; ⟨p⟩ gapy ⟨p⟩ nie są uczone: *taki uczony j. G i wrony*; ⟨ps⟩ gawron ⟨ps⟩ jest czarny: *czarny j. G; crn k. gavran*; ⟨p⟩ jest głupi: *głupi j. G*; stoi z otwartą gębą, gapi się: *stoi j. G*; siedzi bezmyślnie: *siedzi j. G*; chodzi: *chodzi j. G*; patrzy głupio: *patrzy j. G*; młody czeka z otwartym dziobem na pokarm – czekać na coś otrzymanego od kogoś: *czeka, jako młody G, gębę rozziwiewszy, rychłoli mu, co w nią wetkają*; ⟨p⟩ gawrony ⟨p⟩ spadają na ofiarę ciężko: *spadł na mnie j. G*; ⟨s⟩ kawka ⟨s⟩ trajkocze: *brbljati k. čavka*; ⟨pr⟩ kawki ⟨p⟩ jest ich wiele na słotę: *pełno j. kawek na słotę*; ⟨r⟩ zbijają się w stado – o pieniądzach: *деньги – ч. галки, все в стаю сбиваются; деньги, ч. галки: в стаю сбиваются*; ⟨p⟩ kawa ⟨p⟩ bredzi: *bredzisz jako K*; ⟨prs⟩ sroka ⟨pr⟩ skrzeczy, trajkocze, szczebio-cze – o paplaninie bez sensu: *śpiewa / skrzeczy j. S; трпецать / ленецет / строчить / стрекотать / сокомет к. сорока*; pstrzy się, jest pstrokata: *upstrzyła się jako S; nezuñ, к. сорока*; ⟨p⟩ kradnie: *kradnie j. S*; jest gadatliwa: *gadatliwy / gada j. S*; skrzeczy na płocie: *skrzeczy j. S na płocie*; uporczywie wpatruje się w kość – uparcie patrzeć w jeden punkt: *gapić się j. S w kość / w gnat; gapić się w coś / wpatrywać się w coś / patrzeć w coś / patrzeć / pa-*

¹⁸³ „Pogłos 1812 roku”.

trzy j. *S* w gnat; podskakuje żywo: *skacze jako S*; wypaść jej spod ogona – być byle kim: *wypadł jakby sroce spod ogona*; spętana nie hasa: *hasa j. S* spętana; skacze gładko: *skacze j. S*; na kółiku ('kolku, słupku') – o biednym chłopie: *taki gazda j. S* na kółiku; znosi wszystko do gniazda: *nalozół tego, j. S* na gniądzo; (r) na palu wierci się: *кто-л. к. сорока на колу вертутся / крутутся*; jest ciekawska: *он / любопытный к. сорока*; wrzeszczy ohydnie: *галдеть к. сорока*; machnie ogonem – ruszyć rozumem: *вильнет умом, к. сорока хвостом*; zaczyna powtarzać, bębnić w kółko to samo: *заладила / затвердила, к. сорока Якова*; (s) drapie – bazgrać, gryzmolić: *škrabati / žvrľjati / drljati k. svraka*; {p} srocza (p) rzegoce: *rzegoce by S*; {prs} sójka (prs) terkocze, rzegoce: *rzegoce j. S*; *тапантит, к. сойка*; *blebetati / brbljati k. kreštalica*; (p) skrzeczy brzydko: *skrzeczy j. S*; długotrwanie i bezskutecznie zbiera się do odlotu: *wybiera się / wybierać się j. S* za morze; do cieplic wybiera się bardzo powoli, guzdrze się: *wybiera się j. S* do cieplic; {p} sójki (p) szczebioczą niepięknie: *szczebieć by S*; ♦ {pr} jastrząb (p) spada na ofiarę niespodziewanie, silnie: *spadać / spaść j. J*; dybie na kury – nastawać na człowieka: *dybie na czleka jakby / gdyby J* na kury; gnębi mdłe gołębie: *gnębi ich j. J* mdłe gołębie; (r) ma doskonałe oczy: *y nego глаза / глаза к. у ястреба*; {r} błotniak (r) jest siwy: *седой / он сед к. лунь*; jest biały: *белый / бел к. лунь*; {pr} kania (p) wyczekuje, łaknie, pragnie deszczu, dżdżu – czekać czegoś niecierpliwie: *czekać / łaknąć / pragnąć / wyglądać czegoś / wygląda j. K* deszczu / dżdżu; (r) ma doskonałe oczy: *глаза к. у коршуна*; z impetem rzuca się na zdobycz: *броситься к. коршун на добычу*; {p} kanie (p) dziobią się ze sobą – o niezgodności, kłótności: *woni się dżebia j. kanie*; {s} krogulec (s) czyha, czatuje na ofiarę – dybać na kogoś, na coś: *vrebati k. kobac koga / što*; patrzy złowrogo: *гледу к. кобач*; {p} raróg (p) patrzy się na niego jak na dziwne zjawisko, z pewnym uprzedzeniem, niechęcią: *patrzeć / gapić się na kogoś j. na raroga*; na dragu siedzi nieruchomo, wyczekująco: *siedzi j. R* na dragu; biega się za nim – jak za czymś dziwnym, niezwykłym: *biegać / lata j. za rarogiem*; biegali za nim jakby za rarogiem; patrzy przenikliwie, złowrogo: *patrzy j. R*; jest rzadki: *rzadki j. R*; {pr} sokół (p) jest niezwykle obrotny, ruchliwy, zwinny: *zwrotny j. S*; jest chyży: *chyży j. S*; buja na niebie nieskrępowanie: *buja j. S*; *buja sobie by S*; (r) ma doskonały wzrok: *y nego глаза / глаза к. у сокола*; wzlataje chyżo – o ogniu: *в камне спал, по железу встал, по дереву пошел, к. сокол полетел*; jest strasznie biedny: *гол, к. сокол*; jest totalnie biedny – o chłopie: *мужик гол, к. сокол*; jest skrajnie biedny – ktoś wciągnięty w proces ubożeje doszczętnie: *тяжэбу завел – стал гол, к. сокол*; jest biedny – biedny, lecz ostry: *гол, к. сокол, а острый, к. бртва*; {p} orzeł (p) buja w obłokach swobodnie: *buja j. O*; *buja sobie by O*; patrzy śmiało, prosto w słońce: *patrzy j. O* w słońce; lata wysoko – o prawdzie: *prawda górą lata j. O*; mieszka na niedostępnych szczytach – o sławie: *слава, j. O*; mieszka na niedostępnych szczytach; jest energiczny: *rzutny j. O*; *j. lew waleczny, j. lis przebiegły, rzutny j. O*; {p} sęp (p) czeka, wygląda ścierwa: *czeka j. S* ścierwu; *wygląda j. S* ścierwa; wpada, rzuca się na padlinę: *wpadł j. S* na

padlinę; siedzi, chodzi – być ponurym, gniewnym: *chodzi j. S*; *siedzi jako S*; ♦ {prs} *sowa* {pr} ma przenikliwy wzrok, patrzy wnikliwie: *patrzy j. S*; *смотре́ть / гляде́ть к. сова*; *глядит, к. сова, вынучив глаза*; {p} nadyma się: *надął się / nadęty j. S*; patrzy się na nią ze zdziwieniem: *patrzy j. na sowę*; siedzi ospale: *siedzieć / siedzi j. S*; na kolku siedzi nieruchomo – o siedzącym na stołku: *siedzi na stolku j. S na kolku*; wystrzega się światła: *chroni się j. S światła*; stroni od słońca: *stroni j. S od słońca*; w dzień nie jest jej miło: *miło j. sowie w dzień*; nie wykrzykuje wesoło: *wyskà j. S*; przygląda się sennie – o leniwym i niezdarnym: *siedzi jako ćmiel, dziw o sie j. S*; leśna patrzy wnikliwie: *patrzy j. leśna S*; leśna – o rozczochranym, nieuczesanym: *wygląda j. leśna S*; z pustej stodoły wylatuje nieswoja: *wyleciał j. S z pustej stodoły*; jej pohukiwanie jest nauką dla dzieci: *j. S huczy, tak dzieci uczy*; {r} ma okragłe oczy: *смотре́ть круглыми к. у совы глазами*; jest senna: *сонный к. сова*; {s} skrzeczy na słońce: *крешьте, к. сове на сунце*; {p} *sowy* {p} dłażą ('nogami gniotą, depcą') zająca – o gromadnej napaści na jednego: *jako S zająca, tak go wszyscy dłażą*; {s} *puszczyk* {s} siedzi nieruchomo: *sjedjeti k. ćuk*; {r} *pójdźka* {r} patrzy wnikliwie: *смотре́ть / гляде́ть на кого к. сыч*; żyje samotnie: *один / жить к. сыч*; siedzi nieruchomo: *сидит, к. сыч*; jest nastroszona: *нахохлится / нахохлился к. сыч*; ♦ {pr} *czajka* {p} czai się: *czai się j. Cz*; wrzeszczy przeźrażliwie: *wrzeszczy j. Cz*; wrzeszczy straszliwie – o próżnym czekaniu na bajkę: *krycz, wrzeszcz j. Cz, nie przyjdzie bajka*; tylko w pierzu jest wartościowa: *rzecz u nich jako Cz w pierzu: kiedy ją oskubiesz, mięso nie stoi za wróbla*; daje się zdybać na gnieździe: *zdybał go j. czajkę na gnieździe*; przystrojona w strusie pióra – przedstawiać się takim, jakim się nie jest: *ustroił się jakoby czajkę w strusie pióra ubrał*; {r} poświstuje płaczkliwie: *кузикает / кузичет к. чайка*; {p} *be-kas* {p} mieszka na błocie: *mieszka j. B na błocie*; {p} *słonka* {p} ciągnie w kwietniu: *ciągnie j. S w kwietniu*¹⁸⁴; jest lekliwa: *lekliwy j. S*; ♦ {ps} *bocian* {ps} ma długie i cienkie nogi: *ma nogi j. B*; *дызе / тапке / унасте ноге к. у поде*; {p} kroczy sztywno, powoli, poważnie: *chodzi j. B*; brodzi dostojnie: *brodzi j. B*; jest wysoki: *wysoki j. B*; depcze w sałacie: *depce j. bocón w sałocie*; stoi na jednej nodze: *stoi j. B na nodze*; na gnieździe stoi na jednej nodze: *stać j. B na gnieździe*; siedzi wysoko na gnieździe: *siedzi j. B na gnieździe*; ma długą szyję: *ma szyję j. B*; wyciąga szyję: *wyciągać szyję j. B*; klekocze głośno: *klekce jako B*; iskany przez bociana nosem nie jest kontent: *kontent, j. gdyby / jakby go B nosem iskał*; Zaleskiego jest mądry: *mądry j. Zaleskiego B*¹⁸⁵; {s} z zaciekawieniem patrzy na jajo: *гледу / нубу к. умрк у яйе*; {pr} *żuraw* {pr} chodzi prosto, sztywno: *chodzi j. Ż*; *вышагувае, к. журавль*; {p} jest czujny: *czujny j. Ż*; ma długą szyję: *ma szyję j. Ż*; stoi z wyciągniętą szyją: *stoi j. Ż z wyciągniętą szyją*; wyciąga szyję: *wyciągać szyję j. Ż*; {r} ma długie i cienkie nogi: *у него ноги*

¹⁸⁴ *Ciągi* – 'loty tokowe'.

¹⁸⁵ „Szambelan Zaleski trzymał w Wieloniu (majątku swoim pod Kownem) oswojonego bociana”.

к. у журавля; длинный к. журавль; {p} **czapla** (p) wybornie pluska się w wodzie: *pluska się j. Cz w wodzie*; stoi wyczekująco: *stoi j. Cz*; umizga się w kobiele – przymila się, prosi o litość: *umizga się by Cz w kobiele*; wdzięczy się w kobiele: *wdzięczy się j. Cz w kobiele*; {pr} **bąk** (p) w błocie jest mu dobrze: *dobrze tu j. bąku w błocie*; (r) krzyczy głośno: *кричим / зеваем, к. выть*; na trzęsawisku jest sam: *один, к. выть на болоте*; {p} **nur** (p) wyśmienicie bobruje w wodzie: *bobruje j. N w wodzie*; {pr} **labędź** (pr) jest biały: *biały j. Ł; бела, к. лебедь*; (p) czarny jest rzadki: *rzadki j. Ł czarny*; w przeciwieństwie do kruka nie bywa czarny – o czymś nieprawdopodobnym: *czarny j. Ł, biały j. kruk*; w przeciwieństwie do wrony nie bywa czarny – o czymś nieprawdopodobnym: *czarny j. Ł, biały j. wrona*; ma długą, smukłą szyję: *ma szyję j. Ł*; (r) jest pełen wdzięku: *изящный, к. лебедь*; miętoszony krzyczy: *закричишь, ч. лебедь, к. кого теребят!*; {p} **kęlp** (kasz. 'labędź') (p) śpiewa pięknie: *spięwá j. K*; {s} **pelikan** (s) śmierdzi: *сморди к. гелм*; ♦ {pr} **cietrzew** (p) jest głupi: *глупи j. C*; siedzi na choinie: *siedzi j. C na choinie*; (r) jest głuchy: *он глухой / глух, к. метерев*; tokuje głośno: *токовать к. метерев*; na tokowisku drecze w jednym miejscu: *топчется на одном месте, к. метерев на току*; na tokowisku jest odważny, dzielny: *храбр, к. метерев на току*; {p} **cietrzewie** (p) wykurza się je łatwo: *wykurzył j. cietrzewi z mioteł*; {rs} **gluszec** (r) tokując, niczego nie słyszy: *затоковал, ч. глухарь*; mamrocze: *бормочет, ч. глухарь*; (s) ma bystry wzrok: *гледу к. метријеб*; zakochany nie reaguje na nic: *залjubljen k. tetriche*; {p} **kuropatwa** (p) z oziminy wyskakuje nagle, niespodziewanie: *wyskoczył j. K z oziminy*; siedzi w owsie: *siedzi j. K w owsie*; spłoszona pierzcha natychmiast: *пierzчаć / уcieкаć / выбегать j. сплосзона K*; spłoszona zrywa się nagle: *zerwać się j. сплосзона K*; spłoszona mknie co tchu: *bieć / мкнать / пędzić j. сплосзона K*; {p} **kuropatwy** (p) idą do saku: *jako K do saku iść*; ♦ {prs} **struś** (prs) chowa głowę w piasek – uchylać się przed niebezpieczeństwem, zamykać przed czymś oczy: *крыć голову в песок j. S; прятать голову в песок к. страус; гурати / гурнати / ставити / турати / закопати / заронити u pijesak k. noj*; (p) jęczy: *jęczy jako S*; (r) ma zdrowy żołądek: *желудок к. у страуса*; ♦ {prs} **papuga** (prs) powtarza ciągle, bezmyślnie: *повтарzać coś / баяе / mówić / gada / paplać / плече j. P; повторять / зарядить к. понугай / к. понка; говорити / понавляти к. папагај*; (pr) bezmyślnie uczy się wszystkiego na pamięć: *wyuczyć się czegoś j. P; заучити, к. понугай*; jest upstrzona – o odzieży: *upstrzyła się j. P; одет к. понугай*; (r) jest żółta: *жёлтый к. понугай*.

3.2.2. Ptaki domowe

♦ {p} **gowiędź** (ciesz. 'drób, ptactwo domowe') (p) młynarzowa nie cierpi głodu – dobrze się komuś wiedzie: *majóm głód, j. młynorzowa G*; ♦ {prs} **kura** (prs) mokra wygląda szpetnie, żałośnie – wyglądać nieszczęśliwie, osowiale, mieć minę nieszczęśliwą, wyglądać jak niezdara, mazgaj: *wyglądać j. zmokła K*;

выглядеть / кто к. мокрая курица; *držati se* / *izgledati* k. pokisła kokoś; (pr) brzydko pisze łapa, noga: *bazgrze j. K nogą*; *нисать* к. курица ланой; obnosi się z jajkiem – robić wiele hałasu dokoła mało ważnej sprawy: *nosi się / nosić się / obnosić się* z (czymś) j. K z jajem / z jajkiem; j. K z jajem *nosi się / kręci się*; *носиться с кем / чем-л.* к. курица с яицом; *не уносятся*, к. курица с яицом; zniósłszy jajo, jest hałaśliwa – robić wiele hałasu dokoła mało ważnej sprawy: *gdacze j. K po zniesieniu jaja*; *кудачить, кудахтать* к. курица, *снеси яйцо*; (ps) na grzędzie *gdacze* nieustannie: *gdocz j. K na grzyndzie*; *какохе* к. кока на сједалу; ślepej ziarno trafia się rzadko – i głupi może niekiedy mieć niezły pomysł, komuś przypadkiem, bez starań i zasług z jego strony, może się coś udać: *trafia się / trafił się / zdarzyło mu się / udaje się coś komuś / dostaje się coś komuś j. ślepej kurze ziarno / ziarno*; *dogodilo se* k. *slipiej kokoši* zrno; (p) *bazgrze* pazurem: *bazgrać / pisze / pisać j. K pazurem*; patykiem pisze brzydko – pisać brzydko, koślawo, niezgrabnie, niewyraźnie: *pisać / bazgrać j. K patykiem*; podczas deszczu jest nastroszona: *надął się j. K na deszczu*; *zmokła* chodzi niemrawo: *chodzi / łązi j. zmokła K*; *zmokła* jest osowiała: *osowiał j. zmokła K*; *zmokła* stoi otepiała: *stoi j. zmokło K*; *zmokła* siedzi przytłumiona: *siedzi j. zmokła K*; jest do cna przemoczona: *zmoknięty j. K*; jej lica nie są piękne: *mo lica j. K*; młynarska jest syta: *syty / głodny j. młynarska K*; nie zna się na pieprzu – nie znać się wcale, nie mieć o czymś pojęcia: *znać się na czymś j. K na pieprzu*; na jajach *gdacze*: *gdacze j. K na jajach*; grzebie, gdzie się da: *grzebie j. K*; babrze na śmietniku: *babrze j. K na śmietniku*; w dziobie nie jest tłusta: *tlusty j. K w dziobie*; na jajach siedzi, sadowi się z namaszczeniem: *sadowi się / sadowić się / siedzi j. K na jajach*; na grzędzie siedzi nieruchomo: *siedzi j. K na grzędzie*; zdechła wygląda brzydko – mieć minę nieszczęśliwą, wyglądać jak niezdara, mazgaj: *wyglądać j. zdechła K*; tchórz wykurza je skutecznie – pozbyć się kogoś: *wykadził go j. kury tchórzem*; (r) ślepa błąka się: *бродить* к. слепая курица; z pustym wolem jest głodna: к. беззобая курица: *все голоден*; obnosi się z jajkiem – prezentować ekspansywnie swoje dokonania: *носятся со стихами своими*, к. курица с яицом; dziubie tam, gdzie stąpnie – o pijaku: к. курица: ч. *грянет / ступит, то клонет*; *пьяница*, к. курица: *где ступит, там и клонит*; po ugotowaniu nie porusza się: *ходить*, к. *вареная курица*; popa, pstra jest przemądrzała – o mądrali: *умница* – к. *попова / пестрая курица*; *умница*, к. *попова курица*; {p} **kury** {p} ktoś, komu zjadły one chleb, ucieka spiesznie: *ucieko, jagby mu K chlyb zjadły*; wybiera się je z kojca – wybrać wszystko łatwo, szybko: *wszystko wybrał jako K z kojca*; {pr} **kokosz** {pr} na jajach siedzi dumnie – o dumnych u siebie w domu: *doma siedzi j. K na jajcach*; *сидум / сидеть*, к. *курица на яицах*; {p} kwocze, *gdacze* ciągle: *kwokać jako / j. K*; *krekorze jako / j. K*; *gdacze* *jakoby K*; *wplątuje się* w zgrzebie: *wplątał się j. K w zgrzebie*; przed zniesieniem jaja wrzeszczy: *wrzeszczy j. K, co ma jaje znieść*; ślepej trafia się ziarno: *przydało mu się by ślepej kokoszy ziarno*; ślepa iska się: *iszcze się j. ślepa K*; w kojcu u Żydówki ma się dobrze: *ma się dobrze j. K w kojcu u Żydówki*; {prs} **kwoka** {p} *wodzi się wszę-*

dzie z piskletami: *wodzi się j. K z piskletami*; {r} roztacza troskliwą opiekę: *onekatъ kogo-to / быть к. наседка*; {s} siedzi na jajkach: *sjedi kako kvočka na jajijeh*; wypierza się: *олматпуо се к. квочка*; {pr} **kogut** {p} jest czerwony: *czerwony j. K*; skacze wojowniczo: *skakać j. K*; w cieście siedzi dumnie: *siedzi j. K w cieście*; zacierziewia się: *zacierzewił się / zaperzyć się / zaperzył się j. K*; pieje wysoko: *nuta j. u koguta*; niedorżnięty pieje brzydko – o nieudanym śpiewie: *pieje j. K niedorżnięty*; tatarski gada niezrozumiale: *gada j. tatarski K*; {r} rządzi się niepodzielnie: *один, к. nemух воевода*; chodzi dumnie: *ходить / расхаживат к. nemух*; na kupie gnoju puszy się – stawiać się, udawać ważnego: *важничает, к. nemух на навозной куче*; nie potrzebuje trzcinka: *нужен к. nemуху тросточка*; {pr} **koguty** {pr} dwa czubią się zagorzale, patrzą na siebie złowrogo: *czubią się / patrzą na siebie j. dwa K*; *они к. два nemуха*; {r} walczą ze sobą: *драться / подражаться к. nemуху*; {pr} **kur** {p} pieje ochryple – o nieudanym śpiewie: *pieje j. K*; w ostrogach stąpa szeroko: *стапа широко j. K w ostrogach*; *стапа jako K w ostrogach*; gdacze ciągle: *gdacze jakoby K*; bez głowy wydaje ostatnie podrygi: *skąć j. K bez głowę*; pstry zdobi się przed innymi – chępić się swoim zdaniem: *kto się swym zdaniem przed innymi zdobi, jest jako pstry K, a zakryty w krobi*; {r} nieoczekiwanie wpada w kapuśniak – naprzytać sobie biedy: *понастъ / понасться / нападаться к. кур во щи*; {pr} **kaplon** {p} tuczony tyje: *утиł jako / j. K karmiony*; {r} jest tłusty: *жирный к. каплун*; {p} **kapłonek** {p} jest pokorny: *pokorny j. K*; {p} **ćwik** {p} jest czerwony – mający zdrową, rumianą cerę: *czerwony j. C*; jest zdrowy: *здоров / здорову j. C*; {prs} **kurczę** {prs} je bardzo mało, nie ma apetytu: *jeść j. K*; *есть к. цыпленок*; *jesti k. pile*; {pr} popiskuje: *piszczy j. K*; *пищит, к. цыпленок*; {p} jest słabe: *słaby j. K*; zasypia cicho – umrzeć spokojnie, cicho: *usnął j. K*; {r} za rubel siedemdziesiąt pięć jest sine: *синий к. цыплёнок за рубль семьдесят пять*; za rubel siedemdziesiąt pięć jest chude: *тощий к. цыплёнок за рубль семьдесят пять*; {s} wplątuje się w pakuły – wikłać się, plątać się w coś, być bezradnym: *splesti se / zaplesti se / plesti se k. pile u kučine*; *унпести се / заплео се к. тиле у кучине*; zarzyna się je – zabić kogoś bez pardonu: *zaklati koga k. pile*; {ps} **kurczátko** {ps} jest delikatne: *delikatny j. K*; *mekan k. pilence*; ♦ {prs} **kaczka** {pr} idąc, kołysze się na boki: *chodzi j. K*; *переваливаться к. утка*; chłapie się, pluska: *pluska się j. K w wodzie*; *плескаться к. утка*; pływa wysmienienie: *пływa j. K*; *плавать к. утка*; {p} pije dużo: *pije j. K*; trawi szybko: *trawi j. K*; tęskni do wody – o pracy bez nagrody: *bez nagrody tęskni праца j. K albo геґс без воды*; cieszy się na deszcz: *cieszy się j. K na deszcz*; kulawa nie nadaje się do tańca: *zgrabny do tańca j. kulawa K*; *kwacze donośnie: klekce jako K*; o zakłętej opowiada się nieprawdopodobne historie: *plecie j. o zakłętej kaczce*¹⁸⁶; {r} z pustym wołem pije dużo: *пьет, к. беззобая утка*; nie jest mądra: *глупый к. утка*; *вульный к. утка*; dochodzi do niej na trzecią, piątą dobę – o wolno rozumującym: *доходит к. до утки на третьи / на пяты*

¹⁸⁶ „Przysłowie prawdopodobnie oparte na motywie bajkowym”.

сутки; {s} syta stapa, kołyszając się: *koračati k. sita patka*; ♦ {prs} indyk {prs} ma czerwone korale: *czerwony / czerwieni / poczerwieniał j. I*; *красный, к. индюк*; *запручении се к. хуран*; puszy się, nadyma się – pysznić się: *puszyć się / nadąć się / nadymać się / nadęty / nadął się / odęty j. I*; *надуваться / надулся, к. индюк*; *надути се / узохолити се к. хуран*; {p} zaperza się: *zaperzył się j. I*; puszy się: *puszy się j. I*; silnie mieni się w złości: *mieni się j. I w złości*; chodzi dumnie, wyniośle: *chodzi j. I*; gładko łyka kluski: *łyka j. I kluski*; {r} chodzi dumnie: *ходить / расхаживать к. индюк*; {pr} indor {pr} zaperza się: *zaperzyć się j. I*; *надуться / надулся, к. индейский петух*; {p} jest czerwony: *czerwony / zaczerwienić się j. I*; jest pyszny: *pyszny j. I*; jest zły: *zły j. I*; {r} jest głupi: *глуп, к. индейский петух*; chodzi dumnie: *ходить / расхаживать к. индейский петух*; {p} jedor {p} zaciętrzewia się: *nabzdyczył się j. J*; stary ma chude łydki: *łydki j. u starego jedora*; {p} trusiok (ciesz. 'indyk') {p} stawia się: *stawia się j. T*; {p} indyczka {p} jest głupia: *głupia j. I*; w tataraku wygląda śmiesznie: *wygląda j. I w tataraku*; mokra wygląda szpetnie, żałośnie: *wygląda j. zmokła I*; ♦ {prs} gęś {pr} pije dużo wody: *pije j. G*; *ней воду, к. гусь, ешь хлеб, к. свинья, работай к. черт, а не я*; {p} jest głupia: *głupia / głupi j. G*; jest biała: *biały j. G*; na wiosnę jest blada: *blady jako G na wiosnę*; podskubana chodzi wstydliwie: *chodzi / wygląda j. G podskubana*; gęga zawzięcie: *gega j. G niejaka*; syczy zawzięcie: *szyczy j. G*; klekocze głośno: *klekce jako G*; jest ceniona ze względu na pierze, puch i mięso: *nie masz lepszej zwierzyny jako nasza gąska: dobre pierze, dobry mech, nie gań mi i mięska*; trafia pod lckową pachę: *trafil j. G pod lckową pachę*; nie potrafi rozmówić się z prosięciem, z prosiętami – nie móc się porozumieć, nie rozumieć się nawzajem: *rozmówił się j. G z prosięciem / prosiętami; rozmawiać z kimś j. G z prosięciem*; wody nie dokupi się u niej: *nie dokupi się u niego j. u gęsi wody*; nie doczeka się leśnej trawy: *doczeka się j. G leśnej trawy*; w kobiele umizguje się – przymila się, prosi o litość: *umizga się by G w kobiele*; w okularach wygląda komicznie – wyglądać w czymś komicznie: *wygląda j. G w okularach*; nie zna się na szafranie – nie znać się na czymś: *zna się j. G na szafranie*; patrzy bezmyślnie na słoneczko: *dziwo się j. G na słoneczko*; po ciemku chora mówi słabo, cicho: *mówi j. nimocno gynś po cmi*; {r} jest bosa: *бос, к. гусь; гол, к. лутюшка, б о с, к. гусь*; strząsa z siebie wodę – pozbyć się biedy: *стряс беду, к. гусь воды*; patrzy na pożar: *глядит, к. гусь на зарево!*; gęga na odtajalym miejscu: *гогочет, к. гусь на проталине*; {s} we mgle idzie niepewnie: *іci k. guska u maglu*; nie zgadza się z prosięciem: *спожили се к. гуска u npace*; {prs} gęsi {ps} idą rzędem: *idą j. G*; *іci / prolaziti k. guske*; {p} na wodzie gęsi nie są zgodne: *rozmówili się / radzą j. G na wodzie*; chwalił się przed nimi: *chwali się j. przed gęsiami na wsi*; głodne rządzi się w stodołę: *rządzi się j. głodne G w stodole*; {r} na miękinie gromadzą się stadnie – o przyjaciółtach licznie gromadzących się przy bogactwie, zyskownym interesie: *друзей – к. гусей около мякины*; {s} we mgle idą niepewnie: *іci k. guske u maglu*; {p} gęś szara {p} jest rzadka: *rzadki j. szara G*; rządzi się, gospodaruje bezceremonialnie – postępować swobodnie, komenderować kimś: *rządzi się / go-*

*spodaruje / rozgospodarować się j. szara G; rządzi się po niebie – panoszyć się; rządzić się / gospodarować j. szara G po niebie; krząta się niepodzielnie: jako szara G się krząta; tłucze się mocno: tłucze się j. szara G; w locie podniebnym tłucze się: tłucze się j. szara G po niebie; w kącie siedzi cicho: siedzi j. szara G w kącie; wlecze się: wlecze się j. szara G; szasta ('uwija się niepotrzebnie') się po Dunaju, niebie: szasta się j. szara G po Dunaju / niebie; {prs} gąsior {rs} syczy przeraźliwie: *иунеть к. зысак; ииуче к. зысак*; {p} idzie na przdzie: *идzie напруд j. G; krzyczy na wiosnę: krzyczy by G na wiosnę; {p} gąsie {p} jest słabe: słaby j. G.**

3.2.3. Ptaki oswojone

♦ {pr} kanarek {pr} śpiewa cudownie: *śpiewa j. K; noem / девица эта noem, к. канарейка*; {p} jest żółty: *żółty j. kanarek*; je malusieńko: *je j. K*; ♦ {prs} paw {prs} jest zarozumiały, pyszni się – wynosić się nad innych: *puszyć się / pysznić się / pysznić się / pyszny / nadąć się / nadymać się / nadął się / nadęty j. P; важный к. павлин; шепунити се / надуту се / узохолити се к. павин; jest dumny, napuszony: dumny j. P; погляд по sobie j. P; гордый к. павлин; охол / надувен к. павин; {pr} kroczy dumnie: *chodzić / chodzi / stapa / chodzić dumnie / paraduje j. P; ходит / расхаживать / выступать к. павлин*; wyniośle rozkłada ogon: *puszy się j. P ogonem; распускать хвост к. павлин*; {p} krzycząco: *krzyczy j. P*; jest strojny: *strojna j. P*; {s} czupurzy się, sroży się: *кочоперити се к. павин; rozpościera się: ииуи се к. павин*; {pr} pawica {p} na jajach siedzi dumnie – o nadętych bogaczach: *siedzi na skrzyni (z pieniędzmi) j. P na jajach*; na jajach siedzi niedostępnie: *siedzi jako j. P na jajach*; {r} z jajem chowa się: *прячется, к. пави с яйцом; chodzi pysznie: ходит / выступать / плывёт к. пави*; będąc wysoko, jest wyniosła – o Poławie rozłożonej na górze: *Полтава сидит на горе, к. пави, а в грязи, к. жаба.**

3.3. Zwierzęta latające

♦ {p} nietoperz {p} unika słońca: *stroni j. N od słońca; бои się j. N słońca*; stroni od promieni słonecznych: *stroni od niego j. N od słońca promieni*; lata nocą – włączyć się po nocach: *lata j. N.*

3.4. Ryby

♦ {prs} RYBA {prs} w wodzie czuje się bardzo dobrze, swobodnie: *czuć się j. R w wodzie; быть / чувствовать себя / живет себе, к. рыба в воде; кто-л. к. рыба в воде где-л.; osjećati se к. riba u vodi*; bez wody czuje się źle: *czuć*

się / być j. R bez wody; *быть* k. *рыба без воды*; *osjećati se / ostati* k. *riba na suhu / suhomi*; jest niema: *ниему* j. R; *нем / он нем / бессловесен*, k. *рыба*; *нем*, k. *безгололая рыба*; *ниjem* k. *riba*; *milczy* zupełnie: *milczy* j. R; *молчат* k. *рыба*; *šufjeti* k. *riba*; *ћумати* k. *riba*; *plywa* doskonale: *plywa / ktoš plywa* j. R; *plywać / plywać* w czymś j. R w wodzie; *плавать* k. *рыба / рыба в воде*; k. *riba у води пливати*; (pr) bierze się ją na dęde, dędkę, węde ('wędka') – chwycić kogoś, coś, nabierać kogoś, wyzyskiwać kogoś podstępnie: *brać / wziąć kogoś* j. *rybę na dęde / dędkę*; *зарыбуть что / кого / поймасть / поддеть*, k. *рыбу удою*; (ps) jest bardzo zdrowa: *здоров* j. R; *zdrav* k. *riba*; nie może obyć się, żyć bez wody: *nie móc obejść się bez czegoś / żyć bez czegoś / umrzeć* j. R bez wody; *не могу без чего живети* k. *riba без воде*; (p) w wodzie czuje się znakomicie – o człowieku na swobodzie: j. R w wodzie, *žaba w blocie, tak człowiek oddycha na swobodzie*; bez wody nie może żyć – o konieczności swobody człowiekowi: *człowiek bez swobody* j. R bez wody; woda jest dla niej najważniejsza – o woli dążenia do zgody: *ja do zgody* j. R do wody; jej życie jest nie do wyobrażenia bez wody – o młodości bez występu: *młodość bez występu* j. R bez wody; jej życie zależne jest od wody – o Polaku niemogącym być bez urzędu: j. R bez wody, *так Polak без urzędu żyć не може*; bez wody nie może żyć – o szlachcicu bez procesu, o piniactwie szlachty: *szlachcic bez procesu* j. R bez wody; jej siedliskiem jest morze – o człowieku panującym na ziemi: *człowiek* je j. *ręba*, *a ziemia* j. *morze*; ciągnie do wody – ciągnąć za kims: *ciągnie za nim* j. R za wodom; w wodzie jest radosna: *wesół* j. R w wodzie; w wodzie buja swobodnie: *buja* j. R; wpada w sieci, matnię: *wpadł* j. R do sieci; *wpadł w matnię* j. R; misa ryb – o srogości: *srogi* j. *misa ryb*; drży okropnie: *drży jako* R; dyszy z trudem: *dyszy / łapie dech / oddycha* j. R; wyjęta z wody oddycha z trudem: *oddycha / dyszy / łapie dech* j. R wyjęta z wody; wyjęta z wody rzuca się: *rzucac się / tluc się* j. R wyjęta z wody; nigdy nie jest jej dość wody: *głodny* j. R wody; potrzebuje, pragnie wody: j. R wody *potrzebuje / pragnie*; *milczy* uparcie: *milczeń* j. R; bez wody schnie: *schnąć* j. R bez wody; otwiera usta okrągło, raz po raz: *otwierać usta* j. R; jest zimna – o kimś mającym chłodny temperament: *zimny* j. R; jest zimnokrwista: *ma zimną krew* j. R; skacze energicznie: *skacze* j. R; na piasku rzuca się: *bije się* j. R na piasku; idzie na węde – dać się złapać, nabrać: *poszedł* j. R na węde; idzie za szumem: *idzie* j. R za szumem; w matni rzuca się silnie: *rzucac się / miotać się* j. R w matni; w sieci rzuca się, miota się: *rzucac się / rzucić się / miotać się* j. R w sieci; w przyłombce (gw. 'przerębka') kręci się silnie: *kręci się* j. R w przyłombce; wpada do saka: *wpadł* j. R do saka; w saku jest niespokojna – siedzieć niespokojnie: *siedzi jako* R w saku; będąca na wędce nie cieszy się: *ceszy się* j. *ręba na wędce*; jest trzeźwa: *trzeźwy* j. R; wymaga przyprawienia pieprzem – tak samo miłość też potrzebuje: j. do ryby pieprzu, *так до miłości też potrzeba*; często pojawia się w poście – pojawiać się jak na zawołanie, w porę: *przechodzy* j. *ręba w posce*; jedna idzie za drugą – o jedyności braci, dworzan: *jako* R za rybą, *так брат за братem, дворзанin за дворзанinem idzie*; (r) rzuca się, tłucze się na lodzie – bezskutecz-

nie szukać wyjścia z rozpaczliwej sytuacji: *он колотится / переколачивается / биться / бьется / мается*, *к. рыба об лёд*; *к. рыба об лёд бьется*; tłucze się na lodzie – o biedzie, nędzy: *голь о голь*, *к. рыба об лёд*; podskakuje za każdym szarpnięciem: *запрыгивать, попадать куда швырком*, *к. рыба*; zawsze zanurza się w wodzie – o dwóch przeciwnych sytuacjach, o braku możliwości porozumienia się: *мы с тобой*, *ч. рыба с водой: я на лёд, а ты под лёд*; *мы с тобою*, *к. рыба с водою: ты ко дну, а я на берег*; *мы с тобой*, *к. рыба с водой*; milczy na lodzie: *молчать / замолчать* *к. рыба об лёд*; parasol nie jest jej potrzebny: *нужно* *к. рыбе зонтик*; {s} na wędce szamocze się – wierząc nogami: *бацакати се* *к. риба на удици*; w miejscu suchym rzuca się, trzepocze się: *праћакати се / копцяти се* *к. риба на суви*; {p} ryby {p} znaczą równość juszczę – jak kijem, tak pałką: *ж. з рыб, так з јуззи*; {pr} *rybka* {p} jest zdrowa: *здоровы ж. R*; jest wesoła: *wesoly / wesol j. R*; na wędzie ciska się impulsywnie: *циска się ж. R на вѣдзие*; {r} parasol nie jest jej potrzebny: *нужно* *к. рыбке зонтик*; {p} *mutka* (kasz. 'mała ryba') {p} wywala oczy: *очѣ вѣвѣлѣ ж. M*;

♦ {prs} *piskorz* {ps} wije się, kręci się – sprytnie, zręcznie wykręcać się od czegoś; usiłować znaleźć wyjście z kłopotliwej sytuacji: *виѣ się / виѣ się / звиѣяć się / крѣчиć się / крѣчиć się ж. P*; *врѣти / измѣзѣо се* *к. чиков*; {p} wyslizguje się, wymyka się sprytnie: *выслизѣніć się / выслизѣніć się / вымыкаć się / вымыкаć się / выкрѣчаć się / выкрѣсаć się / вывиѣяć się / вывинѣяć się ж. P*; jest goły – ktoś bardzo biedny, niemający zupełnie pieniędzy ani żadnego majątku: *голы ж. P*; w soli uwija się impulsywnie: *увиѣяć się / крѣчиć się / виѣриć się ж. P в соли*; piecze się go: *уپیѣл się ж. P*; przeslizguje się: *прѣслизѣиѣяć się ж. P*; rzuca się, ciska się: *рзучаć się / цискаć się / миѣлаć się ж. P*; siedzi w błocie – czuć się dobrze w swoim środowisku: *сидзи ж. P в бѣлѣ*; {r} jest zwinny, obrotny: *юркий* *к. нескарѣ*; zwija się na patelni: *виѣся* *к. нескарѣ на сковородке*; {s} jest gładki, śliski – być w czymś biegły, wprawny w ripostach: *гладак* *к. пішкор*; w garnku zwija się z bólu: *прѣвиѣти се / свиѣти се* *к. пішкор у лонци*; {s} *piskorze* {s} przebywają w bezładzie – przybywać, pojawiać się bez określonego porządku: *миѣѣшати се* *к. пішкори*; {r} *plóc kaspijska* {r} jest sucha: *он* *к. сушѣная вѣбла*; {p} *śliz* {p} jest goły: *голы ж. S*; {r} *leszcz* {r} mierzył się siłami z jaszgarzem: *тягался*, *к. леѣц с еришом*; {pr} *lin* {p} jest spokojny – o Litwinie: *Litwin ж. L*, *Јаѣвѣз ж. jez*; {r} chodzi po dnie bez zmacenia wody: *ходи*, *к. линь по дну, и водою не замути*; *ходит*, *к. линь по дну, и воды не замути*; {r} *karaś* {r} na patelni, patelence skręca się: *вертѣться / крутиѣться* *к. карас на сковородѣ / на сковоро-родке*; {r} *jazgarz* {r} prawował się z leszczem: *тягался*, *к. леѣц с еришом*; wygryzł leszcza: *выѣзил*, *к. ери леѣца*; najeża się: *оцѣтинился*, *к. ѣриш*; ma nasróżone kolce – o włosach: *волосы* *к. у ериш*; osiadł w Jeziorze Kubińskim: *засел*, *к. ери в кубинское озеро*; {prs} *sum* {p} chodzi milczący, posępny, osowiły: *chodzi / ходић ж. S*; ma długie wąsy: *вѣсы ж. u suma*; *выгѣда ж. S з вѣсѣми*; wygląda milcząco, ponuro: *выгѣдаć ж. S*; {r} wpada w więcierz – popaść w biedę, opresję: *ввалился / попал*, *к. сом в верѣшу*; {s} szeroko rozwiera pysk – rozdziawić gębę: *razjapiti usta* *к. сом*; szeroko otwiera pysk – rozdziawiać usta

ze zdziwienia: *zinuti k. som*; {prs} **szczupak** {ps} jest suchy, chudy: *chudy j. Sz; suh k. štuka*; *mrśaw k'o štuka*; {p} pływa wyśmienicie: *plywać j. Sz*; nie jest podobny do ziarna ikry: *podobny j. Sz do ziarna ikry*; z łatwością polyka kielbą, plotkę: *polknął j. Sz kielbą / plotkę*; jest żarłoczny: *żarłoczny j. Sz*; między karasiami czuje się świetnie: *tak się częściej jak szczeka między karasami*; wpada do wody – przepadł bez śladu: *wpadł j. Sz do wody*; rzuca się: *rzucić się j. Sz*; rzuca się w wodzie: *rzucić się j. Sz w wodzie*; w sieci jest ujarzmiony: *wygląda j. Sz w sieci*; w szafranie jest żółty: *żółty j. Sz w szafranie*; {r} woda jest jego żywiołem – o przestrzeni życiowej bogatego: *простор богатому, к. щуке в воде*; parasol nie jest mu potrzebny: *нужно к. щуке зонтик*; {r} **szczupaczek** {r} parasol nie jest mu potrzebny: *нужно к. щучке зонтик*; {p} **okoń** {p} sroży się: *jeży się j. O*; {s} **uklej czarny** {s} jest suchy, wyschnięty: *suh / suv k. saraga; biumi cya / осушити ce k. saraga*; ♦ {pr} **śledź** {pr} jest chudy, cienki: *cienki / chudy j. Ś; худая к. сельдь*; {p} w beczce jest stłoczony: *gnieść się j. Ś w beczce*; gniecie się, stłacza się: *być stłoczonym j. Ś; gnieść się j. Ś; tłoczyć się j. Ś*; jest słony: *słony j. Ś*; jest głupi: *głupi j. Ś*; wygląda chudo, blade: *wyglądać j. Ś*; rozdziera się go: *rozdrzeć j. śledzia*; w Wielkanoc nie jest pożądaný – o niedbałości o kogoś: *tylko dbam o niego j. na Wielkanoc o śledzia; dba o to j. na Wielkanoc o śledzia*; jest wymokły: *wymokły j. Ś*; wymokły wygląda mizernie: *wyglądać j. wymokły Ś*; wymokły jest blady: *blady / wybladł j. wymokły Ś*; moczony w klatce nie jest rzadki: *czy to tak rzadkie j. moczony Ś w klatce*; wędzony jest suchy: *suchy j. Ś wędzony*; holenderski wygląda mizernie, chudo, blade: *wyglądać j. Ś holenderski*; nie jest w niczym podobny do kuropatwy: *podobny j. Ś do kuropatwy*; ma małą głowę – o kimś mającym małą głowę i wielkie nogi: *głowa j. u śledzia, nogi j. u niedźwiedzia*; ma małe i wylupiające oczy: *urodny kieby drąg, o cki j. u śledzia*; {pr} **śledzie** {pr} gniotą się, stłaczają się: *tłoczyć się j. Ś; набились, к. сельди*; w beczce są stłoczone: *gnieść się j. Ś w beczce; tłoczą się / tłoczyć się j. Ś w beczce; к. сельдей в бочке кого; быть / они набиты к. сельди в бочке*; {p} w beczce jest ich pełno: *pełno j. śledzi w beczce*; napełniają ściśle beczkę: *napełniać coś j. Ś beczkę*; {prs} **węgorz** {prs} jest śliski: *śliski j. W; скользкий / он скользкий к. угорь; љизав к. jeguļa*; {ps} wymyka się, wyslizguje się: *wymknął się / wyslizgnął się j. W*; izmiče se kako jegulja; {p} zwinia się, skręca się: *wić się / wiję się j. W*; wierci się w soli: *wierci się j. W w soli*; jest goły: *goły j. W*; łupi się go: *łupi go j. wegorza*; jest przywykły do odzierania go ze skóry – o chłopie: *chłop przywyknął j. W do odarcia*; ciągnie go do rzeki – niepomahowany pociąg do kobiety: *tak go (do niej) cignęło j. wegorza do rzeki*; {r} na patelni, patelence skręca się: *вертеться / крутиться к. угорь на сковороде / на сковородке*; {p} **sardynka** {p} gra źle – przysłowie karciane: *gra j. Ś*; {s} **sardynki** {s} w puszcze są ściśnięte: *stisnuti / nabiti / zbi-jeni / spakovani k. sardine; мискату ce / буми смученым / набитым к. кардинам y кумиу*; {p} **flądra** {p} jest płaska: *płaska j. F*; wygląda nieporządnie – o kimś brudnym, niechlujnym, o kobiecie złego prowadzenia się: *wygląda j. F*; chodzi niechlujnie: *chodzi j. F*; ma krzywy pysk: *mósz krzewy pęsk j. F*; {r} **bieluga** {r}

wyduje odgłosy podobne do jęków: *певеть к. бelyza*; {r} **jesiotr** {r} jest głupi: *злун, к. ocemp*; {prs} **sztokfisz** ('dorsz') {prs} jest chudy: *chudy j. Sz; xыd – к. mpecka*; *mršav / suh / suv k. bakalar*; {p} jest głupi: *glupi j. Sz*; nie jest tłusty: *tlusty j. sztokfisz*; {s} wysycha gruntownie – uschnąć zupełnie: *osušiti se k. bakalar*; {p} **pomuchla** (kasz. 'gatunek ryby, dorsz') {p} ma brzydki pysk: *tě mosz pěžocz k. P*; jest gładka: *glōdci j. pomuchel*; {r} **tarań** {r} jest bardzo oścista: *костлява, к. тарань*; {s} **szproty** {s} są ściśnięte, nabite, napchane: *stisnuti / nabiti / nabijeni / zbijeni k. sardele*; są ściśnięte – o jeździe w tłoku: *voziti se natiskani k. sardele*; ♦ {pr} **rekin** {p} jest żarłoczny: *żarłoczny j. R*; płynie za okrętem: *пłynąć за кімś / чымś j. R за окрєтєм*; {r} polyka łąpczywie: *златать к. акула*; ♦ {r} **delfin** {r} pływa wyśmienicie: *плавать к. дельфин*.

3.5. Zwierzęta wodne

♦ {r} **mors** {r} ma długie wąsy: *у него усы к. у моржа*.

3.6. Gady i płazy

♦ {pr} **GAD** {p} wije się: *wić się j. G*; siedzi na żabie – być komuś ciężarem: *sie-dzi na mnie j. G na żабіє*; syczy: *сyczeć j. G*; {r} pełzający jest zły: *злой к. гад ползучий*;

♦ {prs} **wąż** {prs} jest mądry: *мądry j. W; мудрый, к. змий; mudar k. zmija*; jest chytry, przebiegły: *chytry j. W; коварный к. змий; lukav k. zmija; podmukao k. zmija*; {pr} prześlizguje się sprytnie: *prześliznąć się / przeczołgać się cicho j. W; проскользнуть к. уж*; {ps} wymyka się, wywija się, wykręca się: *wykręcać się / wywijać się / wywinąć / wije się j. W; мизоглутити се / извлачити се / впадати к. змija*; {p} jest roztropny: *roztropny j. W*; biblijny jest chytry: *chytry j. W (biblijny)*; syczy przeraźliwie: *сyczy j. W*; kusi do złego: *кусиć kogoś j. W (do złego)*; pełza bezszelestnie: *pełznąć / pełza j. W*; wysłizguje się niepostrzeżenie: *wyślizgiwać się j. W*; maskuje się w trawie: *tai się jako W pod trawą*; dręczy żabę: *dręczy j. W żабę*; gryzie, je, ssie żabę: *gryzie / je / ssie j. W żабę*; ssie krowę: *ssie j. W krowę*; patrzy łąpczywie na ptaka: *patrzy j. W na ptaka*; stary jest mądry: *мądry j. stary W*; kręci się: *kręci się j. W*; wije się – wić się z bólu, ze strachu; poruszać się po drodze pełnej zakrętów – o maszerującym oddziale, wojsku: *wić się j. W*; tasi się: *tasi się j. W*; leni się: *wylenił się j. W*; wychodzi ze starej skóry – wyjść z trudnej sytuacji: *wyleźć z czegoś j. W ze starej skóry*; jest dumny z nowej skóry: *pyszny jako W z nowej skóry*; strzeżemy się go: *chroni się go j. węża; strzeże się go jako węża*; brzydzimy się nim: *brzydzi się nim j. wężem*; zaklina się go: *zaklął go j. węża*; odziera się go ze skóry: *odarł go j. ze skóry węża*; {r} jest śliski: *скользкий / он скользкий к. уж*; na patelni, patelence skręca się: *вертеться / крутиться к. уж на сковороде / на сковородке*; {s} jest

wściekły: *bijesan k. zmija*; syczy groźnie – być wściekłym: *siktati k. zmija*; syczy, rozwijając się – dąć, sapać, bzdzić: *puha k'o zmija iz kruga skaće*; jest zacięty, srog: *oštar / ljut k. zmija*; jest zimny: *hladan k. zmija*; dławić żabę: *daviti k. zmija žabu koga*; ukrywa nogę – utrzymywać coś w tajemnicy: *kriti što k. zmija noge*; na cierniu zwija się – być w opresji: *svijati se / viti se k. zmija na trnu*; miażdży mu się głowę – unicestwić kogoś: *smrskati / zgniječiti komu glavu k. zmiji*; ściśnięty w klubach ('czymś z obu stron') kwili żałośnie: *cičať kako / pištati k. zmija u procijepu*; zbity wzniesła hałas: *byče ce k. prebijena zmija*; {p} węże {p} w izbie nie są mile widziane – o gościach u skapca: *u skapca gošće j. w izbie węzowie*; {s} wąż eskulapa {s} jest pijany do nieprzytomności: *pijan k. smuk*; pije nadmiernie: *piti k. smuk*; nuje k. смук; {r} boa dusiciel {r} patrzy chciwie na króliki: *смотрит к. удав на кролику*; {prs} żmija {pr} jest zła: *zły j. Ž; сепа, ч. свинья, а зла, ч. змея*; syczy złowrogo, przeraźliwie: *сиче ж. Ž; иунетъ к. гадюка / змея*; {p} jest uparta: *uparty j. Ž*; rzuca się zaciekle: *рзуца се ж. Ž*; jest jadowna: *ядовиты j. Ž*; pełza: *pelza j. Ž*; wije się: *вије се ж. Ž*; zwija się: *звijać се ж. Ž*; ukąszony przez żmiję; zerwał się nagle, jakby *Ž go ujadla*; jest długa: *длуги j. Ž*; {r} jest ślepa: *слеп, к. змея*; jest podstępna, przewrotna: *коварный к. змея; прост, к. свинья, а лукав, к. змея*; jest zwinna: *увёртливый к. змея*; jest śliska: *скользкий к. змея*; jest przebiegła: *хитрый к. змея*; jest przewrotna, chytra: *хитрый к. змея подколодная*; spogląda zza pazuchy: *глядит, к. змея из-за пазухи*; zwija się: *вьется к. змея*; {s} jest wściekła, gwałtowna: *bijesan k. guja*; nie króluje na lodzie: *царује к. гуја на леду*; ściśnięta w szczypcach syczy okrutnie: *siktati k. guja u procijepu*; ściśnięta w szczypcach kwili żałośnie: *cičati k. guja u procijepu*; ściśnięta w szczypcach wrzeszczy głośno: *vrištati k. guja u procijepu*; ukrywa nogę – kryć coś, utrzymywać w tajemnicy: *kriti što k. guja noge*; {s} żmije {s} ktoś pokąsany przez żmiję wygląda źle: *izgleda k. da koga guje piju*; {pr} padalec {p} jest zły: *мала / маły j. palec, а зла / зły j. P*; {r} jest ślepy: *слеп к. медяница*; ♦ {pr} jaszczurka {pr} jest zwinna: *звинны j. J; юркий к. ящерица / ящерка*; {p} jest zła: *зły j. J*; jest jadowna – o kobiecie malej i złośliwej¹⁸⁷: *ядовита j. J*; {p} jaszczurki {p} gryzą się między sobą: *грызъ се między sobą gdyby J*; {p} salamandra {p} rozciąga się po deszczu: *roščiongo sie j. S po deszczu*; {pr} kameleon {pr} jest zmienny: *змиenny / zmienia się j. K; быть к. хамелеон*; {p} mieni się: *мени się j. K*; {pr} krokodyl {p} płacze oszukańczo: *плаче ж. K*; {r} polyka żarłocznie: *глотать к. крокодил*; ♦ {prs} żółw {prs} posuwa się wolno, pełźnie – iść, jechać, posuwać się powoli: *pełźnie / iść / jechać / wlec się / wlecze się / (po)ruszać się / ruszać się leniwie, j. Ž; ползет / ползти / ползать / таскаться / тащиться к. черепаха; лилети / кретами се лево, к. корьача*; {pr} jest bardzo powolny: *предки / рачы / powolny j. Ž; медленный, к. черепаха*; {p} jest zamknięty w skorupie: *крыć się / zamknąć się / zamknięty j. Ž w skorupie; schować się j. Ž do skorupy*; patrzy na swoje jaja –

¹⁸⁷ „Według wierzeń ludowych jaszczurka jest jadowna jak żmija”.

oczu nie spuszczać, patrzy wciąż w jeden punkt: *patrzeć / patrzy j. Ż na swoje jaja*¹⁸⁸; bez ruchu siedzi na jajach: *siedzi j. Ż na jajach*; cieszy się w pomyślach: *cieszy się j. Ż w pomyślach*; porusza się niechętnie – brak ochoty do czegoś: *ochotny jako chód żółwiów*; ⟨r⟩ został oszpecony przez Boga: *узыподоуаы к. бог чебенaxy*; ⟨p⟩ żółwie ⟨p⟩ dwa gonią się ślamazarnie: *gonią się j. dwa Ż*; ♦ ⟨prs⟩ żaba ⟨ps⟩ nadyma się: *nadymać się / nadyma się / wyduć j. Ż*; *naduwa-ti se / naduti se k. żaba*; ⟨rs⟩ jest zimna: *холодный к. лягушка*; *hladan / leden k. żaba*; ⟨p⟩ jest słaba – mężczyzna jest zawsze mocniejszy od kobiety: *chłop j. Ż mocniejszy niż baba*; jest słaba – mężczyzna jest lepszy od kobiety: *chłop j. Ż lepszy niż baba*; nie jest zasobna w pierze: *bogaty j. Ż w pierze*; nie ma ogona – o braku honoru: *má chqur j. zaba oqur*; nie ma ogona – nie mieć racji: *masz recht j. Ż ogon*; skrzeczy w błocie: *skrzeczy j. Ż w błocie*; rechocze okrutnie – o babie: *niezgodna baba żegocze j. Ż*; *baba j. Ż*; skacze wprawnie: *skacze j. Ż*; siedzi nadęta: *siedzi nadymy j. Ż*; pływa wyśmienicie – pływać na piersiach, tzw. żabką, pływać doskonale: *pływać j. Ż*; *pływa j. zaba*; nie daje za wygraną, będąc nawet i pod wodą – o prawdzie: *przy prawdzie ujdiesz i zatopnej szkody, gdyż ona jest j. Ż*; *wola i spod wody*; *prawda jest jako Ż: wola i spod wody*; starą żabę nie przeraża głębokość wody – o wodzie płytkiej w naszym mniemaniu: *woda głęboka j. starej żabie po kolana*; w błocie czuje się dobrze – o człowieku na swobodzie: *j. ryba w wodzie, Ż w błocie, tak człowiek oddycha na swobodzie*; na niby odżegnuje się od błota – wyrzekać się czegoś, odżegnawać się od czegoś pozornie, obłudnie: *odrzeką się j. Ż błota, a lezie w nie; zarzekać się czego j. Ż błota*; siedzi na pecynie: *siedzi j. Ż na pecyni*¹⁸⁹; obficie nabiera mułu – wziąć czegoś dużo, nadmiar: *nabrala się j. Ż mułu*; wspina się do gęsi, gąsięcia: *piął się j. Ż do gęsi / gąsięcia*; prze się na wiązkę siana: *prze się j. Ż na kupkę siana*; sadzi się na wierzch: *grzebie się j. Ż na wierzch*; wygląda z kiszki (ciesz. 'zsiadłe mleko'): *wygląda j. Ż z kiszki*; rozpiera się na płocie: *rozparł się j. Ż na płocie*; chwyta się muru: *chytą się j. Ż muru*; na bruku siedzi niespokojnie: *siedzi j. Ż na bruku*; uwiązana skubie się: *szkubie się j. uwiązano Ż*; spada z wierszy: *spadł j. Ż z wierszy*; wyrzuca się ją z koszyka, wierszy, niewodu ('przyrządu do łowienia ryb') – mocą wypchnąć kogoś: *wyrzucę cię j. żabę z koszyka*; *wyrzucił j. żabę z wierszy*¹⁹⁰; *wysadził go j. żabę z niewodu*; wygląda spod łopucha: *wygląda j. Ż spod łopucha*; ⟨r⟩ ma zimne nogi – o nogach, rękach: *y nego nogu / pyku k. y лягушки*; ⟨s⟩ nie ma sierści – być gołym, bez piciniedzy: *pun para k. żaba dlaka*; rzekocze – paplać: *блебетыша к. жабa*; ⟨p⟩ żaby ⟨p⟩ na różnie siedzą niespokojnie: *siedzą j. Ż na różnie*; ⟨prs⟩ ropucha ⟨pr⟩ jest brzydka, szpetna: *brzydki j. R*; *уподнув к. жабa*; ⟨p⟩ ma brzydki pysk: *ma pysk j. R*; nadyma się: *nadąć się / nadyma się / odyma się j. R*; ⟨r⟩ jest straszna:

¹⁸⁸ „Jest przesąd, że żółw samym patrzeniem na zniesione jaja młode wysiadywa; mówi się, gdy ktoś bez dołożenia ręki chce coś skutecznić”.

¹⁸⁹ Por. hasło *paczēna* (rozdz. 1.1.2.1.1).

¹⁹⁰ *Wiersza* – 'kosz z sitowia lub wici wierzbowych do łowienia ryb'.

уродлив к. жаба; siedzi w błocie – o podłożu Połtawy: Полтава сидит на горе, к. пава, а в грязи, к. жаба; jest ohydna – o babie: баба, ч. жаба; {s} samiec żabi (s) rozkracza się – wyciągnąć się, wyprostować nogi: raskrečiti sve četiri k. żabac.

3.7. Raki

♦ {prs} rak {prs} jest powolny – gramolić się: jedzie / leż / lezie się / wlecze się j. na raku; ползет, к. рак; brz / spor k. rak; фрушак к. рак; jest czerwony: czerwony j. R; красный к. рак; crven k. rak; chodzi do tyłu – cofać się: chodзи j. R; пятаются к. рак; иде нагуске / напрушке к. рак; napredovati k. rak; ide nazad k'o i rak; {ps} czerwienieje – zarumienić się: zacczerwienić się / zacczerwienil się j. R; зарувети ce / поцрвети к. рак; {p} nie odrasta mu noga: nie odrósć, jako rakowi noga; wraca z drożdżami: wraca j. R z drożdżami; w torbie kręci się żywiołowo: kręci się j. R w torbie; po wypadnięciu z kobielei nie interesuje nikogo – mało obchodzić kogoś: tak to mię boli i dotyka, jakoby R z kobielei wypadł; niewiele w nim smakowitych części: tyle smaku, j. w raku; w pieczonym niewiele jest smakowitych części: smaku j. w pieczonym raku; pieczony czerwienieje: upiekl się j. R; ugotowanego nie boimy się – nie bać się kogoś: boi sie cie j. warzonego raka; nie bywa z niego ogier – o chłopie: z niego chłop j. z raka ogier; wyszeptał się: wyszeptał się j. R; {r} czerwienieje (we wrzątku) – rumienić się: покраснеть / покраснел / краснеть к. рак; czerwienieje (we wrzątku) – czerwienić się z wściekłości, ze złości: красный / покраснеть (от ярости) к. рак; gotowany jest czerwony: красный к. (варёный) рак; czerwienieje w ogniu – wstydzić się: остался, к. рак на мели, – хоть землю гложу; usadawia się, tkwi w norze – zaszyć się gdzieś: засел, к. рак в нору; silnie przywiera do czegoś: лепится, к. рак; osiada na mieliźnie – być w tarapatach, opalać: сел / сидеть / стал / кто-л. к. рак на мели; остался, к. рак на мели, – хоть землю гложу; wprowadził się do sławnego jeziora rostowskiego: вселился, к. рак в славное ростовское озеро; {s} w żarze nie jest mu dobrze: добро му је к. раку на угљену; {p} raki {p} z saka wybiera się je po jednym: wybiera j. R z saka; nie cieszą się w kobielei: cieszymy się j. R w kobielei.

3.8. Robaki

♦ {prs} robak, czerw {prs} wije się, zwija się, skręca się: wije się j. R; извиваться к. червяк; viti se / previjati se k. crv; {p} wierci wszystko: wierćić coś j. R; toczy wszystko: coś / kogoś / coś toczy j. R; w słoninie ma się dobrze – żyć w dostatkach: żyje в достатках j. R w słoninie; krzywi się w grochu: skrzywił się j. R w grochu; nie posiedzi w chrzanie: siedzi / żyje j. R w chrzanie; w chrzanie nie jest potrzebny: потрібны j. R w chrzanie; {r} jest długi: длинный

к. червяк; depcze się go: *раздавить кого-то к. червяка*; wgryza się w ser: *вьестся во что / вгрызаться, к. червь в сыр, уходя в него*; draży we wszystkich kierunkach: *протачивать, просверливать в разных направлениях, к. червь*; kapuściany ginie, znika: *пропал, к. капустный червь*; sgiął, к. *капустный червь*; jest otoczony jedwabiem – o pogrążonym, zatopionym w długach: *он в долгу, к. червь в шелку*; {s} jest pracowity: *radin k. crv*; pracuje gorliwie: *raditi k. crv*; w serze roi się obficie: *kako pregalj u siru kopore*; skacze: *скоочи к. прегаљ*; piszczy pod korą: *пишти к. црв по кором*; w chrzanie nie jest mu dobrze: *добро му је к. црву у хрену*; {p} **robaki** {p} w serze mnożą się szybko i licznie: *множа się j. robaki w sérze*; gryzą zarówno za życia, jak i po śmierci – o krytykach: *крытыцы j. R – gryzą за życia, gryzą i по śmierci*; za życia gryzą – o krytykach: *крытыцы j. R – за życia gryzą*; mający je kręci się niespokojnie: *крѣсиз się, jakbyś R miał*; {p} **robactwo** {p} wygniata się je – zniszczyć, pozabijać: *wygnięć / wygniatać kogoś j. R*; {p} **alkiermas** {p} jest czerwony: *чэрвоны j. A*¹⁹¹; {ps} **gąsienica** {ps} pełza, przesuwa się ruchem gąsienicowym: *pełać j. G*; *ућу к. гусеница*; {pr} **glista** {pr} jest cienka, szczupła: *szczupły / cienki j. G*; *он тоуіу к. глиста*; {p} jest głodna: *гłodny j. glista*; jest błada: *blady / zbladł j. G*; słabnie: *osłabl j. G*; chorujący na nie krzywi się: *skrzywіł się, jakby chorował na glisty*; {r} ciągnie się: *тянется, к. глиста*; {p} **tasiemiec** {p} jest długi: *дуги j. T*.

3.9. Owady

♦ {prs} **pszczoła** {prs} jest pilna, pracowita: *pracowity j. P*; *трудолюбивый / делова, ч. пчела*; *marljiv / radin k. pčela*; {p} lgnie do miodu: *lgnąć / ciągnąć / lecieć / leci do kogoś, do czegoś j. P do miodu*; jest gospodarna, porządna: *rzáđny j. P*; w ulu jest śmiała: *śmiały j. P w ulu*; lata po wrzose – o nagminnej chorobie chodzącej po ludziach: *poszodło lóto po lédzach j. P po wrzосу*¹⁹²; leci żwawo – o sypiących się konceptach w czas wesoly: *kiedy godzina wesola, koncept leci jako P*; strzeże się dymu: *chroni się j. P dymu*; {s} na oselce nie obłowi się, nie radzi sobie: *uhasniti se / pomogao ce k. pčela na brusu*; ten, kto znalazł białą pszczołę, cieszy się: *обрадовао се к. да је нашао бјеле челе*; idąca po kwiecie – o człowieku idącym po świetle: *човек иде по свијету к. чела по цвијету*; {prs} **pszczoły** {p} podczas ich rojenia panuje szum: *szum, jakoby się P roіły*; roją się szybko i licznie: *roја się / wyroіć się j. P*; nie roją się około św. Marcina – o konceptach: *koncepta mu się roја j. P kolo świętego Marcina*; z ula sypiąc się – dużo, obficie, w wielkiej liczbie, obfitości: *sypać się / synąć się j. P z ula*; z ula wykurza się je: *wykurzył j. P z ula*; gromadzą się razem w ulu: *gromadzą*

¹⁹¹ Słp. 'czerw żyjący na korzeniach pewnych roślin; wytłaczano z nich barwnik czerwony, czyli karmazynowy'.

¹⁹² *Poszodło* – kasz. 'choroba nagminna, epidemia, mór'.

się j. *P do ula*; obstepują kogoś masowo, szczerlnie: *obstąpili go dokola j. P*; bezceremonialnie wypychają szerszenia: *wypchnęli go j. P szerszenia*; {r} brzęczą głośno – o wszczętym harmiderze: *все к. пчелы забучали*; {s} Igną do miodu: *ichi k. pčele na med*; {p} pszczołki {p} podążają niezawodnie za matką: *idą jako P za matką*; {r} matka {r} bez niej rój nie może istnieć – tak samo dziecię bez mamki: *к. рои без мамы, так и дитя без мамы*; {p} truteń {p} wypycha się go z ula: *wypchnęli go j. trutnia z ula*; {prs} osa {pr} jest cienka – o talii: *w pasie / cienka w pasie / w tali j. O*; *у неї талия к. у осы*; {rs} wpycha się do oczu: *лезет, к. оса в глаза; лети у очи к. зольа*; {p} jest cienka: *cienki / cienka j. O*; jest zła: *zła / zły j. O*; kąsa boleśnie: *kąsać j. O*; ma ostre żądło: *ma żądło j. O*; jest zjadliwa: *ciąty j. O*; jest jadowna: *jadowny j. O*; naprzykrza się: *uprzykrzony j. O*; w drzewiokach chodzi niezgrabnie: *chodzi j. O w drzewiokach*¹⁹³; w lajbiku jest otyła: *wyżrano j. O w lajbiku*¹⁹⁴; {r} jest zła: *злой к. оса*; włazi do oczu – o prawdzie: *правда, к. оса, лезет в глаза*; {p} osy {p} mający je w galotach ucieka w przerażeniu: *pydli, jakby miał O w galatach*; {p} szerszeń {p} jest zły: *zły j. Sz*; {p} ćmiel, ćmiyl (ciesz. 'trzmieł') {p} siedzi leniwie i niezdarnie: *si e-dzi j. jako C, dziwo sie j. sowa*; nie ma zarostu na pięcie – o włosach: *о włosów j. Ćm na piyncie*; {p} bąk {p} opija się – pić bardzo dużo, bardzo się opić: *opić się (czymś) / pić / pije j. B*; jest pijany: *pijany j. B*; nadyma się: *nadał się j. B*¹⁹⁵; w kobylim tyłku powodzi mu się dobrze: *powodzi mu się j. bąkowi w kobylim tyłku*; najada się do syta: *najeść się j. B*; ♦ {ps} biedronka {p} jest ululana – być bardzo pijanym: *ululany j. B*; {s} (wiosną) wychodzi na słońce: *изиуао к. мара (у прольеће) на сунце*; {p} krówka {p} grzebie w nawozie: *grzebie j. K w gównie*; {pr} żuk {p} rozkoszuje się w krowim łajnie: *rozkoszuje się j. Ż w krowim łajnie*; {r} grzebie w nawozie: *к. жук в навозе копається; зарылся, к. жук в навоз; jest czarny: бел, к. снег, зелен, к. лук, черен, к. жук, повертка в лес, а поет, к. бес; черно, к. жук, бело, к. снег, повертка в лес, поет, к. бес*; {r} karaczan, karaluch {r} jest mniej ważki niż geś: *к. таракан перед гусем*; {p} szwob ('karaluch') {p} świeci się: *świyci się j. Sz*; ♦ {prs} mucha {prs} jest dokuczliwa, natrętna: *dokuczliwy / uprzykrzony / natrętny j. M; неотвяжлив / пристае / докучлив, к. муха; досадан к. мува*; w zupełnej ciszy słysząc jak leci – o głębokiej ciszy: *слышеć j. M leci; слышно, к. муха пролетит; čuje se тиша како лећі*; {pr} jest słaba: *слабы j. M; слабый / быть / стать слабым / ослабеть к. муха*; senna pracuje ociężała, niespiesznie: *pracować j. senna M*; *к. сонная муха делать что-либо*; zlatuje, Ignie do miodu – dać się znęcić, zwać na coś: *Ignąć / ciągną / ciągnie / lecieć do kogoś / czegoś j. M do miodu*; *к. муха к меду льнет*; {ps} w miodzie porusza się ospale: *ruszać się / wlec się j. M w miodzie; крeћe се к. мува по меду*; dostaje się w pajęczynę – znaleźć się znienacka pod czyjąś władzą: *wplątał się*

¹⁹³ Drzewiczek – ciesz. 'obuwanie na drewnianej podszewie, drewniak'.

¹⁹⁴ Lajbik, lejbić – pot. 'mundur wojskowy; kaftan wcięty do figury; stanik niewieści'.

¹⁹⁵ Wskazane znaczenie może odnosić się do zarówno bąka-owada, jak i bąka-ptaka.

j. M w pajęczynie; pasti k. muha u paučinu; leci skwapliwie na lep: lgnie j. M na lep; летети к. мува на ленак; <p> ginie: zginął j. M; w smole porusza się niemrawo: rucha się / ruszać się / poruszać się / uwija się / śpieszy się / lezie / leźć / wlec się j. M w smole; w mazi porusza się ociężale, słamazarnie: ruszać się / rusza się / porusza się / zwija się / wlec się j. M w mazi; więźnie w smole: uwiążł j. M w smole; więźnie w pajęczynie: uwiążł j. M w pajęczynie; ginie w smole: zginął j. M w smole; na wiosnę ożywa: ożył j. M na wiosnę; otrząsa się z ukropu: otrząsa się by M z ukropu; w ukropie zwija się, kręci się gwałtownie: zwijać się / uwijać się / kręcić się / rusza się / wiercić się / rzucać się / rzucić się j. M w ukropie; w rosole zwija się, krząta się szybko: rusza się j. M w rosole; w grochu wierci się niespokojnie: wiercić się j. M w grochu; w gorącym popiele kręci się niespokojnie: kręci się j. M w gorącym popiele; w zimnym popiele nie kręci się: kręci się j. M w zimnym popiele; cechuje ją niestałość – o przyjacielu przy stole: przyjaciel stolowy j. M; najadłszy się, precz odleci; w rosole nie jest pożądana: przyjemny j. M w rosole; w potrawie nie jest potrzebna – o natręcie w zabawie: j. M w potrawie, tak natręt w zabawie; w mleku nie jest mile widziana: wygląda j. M w mleku; na bębnie żyje niespokojnie: żyć j. M na bębnie; senna chodzi, porusza się wolno, leniwie: chodzić / poruszać się j. senna M; jest mdła: mdły j. M; ustaje szybko – o człowieku słabnącym zupełnie po gwałtownym porywie do czegoś: porwał się j. lew, a ustal j. M; łapie się na lep: brać się na lep j. M; złapać się na coś j. M na lep; nie przystoi jej pawi ogon: przystoi j. musze z pawim ogonem; naprzykrzona brzęczy nieznośnie: brzęczy j. naprzykrzona M; grzebie w grochu: grzebie j. M w grochu; łązi wszędzie: łązi j. M; w niczym nie pomoże wołowi: pomoże / pomógł j. M wołowi¹⁹⁶; ciągnie za bydłem: ciągnie j. M za bydłem; porywa się na lwa – nie mieć żadnych szans wobec kogoś: porwał się j. M na lwa; zgniata się ją z łatwością, z obrzydzeniem: zgnieść j. muchę; nieproszona leci do każdej potrawy – o natręcie skorym mieszać się do każdej sprawy: j. M nieproszona leci do potrawy, tak i natręt do każdej rad się miesza sprawy; bieży do pomyj: cisnie sie j. M do pomyj; w latarni lata zapamiętałe: lata / goni j. M w latarni; w skale żyje kiepsko: żyje j. M w skale; we wrzėsniu nie kasa: kasa j. M we wrzėsniu; jest nieznacząca dla psa – o drobiazgu, o czymś, co poszło mu łatwo: to j. na psa M; po ucięciu łba nie krząta się: krzątać się właśnie tak j. M, kiedy jej łeb utną; od natrętej odganiamy się: odgania się j. od natrętej muchy; <r> lgnie do wszystkiego: липнуть к. муха; jesienią brzęczy niemrawo – gderać: брюзжит, ч. осенняя муха / к. муха в осень; шумит, к. голик, брюзжит, к. осенняя муха; chuda brzęczy jesienią niemrawo: брюзжит, ч. худая муха в осень; łatwo ją połknąć: кто-л. к. муху проглотил; jest natrętna przed snem: пристрает, к. муха на сон грядущий; jej dotknięcie skrzydłem bywa nieodczuwalne – uderzyć bezboleśnie: ударил, к. муха крылом задела; jest przebiegła: хитрый, к. муха; wierci się w uchu: вьется, к. муха в ухе; <s> bez głowy wali na oślep: іći / srljati / poći

¹⁹⁶ „Pogłos bajki Lafontaine’a pt. *Landara i mucha*”.

/ *letjeti* / *poletjeti* / *hodati* k. *muha bez glave*; *jypumu* k. *мува без главе*; *juriti tamo-amo* k. *muva bez glave*; bez głowy pracuje źle: *raditi što* k. *muha bez glave*; przelatuje cicho – przejść niezauważenie: *prolaziti* / *hodati* k. *muha*; wpada do kaszy – znaleźć się w niewygodnym położeniu: *naći se* k. *muha u kaši*; wpada do mleka – chwycić się czegoś szybko i łatwo: *letjeti* / *uletjeti* / *pasti* k. *muha u mlijeko*; wpada do zupy – chwycić się czegoś szybko i łatwo: *letjeti* / *uletjeti* / *pasti* k. *muha u čorbu*; wpada do miodu: *pasti* k. *muha na med* / *u med*; dostaje się do powideł – zasnąć głębokim snem: *pasti* / *propasti* u *san* k. *muha u pekmez*; nie milczy, pobzykuje: *šutjeti* k. *muha*; w ciszy słyszy się jak wieczera – zamilknąć zupełnie: *šutjeti da se čuje kako muha večera*; dźwięczy w próżnym garnku: *звучи* k. *муха по празном лонцу*; jest drobna, szczupła, wątła – o przełożonym: *sladak k'o med*, *studen k'o led*, *sitan k'o muha*, *potreban k'o ruksa*, *tvrd k'o stijena*, *a lak k'o sjena*, *čeonik bit ima*; bez głowy chodzi bezmyślnie tu i tam: k. *muha bez glave muvati se*; {prs} **muchy** {prs} gina, padają masowo i szybko: *padać* / *padali* / *ginąć* / *umierać* / *marli* j. *M*; *люду мрым* / *мрым* / *мрем* / *они дохну* k. *мухи*; *падам* / *гину* k. *муве*; {ps} zlatują się, lgną do miodu: *leć* / *biegli* / *idzie* / *lezie* j. *M* do miodu; *lgnąć* / *ciągnąć* / *ciągnie* / *lecieć do kogoś* / *do czegoś* j. *M* do miodu; *hriliti* / *pohrliti* k. *muhe na med*; {p} lecą skwapliwie na lep: *lecieć* j. *M* na lep; j. *M* na lep *lgną*; w garnku mruczą: *mruczą* j. *M* w garnku; roją się szybko i licznie: *roją się* j. *M*; jedzący suszone muchy wygląda mizernie: *wyglóndo, jakby suszone M jodol*; {s} **much** **plujka** {s} jest natrętna: *dosadan* k. *muva zunzara*; {p} **giez** {p} tnie ostro – stać się złym, rozzłościć się: *zły* / *zła jakby go* / *ja G uciał*; ♦ {ps} **motyl** {ps} prze-fruwa leciutko, bezszelestnie – o kobiecie, dziewczynie leciuteńko, powabnie przebiegającej przez pokój: *wionęła* j. *M* przez pokój; *proletema* je k. *lenmup kroz soby*; {p} jest lekki: *lekki* j. *M*; nabity na szpilkę skręca się w cierpieniu: *wić się* j. *M* na szpilce; {p} **motyle** {p} gonienie ich po powietrzu jest daremne – o gonieniu Tatarzyna: *Tatarzyna goniąc, jakby też kto M po powietrzu gonił*; {pr} **motylek** {p} jest niestały: *niestały* j. *M*; {r} fruwa beztrósko: *норхатъ* k. *мотыльк*; {p} **motyl** {p} szkodzi bardzo owcom – o złym przykładzie dla kobiet: *zły przykład dla kobiet* j. *M* na owce; {p} **ćma** {p} funkcjonuje w nocy – o nocnym łażeniu: *łazić* / *lezie* j. *Ć po nocy*; kręci się wokół: *kręci się* j. *Ć*; znika szybko: *zniknął* j. *Ć*; jest ślepa – o słowach: *słowa ślepe* j. *Ć*; {ps} **ćmy** {ps} lecą do światła – lgnąć do czegoś: *lecieć* j. *Ć* do światła; *лети* k. *ноћни лептири на светло*; {s} **trupia główka** {s} jest zawzięta: *љут* k. *рожаи*; {p} **mól** {p} chętnie żeruje na kożuchu: *siedzi* j. *M* na kożuchu; wkłada się do kożucha: *wkradł się* j. *M* do kożucha; chętnie przebywa w książkach: *siedzi* j. *M* w książkach / *księgach*; w kożuchu żyje dobrze, spokojnie: *tyń se żyje* j. *M* w kożuchu; {r} **mole** {r} zżerają futro – o długach wyniszczających człowieka: *долги*, ч. *моль в меху*; ♦ {p} **chrabąszcz** {p} brzęczy w trzcinie: *brzęczy* j. *Ch* w trzcinie; jest uprzykrzony: *uprzykrzony* j. *Ch*; uczepia się mocno: *czepia się tego* j. *Ch*; wiję się na szpilce – skręcać się, cierpieć, objawiać swe cierpienie: *wić się* j. *Ch* na szpilce; {ps} **chrząszcz** {p} brzęczy w trzcinie: *brzęczy* j. *Ch*

w trzcinie ⟨s⟩ jest leniwy, gnuśny: *lijen k. buba*; {p} **chrząszcze** ⟨p⟩ w maju jest ich dużo: *gęsto j. chrząszczy w maju*; {s} **chrząszczyk** ('robaczek') ⟨s⟩ jest cichy: *miran / tih k. bubica*; siedzi cicho: *cedemu muxo k. бубица*; ♦ {r} **robaczek świętojański** ⟨r⟩ migocze, pobłyskuje w ciemności: *мерцает к. светлячок*; ♦ {pr} **konik polny** (pasikonik) ⟨pr⟩ wesoło podskakuje dokoła: *skacze j. KP; прыгать / скакать к. кузнечик*; {p} **świerszcz** ⟨p⟩ siedzi w kącie: *siedzi w kącie j. Ś*; ciśnie się w kąt: *ciśnie się w kąt j. Ś*; {prs} **szarańcza** ⟨pr⟩ opada kogoś, spada na kogoś, na coś nieoczekiwanie i gwałtownie: *spadać / spaść j. Sz; наброситься / набрасываться на что-л. к. саранча*; ⟨s⟩ roi się licznie: *roje se k. skakavci*; ♦ {prs} **pluskwa** ⟨p⟩ śmierdzi okropnie: *śmierdzi j. P*; w ciąży nie jest dowcipna: *dowcipny j. P w ciąży*; w ciąży nadyma się: *nadał się j. P / pluskiew w ciąży*; jest ciekawa dupy: *ciekaw j. P dupy*; śmiała do mokrej dupy: *śmiały j. P do mokry dupy*; w rosole nie jest rada: *rad j. P w rosole*; ⟨r⟩ opija się – napić się czegoś w dużej ilości: *кто напился к. клоп*; nie znosi się jej – zabija się ją wszędzie: *люблю, к. клопа в углу: где увижу, тут и задавлю*; ⟨s⟩ jest dokuczliwa: *dosadan k. stjenica / stenica*; napęnia się obficie: *nalio se kako kimak*; {p} **płoszczyca** (ciesz. 'pluskwa') ⟨p⟩ łązi wszędzie: *lezie j. P*; chodzi koło obrazka: *chodzi j. P kole obrozka*; {prs} **komar** (prs) jest słaby, nie ma w nim wiele siły: *siła j. u kotara*; *быть / стать слабым / ослабеть к. комар*; *к. в комаре сила*; *слаб к. комарац*; ⟨p⟩ natrętnie lata koło nosa: *brzęczy / uprzykrza się j. K koło nosa*; nęka uparcie: *dreńczy j. K*; ⟨r⟩ nie ma w nim tłuszczy: *к. в комаре сала*; jego ukąszenie nie jest zbyt dotkliwe: *это к. комариный укус / к. укус комара*; ⟨s⟩ jest bardzo lekki: *lak / lagan k. komarac*; jest suchy: *suv k. komarac*; {p} **komary** ⟨p⟩ wykurza się je z izby: *wykurzył j. K z izby*; {pr} **pchła** ⟨p⟩ jest mała: *mały j. P*; nadyma się na mrozie: *nadał się j. P na mrozie*; przyczepia się do kożucha: *przyczepił się / uczył się j. P kożucha*; skacze wysoko: *skacze j. P*; ⟨r⟩ trudno ją złapać – o trudnościach w sprzedaży czegoś: *купить, ч. вошь убить, продать, к. блоху поймать*; podskakuje na sznureczku – o niemożności ucieczki: *он к. блоха на верёвочке*; {r} **pchły** ⟨r⟩ trudno się przed nimi ustrzec – o wielu dokuczliwych długach: *долгов, ч. блох – не оберешься*; {prs} **wesz** ⟨pr⟩ trzyma się kożucha: *trzymać się czegoś j. W kożucha*; *держись, к. вошь кожуха*; wychodzi na czoło: *wyszedł na wierzch j. W na czoło*; *идет, к. вошь на чело ползет*; ⟨ps⟩ jest natrętna, dokuczliwa: *dociyrny j. W*; *dosadan k. uś*; ⟨p⟩ jest leniwa: *leniwy j. W*; na paznokciu nie jest bezpieczna: *bezpieczny j. W na paznokciu*; lezie natrętnie, ociężała: *lezie j. W*; w kożuchu jest bardzo dokuczliwa: *dokucza j. W w kożuchu*; silnie trzyma się kożucha: *trzyma się j. W kożucha*; pilnuje kożucha: *pilnuje j. W kożucha*; przyczepia się do kożucha: *przyczepił się / uczył się j. W do kożucha*; nadyma się na biskupim karku: *nadyma się j. W na biskupim karku*; na kożuchu puszy się: *puszy się j. W na kożuchu*; jeży się na kożuchu: *jeży się j. W w kożuchu*; na kożuchu rzuca się: *rzuca się / szarpie się j. W na kożuchu*; świeci się na czarnym kożuchu: *świeci się j. W na czarnym kożuchu*; na aksamicie nadyma się: *nadyma się j. W na aksamicie*; po aksamicie puszy się, pyszni się: *puszy się / pyszni się*

j. W po aksamicie; na kołnierzu nadyma się: nadyma się j. W na kołnierzu; na kołnierzu wierci się żwawo: wierci się j. W na kołnierzu; za kołnierzem jest nudna – być dokuczliwym: nudny j. W za kołnierzem; za kołnierzem nie jest pożądana – ktoś nie jest dobry: dobry j. W za kołnierzem; wszywa się za kołnierz: wszyl się j. W za kołnierz; wszywa się za kołnierz – o wkupywaniu się w łaski: wszyl się w łaskę j. W w kołnierz; na kołnierzu bywa zginiatana: zginiół się j. W na kołnierzu; na grzebieniu puszy się: puszy się / stawia się j. W na grzebieniu; na grzebieniu rzuca się: rzucać się / rzuca się j. W na grzebieniu; skacze na grzebieniu: skakać / skacze j. W na grzebieniu; siedzi na strupie: siedzi j. W na strupie; lgnie do strupa: sadzi się j. W do strupa; tak się ciśnie j. W do strupa; rwie się na nitce – zadziera nosa, pyszni się: rwie się j. W na nitce; rzuca się na łańcuchu – rzucać się gwałtownie: rzuca się j. W na łańcuchu; smyczy się (ciesz. 'wlec się, włóczyć się') po ściernisku: smyczy się j. W po ściernisku / ścierniu; nie bywa stara, żyje krótko – o mądrości mimo nieznacznego wieku: stary j. W, a mądry j. pies; chodzi po Żydzie – coś idzie marnie: Jak ci idzie? – Jak W po Żydzie; nie jest potrzebna w dupie – nie być gdzieś potrzebnym: potrzebny j. W w dupie; srając, patrzy: patrzy j. wes, kiedy sra; w półszorku ('rodzaj uprząży') wygląda zabawnie: wygląda j. W w półszorku; (r) tuczy się na strupniach, parchach: разъелся, к. вошь в коросте / паршах; dobiera się do ciała – wziąć się raźnie za pracę, sprawę: принялся за дело, к. вошь за тело; łatwo ją zabić – o łatwości kupienia czegoś: купить, к. вошь убить, продать, к. блоху поймать; zlapana trzema palcami jest w sytuacji bez wyjścia: попался, к. вошь по цепом; (s) głodna kole krewko – palikować: коље к. гладна уш; nadyma się: надую се к. уш; {p} wszy {p} żarty przez nie drapie się mocno, raz po raz: skrobie się, jagby go W żrały; {p} mendak {p} żeruje na ciele: wypaśł się j. M; {prs} kleszcz {prs} trzyma się czegoś mocno: trzyma się go j. K; цепляться / вцепиться к. клец; lijepiti se / prilijepiti se uz koga / pratiti koga k. krpelj; prilijepiti se uz koga k. krlja; прилепнута се за кога к. крпелъ; {p} czepia się czegoś mocno: przyczepił się / przyłgnął / uczepił się j. K; trzyma się psiego ucha: przyssał się j. K do psiego ucha; trzyma się krowiego tyłka: trzymać się czegoś / kogoś j. K krowiego tyłka; czepia się suchej dupy: tak się (przy)czepił do mnie, j. K suchej dupy; (s) jest syty – być najedzionym ponad miarę: sit k. krpelj; owczy trzyma się mocno skóry: uhvatiti se koga k. krpūša kože; ♦ {r} mszyca (r) w sierści, w futrze zwierząt są szkodliwe – o długach: долги, ч. мля в меху; ♦ {prs} mrówka {prs} jest pilna, pracowita: pilny / pracowity j. M; трудолюбивый к. муравей; marljiv / vrijedan k. mrav; {ps} pracuje wytrwale: pracować / pracuje / zwiijać się j. M; raditi k. mrav / poput mrava; {prs} mrówki {pr} roją się licznie: roją się j. M w mrowisku; кушеть к. муравью; {rs} jest ich dużo – o wielkiej liczbie ludzi: ux там к. муравьев; ima ih k. mravi / mra-va; naroda / svijeta / ljudi k. mravi; {p} mający mrówki w gaciach ucieka panicznie: pydli, jakby miał mrowce w gaciach; intensywnie ruszają się na wiosnę: ruszyli się j. M na wiosnę; (s) żółte kasają się srogo: klati se / kolju se / biti se k. žuti mravi.

3.10. Pająki

♦ {ps} **PAJĄK** {ps} snuje nić: *zasmuje j. P; snuje jako pauk san iz sebe*; {p} jest sam: *sam j. P*; siedzi cichutko na ścianie: *siedzi j. P na ścianie*; ustępowy ma długie i cienkie nogi: *mo nogi j. hajżlowy pajónk*; {r} **pająki** {r} w słoiku są uwięzione: *они к. науки в банке*.

3.11. Ślimaki

♦ {prs} **ŚLIMAK** {prs} jest powolny, idzie wolno – wlec się: *chodźć / idzie / iść / lezie / poruszać się / posuwać się / wlec się / wlecze się j. Ś; ползти / тащити к. улитка; іди / вуči se / увуči se k. пуž; замыка się, zasklepia się, chowa się w skorupie: siedzi / tkwić / zależeć / замыкаć się / замкнаць się / zasklepić się j. Ś w skorupie; залезть / спрятаться к. улитка в раковину; затворити се / завући се к. пуж у њуштурџу; сједи к. спуж у њуци*; {p} chowa rogi: *j. Ś chował rogi*; {s} ślini się: *pun je k'o jastog, a s l i n i k'o s p u ž*; niespiesznie wybiera się ze skorupy: *бири к. спуж из њуске*; {r} **ślimaki** {r} są powolne, idą wolno – wlec się: *ноползли, к. улитки*.

3.12. Pijawki

♦ {prs} **PIJAWKA** {prs} przyczepia się mocno: *прзчепил się / чзепіаць się / учзепіць się kogoś / чзegoś / прзпичь się do kogoś / чзegoś j. P; прицепити к кому-л. к. пиявка; закачати се за кога / ухватиши се / залепити се за кога к. пијавица*; {pr} ssie bez umiaru – ciągnąć korzyści z czyjej pracy, grabić, wyzyskiwać kogoś: *ssać kogoś / ssie j. P; натянулся / насосаться, к. пиявка*; {ps} wypija krew – pić do syta: *toczyć / wysysać krew z kogoś j. P; напео се к. пијавица крви*; {p} wije się: *wije się j. P*; {r} wsysa się, wpija się silnie: *всасываться / впиваться / присасываться / присосаться к кому-л. к. пиявка*.

3.13. Zwierzęta, stwory występujące w legendach, bajkach, mitach

♦ {p} **bestia** {p} upija się silnie: *upił się j. B*; {p} **bestie** {p} jednego rodzaju żrą się mniej niż ludzie: *nie żrą się tak B jednego rodzaju j. ludzie*; {prs} **smok** {prs} jest żarłoczny: *żarłoczny j. S; прожорлив к. ала; je, żre obficie: je j. S; jesti к. ала; ждепе к. хала*; {p} jest straszny: *straszny j. smók*; wygląda przerażająco: *wygląda j. S*; pije dużo: *pić / pije j. S*; pije tego – pociągać zdrowo alkohol: *go-*

lić / *ciągnąć (wódke)* / *ciągną j. S*; jest srogi: *srogi j. S*; patrzy groźnie: *patrzy j. S*; jest czarny: *czarny j. S*; jest wielki, potężny – o chłopie: *chłop j. S*; stawia ogromne i ciężkie kroki: *lezie / chodzi j. S*; siedzi twardo: *siedzi j. S*; leży na skarbach, strzegąc je: *leży j. S na skarbach*; jest mokry: *mokry j. S*; (wawelski) jest gruby: *gruby j. S (wawelski) S*; (r) zwija się, wykrzywia się: *извиваться к. змей*; {p} **smoki** (p) są potężne – o koniach: *konie j. S*; {p} **bazyliśzek** (p) zabija wzrokiem: *patrzy j. B*; oczy j. u *bazyliśzka*; ma ostry język: *język j. u bazyliśzka*¹⁹⁷; jadownego strzeże się uważnie: *chroni się jej j. bazyliśzka jadownego*¹⁹⁸; płacze, udając: *placze j. B*¹⁹⁹; mieni się: *mieni się j. B*; {pr} **cerber** (pr) strzeże gorliwie: *czuwa / pilnuje j. C*; *сторожатъ кого-нибудь к. чербер*; (r) śledzi, patrzy uważnie: *следитъ / смотритъ к. чербер*; {prs} **feniks** (prs) powstaje z popiołów – być niezniszczalnym, nieśmiertelnym, odrodzić się: *powstać / powstać j. F z popiołu*; *возникать / возникнуть / возрождаться / возродиться / восставать / восстать к. феникс из пепла; пахати се к. Феникс из пепела*; (p) jest rzadki: *rzadki j. F*.

3.14. Skupiska zwierząt

♦ {r} **stado** (r) chodzi bezładnie, trzymając się razem: *ходитъ к. стадо*; {p} **stado bydła** (p) tłoczy się: *тлочь się / tłóczeni j. SB*; {pr} **stado baranów** (pr) jest bezwolne – iść bez oporu, zachowując się biernie: *iść / dać się prowadzić j. SB*; *идти / ходить к. стадо баранов*; {p} **stado owiec** (p) skupia się ściśle: *skupiać się / skupić się / zbijać się / zbijać się / zbijać się w kupę j. SO*; gna na osłep: *biec / pędzić j. SO*; spłoszone pierzcha przed wilkiem: *pierzchać / uciekać / wybiegać j. stado spłoszonych owiec przed wilkiem*; spłoszone zrywa się przed wilkiem: *zerwać się j. stado spłoszonych owiec przed wilkiem*; spłoszone mkną przed wilkiem: *biec / mknąć / pędzić j. stado spłoszonych owiec przed wilkiem*; {p} **stado saren** (p) spłoszone pierzcha natychmiast: *pierzchać j. stado spłoszonych saren*; {r} **stado słoni** (r) ich stąpanie tętni, dudni głośno: *монать к. стадо слонов*; {p} **stado ptaków** (p) spłoszone pierzcha co tchu: *pierzchać j. stado spłoszonych ptaków*; ♦ {r} **tabun koni** (r) tętni głośno: *монать к. табун лошадей*; ♦ {r} **wataha wilków** (r) napada błyskawicznie: *броситься к. стая волков*; głodnych gna szybko: *нестись за кем-то к. стая голодных волков*; ♦ {p} **chmara, stadko wróbli** (pr) pierzcha płochliwie: *uciekać / zrywać się j. Ch*

¹⁹⁷ „Wyrażenie powstało z biblijnego zwrotu *język jaszczurczy* wskutek skrzyżowania wyobrażeń o bazyliśzku i jaszczurce”.

¹⁹⁸ „Pogłos dawnych opowiadań (począwszy od antycznego romansu o Aleksandrze Wlk.) o jaszczurce, którego spojrzenie zabija. Śmiać, odziany w szatę ze zwierciadeł, w których potwór sam siebie zobaczył, sprowadza nań śmierć”.

¹⁹⁹ „Przysłowiowy zwrot o *krokodylich łzach* wpłynął na przypisywanie podobnych cech bazyliśzkowi”.

/ SW; *разлетелись к. стая воробьев*; ♦ {pr} **rój** (pszczeli) ⟨p⟩ panuje w nim nieustanny szum: *szumieć j. w roju*; ⟨r⟩ groźnie napada na kogoś: *наброситься на кого-то к. пчелиный рой*; *налететь к. пчелиный рой (на кого-то)*.

3.15. Budowa anatomiczna zwierząt²⁰⁰

♦ {pr} **leb** ⟨p⟩ koci jest twardy – o głowie: *głowa j. koci Ł*; kobyli bieli się na płocie: *bieli się j. kobyli Ł na płocie*; ⟨r⟩ jesiotta jest głupi: *глуп, к. осетровая башка*; {p} **lby** ⟨p⟩ smocze odrastają szybko i nieustannie: *odrastali j. Ł smocze*²⁰¹; {p} **głowa** ⟨p⟩ wróbla jest malutka – o zjadanej porcji mięsa: *згий миynsa j. wróblo G*; {p} **główka** ⟨p⟩ śledziowa ma szczęście w Wielką Niedzielę: *ma szczęście j. śledziowa G w Wielką Niedzielę*; {p} **pysk** ⟨p⟩ w psim nie jest przestronnie: *пре-стронно j. u psa w pysku*; {p} **paszcza** ⟨p⟩ wchodzić w lwia – narażać się na niechybne niebezpieczeństwo: *iść j. w paszczę lwa*; {p} **paszczęka** ⟨p⟩ wchodzić w lwia – samemu ryzykować czymś: *iść / wlażyć j. w paszczękę lwa*; {p} **gardziel** ⟨p⟩ wchodzić w gardziel wilkowi – narażać się na niebezpieczeństwo: *iść j. wilkowi w G*; {p} **oko** ⟨p⟩ rybnie jest małe, drobne: *to tak j. rybnie O*; rybnie jest okrągłe – dukat w dukat: *dukat w dukat j. rybnie O*; rybnie jest okrągłe – o księżycu: *księżyc w pełni j. rybnie O*; rybnie jest zdrowe: *здоров j. rybnie O*; {p} **oczy** ⟨p⟩ królicze są czerwone – o czerwieniejących licach: *цырвыніóm sie mu lica j. królikowi O*; {p} **zęby** ⟨p⟩ kobyłe są wielkie: *wielki j. kobyłe Z*; psie błyszczą się: *świeci się j. psu w zębach*; {p} **dziób** ⟨p⟩ bociani jest smaczny z jeżową nóżką: *smaczny j. bociani D z jeżową nóżką*; {ps} **róg** ⟨ps⟩ jest w nim ciemno – o pełnym mroku: *ciemno j. w rogu*; *mračno / mrak / tamno k. u rogu*; ⟨p⟩ jest w nim ciemno – nic nie rozumieć, nic nie wiedzieć: *nie rozumieć / nie wiedzieć j. w rogu*; kozi jest marny – o lichej pracownicy, kiepskim pracowniku: *pracownica / pracownik j. z koziego rogu*; kozi nie nadaje się na trąbkę – o miernym pracowniku: *pracownik j. z koziego rogu trąbka*; {pr} **rogi** ⟨p⟩ na kogoś, komu na głowie wyrastają rogi, patrzy się ze zdumieniem: *patrzeć na kogoś, jakby mu R na głowie wyrosły*; ⟨r⟩ kozie nie idą na futro: *к. козьи рога, в мех не удым*; {pr} **nos** ⟨p⟩ komarzy jest suchy: *suchy / tłusty j. komarzy N*; komarzy jest malutki: *wielki j. komarzy N*; ⟨r⟩ psi jest zimny: *холодный к. собачий нос*; {p} **nosek** ⟨p⟩ komarzy jest malutki – o kłosku: *kłosek j. komarzy N*; {ps} **koral** ⟨p⟩ jest nierozzerwalnie związany z indykiem: *przywiązany j. K do indyka*; ⟨s⟩ indyczy jest czerwony: *crven k. čuranova kresta*; {p} **wole** ⟨p⟩ z kokociego skórka jest nieprzydatna: *skórka j. z kokociego wola*; {p} **wonciuł, wonciół** (gw. 'wole pokarmowe pod dziobem u ptaków domowych') ⟨p⟩ jest nadęty: *nadęty j. W / Wo*; {p} **pęp** ⟨p⟩ kurzy jest

²⁰⁰ W punkcie tym zamieszczone są nazwy nośnika porównania odnoszące się jednoznacznie do zwierząt. W związku z tym por. anatomica odnoszące się do człowieka przedstawione w dalszej części pracy.

²⁰¹ „Pogłos bajki ludowej o zabójcy smoka”.

siny: *siny* / *zsiniał* j. *P kurzy*; {p} **pypeć** {p} jest mały: *mały* j. *P*; ♦ {r} **lapa** {r} niedźwiedzia wysycha: *высох*, к. *медвежья лапа*; {p} **lapka** {p} na kurzych stoi się niepewnie, słabo: *stoi* j. *na kurzych lapkach*; {prs} **noga** {pr} psu piąta jest niepotrzebna: *potrzebny* j. *psu piąta* N; *нужен* к. *собаке пятая нога*; {p} **rakowi** nie odrasta: *nie odrósł* jako *rakowi* N; psa nie obchodzi piąta noga: *obchodzić* j. *psa piąta* N; {s} niegotowana pyszni się: *кочи се ка' и нога неварена*; kacza nie jest czysta: *чисто* к. *павья нога*; {p} **kopyto** {p} rusza się zeń nagle, sprawnie, pomyślnie: j. *z kopyta ruszyć* / *rwać* / *wypaść*; *idzie* mu j. *z kopyta*; {p} **ra-**
cice {p} stawia się je szeroko, niezgrabnie – o stawianiu nóg: *stawia nogi* j. *R*; ♦ {rs} **skrzydło** {r} krucze jest czarne – być kruczoczarnym: *черный* / *волосы* / *волосы чёрные* к. *вороново крыло*; {s} gęsie jest lekkie: *lak* / *lagan* к. *peruška*; {prs} **skrzydła** {prs} leci się na nich szybko: *biec* / *pędzić* / *iść* / *lecieć* / *leci* / *przylecieć* / *rwać* j. *na skrzydłach*; к. *на крыльях нестись* / *бежать* / *лететь* / *улетел*; *ici* / *doletjeti* к. *na krilima*; *журити* / *летети* к. *на крилима*; {p} ma-
 jąc je u ramion, jest się, czuje się szczęśliwym: *czuć* / *poszczuć* / *uczuć* / *mieć* jak-
 by *S* u ramion; wlatuje się na nich łatwo: *wlecieć* j. *na skrzydłach*; unosi się ko-
 goś na nich łatwo: *unieść kogoś* j. / *jakby na skrzydłach*; niesiony przez nie bieg-
 nie szybko: *biec* / *lecieć* / *pędzić* / *rwać* jakby kogoś *S* *niosty*; niesiony przez nie
 przylatuje momentalnie: *przylecieć*, jakby kogoś *S* *niosty*; mając wyrosnięte skrzy-
 dła, biegnie się szybko: *biec* / *lecieć* / *pędzić* / *rwać*, jakby komuś *S* *z ramion* /
u ramion *wyrośli*; mając wyrosnięte skrzydła, przylatuje się momentalnie: *przy-*
lecieć, jakby komuś *S* *z ramion* / *u ramion* *wyrośli*; mając wyrosnięte skrzydła,
 ucieka się szybko: *ucieka*, jakby mu *S* *urośli*; mając przyprawione skrzydła, bieg-
 nie się szybko: *biec* / *lecieć* / *pędzić* / *rwać*, jakby mu *ktos S* *przyprawił*; mając
 przyprawione skrzydła, przylatuje się momentalnie: *przylecieć*, jakby mu *ktos*
S *przyprawił*; {s} czuje się na nich dobrze, szczęśliwie: *osjećati se* к. *na krilima*;
 krucze są czarne: *czarny* j. *S kruka*; {prs} **pióro** {rs} jest lekkie: *лёгкий* к. *pero*;
lagan / *lak* к. *pero*; {p} krucze jest czarne – o włosach: *włosy czarne* j. *P kruka*;
 mający zapalone pióro przypięte do zadu ucieka szybko: *ucieka*, jakby mu *ktos*
zapalone P *do zadu* *przypiął*; {prs} **piórko** {prs} jest bardzo lekkie: *lekki* j. *P* *ktos*,
coś; *легкий* к. *перышко*; *lak* / *lagan* к. *perce*; {pr} podnosi się je z łatwością: *pod-*
nieść kogoś / *coś* / j. *P*; *поднять кого-то* / *что-то* к. *перышко*; {p} jest cie-
 niutki: *cieniutki* j. *P*; unosi się je bez trudu: *unieść kogoś* / *coś* j. *P*; bieganie
 z piórkiem – o lekkoduchu: *jakby z piórkiem* *biega*; łatwo je osmalić – kłamać
 gładko: *klamie*, j. *P osmalił*; {prs} **puch** {prs} jest miękki: *miękkі* j. *P*; *мягкий*
 к. *пух*; *мек* к. *напепье*; {pr} jest bardzo lekki: *lekki* j. *P*; *лёгкий* к. *пух*; {p} jest
 w nim ciepło: *ciepło* j. *w puchu*; odpoczywa się w nim wygodnie: *odpoczywa so-*
bie j. *w puchu*; śpi się w nim dobrze: *spać* j. *w puchu*; {r} **puszek** {r} *był* powiew rozwiwa
 go – o pieniądzach: *деньги*, ч. *пух*: *только дунь на них, и нет*; {r} **puszek** {r}
 jest lekki: *легкий* к. *пушинка*;

♦ {p} **kuper** {p} w kaczy strzela się, bije się mocno, nie napotykać oporu –
 strzelać do widocznego, bliskiego celu, mając pewność, że się trafi: *bić* / *wali* /
strzelać j. *w kaczy* K; {p} **dupa** {p} z koziej trąba jest marna: j. *z koziej dupy* *trą-*

ba; z koziej trąba jest kiepska – o kiepskim majstrze: *z niego majster j. z koziej dupy trąba*; z koziej nie bywa trębacz: *j. z koziej dupy trębacz*; wielbłądzia jest wielka: *wygląda j. D wielbłąda*; końska śmieje się do bata: *śmieje się j. końska D do bata*; końska mizdrzy się do bata: *mizdrzy się j. końska D do bata*; {p} **ja-ja** {p} psie świecą się: *świeci się j. psu J*; {pr} **ogon** {p} barani trzęsie się, drży – bardzo się bać: *trząść się / drży j. barani O*; zajęczy jest krótki: *długi j. zajęczy O*; sarni jest mały: *wielkie j. O u sarny*; mysi jest króciutki – o kontraście między małym dziełem a rozbudowanymi dedykacjami: *dedykacyj arkusze, a dzieło same j. myszy O*; niedźwiedzi jest niezwykle krótki – o kiepskiej pamięci: *ma pamięć j. u niedźwiedzia O*; psi jest rozpuszczony: *rozpuścił się j. psi O*; pies bez ogona równy jest kusemu: *taki dobry kusy, j. i bez ogona*; {r} owczy drży, trzęsie się: *дрожасть / трястись к. овечий хвост*; owczy drży ciągle – o sercu: *у кого-л. сердце дрожит / трепещет к. овечий хвост*; jest zawsze z tyłu – chodzić za kimś krok w krok: *ходить за кем-то к. хвост*; {p} **ocas** (ciesz. 'ogon') {p} krowi leży na gnoju: *leży j. krowski O na gnoju*; {r} **ogonek** {r} owczy drży, trzęsie się: *дрожасть / трястись к. овечий хвостик*; zajęczy drży, trzęsie się: *дрожасть / трястись к. заячий хвостик*; odnosi do nieodstępowania od kogoś: *ходить к. хвостик*; {p} **kosmyk** {p} zajęczy jest krótki – o łasce pańskiej: *łaska pańska tak krótka j. zajęczy K*;

♦ {p} **skóra** {p} drży na psie: *drży j. S na psie*; z wilczą chodzi się po kołędzie – próżnować, chodzić w odwiedziny: *biega j. z wilczą skórą po kołędzie*; biegać, by z wilczą skórą po kołędzie; {p} **skóry** {p} na rynku pojawia się jednokowa liczba skór wołowych i cielęcych: *tak wiele skór wołowych, j. cielęcych przychodzi na rynek*; {p} **sierść** {p} zajęcza nie stanowi obrony – aluzja do tchórzostwa: *taką będzie miał z niego obronę j. z zajęczej sierści*; {p} **szczecina** {p} jest twarda – o wąsach: *wąsy j. szczeciny*; {r} **grzywa** {r} jest twarda i długa – o włosach: *волосы к. грива*; ♦ {prs} **kość** {prs} staje, dokucza w gardle – o przeszkodach: *tkwić j. K w gardle*; *он у меня к. кость в горле*; *stajati komu k. kost u grlu*; *dodujati / zasesti k. kost u grlu*; {pr} rzuca się ją psu: *rzucił j. psu K*; *бросит к. собаке кость*; {p} słoniowa jest biała: *bialy j. K słoniowa*; glisty nie jest twarda: *twardy j. z glisty K*; {r} tarcie po niej jest niezwykle dokuczliwe, nieprzyjemne: *мулить, докучать, к. бы тереть по кости*; {r} **gnat** {r} tarcie po nim jest szczególnie dokuczliwe, nieprzyjemne: *мулить / докучать, к. бы тереть по мосле*; {p} **ość** {p} tkwi boleśnie w gardle: *tkwić j. O w gardle*; ♦ {p} **skrzela** {p} nie są suche: *suchy j. S*; {p} **flak** {p} jest mokry: *mokry j. F*; {p} **kiszka** {p} jest cienka: *cienki j. K*; ktoś wyszedłszy z niej, dziwi się: *dziwno sie, jak-бы z kiszki wyloz*; ♦ {pr} **żądło** {pr} ukłuty nim podrywa się gwałtownie: *j. żądłem ukłuty / ugodzony porwać się / zerwać się / zerwał się / poderwał się; вскочить / вскочил / подскочить к. ужаленный*; jest ostre – być złośliwym, dokuczliwym: *mieć języczek ostry / obrotny j. Ż*; *язык к. жало*; {r} użądłony wbiega nagle: *вбежал к. ужаленный*; użądłony krzyczy przejmująco: *закричал / заорал к. ужаленный*; ♦ {prs} **jajo, jajko, jaje** {prs} indyche jest nakrapiane – być piegowatym: *piegowaty j. indyche J*; *рябой, к. перепелиное яйцо; pigast*

k. čurč(i)je jaje; nezas k. hupuje jaje; (ps) jedno jest podobne do drugiego: *podobni są do siebie jako J jaju; podobni do siebie j. J jaju; sličiti / biti komu sličan / ličiti jedno drugomu k. jaje jajetu / k. J na J;* (p) gęsie trzęsie się mocno: *trzęsie się j. J gęsie;* bez soli – o braku dobrej woli: *bez dobrej woli jako mięso bez chleba, a J bez soli;* obchodzi się z nim bardzo delikatnie, ostrożnie: *obchodzić się z kimś / z czymś j. z jajkiem / z jajem;* chodzi się wokół niego ostrożnie: *chodzić wokoło kogoś j. wokoło jaja;* o burym wygaduje się – obgadywać kogoś: *gada na mnie j. na bure Jaj;* mający je na głowie chodzi ostrożnie: *chodzi / idzie, jakby miał jajko na głowie;* po jaju wszystko idzie sprawnie, gładko: *idzie mu j. po jaju;* niezdrowe baje: *baje j. niezdrowe Jaj;* jest blade: *czerwony j. Ja;* kraszone jest piękne: *piękny j. kraszone Jaj;* wielkanocne nie jest mocne: *mocne j. Ja wielkanocne;* (r) odnosi się do czegoś stłuczonego: *будет цело, к. бумое яйцо;* z jajami na targ jedzie się ostrożnie: *едет, будто с яйцами в торг;* (s) jest białe: *бujelo к. jaje;* (ps) **jaja, jajka** (p) posadzony na nich nie jest zadowolony: *kontent, jakby go na jajach posadził;* wysadza się je z tygielka: *wysadził się j. J w tygielku;* (s) chodzi się po nich ostrożnie: *іći / hodati к. по jajima;* mający je na głowie chodzi ostrożnie: *иде к. да jaja на глави носу;* (r) **jajeczko** (r) obiera się je: *облупил, к. яичко; облупить к. яичко кого;* jest gładkie – o dobrze utrzymanym koniu²⁰²; jest piękne – o kimś dobrotliwym, życzliwym: *он к. красное яичко. У него и рука смеется и нога смеется;* prześwieca: *к. яичко сквозит;* (s) **zbuk** (s) jest zepsuty – być zepsutym, zdeprawowanym: *kvaran / pokvaren к. муćак;* (p) **blona jaja** (p) jest bardzo delikatna: *delikatny j. blona od jaja;* (r) **żółtko** (r) jest żółte: *жёлтый к. желток;* ♦ {p} **skrzek** (p) jest słony: *слонь j. S;* żabi trzęsie się: *trzęsie się j. żabi S;* ♦ {p} **gnida** (p) jest naprzykrzona: *naprzykrzony j. G;* {p} **gnidy** (p) ich obliżywanie – o ogłoszeniu przez Żydów: *кiedy pójdiesz na Żydy, obliż cię j. G.*

3.16. Dźwięki wydawane przez zwierzęta²⁰³

♦ {p} **śpiew skowronka** (p) skowronka jest wesoły: *wesoły j. ŚS.*

3.17. Stany, czynności fizjologiczne, wydzieliny, odchody

♦ {p} **ocielenie** (p) ocielenie czterech krów naraz jest nie lada gratką – o drugiej żeniaczce dla wdowca: *dla wdowca druga żeniaczka, to jakby się cztery krowy*

²⁰² „Przymawianie stosowane w czasie Paschy wraz z jednoczesnym poglądaniem jajkiem konia”.

²⁰³ W tym miejscu umieszcza się jednostki, w których nośnikiem porównania jest nazwa dźwięku wydawanego przez zwierzę. Natomiast jednostki, w których określony dźwięk zwierzęcy odnoszony jest do człowieka, są ze względu na nośnik będący nazwą zwierzęcia umieszczane w hasłach konkretnych nazw zwierząt.

naraz ociełiły; ocielenie się krowy u księdza – zarobek z odprawienia wesela lub pogrzebu: *jak je wiesieli albo pogrzeb, to tak, jakby się księdzu krowa ociełiła*; {p} **cielny** (p) chodzi wolno, ostrożnie: *chodzi j. C*; cielny chodzi ocieźale – od święta Matki Boskiej Zielnej, tj. po zbiorach, wszyscy są najedzeni: *Matki Boskiej Zielnej chodzi każdy j. C*; ♦ {p} **para** (p) u psa – o wierze chłopca: *u chłopca wiara j. u psa P*; ♦ {p} **ukąszony** (p) odskakuje gwałtownie: *skoczył j. U*; zrywa się raptownie: *zerwać się / zrywać się jakby go co ukąsiło*; {p} **iskany** (p) iskany przez bociana nosem nie ma się czym cieszyć: *kontent, j. gdyby go bocian nosem iskał*;

♦ {p} **pajęczyna** (p) jest cienka: *cienki j. P*; jest lekka: *lekki j. P*; jest słaba – o materiale: *slaby j. P*; rwie się łatwo: *rwąć się j. P*; silniejsi przebijają się przez nią, słabsi zostają obezwładnieni – o prawie: *prawo j. P*: *bąk się przebija, mucha uwiąznie / mucha ulgnie, bąk je przebija*; obmotuje – starać się pozyskać, omamić, usidlić kogoś czymś: *omotać / obmotać kogoś czymś j. pajęczyna*; stargać ją może byle matanina – o ustawach: *ustawy jako P, starga je leda matanina*²⁰⁴; {p} **sieć pajęcza** (p) jest bardzo cienka: *cienki j. SP*; jest delikatna: *delikatny j. SP*; {p} **babskie lato** (p) ciągnie się: *ciągnie się j. BL*;

♦ {ps} **łajno** (p) owsiane jest blade: *blady j. owsiane Ł*; siedzi w trawie – siedzieć nieruchomo: *siedzi j. Ł w trawie*; (s) pobłyskuje spod śniegu: *сунуо к. балега уснод чујежа*; {ps} **gówno** (p) śmierdzi okrutnie – o procesie: *proces parzy j. pokrzywa a śmierdzi j. G*; psie jest sine po deszczu: *siny j. psi G po deszczu*; w psim nie ma miodu – o braku dobroci w czymś: *w tym je tela dobroci j. w psim gównie miodu*; rusza się w płoncie: *rusza się j. G w płoncie*; szarpie się na powróżku: *szarpie się jako G na powróżku*; sady się na mróz – nie wynosi się, nie bądź zarozumiały: *nie sady się j. G na mróz*; siedzi w trawie – siedzieć nieruchomo: *siedzi j. G w trawie*; w trawie sady się, sroży się: *sięrl i sie j. G w trawie*; traktuje się je bardzo źle: *traktować kogoś j. G*; zamarza w trawie: *zmarzł j. G w trawie*; kręci się w przerebłu: *kręci się j. G w przerebłu*; gęsie trzęsie się: *trzęsie się j. G gęsie*; (s) zostaje na cedzidle: *остао к. з...о на цедулу*; {p} **ono iste** ('kał, gówno') (p) kręci się w przerebli: *kręci się by j. Ol w przerebli*; {p} **kałatek** (gw. 'kupka stwardniałego kału') (p) jest nieruchomy – siedzieć nieporuszenie: *siedzi j. K*; {p} **bob** (p) kurzy nie jest wielki – o chłopie: *chłop j. kurzy B*; {s} **bobek** (s) zostaje na cedzidle: *остао к. брабоњак на цедулу*; {s} **kozie łajno** (s) odchodzi szybko: *nestati / otići k. purak*; {p} **krowiniec** (p) świeży nie jest twardy: *twardy j. świzy K*; nie ma w nim łaju – o braku w kimś krasy: *je w nim krowy, j. w krowincu łaju*; ktoś, kto się na nim pośliznął, ma wykrzywioną głowę: *mo gymbe, jakby na krowincu klejznyt*; {p} **krowice** (gór. 'łajno krowie') (p) zziębły: *zziębł j. K*; {p} **gnój** (p) niewiele jest go z psa – o marnej robocie: *z niego robota, j. ze psa G*; jedzie się z nim powoli, wlecząc się: *jedzie / wlecząc się j. z gnojem*; ma się go wiele – mieć dużo pieniędzy: *ma pieniędzy j. gnoju*;

♦ {s} **choroba** (s) wlecząc się wśród bydła: *повлачи се к. болест по говедима*.

²⁰⁴ *Matanina* – 'motanie'.

3.18. Zwierzęta martwe, padłe

♦ {p} **ścierwo** {p} śmierdzi odrażająco: *śmierdzi j. Ś*; {p} **zdechlizna** {p} stroni się od niej panicznie: *stroni od niego j. od zdechlizny*; {p} **scirz** (kasz. 'ścierwo, padlina') {p} jest surowe – o mokrym drzewie: *sérowy j. S*.

3.19. Siedziby zwierząt

♦ {prs} **mrowisko, mrowie** {prs} jest w nim wielu mieszkańców – o dużej liczbie ludzi: *liczny / gęsty j. Mr; лодей / там к. в муравейнике; брожан / зыст к. мравьяк*; {p} **mysia jama** {p} w mysiej jest cicho: *cicho j. w mysiej jamie*; **mysia** nie jest straszna – nikt się go nie lęka, nikomu nie jest straszny: *strach z niego j. z myszej jamy*; {p} **gniazdo** {p} bocianie jest nastroszone – o rozczochranej głowie: *głowa j. bocianie G*; wronie jest rozwichrzona – o rozczochranej głowie: *głowa j. wronie G*.

II. CZŁOWIEK

1. Wymiar indywidualno-jednostkowy

1.1. Przedstawiciele rodzaju ludzkiego

♦ {prs} **CZŁOWIEK** {prs} postępuje, zachowuje się należyście: *postępuj / zachowuj się / bądź j. Cz; вести себя к. человек; понашај се људски, к. човек*; żyje, jest, jak przystało: *żyć j. Cz; жить к. (белый) человек; živjeti како čovjek*; {ps} mówi się mu otwarcie, szczerze: *mów j. do człowieka; govoriti / reći к. čovjek čovjeku; говорим му к. человеку*; {rs} stają razem, wszyscy bez wyjątku – jednomyślność, stanowczość, nieugiętość: *всем стоять / стойкость к. один человек; стами к. jedan (човек)*; {p} przeżywa wiek nienależyście – zmarnował życie: *przeżył wiek nie tak j. Cz*; czasami było się nim – o kimś kiedyś znacznym i poważanym: *miałem się też kiedyś j. Cz*; mówi, jak przystało, sensownie: *mów j. Cz*; tżę okrutnie – tak nie tżę żadna bestia: *żadna bestia tak nie tżę j. Cz*; żrą się bardziej niż bestie jednego rodzaju: *nie żrą się tak bestie jednego rodzaju j. ludzie*; bez duszy jest bezwartościowy – o kwiecie bez zapachu: *kwiat bez zapachu j. Cz bez duszy*; bez serca jest niepehnowartościowy – o grochu bez szperki: *groch bez szperki j. Cz bez serca*; bez rąk jest niesprawny – o matni bez skrzydeł: *matnia bez skrzydeł, to j. Cz bez rąk*; bez ręki jest nic niewart – o rybaku bez łodzi: *rěbòk bez łodź j. Cz bez ręki*; bez prawej ręki jest nic niewart

– o gruncie bez gospodyni: *grunt bez gospodynie, jako Cz bez prawej rynki*; (s) drugi, inny żyje, jest, czuje się odrodzony, świeży: *biti / osjećati se k. drugi čovjek*; wysypia się jak należy: *ispavati se k. čovjek*; podróżuje należyście: *putovati k. čovjek*; bycie człowiekiem należy okazać: *pokazatu ce / nonemu ce k. čovek*; pije porządnie: *piti k. čovjek*; siada należyście: *sjesti k. čovjek*; z drugim człowiekiem rozmawia należyście: *razgovarati k. čovek s čovekom*; {p} **człek** (p) w swoim niedostatku widzi, jakie są jego rzeczywiste potrzeby: *niedostatek pokazuje, j. malo Cz potrzebuje*; {prs} **ludzie** (ps) żyją ze sobą należyście – żyć jak należy, dobrze, pięknie: *żyć j. L; jest j. u ludzi; živjeti k. ljudi*; (p) mieszkają porządnie, należyście: *mieszkać j. L; (r) pijemy jak wszyscy – zachowywać się jak wszyscy, a dlaczego nie zyskujemy uznania, nie wiadomo: њем, к. люди, а за что бог не милует, не знаем*; wszystko u innych jest należyte: *всё / всё не к. у людей*; robimy, zachowujemy się jak wszyscy – dlaczego nas traktuje się inaczej: *њем, едим, к. люди; чем же мы не люди?*; żyje się nie wedle ich chcenia, lecz wedle tego, co los przynosi: *живу, к. живется, а не к. люди хотят*; są, jacy są: *люди к. люди, а Фома к. бес*;

♦ {rs} **mężczyzna** (r) (prawdziwy) zachowuje się zawsze po męsku: *вести себя к. (настоящий) мужчина*; (s) strzyże się krótko – ostrzyć na męsko: *ошншату се к. мушкарца*; {p} **chłop**²⁰⁵ (p) nic mu do ziela – nie wtrącaj się w nie swoje sprawy: *do tego ci j. chłopu do ziela*; nie odżegnuje się od gorzałki: *odgraża się j. Ch od gorzałki*; {pr} **draгал**²⁰⁶ (chłopisko) (p) jest wysoki: *wyrośli j. D; (r) je dużo: работае к. ребенок, а ест к. детина*; {p} **dziad**²⁰⁷ (p) relacje między nim a babą są nieodrodne – robić innym tak, jak oni nam: *j. baba do dziada, tak Dz do baby*; nie jest potrzebny w bobnicy: *potrzebny j. dziad w bobnice*²⁰⁸; {r} **młodzian** (r) je dużo: *ест, к. молодец, а работае, к. старец*; {r} **chłopak** (r) można na niego nakrzyczeć: *наорать на кого-то к. на мальчишку*; {p} **knop** (kasz. 'knöp') (p) jest chudy: *chudy j. K; jest suchy: suchy j. K; jest szczupły: szczupły j. K; jest cienki: cienki j. K; jest wysoki: wysoki j. K*; ♦ {ps} **kobieta** (ps) dorosła dekoltuje się odważnie: *dekoltowała się j. dorosła K; деколтирала се к. одрасла жена*; (p) jest kapryśna: *kapryśny j. K*; (s) w swym zachowaniu jest nieodgadniona: *држсату се / понашату се к. жена*; {p} **niewiasta** (p) jedna jest równa drugiej: *N jedna jako druga*; {prs} **baba** (ps) stara plecie byle co: *pleść j. stara B; brbljati k. stara B*; (p) jest ciekawa: *ciekawyy j. B; stara stęka ciężko: stękać / stęknąć j. stara B; stara kaszle ciężko: kaszle j. stara B; stara przedzie niechętnie – o niechętniej zgodzie na coś: niech już i tak*

²⁰⁵ Por. dalej hasło *chłop* w znaczeniu 'wieśniak, rolnik'. Należy zauważyć, że niektóre właściwości przypisywane są leksemom w obu wskazanych znaczeniach.

²⁰⁶ *Draгал* – 'człowiek wysoki i niezgrabny, nieruchawy, nieokrzesany; często o wyrośniętym, dorastającym chłopcu'.

²⁰⁷ Por. dalej hasło *dziad* w znaczeniu 'biedak, żebrak, włóczęga'.

²⁰⁸ *Bóbnica* – kasz. 'kruchta, babiniec'.

będzie, j. stara B *przedzie*; starej zachciewa się terek: *zachciało się j. starej babie terek*; stara jest gderliwa, zrzedzi: *gderliwy j. stara B*; papie nieustannie: *paplać j. B*; stara plecie w lecie: *plecie j. starą B w lecie*; stara szyje przy księżycu: *szyje j. stara B po miesiącu*; stuletnia nie jest niczego ciekawa: *ciekawej. stuletnia B*; bez przerwy miele ozorem: *miele j. B ozorem*; zręda gada bez ustanku: *klepie j. zrędna B*; jej odniesienia z dziadem są takie, jak dziada wobec niej: *j. B do dziada, tak dziad do baby*; płacze z byle powodu: *plakać / płacze j. B*; nie boi się pierzyny: *boi się j. B pierzyny*; będąca u ludzi jest słaba – o słabym chłopie: *chłop j. u ludzi B*; w Kocubaju jest słaba – o słabym chłopie²⁰⁹: *chłop j. w Kocubaju B*; z Gądek plecie trzy po trzy: *plecie j. B z Gądek*; gdańskiej gęba lata nieustannie: *gęba lata j. gdańskiej babie*; przystaje do żołnierza: *przystal j. B do żołnierza*; nie zna się na wojnie: *zna się j. B na wojnie*; baje na treecie: *bajesz, by B na treecie; plecie j. B na treecie*; plecie pod kądzielą: *plecie j. B pod kądzielą*; na nią może poradzić tylko druga baba: *nie ma na babę j. druga B*; kręci wrzecionem: *kręci j. B wrzecionem*; w maglu rozgaduje się: *rozgadał się j. B w maglu*; wyrabia serek – przez Pana Boga jest się stworzonym nagim: *Pan Bóg go stworzył, j. B syrek*; po św. Marcinie wybiera się po kłosie – wybrać się gdzieś za późno: *wybrol się j. B po świętym Marcinie na kłosie*; nie pasuje jej w czapce: *pasuje j. babce w czapce*; ⟨r⟩ stara jest przesadna, zabobonna: *суетверный к. старая баба*; gdera nieustannie: *ворчать к. старая баба*; jest gadatliwa: *он болтлив к. старая баба*; jest czepialska, grymaśna: *привередлив, к. непростая баба; вестя себя к. баба*; po przepiciu się uciążliwa: *нет такого зелья, к. баба с похмелья*; ⟨s⟩ jest przygotowana na ganieńnię, wymyślanie: *готов к'о баба на карню; готов к. баба на кар*; stęka, kwęka ciężko: *стелати к. баба*; bredzi w chorobie: *бунца к. баба болести*; w gorączce mówi od rzeczy: *наклапа к. баба у грозниці*; nie brakuje jej za krzyżami: *изостао к. баба за крстима*; ⟨pr⟩ **baby** ⟨p⟩ na treecie (stp. 'targowisko, bazar z tandetą') baby wadzą się: *wadzą się j. B na treecie*; ⟨r⟩ coś przekazywane przez sto bab jest nieprawdziwe, wydumane: *это верно, к. сто баб нациентали*; ⟨rs⟩ **dziewczyzna** ⟨rs⟩ jest nieśmiała, wstydliva: *он робкий / застенчивый к. девушка; stidljiv k. djeva*; ⟨s⟩ rumieni się, czerwienieje: *руменети / црвенети к. девојка*; jest delikatna: *изледати к. девојка*; ⟨s⟩ **dziewczynka** ⟨s⟩ rumieni się, czerwienieje: *руменети / црвенети к. девојница*; ⟨p⟩ **panienka** ⟨p⟩ jest skromna: *skromny j. P*; jest delikatna: *delikatny j. P*; rumieni się, czerwienieje: *rumieni się / rumieni się / zaczerwienił się j. P*; jest powolna: *powolny j. P*; jest stateczna: *stateczny by P*; droży się – cenić się, wzdragać się: *drożyć się j. P*; pije malutko: *pije j. P*; ⟨r⟩ **dziewoja** ⟨r⟩ piękna jest nieśmiała, wstydliva: *он робкий / застенчивый / стыдливый к. красная девица*; czerwienieje: *краснеть к. красная девица*; ⟨p⟩ **dziewica** ⟨p⟩ płoni się: *кто сплонул j. Dz.*

²⁰⁹ „Kocubaj – przysiółek w pow. kolbuszowskim”.

1.2. Sfera cielesności

1.2.1. Budowa anatomiczna

♦ {ps} **CIAŁO** ⟨p⟩ bez duszy jest bez wartości: *człek bez pieniędzy j. C bez duszy: dusza precz, człek trup*; bez duszy nie stanowi pełni – o gospodarstwie bez chłopca: *gospodarstwo bez chłopca to j. C bez duszy*; bez duszy nie stanowi pełni – o Lachu bez konia: *Lach bez konia j. C bez duszy*; ⟨s⟩ jest nierozzerwalnie związane z paznokciem – żyć we wzajemnej zgodzie: *živjeti / paziti se / biti s kim kao nokat i meso*.

1.2.1.1. Części górne

♦ {prs} **głowa** ⟨ps⟩ bez niej jest się głupim, roztargnionym, rady sobie dać nie można; błąka się: *chodzi / idzie / lata j. bez głowy; k. bez glave hodati / lutati*; ⟨p⟩ rana w niej boli równie silnie jak w gołeni: *tak rana boli w goleń jako i w głowę*; ⟨r⟩ jest jedna na karku – być samotnym: *один, ч. голова на плечах*; jest ważna, niezbędna – o mężu: *без мужа, ч. без головы; без жены, ч. без ума*; ktoś, komu pomąciło się w głowie, zachowuje się niedorzecznie: *вести себя к. будто у него в голове помутилось*; na łysej nie ma włosów – o kłosach: *колосьев, ч. на плешивой голове волосьев*; ⟨s⟩ żyje w zgodzie z wezgiłowiem – żyć w największej przyjaźni, w zgodzie i miłości: *živjeti / biti k. glava i uzglavlje*; bez niej biegnie się, gna się, pędzi się na osłep: *juriti / jurnuti / trčati / otrčati / bježati kao bez glave*; głowa, w której huczy, jest pozbawiona rozumu – być pustym: *ума столько, ч. голова зыдум*; ♦ {prs} **oko** ⟨prs⟩ strzeże się go szczególnie gorliwie, troskliwie – jest bardzo cenne: *pilnować / strzec kogoś, czegoś j. oka w głowie; j. oka w głowie strzec czegoś; baczyć / chronić / dbać / pielęgnować / pilnować / doglądać j. O w głowie; беpezу к. глаз; čuvati / paziti / voljeti koga, što k. oko u glavi*; ⟨ps⟩ jest pełne – o pijanym, o czymś pełnym do granic możliwości: *pełny j. O; pun k. oko*; ⟨p⟩ wypaść z niego – o zupełnym podobieństwie czegoś: *podobny jakby mu z oka wypadł*; bystre brzydzi się słoniną: *brzydzi się nim j. bystre O słoniną*; bystre brzydzi się solą: *brzydzi się nim j. bystre O solą*; strzec je – strzec prawdy: *prawdy strzeż jako / j. oka*; kocha się je: *kochać / miłować j. O w głowie*; szanuje się je: *szanować j. O w głowie*; jego brak w głowie jest dotkliwy: *chybiało go j. oka w głowie*; sięga się nim daleko, zasięg jego widzenia jest duży – o bezbrzeżnym stepie: *step ciągnie się / rozciąga się j. okiem sięgnąć*; ⟨pry⟩ czartowskie jest rozpromienione – o księżycu: *месяц сияет к. чертов глаз*; {prs} **oczy** ⟨p⟩ umarłemu nie świecą się: *świeci się j. umarłemu O*; starego Bobra nie są dobre, są ślepe: *dobra j. O u starego Bobra*²¹⁰;

²¹⁰ „Przysłowia tego używano na Wołyniu, kiedy chciano wyrazić o czymś ujemną opinię. Kajetan Bóbr – właściciel Zahajec, na wiele lat przed śmiercią ociemniał. Był on znanym pieniączem”.

mający oczy w pudle nie widzi: *nie widzi, jakby miał O w pudle*; widzą wszystko oprócz siebie – o ludziach bezkrytycznych wobec siebie: *ludzie są jako O, innych widzą, siebie nie*; mający wprawione oczy jest zadowolony: *kontent, jakby mu kto O wprawił*; po wybraniu oczu leci się na oślepie: *leci, jakby wybrał O*; boli, gdy się w nie wrzuci soli: *boli, jakbyś w O wrzucił soli*; {s} strzeże się je szczególnie gorliwie, troskliwie – są bardzo cenne: *čuvati / paziti / voljeti koga, što k. oči u glavi*; strzeże się je – odniesienie wobec kogoś: *држу за к. очу у знању*; trupie są zdrętwiałe, skostniałe – być nieruchomym: *ukočiti se k. mrtvačke oči*; nie lubią, nie cierpią chrzanu – nie znosić, nie cierpieć kogoś: *voljeti koga k. oči hrena*; nie lubią, nie cierpią cebuli: *biti s kim k. luk i oči*; {p} gały {p} wytrzeszcza się je – o ślepiach: *wytržescól te šlěpie j. G*; {prs} żrenica {prs} strzeże się jej, dba się o nią, pilnuje się jej szczególnie gorliwie: *strzec / broniti / pilnować kogoś / czegoś j. żrenicy / żrenicy w oku / oka*; j. żrenicę oka pilnować / strzec / piastować / doglądać / pielegnować; *strzec j. żrenicy oka swego; хранить / беречь / лелеять кого / что-л. к. зеницу ока; беречь кого / что-л. нуще / паче зеницы ока; čuvati / gledati / paziti koga, što k. zjenicu oka (svoga)*; {pr} ceni się ją: j. żrenicę oka cenit; *дорожить чем-л. к. зеницей ока*; {p} miłuje, kocha się ją: *miłować kogoś j. żrenicę oka*; j. żrenicę oka miłuje / kochać kogoś; wierzy się jej – wierzyć komuś bezgranicznie: *wierzy j. swojej żrenicy / w swoją żrenicę*; {r} strzeże się jej – strzec granicy: *берегу границу, к. ока зеницу; strzeże się jej – strzec tajemnicy wojskowej: берегу военную тайну, к. ока зеницу*; {p} ucho {p} jest w nim ciepło: *cieplo j. w uchu*; jest w nim spokojnie, zaciśnięcie: *spokojnie / zacisnie j. w uchu*; swojego nie widzi się: *nie zobaczysz tego j. ucha swojego*; {pr} uszy {pr} swoich nie widzi się – nie zobaczyć, nie dostać czegoś nigdy: *będziesz widział j. swoje U; кому-л. не видать / кто-л. не увидит кого / чего-л. / увидать к. своих ушей; не видать тебе этого, к. своих ушей*; {p} midasowe są głupie: *glupi j. midasowe U*; księże nie są skromne: *skromny j. księże U²¹¹*; {p} nos {p} woskowy naciąga się łatwo – zrobisz z kimś, co chcesz, nie ma własnego zdania: *naciągniesz go / naciągniesz się jako N woskowy*; (wydzielina) przechodzi z niego do gęby: *właził mu j. z nosa do gęby*; utarcie szkłem rani go boleśnie: *jakby szkłem N utarł*; {pr} usta {p} mający zasznurowane usta jest zupełnie cichy: *cisza jakby komu U zasznurował*; nie mając nic w ustach, wygląda się mizernie – być głodnym: *wygląda jakby / jak gdyby nic w ustach nie miał*; {r} nie własnymi jeść – jakby obcymi ustami pić, jeść bez czucia, bez smaku, bez apetytu: *ест / ъет, к. не своим ртом; nabrawszy w nie wody, milczy się, by jej nie wypuścić: замолчал, к. воды в рот набрал*; {p} gęba {p} u Murzyna po czarnej kawie jest czarna – zupełnie ciemno: *czarno j. w gębie u Murzyna po czarnej kawie*; nie swoją trudno pić – pić, ulewając: *pije j. nie swoją gębą*; nie swoją je się kiepsko: *ję j. nie swoją gębą*; mający zawiązaną, zasznurowaną, zamurowaną gębę milczy uparcie: *milczy / замилкл, jakby mu gębę zasznurował / zawiązał / zamurował*; nie mając w niej sma-

²¹¹ „Aluzja do słuchania spowiedzi”.

ku, plecie się: *plecie, jakby w gębie smaku nie miał*; {p} **pysk** {p} dać w pysk – postępowanie po ślubie rozbieżne z postępowaniem przed nim: *do ślubu za mąż, j. zapalił, a po ślubie, jakby w P dał*; {pr} **język** {p} ciągnięty za język gada wszystko: *gada, jakby go za J ciągnął*; mający uschnięty język milczy zupełnie: *milczy, jakby mu J usechł*; {r} powieszony za język nie jest w stanie wymyślać, wrzeszczeć: *браниться / кричать / кто-л. к. за язык повешенный*; ktoś nie odzywa się jakby połkał język – nie móc nic wyartykułować: *кто-л. к. язык проглотил*; {p} **ożór** {p} jest mocny, ostry – być mocnym tylko w słowach: *żeby tak w dozorze j. w ozorze*; {p} **ząb** {p} chory boli dokuczliwie: *boleć / rwać j. chory Z*; u starej baby siedzi na wierzchu: *siedzi na wierzchu j. Z u starej baby*; dudławy jest wyżarty: *je wyżrany j. dudławy Z*; ♦ {prs} **gardło** {p} jest wąskie: *wąski j. G*; {r} coś łatwo utyka, tkwi w nim: *уперся да смал, к. nonepek горла*; {s} staje w nim kość – o przeszkodach: *stajati кому к. kost u grlu*; {ps} **kark** {p} na złamanie karku leci się, gna się, pędzi się – gnać na oślep: *gnać / lecieć / pędzić j. na złamanie karku*; {s} jest czerwony, purpurowy: *румен к. jaka*; ♦ {prs} **ręka** {prs} coś zdjęte nią mija szybko – coś, np. choroba, ból, minęło natychmiast: *что устало / minęło j. / jakby ręką odjął, что прошло к. рукой, что-л. к. рукой сняло; (прошло je) к. да je руком однесено; нешто je нестало на коме к. руком однесено*; {p} człowiek bez prawej ręki jest niepełnowartościowy – o gruncie bez gospodyni: *grunt bez gospodynje, jako człowiek bez prawej rynki*; ręka po łokieć – wielki sekret: *секрет j. R po łokieć*; trzecia – przyjaciel prawy: *przyjaciel prawy jako trzecia R*; {r} coś zdjęte przez nią niknie, ulatnia się natychmiast – o zmęczeniu, śnie: *усталость / сон к. рукой сняло*; {s} trzyma się w niej coś – znać coś dobrze: *дрžati što к. u ruci*; jest potrzebna, niezbędna – o przełożonym: *sladak k'o med, studen k'o led, sitan k'o muha, potreban k'o ruka, tvrd k'o stijena, a lak k'o sjena, čeonik bit ima*; {prs} **ręce** {p} być bez nich – robić źle: *robi j. bez rąk*; człowiek bez nich – matnia bez skrzydeł: *matnia bez skrzydeł, to j. człowiek bez rąk*; {r} należy je trzymać na wodzy: *языком, к. хочешь, а рукам воли не давай! / а руками не ворошь*; być bez nich – stan bez nauk: *без наук, к. без рук*; mający ręce woskowe nie utrzymuje w nich niczego: *држси к. да су му руке воштане*; {r} **rączki** {r} według tego jak one skroją, tak plecki będą nosiły: *каково ручки скроят, таково спинка износит*; {r} **pazucha** ('zanadrze') {r} jest za nią ciepło: *тепло к. за пазухой*; {prs} **dłoń** {prs} coś położone na niej widać wyraźnie: *widać / widny / widoczny j. na dłoni; видеть к. на ладони что; vidjeti к. на длани; видљив к. на длану*; {pr} sprawa na niej jest jasna, oczywista: *jasno j. na dłoni; быть / дело, к. на ладони*; {ps} jest równa, płaska: *равно j. на длони; ravan к. длан*; wszystko jest na niej jasne – wyraźne, oczywiste, zrozumiałe: *jasno / jasny j. na dłoni; jasno к. на длану; смјати к. на длану*; wyklada się coś na niej jasno, wyraźnie: *wyłożyć / wykladać coś j. na dłoni; изложити / изнети што к. на длану*; {p} wykazuje, pokazuje się coś na niej: *wywódzić coś / wywieść coś / wykazać / wykazywać / pokažę mu to j. na dłoni*; mieć co na niej – być w bezpośredniej bliskości czegoś: *mieć coś j. na dłoni; serce w dłoni –*

otwartość: *serce j. na / w dłoni*; {r} jest wąska – o człowieku, który nie mając przyjaciół, jest ograniczony, o braku kontaktu z przyjaciółmi: *человек, у которого нет друзей, узок, к. ладонь*; {r} **dłoń, rączka** {r} widać na niej dobrze – być jasnym, wyraźnym: *к. на ладошке видеть / быть видным*; widać na niej dobrze – wyjaśniać coś krótkowo prosto, dostępne: *к. на ладошке изложить / выложить / рассказать*; {r} **dłoń, rączuchna** {r} widać na niej dobrze – być jasnym, wyraźnym: *к. на ладоньке видеть / быть видным*; widać na niej dobrze – odkryty, dostępny zrozumieniu: *к. на ладоньке изложить / выложить / рассказать*; {ps} **pięść** {ps} nie jest podobna, nie przystaje do oka – niepodobny, nie pasuje wcale: *подобны / пасује / porównać / odpowiedni / [coś, ktoś] ma się j. P do oka; приставити кому к. pest na / u oko; личи / приличу / пасује к. песница на око*; zupełnie nie jest podobna, pasująca do nosa: *подобны / пасује / stosowny / pasujący / coś, ktoś пасује j. P do nosa; паś k. šaka u oko*; {p} jest mała: *mały j. P*; jest duża – o guzie: *guz j. P*; jest mała – mieć drobną twarz: *twarz drobna j. P*; bodnięcie nią do krupicy – o dziobatym, ospowatym pysku: *mo pysk, jagby piyńścióm do krupice bodnuł*²¹²; nie płynie z niej szczęście – być pod twardymi rządami pięści: *щщщщщ j. nie z kija, to z pięście*; {r} **kułak** {r} kułaka teściowej należy się bać: *люб, ч. свекровин кулак*; dodaje otuchy – zmusić do czegoś, do czego się nie ma ochoty: *он обнадєжчиw, к. кулак*; {p} **piąstka** {p} jest drobnutka – o twarzy: *twarz / buzia j. P*; {prs} **palec** {prs} jest samotny – ktoś zupełnie sam, bez rodziny: *sam / samotny / sam jeden j. P*; *я / одиу / жуеет одиу, к. неpcm; sam k. prst*; jest goły – być bez środków do życia: *goły j. P*; *зол, к. неpcm; gol k. prst*; {ps} trafia się nim w gówno: *trafil j. palcem w gówno; ногодуо к. нpcmоу у z...o*; {p} jest samotny – kompania trwa przy stole, do pogrzebu jest się samym: *do stołu kompania była i ku chlebu, Sa meš, panie, j. P został do pogrzebu*; jest mały: *mała / mały j. P, a zła / zły j. padalec; mały j. P*; {r} nieoczekiwanie trafia się nim w melasę – coś nieoczekiwanego, niechcianego: *невзначай – к. палец в патоку*; {s} jest związany nierozdzielnie z paznokciem – być z kimś w stałej więzi: *biti s kim k. prst i nokat*; zakłada się jeden za drugi – próżnować: *motati / vrijeti palac oko palca*; {prs} **palce** {prs} własne pięć zna się dobrze: *znać / zna j. własne / swoje pięć palców; знать кого / ч. к. свои пять пальцев; znati / poznavati koga, što k. svojih pet prstiju*; {p} dwa jednej ręki są związane nierozdzielnie – żyć bardzo blisko, być w zażyłej przyjaźni z kimś: *być z kimś j. два P u ręki*; własne dziesięć zna się bardzo dobrze, doskonale: *znać coś j. swoje dziesięć palców*; strzela się nimi szybko – zrobić coś szybko, bez wysiłku: *j. w P strzelił*; {r} własne zna się dobrze: *знать к. свои неpcm*; patrzy się na nie z uwagą – wszystko wiadome: *глядит, к. в пальцы*; objaśnia się na nich coś gładko: *обьяснить что-л. к. по пальцам*; mówi się za ich pomocą łatwo: *говорить к. по пальцам*; bez nich jest się bezradnym, nie można ich zgubić, stracić: *ходит, к. пальцы растерявши*; {ps} **paznokieć** {p} jego długość – o czymś krótkim: *дługi j. P*.

²¹² *Krupica* – ciesz. 'potrawa, grubo zmielona pszenica ugotowana na mleku'.

⟨s⟩ jest nierozłączny z palcem – być z kimś w stałej więzi, szanować się nawzajem: *biti s kim k. prst i nokat*; jest nierozzerwalnie związany z ciałem: *živjeti / paziti se / biti s kim kao nokat i meso*;

♦ {p} **piers** ⟨p⟩ mający nałożony na nią łód drży silnie: *drży, jakoby mu lodu w piersi nakładziono*; {p} **cycek** ⟨p⟩ ruskiej baby jest wielki – o chłopie: *chłop j. ruski baby C*; {r} **brzuch** ⟨r⟩ w nie swój wkłada się dużo: *ectm, к. не в свое брюхо*; {p} **sopuch** (ciesz. 'brzuch') ⟨p⟩ siedzi ponuro: *siedzi j. S*; {r} **żołądek** ⟨r⟩ w żołądku u Murzyna jest ciemno: *темно к. у негра в желудке*; {r} **pępek** ⟨r⟩ jest głupi: *злун, к. нун*; {ps} **łono** ⟨p⟩ na łonie Abrahama czuje się świetnie: *czuć się j. na łonie Abrahama*; ⟨s⟩ w łonie matki jest dobrze: *добро му је к. у материну трбуху*.

1.2.1.2. Części dolne

♦ {s} **pośladek**, **pupa** ⟨s⟩ jest głupi: *glup k. guzica*; jest nieowłosiony – o łysym: *ćelav k. guzica*; dziecięca jest miękka: *mekan k. dečja guza*; {prs} **dupa**, **tyłek** ⟨pr⟩ jest w niej ciemno: *ciemno j. w dupie; темно к. в жоне*; w dupie Murzyna jest ciemno: *ciemno j. w dupie u Murzyna / u Murzyna w dupie; темно к. у негра в заднице*; ⟨p⟩ po śliwkach jest w niej fermentacja – o zamęcie w głowie: *(u niego) w głowie j. w dupie po śliwkach*; jest uważana za gorszą część ciała – nieudolny biskup: *poszedł Krupa do biskupa, a sam biskup jako D*; jej głównym przeznaczeniem jest wydalanie – o wyłączości predestynacji do czegoś: *od tegoś jest, j. D od sraniá*; do mokrej czepia się popiół: *przyczepił się j. mokra D popiołu*; czepił się j. mokrej dupy popiół; tatarska jest rozgadana – wydawać charakterystyczne odgłosy: *rozgađal się j. tatarska D*; w kręgu, kołnierzu wygląda nieładnie: *wyglóndo j. D w kronglu*; zza krzaka wygląda brzydko: *wygláda j. D zza krzaka*; pół dupy zza krzaka wygląda niepięknie: *wygláda j. pół dupy zza krzaka*; mający motor w dupie goni szybko: *góni, jakby miał motor w dupie*; ⟨r⟩ jest brzydka – o mordzie: *морда к. / ч. задница*; ⟨s⟩ jest głupia: *glup k. glupa strażnjica*; {p} **rzyć**, **rzęc** (kasz.) ⟨p⟩ mający nasoloną, namydloną rzyć goni prędko: *góni goni j. by mu Rz namydlił / nasolił*; ktoś z nalaną terpentyną do rzy ci goni co tchu: *goni, jakby mu terpentyny do rzyci nalał*; upiera się na sranie: *uprzeć się j. Rz na sranie*; bulczy w wodzie – gada głupstwa, głądzi: *bulczy j. rzić w wodzie*; bulczy w mydlinach – gada głupstwa, marudzi: *bulczy j. rzić w mydlinach*; jest łysa: *łesy j. Rzę*; {p} **fajda** ('dupa, tyłek') ⟨p⟩ cygańska – rozpuścić gębę: mówić nieporządnie, wulgarnie: *rozpuścił gębę j. cygańska F*; {p} **półdup**, **pek** ⟨p⟩ jest brzydki: *wygláda j. P*; {r} **pizda** ⟨r⟩ odnosi do upartego i długiego milczenia: *молчать к. пизда*; ♦ {pr} **noga** ⟨p⟩ gra źle: *gra j. N²¹³*; z uciętej nikt się nie cieszy: *tak temu rad, j. gdyby / jakoby mu nogę uciął*; odnosi do kiepskiego działania: *działać j. N*; ⟨r⟩ lewa miewa zachcianki: *к. чья-л. левая нога захочет*; {ps} **nogi** ⟨ps⟩ nie na swoich, na cudzych idzie się niesporo: *iść / cho-*

²¹³ Przysłowie karciane.

*dzi j. nie na swoich nogach; metypamu ce / uhu k. na tyhum nogama; {p} odno-
szą do marnego działania: działać j. N; odnoszą do złej gry: grać j. N; wyrwa
się spod nich – wybiec z bliskiej odległości: wyrwać się jakby spod nóg; na słomia-
nych chodzi się niepewnie: chodzi / iść j. na słomianych nogach; na słomianych
stoi się niepewnie: stać j. na słomianych nogach; na cudzych potyka się, idzie
nieśmiało: lazi j. na cudzych nogach; mający wrosnięte nogi w ziemię stoi, zatrzy-
muje się w miejscu: ktoś stanął / zatrzymał się, jakby mu N wrosły w ziemię; {p}
goleń {p} rana w niej boli równie silnie jak w głowie: tak rana boli w G jako
i w głowę; {prs} kolano {prs} jest nieowłosione – być łysym: głowa / głowa łysa
/ łeb / łeb goły / łysy / ktoś łysy j. K; лысый к. колени; у него голова голая к. коле-
но; čelav / gol k. koljeno; {p} stopa {p} mając każdą stopę ważącą sto cetnarów,
pudów, kilo, wlecze się z trudem: wlec się, jakby każda S ważyła sto cetnarów /
pudów / kilo; {p} pięta {p} lewa nie jest podobna do prawego oka – być zupeł-
nie różnym: podobni / podobny j. lewa P do prawego oka; bernardyńska jest de-
likatna: delikatny j. bernardyńska P; o drapanie nią nie dba się: tak dba o to, ja-
koby drapał go kto piętą; {ps} pięty {ps} palenie się pod nimi – pośpieszność:
śpieszy się, jakby go ktoś w P smałił; жэпу се к. да му гори под пятама.*

1.2.1.3. Wnętrznosci

♦ {p} WNEŹTRZNOŚCI {p} mający rozdarte wnętrznosci drze się, krzyczy gło-
sno: drzeć się / krzyczeć, jakby się komuś W rozdarły; ♦ {prs} serce {p} mówi się,
pisze się, co ono dyktuje: mówić / pisać j. S dyktuje; robi się wedle tego, co ono
dyktuje, radzi: robić coś j. dyktuje S; to, co jest w nim, jest w głowie: j. w sercu,
tak i w głowie; u starego kawalera jest niewrażliwe, niegorące: takie / takie gorą-
ce j. u starego kawalera S; człowiek bez niego jest niepełnowartościowy – o gro-
chu bez szperki: groch bez szperki j. człowiek bez serca; swoje miłuje się – miło-
wać kogoś wielce: miłuje go j. swe S; {r} większego miłosierdzia nie ma aniżeli
w sercu cara – być bez miłosierdzia: нет больше милосердия, к. в сердце
царевом; w walce słucha się, co serce dyktuje: в бою действуи, к. положено
по уставу у не сердцу; własne boli, krwawi silnie z wbiją w nie strzałą – to, co
spotyka przyjaciela, to jakby mnie, a mnie dotyka, jakby trafiło w serce – równie
dotkliwie mnie boli: в дыже стпела, к. во мне; а в себе, к. в сердце; {s} wie
się, co na nim jest – wiedzieć, jak się ktoś czuje, co myśli, co przeżywa: znati /
vidjeti kako je komu na / pri / u srcu / oko srca; {r} kiszka {r} jest długa: длинный
к. кишка; {ps} jelito {p} jest długie: długi j. J; jest długie – o czasie: czas krótki
j. J; {s} przeciąga się, wydłuża się – iść wolno: vući se k. creva / otegnuta crije-
va; {p} jęcznica (stp. jątznica 'kiszka, jelito'; 'kiszka nadziewana krwią i tłu-
szczem') {p} jest gruba: gruby j. J; {s} nerka {s} w łoku żyje dostatnio – żyć
w wielkim dobrobycie: živjeti k. bubreg u loju; w łoku pływa – opływać w dostat-
ki: plije k. bubreg u loju; {ps} wątroba {p} jest sina: siny j. W; {s} błędnie – za-
tracić kolor (o tkaninie): izbijeljeti k. džigerica; {s} popłód ('łożysko') {s} ciągnie
się – iść bez życia: vući se k. pometina.

1.2.1.4. Krew, żyły

♦ {prs} **KREW** {prs} jest czerwona: *czerwony j. K; красный / красен, к. кровь / к. руда кровь; crven k. krv*; {pr} skóra koloru krwi z mlekiem jest młodzięczo świeża – zwykle o dziewczynie: *dziewczyna / wygląda j. K z mlekiem; кто-л. к. кровь с молоком*; {ps} niemający w sobie kropli krwi jest trupio biały: *biały, jakby krwi kropli nie miał; блед к. да капи крви у себи нема; izgledao je k. da nema kapi krvi*; {p} nagła jest prędką: *prędko j. nagła K*; nie jest potrzebna w macy: *potrzebny j. K w macy*²¹⁴; z nosa idzie źle, opornie: *idzie / coś szło j. K z nosa*; {r} jest jasnoczerwona: *алый к. кровь*; {p} **żyła** {p} w garnku kuli się – o kimś źle wyglądającym: *skuliła się j. Ż w garnku*.

1.2.1.5. Kośćciec

♦ {prs} **szkielet** {pr} jest chudy, wątły: *chuda / chudy j. Sz; тощий к. скелет*; {ps} jest suchy: *(ktoś) suchy j. Sz; (неко je) сув к. костур*; {p} jest wychudzony: *wychudły / wychudzony / wyglądać j. Sz*; {p} **kościotrup** {p} jest chudy: *chudy / tłusty j. K*; {p} **kość** {prs} jest twarda: *twardy j. K; тверд, к. кость; tvrd k. kost*; {p} marznie – być sinym z zimna: *zziębł j. K*; {s} jest sucha: *suh k. kost*.

1.2.1.6. Skóra

♦ {prs} **SKÓRA** {ps} odzierany z niej krzyczy głośno, rozpaczliwie – wyć z bólu: *krzyczeć / ryczeć, pisać, jakby się było odzieranym ze skóry; krzyczeć / wydierać się, jakby kogoś ze skóry obdzierali / jakby z niego skórę darli; ryczy, jakby z niego pasy darli; drze się / krzyczy / piszczy / ryczy, jakby go / ją ze skóry obdzierał; wrzeszczy, j. gdyby go ktoś ze skóry obdzierał; депао се / урлао je к. да му депу кожу*; {p} w nie swojej chodzi się źle – czuć się nieswój: *chodzi j. nie w swojej skórze*; {s} odzierany z niej płacze – silnie, głośno płakać, wrzeszczeć z całej siły: *плаче netko k. да му козу деру*.

1.2.1.7. Owłosienie

♦ {prs} **włos** {prs} jest cienki: *cienki j. W; тонкий к. волос; тапак к. длака / влас*; {p} jest cienki – o przędzy o nitkach cienkich w przeciwieństwie do grubych: *równa przędza: jedna nitka j. W, druga j. kłos*; w potrawie nie jest miły: *miły j. W w potrawie*; {p} **włosy** {p} na głowie jest ich dużo – o długach: *długów j. włosów na głowie*; na głowie jest ich dużo – o interesach: *interesów ma j. włosów na głowie*; {p} **włosek** {p} jest cienki: *cienki j. W*; jest niezwykle cieniutki: *cieniutki j. W*; {p} **wąsy** {p} zakręcone, zlepione jak sztydło, są szpiczaste

²¹⁴ „Przysłowie wywodzi się z dawnych przesądów, jakoby Żydzi brali do macy krew dzieci chrześcijańskich”.

– węszyć: węszy j. *W zakręcone / zlepione w szydle*; {p} broda (p) o brodę tureckiego sultana nikt się nie frasuje: *frasuje się j. o brodę tureckiego sultana*; u Żyda – o urodzie: *taka uroda j. u Żyda B.*

1.2.1.8. Wydzieliny

♦ {prs} **lza** (prs) jest nieskazitelnie czysta, jasna, przejrzysta, przeźroczysta: *czysty j. Ł; чист / быть чистым к. слеза; bistar / čist / jasan k. suza*; (r) jest czysta – o smole bez domieszek: *смола чистая, к. слеза*; (s) jest czysta – o sprawie: *slučaj čist k. suza*; {r} **ślina** (r) ciągnie się: *тянется, к. слюна*; {p} **ślinka** (p) połyka się ją z łatwością: *połknąć j. ślinkę*; {p} **koza** (p) zapiera się w nosie: *zapiyro się j. K nosa*; {r} **smark** (r) jest długi: *длинный к. сопля*; {prs} **żółć** (prs) jest gorzka: *gorzki j. Ż; горький к. желчь; горак к. жуч*; {rs} **mocz** (r) jest bladeżółty – o słabej herbacie, piwie: *чай / пиво к. моча*; (s) jest mokry – być zmokniętym: *mokar k. моča.*

1.2.2. Powierzchnowość, wygląd zewnętrzny

♦ {ps} **wyglądać** (p) można wyglądać na głupszego, niż się jest w rzeczywistości: *on nie taki głupi, j. wygląda*; wygląd nie zawsze idzie w parze z mądrością: *on nie taki głupi j. wygląda*; (s) z wyglądu diabeł jest czarniejszy: *đavo nije tako crn k. što izgleda*; wygląda się na bardziej zielonego niż w rzeczywistości: *nije on baš tako zelen k. što izgleda*; ♦ {p} **uroda** (p) nie jest równa mowie – tzn. nie tak pięknie mówi, jak wygląda: *mowa nie jako U*; ♦ {p} **chudy** (p) siedmiu chudych – chudość do granic możliwości: *Ch j. siedym chudych*; {p} **wideńka** (gór. 'kobieta szczupła, wysoka') (p) jest cienka: *cienki j. W*; {p} **butrynek** (gw. 'tęgi dzieciak, tłuścioch') (p) jest malutki: *maluśčki kieby B*; ♦ {p} **patarocza** (gw. 'osoba niezgrabna, o nieproporcjonalnych kształtach, poczwara') (p) siedzi pokracznie: *siedzi j. P*; ♦ {p} **czupryna** (p) niemający jej jednak jest łysemu: *taki dobry łysy, j. i bez czupryny*; {p} **kudłaty** (p) zarówno jego, jak i łysego bierze się za łeb: *tak kudłatego za łeb, j. łysego*; {p} **czupiradło** (p) jest przerażająco brzydkie: *wyglądać j. Cz*; {ps} **łyse** (p) jest jednak niemającemu czupryny: *taki dobry Ł, j. i bez czupryny*; wystawia się pod wiatr: *wystawia się j. Ł pod wiatr*; jego, jak też i kudłatego, bierze się za łeb: *tak kudłatego za łeb, j. łysego*; (s) dorywa się do czapki: *доконao ce к. ћелав кане.*

1.2.3. Narodziny, życie

♦ {prs} **rodzić, urodzony** (prs) urodzony jest goły: *taki j. go matka urodziła / zrodziła; в чем как мать родила; гол к. od majke rođen*; (r) urodzony powtórnie czuje się wyśmianie – przyływ sił witalnych: *чувствует себя к. бьдмо*

заново родился; rodzimy się nago – być mimo modlitw wciąż tak samo gołym, biednym: молился, молился, а гол, к. родился; (s) jest się urodzonym do czegoś – mieć do czegoś zdolności: *biti kao rođen*; ♦ {prs} żyć {ps} stosownie do życia umiera się: *j. kto żyje, tak umiera; kako živio, tako svršio*; (p) wizja wiecznego życia obliuguje do starannej pracy: *tak rób, jakbyś miał wiecznie* *Ž, a žyj tak, jakbyś miał jutro umrzeć*; perspektywa stu lat życia obliuguje do starannej pracy: *pracuj, jakbyś miał Ž sto lat; žyj, jakbyś miał umrzeć jutro*; dwukrotne życie – o kimś obrotnym: *obrotny j. dwa razy żyje*; o życiu wielu innych nie wie się niczego: *polowa ljudi nie wie, j. druga polowa żyje*; używa się na tamtym świecie wedle życia na tym świecie: *jako / j. na tym świecie żyjesz, tak i na tamtym użyjesz*; życie człowieka na ziemi podlega oglądowi Pana Boga: *widzi Pan Bóg z góry, j. tu żyje który*; sąsiedzi wiedzą, jak kto żyje (siedzi): *wiedzą sąsiedzi, j. kto siedzi*; (r) powinno się żyć jak należy: *живи должню, к. следыет*; żyje się, jak wychodzi: *жить к. живётся*; {p} żęćć (kasz. 'życie') (p) lśni własnym blaskiem – o słończku: *sloniszko je j. Ž: lsni blaskę własnym, kseżęć zās j. kunszt: zęwi sę pōżęczonym*; {prs} żywy {p} jest ruchliwy: *coś j. żywe; ktoś j. Ž*; staje przed oczami, w myśli: *stać / stanąć j. Ž*; (r) widzi się cechy człowieka żywego – o szczególnie udatnej podobiznie: *видеть козо-то к. живого; он там к. живой*; (s) jest poświadczeniem, uwiarygodnieniem autentyczności – o obrazie: *slika k. da je živa*; {r} pólżywy (r) chodzi ospale, bez energii: *быть / ходить к. полуживой*.

1.2.4. Funkcje, stany ciała, doznania, odbiór zmysłami

♦ {pr} senny {p} chodzi, porusza się powoli: *chodźć / poruszać się j. S*; (r) zasypia na siedząco: *клевать / кивать / куликать носом, к. сонный*; {prs} sen {prs} mówi się przezeń – nie wie, co mówi: *мówi jakby przez S*; *мówić j. we śnie; говорить к. во сне; k'o iza sna govori; говорити к. у сну*; jest piękny: *piękny j. S; прекрасный к. сон; lijep k. san*; pamięta się w nim niedokładnie, mgliście: *pamiętać j. przez S; помнить к. сквозь сон; сећати се к. кроз сан*; chodzi się w nim w oszołomieniu: *chodźć j. we śnie; ходить к. во сне; ићи / ходати к. у сну*; jest stanem wyłączenia ze świadomości – żyć półprzytomnie: *żyć j. we śnie; жить к. во сне; живети к. у сну*; przez sen słyszy się niewyraźnie: *слышеć / слышаć j. przez S; слышаć j. we śnie; слышать к. сквозь сон; чути к. кроз сан; widzi się w nim nieprzejrzystość: widzieć j. przez S; видеть к. сквозь сон; видети к. кроз сан*; (pr) jest zły – coś jest okropne: *coś jest j. zły S; что к. в дурном сне; это к. дурной сон*; robi się, odbywa się coś w nim półprzytomnie: *robić coś / odbywać się j. we śnie; robić coś j. w śnie; это было к. во сне*; {ps} znika szybko: *znikać / zniknąć / niknąć / przemijać / uciekać j. S; проћи / нестати / ишчезнути к. сан*; {p} mija szybko – o przemijaniu wszystkiego na świecie: *всьшто мija / przemija j. S*; w letargicznym robi się coś powoli, bez zaangażowania: *robić coś j. w letargicznym śnie*; zdaje się

coś komuś przezeń niejasno, niewyraźnie: *zdaje się coś komu j. przez S*; tylko w nim w Nieświeżu jest chudy pacholek: *chudy pacholek w Nieświeżu, j. we śnie*²¹⁵; {r} koszmarny prześladuje okrutnie: *это преследует его к. кошмарный сон*; w strasnym wszystko jest okropne, przerażające: *это / это было к. в страшном сне*; coś przypomina się przezeń mgliście: *вспоминать на что-то к. во сне*; {s} jest piękny – o dziewczynie: *djevojka lijepa k. san*; {p} **spanie** {p} bez sensu – o gadaniu: *gadanie j. S*; {p} **śnić** {p} **śnić** – robić coś w letargu: *robi, jakby mu się śniło*; {p} **marzenie senne** {p} mija, odchodzi, znika bezpowrotnie: *minąć / odejść / zniknąć j. senne marzenie*; {p} **widzenie** {p} niknie – znikać bez śladu: *niknąć / zniknąć j. W*; **senne** znika bez śladu: *niknąć / zniknąć j. senne W*; anielskie jest piękne – o pięknej osobie: *piękny j. anielskie W*; niebiańskie jest piękne – o pięknej osobie: *piękny j. niebiańskie W*; {p} **widziadło** {p} **senne** zjawia się nagle: *zjawić się j. senne W*; **senne** znika, rozwiewa nieoczekiwanie: *zniknąć / rozwiać się j. senne W*; **senne** jest natrętne: *stać j. senne W*; {r} **koszmar** {r} prześladuje dotkliwie: *это преследует его к. кошмар*; {pr} **hipnoza** {pr} traci się w niej kontrolę nad swoim zachowaniem: *być j. w hipnozie; быть к. под гипнозом*; {prs} **zahipnotyzowany** {ps} chodzi lunatycznie: *chodził j. Z; шiao je к. хипнотисан*; {r} jest oderwany od rzeczywistości: *он к. заипнотизированный*; {prs} **trans** {prs} będący w nim porusza się jednostajnie, półprzymiotnie: *poruszać się j. w transie; быть / ходить к. в трансе; кретати се к. у трансу*; {ps} będący w nim mówi równo: *mówić j. w transie; говорить к. у трансу*; {p} **łże** się w nim: *łgać j. w transie*; ♦ {prs} **jawa** {prs} widzi się na niej wyraźnie – wyobrażać sobie dokładnie, tak jak w rzeczywistości: *widzieć / zobaczyć coś j. na jawie; видеть / увидеть что-л. / что-то / кого к. наяву; видети / видети што к. на јави*; ♦ {p} **tchnienie** {p} jest lekkie: *lekki j. T*; {r} **dech** {r} na (jednym) wydechu wypowiada się wszystko naraz: *рассказывать / рассказать всё к. на духу*; ♦ {p} **patrzeć** {p} **patrzeć** – o czymś wyglądającym porządnie, zrobionym doskonale: *coś wygląda / coś jest zrobione j. się patrzy*; odnosi do doskonałej pracy: *pracować j. się patrzy*; {pr} **widzieć** {p} opisuje się, stwierdza się to, co się widzi: *j. cię widzę, tak cię piszę*; {r} bredzi się o tym, co się widzi: *к. видит, так и бредит*; {p} **widać** {p} wedle widzenia baje się: *baje j. mu W*; ♦ {p} **słyszeć** {p} pisze się wedle słyszenia: *ludzie piszą j. słyszą*; wedle słyszenia sądzi się: *tak cię sądzą, j. cię słyszą*²¹⁶; ♦ {s} **głos** {s} pod wpływem strachu, wzburzenia mówi się nie swoim, jakby cudzym głosem: *говорити к. тухом / промьенним гласом*; {s} **mówić** {s} wedle mówienia ludzi diabeł jest czarniejszy niż w rzeczywistości: *ни јаво није онако црн к. што људи говоре*; {p} **krzyknąć** {p} równe krzyknęciu jest echo: *j. krzykniesz, tak echo odпові*; {s} **odpowieź** {s} często odburkuje się komuś w odpowiedzi: *прозвинути неумо к. одговор*; ♦ {pr} **hukać** {p} równe hukaniu jest echo: *j. kto huka, tak mu echo*

²¹⁵ „Aluzja do przepychu na dworze Radziwiłłów w Nieświeżu”.

²¹⁶ „Jako słysze, sądzę” (J 5, 30).

odpowiada; {r} odezwanie się jest stosownie do huknięcia – jaką miarką mierzysz, taką ci będzie odmierzone: *каково аукнется / аукнешь, таково и откликнется*; {p} **gwizdanie** {p} do gwizdania układa się usta w odpowiedni sposób: *składać usta j. do gwizdania*; ♦ {p} **śmiej** {p} coś, ktoś na śmiej – do niczego, mało: *ktos / coś j. na Ś*; ♦ {p} **smak** {p} niemający go w gębie plecie nieprzyzwoicie: *plecie, jakby smaku w gębie nie miał*; ♦ {p} **placz** {p} do niego składa się usta w trąbkę: *złożyć usta w trąbkę j. do płaczu*; zbieraniu na płacz towarzyszy specyficzny wyraz twarzy – ktoś zrobił płacziwą minę: *ktos skrzywił się, jakby mu się na P zbierało*; ♦ {ps} **pluć** {p} w kieszeń – być niezadowolonym, nie cieszyć się: *cieszy się, jakby mu kto w kieszeń napluł*; niewiele się pluje – o kimś mało rozgarniętym: *główka j. makówka, a rozumku jakby napłwał*; {s} opluty stoi pełen wstydu: *stajati k. popljuvan*; {p} **polykać** {p} należy tyle gryźć, ile się zdoła połknąć: *tak musisz kąsać, j. połkniesz*; ♦ {p} **stać** {p} wychodzi się, ucieka się w tym, w czym się stoi – w tym, co się ma na sobie (nie kompletując garderoby i nic ze sobą nie zabierając): *uciekł / wyjšć j. stał; uciekł / wyjść tak, j. ktoś stoi*; {p} **gonić** {p} goniony pędzi, wybiega skąd itd. z wielkim impetem: *leciał / pędzi / skoczył / ucieka / wypadać, jakby go ktoś gonił*; {p} **nadepnąć** {p} nadepnąwszy na żmiję, odsakuje się raptownie: *skoczył, jakby nadepnął na żmiję*; ♦ {p} **ciepać** (rzucać) {p} za płot ciepę się swobodnie – o jedzeniu: *jiy, jakby za płot ciepół*; ♦ {r} **pstryczek** {r} częstuje się nim: *словно ицелчка поднес*; ♦ {pr} **srać** {pr} ktoś nasrawszy w spodnie, chodzi ostrożnie: *chodzi, j. gdyby se do galot nasrół; он ходит так, к. будто в штаны насрал / наложил / наклап*; {p} w kieszeń – być niezadowolonym, nie cieszyć się, być poszkodowanym: *cieszy się, jakby mu kto w kieszeń nasrał*; srający z mostu mówi z trudem: *mówi, jakby srał z mostu*; {p} **sraczka** {p} mający ją idzie szybko, ale niepewnie, ostrożnie: *idzie, jakby miał sraczkę*; {p} **nafajdać** {p} w kieszeń – być niezadowolonym, nie cieszyć się: *cieszy się, jakby mu w kieszeń nafajdał*; {r} **obesrany** {r} chodzi ostrożnie: *ходить к. обесранный*; {s} **posrany** {s} zostaje, zatrzymuje się: *остао, к. п.....н*; ♦ {p} **pierdzieć** {p} pierdzący w wodę – głośnie bulgotanie: *bulczy, jagby do wody pierdziol*; {s} **przyknięcie** {s} utrzymuje się w gaciach: *izdušič kako prdac u gačah*; {p} **bździna** {p} jest słaba: *słabe to j. B*; zła śmierdzi odrażająco: *śmierdzi j. zła B*; zła chodzi po brzuchu – chodzić po chałupie: *chodzi po chałupie j. zło B po brzuchu*; {p} **bździny** {p} ciągną się: *ciągnie się j. B*; {p} **piard** (stp. 'głośnie zepsucie powietrza, pierdnięcie, bździna') {p} kręci się w rzuci: *kręci się j. P w rzuci*; {p} **smród** {p} ciągnie się: *ciągnie się j. S*; w gaciach kręci się, płacze się: *kręci się / płacze się j. S w gaciach*; ♦ {ps} **ból** {p} chodzi, łązi, tłucze się po kościach: *chodzi / łązi / tłucze się j. B po kościach*; {s} zębów jest szczególnie przykry: *dosadan k. zubobolja*; {p} **boleć** {p} może być przyjmowany: *niech boli, j. bolało*; ♦ {prs} **pobity, zбитy** {ps} jest wyczerpany, wycieńczony: *być j. Z*; *biti / osječati se k. isprebijan*; {r} odchodzi obolały: *yšiti k. pobityй*; stoi zastygły w bólu: *стоять к. побитый*; patrzy żałośnie: *смотреть к. побитый*; {r} **sprany, zбитy** {r} zrywa się nagle: *к. встрѣпанный вскочить / броситься; вскочил / встал, к. встрепанный*;

biegnie co tchu: *к. встрѣпанный побежать куда-л.*; {p} **potłuczony**²¹⁷ {p} *gada bez sensu: gada j. P*; {r} **uderzenie** {r} *boimy się go: бояться к. удара*; {p} **uderzony** {p} *traci równowagę, chwieje się: zachwiać się / chwiać się j. U*; ♦ {s} **przemarzły, zziębnięty** {s} *oczekuje słońca z utęsknieniem: čekati / očekivati koga / što k. ozebao sunce; zaželjeti se koga k. ozebao sunca; изгледа / чекати / ииचेкивати кога / што с чежњом, к. озебао сунце.*

1.2.5. Jedzenie, picie, używki

1.2.5.1. Jedzenie

♦ {pr} **jeść** {p} *niejedzący siedem dni wygląda mizernie: wygląda, jakby siedem dni nie jadł / nic nie jadł*; *ktos, kto nie jadł siedem lat, je łapczywie, szybko: jiy, jakby siedem roków nie jod*; {r} *ktos, kto nie jadł (wiek) długo, jest wygłodniały: голоден, будто век не едал*; {p} **zjeść** {p} *chcący kogoś zjeść, patrzy chciwie, łapczywie: patrzeć na kogoś, jakby się go chciało Z / jakby mnie chciał Z*; *zjadłszy komu ojca, patrzy speszony, z poczuciem winy: patrzy, jakby mu ojca zjadł*; *zjadłszy sto diabłów, nadyma się: nadął się / nadął się, jakby zjadł sto diabłów*; *nie jest się zadowolonym ze zjedzonego przez psy obiadu, krup – stracił humor, spuścił nos na kwintę: rad / smutny / zmarszczyć się, jakby mu psi krupa / obiad zjedli*; {s} **głód** {s} *ktos wyrwawszy się z niego, wygląda bardzo źle: izgleda netko k. da je iz gladi utekao*; {p} **głodny** {p} *nie sposobi się do srania – nie szykować się do czegoś: przistrojo się ku tymu j. G ku sraniu*; {p} **głodomór** {p} *wygląda mizernie: wygląda j. G*; {r} **na czczo** {r} *będącemu na czczo głód skręca kiszki: подвело, к. напоицак.*

1.2.5.1.1. Gotowanie

♦ {r} **UGOTOWANY** {r} *chodzi niemrawo, sennie: ходить, словно вареный*; {p} **powarzony** {p} *chodzi niemrawo: ходи j. P*; ♦ {pr} **ukrop** {p} *jest gorący: gorący j. U*; *wrze – kotłować się: wrzeć j. U*; *ciska się, kręci się w nim gwałtownie: ciskać się / kręcić się / miotać się j. w ukropie*; *uwija się, zwija się w nim niespokojnie: wić się / uwija się / uwijać się / zwijać się j. w ukropie*; *jest się w nim niespokojnym, żywiołowym – być w ustawicznym ruchu, w pośpiechu: żyć j. w ukropie*; *oblany nim zrywa się, podskakuje raptownie, niespodziewanie: jakby go kto ukropem oblał, oparzył podskoczył / zerwał się*; {r} *oblany nim jest niebezpieczne: как / словно / точно варом обдать*; {p} **wrzątek** {p} *oblany nim czerwieni się gwałtownie: ktoś splonął, jakby go wrzątkiem oblał*; {p} **war** {p} *jest gorący: gorący j. wár*; {r} **piana na wrzątku** {r} *jest biała: бела / белый.*

²¹⁷ W tym i niektórych innych przykładach nie jest rozdzielana wieloznacznościowość wyrazu-
nośnika porównania, toteż nazwa nośnika pojawia się w jednej grupie tematycznej, por. *potłuczony*
- 'rozbity na kawałki', 'zbity, pobity' oraz 'ułamny'.

к. кипень; {r} **wyparowanie** {r} odnosi do ulotnienia się: он к. будто испарился; ♦ {p} **kucharz** {p} pan je według jego gotowania: пан так жесть musi, j. K gotuje; nie cieszy się mokrym drzewem: cieszy się j. K mokrym drzewem.

1.2.5.1.2. Produkty, przyprawy

♦ {prs} **mleko** {prs} jest białe: бiały j. M; белый к. молоко; bijel k. mlijeko; {p} jest białe – o białej, siwej głowie: głowa j. mlyko; dawane kotce – chwalenie chlubnego: chlubnego chwałę, jakby niedźwiedziowi miodu, kotce mleka, karpiovi w sadzawce dał słodę; mleko i krew – młodzieńczo świeża twarz, skóra: wygląda j. krew z mlekiem; {r} jest blade: бледный / бледнеть / побледнеть к. молоко; wprost od krowy jest ciepłe – o wodzie: вода тёплая к. парное молоко; z siadłym jedzie się ostrożnie: едет, к. с простоквашей; {s} jest białe – o mgie: магла бела к. mleko; pije się je jako coś zwyczajnego: piti što k. mlijeko; nalany nim – o jędrnej dziewczynie: jedra k. da je mlijekom nalivena; {r} **mleczko** {r} pije się je z przyjemnością – o spijanym winie: выпил вино, к. молочко; {p} **kiszka** (ciesz. 'zsiadłe mleko') {p} ktoś, kto z niej wyłazł, jest cały biały: wyglóndo, jakby z kiszki wyłoz; {r} **śmietana** {r} jest biała: белый / быть белым к. сметана; {p} **kapolka** (ciesz. 'serwatka') {p} oczy z niej są bez wyrazu: mo oczy j. z kapolki; {prs} **ser** {ps} jest biały: бiały j. S; bijel k. sir; {p} jest się po nim dowcipnym: dowcipna j. po serze²¹⁸; schnie na serniku: schnie / wysechl j. S na serniku; pińczowski jest słony: słony j. S pińczowski; w pierogu śpi: spi j. S w pierogu; {r} turla się, otacza się w maśle: к. сыр в масле кататься / катается / купается; к. / словно / ч. сыр в масле жить; jest bielusięki – o nowo narodzonym synu: родился сын, к. белый сыр; {s} niesłony unosi się, rozpala się – wzburzyć się ponad miarę, o popisywaniu się dziecka: uspaliti se / upaliti se к. neslan sir; jest tłusty – o mięsie: дебео месо к. сир; ♦ {p} **kwask** {p} wytwarza się w starych statkach – tak jak lęgnie się narzekanie w starych głowach: w starych głowach lęgnie się narzekanie j. K w starych statkach; ♦ {ps} **olej** {p} rycynowy jest nudny: nudny j. O rycynowy; {s} zmniejsza opór tarcia – o rozbieganych oczach: некое очи итрају к. на зейтуну; {ps} **oliwa** {ps} wychodzi na wierzch – ujawnia się, nie daje się ukryć: coś wychodzi na wierzch j. O; wyjdzie j. O na wierzch; plivati kako ulje na vrhu; {p} jest tłusta: tłusty j. O; zawsze, z czasem na wierzch wypływa, wychodzi – o prawdzie: prawda wypłyne / wypłyne z czasem j. O; prawda j. O (zawsze) na wierzch wypływa / wychodzi; prawda wypłyne na wierzch j. O; prawda na wierzch j. O wychodzi; wypływa na wierzch – o ujawnianym kłamstwie: kłamstwo j. O na wierzch się dobywa; wychodzi na wierzch – o kłamanej niewinności: niewinność na wierzch wyjdzie j. O; {s} jest spokojna: mirno к. ulje; jest spokojna – o cichym morzu: muxo more к. убе; {prs} **masło** {pr} jest śliskie – sprawy idą łatwo: idzie / coś idzie komuś j. po maśle; udēm / пошло дело / что-л. течёт к. по маслу; {ps}

²¹⁸ „Aluzja do przysłowia śmieje się jak głupi do sera”.

jest miękkie – być ustępliwym: *miękki j. M; mekan k. maslac*; ⟨p⟩ jest dobre: *dobry j. M*; jest śliskie – jechać gładko: *jedzie j. po maśle*; w lecie ściśle przywiera do chleba: *lgnie j. M do chleba w lecie*; sprawy idą łatwo; udało się, ułożyło się łatwo, bez trudu, pomyślnie: *poszło / pójdzie j. po maśle*; mięknie szybko: *zmięknąć j. M*; na słońcu, ogniu rozpuszcza się: *zmiękł / stał j. M na słońcu*; na ogniu nie jest stateczne: *stateczny jako M na słońcu*; z upływem czasu jest gorsze, jeździe – o pannie: *panna nie j. wino, ale j. M – traci z upływem czasu*; ⟨r⟩ jest śliskie – o łatwości obietnic słownych: *на словах – к. на масле, а на деле – к. на Вологде*; jest przyjemne na serce: *приятно к. маслом по сердцу*; ♦ {p} **faryna** (stp. 'mączka cukrowa; mąka') ⟨p⟩ szafuje się nią: *szafować j. faryną*; {prs} **drożdże** {prs} rosną szybko – powiększać się, rosnać szybko: *rosnąć / rośnie jak / jakby / niby na drożdżach*; *расму / выпастать / подниматься к. на дрожжах*; *расму к. квасау*; ⟨p⟩ wyrastają szybko – o domach budowanych szybko i licznie: *wyrastać / wyrosnąć j. na drożdżach*; nie są czyste: *czysty j. D*; utarcie komuś nimi zadka – nie wskórać nic: *wskórał, jakoby utarł ktoś drożdżami zadek*; {s} **rozczyń** ('zakwas') ⟨s⟩ rośnie szybko: *rasti k. kwas / kwasac*; {prs} **ciasto** ⟨p⟩ ciągnie się: *ciągnie się j. C*; na drożdżach rośnie szybko – o miłości: *miłość j. C na drożdżach rośnie*; jest rozkiste: *rozkisty j. C*; ⟨r⟩ zakwasza się na rozczyń: *к. тесто на опаре киснет; растет не по дням, а по часам, к. пшеничное тесто на опаре киснет*; na rozczyń rośnie prędko: *растет / вздулся, к. тесто / пшеничное тесто на опаре*; tak rośnie, jak się je zamiesi – o dziecku: *дитяtko ч. тесто: к. замесил, так и выросло*; ⟨s⟩ jest ściśle – o gęstej mgle: *magla gusta k. tijesto*; jest ściśle – o ciemności: *мрак / полмрачина к. тесто; тмуша gusta k. tijesto*; miesi się je, urabia się je należycie: *месими к. тесто*; ♦ {ps} **mięso** ⟨p⟩ funt mięsa jest czerwony: *к. czerwony j. funt mięsa*; bez soli jest niesmaczne – o myślistwie bez towarzystwa: *bez towarzystwa, jakby M bez soli, zażywać myślistwa*; bez chleba – o braku dobrej woli: *bez dobrej woli jako mięso bez chleba, а jaje bez soli*; polcie mięsa są grube, okazałe – o skibach, o tłustej, urodzajnej glebie: *skiby j. polcie miynsa*; {p} **schab** ⟨p⟩ jest chudy: *chudy j. S*; {p} **letkie** (gw. podm. 'podroby zwierzęce') ⟨p⟩ rzuca się w barszczu: *rzuca się j. L w barszczu*; {s} **lój** ⟨s⟩ jest tłusty, śliski – coś idzie gładko: *іci / ide mu / teče / teći k. po loju*; język idzie, leci po nim gładko – mówić gładko i płynnie: *jezik komu leti / ide k. po loju*; {p} **sadło** ⟨p⟩ jest głupie: *głupi j. S*; stare jest dziwne: *dziwne j. stare S*; niesolone jest dziwne: *dziwny j. S bez soli*; mający go nosi się z nim: *nosi się j. z sadlem*; nie ma go w raku – o nieustatkowaniu: *j. sadla w raku, tyle w nim statku*; nie ma go w komarze – o niewykształconym: *j. w komarze sadla, nauki w nim*; dobrze służy świni: *tak służy, j. świni S*; {p} **szperka** ⟨p⟩ krzywi się w grochu – bardzo okropnie się skrzywić: *skrzywić się j. Sz w grochu*; siedzi w grochu: *siedzi j. szperka w grochu*; {p} **skwarek** ⟨p⟩ jest wysuszony – o ziemi: *deszcz w święty Marek, to ziemia j. S*; {p} **szwed** ('skwarek ze słoniny') ⟨p⟩ z kaszą zjadany jest chętnie: *zje go j. szweda w kaszy*; {p} **rura** ('kość długa ze szpikiem') ⟨p⟩ jest potrzebna do barszczu: *przyda się j. R do barszczu*; ♦ {r} **suszone węgierki**

⟨r⟩ są słodkie, smakują bardzo: *счастлив, к. чернослив*; ♦ {ps} **cukier** {ps} jest słodki: *słodki j. C; сладак к. шећер*; ⟨p⟩ jest słodki – o chałupce: *chałupka j. z cukru*; w przeciwieństwie do pieprzu jest słodki – o krańcowych postawach: *często dziś j. C, a jutro j. pieprz*; jego słodkość przeciwstawiana jest gorzkości piołunu: *jeśli ma być słodko, niechże będzie j. C, a jeśli gorzko, to j. piołun*; głowa cukru jest okragła: *okragła j. głowa cukru*; ⟨s⟩ jest słodki – o ślicznym mieszkanku: *сманчух к. шећер*; {prs} **sól** {pr} jest niezbędna: *potrzeba tego / tego trzeba j. soli; необходимо / ему это необходимо к. соль*; ⟨p⟩ jest równie potrzebna jak chleb: *bez soli tak j. bez chleba*; w oku nie jest miła: *miły j. S w oku*; rzucona w oczy piecze nieznośnie – o bólu: *boli, jakbyś w oczy rzucił soli*; nasypać komu soli – coś dokucza w chodzeniu: *idzie, jakby jej soli nasypał*; w ukropie ginie zupełnie, doszczętnie: *jakby soli rzucić na ukrop; bodajbyś zginął j. S w ukropie*; rozpuszcza się w ukropie – nie dorobić się niczego: *bodajes się dorobił j. S na ukropie*; nie pali się: *pali się j. S*; trzeba jej używać umiarkowanie – o prawdzie i żartach: *prawdy i żartów jako soli zażywaj, bo prędko przesolisz*; przedawkowanie jej jest szkodliwe: *z żartami / z żartem j. z solą, nie przesadz, bo bolą; żartu używaj jako soli*; w wodzie rozpuszcza się – przepaść: *przepadł j. S w wodzie*; osadza się – zginęliśmy marnie, przepadliśmy z kretesem: *siedliśmy / siadłeś j. S*; jest sucha: *suchy j. S*; jest zmarznięta: *zmarznięty j. S*; ⟨r⟩ tykanie bez niej – targowanie się bez pieniędzy: *без денег торговать, к. без соли хлебать*; tykanie bez niej – odejść jak niepyszny: *отошел, к. несолоно хлебал*; jest stosowna do chleba: *слажу се к. хлеб и со*; ♦ {pr} **pieprz** {pr} jest gorzki: *gorzki j. P; зорек, к. перец*; ⟨p⟩ jest drogi: *drogi j. P*; jest suchy: *suchy j. P*; schnie, wysycha mocno – stawać się zupełnie suchym: *schnąć / wyschnąć / wysuszyć j. P*; w przeciwieństwie do cukru jest gorzki – o krańcowych postawach: *często dziś j. cukier, a jutro j. P*; nie jest miły na języku: *miły j. P na języku*; turecki jest goły: *goły j. turecki P*; nie jest dobry do pomady – być złym doradcą: *dobry do rady j. P do pomady*; lata się z nim szybko: *lata j. z pieprzem*; gryzący go ma minę nietęgą: *wyglądać jakby P gryzł*; {r} **imbir** {r} jest żółty: *желт, к. имбирь*; {p} **cynamon** {p} nie nadaje się do palenia: *pali j. cynamonem*²¹⁹; {p} **cynamonki** {p} są bardzo cienkie – o drewnkach: *drewnka j. C*; {pr} **szafran** {pr} jest żółty: *żółty j. Sz; желтый к. шафран*; {p} **maryjonek** (ciesz. 'majeranek') {p} jest otarty, skruszony: *aleś je skruszony j. M*; ♦ {r} **musztarda** {r} po kolacji jest zbędna: *нужен к. после ужина горчица; нужен, к. горчица после ужина*; {prs} **ocet** {prs} jest kwaśny, cierpki: *kwaśny j. O; кислый, к. уксус; кисео к. купће*; ⟨p⟩ jest kwaśny – o czymś, co powinno być kwaśne: *kiedy ma być kwaśno / ma być kwaśne, to niech będzie j. O*; siedmiu złodziei jest bardzo kwaśny: *kwaśny / coś j. O siedmiu złodziei*; nie pragnie go kobyła: *zachciało mu się tego j. kobyłe octu*; po nim krzywimy się: *skrzywił się j. po occie*; ⟨s⟩ śmierdzi kocięciu – coś komuś nie odpowiada, jest wstrętne: *smrdjeti k. mačetu sirće*.

²¹⁹ „Z powieści o Fortunacie”.

1.2.5.1.3. Potrawy, wyroby, wypieki, słodczyce²²⁰

♦ {pr} **obiad** ⟨p⟩ nawet Boży nie pomoże umarłemu: *pomoże j. boży O umarłemu*; ⟨r⟩ tylko Bóg wie, co kto ma i je na obiad: *бог ведает, кто к. обедает*;
 ♦ {s} **kolacja** ⟨s⟩ ktoś, kto nie wieczerzał poprzedniego dnia mówi bez składu: *говори к. да није синоћ вечерао*;
 ♦ {rs} **zupa** ⟨r⟩ bez soli – o pocafunku bez miłości: *поцелуй без любви, ч. сун без соли*; ⟨s⟩ o zakonną nie dba się wcale: *mariti za koga, za što k. za fratarsku čorbu*; {p} **juszka** ⟨p⟩ znaczy równość rybom – jak kijem, tak pałką: *j. z ryb, tak z juszki*; {p} **barszcz** ⟨p⟩ jest bardzo tani: *tani / tanie / tanio j. B*; nie jest popularny na odpuszcie: *ma powodzenie j. B na odpuszcie*; jest kwaśny: *kwaśny j. B*; jest neutralny – nie pomóc, ani nie zaszkodzić: *jest jako B, ani pomoże, ani zaszkodzi*; {p} **żur** ⟨p⟩ jest czysty: *czysty j. Ż*; na śniadanie jest istotny: *isty j. Ż na śniadani*; jego adekwatność do pomady – o stosowności kogoś do rady: *dobry do rady j. Ż do pomady*; ⟨r⟩ **kapuśniak** ⟨r⟩ bez oczek tłuszczu jest do niczego – o łaźni bez pary: *баня без пары – ч. цу без навару*; {p} **owsianka** ⟨p⟩ jest blada: *wygląda j. O*; ♦ {r} **blin** ⟨r⟩ tłusty błyszczący się: *сияет к. масляный блин*; w zapusty jest szczególnie błyszczący od tłuszczu: *сияет к. блин на масленицу*; jest rumiany – o twarzy: *(у него) лицо к. блин / румяный блин*; {pr} **bliny** ⟨pr⟩ piecze się je łatwo – łąć gładko: *łże j. B piecze; врет, ч. блины печет: только иинит*; ⟨r⟩ piecze się je szybko – robić coś szybko i niedbale: *печь / печь что-л. к. блины; что-л. печётся к. блины*; {r} **blinek** ('racuszek') ⟨r⟩ opływa w maśle: *весь в масле, к. блинчик*; ♦ {p} **kluska** ⟨p⟩ jest owalna – o nosie: *nos j. K*; wdziczy się w misie: *wdziczy się j. K w misie*; {p} **kluski** ⟨p⟩ z wodą – o zgodzie: *zgodą j. kluski z wodą*; mający je w gębie mówi niewyraźnie: *mówi / tak mówi / gada, jakby miał K w gębie; mówić, jakby się miało K w gębie*; {p} **kluszcza** ⟨p⟩ jest tłusta: *tłusta j. K*; {s} **knedel** ⟨s⟩ mając go w gardle, pysku mówi się niezrozumiale, z trudem: *govori / odgovori netko k. da ima knedlu u grlu / u gubici*; {p} **pyza** ⟨p⟩ jest okrągłutka – być pyzatym, pucułowatym: *buzia / okrągły j. P*; spożera z grochu: *wygląda / patrzy j. P z grochu*; {p} **lepa** (gw. 'coś tłustego, ulepionego, np. ciasto, kluska') ⟨p⟩ jest tłusta: *tłusta j. L*; {pr} **makaron** ⟨p⟩ sadi się z rynki: *sadzi się j. M z rynki*; ⟨r⟩ pojedynczy jest długi: *длинный к. макаронина*; {s} **tarte ciasto** (do zupy) ⟨s⟩ wymyka się z garnka – wyzbyć się obaw, wyzwolić się z nieprzyjemności: *izvući se k. tarana iz lonca; извукао се к. тарана из лонца*; ♦ {pr} **kasza** ⟨p⟩ na słodko jest nudna: *nudny j. K na słodko*; na rzadko jest nudna: *nudny j. K na rzadko*; jagłana jest gorąca: *gorący j. jagłana K*; jest nieoceniona w chorobie: *pomaga / potrzebny j. K w chorobie*; ⟨r⟩ jest ziarnista, drobnodziarnista: *крупчатый / мелкозернистый, к. крупа*; nie obuwa się jej w łapcie – mieszać, plątać, mylić coś: *путаєт, словно каиу в лопти обуваєт*; {r} **kasza, papka** ⟨r⟩ jest rzadka: *жидкий к. размазня*; ♦ {p}

²²⁰ Potrawy z przyrządzonych zwierząt nie są zamieszczane tutaj, lecz w odwołaniach do konkretnych zwierząt.

sos ⟨p⟩ w tyglu jest przesadzony – przebrać w czymś miarę: *przesadzony j. S w tyglu*; ♦ {p} jajecznica ⟨p⟩ jest żółta: *żółty j. J*; łatwa w przyrządzaniu – o malowaniu: *malowanie j. J*; ♦ {p} flaki ⟨p⟩ z olejem są nudne: *nudny j. F z olejem*; z olejem, szafranem nie są smaczne: *smaczne / smaczny j. F z olejem / szafranem*; baranie są dobre: *dobry j. baranie F*; {pr} galareta ⟨p⟩ trzęsie się: *trzęsie się / trząść się / drzeć j. G*; z cielecych nówek trzęsie się mocno: *trząść się j. G (z cielecych nówek)*; ⟨r⟩ mięsna trzęsie się silnie: *дрожать / он к. студень*; {p} pieczeń ⟨p⟩ podczas opiekania obraca się ją: *обracają j. pieczenia*; pachnie psu, nęci go: *pachnie j. psu P*; ♦ {ps} kielbasa ⟨p⟩ jest gruba: *gruby j. K*; nęci psa: *pachnie j. psu K*; ⟨s⟩ tłusta ześlizguje się – iść gładko: *omicati se k. masna kobasica*; tłusta odnosi do świata – mówi się w żartach: *огај je свијет к. масна кобасица*; ⟨r⟩ parówki ⟨r⟩ są grube i krótkie – o palcach: *(у него) пальцы к. сосиски*; {p} kiszka ⟨p⟩ mięsopustna nadyma się: *надął się / nadymałby się j. mięsopustna K*; dobra jest i nalana, i nadziana: *tak dobra K nalana, j. nadziana²²¹*; z łuba wyskakuje nieoczekiwanie: *wyskoczył j. K z łuba²²²*; {p} wędzonka ⟨p⟩ w dymie jest okopcona – o wyglądzie: *wygląda j. W w dymie*; ♦ {p} ćwikła ⟨p⟩ jest mdła: *mdły jestem jako Ć*; {s} korniszon ⟨s⟩ nie jest czerwony: *црвен к. красавая*; ♦ {p} rolmops ⟨p⟩ jest okragły – o oku: *mosz oko j. R*; ♦ {prs} chleb ⟨ps⟩ jest bardzo potrzebny, konieczny: *jest / jest potrzebny / potrzebować czegoś / coś jest potrzebne j. Ch*; *potrzebować kogoś / czegoś j. chleba*; *potrzeban k. kruh*; ⟨p⟩ potrzeba go nam – niezbędność przyjaciela: *przyjaciela każdemu trzeba j. chleba*; *przyjaciela każdemu trzeba j. wody, j. chleba*; jest równie potrzebny jak sól: *bez soli tak j. bez chleba*; zawsze jest przydatny – podobnie rusznica: *rusznica j. Ch zawsze się przyda*; szuka się go niestrudzenie – o szukaniu pracy: *szuka j. pracy j. chleba, nie j. noża*; skruszony – ktoś pełen skruchy: *aleś je skruszony j. chlyb²²³*; z masłem je się gładko – to prosta sprawa, zwykła, codzienna rzecz: *idzie j. Ch z masłem; j. Ch z masłem jeść; to jakby zjeść Ch z masłem*; zjadany z masłem – zelgać bez trudu: *zelgał, jakby Ch z masłem zjadł*; z miodem – o komitywie młodych: *młody z młodym to j. Ch z miodem*; u gęby nie rośnie – ubywa czegoś: *rośnie j. Ch u gęby*; jedzący go z jednej dieży porozumiewają się doskonale: *porozumiewają się, jakby z jednej dieży Ch jedli*; ⟨r⟩ bardzo, uniżenie prosi się o niego, szuka się go: *проси / иици, к. хлеба просят / иици*; szuka się go – o poszukiwaniu pracy: *иици дела, к. хлеба*; o zdobywaniu go ma staranie mąż: *муж – к. бы хлеба нажить, жена – к. бы мужа избыть*; ⟨s⟩ jest dobry: *dobar k. kruh*; *добар к. хлеб*; z solą jest odpowiedni: *слажу се к. хлеб и со*; {s} chlebek ⟨s⟩ jest bardzo dobry – być dobrodusznym, wielkodusznym: *dobar k. krušac*; {p} bochenek ⟨p⟩ chłop nie boi się go: *boi się*

²²¹ „Koncept pijacki na temat najedzenia się i opicia, nawiązujący do napelnienia kieszek krwią i kaszą”.

²²² Łub – stp. ‘tyko drzewa, szczególnie lipy, z którego wyrabiano obręcze do sit i przetaków’; łubka, łubianka – ‘koszałka, pudło z łubu’.

²²³ „Zwrot żartobliwy”.

j. chłop bochenka; {r} **wyskrobek**, **podplomyk** {r} jest okrągłutki: *он толстый / круглый к. колобок*; {p} **bulka** {p} za grosz – tanio: *to j. B za grosz*; jest okrągła: *okrągły j. B*; jest okrągła – o buzi: *okrągła buzia j. B*; miechowska ma błyszczącą skórę: *świeci się j. miechowska B*; {p} **bulki** {p} ciepłe sprzedają się łatwo: *iść / pójść / sprzedawać j. ciepłe B*; świeże znikają natychmiast – coś jest poszukiwane, łatwo się sprzedaje: *iść / pójść / sprzedawać j. świeże B*; {p} **obwarzanek** {p} jest okrągły: *prosty j. O*; za grosz jest marny: *to j. O za grosz*; {p} **kukielka** {p} ciepła sprzedaje się łatwo, szybko: *j. ciepła K sprzedawać się będą*; miechowska nie świeci się: *nie świeci się przez ciebie j. przez miechowską kukielkę*²²⁴; {p} **kukielki** {p} przybywają u gęby: *przybywa mu j. K u gęby*; {pr} **suchar** {p} jest niezwykle twardy: *twardy j. S*; {r} jest chusty – o kimś zdrowym, krzepkim, mocnym: *кто-л. чептє к. цухарь*; {p} **oplatek** {p} jest biały, blade: *biały / blade / zbladł j. O*; jest kruchy: *kruchy j. O*; jest lekki: *lekki j. O*; jest cienki: *cienki j. O*; {p} **maca** {p} żydowska jest blade: *blade j. żydowska M*; ♦ {p} **placek** {p} owiany jest blade: *blade / rumiany j. owiany P*; matysi (nie) udał się: *udał się j. matysi P*; leży płazem – siedzieć płasko, uniżenie: *siedzi j. P*; {pr} **kołacz** {p} spieszo z nim do pieca – o dziewczętach na wydaniu: *dzieluchóm na wydani j. z kołoczym do pieca*; {r} jest dobry w miodzie – wszystko smakuje: *счастливый – ч. калач в меду*; {p} **piernik** {p} toruński jest czerwony: *czerwony / biały j. toruński P*; toruński jest dobrze wypieczony – o dobrze wypalanej cegle: *cegła j. toruński P*; ma się nijak do wiatraka: *coś się ma do czegoś j. P do wiatraka*; nie jest podobny do wiatraka: *podobny j. P do wiatraka*; {p} **ciastko** {p} jest kruche – o słabym człowieku: *człowiek j. C*; {p} **ciastka** {p} gorące są wyśmienite, najlepsze: *wyśmienity j. gorące C*; {ps} **pączek** {ps} jest tłusty, pełniutki: *tłusty / pulchny j. P*; *дебєо / ниначак к. крофна*; {p} w maśle czuje się dobrze: *ma się / mieć się / opływać / opływać we wszystko / pływać / pływać w czymś / pływać we wszystkim / czuć się / żyć / żyć (sobie) j. P w maśle*; smażony jest pulchny: *pulchny j. P smażony*; smażony jest tłusty: *tłusty j. P smażony*; w maśle pływa swobodnie – coś szło gładko: *szło mu j. P w maśle*; w zapusty jest tłusty: *tłusty j. P w zapusty*; uchowany w maśle jest pulchniutki, pampusny: *uchowany j. P w maśle*; w maśle używa dostаточно – opływać we wszystko: *używa / używa sobie j. P w maśle*; w maśle wygląda okazale – wyglądać dorodnie, zdrowo, być pulchnym, zażywnym: *wyglądać j. P w maśle*; {pr} **pampuszki** {p} smaży się je na oleju – biedować: *smaży się j. P na oleju*; {r} są mięciutkie – o chlebie wkładanym do pieca: *сажаєт в печь хлеба, к. пышкы, а выинаєт, к. крѣпкы*; {s} **naleśnik** {s} jest spłaszczony: *spļoši-ti k. palačinku*; ♦ {ps} **cukierek** {p} jest słodki: *słodki j. C*; łatwo się go liże – o łatwości grzeszenia: *u niego zgrzeszyć j. cukierka liznąć*; {s} jest czysty – być w najlepszym porządku: *biti čist k. bombona*; {r} **cukiereczek** {r} jest piękny –

²²⁴ „W Miechowie wypiekano dawniej *kukielki* ('bulki') zwane *przeżrutkami* ze względu na wielką porowatość pieczywa”.

o eleganckim ubraniu: *она одета / она выглядит к. конфетка*; jest słodki – dziewczyna warta grzechu, ktoś atrakcyjny: *девушка / он / быть к. конфетка*; {p} **karmelek** {p} jest słodki: *сладки j. K*; {p} **marcepanik** {p} jest delikatny: *деликатны j. марцыпаник*; {s} **chalwa** {s} idzie, sprzedaje się łatwo – sprzedawać się dobrze, być rozchwytywanym: *іди / иде / продавати се к. halwa / аha; оде на жазму као алва*; {r} **czekolada** {r} jest brązowa: *коричневый к. шоколад*; jest czarna: *чёрный к. шоколад*.

1.2.5.1.4. Obżarstwo

♦ {p} **wołoduch** (gw. 'obżartuch, żarłok, głodomór') {p} je chciwie, dużo: *је j. W*.

1.2.5.2. Picie

♦ {r} **pić** {r} poproszenie o picie jest łatwe – o łatwości zdobycia złej sławy: *дурную славу нажити, к. пить попросить*.

1.2.5.2.1. Napoje, napoje alkoholowe

♦ {p} **napój** {p} używa się go w potrzebie: *уżywać чегос jako напоју*; ♦ {r} **lura** {r} jest rzadka: *жидкий к. бурда*; ♦ {r} **kawa** {r} jest brązowa: *коричневый к. кофе*; ♦ {p} **trunek** {p} upaja: *upoić / upajać j. T*; {s} **boza** ('napój z mąki kukurydzianej i prosa') {s} nie jest jasny, czysty – być głupim: *biti bistar к. boza*; {s} **rakija** {s} odnosi do bystrej wody: *бистра вода к. ракија*; {pr} **piwo** {p} ciepłe jest niedobre: *добры j. ciepłe P*; młode burzy się w brzuchu: *gada j. młode P w brzuchu*; złe tłucze się w brzuchu: *тлече się j. złe P w brzuchu*; canowskie przychodzi bardzo łatwo: *to przychodzi j. P canowskie*²²⁵; {r} słabe nie ma piany – zrządzi bez werwy: *брюзжит, к. худое нуво / к. худое нуво из бочки / бочонка*; {p} **piwko** {p} młode szumi: *szumi j. młode P*; ♦ {s} **piana** {s} jest niestała – o pogodzie: *ведро к. njena*; {r} **moszcz** {r} pije się go z niechęcią, jakby to było wino: *њет вино, к. цылицо*; {p} **wino** {p} szybko uderza do głowy: *со / кто idzie / uderza do głowy j. W*; jest mocne: *mocny / tegi j. W*; upaja: *upajać / upoić j. W / winem*; upaja – o upojeniu pochwałami: *pochwałą upoisz j. winem*; z upływem czasu jest lepsze – panna przeciwnie: *panna nie j. W, ale j. masło – traci z upływem czasu*; młode burzy się, stare tężeje – o krwi człowieka młodego i starego: *krew j. dobre W: burzy się za młodu, tężeje na starość*; {s} **wino** (z wodą sodową / mineralną) {s} jest zimne: *hladan к. špricer*; {p} **miody** {p} z upływem lat są słodsze – o wierze i obyczajach: *wiara i obyczaj j. M, im starsze, tym słodsze*.

²²⁵ „Według anegdoty, kiedy canowanie wieźli piwo, to jedna z beczek stoczyła się z góry aż do Koszalina”.

1.2.5.2.2. Opilstwo

♦ {p} **ożrały** {p} przesiaduje w karczmie: *siedzi j. O w karczmie*; {prs} **pijany** {pr} idzie, zataczając się: *chodzi j. P; иди пошатываясь, к. пьяный; шататься к. пьяный*; trzyma się muru: *dzierz się by P muru; пристал, к. пьяный к тыну*; krzyczy głośno: *krzyczy j. P; орать к. пьяный*; {ps} kurczowo trzyma się płotu – uporczywie coś utrzymywać, w czymś trwać: *trzymać się czegoś / trzyma się / ucześcić się kogoś / czegoś / czepia się j. P plotu; дрзати се / uhvati-ti se koga / čega k. pijan plota*; zatacza się: *zachwiać się / zataczać / zatoczyć się się j. P; заљуљати се / заметураати се к. нијан*; {p} stan jego upojenia jest równy zakochaniu: *zakochany j. P*; wytacza się z trudem, bezwładnie: *wytoczyć się j. P*; {r} wrzeszczy wniebogłosy: *орать к. пьяный*; kiwa się, zasypiając na siedząco: *клевать, кивать, куликать носом, к. пьяный*; jest uparty: *упрямый, ч. пьяный*; {s} pracuje w zamroczeniu – partaczyć coś: *радиту што к. нијан*; bajdurzy na stypie: *бенеке к. нијан на даћу*; wywraca torbę: *изврће к. нијан торбу*; je rzodkiew – jeść gówna, byle co: *jede g...a, к. нијан роткву*; w ciemności błąka się, chodzi po omacku: *тумара к. нијан по помрчини*; chodzi po omacku w przedpoкою: *тумара к. нијан по празном хаятату*; {pr} **pijak** {p} ciągnie go silnie do wódki: *ciągnie j. pijaka do wódki*; ma czerwony nos: *nos czerwony j. u pijaka*; omija studnię: *omijać coś j. P studnię*; pijak pijaka bardziej kocha niż święty świętego: *święty świętego tak nie kocha, j. P pijaka*; {r} wypatraje flaszeczki: *ждет, ч. пьяница стеклянницу*; ciągnie go do kieliszka: *тянет, к. пьяницу к рюмке*.

1.2.5.3. Naczynia, przybory kuchenne

♦ {p} **dzban** {p} jest pękaty – o brzuszysku: *brzuchaty j. Dz*; {p} **zbón** (ciesz. 'dzban, dzbanek') {p} znamionuje pana: *chłop j. snop, pón j. Z*; {p} **dzbanek** {p} słucki nadyma się: *nadął się j. słucki Dz²²⁶*; {pr} **samowar** {p} para w nim jest silna: *para j. z samowara*; Zaborskich jest pusty: *pusty j. S Zaborskich²²⁷*; {r} zimny nie rozchodzi się: *разошелся, к. холодный самовар*; miedziany wyczyszczony lśni jasno: *сиять к. начищенный медный самовар*; miedziany tulski lśni jasno: *сиять к. тульский медный самовар*; ♦ {pr} **dzieża** {p} jest wyniosła – o osobie, babie niskiej i tęgiej: *wyniosła / baba j. Dz*; spodem jedzący z niej chleb porozumiewają się bez słów: *porozumiewają się, jakby z jednej dzieży chleb jedli*; {r} jest tłusta: *толстая к. квашня*; {p} **niecka** {p} jest głupia: *glupi j. N*; jest duża – o wielkim brzuchu: *ma brzuch j. niecki*; {p} **donica** {p} jest duża – o gębie dużej i tłustej: *гęба j. D*; {p} **grocica** (ciesz. 'balia') {p} jest wielka – o pysku: *mo pysk j. grocice*; {r} **misa** {r} miedziana lśni jasno: *сиять / засиять*

²²⁶ „Zamieszkał w Słucku Szkoci trudnili się garncarstwem; wyroby ich odznaczały się bąnistą, pękatą formą”.

²²⁷ „Zwrot wywodzi się z anegdoty o skąpych braciach Zaborskich na Żmudzi, którzy samowar mieli jedynie dla gości”.

к. медный таз; wyczyszczona miedziana lśni jasno: сияет к. медный вычищенный таз; {p} **plechocz** (ciesz. 'naczynie blaszane') {p} jest gładki – o wąsach: fusaty j. P; ♦ {prs} **kociol** {prs} huczy, kipi, wrze w nim – coś się kołtuje, burzy się gwałtownie, panuje zamieszanie, hałas: huczy / kipi / miesza się tam / wrze j. w kotle; kunеть / вариться к. в котле; к. в котле бурлит; wre-ti k. u kotlu; wpi k. y kotlu; {p} wrze w nim – o zamęcie w głowie: w głowie j. w kotle; w kotle czarownic jest niespokojnie: wrzeć j. w kotle czarownic; {r} w piwnym panuje ferment – o zamęcie w głowie: (у него) голова к. пивной котёл; {s} nie czuje się w nim dobrze – mieć nieustanne zmartwienia: osjećati se k. u kazanu; {prs} **garnek** {ps} kipi, wrze, dudni, gotuje się w nim – o zamęcie, rwetesie, o zaburzeniach atmosferycznych, o wirze wodnym: dudni / gotuje się / wrze / wrzeć / zawrzalo / zawrzeć / zakotlowało się / zagotowało się / zakipiało / kipi j. w garnku; wpi k. y loncu; {p} jest w nim ciemno: ciemno j. w garnku; jest w nim ciepło: ciepło j. w garnku; bucha z niego ciepło – o ciepłe na św. Marka: świętego Marka buchnie ciepło j. z garnka; kipi w nim burzliwie – o rwetesie na jarmarku: na jarmarku kipi j. w garnku; stary, rozbity – o tępych głosie: ma głos j. rozbity / stary G; bez ucha jest bezwartościowy – o nieciężarnej kobiecie, dziewczynie: baba / dziewczyna bez brzucha j. G bez ucha; {r} gli-niany nawet po wyjęciu z pieca szypi – o kobiecie: baba, ч. глиняный горшок: вынь из печи, а он нуще шумит; cokolwiek byś wlał do niego – wciąż kipi – o kobiecie: baba, ч. горшок: ч. ни влей – все кипит; wypalony – o chłopcu obytym, doświadczonym: парень ожуренный, ч. горшок обожженный; jedzie się z nimi powoli: edem, к. горшки везет / с горшками / по горшки; {s} jest nierozdzielny z pokrywą: biti / postati kao lonac i poklopac; do przechowywania masła świeci pustką po Niedzieli Przewodniej: zuja k. hyn za bijelom nehelom; {p} **garniec** {p} wrze w nim mocno: wrzeć j. w garncu / garcu; wrze w nim – o pogodzie marcowej: w marcu j. w garncu; mający go między nogami idzie z trudem: chodзи, j. gdyby miał garniec między nogami; {rs} **pokrywa** (pokrywka) {r} jest sztywna, twarda – o chlebie wyjmowanym z pieca: saжает в печь хлебы, к. пышки, а вынимает, к. крышки; {s} jest nierozłączna z garnkiem: biti / postati kao lonac i poklopac; {r} **widly do garnków** {r} są cienkie i długie – o kołaczach: калачи, ч. розачи; są ostre – o języku: языком, ч. розачом; ♦ {p} **patelnia** {p} rozgrzewa się na niej coś do gorąca – o prażącym, palącym słońcu: słońce prażyło / piekło j. na patelni; na rozpalonej nie sposób ustać – być w tarapatach, opałach: stoi j. na rozpalonej patelni; wykłada się na niej coś jasno, wyraźnie: wykładać / wyłożyć coś j. na patelni / patelni; {s} **blacha do pieczenia** {s} jest płaska: pawan k. mencuja; ♦ {ps} **taca** {p} wykłada się na niej coś widocznie, dostępnie: wyłożyć j. na tacy; {s} wszystko leżące na niej jest dobrze widoczne: leżati k. na pladnju; dostaje się na niej coś gotowe, bez wysiłku, pracy: dobiti što k. na pladnju; donijeti / dati komu što kao na tacni; ♦ {pr} **porcelana** {pr} jest krucha: kruche j. P; хрупкий к. фарфор; {p} chińska jest bardzo krucha: kruche j. chińska P; ♦ {ps} **talerz** {p} jest okrągły: okrągły j. T; wyłożone na nim coś jest widoczne – o czymś jasnym, oczywistym: jasne / te-

raz masz j. na talerzu; wyłożone na nim coś widzi się wyraźnie: *widzieć / widno j. na talerzu*; wykłada się na nim coś – powiedzieć coś jasno, dobitnie, bez niedomówień: *wyłożył j. na talerzu*; wyłożone na nim coś jest dostępne – o człowieku szczerym aż do przesady: *serce j. na talerzu*; {s} serwuje się, przynosi się, daje się na nim komuś coś gotowe: *donijeti / servirati / dati komu što kao na tanjuru*; ♦ {p} **kubek** {p} ze złotego i z glinianego trucizna szkodzi jednako: *trucizna tak samo szkodzi ze złotego j. i z glinianego kubka*; {p} **szklanka** {p} jest czysta: *czysty j. Sz*; mający ją na głowie idzie ostrożnie, powoli: *chodzi / idzie, jakby miał szklankę na głowie*; jest delikatna, krucha – o chłopcu: *chłopiec j. szklanka, a buzi daje j. cielę*; {r} **spodek** {r} otrzymuje się coś na nim gotowe: *получать / получить что-л. к. на блюдечке*; podaje się na nim komuś coś gotowe, pod nos: *подавать / преподнести / преподносить кому-л. ч. на блюдечке*; coś wyłożone na nim jest dobrze, wyraźnie widoczne: *к. на блюдечке что*; ♦ {p} **warząchew** {p} wplątuje się między łyżki: *wmieszał się j. W między łyżki*; {r} **małew** {r} jakkolwiek się nią obróci, zupa jest przed nią – o głupcu: *дурак, ч. мутовка: куда ни поверни, а суп напереду*; gdzie wetknie się widelki, tam one tkwią – o głupcu: *дурак, ч. мутовка: куда выросла рогуля, туда и торчит*; {r} **łyżka** {r} tak, jak posługuje się nią przy stole, należy wprawnie pracować łopatą: *владей лопатой, к. ложкой за столом*; {pr} **nóż**²²⁸ {pr} wbity w serce boli okrutnie: *jakby tu N w serce wraził; к. ножом по сердцу черкнул; что-л. кому-л. к. нож в сердце*; *к. / словно ножом резнуть (по сердцу)*; ucina się nim nagle – przerywać coś gwałtownie, nagle: *что-л. к. ножом отрезал; к. / точно ножом обрезать*; {p} jest ostry: *острый j. N*; jest ostry – o łodzi dobrze tnącej dziobem wodę: *острый бот j. острый N нôlepij тне водę*; bez okładzin jest nieprzydatny – o nauce bez obyczajów: *наука без обyczajów jest jakoby N bez okładzin*; kroić nim – jeść dużo: *žere, jakby nožem kroi*; {r} przystawia się go komuś do gardła: *приставать / пристать / приступать / приступнуть к кому-л. к. с ножом к горлу*; {p} **noże** {p} stoi na nich niespokojnie, lęka się czegoś: *stoi j. на ножах*; je się tyle, ile się nakroi: *каково накроишь, таково и расхлебашь*; ♦ {p} **lejek** {p} leje się nim ciągłym strumieniem – pić duszkiem: *пíše, j. maczkiem sieje, а пije j. leжkiem leje*; {pr} **sitko** {p} nabranie w nie wody jest niemożliwe – trudno złapać kogoś: *трудно го злapać j. в S воды*; {r} jest dziurawe – o słabej pamięci, głowie: *кого-л. память к. ситечко*; {r} **tluczek** {r} wplątuje się między łyżki: *попал / вмешался, к. пест в ложки; заболтался / замешался, к. пест в ложках*; {p} **puczek** (ciesz. 'tluczek drewniany, pałka') {p} jest głupi: *глупый j. пучок*; {ps} **wałek** (do ciasta) {p} stacza się szybko, bez zatrzymywania: *staczać się / stoczyć się j. W*; {s} po połknięciu go idzie się sztywno: *иде к. да je прожутао okлажују*; {r} **kłosz** {r} pod szklanym żyje się beztrudno, bezpiecznie: *жить к. под*

²²⁸ Пор. *pańtok*.

стекляным колпаком; {pr} **tarka** ⟨p⟩ jest szorstka – o ciętym języku: *ma język j. tarkę*; ⟨r⟩ jest szorstka: *шероховатый к. тёрка*; {s} **dziadek do orzechów** ⟨s⟩ rozwiera się szeroko – rozwalić szczękę, usta; mówić dużo: *razvaliti vilice k. krčale*.

1.2.5.4. Odpadki

♦ {p} **śmieć** ⟨p⟩ patrzy się nań z obrzydzeniem: *patrzeć na kogoś j. na Ś*; pomiać się nim – uważać za byle kogo; odnosić się do kogoś z pogardą: *pomiać kimś j. śmieciem*; {p} **śmiecici** ⟨p⟩ jest ich dużo – o liczebności dzieci: *ma dzieci j. Ś*; jest ich dużo – o dużych pieniądzach: *ma pieniędzy j. Ś*; jest ich dużo – o mnóstwie czegoś: *jest czegoś j. Ś*; jest ich dużo – o mnóstwie osób: *jest kogoś j. Ś*; na własnych śmieciach czuje się najlepiej – czuć się gdzieś dobrze: *czuć się gdzieś j. na własnych śmieciach*; {p} **fusy** ⟨p⟩ nie są czyste: *czysty j. F*; {pr} **pomyje** ⟨p⟩ żydowskie nie są czyste: *czysty j. żydowskie P*; ⟨r⟩ są ohydne – o piwie: *nuvo k. помои*; ♦ {r} **wiadro na pomyje** ⟨r⟩ trudno się bez niego obejść – o kimś: *без него, к. без поганого ведра, не обойдешься*; {r} **dół na pomyje** ⟨r⟩ śmierdzi okrutnie: *воняет к. на помойке*.

1.2.5.5. Używki

♦ {ps} **odurzenie** ⟨ps⟩ robi się w nim bez ustanku, bez umiaru, lecz bez kontroli panowania nad wykonywaną czynnością: *robić coś j. w odurzeniu; падуму што к. ошамућен*; ♦ {p} **opium** ⟨p⟩ upaja, odurza się nim: *upajać / upoić j. O*; {r} **wywar z maku** ⟨r⟩ działa odurzająco, nasennie: *снут, к. маковой воды напившись*; ♦ {p} **tabaka** ⟨p⟩ jest sucha: *suchy j. T*; jest sypka – o roli pulchnej i miálkiej: *rola taka j. tabaka*; w nosie kręci mocno: *kręci mu j. T w nosie*; w rogu jest ciemna – zupełnie nieświadomy czegoś, niezorientowany, niewykształcony w czymś, nieoświecony, całkiem ciemny, głupi: *być / ciemny j. T w rogu*²²⁹; w rogu nie wie niczego: *nic nie wie j. T w rogu*; jest ciemna w rogu – o ciasnocie umysłu: *ciemno u kogoś w głowie j. tabace w rogu*; w rogu jest głupia – o zupełnej głupocie: *głupi / nic nie wiedzieć j. T w rogu*; umieszczano ją w rogach – nie orientować się, nie rozumieć wszystkiego: *siedzieć / żyć j. T w rogu*; ♦ {p} **czyk** (ciesz. ‘niedopałek papierosa’) ⟨p⟩ jest wypalony – być pijanym: *ożrały j. Cz*; śmierdzi: *smerdi j. Cz*; ♦ {p} **fajka, faja** ⟨p⟩ jest wygięta – o nosie: *nos j. F / Fa*; za grejcar stawia się: *stawia się j. F za grejcar*; {r} **cybuch** ⟨r⟩ tłucze się w futerał – o chudym w obszernym ubraniu: *болтается, к. чубук в чехле*.

²²⁹ „Zwrot dotyczy dawnych tabakierk wyrabianych z rogów. Oznaczał on ciemność za czasów Sasów”.

1.2.6. Odzież, obuwie

1.2.6.1. Odziewanie się, odzienie

♦ {prs} **goly** {ps} będący w pokrzywach czuje się źle, nie cieszy się – być w przykrym położeniu: *czuć się / ucieszyć się j. G w pokrzywach; oceha ce κ. zo y konpuvama*; {r} spieszy się do łaźni: *снешить κ. голый в баню*; {p} **nagi** {p} będący w pokrzywach czuje się źle: *ktos czuje się j. N w pokrzywach; tak mu dobrze, j. nagiemu w pokrzywach*; będący w pokrzywach nie jest zadowolony: *zadowolony / taki kontent / kontent j. N w pokrzywach*; będący w pokrzywach nie cieszy się – cieszyć się bez powodu: *cieszy się / cieszyć się / śmieje się j. N w pokrzywach*; przeszedłszy przez oset, nie jest szczęśliwy: *posed j. N przez oset*;

♦ {p} **szata** {p} Porycha jest mądra: *mądry j. Sz Porycha²³⁰*; {p} **karazyja** ('sukmana') {p} zstępuje się należyście: *zstać się jako K*; nasza jest wyśmienita: *nie masz j. nasza K*; krakowska nie ma równej sobie: *nie masz j. nasza krakowska K*; {p} **karmazyn** ('żupan') {p} świeci się: *świeci się jako K*; ♦ {p} **suknia** {p} nowa suknia użyta rzadko służy dłużej, używana często powszedniejsza – o przyjaźni: *z przyjaźnią j. z nową suknią: często używając, spowszedniejsza, rzadko użyta – dłużej trwa*; {p} **spódnica** {p} cygańska jest czerwona: *czerwony j. cygańska S*; {p} **westa** (ciesz., wielk. 'kamizelka') {p} jest wyżarta przez mole: *wyżrany j. W od moli*; ♦ {prs} **koszula** {p} ściśle trzyma się ciała: *trzyma się j. K ciała*; posrana lezie do dupy: *lezie j. posrano K do dupy*; {r} błednie: *белеть / побелеть / бледнеть / побледнеть κ. рубаиша*; {s} swoją zna się bardzo dobrze – znać kogoś świetnie: *poznavati koga κ. svoju košulju*; {s} **koszule** {s} zmienia się je codziennie – często zmieniać poglądy: *menjati mišljenja κ. košulje*; zmienia się je codziennie – zmieniać często partnera w seksie: *mijenjati koga κ. košulje*; {p} **bindla** (ciesz. 'krawat') {p} przebiera się w nich – przebierać w czymś, grzebać: *kopiesz w tym j. w starych bindlach*; ♦ {p} **lejba** {p} jest za obszerna – o ludziach noszących za duże lub niechlujne ubranie: *wygląda j. L*;

♦ {p} **spodnie** {p} Salomonowe nie są mądre: *mądry j. salomonowe S*; {p} **portki** {p} salomonowe są mądre: *mądry j. Salomonowe P po szabasie*; ♦ {ps} **gacie** {p} starc drą się, prują się szybko: *drze się / pruje się j. stare G*; na tandecie kosztują niewiele – o wartości życia: *takie to życie j. G na tandecie*; {s} kobiety muzułmańskiej nie mają wartości – nie mieć z czegoż korzyści: *vrijedi / vredi komu κ. buli gace*; wąskie są uciążliwe: *dosadan κ. tesne gace*; bratowe nie są czyste: *ucmo κ. брпajune zahe*; ♦ {pr} **czapka** {p} łże beczelnie: *łże / już też to łga j. Cz*; futrzana nie jest potrzebna w lecie: *potrzebny j. Cz futrzana w lecie*; bez głowy jest martwym przedmiotem – o rozumie bez cnoty: *rozum bez cnoty, jako Cz bez głowy*; Salomonowa jest mądra: *mądry j. Salomonowa Cz*; {r} jest niezbędna –

²³⁰ „Mowa o księgozbiornach Czaskiego w Porychu, miasteczku nad rzeką Ługą w dawnym pow. włodzińskim”.

o żonie: *без жены* k. *без шапки*; trudno się bez niej obejść – o sytuacji bez pieniędzy: *без рубля*, k. *без шапки*; brak jej jest dotkliwy – o braku szpady: *без шага*, ч. *без шапки*; {p} **krymka** {p} znamionuje nieprawdę: *prawda j. K niewidzimka*²³¹; {p} **chusta** {p} jest biała: *biały j. Ch*; jest błada: *blady / zbladł j. Ch*; śmiertelna jest błada, błednieje: *blady / zblednął j. śmiertelna Ch*; {r} **pląt plót-na** {r} *бел* k. *плат*; {p} **kapelusz** {p} jest wielki – żartobliwie wielkie, mądre słowo: *powiedział słowo j. K*; ♦ {r} **rękawiczka** {r} mnie się ją: *смял ego*, k. *перчатку*; {prs} **rękawiczki, rękawice** {prs} zmienia się je często – zmieniać kogoś (np. narzeczone, sympatie), zmieniać coś (np. przekonania) bardzo łatwo i często: *zmieniać / zmieniać coś, kogoś j. R*; *менять / менять кого*, ч. k. *перчатку; меняти коза / што к. рукавице*; {ps} dotyk przez nie jest subtelny – obchodzić się z kimś delikatnie, grzecznie, nadzwyczaj uprzejmie: *obchodzić się z kimś / załatwić jaką sprawę j. w rękawiczkach; отходити се с ким к. у рукавицama*; {r} **rękawice z jednym palcem** {r} w święto Piotra i Pawła nie są potrzebne: *нужно*, k. *в Петровки / петровкам варежки*; ♦ {ps} **pończocha** {p} żydowska jest rozpuszczona: *rozpuścił się j. żydowska P*; siedmiomiarna nie jest szykowna: *szykowny j. siedmiomiarna P*; o czerwonej mówi się: *mówi j. o czerwionej pończosze*; {s} jej początek jest szeroki – o dużych ustach: *usta k. čarapin početak*; jej początek idzie ciężko, kieszko – o pracy: *posao ide komu / ide mu posao k. čarapin početak*; ♦ {pr} **futro** {p} nie troszczy się o nie w lecie: *dbać o ciebie / dba o to j. o F w lecie*; {r} uderzać je – o traktowaniu żony: *люби жену к. душу, тряси ее к. зрушу, бей к. шубу*; {p} **szuba** {p} bije się po niej – o drużbie: *gładź drużbę j. po duszy, a bij j. po szubie*; {p} **kożuch** {p} nie jest przydatny w lecie: *potrzebny j. K w lato / na lato / w lecie*; mokry wygląda okropnie: *wygląda j. K zmoczony*; nie jest równy rękawom: *nie są takie rękawy j. K cały*; z wszawego nie jest się zadowolonym – o gościu: *rad gościowi j. wszawemu kożuchowi*; {p} **skóra wilcza** {p} chodzi się w niej po kołędzie: *biegać, by z wilczą skórą po kołędzie*; ♦ {p} **kołnierz** {p} wylewa się zań obficie: *leje j. za K*; {ps} **rękaw** {ps} sypie się z niego dużo: *coś sypie się / sypie się / sypać coś / czym j. z rękawa; sipati k. iz rukava*; z łatwością sypie się z niego dowcipy: *sypać dowcipami j. z rękawa; cunatu uane / вицєє к. из рукава*; wytrząsa się z niego obficie: *wytrząsł j. z rękawa; утрепєcamu / утрепєcty што к. из рукава*; {p} sypie się z niego obficie – o uwagach, pomysłach: *sypać pomysłami / uwagami / rzucać / zasypać uwagami j. z rękawa*; sypie się zza niego bogato – o śniegu: *śnieg sypie j. zza rękawa*; sieje się z niego licznie – kupą, chmarą, licznie, w wielkiej obfitości: *siać coś / czym j. z rękawa*; u mnicha jest szeroki – o sumieniu: *ma sumienie j. R u mnicha*; {s} (wy)dobywa się, wyjmuje się z niego szczerze – obdarzać kogoś hojnie, mówić szybko, ze znanstwem: *vaditi k. iz rukava*; sypie się z niego suto – o deszczu: *ude киша к. из рукава*;

²³¹ *Krymka* – stp. 'mała czapka bez daszka ściśle przylegająca do głowy, noszona dawniej przez Tatarów krymskich, także przez starozakonnych Żydów, mycka, jannułka'.

{prs} **kieszeń** {prs} swoją, własną zna się bardzo dobrze: *znać coś / zna j. swoją / własną K*; *знать к. свой карман*; *poznavati što, koga k. svoj / vlasni džep*; *знати што к. свой џен*; {p} dziurawa jest pusta: *próżna j. dziurawa K*; {r} jest dziurawa – o chytrym człowieku: *человек лукавый, ч. карман дырявый*.

1.2.6.2. Obuwanie się, obuwanie

♦ {s} **bosy**, **nieobuty** {s} do stapania po ciemiu nie jest przyszykowany: *зотов к. бос у тръбе*; na ciemiu powodzi się mu marnie: *provesti se k. bos po trnju*; *проводиш се / уживати к. бос по трњу*; jest gotowy do wejścia w kałuże: *gotov / spreman k. bos u baru*;

♦ {pr} **but** {p} jest głupi: *glupi j. B*; z lewej nogi jest szczególnie głupi: *glupi j. B z lewej nogi*; jest ślepy: *ślepy j. B*; dziurawy pije tęgo: *pije j. dziurawy B*; *pić (alkohol) j. B dziurawy*; z dziurawego kpi się: *zakupili z niego j. z dziurawego buta*; z dziurawego naśmiewa się: *śmieją się j. z dziurawego buta*; o jednej podszwie nie jest wygodny: *wygodny j. B o jednej podszwie*; jest czarny: *czarny j. B*; oznacza tępą nutę: *nuta j. z buta*; *nuta j. z buta, głos j. z cholewy*; przewraca się go: *przewracać coś j. bót*; jest twardy – o kiszce ('zsiadłym mleku'): *kiszka j. miód, twardo j. B*; {r} beznogiemu nie jest potrzebny: *нужен / нужно к. безногому сапог²³²*; żołnierski nie pachnie przyjemnie: *вонять к. солдатский сапог*; {p} **buty** {p} tatusiowe są za duże – wyglądać śmiesznie: *wygląda j. w tatusiowych butach*; para ich jest identyczna: *podobni j. para butów*; {p} **pantofel** {p} jest płaski – o nosie: *mo nos j. P*; nie jest podobny do lokomotywy: *podobny j. P do lokomotywy*; {p} **pantofle** {p} Salomonowe są mądre: *mądry j. Salomonowe P*; chodzi w nich język – tzn. źle wymawia, bełkocze, jest pijany: *język mu j. w pantoflach chodzi*; hutnicze – o pysku: *mo pysk j. hamerski cukle*; {s} **trzewik** {s} wiąże się go wysoko: *vezani k. creva*; {r} **walonek** ('buty filcowe') {r} jest głupi: *злупый к. валенок*; rozum jest mu obcy: *ума, к. у старого нима / валенка*; jest szary: *серый к. валенок*; sybirski jest szary: *серый к. сибирский валенок*; {p} **kurp** (stp. 'obuwanie plecione z łyka, rodzaj łapci') {p} stary marszczy się: *zmarzczyl się j. stary K*; {p} **kurpie** {p} stare nie trzymają się – lekceważyć: *trzymać jako o starych kurpiach*; stare nie szanują się pod ławą: *sanujo się j. stare K pod lawo*; {r} **łapeć** {r} Iwaszki bredzi: *бредет, к. ивашикин лапоть*; {s} **kierpec** {s} jest twardy – o mięsie: *тврдо к. опанак*; znamionuje wygląd twarzy: *imati obraz k. opanak*; ♦ {s} **papuc** {s} trzyma się pod nim kogoś – być w pełni uzależnionym od kogoś: *држати к. под панучом*; {p} **papucie** {p} Salomonowe są mądre: *mądry j. salomonowe P*; ♦ {p} **cholewa** {p} jest wielka – być gadułą, pyskatym, także o pijaku: *geba j. Ch*; *mieć gebę j. cholewę*; głos z niej jest głuchy: *głos j. z cholewy*; *nuta j. z buta, głos j. z cholewy*; jest głupia: *glupi j. Ch*; stara nie jest mądra: *mundry j. staro Ch*; {pr} **pode-**

²³² „Z mowy prostytutek”.

szew, zelówka ⟨pr⟩ jest twarda – o mięsie: *twardy j. P; мясо к. подошва / подметка*; ⟨p⟩ jest twarda – o języku: *twardy j. P*; jest twarda: *twardy j. P*; na ogniu skręca się, wypacza się: *вертутся, коробится, к. подметка на огне*; ⟨s⟩ jest twarda: *tvrđ k. don*; jest gruba – być gruboskórnym: *debeo tu obraz / imati obraz k. don*; ♦ {p} wyzuwacz (ciesz. 'przrząd do ściągania butów, tzw. piesek') ⟨p⟩ jego część zasadnicza rozszerza się – o dużym pysku: *mo pysk j. W*.

1.2.7. Czystość, toaleta, ozdoby

1.2.7.1. Utrzymanie czystości

♦ {p} zamieść ⟨p⟩ po dokładnym zamieceniu nic nie pozostaje – o wzięciu czegoś w zupełności: *wszystko pobral do czysta, j. umiółł*; {p} wymieść ⟨p⟩ wymiała się wszystko – jest pusto: *pusto jak / jakby wymiółł; czysto j. wymiółł*; wymiała się wszystko – o pustkach w kieszeni: *w kieszeni j. wymiółł*; ♦ {prs} miotła ⟨p⟩ na żydowskim weselu nie jest potrzebna: *potrzebny j. M na żydowskim weselu*; jej ukształtowanie – sztywny, długi wąs: *wąs j. M*; stara jest zdarta: *wygląda / zdarła się j. stara M*; ⟨r⟩ wymiała się nią dokładnie – nikt nie został, nic nie zostało: *к. метлой вымело кого, что*; odnosi do stanu duszy: *голос, ч. в тепле, а душа, ч. в венике*; ⟨s⟩ miecie się nią – pomiać kimś: *meteš mnom kako metlom*; jest pijana: *pijan k. metla*; ktoś, połknąwszy ją, jest sztywny: *k. da je netko metlu progutao*; {p} miotły ⟨p⟩ odnosi do sztywnych wąsów: *wąsy j. miotły*; {r} miotelka ⟨r⟩ wymiała najdrobniejsze brudy – o języku: *у него язык к. помело*; wymiała się nią gładko – kłamać: *врет, ч. помелом метет*; {r} **drapak** ⟨r⟩ hałasuje: *шумит, к. голик, брюзжит, к. осенняя муха*; hałas jest uzależniony od tego, jaki on jest: *каков голк, таков и гул*; pod progiem podnosi raban: *расшумелся, к. голик под порогом*; ♦ {p} **szczotka** ⟨pr⟩ jej włosie jest najeżone, krótkie – o włosach: *włosy stojące j. Sz; волосы к. щётка*; ⟨p⟩ jest gęsta: *гёсты j. Sz*; jej włosie jest najeżone, ostre o wąsach: *wąs j. Sz*; ryżowa jest wyjątkowo szorska: *szorstki j. ryżowa Sz*; {p} **szczotki** ⟨p⟩ włosie w nich jest najeżone – o włosach: *włosy najeżone j. Sz*; żelazne – o odniesieniu względem ciotki: *do siostry j. na miecz ostry, do brata j. do kata, a do ciotki j. na żelazne Sz*; ♦ {r} **paprochy** ⟨r⟩ są suche: *быть / сухой к. трыха*; {pr} **zmyty** ⟨pr⟩ odchodzi, wychodzi, idzie skądś bez słowa, będąc skonfundowanym, zawstydzonym, upokorzonym – zawieść się, nic nie wskórać (gdyż coś potoczyło się wbrew przewidywaniom): *odejść / poszedł / wychodzić / wyjść / pójść j. Z; кого к. смыло*; ⟨r⟩ coś zmyte znika szybko: *что-л. к. смыло*; ♦ {r} **szmata** ⟨r⟩ czerwona działa na byka drażniaco: *что действует на кого к. на быка красная тряпка / красная тряпка на быка*; {ps} **ścierka** ⟨p⟩ jest brudna: *brudna j. Ś*; jedzie – o gębie: *jedzie ci gymba j. ściyrka*; ⟨s⟩ jest blada – być bladym, blednąć: *blijed k. krpa; блед к. крпа; pobljedjeti / probljedjeti k. krpa*; starą wyrzuca się bez wahania: *odbaciti k. staru krpu koga*.

1.2.7.2. Toaleta, higiena

♦ {p} **morus** (pot. 'brudas, smoluch') ⟨p⟩ jest czarny: *czarny j. M*; {p} **flądra** ⟨p⟩ żydowska jest bardzo brudna: *wygląda j. żydowska F*; ♦ {ps} **wykąpany** ⟨ps⟩ śpi się po niej dobrze: *śpi j. po kąpieli; снавао сам к. окупан*; {prs} **prysznic** ⟨prs⟩ zimny działa otręźwiająco: *działać j. zimny P; подействовать к. холодный душ; delovati k. hladan tuš na koga / što*; {prs} **łaźnia, bania** ⟨pr⟩ jest w niej upał: *ciepło j. w bani / łaźni; gorąco j. w łaźni; там жарко к. в бане*; poci się w niej obficie: *napocić się / spocić się / poci się j. w łaźni; вспомел к. после бани / парной*; ⟨p⟩ jest w niej duszno: *duszno j. w łaźni*; siedzący w niej długo bardziej się poci – o pozycjach w świetle: *na świetle j. w łaźni: im kto dłużej w niej siedzi, tym bardziej się poci*; posługujący w niej poci się mocno – poci się przy jedzeniu, łakomie je: *przed stołem siedząc, jakoby też w łaźni posługował*; po wyjściu z niej jest się zadowolonym, szczęśliwym: *szczęśliwy jakby z łaźni wyszedł*; śpi się po niej mocno, zdrowo: *śpi j. po łaźni*; wpływa korzystnie na zdrowie, samopoczucie: *zdrow / zdrowy j. po łaźni*; ⟨r⟩ czerwienieje się w niej od gorąca: *раскраснелся, к. в бане*; ⟨s⟩ w tureckiej jest gorąco: *vruče k. u amam*; {r} **parnia** ⟨r⟩ jest w niej szczególnie gorąco: *жарко к. в парилке / парной*; {r} **sauna** ⟨r⟩ jest w niej gorąco: *жарко к. в сауне*; {p} **łaziebnik** ⟨p⟩ ('posługacz w kąpielisku publicznym'): *obdarty j. Ł*; ♦ {p} **golenie** ⟨p⟩ ogolenie psa – przypadek: *przepadł, jakby psa ogolił*; {prs} **brzytwa** ⟨prs⟩ jest ostra: *острый j. B; острый к. бритва; оstar k. бритва*; ⟨pr⟩ jest ostra – o języku: *ma język j. brzytwy; у него / кого-л. язык к. бритва*; ⟨p⟩ tnie doskonale: *ciąć / krajać j. B*; jest ostra – o nożu: *noż ostry j. B*; jest ostra – o rozumie: *rozum j. B*; jest ostra – o gorzalcie: *gorzola j. brzytwa*; na brzytwie siedzi się niespokojnie, lęka się czegoś: *siedzieć j. na brzytwie*; tnie się nią równo: *uciąć j. brzytwą*; ⟨r⟩ łatwo się nią goli: *без помощи острого, к. бритвой обрил*; {p} **brzytwy** ⟨p⟩ stapa się po nich ostrożnie: *j. po brzytwach stapać; ходи j. по бритwach; осторожно jako по бритwach*; stoi się na nich niespokojnie: *stoi j. na бритwach*; siedzi się na nich niespokojnie: *siedzieć j. na бритwach*; ♦ {pr} **grzebień** ⟨pr⟩ nie jest potrzebny łysemu: *potrzebny j. łysemu G; нужен к. лишнему гребню*; ⟨p⟩ łysemu nie pomoże: *pomaga j. łysemu G*; {prs} **zwierciadło, lustro** ⟨prs⟩ błyszczy, lśni, świeci intensywnie: *świecić j. Z / L; блестя к. зеркало; блистает се / цаклиту се к. огледало*; ⟨ps⟩ widzi się w nim jasno: *widzieć j. w zwierciadle; видети к. в огледалу*; ⟨rs⟩ jest gładkie: *быть гладким к. зеркало; ravan / gladak k. огледало*; ⟨p⟩ nie jest przydatne ślepemu: *potrzebny / pomaga j. ślepemu zwierciadło*; jest czyste: *czysty j. lustro*; ⟨r⟩ w krzywym odbicie jest wypaczone: *видеть ч. к. в кривом зеркале*; {prs} **gąbka** ⟨prs⟩ pije, jest chłonna – pić tego: *pije j. G; пьяный / насосавшийся к. губка; piti / napiti se k. спужва; пije / upijati se k. sunder*; ⟨pr⟩ nasiąka łatwo – przyswajać sobie, wchłaniać coś w siebie intensywnie: *nasiąkać / пресиікаć чымś / wsiікаć / coś wsiіка / pić coś j. G; натянулся к. губка*; ⟨p⟩ wyciska się ją – wyciskać zupełnie, wyzyskiwać kogoś bezwzględnie: *wyciskać / wyciskać kogoś / wycisnąć j. gąbkę; wsiіка в siebie*

łatwo – umysł, człowiek łatwo przyswajający sobie wiadomości: *umysł / człowiek chłonny j. G*; {r} grecka wchłania silnie – pić na umór: *он пьет, к. грецкая зубка*; {r} **włochata gąbka** {r} jest szorstka: *шероховатый к. мочалка*; ♦ {pr} **balsam** {pr} działa kojąco na coś, na kogoś, na ranę: *что есть j. B na coś; działać na coś / na kogoś j. B kojący; это действом к. бальзам*; {p} jest ożywczy – o powietrzu: *повітря j. B*; ♦ {pr} **mydło** {p} coś idzie po nim doskonale: *идzie / idzie coś / poszło / schodzi coś / jedzie j. po mydle; do gardła j. po mydle, z gardła j. po grudzie; droga j. po mydle*; barskie jest znane: *славне то j. barskie mydło*; objedzony nim ma nieszczęśliwą minę: *выгляда / така ма мине, jakby się mydła najadł*; {r} zmywa doskonale: *к. мылом взяло*; {p} **mydelko** {p} barskie jest sławne: *славне то j. barskie M*; {s} **wykałaczką** {s} jest cienka – być chudym, szczupłym: *mršav / tanak k. čačkalica*; ♦ {r} **ręcznik** {r} jest biały: *бел к. полотенце*; ♦ {s} **chusteczka** {s} zmienia się je często – zmieniać kobiety: *mijenjati žene k. maramice*; ♦ {p} **grajcarek** {p} jest zwinięty spiralnie nad uszami: *skręcać się / skrócić się j. G*; {p} **kosmyk** {p} stoi niesforne: *stoi j. K*.

1.2.7.3. Ozdoby, przybory użyteczne

♦ {p} **cacko** ('klejnot, coś pięknego') {p} jest eleganckie, zachwyca pięknem – o ślicznym mieszkanku: *mieszkanko j. C*; ♦ {pr} **korale** {p} są czerwone – o ustach: *usta j. K*; {r} nawleka się je łatwo – o kłamaniu: *врет, к. бисер нижем*; nawleka się je równo – o pisaniu: *нишет, ровно бисером нижем*; są drobne – o zębach: *зубы к. бисер*; {r} **perła** {r} wartości perły kura nie oceni – dysponować rzeczą, której wartości się nie oceni, nie zna: *попалося к. курице жемчужное зерно*; {pr} **perły** {pr} są białe – o zębach: *зёбы j. P; у неё зубы к. жемчуг*; {p} są białe: *бialsy j. P*; {p} **perelki** {p} są białe, drobnutkie – o ząbkach: *зábki j. P*; {p} **paciorki** {p} dwa są do siebie zupełnie podobne: *podobni / podobny j. dwa P*; ♦ {p} **wachlarz** {p} rozkłada się szeroko, półkoliście – o spódniczce z falbankami: *rozkladać się j. W*; ♦ {pr} **parasol** {p} jest prosty – o czymś oczywistym: *proste / jasne j. P*; {r} pije, upija się: *напиваться / напиться / напились к. зонтик*; ♦ {r} **kostur** {r} służy do podpierania się – o oparciu w czyjejs modlitwie: *твоей молитвой, к. клюкой, подпираться*; {p} **laska** {p} dziadowi szkli się – o głowie: *głowa mu się szkli j. dziadowi L*; {p} **krziwak** (ciesz. 'laska u góry zakrzywiona') {p} Judaszów jest silnie zakrzywiony – o nosie: *mo nos j. Judaszów K*; {pr} **szczudla** {pr} chodzi się na nich pompacyjnie, uroczyście: *chodzić jakby na szczudłach; иди к. на ходулях*; {s} **kule** {s} są chude: *mršav k. štaka*; ♦ {ps} **scyzoryk** {p} składa się na dwoje – zginać się, kłaniać się nisko: *składać się / złożyć się j. S*; chamski łamie się – ktoś kaja się, wyraża skruchę, pokornieje: *łame się j. chamski S*; znalezienie go w wozowni jest niemożliwe: *znalazł się j. S w wozowni*; {s} zza pasa dobywa się go momentalnie: *нотрже к. кебу изаnojaca*; zza pasa wyciąga się go szybko – być zawsze gotowym szybko odpowiedzieć, zrobić wymówkę, przytyk: *izvući / iskukati što k. kebu iza pasa / po-*

jasa; ♦ {p} **cumel** ('smoczek') ⟨p⟩ jest ładny, czysty – o dziewczynie, chłopcu: *dziolcha / synek j. C.*

1.2.8. Zdrowie, choroby, ułomności

1.2.8.1. Zdrowie

♦ {p} **ZDROWIE** ⟨p⟩ odnosi do doskonałego wyglądu: *wyglądać j. Z / samo Z*; jest krzepkie – o czerstwej kobiecie: *piękna j. wiosna i czerstwa j. Z*; swoje miłuje się bardzo – miłować kogoś: *miłuje go j. Z swe*; {p} **zdrowy** ⟨p⟩ wmawia się mu chorobę: *wmówił j. w zdrowego chorobę*.

1.2.8.2. Choroby, dolegliwości, niedomagania

♦ {p} **choroba** ⟨p⟩ boimy się jej: *boi się j. choroby*; po ciężkiej chorobie ma się wynędzniały wygląd: *wyglądać jakby po ciężkiej chorobie*; {p} **chorować** ⟨p⟩ chorujący na glisty krzywi się: *skrzywił się, jakby chorował na glisty*; {p} **chorry** ⟨p⟩ wmawia się weń jajko: *wmawiać / wpierać coś / w kogoś coś / wmówił j. w chorego jajko*; wygląda mizernie: *wyglądać j. Ch*;

♦ {r} **epidemia** ⟨r⟩ rozprzestrzenia się szybko: *распространяться к. эпидемия*; {prs} **zaraza** ⟨pr⟩ boimy się jej – wystrzegać się pilnie, skrzętnie: *bać się kogoś / czegoś j. zarazy*; *бояться к. заразы*; jest straszna, przerażająca: *straszny j. Z*; *это к. зараза*; morowej boi się, unika się – bać się czegoś, kogoś panicznie: *bać się czegoś / strzec się / strzeż się tego / unikać czegoś / stroni od kogoś / od niego / uciekać od kogoś j. od morowej zarazy*; *к. моровой язвы бояться / избежать кого-либо*; {ps} szerzy się błyskawicznie i rozlegle: *coś szerzy się j. Z*; *širi se k. zaraza*; ⟨p⟩ unika się jej: *unikać / stronić od czegoś / strzec się czegoś / kogoś / stronić j. od zarazy*; ucieka się przed nią: *uciekać / ucieka j. przed zarazą / od zarazy*; nienawidzi się jej – nienawidzić kogoś z całego serca: *nienawidzić / znienawidzić kogoś / coś j. zarazę*; {rs} **dżuma** ⟨rs⟩ boimy się jej: *бояться / бояться кого / чего-л. к. чумы*; *bojati se koga, čega k. kuge*; ucieka się, ratuje się przed nią – uciekać, stronić od kogoś, unikać kogoś: *бежать от кого / чего-л. к. от чумы*; *спастись от кого / чего-л. к. словно, точно от чумы*; *bježati od koga k. od kuge*; ⟨r⟩ jest straszna: *это к. чума*; rozprzestrzenia się szybko: *распространяться к. чума*; {p} **mór** ⟨p⟩ wystrzega się go, boi się go: *strzec się / bać się czegoś / bać się kogoś j. moru*; {p} **morowe powietrze** ⟨p⟩ boimy się go panicznie: *bać się czegoś j. morowego powietrza*; unikamy go – unikać kogoś, czegoś zdecydowanie, obsesyjnie: *stronić od kogoś / strzec się czegoś / unikać czegoś j. od morowego powietrza*; ucieka się od niego bezwzględnie, spiesźnie: *ucieka / uciekać od kogo j. od morowego powietrza*; {p} **chole-
ra** ⟨p⟩ ciężkiej boimy się: *bać się j. ciężkiej cholery*; śmierdzi okrutnie: *śmierdzi j. Ch*; jest zła: *zły j. Ch*; znamionuje głupotę: *głupi j. cholera*; ma odniesienie do zimna: *zimno j. Ch*; odnosi do siarczystego mrozu: *mróz j. Ch*; {p} **ospa** ⟨p⟩ prze-

chodzi ją każdy – o miłości: *miłość j. O – każdy ją przejść musi*; chory na nią zrzędzi: *zrzędzi, jakby na ospę chorował*; {s} **wysypka** {s} rozszerza się szybko: *širi se k. osip*; ♦ {p} **trąd** {p} łatwo zarazić się nim, a trudno wyleczyć – o ubóstwie: *ubóstwo jest jako T, który łatwo przylega, a wyleczyć się z niego trudno*; {p} **trędowaty** {p} brzydzi się nim: *brzydzi się nim j. trędowatym*; stroni się od niego: *stronić od czegoś j. od trędowatego*; {p} **zapowietrzony** {p} unika się go panicznie: *unikać kogoś / czegoś j. zapowietrzonego*; ucieka szybko: *ucieka j. Z*; ucieka, stroni się od niego: *uciekać / stronić od kogoś j. od zapowietrzonego*; omija się go z daleka: *omijać kogoś j. zapowietrzonego*; {r} **zadżumiony** {r} ucieka się od niego, unika się go: *бежать от кого-л. к. от зачумленного*; ♦ {p} **franca** ('choroba francuska') {p} jest nieuleczalna – o trwałości starej miłości: *stara miłość jako stara F*; ♦ {p} **suchoty** {p} męczą długo, kończą się śmiercią – o zbytku w domu: *zbytek w domu jako S ciału: powoli stęka, ale pewna śmierć*; ♦ {prs} **febra** {prs} trzęsie się, drży się, dygocze się w niej: *дрżeć / drżь / trząść się / trzęsie się / dygotać j. w febrze; дрожать к. в лихорадке; дрохтати / задрхтати / дрохти / тремти се к. у грозниці*; {p} **konwulsje** {p} drży się w nich: *trząść się j. w konwulsjach*; {prs} **maligna** {prs} mówi się w niej od rzeczy: *plecie / prawić / mówić / gadać j. w malignie; говорить к. в бреду; говорить / трыхати / бунцати к. у бунілу*; {prs} **gorączka, temperatura** {ps} mówi się w niej od rzeczy, bredzi się: *plecie j. w gorączce; j. w gorączce bredzić / gadać / pleść / prawić; бунцати к. u temperaturi*; {p} w niej ma się spierzchnięte usta, wargi: *usta / wargi spalone j. w gorączce*; {r} mając ją, funkcjonuje się, robi się z trudem: *быть / делать что-то к. в горячке*; {p} **kaszel** {p} nie pomaga, nie jest potrzebny w chorobie: *pomaga / potrzebny j. K w chorobie*; ♦ {r} **przepuklina** {r} warczy – gderać: *ворчать, к. кула*; {p} **liszaje** {p} rozlegle pokrywa ciało człowieka – o dziennikarstwie obsiadającym literaturę: *literaturę obsiadło dziennikarstwo j. L*; {p} **wrzód** {p} z jego obecności nie jest się zadowolonym: *rad mu j. wrzodowi; dogadza się mu: dogadza mu j. wrzodowi*; być w nim – być w ciągłych kłopotach: *był j. we wrzodzie*; na dupie nie jest potrzebny: *potrzebny j. W na dupie*; na dupie jest uciążliwy – o chłopie w chałupie: *chłop w chałupie to j. W na dupie*; obchodzi się z nim ostrożnie: *ostrożnie j. z wrzodem; chodzi j. we wrzodzie*; {p} **wrzody** {p} rozlewają się – rozlać się: *rozlaże się wszystko j. W*; {r} **krosta** ('bolak, bolączka') {r} dusi, ugniata: *эк его к. болячка удавила!*; {p} **nagniotek** {p} na podeszwy nie jest miły: *miłyś mi j. N na podeszwie*; {r} **bielmo** {r} zasłania wzrok, widzenie – przeskadzać w patrzniu: *быть к. бельмо на глазу*; {r} **blednica** {r} objawia się błądzą: *быть к. бледная немочь*; ♦ {pr} **nieprzytomny** {p} włóczy się: *włóczyć się j. N*; {r} biegnie na ośler: *носиться / метаться / бежать к. очумелый*; wyskakuje w zamroczeniu: *выскочить к. очумелый*; {prs} **lunatyk** {prs} chodzi, porusza się wolno i sztywno: *chodzi / poruszać się j. L; ходит к. лунатик; кретати се к. месечар*; jest poza rzeczywistością – być nieobecny duchem: *wyglądać j. L; быть к. лунатик; изгледати к. месечар*; {p} włóczy się: *włóczyć się j. L*; siedzi nie-ruchomo: *siedzieć j. L*; ♦ {prs} **oparzony, poparzony** {prs} podskakuje nagle:

*skoczyć / skoczył j. O; к. обваренный вскочил / подпрыгнул; skočiti k. oparen; {pr} zrywa się gwałtownie: zrywać się / zerwać się / odskoczyć / porwał się j. O; вско-чить / выскочит к. ошпаренный; {ps} biegnie, szybko: biega / leci / lata / гони j. O; pobieći k. oparen; {p} wybiega gwałtownie: wybiec / выбегать / вылетал j. O; chodzi oszalały: ходзи j. O; tłucze się, rzuca się: tłucze się / rzucać się / rzucić się j. O; wstrząsa się gwałtownie z przestrachu: drgnąć j. O; odchodzi, wyska-kuje nagle: wyskoczyć skądś j. O; ucieka gwałtownie: uciec / uciekać / ucieka / змыка j. O; wrzeszczy w niebogłoso: wrzeszczy j. O; {s} odchodzi szybko: otići k. oparen / poparen; odjeżdża szybko, nagle: odjurati k. poparen; {s} **przypie- czony** {s} zrywa się nagle: скочи к. опржен; ♦ {prs} **zaczadzony, oczadział, zaczadział** {prs} miota się, chodzi półprzytomny: ходзи j. O; к. угорелый метаться / носиться; быть / носиться к. угорелый; иде к. ошамуhen; {p} chodzi otumaniony: ходзиć j. Z; {r} wpada nagle, zamroczony: вбежать / влететь к. угорелый; wylatuje nagle: вылетает к. угорелый; biegnie w za- mroczeniu: кто бежит / летит к. угорелый; к. угорелый бежать; ♦ {s} **jad, trucizna** {s} jest gorzki: грко к. чемер.*

1.2.8.3. Dysfunkcje cielesne

♦ {prs} **ślepy** {prs} trzyma się, chwytą się, idzie, bnie wzdłuż płotu – kurczowo trzymać się czegoś: *trzymał się j. Ś płotu; idem / бредет, к. слепой по изгороду; к. слепой подле огорода идет; бредет, к. слепец по изгороду; дрзати se / uhvati ti se koga, čega k. slijepac plota;* {pr} o kolorach mówi, sądzi niedorzecznie: *mówić / mówić o czymś / sądzić o czymś / плечі j. Ś o kolorach; к. слепой о крас-ках рассуждаем;* {rs} jest nieporadny: *быть к. слепой; nevješt kako slijep;* {p} chodzi uważnie: *ходзи j. Ś; szuka ścieżki: szuka j. Ś ścieżki; często błądzi – o za- wziętym: zawzięty jest jako Ś; często бłądzi; jał się pacierza: jał go się j. Ś pa-cierza; wlecze się: wlec się j. Ś; leżenie nieuważnie: лежć j. Ś; nie potrafi grać w kar-ty – o złym robieniu czegoś: *robi to j. Ś w karty gra; nie zna się zupełnie na ma-ści – o nieznajomości czegoś: zna się na tém j. Ś na maści; wodzi się go: wodzić ni by ślepego;* współpraca z kulawym jest zawodna: *trzyma się j. Ś kulawego;* {r} idzie po omacku: *я вышел наощупь / оощупью, к. слепой; nie może pojąć, czym jest mleko: *знает толк, к. слепой в молоке, оощупав руку, замест гуся;* o czerwonym mówi niedorzecznie: *говорит, к. слепой о красном;* na próżno zagląda do dzbanu: *заглядывает, к. слепой в кувшин;* {s} uderza, napada bez namysłu – bezmyślnie narazić się na niebezpieczeństwo: *jurnuti k. slijep;* nie ma nienawiści do pieniądza: *мрзи к. слепенца пара; dobrze zna zły szlag: *познаjem за к. слепенца плав новаи;* {p} **pozbawiony oczu** {p} mający wybrane oczy bie- gnie na ośle: *ucieka, jakby mu wybrał oczy;* {p} **ślepi** {p} tulają się: *tulamy się jako Ś; ♦ {ps} **głuchy** {p} krzyczy głośno: *krzyczy j. G; uderza, stuka, puka gło- śno: *uderzać / stukać j. G; bije, wali na ośle: *wali j. G; woła się na niego gło- śno: *wola jakby na gluchego;* {s} nie dogaduje się z niemową – nie rozumieć je- den drugiego: *разговарати се к. глыв с немущим;* ♦ {s} **jąkający się** (jaka-*******

ła) ⟨s⟩ pracuje zawzięcie: *raditi k. mutav*; {ps} niemy ⟨p⟩ siedzi, milcząc: *siedzi j. N*; stoi bezradnie: *stoi j. N*; ⟨s⟩ nie dogaduje się z głuchym – nie rozumieć jeden drugiego: *разговаривать с к. злув с немумитим*; milknie, ucicha: *уhytamu k. нем*; {p} oniemiały ⟨p⟩ stoi bezradnie, nieruchomo: *stać / stanąć j. O*; ♦ {r} bezzębny ⟨r⟩ przeżuwa, mlaszcząc: *cocaty / мочкаты / чавкаты / жеваты, к. беззубый*; ♦ {p} garbaty ⟨p⟩ nie pasuje do ściany, albumu: *pasuje j. G do ściany / albumu*; nie jest odpowiedni przy murze – zupełnie nie pasuje, zupełnie nieodpowiedni: *przystoi j. garbatemu przy murze; przystaje j. G do ściany*; przy ścianie nie jest prosty: *prosty j. G przy ścianie*; toczący się po schodach śmieje się – rzy, rechoce: *śmieje się, jakby hyrbaty po schodach sie kuloł*; {p} garbus ⟨p⟩ jest złośliwy: *złośliwy j. G*; ♦ {r} mańkut ⟨r⟩ trzyma coś nie tak jak wszyscy: *держат что-то к. левиа*; ♦ {pr} bezręki ⟨p⟩ bezręczny – stan beżeństwa jest zły: *beżeństwo stan jest jako B*; ⟨r⟩ funkcjonowanie bez ręki jest niemożliwe: *быть / кто-л. без кого / чего-л. к. без рук*; bezręki równy jest carowi bez sług – o bezradności: *царь без слуг, к. без рук*; ♦ {p} sparaliżowany ⟨p⟩ wlecze się: *wlec się j. S*; {p} przetrącony ⟨p⟩ chodzi wolno, niemrawo: *chodzi j. P*; {p} osłupiony, osłupiały ⟨p⟩ stoi, postawiwszy oczy: *stać / stanąć j. O / Os*.

1.2.8.4. Leczenie się

♦ {p} doktor ⟨p⟩ jest mądry: *mądry j. D, a biedny j. aptekarz*; góruje wiedzą nad aptekarzem: *mówi j. doktor, a sro / bździ j. aptykār*; {p} lekarz ⟨p⟩ lekarze mocno nienawidzą się nawzajem: *żebrak żebraka nigdy tak nienawidzi, j. L lekarza*; {p} pigularz ('aptekarz') ⟨p⟩ jest głupi: *głupi j. P*; {p} aptekarz ⟨p⟩ waży skapo: *ważyć coś j. A*; jest biedny: *mądry j. doktor, a biedny j. aptekarz*; różni się pod względem wiedzy od doktora: *mówi j. doktor, a sro / bździ j. aptykār*; ♦ {prs} lekarstwo ⟨p⟩ po zażyciu gorzkiego lekarstwa krzywimy się: *skrzywić się jakby po zażyciu gorzkiego lekarstwa*; ⟨r⟩ chorego szpikuje się nim – wmawiać natarczywie coś komuś: *пичкаты кого чем к. больного лекарством*; ⟨s⟩ jest go niedużo, stosuje się go po trosze – bardzo mało czegoś, odrobina: *malo k. za lijek*; {p} pigułka ⟨p⟩ połyka się ją łatwo: *połknę cię j. pigułek*; {p} emetyk (med. 'środek lekarski pobudzający wymioty') ⟨p⟩ jest nudny: *nudny j. E*; ♦ {ps} kamfora ⟨ps⟩ ginie niepostrzeżenie – oddalić się niepostrzeżenie, zniknąć z pola widzenia nagle i nie wiadomo gdzie: *znikać / znikł / zniknął / zniknąć / ulotnić się / przepaść / ktoś / coś ulatnia się / znika j. K; испарити к. камфор*; {p} eter ⟨p⟩ znika momentalnie: *znikać / zniknąć / zniknął j. E*; {r} chinina ⟨r⟩ jest gorzka: *горький к. хина*; ♦ {rs} plaster ⟨r⟩ przyczepia się, przylega mocno, ściśle: *прилипать / прилипнуть / приставать / пристать к. пластырь*; przyczepia się do krosty: *приставать к. пластырь к болячке*; ⟨s⟩ przyciska się go: *kako priljepak pritisnuť se*; jest dobry na ranę – przyjsć ulżyć w bólu: *biti / doći / pasti k. melem na ranu*; {r} kompres ('gojący okład') ⟨r⟩ na nic się zda umarłemu: *что поможет кому, к. мерт-*

воту прупарки; ♦ {r} **dom wariatów** {r} panuje w nim niepokój, zgiełk, hałas: *здесь к. в сумасшедшем доме*; ♦ {ps} **apteka** {ps} jest w niej drogo: *drogo j. w aptece; skupo k. u apoteci*; waży się w niej, skrupulatnie, skapo: *ваżyć j. w aptece; мерити / мерити робу к. у апотеци*; {p} cała pachnie: *pachnie j. cała A*; {s} panuje w niej porządek: *uredno k. u apoteci*.

1.2.9. Śmierć

♦ {prs} **umierać, umrzeć** {p} nieuchronność umierania obliuguje do poprawnego życia każdego dnia: *pracuj, jakbyś miał żyć sto lat; żyj, jakbyś miał U jutro; tak rób, jakbyś miał wiecznie żyć, a żyj tak, jakbyś miał jutro U*; niemający nigdy umrzeć żyje beztrząsowo: *żyje, jakby nigdy nie miał U*; {r} umiera się stosownie do jakości życia: *к. живем, так и умираем; кто к. живет, так и умирает; к. жил, так и умер; каково проживется, таково и отпрыгнется*; w miejscu, gdzie wszystko wymarło, panuje odrętwiająca cisza, martwota: *здесь всё к. будто вымерло*; {s} ktoś, komu wszyscy umarli, robi smutną minę: *pravi / napravi netku lice k. da su mu svi pomrli*; {pr} **wymarzyć** {pr} po wymarciu wszystkiego są bezbrzeżne pustki: *pustki, jakby wszystko wymarło; всё к. вымерло*; {r} coś wymarłego jest ciche, nieobecne: *здесь всё к. будто вымерло*; {p} **zamrzeć** {p} po nagłym zamarcu wszystkiego panuje absolutna cisza: *cisza, jakby wszystko zamarło (nagle)*; {p} **letarg** {p} robi się w nim powoli: *robić co j. w letargu*; ♦ {p} **skończenie** {p} jest takie jak życie: *j. żył, tak skończył*; {prs} **śmierć** {prs} jest błada: *blady / zbladł j. Ś; бледный / бледен / быть бледным / бледнеть / побледнеть к. смерть; блід k. smrt; блед к. смрт*; {ps} postać po nią – o kimś powolnym: *jego to j. po Ś posłać; posłać kogoś j. po Ś; послати кога к. по смрт*; wygląda przerażająco: *выгляда j. Ś; гледи к. смрт*; {p} jest sucha: *suchy j. Ś*; boimy się jej: *bać się / lękać się czegoś j. śmierci*; nikogo nie omija – o miłości: *kochanie j. Ś, nikogo nie minie*; jest silna, mocna: *silny / mocny j. Ś*; jest ponura: *ponury j. Ś*; blednie: *zblednąć j. Ś*; wybierała się po widły: *алеś-cie się wybierali j. Ś po widły; wije się u płota: wije się j. Ś u płota*; stroni się od niej – wystrzegać się kogoś: *stroni od niego j. przed śmiercią*; angielska jest błada: *blady / wyglądać / wygląda j. Ś angielska*; angielska jest chuda: *chudy / wychudły / suchy / wyschnięty / tłusty j. Ś angielska*; angielska jest mizerna: *mizerny j. Ś angielska*; bierdzańska jest nieprzejednana: *выгляда j. бierdzańска* ²³³; ktoś, kogo ona goni, ucieka szybko: *змыка, jakby go Ś goniła*; {r} jest straszna: *страшный / страшен / страшна к. смерть*; {s} jest pewna: *sigurno k. smrt*; jest zimna: *hladan k. smrt*; jest chuda, mizerna: *mršav k. smrt*; dopada życia: *nanao k. смрт на живот*; na trzy dni przed nią wygląda się bardzo źle: *изгледати к. три дана пред смрт*; *izgledati k. tri dana prije smrti*; na urlopie wygląda mizernie: *izgledati k. smrt na dopustu*; idzie się na nią bez ochoty

²³³ „Na wsi Bierdzany (pow. opolski) jest w kościele obraz śmierci godzącej kosą w bogacza, od którego nie chce przyjąć worków z pieniędzmi”.

– być zrezygnowanym, iść bez entuzjazmu: *ићи к. у смрт*; ♦ {pr} **umarly** (p) płacze się nad nim: *пłacze j. nad umarłym*; od żywego dzieli go ogromny przedział – o dystansie między nieukiem i uczonym: *nieuk od uczonego tak jest daleki j. U od żywego*; bicie go jest tożsame obmawianiu nieprzytomnego lub nieobecnego: *obmawiać nieprzytomnego / nieobecnego równo j. bić umarłego*; szyje się na niego niedbale, słabo: *szyje j. na umarłego*; (r) jest bladej: *бледный к. мертвец*; jest siny: *синий к. мертвец*; jest zimny: *холодный к. мертвец*; jest straszny: *страшный / страшен / страшна к. мертвец*; {p} **umarle** (p) jest blade, sztywny: *coś wygląda j. U*; {pr} **nieboszczyk** (p) jest zimny: *zimny j. N*; (r) wiezie się go ostrożnie, powoli: *что ты меня, к. покойника, везёшь?*; {pr} **nieżywy** (p) chodzi ospale: *chodzi j. N*; pada gwałtownie: *upaść / upadać / padać / padł j. N*; leży nieruchomo: *leżeć / leży j. N*; (r) milczy: *молчит, к. неживой*; {prs} **martwy** (prs) zwala się bezwładnie, gwałtownie: *upadać / upaść / zwalić się (na ziemię) / zwałać się (na ziemię) / padł j. M*; *упасть к. мертвый*; *pasti / svaliti se k. mrtav*; (pr) stoi nieruchomo: *stać / stanął j. M*; *стоять к. мертвый*; siada sztywno: *usiąść / siedzieć j. M*; *сесть к. мертвый*; (ps) leży nieporuszenie: *leżeć j. M*; *лежати к. мртав*; (r) milczy zupełnie: *молчит, к. мертвый*; jest senny: *сонный, ч. мертвый*; śpi głęboko: *снуть / спать, к. мертвый*; jest nieruchomy: *он к. мёртвый*; zbędna mu jest kadzielnica – daremny trud: *нужно, к. мертвому кадило*; leczenie jego jest bezcelowe – na próżno uczyc głupca: *дурака учить, ч. мертвого лечить*; leczenie jego jest bezcelowe – o bezskuteczności uczenia starego: *старого учить, ч. мертвого лечить*; {prs} **trup** ('zwłoki') (pr) jest zimny: *zimny j. T*; *холодный к. труп*; (ps) jest bladej: *j. T bladej; bladej / zbładł / wyglądać j. T*; *bljed k. mrtvac*; leży nieruchomo: *leży j. T*; *лежати к. труп*; (p) jest sztywny: *sztywny j. T*; jest siny: *siny j. T*; (s) siedzi nieporuszenie: *седети к. труп*; śpi nieruchomo: *спавати к. труп*; {p} **trupia ręka** (p) obnoszona wokół domu usypia: *śpią wszyscy, jakby kto rękę trupią około domu obnosił*²³⁴; ♦ {prs} **topielec** (p) wygląda strasznie: *выгляда j. T*; nie jest suchy: *suchy j. T*; moknie: *zmókł j. T*; (r) nie szczęści się mu: *повезло / кому-л. везет / везёт, к. утопленнику*; jest siny: *синий к. утопленник*; (s) chwyta się czegokolwiek: *uhvatiti se za što k. davljenik*; idzie na dno: *ode k. и утопленник (на дно)*; {p} **topielica** (p) wygląda okropnie: *выгляда j. T*; {ps} **tonący** (p) chwyta się brzytwy – chwytać się w desperacji wszystkiego: *chwytać się czegoś j. T brzytwy*; chwyta się deski – uczyć się nadziei: *uczyć się nadziei j. T deski*; (s) chwyta się słomki – kurczowo uczyć się nadziei: *ухватити се за (неку) паду к. дављенчк за сламку*; {pr} **wisielec** (p) wygląda przerażająco: *выгляда j. W*; oberwany cieszy się: *cieszy się j. oberwany W*²³⁵; (r) jest siny: *синий к. удавленник*; ♦ {pr} **zabity** (pr) śpi mocno: *spać / śpi j. Z*; *он / кто спит / спать к. убитый*; chodzi niemrawo: *chodzi j. Z*; *ходить к. убитый*; (p) leży nieporuszenie: *leżeć j. Z*; (r) zasypia natychmiast: *заснуть / засыпать*

²³⁴ „Przesąd ludowy, spotykany w baśniach, że ręka trupia działa usypiająco”.

²³⁵ „Według dawnego zwyczaju skazańcowi, który się urwał z szubienicy, darowano życie”.

/ уснуть к. убитый; milczy zupełnie: молчать к. убитый; siedzi nieruchomo: сидеть к. убитый; zwała się ciężko: свалиться к. убитый; ♦ {prs} **mumia** (ps) siedzi nieruchomo, beczynnie: *siedzieć j. M; cedetu k. мумия*; (p) jest chuda: *chudy j. M*²³⁶; jest żółta: *żółty j. M*; milczy zupełnie: *milczeń j. M*; egipska jest bardzo stara: *stary j. Megipska*; jest sztywna: *sztywny j. M*; (r) jest sucha, wyschnięta: *кто-л. сухой / высохший, к. мумия*.

1.3. Sfera psychiki i rozumu

1.3.1. Stan świadomości, stan psychiczny

♦ {p} **zwariowany** (p) biega prędko: *j. Z biegać*; skacze niepohamowanie: *j. zwa-riowany skakać*; {p} **kręciek, bzik** (p) mający kręcka w głowie lata tam i z po-wrotem: *lata, jakby miał kręcka w głowie*; {prs} **szalony, obłąkany, wariat** (prs) pędzi na oślep, co tchu: *biega / biegać / idzie / latać / lata / pędzi / pędzić / po-gnać / popędzić / potykać / przylecieć gdzieś / jedzie j. Sz / W; bezать / бежать / примчаться / мчаться / носиться к. сумасшедший; журити к. лудак; netko trčí k. lud; śmieje się bez opamiętania, chichocze się: śmiać się j. Sz; śmieje się / zaśmiewać się j. W; смеяться к. сумасшедший / безумный; смеjати се к. мах-нит / к. луд; wrzeszczy, gyczy, krzyczy wniebogłoso: *drzeć się / wrzeszczy j. W; орать к. сумасшедший / бешеный; заорал, к. шальной; вриутати / депати се к. луд; (pr) robi coś w sposób szalony, pracuje bez pohamowania: robić coś j. W; к. сумасшедший делать что; rzuca się, jest nadmiernie ruchliwy: *rzucать się / rzucał się / miotal się / miotać się j. Sz; весити себя к. сумасшедший*; (ps) patrzy się na niego z przestachem: *patrzeć na kogoś / spojrzeć na kogo j. na wa-riata; patrzeć na kogoś jakby na wariata; patrzy j. na wariata; гледати кога к. лудак*; skacze gwałtownie: *skoczyć / skacze / skoczył j. Sz; скочити к. мах-нит*; (p) rzuca się: *rzucać się / rzucić się j. W; tańczy zapamiętale: tańczyć j. Sz; ucieka szybko: *uciec / uciekać j. Sz; wpada nagle, gwałtownie: *wpadać / wpaść j. Sz; zrywa się gwałtownie: *zrywać się / zrywać się j. Sz; wybiega znienacka, szyb-ko – wylecieć, wypaść: *wybiec / wybiegać j. Sz; kocha się szaleńczo – kochać się w kimś bez opamiętania, gwałtownie: *kochać się (w kimś) j. W; (r) jeździ po wa-riacku: *ехать к. сумасшедший*; postępuje głupio, niedorzecznie: *поступать к. безумный*; wyprawia głupstwa: *дурить, к. безумный*; jest równy człowieko-wi szczeremu, otwartemu: *прямой, ч. шальной: так и ломит*; {p} **szalona** (p) leci pędem – o przepalanej gorzałeczce lecącej do gardła: *gorzałeczka przepalo-na leci w gardło j. Sz; {p} szalenie (p) patrzy się na niego z lekkiem: *patrzeć na kogoś j. na szaleńca*; {p} **wariatka** (p) patrzy się na nią z przestachem, przera-żeniem: *patrzeć / spojrzeć na kogoś j. na wariatkę*; {r} **stuknięty** (r) zachowuje*********

²³⁶ „Wywodzi się to przysłowie ze średniowiecznych wyobrażeń śmierci, np. »chuda, blada, żółte lice« (Rozmowa mistrza ze śmiercią)».

się nienormalnie: *вести себя к. чокнутый*; {p} **nawiedzony** {p} lata szaleńczo: *lata j. N*; {r} **nienormalny** {r} wrzeszczy przeraźliwie: *опать к. ненормальный*; robi coś niezgodnie z ogólnie przyjętymi normami, z obyczajami: *делать что-то к. ненормальный*; zachowuje się skandalicznie: *быть / вести себя к. ненормальный*; szaleje: *беситься к. ненормальный*; gania szaleńczo: *бежать / носиться к. ненормальный*; {r} **psychol** {r} zachowuje się dziwacznie: *вести себя к. псих*; lata bez opamiętania: *носиться к. псих*.

1.3.2. Rozum, stan umysłowy, umiejętności, zdolności

♦ {prs} **ROZUM, mądrość** {ps} zjadłszy rozumy całego świata, udaje wszytkowiedzącego, jest przemądrzały: *taki мądry / разумный, jakby поядл разумы całego świata; прави се некто к. да је позобаво сву мудрости земалску*; {p} zjadłszy wszystkie rozumy, gada przemądrzale: *gada, jakby все разумы поядл*; zjadłszy rozumy całego świata, jest pyszny: *taki pyszny, jakby поядл разумы całego świata*; posiłszy rozumy całego świata, jest przemądrzały: *taki мądry / разумный, jakby поядл разумы całego świata*; posiłszy rozumy całego świata, jest pyszny: *taki pyszny, jakby поядл разумы całego świata*; robi się wedle tego, co on podpowiada: *робіть что-то к. диктује R*; niemający go leci bezrefleksyjnie: *лоце к. без разума*; ktoś, komu on wyparował, plecie trzy po trzy: *так плечеш, jakby к. R wyparował*; ktoś, komu on zamarzył, plecie bezsensownie: *так плечеш, jakby к. R zamarzył*; dwa złożone w jeden potęgują mądrość: *ма R, jakby два на једен зложу*; {r} pozbawiony go działa, zachowuje się bezmyślnie: *кто-л. к. / будто разума / ума лишился*; fiksuje – dostać fioła: *кто-л. к. с ума спятил*; jest konieczny do funkcjonowania – o żonie: *без мужа, ч. без головы; без жены, ч. без ума*; {p} **rozumieć** {p} zgodnie z nim doradza się innym: *почешай, к. умеш, дорашай, к. розумеш*; {pr} **mądry** {p} mądrość niektórych nie wychodzi nad poziom głupoty innych: *он мысли, же ја такі глупи к. он M*; {r} jego dola – o głupim gubiącym sam siebie: *дураку воля, ч. умному доля – сам себя губим*; {p} **myśleć** {p} myślenie ma związek z trawieniem: *jak myślimy, так травим*; {p} **myśl** {p} jest szybka: *сбыки к. M*; {s} **obmyślony, prze-myślany** {s} coś obmyślane leży doskonale – o ubraniu: *пасоваць, odpowiadać w pełni: stajati к. смышлено*; {p} **rozsądek** {p} kieruje się jego wskazaniemi – robić to, co rozsądek radzi, podsuwa, wskazuje: *робіть что-то, к. диктује R*; {r} **pa-mięć** {r} dziewczęca jest nietrwała: *коротка, ч. девичья память*; ♦ {rs} **nie-spełna rozumu, pomyłony** {rs} chodzi, biega błędnie: *бегать к. полоумный; ићи к. суманут; журити к. суманут*; {r} miota się, rzuca się błędnie: *быть к. полоумный*; {s} śmieje się głupawo: *смејати се к. шаушав*; drze się: *вришати / дерати се к. суманут*; {ps} **głupi, głupiec**, {ps} pracuje bez opamiętania: *работује к. G; raditi к. lud*; biega szybko, pędzi, gna: *бегать / lata к. G; juriti к. lud; тпчати к. lud*; jest ograniczony, naiwny: *zachować się / zachowywać к. G; понижети се к. задня будала*; {p} robi coś niepotrzebnie, z naraże-

niem się na śmieszność, przykrość: *robić coś j. G*; do kołacza śmieje się tępo: *wyszczerza zęby / śmiać się j. G do kołacza*; do sera śmieje się bezmyślnie: *śmieje się / śmiać się j. G do sera*; śmieje się głupawo w popiele – o śmiechach w kościele: *śmieje się w kościele j. G w popiele*; stoi, nie orientując się, co trzeba robić, mówić: *stoi / stać / stanąć j. G*; czeka bezsensownie: *czeeka j. G*; cieszy się obwarzankiem: *cieszy się j. G obwarzankiem*; bezmyślnie nagrzał piwa: *nagrzał j. G piwa*; chodzi otumaniały – być skołowanym, otumanionym przez coś, z powodu czegoś: *chodzi / chodzić j. G*; skacze oszalały: *skacze j. G*; dziwi się mocno wszystkiemu: *dziwuje się j. G*; czterech głupich – wielka głupota: *mądry j. czterech głupich*; siedmiu głupich – zupełna głupota: *G j. siedem głupich*; {s} szczerzy zęby, śmieje się do maki – śmiać się bez powodu: *ceriti se / kesiti se / smijati se k. lud na brašno*; *śmieje ce k. lud na брашно*; śmieje się bez opamiętania, błazeńsko: *smijati se k. lud*; *śmiejati ce k. будала*; wrzeszczy wniebogłosy: *vikati k. lud*; patrzy obłędnie: *zleđa k. luda*; {p} *wiła* (stp. 'błazen, głupiec, dureń') {p} *morusa się: umaže się j. W*; {pr} *dureń* {p} *nosi się ze stępą tam i z powrotem: nosi się j. D ze stępą*; {r} w zadowoleniu lata z torbą: *носятся к. дурак с торбой с кем*; z ozdobną torbą lata radośnie: *носятся с кем / чем-л. к. дурак / дурень с писаной торбой*; zachowuje się nielogicznie: *вести себя к. дурак*; czeka bezsensownie: *ждать к. дурак*; cieszy się, nie może się nacieszyć czerwoną czapką²³⁷: *рад, к. дурак красной шапке*; patrzy tępo: *смотреть к. дурак*; śmieje się na pogrzebie: *смеется, к. дурак на похоронах*; {s} *głupkowaty, gapiowaty* {s} patrzy tępo: *гледі к. смушен*; leci na oślep: *лети к. смушен*; {p} *tuman* {p} staje bezmyślnie, otepiałe: *stanął j. T*; {r} *niedorozwinięty* {r} zachowuje się jak niespełna rozumu: *вести себя к. недоразвитый*; {prs} *idiot* {pr} zachowuje się nierozumnie: *zachować się j. I*; *вести себя к. идиот*; {ps} patrzy się na niego z pobażaniem: *patrzeć na kogoś j. na idiotę*; *гледати кога к. идиота*; {r} wlepia w kogoś, coś wzrok: *уставиться к. идиот*;

♦ {p} *umieć* {p} robi się wedle najwyższych swoich umiejętności – robić coś najlepiej jak można: *robić coś j. tylko umie*; każdy robi wedle swoich umiejętności: *robić coś, j. ktoś umie*; wedle umiejętności pociesza się: *pocieszaj, j. umiesz, doradzaj, j. rozumiesz*; wedle umiejętności modli się, wiedząc, że Pan Bóg modlitwę zrozumie: *niech się każdy modli, j. umie, Pan Bóg go zrozumie*; ♦ {r} *znać* {r} ktoś znający coś wcześniej odgaduje bez trudu: *к. будто знал заранее, угадал*; ♦ {p} *kunszt* {p} żywi się cudzym blaskiem – o księżycu: *sloniszko je j. żéć: Isni blaskę własnym, ksežéc zás j. kunszt: zéwi se póżeczonym*.

1.3.3. Akty wolitywne, potrzeby, dążenia

♦ {r} *wola* {r} od woli bożej zależna jest dola człowieka: *такова доля, ч. божья воля*; {prs} *chcieć* {pr} w domu można zachowywać się wedle własnego chce-

²³⁷ „Pogłos bajki”.

nia: *doma j. chcesz, u ludzi j. przystoi*; *дома к. хочу, а в людях, к. велят*; *дома* – *к. хочу, а в людях* – *к. велят*; {p} od naszego chcenia może być coś zależne: *naciągniesz, jako chcesz*; pan postępuje wedle własnej woli: *pan j. chce, ubogi j. może*; *pan jako chce, a chudзина jako może*; tłusty skacze wedle własnego chcenia – bogatemu wszystko wolno: *tłusty, jako chce, skacze*; swoim sercem można rządzić według własnego upodobania: *każdy swym sercem może tak jako chce, rządzić*; na świecie robi się według własnego chcenia: *na świecie j. kto chce*; w Polsce wolno robić wszystko, co się chce: *wolno w Polsce, jako / j. kto chce*; z panną można poczynać, jak się chce, z wdową według jej woli: *z panną j. chcesz, z wdową j. ona chce*; robi się według własnej ochoty – robić, co mu się podoba, według swego wyboru: *ktoś robi, j. chce*; mówi się według własnego chcenia: *ktoś mówi, j. chce*; {r} w domu można gderać, zrządzić według chcenia: *в своем доме к. хочу, так и ворочу*; bogaty postępuje według swojej woli: *богатому* – *к. хочется, а бедному* – *к. можется*; *богатый, к. хочет, а бедный, к. может*; bogaty czyni, robi według chcenia: *богат творит к. хочет, а убог* – *к. может*; językowi można dać upust, a rękę trzymać przy sobie: *языком, к. хочешь, а рукам воли не давай! / а руками не вороишь*; kupuje się, gdy się chce: *купить, к. хочешь, а продавать, к. можешь*; {s} według chcenia sra się: *kako htio, tako srio*; ♦ {p} *pokusa* {p} przyciąga magnetycznie – o chłopcu: *хлопец j. P*; ♦ {prs} *móc* {pr} postępujemy nie według własnej woli, lecz według danych nam możliwości: *nie / nie tak, j. chcemy, ale j. możemy*; *kiedy nie może być coś, j. chcemy, jako być może, chcijmy; не живи, к. хочется, а живи, к. можется!*; {p} robimy według swoich możliwości – ratuje się, pcha biedę poprzód siebie: *każdy orze, j. może*; żyjemy według tego, jak jest możliwe: *każdy żyje, j. może*; w przeciwieństwie do pana ubogi robi to, na co mu pozwolono: *pan j. chce, ubogi j. może*; *pan jako chce, а chudзина jako może*; każdy według swoich możliwości unika śmierci: *śmierci uchodzi każdy, j. może*; unika się czego tylko można: *unikać czegoś, j. (tylko) można*; {r} wykręcamy się od czegoś, jak możemy – robić, jak się potrafi: *изворотись к. можешь*; w przeciwieństwie do bogatego biedny postępuje nie według własnej woli, lecz tak, jak może: *богатому* – *к. хочется, а бедному* – *к. можется*; *богатый, к. хочет, а бедный* – *к. может*; ubogi czyni, robi według możliwości: *богат творит к. хочет, а убог* – *к. может*; w domu postępujemy według własnego uznania, lecz u innych, w gościach tak, jak każą: *дома / у себя, к. хочешь, а в людях / в гостях, к. велят*; sprzedaje się, gdy jest to możliwe: *купить, к. хочешь, а продавать, к. можешь*; {s} według możliwości żywimy się, a odziewamy, jak się powinno, należy: *hrani se k. možeš, а odijeva se kako valja*; ♦ {p} *musieć, mus* {p} podlega wypełnieniu, wykonaniu – o nieodzowności słuchania rozumu przez mądrego: *mądry rozumu słucha j. musu*; z musu robi się niechętnie: *robi to j. z musu*; {pr} *należy* {p} według zobligowania coś leży właściwie: *leży j. N*; {r} robi się, jak wypada: *сделать что-то к. полагается / следуем*; to, co należy, przyjmuje się naturalnie: *прини-*

мать к. должное; {ps} **trzeba** (p) postępuje się, zachowuje się, jak wypada: *postępować / zachowywać się j. T*; coś jest akuratne, należyte: *coś jest j. T*; o głupim mimo dorosłości: *wysoki do nieba, a głupi j. T*; {s} według potrzeby ubieramy się, a odżywiamy wedle możliwości: *hrani se k. možeš, a odijeva se kako valja*; {p} **przystoi** (p) zachowujemy się, jak wypada, jak przewiduje norma: *zachować się j. przystało / P*; chcąc być we czci u każdego, należy stanu swego zażywać według aprobowanego uzusu społecznego: *zażywaj stanu j. P, swego, jeśliże chcesz być we czci u każdego*; ♦ {p} **konieczność** (p) nie jest mile widziana – robić coś niechętnie: *traktować coś jako K*; {p} **kazać** (p) według nakazu się śpiewa – mówić, robić coś według czyjego nakazu: *śpiewać, j. każq*; według nakazu tańczy się: *tańczyć, j. każq*; ♦ {p} **cel** (p) jest jasno określony – o przełożonym dla wszystkich: *przełożony wszystkim j. C wystawiony*; ♦ {p} **potrzebować** (p) w niedostatku objawiają się faktycznie niewielkie potrzeby człowieka: *niedostatek pokazuje jako mało człek potrzebuje*; {p} **marzenie** (p) jest piękne: *piękny j. M*; {prs} **zamówienie** (pr) coś według niego jest takie, jakie właśnie powinno być: *coś jest j. na Z*; *что к. по заказу*; coś według niego jest dobre, właściwe – o pięknym dniu: *dzień j. na Z*; *день к. по заказу*; {s} według niego przychodzi się, działa się należyte: *doći k. naručen / naručeno*; {s} **szansa** (s) ostatniej czepiamy się kurczowo – chwycić się silnie tego, co daje jakąkolwiek nadzieję: *ухватити се за што к. за последњу шансу*.

1.3.4. Zachowanie, emocje, przeżycia, uczucia, temperament

♦ {p} **SPRAWOWAĆ SIĘ** (p) własnym sprawowaniem się kształtuje się poczucie szczęścia: *j. się kto sprawuje, takie szczęście uczuje*; sprawowanie się czyjeś jest wiernie opisywane: *j. się kto sprawuje, tak go pisz*; ♦ {p} **napaść** (p) coś obligowane nią nie jest wygodne: *robić / robi to j. z napaści*; ♦ {p} **uczucie** (p) robi się tak, jak ono radzi, podsuwa, wskazuje: *robić coś, j. dyktuje U*; ♦ {p} **miłość** (p) własna odyma bardziej niż wszelka jarzyna: *żadna jarzyna tak nie odyma j. M własna*; {p} **zachwycenie** (p) w nim ogląda się coś, patrzy na kogoś ekstatycznie: *j. w zachwyceniu oglądać / patrzeć na / spoglądać na kogoś / coś*; przyjmuje się w nim kogoś z zachwytem: *j. w zachwyceniu przyjmować kogoś, coś*; ♦ {p} **upokorzenie** (p) odczuwa się je gorzko: *odczuwać coś j. U*; {p} **pokora** (p) wilcza wydaje się zawsze: *wyda się j. wilcza P*; ♦ {p} **uosobienie** (p) odnosi do czegoś: *wglądać j. U czegoś*; ♦ {p} **poruszenie** (p) skacze nagle: *skoczył j. P*; ♦ {p} **mruk** (p) stoi, nie odzywając się: *stać j. M*; milczy: *milczy j. M*; siedzi w milczeniu – o kimś niezrozumianym, milczącym: *siedzi / siedzieć j. M*; chodzi w milczeniu: *chodzi j. M*; {p} **émuk** (gw. 'mruk, człowiek zasępiiony, ponury') (p) siedzi w milczeniu: *siedzi j. Ć*; jest milczący, zamknięty w sobie: *wgląda j. Ć*; idzie smutny: *idzie j. Ć*; {ps} **struty** (ps) chodzi nieswój – jest zmartwiony, skołatany: *chodzi / chodzić j. S*; *ућу к. омпован*; (p) czuje się markot-

nie: *czuć się j. S*; wygląda oplakanie: *wyglądać j. S*; siedzi osowiale: *siedzieć / siedzi j. S*; {p} **zwierzony** (p) zwierzony siedzi skapcianiły: *siedzi j. Z*; idzie, chodzą oklapnięty: *poszedł / chodzi j. Z*; {pr} **błądny** (pr) chodzi nieobecny duchem – być zmartwionym, skolatanym, zgnębionym: *chodzić / chodzi / włóczy się / tuła się j. B*; *ходить / кто ходит к. неприкаянный*; {p} **kołowaty** (p) chodzi odurzony – o otumaniałym, głupim: *chodzi j. K*; {p} **skolowany** (p) chodzi zamroczone – o otumanionym przez coś, z powodu czegoś: *chodzić j. S*; {p} **ogłupiały** (p) chodzi w zamroczeniu: *chodzić j. O*; ♦ {rs} **zagubiony** (rs) błąka się, chodzi zgaszony: *ходить к. потерянный*; *лутати / тумарати / ходати тамо амо к. изгубьен*; (r) jest przybity: *чувствовать себя к. потерянный*; {p} **zabłąkany** (p) włóczy się bez celu: *włóczyć się j. Z*; {r} **przybity** (r) jest, siedzi, stoi przytłoczony: *сидеть / стоять / быть к. пришибленный*; {p} **rozbity** (p) jest wyczerpany, wpółżywy – być zmęczonym, chorym: *быć / чуць się j. R*; {p} **zapływany** ('człowiek, któremu czegoś brakuje, roztargniony, półprzytomny') (p) chodzi błędny: *chodzi j. Z*; {s} **desperat** (s) stoi długo – czekać na coś długo, bez nadziei: *stajati k. očajnik*; {p} **niepyszny** (p) odchodzi zawstydzony, zmieszany, upokorzony: *odszedł j. N*; {p} **nieswój** (p) jest zmartwiony, skolowany, coś go gnębi: *chodzi / siedzi j. N*; {p} **niesłony** (p) jest ospały, oklapnięty: *chodzi j. N*; ♦ {p} **maruder** (p) wlecze się na końcu: *wlec się j. M*; {r} **człowiek nieruchliwy, ociężały** (r) dziwacznie: *причужаєт, к. сидень*; ♦ {p} **furiat** (p) jest w gniewie, w szale: *wygląda j. F*; {prs} **oszalały** (pr) krzyczy głośno: *ктоś krzyczy j. O*; *кто кричит к. ошалелый*; cieszy się niepoohamowanie: *ктоś cieszy się j. O*; *кто радуєтся к. ошалелый*; biegnie jak furiat: *ктоś biegnie j. O*; *кто бежит к. ошалелый*; (r) wścieka się: *беситься обезумевший*; zachowuje się jak szalony: *вести себя к. обезумевший*; (s) chodzi tu i tam: *ходати тамо амо к. избезумьен*; {pr} **wściekły** (pr) miota się na wszystkie strony – postępować narwanie, chaotycznie: *rzucac się / miotać się j. W*; *быть к. беешный*; biega prędko: *бег / lata j. W*; *бегать к. беешный*; (p) pracuje zaciekle, nie odrywając się: *pracować j. W*; wpada nagle: *wpadać j. W*; zrywa się gwałtownie: *zrywać się j. W*; jest wzburzony, ognisty – o mocnym bólu: *boli j. W*; (r) napada słowem lub czynem: *он напустился на меня, к. беешный*; {r} **niepoohamowany, niepowstrzymany** (r) krzyczy przeraźliwie: *кричать к. оголтелый*; {p} **zagorzały** (p) lata szbko tu i tam: *lata j. Z*; {pr} **wiercipięta, fidrygał** (gw. 'wiercipięta, fircyk, pajac') (pr) *skáká j. F*; skacze żywiołowo: *скакать к. попрыгунчик*; {r} **żwawy** (r) jest niesłychanie ruchliwy: *живой к. эсивчик*; ♦ {p} **natręt** (p) chętnie miesza się do każdej sprawy – podobnie mucha pcha się do każdej potrawy: *j. mucha nieproszona leci do potrawy, tak i N do każdej rad się miesza sprawy*; ♦ {p} **pierdoła** (p) z Gądek zmyśla wierutnie – głupi gadała: *bajesz j. P z Gądek²³⁸*; ♦ {ps} **ofiara** (p) ma wygląd cierpiętka, pokrzywdzonego: *stać / zachowywać się j. O*; (s) pada się jej łupem – paść łupem czegoś: *pasti k. żrtva koga / čęga*; ♦ {s} **żalość, smutek, żaloba** (s) siedmiokrotna

²³⁸ „Gądki – wieś koło Poznania”.

– wyglądać brzydko: *netko je ružan k. sedam žalosti*; {p} **utrapienie** {p} drze się okrutnie: *drze się j. U*; krzyczy głośno: *krzyczy j. U*; z garnuszkim jest godne politowania: *wygląda j. U z garnuszkim*; {p} **utrapiona** {p} z koszykiem biega tu i tam: *biega j. U z koszykiem*; {p} **utrapiony** {p} wrzeszczy okropnie: *wrzeszczy j. U*; {p} **utrapieniec** {p} cierpi mocno: *cierpi j. U*.

1.3.5. Wartości, postawy, nastawienia, postępowanie człowieka

♦ {p} **cnota** {p} zdobi w najwyższym stopniu: *nic tak nie zdobi j. C*; zachowanie się według jej rad popłaca: *zachowaszli się jako C radzi, gdziekolwiek będziesz, nic ci nie zawadzi*; ♦ {p} **dobry** {p} dobremu mówi się otwarcie, szczerze: *mówię mu j. komu dobremu*; ♦ {p} **miłosierdzie** {p} znajduje się w murku: *siedzi / stoi j. M w murku*²³⁹; {p} **zmiłowanie** {p} oczekuje się go – czekać na kogoś niecierpliwie, nie móc się doczekać: *wyglądać / czekać kogoś / czegoś j. zmiłowania*; {pr} **łaska** {p} o łaskę chana tatarskiego nie dba się: *stoję o to j. o chana tatarskiego łaskę*; {r} bożej wyczekuje się: *ждать чего-то к. Божьей милости*; {r} będący w nieszczęściu, odsunięty od łask {r} jest równy niewolnemu, poddanemu: *кабальный к. опальный*; ♦ {pr} **zło** {p} zła z natury nie pragnie się – traktować coś kogoś jako konieczność: *traktować / uznawać coś / kogoś j. Z / Z konieczne*; {r} konieczne wspomina się: *воспринимать что-то к. необходимое зло*; ♦ {p} **nalogi** {p} starych trudno się pozbyć – o wyleczeniu starych niemocy: *stare niemocy trudno leczyć jako i stare N*; ♦ {s} **bohater** {s} ginie chwalebnie: *нозунути к. херој*; {prs} **tchórz** {ps} postępuje strachliwie: *postąpić j. (ostatni) T; похему се / похемунути к. (последња) кукавица*; {r} jest pierzchliwy, kapitulantki: *кто-то к. последний трус*; ucieka: *сбежать к. трус*; w boju – o nierobie, próżniaku w oddziale: *лодырь в цехе, ч. трус в бою*; ♦ {p} **niepocziwy** {p} łże wierutnie: *łże j. N*; {p} **andrus** {p} zachowuje się nagannie: *zachowywać się j. A*; {r} **szelma** {r} jest chytry: *хитрый к. шельма*; ♦ {p} **zdradzający** {p} wysypia się najbezpieczniej: *nikt się bezpiecznie nie wyśpi jako ten, co zdradza*; ♦ {p} **so-wizdrzał** (stp. 'wietrznik, lekkoduch, kpiarz, nicpoń') {p} wioził matkę prędko i nieostrożnie: *wiezie j. S matkę*²⁴⁰; ♦ {s} **kurwa** {s} stara wrzeszczy, drze się przerażliwie: *derati se k. stara kurva*; ♦ {p} **fyrula, ferula** (ciesz. w prz. 'kobieta, latawica, wszędobylska') {p} jest wszędobylska, prowadzi latawiczny tryb życia: *chodzi j. F*; goni po wsi: *góni j. Fe po dziedzinie*; {p} **ziewaczka** (stp. 'kobieta wiecznie ziewająca z nudów i biegająca z tego powodu po płotkach') {p} lata ciągle po ludziach: *lata j. Z po ludziech*; {p} **odludek** {p} żyje w odosobnieniu: *żyje j. O*; ♦ {p} **neptek** (gw. miejsk. 'człek niezaradny; oferma, niedorajda, od imie-

²³⁹ „Zwrot prawdopodobnie odnosi się do figur Chrystusa Frasobliwego umieszczanych w kapliczkach lub we wnękach muru”.

²⁴⁰ „Pogłos facecji ludowej”.

nia psa') (p) leży tępo: *leżeć j. N*; {p} **cmeruń** (ciesz. 'niedołęga, leń') (p) smakuje mu bryja: *szmakuje j. cmeróniowi bryja*; ♦ {p} **chcywc** ('chciwiec') (p) nie daje niczego za darmo – o morzu: *morze je j. Ch. za darmo nick*; {p} **skąpy** (p) każdy jarmark nie jest mu miły: *każdy jarmark zły skapetu, równie jako ubogietu*; ♦ {pr} **dżentelmen** (pr) jest taktowny, rycerski – postąpić, znaleźć się, pokazać się jakimś: *zachować się / zachowywać się j. D; вести себя к. джентельмен*; ♦ {p} **goguś** (p) ubiera się, wygląda śmiesznie: *ubierać się / wyglądać j. G*; {p} **fircyk** (p) wygląda, zachowuje się niepoważnie: *wygląda / zachowywać się j. F*; {p} **dziwoląg** (p) wygląda, ubiera się dziwacznie, osobliwie: *wygląda / ubierać się j. D*; {r} **dziwolązek** (r) patrzy się na niego jak na dziwne zjawisko, z pewnym uprzedzeniem, niechęcią: *смотреть на кого к. на диковинку*; {p} **odmieniec** (p) wrzeszczy w niebogłosey: *wrzeszczy j. O*; ♦ {ps} **prostak, ordynus** (ps) zachowuje się bezceremonialnie – postąpić, znaleźć się, pokazać się jakimś, jak człowiek nieokrzesany, prostacki, prostacko: *zachować się / zachowywać się j. P; понашати се к. простак*; {r} **prostak, prowincjusz** (r) zachowuje się ordynarnie: *вести себя к. деревенщина*; {p} **gbur** (p) jest nieokrzesany, ordynamy: *zachowywać się / zachować się j. G*; {ps} **cham** (p) zachowuje się nienależycie: *zachować się / zachowywać się j. Ch*; {s} ostatni zachowuje się podle: *ponašati se к. poslednja baraba*; ♦ {p} **herdzina** (stp. 'człowiek hardy, butny, zarozumiały') (p) chodzi dumnie, wynosi się nad innych: *chodzi j. H*; {p} **odęty** (p) chodzy pysznie: *chodzi j. odynty*; ♦ {p} **przyjaźń** (p) ludzka zawsze polega na okazaniu ludzi – o końskiej sławie: *końska sława jako i P człowiecza, na okazaniu ludzi polega zawsze*; {s} **przyjaciół** (s) kocha się go – o mężu: *muža ljubi jako prijateljja, a boj ga se jako neprijateljja*; {s} **przyjaciele** (s) całują się serdecznie: *celivamo se k'o prijateljji, a toboci k'o krvnici*; {prs} **nieprzyjaciół** (p) upija się mocno: *bodaj się tak upił j. mój N*; {r} należy się go strzec: *с другом дружись, а к. недруга берегись*; obchodzi się z kimś bezceremonialnie: *неприятельски обойтись с кем, к. неприятель*; {s} należy się go bać – o mężu: *muža ljubi jako prijateljja, a boj ga se jako neprijateljja*; {s} **nieprzyjaciele** (s) odpuszcza się im winy – prośba o odpuszczenie grzechów: *oprosti nam grehove naše, k. što mi opraštamo neprijateljima našim*; {r} **wróg** (r) obchodzi się z kimś nieprzyjaźnie: *неприятельски обойтись с кем, к. враг*; należy się go bać – o niebezpieczeństwie ze strony przyjaciół: *бойся друга, к. врага*; trzeba się go wystrzegać – o koniu, o którego należy dbać, lecz jednocześnie nie dowierzać mu: *лошадь холь, корми, к. сына, а берегись, к. ворога*; złego należy się bać – bać się oszczercy: *бойся клеветника к. злого врага*; ♦ {p} **zdawać** się ('wyglądać jakoś w czyichś oczach', 'mieć pozór czegoś', 'wywoływać wrażenie czegoś') (p) wyobrażenia o czyjej głupocie nie zawsze są adekwatne: *on nie taki głupi j. się zdaje*; {r} **umyślnie** (r) często robi się coś z premedytacją, na złość: *это к. нарочно*; {p} **podobać się** (p) każdy robi według tego, jak się mu podoba: *każdy czyni, j. mu się podoba*; {r} **na przekór** (r) robić na przekór: *это к. назло*; ♦ {p} **przezywać** (p) przezywający nazywa się tak samo jak przezywany: *j. kto kogo przezywa, tak się sam nazywa*.

1.4. Wiedza o naturze świata, doświadczanie świata²⁴¹

1.4.1. Egzystencja, istnienie

♦ {p} **bycie** ⟨p⟩ chce się, aby powtarzało się, istniało to, co było ongiś: *niech będzie, j. bywało*; {ps} **istnieć** ⟨ps⟩ powszechnie zna się kondycję rzeczy: *widzieć / wiedzieć j. się rzeczy mają /stoją; vidjeti / znati kako stvari stoje / idu / teku*.

1.4.2. Trwanie

1.4.2.1. Początek i koniec

♦ {p} **skończony** ⟨p⟩ za skończoną w połowie uważa się sprawę w odpowiednim momencie przerwając: *sprawa w porę odłożona jest jakby na pół skończona*.

1.4.2.2. Czas

♦ {p} **czasy** ⟨p⟩ za dobrych brać łatwo: *bierze j. za dobrych czasów / dobre Cz*; za dobrych je się obficie: *jé j. za dobrych czasów*; za dobrych siedzi się spokojnie: *siedzi j. za dobrych czasów*; ♦ {p} **chwila** ⟨p⟩ jedna upływa szybko: *zbiec / zbiegać j. jedna Ch*; stworzenia jest dziewicza bądź chaotyczna: *taki, tak j. w chwili stworzenia*; {r} **minuta** ⟨r⟩ jedna mija szybko, zupełnie niezauważenie: *к. одна минута пролететь / пройтти*; {p} **długotrwałość** ⟨p⟩ właściwością kobiet jest mówić jak najdłużej, a słuchać jak najkrócej: *wszystkiej białej płci to służy: najkrócej słuchać, mówić j. najdłużej*; {ps} **wieczność** ⟨ps⟩ jest nieskończona – bardzo, nieskończenie długi: *długi j. W; дыг к. вечност*; {p} **zawsze** ⟨p⟩ odnosi do takiego samego wyglądu: *wyglądać j. Z*; ♦ {prs} **dzień** ⟨prs⟩ jest jasny – o czymś oczywistym: *to jasne j. Dz; светло, к. днем / в ясный день; jasno k. dan; неумо je ясно к. дан*; nie jest podobny do nocy: *podobni / podobny / podobne j. Dz do nocy; это разнотся, к. день и ночь; разликовати се / разликује се к. дан и ноћ*; ⟨ps⟩ o głodzie jest długi: *długi j. Dz o głodzie; otegnuti se k. gladan dan*; ⟨p⟩ jest weń widno: *widno j. w Dz*; w dniu stworzenia wszystko było pierwotne, dziewicze; chaotyczne: *taki, tak j. w dniu stworzenia*; ⟨r⟩ Boży jest jasny – zu-

²⁴¹ Ustyutowanie w tym miejscu kategorii uniwersalnych nie redukuje uprawomocnionej ich niezależności bytowej i odrębności w porządku świata, a tym samym zasadności wydzielenia osobnego działu, lecz jest uwytłumieniem antropocentryczności perspektywy ich oglądu, odzwierciedlanej w analizowanych jednostkach językowych. Tak więc np. kategoria czasu i jego podkategorie są tu, jak się wydaje, nie tyle same w sobie, lecz są dane „ze względu” na określone doświadczenie potoczne człowieka, np. długość tygodnia zgodnie z utrwalonym powiedzeniem *długi jak rydz i ryń, a chudy j. wypłata* jest zauważalna, znacząca, i interpretowana jako wolno mijający czas wyłożonej pracy człowieka. W zestawieniu ze skromną wypłatą długość tego, do czego się tydzień przyrównuje, wydaje się dłuższa niż zwykle, jest rozwlekła, nużąca.

pełnie jasno, oczywiste: *ясно / понятно к. божий день*; szukający dnia minionego chodzi tam i z powrotem: *ходит, к. вчерашнего дня ищет*; zmierza spieszenie ku wieczorowi: *живет, к. бы день к вечеру*; jest równy nocy: *ночь, к. день*; (s) jest dobry – o czymś bardzo dobrym: *dobar k. dobar dan; dobar je k. dobar dan y godini*; jest jasny – o blasku księżyca, widnej nocy: *mjesečina k. dan*; na trzy dni przed śmiercią wygląda się bardzo źle: *изгледати к. три дана пред смрт*; {prs} *ноч* (prs) jest odmienna od dnia: *podobni / podobny / podobne j. dzień do nocy; то рознится, к. день и ночь; разликовати се / разликује се к. дан и ноћ*; jest ciemna: *ciemny j. N; там темно к. ночью; таман к. ноћ*; jest czarna: *czarny j. N; чёрный / черен, к. ночь; црн к. ноћ*; (p) jest wybitnie, szczególnie brzydka: *brzydki j. N; bezksiężycowa jest brzydka: piękna j. bezksiężycowa N*; jest chmurna, posępna, ponura – być chmurnym, ponurym, w złym humorze: *chmurny / posepny / ponury j. N; ciemnej boimy się: бои się j. ciemnej nocy*; po świętym Michale jest coraz głębsza, ciemniejsza: *jasny j. N po świętym Michale*; noc świętego Marcina jest ciemna: *takaś biała j. N św. Marcina*; (r) jest straszna: *страшный / страшен / страшина к. ночь*; (s) jest głupia: *glup k. ноć; снажан к. stijena, a glup k. ноć*; {p} *poranek* (p) wiosenny jest wesoły: *wesół / wesoly j. P wiosenny*; {pr} *ranek* (p) jest jasny: *jasny j. R*; jest pogodny: *pogodny j. R*; jest świeży: *świeży j. R*; (r) bez słońca – o młodości bez miłości: *молодость без любви, к. утро без солнца*; {r} *rano* (r) wyznacza całą dzień: *к. утра, так и до вечера*; {p} *południe* (p) jest równoznaczne z godziną dwunastą: *to je tak dalek j. od dwunastěj do półnia*; {p} *godzina dwunasta* (p) jest równoznaczna z południem: *to je tak dalek j. od dwunastěj do półnia*; {r} *wieczór* (r) dzień do wieczora wyznacza ranek: *к. с утра, так и до вечера*; {s} *północ* (s) jest głupia – o kimś bardzo głupim: *glup k. ponoć*; jest brzydka: *ružan k. ponoć*; ♦ {s} *dziś* (s) (wydarzenia) z dnia aktualnego pamięta się, przypomina się sobie bardzo dobrze: *sjećati se k. danas*; {p} *co dzień* (p) każdy dzień jest do siebie podobny – bez zmian: *dzień j. CD*; {pr} *środa* (pr) krzywi się na piątek – patrzeć krzywym okiem: *krzywić się / skrzywić się j. Š na piątek; кочумся, к. сепеда на пятницу*; (p) na piątek jest kwaśna: *kwaśny j. Š na piątek*²⁴²; {p} *sobota* (p) krzywi się na niedzielę: *skrzywil się j. Š na niedzielę*; {p} *tydzień* (p) jest długi: *długi j. tydzień, a chudy j. wyplata*; {p} *miesiąc* (p) jest długi: *długi j. M*; pogoda wilczego miesiąca oznacza pogodę marcową: *jak w wilczym miesiącu, tak w marcu*²⁴³; {ps} *marzec* (p) od niego następuje wiosenna przemiana – o odmianie, odradzaniu k. *март mjеceу*; {p} *maj* (p) baje się w nim: *bajesz, baju, j. w maju*; {prs} *rok* (p) głodny jest chudy – o biedzie, zabiedzeniu: *chudy j. głodny R*; (s) głodny je chciwie: *jesti k. gladna godina*; głodny rozciąga się, trwa długo: *otezati se / otegnuti se / vući se / dug k. gladna godina*; srogi, surowy płacze, łka, szlocha mocno: *plakati / zaplakati se / zaplakati / rasplakati se / jecati k. lju-*

²⁴² „W środy i piątki obowiązywały dawniej pokarmy postne, najczęściej na zakwasie”.

²⁴³ „W trzy dni po świętym Marcinie, tj. 14 XI, wg rachub ludowych zaczyna się wilczy miesiąc”.

ta godina; srogi jęczy: *ječati k. ljuta godina*; nieszczęśliwy płacze, łka gorzko: *plakati / zaplakati se / zaplakati / rasplakati se / jecati k. crna godina*; nieszczęśliwy jęczy: *ječati k. crna godina*; cygański długi się: *odužilo se k. ciganska godina*; carski jest długi – o długotrwałości: *dug k. carska godina*; carski jest długi – o nocy: *dyga noh k. царева година*; {s} **roczek** {s} srogi, surowy płacze, łka, szlocha – mocno, gorzko płakać, zapłakiwać się: *plakati / zaplakati / jecati kako ljuta godinica*; {r} **lata** {r} żłobią bruzdy – o zmartwieniach: *gope, ч. годы: бороздки прокладывает*; {r} **wiek** {r} coś, czego nie ma przez wiek, nigdy nie istniało: *все вдруг пропало, к. век не бывало*; ♦ {p} **kalendarz** {p} łże wierutnie²⁴⁴: *łże j. K*; jest łgarzem: *łgarz j. sam K*; {prs} **kalejdoskop** {prs} często następują w nim zmiany: *zmieniać się / coś się zmienia j. w kalejdoskopie; что меняется к. в калейдоскопе; меняти се / нешто се мења к. у калейдоскопу*.

1.4.2.3. Pory roku

♦ {p} **wiosna** {p} jej tchnienie jest delikatne: *delikatny j. tchnienie wiosny*; jest piękna – o kobiecie: *piękna j. W i czerstwa j. zdrowie*; {pr} **lato** {p} czeka się na nie – czekać z ochotą; być ochoczym, skorym do czegoś: *czeka / czekać / iść / ja / ktoś / on na to j. na L*; przemija szybko – o młodości: *dobrze zawsze pamiętać na to: młodość nasza jako L*; jest dobre: *dobry j. L*; {r} głodne przeciąga się: *протянулось, к. голодное лето*; jest najcieplejsze – o niedostatecznie ciepłym: *тепло, да не к. лето: добра, да не к. маму*; {p} **latko** {p} jest miłe, przyjemne – o pannie skromnie, ale czysto i schludnie ubranej: *chodzi j. L*; {p} **jesień** {p} obfituje w błoto: *trudno o to j. jesienią o błoto*; {s} **zima** {s} napada na gołego człowieka: *навалио к. зима на гола човека*.

1.4.2.4. Wiek człowieka

♦ {p} **młody** {p} jest energiczny, porywczy: *кто з / за млоду ходи j. stary, na starość skacze j. M*; {p} **starszy** {p} ktoś, chcąc pozyskać żonę, winien być takim w relacji do niej: *женie jako S, słudze jako pan, poddanym jako mistrz, zawsze masz się pokazać, chceszli ich powoli mieć*; {p} **mający dwa lata** {p} plecie nierozumnie: *plecie, jakby mu było dwie lecie*; {p} **mający trzy lata** {p} plecie bez sensu: *plecie, jakby mu było trzy lecie*; {p} **mający sto lat** {p} lezie, powłócząc nogami: *leżć, jakby miał sto lat*; {p} **stary** {p} jest ostrożny, zachowawczy: *кто з / за млоду ходи j. S, na starość skacze j. młody*; robi z doświadczeniem, w sposób zautomatyzowany: *robić coś / robi to j. S*; gra wprawnie: *gra j. S*; jest poważny: *być poważnym j. S*; mówi mądrze: *mówi j. S*; myśli dobrze, dojrzałe: *myśleć j. S*; patrzy dojrzałe, wnikliwie: *patrzeć j. S*; (alkohol) pije wprawnie: *pić (alkohol) j. S*; wygląda poważnie: *wyglądać j. S*; {r} **starzec** {r} pracuje mało: *есть, к. молодец, а работает, к. старец*.

²⁴⁴ „Kalendarze ludowe miały mnóstwo baśni i kłamstw w przepowiedniach”.

1.4.3. Los, bieg zdarzeń

♦ {p} **pleść się** (p) układające się z ledwością jest bezowocne, daremne: *wszystko próżność na świecie, co się leda jako plecie*; ♦ {pr} **przychodzić** (pr) coś odchodzi na wzór przychodzenia: *j. przyszło, tak poszło; k. пришло, так и ушло / прошло*.

1.4.3.1. Powodzenie, niepowodzenie

♦ {ps} **szczęście, powodzenie, pomyślność** (p) przed chwałą – o śmiałości przed szczęściem: *śmiałość przed szczęściem, j. Sz przed chwałą*; ♦ {pr} **nieszczęście** (p) jest brzydkie – wybitnie, szczególnie brzydki: *ktoś, coś wygląda / jest brzydki j. N; ktoś / coś wygląda j. N*; jest złe: *zły j. N*; półtora nieszczęścia jest wyjątkowo szpetne, paskudne – ktoś lub coś wygląda bardzo źle, brzydko, wywołuje czyjeś niezadowolenie: *ktoś, coś wygląda / jest brzydki j. półtora nieszczęścia; ktoś / coś wygląda / wyglądać j. półtora nieszczęścia; półtora nieszczęścia nadyma się: nadął / nadyma się / odął się j. półtora nieszczęścia; półtora nieszczęścia zaindycza się: zaindyczył się j. półtora nieszczęścia; półtora nieszczęścia – wykrzywiać się: skrzywił się j. półtora nieszczęścia; półtora nieszczęścia rozpiera się: rozparł się j. półtora nieszczęścia; półtora nieszczęścia nie jest tłuste – być wymizerowanym: tłusty j. półtora nieszczęścia; półtora nieszczęścia jest przemoknięte do cna: zmoknąć j. półtora nieszczęścia; dwa nieszczęścia wloką się: wlecz się j. dwa nieszczęścia; kupa nieszczęścia – leżć byle jak: lezie j. kupa nieszczęścia; kupa nieszczęścia – stać bezradnie: stoi j. kupa nieszczęścia; wielkie – o gorącu: gorąco j. wielkie N; wielkie – o mrozie: mróz j. wielkie N; chodzi nieporządnie: chodzi to j. N; siedzi byle jak: siedzi j. N; od nieszczęścia ucieka się: uciekać j. od nieszczęścia; jest przemoknięte: zmoknąć j. N; {r} trzydzieści trzy nieszczęścia są oplakane – wyglądać bardzo nieszczęśliwie, być zabiedzonym: *быть к. тридцать три несчастья*; {rs} **bieda** ('trudna, przykra sytuacja'; 'nieszczęście, kłopoty, tarapaty') (r) nasza w przeciwieństwie do innych ludzi nie jest darowana: *наша беда – не к. людская; наша беда не к. людская*; {s} w braku czegoś lepszego, w ostateczności pracuje się byle jak: *raditi k. od bede*; ♦ {s} **brzemie** (s) ciąży boleśnie – ciążyć komuś: *надати / нутискувати коза к. терет*.*

1.4.4. Czynności i stany właściwe z natury oraz wynikające z działania czynnika zewnętrznego²⁴⁵

♦ {ps} **pałi**ć, **zapalić** (p) od czegoś palącego się ucieka się pospiesznie: *ucieka, jakby się paliło*; krzyczy się na widok czegoś palącego się: *krzyczy jakby się paliło*;

²⁴⁵ Nazywane czasownikiem, imiesłowem przymiotnikowym biernym niektórych czasowników bądź rzeczownikiem odczasownikowym. Mieszczą się tu nazwy, które nie wiążą się jednoznacznie z określonymi elementami konkretnych pól zakresowych.

zapala się pędkiem – o pośpiechu do ślubu, zamażpójścia: *do ślubu za mąż, j. zapalił, a po ślubie, jakby w pysk dał*; {s} palenie się pod stopami – pośpieszność: *жюри се к. да му гори под петамата*; {p} **opalić, osmalić** {p} opalenie, osmalenie piórka jest łatwe – łączyć bez trudu, bez żenady: *kłamać j. piórko opalił; łże j. piórko osmalił*; opalenie pióra przebiega szybko, sprawnie: *jakby / j. piórko opalił*; {p} **podsmalony** {p} biega niespokojnie: *biega j. P*; {p} **spalić** {p} spaliwszy kilka, siedem, dziesięć, sto wsi, jest ponury, nachmurzony – o kimś ponurym, bojącym się: *jakby dziesięć wsi spalić; jakby kilka / siedem wsi spalił; ktoś wygląda, jakby siedem wsi spalił*; *wygląda j. ten, co siedem wsi spalił*; spalający siedem, sto wsi patrzy strasznie: *patrzy, jakby siedem / sto wsi spalił*; {p} **spalenie** {p} zostają po nim zgłiszczą: *coś jest / wygląda j. po spaleniu*; ♦ {r} **zawalać się** {r} zawalaniu się czegoś towarzyszy hałas, stuk: *шум / стук, к. бы от обрыуиен чего*; ♦ {prs} **ulać, ulany** {prs} coś ulane leży na kimś dobrze – być doskonale dopasowanym, dobrze przylegać: *pasować / pasuje / coś leży na kimś j. ulał; что сидит к. влитое; как / словно / точно влитой сидит; stajati / pristajati k. saliven*; {ps} coś ulane jest kształtne, proporcjonalne – o dobrze leżącym płaszczu: *plaszcz leży / pasuje j. ulał; каным стои к. саливен*; coś ulane jest kształtne, proporcjonalne – o dobrze leżącym ubraniu: *ubranie leży na kimś / jest / pasuje na kogoś j. ulał / ulane; ubranie leży na kimś dobrze / doskonale j. ulał; coś leży na kimś j. ulano; одело стои / стои на коме добро, к. саливено*; {p} coś ulane dla kogoś jest akurat, w sam raz: *coś jest j. ulał dla kogoś; coś ulane jest odpowiednie – o kimś dla kogoś: ktoś jest j. ulał dla kogoś*; coś ulane jest harmonijne – o kibici: *kibici j. ulana*; coś ulane jest harmonijne, kształtne – o toczonych ramionach: *ramiona j. ulane*; coś ulane jest proporcjonalne, kształtne – o dobrze dopasowanej, zgrabnie leżącej sukni: *suknia j. ulana*; coś ulane jest kształtne – o zgrabnym, dorodnym chłopcu: *chłopiec j. U*; coś ulane jest kształtne – o dobrze zbudowanym chłopie: *chłop w chłopa j. ulani*; {s} **zalaný** {s} milczy uparcie: *šutjeti k. zaliven; hymamu k. zaliven*; {s} **nalany** {s} jest jedrny, świeży: *biti k. naliven*; ♦ {p} **utoczony** {p} utoczona figura jest kształtna, foremna – o osobie bardzo zgrabnej, o kształtach zaokrąglonych: *figura j. utoczona*; coś utoczone ma harmonijne kształty – o zgrabnej szyi: *szyja j. utoczona*; coś utoczone ma harmonijne kształty – o kształtnych ramionach: *ramiona j. utoczone*; coś utoczone ma harmonijne kształty – o ładnych, zgrabnych rękach: *ręce j. utoczone*; ♦ {r} **oblupany** {r} oblupanego, oblupana, oblupanych zna się, poznaje się bardzo dobrze: *znать / изучит кого к. облупленного / облупленную / облупленных*; ♦ {r} **uderzanie** {r} od niego jest zależne odezwanie: *каково стукнеш, таково и отзовется*; {r} **cięty, krojony** {r} krzyczy rozdzierająco: *кричим / орем / воум / воумь к. резаный*; ♦ {ps} **kluty** {p} ukluty czymś zrywa się, wstrząsa się: *jakby go / ją coś uklulo drgnął / wstrząsnął się / zerwał się*; {s} kluty wrzeszczy, krzyczy, drze się na całe gardło: *viče / kriči / dere se netko k. da go kolju*; ♦ {pr} **przykleić, przyklejony** {pr} przyklejony siedzi, nie poruszając się: *siadł, jakby go kto przykleił; сидеть к. приклеенный*; {r} przyklejony stoi nieporuszenie: *стоять / быть к. приклеенный*; ♦ {p} **urwany** {p} urwany – o kimś komu opadają spodnie: *chodzi, jakby był U*; {p} **wkuty** {p} stoi nieruchomo: *stać / stanąć j. W*.

1.4.5. Tajemnica

- ♦ {p} **sekret** {p} ciąży okrutnie: *nic tak nie ciąży j. S.*

1.4.6. Normy etyczne

- ♦ {p} **sumienie** {p} mówi się według jego nakazu: *mówcie, j. wam S dyktuje*; robi się tak, jak ono radzi, podsuwa, wskazuje: *robić coś j. dyktuje S; róbcie, j. wam S dyktuje*; {p} **wyrzut sumienia** {p} chodzi za człowiekiem: *chodzi za nim j. WS*;
♦ {p} **cenzurowane** {p} ogranicza działanie – być skrupowanym: *być / czuć się / siedzieć / siedzi j. na cenzurowanym*.

1.4.7. Kolory

- ♦ {p} **czerń** {p} różni się od białego: *różni się j. czarne od białego*; {r} **czerwień** {r} działa silnie na byka: *действует на кого к. на быка красное*; {r} **lazar** {r} jest ciemnoniebieski, siny: *синий к. лазурь*.

1.4.8. Zapachy

- ♦ {p} **swąd** {p} ciągnie się: *ciągnie się j. S.*

1.4.9. Dźwięk

- ♦ {pr} **echo** {pr} jest powtórzeniem dźwięku – powtarzać coś wiernie: *powtarzać / wiórować j. E; повторять / повторять что-л. / вторить / отзываться к. эхо*; ♦ {r} **bicie dzwonów na alarm** {r} jest głośne, przeraźliwe – o głosie: *у него голос к. набат*.

1.4.10. Rozmiar

- ♦ {ps} **długi** {ps} upada się na całą długość – upaść całym ciałem, przewrócić się gwałtownie, nagle: *upaść / upadać / zwałił się / ktoś wali się j. D; paść j. D (na ziemię); padne / tresne / opruży se netko kako je dug i širok*; leży się całą długością: *legł / leży / wyciągnąć się j. D; leży netko kako je dug i širok*; {p} do czyichś stóp pada się w największym uniżeniu: *paść / przypaść / runąć j. D komuś do stóp / do czyich stóp*; pokazuje się cały język: *pokazać język j. D*; {ps} sze-

roki, szeroko ⟨p⟩ otwierać szeroko drzwi – otwierać coś na całą szerokość; tyle, na ile się da: *otworzyć drzwi j. Sze*; ⟨s⟩ upada się na całą szerokość – upaść (na ziemię) całym ciałem; przewrócić się gwałtownie, nagle: *padne / tresne / opruži se netko kako je dug i širok*; leży się całą długością: *leži netko kako je dug i širok*; ♦ ⟨p⟩ mila ⟨p⟩ wołyńska jest długa: *długi j. M wołyńska*; ⟨r⟩ wiorsta ⟨r⟩ kołomieńska jest długa: *длинный к. коломенская верста*; ⟨r⟩ arszyn ⟨r⟩ połknąwszy go, jest się sztywnym: *словно / к. аришин проглотил кто*.

1.4.11. Ciężar i miara

♦ ⟨r⟩ CIEŻAR ⟨r⟩ ciąży okrutnie: *это висит на нём к. груз*; wkłada się go na siebie: *взвалить на себя какую-л. обузу*; ⟨p⟩ balast ⟨p⟩ niepotrzebny ciąży okrutnie: *odczuwać coś jako (niepotrzebny) B*; ♦ ⟨p⟩ korzec ⟨p⟩ w korcu maku dobiera się zgodnie – bardzo do siebie pasować, dobrze się dobrać: *dobrali się j. w korcu maku*; korzec maku – wyszukiwać swojego pokrewieństwa: *wybiera j. w korcu maku pokrewieństwo swoje*; ⟨p⟩ półkorcówka ⟨p⟩ odnosi do łba – mieć dużo kłopotów, zmartwień: *mieć łeb j. P*; ⟨p⟩ wiertelik (stp. 'dawna miara na zboże, przeważnie ćwierć korca') ⟨p⟩ odnosi do wielkości głowy: *má głowę jako wiertelik*; ♦ ⟨r⟩ tona ⟨r⟩ podmieniony nią jest niezwykle ciężki: *кого-л. как / будто / к. будто / слово, тонне подменили*; ⟨p⟩ funt ⟨p⟩ mający funty u dupy idzie ciężko: *idzie, jakby miał funty u dupy*.

1.4.12. Ilość

♦ ⟨ps⟩ coś ⟨p⟩ waży się w misie – puszy się, pyszni się: *waży się j. coś na misie*; nie wie się, z czego się ktoś kokoszy: *kokoszy się z tego, j. nie wiem z czego*; nie wie się, z czym się ktoś kryje: *kryje się z tym, j. nie wiem z czym*; ⟨s⟩ coś bierze się za coś: *примати умю к. умю*; ⟨ps⟩ nic ⟨p⟩ odniesienie do małego znaczenia jednego człowieka: *jeden jako N*; nic na świecie – bardzo kochać: *kochać j. N w świecie*; ⟨s⟩ odnosi do szybko mijającego roku: *лета данци к. пујека, а зодишта к. ништа*; ⟨p⟩ ćwierć ⟨p⟩ będący o trzy ćwierci od śmierci wygląda mizernie: *być / wyglądać j. trzy ćwierci od śmierci*; stanowi czwartą część całości – o łbie: *łeb j. Ć*; ⟨prs⟩ jeden ⟨pr⟩ powstaje się co do jednego – wszyscy bez wyjątku: *powstali j. J; встать к. один*; ⟨p⟩ dodane do stu – o czymś pewnym, bezwarunkowym, prostym: *to je j. sto a jedyn*; ⟨r⟩ robi coś na równi wszystkim: *все / сделать что-то все к. один / одна*; ⟨s⟩ jedynka nie jest złożona: *сложно, к. jedan*; jest ułożony, harmonijny – być w wielkiej zgodzie, jednomyślności, harmonii: *složni / jednodušni к. jedan*; ⟨prs⟩ dwa ⟨prs⟩ dwa dodane do dwóch, dwa pomnożone przez dwa daje zawsze cztery – o czymś pewnym, bezwarunkowym, prostym: *пewne / jasne / oczywiste / rzecz oczywista j. D razy D jest cztery / j. D a D jest cztery*; *ясно / это просто, к. дважды два четыре*;

к. дважды два – четыре верно; ясно je / to je k. dva i dva četiri; k. dva i dva četiri sigurno / svakako / pouzdano; сигурно, к. дваным два четури; {p} złożony we dwoje – zginać się, kłaniać się nisko: złożyć się / składać się j. we D; dwa i dwa daje cztery – o czymś prawdziwym: prawda j. D razy D cztery / j. D a D cztery; {s} dziewięć {s} dziewiątego w pługu nie trzyma się – nie przypisywać komuś żadnej ważności: drżati koga k. devetog u plugu; ♦ {p} kopa {p} bez dwóch złotych jest niepełna – o szlachcicu bez chłopca: szlachcic bez chłopca j. bez dwóch złotych K; {p} sto {p} do stu dodana jedynka – tyle, co jak dwa razy dwa: to je j. sto a jedyn; {p} milion {p} ktoś, za kim się milion toczy, idzie dumnie: idzie, jakby sie milijun za nim kuloł; ktoś, za kim wiozą milion, poczy-na sobie na całego: on se tak poczyná, jakby M za nim wieźli.

1.4.13. Kolejność, szyk, uformowanie

- ♦ {s} **pierwszy** {s} kończy najwcześniej: *završiti k. prvi*; {s} **drugi** {s} kończy po drugim: *završiti k. drugi*; {s} **ostatni** {s} kończy najpóźniej: *završiti k. poslednji*; ♦ {p} **lecieć** {p} bierze się, kupuje po kolei, nie wybierając: *brać / kupować j. leci*;
- ♦ {r} **szereg** {r} stoi się w nim równo: *стоять / стоять прямо к. в строю*.

1.4.14. Jakość

- ♦ {p} **najlepiej** {p} z innymi chce się być w jak najlepszych stosunkach: *być z kimś j. N; chce się osiągnąć, zrealizować coś jak najlepiej: चाहिए j. N, a przestań na tym, co być może*.

1.4.15. Kształt, forma, budowa

- ♦ {pr} **dziura** {p} w łódce, czólnie nie jest potrzebna: *potrzebny j. Dz w łódce / czólnie; w moście zbędna: potrzebny j. Dz w moście; w bucie jest zbyteczna: potrzebny j. Dz w bucie; pije dużo: pije j. Dz; {r} w czarną wpada się – rygnąć gdzieś: проваливаться / провалиться / ухаться / ухнуться к. в чёрную дыру; {r} **dziurka** {r} w głowie nie jest potrzebna: нужен к. дырка в голове / в голову; {p} **dół** {p} po kartoflach nie jest wielki – o mądrości chłopca: *to chłop głębokiej mądrości j. D po kartoflach; {r} **jama** {r} wszystko wrzuca się w nią: на меня, ч. в яму: все валится; wpada się w nią głową: попал к. в яму головою; {p} **rów** {p} wpadłszy weń ginie się – o miłości: *miłość jest gdyby R: kto w nią wpadł, bywaj zdrów; wpadłszy weń, ginie się – o zazdrości: zazdrość jest gdyby rów: kto w nią wpadł, bywaj zdrów; {p} **przykopa** (przekopa, stp., gw. 'rów od-***

prowadzający wodę, nasyp z wykopanego rowu, wał ziemny') ⟨p⟩ ani nie gryzie, ani nie kopie – wyrażenie pijackie: *nie gryzie, nie kopie, ni ma j. w przikopie*; ⟨p⟩ **dno** ⟨p⟩ bez dna – jeść bez umiaru: *jé, jakby dna nie miał*; ⟨r⟩ **szczelina** ⟨r⟩ chłonie wszystko: *быть / испать к. прова*; ginie się w niej: *к. в прову исчезать*; ⟨p⟩ **szpara** ⟨p⟩ jest wąska: *wąski j. Sz*; ⟨pr⟩ **szparka** ⟨p⟩ jest bardzo wąska: *wąski j. Sz*; ⟨r⟩ jest wążutka – o oczach: *у кого-л. глаза к. щёлки*;

♦ ⟨prs⟩ **bańka** ⟨pr⟩ mydlana pęka gwałtownie – rozwiewać się, ulatywać, zniknąć szybko: *pękło / pryskać / prysnąć j. B mydlana; лопнуть / лопнуло / лопнет / лопнул к. мыльный пузырь*; znika momentalnie: *znikać / zniknąć / zginąć / znikło j. B mydlana; пропал к. мыльный пузырь*; ⟨ps⟩ na wodzie pęka natychmiast: *pękać j. bańki na wodzie; распрскивати се к. мехури на воду*; ⟨p⟩ na wodzie jest nietrwała – o człowieku: *zniknął / człowiek jest j. B na wodzie*; na wodzie ginie szybko i bezpowrotnie – o szczęściu: *prysło szczęście j. B na wodzie*; ⟨r⟩ jest okraglutka, pulchniutka: *пухлый / круглый к. пузырь*; wyskakuje gwałtownie: *вскочил, к. волдырь*; deszczowa pojawia się szybko: *вскочил, к. дождевой пузырь*; *вскочил, к. пузырь от дождя*; deszczowa pęka natychmiast: *лопнул / пропал, к. волдырь на воде*; pojawia się i pęka momentalnie – o faworycie, chwilowym władcy: *временник, ч. пузырь: вскочит и лопнет*; ⟨ps⟩ **bańki** ⟨ps⟩ mydlane pękają w mgnieniu oka: *pękać / prysnieć / prysły j. B mydlane; распрскивати се к. мехури од сапунице*; ♦ ⟨ps⟩ **pęcherz** ⟨ps⟩ nadyma się, nabrzmięwa: *nadyma się j. P; отећи / надуть се к. мехур*; ♦ ⟨ps⟩ **balon** ⟨ps⟩ jest nadęty, nabrzmięty: *надёты / выдёты j. B; издувати се к. балон*; *надувен к. балон*; ⟨p⟩ **pacharzina** (ciesz. 'pęcherz') ⟨p⟩ nadmuchana – o nabrzmiętym, nalanym pysku: *mosz pysk, jakby pacharzine nadmuchol*; ⟨pr⟩ **kula** ⟨p⟩ toczy się z łatwością: *toczyć się / toczy się j. K*; ⟨r⟩ jest okrągła: *круглый к. шар*; ⟨p⟩ **kule** ⟨p⟩ toczące kule – mówić gładko, płynnie: *gada, j. gdyby K toczył*; ⟨r⟩ **kulka** ⟨r⟩ jest okrągła – o głowie: *голова к. шарик*; ♦ ⟨p⟩ **okrąg** ⟨p⟩ jest duży, wielki: *duży / wielki j. O*; ⟨r⟩ **krag** ⟨r⟩ zaczarowany – granica nie do przebycia: *это к. заколдованный круг*; ⟨r⟩ **kolo** ⟨r⟩ chodzenie wokół niego – nie ma początku ani końca: *ходит, к. вокруг кольца*; ♦ ⟨pr⟩ **pałak** ⟨pr⟩ nie jest prosty – o czymś łukowato wygiętym: *prosty j. P; прям / прямо / право, к. дуга*; ⟨r⟩ jest wygięty – o nogach: *ноги к. дуги*; ♦ ⟨s⟩ **róg** ⟨s⟩ w worku nie zgadzają się – nie zgadzać się, kłócić się, nie móc pracować razem: *slagati se / bočiti se к. rogovu u vreći / drżaku*; ⟨p⟩ **rąbek** ⟨p⟩ wywinąć z niego – udawać się, zrobić coś bardzo szybko, gładko: *wywijać się / wywinąć się j. z rąbka*; ♦ ⟨r⟩ **serpentina** ⟨r⟩ jest skręcona – o wijącej się drodze: *дорога к. серпантин*.

1.4.16. Miejsce

♦ ⟨p⟩ **tam** ⟨p⟩ ktoś, będąc tam, jest pewien tego, co mówi: *prawi jakby T był*; ⟨p⟩ **wszędzie** ⟨p⟩ coś będące wszędzie jest wyznacznikiem dla konkretnego miejsca: *niech tak będzie j. W*.

1.4.17. Stan

♦ {pr} mokry (p) mokre nie pali się, tli się – nieprędko: *prędko j. mokre, gdy tleje*; mokre nie pali się – o robocie: *robi, j. mokre pali się*; (r) jest równy pijanemu – po wyschnięciu jest w porządku: *пьяный, ч. мокрый: к. высох, так и готов*; {s} zmokły, zmoczony (s) jest osowiały, kawęka: *покуньен, к. покисао*; odchodzi szybko: *отуһи к. покисао*.

1.4.18. Temperatura

♦ {r} ciepło (r) zimowe jest niepewne – o złudnym dobru kobiety lub mężczyzny: *мужнее / женино добро, к. зимнее тепло*.

2. Organizacja społeczna życia człowieka

2.1. Stosunki między ludźmi

2.1.1. Pokrewieństwo, powinowactwo

2.1.1.1. Rodzina

♦ {pr} żona (p) jest świeża – o człowieku, o jego twarzy, ustach, cerze: bardzo młody, czerstwy: *świeży j. Ż; Lota zamieniona została w słup soli: obrócić się / zamienić się w słup soli j. Ż Lota*; (r) żonę sąsiada zbywamy – pozbyć się biedy: *сбыл беду, к. соседову жену*; żonę popa zbywamy – pozbyć się biedy: *сбыл беду, к. попову жену*; trudno bez niej żyć – o braku szpady: *без ипаги, ч. без жены*; trudno bez niej żyć – o braku karabinu, strzelby: *без ружья, ч. без жены*; bez ranca, ch. bez matery; {r} mąż (r) o uwolnieniu się od niego myśli żona: *муж – к. бы хлеба нажить, жена – к. бы мужа избыть*; ♦ {s} rodzic (s) jest dobry – o żywicielu, chlebobdawcy: *хранитель je к. и родитель*; {r} rodzice (r) nie zachowując się jak wszyscy, nie umrzemy jako rodzice: *живем не к. люди, умрем не к. родители*; ♦ {prs} matka (prs) rodzi (dziecko) nagle – być gołym, biegać na golasa: *голы / так / taki j. go M urodziła; taki j. go M zrodziła; в чем к. мать родила; гол к. od majke roden*; (pr) rodzoną kocha się: *кочать когоś j. родzoną matkę; любить к. родную мать*; (ps) jest dobra: *быć j. M; бити к. majka*; (rs) jest opiekuńcza – zajmować się kimś troskliwie: *заботиться о ком-то к. мать; бити коме / старати се о коме к. majka*; (p) u pani matki za piecem jest dobrze: *добре j. u pani matki за piecem*; bezmyślnie powtarza się za nią pacierz – powtarzać coś dokładnie, biernie, bezmyślnie, bez własnej inwencji; naśladować coś bezmyślnie: *klepie / mówi / powta-*

rząć / powtarzać coś j. za panią matką pacierz; boleśnie, dozgonnie oplakuje stratę jedynaka: *jako M płacze jedynaka*; dzieci bywają doń podobne – o wielkim podobieństwie: *jakby z matki zdjął skórę*; zrodzeni z jednej matki kochają się wzajemnie: *kochają się, jakby ich jedna M zrodziła*; poucza: *prawi j. M*; o rodzoną targuje się zawzięcie: *targuje się j. o rodzoną matkę*; rodzona jest ostoją – o własnej chatce: *swoja chatka j. rodzona M*; ktoś, kto ją wczoraj pochował wygląda mizernie: *wygląda, j. gdyby wczoraj ojca i matkę pochował*; {r} ukochaną strzeże się – strzec, ochraniać rodzimą ziemię: *береги землю родимую, к. мать любилиую*; jest zupełnie podobna do córki: *точка в точку, к. мать в дочку, точь-в-точь, к. мать в дочь*; jej postanowienia respektuje się od samego początku: *пускай будет по-старому, к. мать поставила*; rodzona troszczy się bardzo o każdego: *заботиться о ком-то к. мать родная*; jest najlepsza – o kimś mniej dobrym: *тепло, да не к. лето; добра, да не к. мати*; trudno wyobrazić sobie bez niej życie – o potrzebie plecaka, tornistra: *без рюкзак, ч. без жены; без ранца, ч. без матери*; {s} nie raduje się martwym synem – o rozdzierającym bólu: *весели ка' и мати мртву сину*; upija się: *napiti se / opiti se k. majka*; jest pijana – być zalanym w pestkę: *трепштен / пujan к. майка*; cygańska nie jest biała: *бијели се к. и Циганска майка*; troskliwie opiekuje się dzieckiem: *лебди око њега к. мати око њетема*; szczególnie troskliwie pielęgnuje jedynaka: *његује за к. майка јединца*; {r} **matuch-na** {r} u niej za pazuchą jest bardzo dobrze: *к. у матушки за пазушкою*; pod jej opiekuńczymi skrzydłami jest bezpiecznie: *к. у матушки под крылышком*; jest najmiłszym przyjacielem: *нет такого дружка, к. родная матушка*; rodzona nikogo nie obrazi, nie skrzywdzi – o słońcu: *солнце, к. родная матушка, никогда не обидит*; {pr} **macocha** {pr} pasierba czesze bez uczucia: *czesze j. M; чешет, ч. мачеха пасынка*; {r} **świekra** {r} gderze, zrzędzi na synową: *брюзжит, к. свекровь на невестку*; ♦ {prs} **ojciec** {prs} (rodzonego) kocha się: *kochać kogoś j. ojca / rodzonego ojca; любить к. отца родного; волеи кога к. оца*; {ps} szanuje się go: *szanować kogoś j. ojca; поштовати кога к. оца*; {p} kochanie go – miara wielkości człowieka: *nie ten wielki, co się go ludzie obawiają, lecz ten, którego wszyscy j. ojca kochają*; po utopionym w kapolce beczy się – beczeć bez powodu: *beczy, jakby sie mu O w kapolce utopił*; ktoś, kto go wczoraj pochował, wygląda mizernie: *wygląda, j. gdyby wczoraj ojca i matkę pochował*; {r} rodzony jest oparciem: *держись, к. за родного отца!*; jest tak dobry dla dzieci, jak Bóg dla ludzi: *к. бог до людей, так отец до детей*; do niego jest podobny syn: *родила молодца, такого, к. отца*; rodzony jest bardzo dobry, troskliwy – o przełożonym wobec podwładnych: *начальник должен быть подчиненному, к. родной отец*; {s} z synem rozmawia umiętnie: *razgovarati k. otac sa sinom*; {p} **papa** {p} bywa się do niego zupełnie podobnym: *oczko w oczko j. P*; ♦ {p} **ciotka** {p} żydowska jest porządna: *porządny j. żyдowska C*; ♦ {pr} **córka** {pr} rodzoną kocha się: *kochać kogoś j. rodzoną córkę; любить к. родную дочь*; {p} własną przyjmuje się serdecznie – potraktować kogoś jak członka rodziny: *przyjąć kogoś j. córkę*; {r} jest podobna do matki: *точка*

в точку, к. мать в дочку; {prs} **syn** {prs} rodzzonego, własnego kocha się: *kochać kogoś j. rodzzonego syna*; любить к. сына родного; волеми к. рођеног сина; {p} własnego przyjmuje się z otwartym sercem – potraktować kogoś jak członka rodziny: *przyjąć kogo j. сына*; {r} karmi się go dobrze – o koniu: *лошадь холь, корми к. сына, а берегись к. ворожа / к. вора*; ♦ {prs} **siostra** {prs} żyje z bratem w zgodzie: *żyć j. brat z siostrą*; *живым, к. брат с сестрой*; *živjeti k. brat i sestra*; {p} **siostry** {p} kochają się: *kochają się j. S*; *rodzone kochają się: kochają się j. S rodzone*; dwie z Pragi są do siebie podobne: *podobni j. две S z Pragi*; {prs} **brat** {prs} z siostrą żyje w zgodzie, miłości: *żyć j. B z siostrą*; *живым, к. брат с сестрой*; *živjeti k. brat i sestra*; {p} rodzzonego kocha się: *kochać kogoś j. rodzzonego brata*; traktuje się go dobrze: *traktować kogoś j. brata*; {r} żyje w przyjaźni, lecz rozlicza się skrupulatnie: *живи ч. брат, а торгујся к. жиди*; żyje się z nim w przyjaźni – o pracy łopata: *дружис с лопатой, к. с братом*; {s} kocha się go szczerze: *voljeti koga k. brata*; {prs} **bracia** {pr} ich miłość winna być oddzielana od rozrachunku: *kochajmy się j. B, rachujmy się j. Żydzi / а liczmy się j. Żydзи*; *но живем, к. братья, посчитаемся, к. жиды*; {ps} żyją w zgodzie, rozumieją się dobrze: *kochać się / żyć z kimś j. brat z bratem*; *kochają się j. B / B rodzeni*; *kochają się j. B, żrą się j. psi*; *živjeti k. bracia*; ściskają się serdecznie: *ściskali się j. B*; *зрлили су се к. браћа*; {p} są do siebie podobni: *podobni j. B*; {s} z sądu wracają zgodnie: *do суда к. кривца, а од суда к. браћа*; ♦ {prs} **dziecko, dzieciak, dziecko** {prs} cieszy się nieopamiętanie, żywiołowo, spontanicznie: *cieszy się / cieszyć się / weseli się j. D*; *радоваться / радоваться чему-то к. ребёнок*; *он, к. ребенок, запрыгал от радости*; *радовати се к. (мало) дете*; zachowuje się nierozsądnie, lekkomyślnie: *zachowywać się j. D*; *быть к. ребёнок*; *понашати се / понаша се баš к. дете / дијете*; *бити к. дете*; *бити неозбиљан / понашати се к. дете*; obchodzi się z nim delikatnie, traktuje się je jak najlepiej: *obchodzić się z kimś j. z dzieckiem*; *traktować kogoś j. D*; *обрацати се к ем-то к. с малым ребёнком*; *односити се / понашати се према коме к. према детету*; *ћка, szlocha mocno żywiołowo, nie ukrywając tego: плакаć j. D*; *плакаć / плаче / szlochać j. D*; *плакать к. (маленький) ребёнок*; *јецати / плакати к. дијете*; *ридати / плакати к. дете*; {pr} swoje przyjmuje się serdecznie, życzliwie – potraktować kogoś jak swoje dziecko, jak członka rodziny, przyjąć kogoś do rodziny: *przyjąć kogoś j. swoje D*; *принять кого к. своего ребенка*; {ps} śpi spokojnie, cicho, beztrudnie: *śpi / spać j. D*; *спавати к. дете*; jest naiwne: *naivny j. D*; *наиван к. дете*; *бити наиван к. мало дете*; {rs} jest bezradne, bezbronne: *беспомощный, к. ребёнок*; *беспомощан к. дете*; {p} jest posłuszne: *poslušny j. D*; jest pokorne: *pokorny j. D*; bawi się ciągle: *bawić się j. D*; *мамчыне чова się: чова się j. мамчыне / татисыне D*; *о macoszyne nie dba się: dba o niego j. o macoszyne D*; *о własne dba się najbardziej: kochać j. własne D*; *bywa odmienne, nieprzewidywalne – o karcie: z kartą j. D*; *cygańskie jest hartowne: hartowne j. cygańskie D*; *szczębiocze rozkosznie: szczębioce j. D*; *jest kapryśne: kapryśny j. D*; *jest kapryśne – o mi-*

łości: *miłość kapryśna j. D*; bawi się cackiem – taki jest świat: *świat j. D, co się cackiem bawi*; zepsutemu dogadza się: *dogadza mu j. zepsutemu dziecku*; jest łakome: *łakomy j. D*; jest nierozsądne, naiwne – na starość człowiek dziecinnieje: *stary – j. Dzi; stary j. D*; często jada – o starym: *staremu j. dziecięciu często jeść trzeba*; strzeże się je pilnie, troskliwie: *strzec kogoś / czegoś j. dziecka*; płacze na zawołanie – o starym: *u starego j. u dziecka płacz w pogotowi*; pomaga sobie płaczem – pomagać sobie wrzaskiem: *pómogo se wrzaskym j. male D płaczem*; jest rozkapryśzone – o królu: *biada ziemi, gdzie król jako Dzi*; boi się ciemnej komory: *boi się j. Dz ciemnej komory*; wykręca się: *wykręcać się j. Dz*; jest żywe: *człowiek powolnuichny by Dzi*; pływające w nieckach jest mdle – o człowieku bez nauki: *bez nauki człowiek j. mdle Dzi bywa, co w nieckach pływa*; ma cienką nóżkę – o smukłości nogi konia: *u pięknego konia ma być: głowa j. u panny, pierś j. u wdowy, nóżka j. u dziecięcia*; na macoszyne składają się skąpo: *składają się j. na macoszyne D*; żydowskie jest zaciekawione półkwatkiem: *ciekawe j. żydowski D do półkwatka*; (r) jest głupie: *силен, к. вода, а глуп, к. думя*; bawi się beztrosko, jest beztroskie: *играет / забавляется, к. думя; беспечный к. думя / ребёнок*; jest niewinne: *невинный к. думя*; zwykle jest ubrudzone: *чист к. думя*; obrażone patrzy spode łba: *смотреть к. обиженный ребёнок*; ma różowe i gładkie policzki: *щечки к. у ребёнка*; nie może funkcjonować bez mamki – podobnie rój bez królowej: *к. рои без матки, так и думя без мамки*; {ps} **dzieci** {ps} małe dokazują na całego: *dokazywali j. male D; лудирали су се / били су несташни к. мала деца*; {p} są uparte – o uporze złej szkapry, która z dołu nie pociągnie, a z góry leci: *D j. zła szkapra: z dołu nie pociągnie, a zgóry leci*; (r) małe dzieci suną po podłodze tam i z powrotem: *епазть по полу туда и сюда, к. малые ребята*; {prs} **nowo narodzony, noworodek, niemowlę** {prs} śpi cicho, spokojnie: *спаć j. nowo narodzone dziecko; спать к. младенец; спавати к. новорођенче*; {ps} czuje się doskonale – być wypoczętym, rześkim, czuć się odmłodzonym: *чуć się j. NN; чуć się / чује się j. nowo narodzone dziecko / N; чујуć się tak, jakbym się na nowo / знову народил; оцелати се к. поново рођен*; {p} jest niewinne – być bezbronnym, bezradnym: *быć / niewinny j. nowo narodzone dziecko*; (r) jest naiwne: *быть наивным к. младенец*; {p} **niewiniątko** {p} patrzy rozbijając: *патры j. N*; {s} **osesek** {s} śpi spokojnie, głęboko: *спавати к. одојче*; ♦ {rs} **bliźnięta** {rs} syjamskie są nierozłączne: *быть к. сиамские близнецы; не раздвајају се к. sijamski blizanci*; ♦ {prs} **sierota** {p} dorywa się do barszczu: *дорвал się j. S barszczu*; mądryz się na weselu: *мąдрыз як sirota на weselu*; (r) (kazańska) jest nieszczęśliwa: *несчастный к. (казанская) сирота*; {s} cieszy się słońcem: *обрадовао се к. сироче сунцу*; najada się na zaduszkach: *најео се к. сироче на задущнице*; nie zmazuje smarków: *смаза к. сироче слинац*; ♦ {p} **bękart** {p} jest sprytny: *спрытны j. B*; {p} **bękart** {p} nie są szczęśliwe: *щчщщливy j. B*; {r} **nieślubna córka** {r} jej życie nie jest szczęśliwe: *жыцье, ч. надчерице*; ♦ {r} **krewny** {r} jest bliski, przyjazny: *он нам к. родной*; ubogi jest skondfundowany, skępowa-ny: *чувствовать себя / вести себя к. бедный родственник*; {p} **przociel**

(ciesz. 'krewny') ⟨p⟩ za wszystkich krewnych je się obficie: *jiy j. za wszystkich przocieli*.

2.1.1.2. Stan cywilny

♦ {p} **panna** ⟨p⟩ chętnie daje się prosić: *daje się prosić j. P*; na wydaniu droży się: *droży się j. P na wydaniu*; płoni się: *płonać j. P*; rumieni się: *rumienić się / zarumienić się / zaczerwienić się j. P*; do tańca stroi się długo, starannie, marudnie: *stroić się j. P do tańca*; wygląda delikatnie, nieśmiało: *wygląda / wyglądać j. P*; jest wstydliva: *wstydlivy by P*; zawstydzą się: *zawstydzić się j. P*; ma kształtną głowę – charakterystyka konia: *u pięknego konia ma być: głowa j. u panny, pierś j. u wdowy, nóżka j. u dziecięcia*; ma delikatną rękę – ktoś nie lubi pracować: *ma rękę j. P*; jest czerstwa, zdrowa: *P jako P, ale rzepa w samym tuku*²⁴⁶; przychodzi do dziecka: *przyszedł do tego j. P do dziecka*; w tańcu chodzi wdzięcznie, lekko: *chodzi j. P w tańcu*; ze wstydem wychodzi z tańca: *wyszedł j. P z tańca*; we Wstępną Środę wędnie: *zwiądła j. P w Wstępną Środę*²⁴⁷; stara jest bardzo ciekawa: *ciekawyy j. stara P*; stara zrzedzi okropnie: *zrzedzi j. stara P*; znamionuje rolę w dzień św. Anny: *święta Anna – rola j. P*; obozowa śmieje się pusto: *śmiej się j. P obozowa*; do ślubu stroi się długo: *stroić się j. P do ślubu*; panna Guzdralśka marudnie wybiera się do ślubu²⁴⁸: *wybiera się j. P Guzdralśka do ślubu*; z Pilicy jest skromna: *skromna j. P z Pilicy*²⁴⁹; {ps} **panna młoda** ⟨p⟩ długo stroi się do ślubu: *stroić się j. PM do ślubu*; droży się: *droży się j. PM*; siedzi uroczyście, dostojnie: *siedzi j. PM*; ⟨s⟩ płonie – płonąć się: *gori k'o nevjesty*; wiejska jest wstydliva: *drżati se k. seljačka / seoska młoda*; wiejska jest niegustownie ubrana: *uređen / nakinduren / udešen k. seoska młoda*; jest wstydliva: *drżati se k. nova młoda*; wołoska wstydzi się: *drżati se k. vlaška młoda*; wołoska zdumiewa się, dziwi się wszystkim: *čuditi se k. vlaška młoda*; {pr} **wdowa** ⟨p⟩ u niej każdy chodzi po swej woli – tak samo jest u księdza: *tak u księdza, j. u wdowy, każdy chodzi po swej woli*; chleb u niej jest zawsze gotowy, lecz nie każdemu służy – o wielkim panu: *u wielkiego pana j. u wdowy: chleb gotowy, ale nie każdemu zdrowy*; ma okazałą pierś – o piersi pięknego konia: *u pięknego konia ma być: głowa j. u panny, pierś j. u wdowy, nóżka j. u dziecięcia*; ⟨r⟩ uboga chodzi do lasu po drewno, po chrust – o sowie z opierzonymi nogami: *мохноногая сова, к. убогая вдова, в лес по дрoва, по валежник!*; ♦ {p} **kawaler** ⟨p⟩ stary gderze: *gderze j. stary K*; stary zrzedzi niezdolnie: *zrzedzi j. sta-*

²⁴⁶ *Tuk* – stp. 'szpik kostny, tłuszcz'.

²⁴⁷ „Wstępną Środą rozpoczynała okres Wielkiego Postu i według dawnych zwyczajów wiejskich dziewczyna, która w okresie karnawału nie wyszła za mąż, musiała czekać do przyszłego roku”.

²⁴⁸ „Przysłowie związane z satyrycznym obrazem panny, która nie może ubrać się w porę nawet na własne wesele”.

²⁴⁹ „Pilica – miejsc. u źródeł rzeki Pilicy, w pow. olkuskim”.

ry K; {p} gaszek (stp. 'załotnik, kawaler, rozpustnik, kochanek') <p> stroi się: *stoi się j. G*; {r} narzeczony <r> stroi się specyficznie pod swoją ukochaną: *наряжаться к. жених*; ♦ {p} kuma <p> nowa pyszni się: *pyszni się j. nowa K*; {p} kumosię <p> dwie kochają się wzajemnie: *kochają się j. dwie K*; {p} kum <p> kum z Masłowa lub Brzezinek wygląda niechlujnie²⁵⁰: *wygląda j. K z Masłowa / Brzezinek*; {p} dziewosłęb (stp. 'poseł od starającego się o pannę, swat') <p> ma wprawna gębę: *wypurna gęba j. u dziewosłęba*; {r} swatka <r> wychwala narzeczoną: *выхваляет, к. сваха невесту*.

2.1.2. Układy pozarodzinne w zbiorowości

♦ {prs} równy <prs> równi sobie są dla siebie partnerami – rozmawiać, zwracać się do siebie z pozycji równorzędnego: *rozmawiać j. R z równym*; *обращаться к. равный с равным*; *разговаривать к. раван с равным*; <r> równego sobie traktuje się należycie: *относиться к кому-л. к. к равному*; równego sobie przyjmuje się właściwie: *принять кого-то к. равного*; ♦ {p} swój <p> swój swojego szuka wytrwale: *шukat cię j. S swojego*; <r> obcy <r> patrzy się na niego obojętnie: *смотреть на кого-то к. на чужого*; <r> ziomek <r> żyje się z nim w przyjaźni: *дружиться, к. с земляком*; ♦ {prs} ja <pr> siebie kocha się najbardziej – o równej miłości do bliźniego: *kochaj bliźniego swego j. siebie samego*; *люби ближнего, к. себя*; <p> równie daleko mi do kogoś, jak komuś do mnie: *tak ci daleko do mnie, jako i mnie do ciebie*; *taka tobie droga do mnie, j. mnie do ciebie*; <r> siebie kocha się najbardziej – o równej miłości do brata: *люби брата, к. себя*; strzałę tkwiącą w przyjaciela odczuwa jak wbiją w siebie: *в дрызе стрела, к. во мне*; *а в себе, к. в сердце*; siebie żał bardziej niż przyjaciela: *жаль друга, да не к. себя*; z siebie jest się bardziej zadowolonym niż z przyjaciela: *рад другу, да не к. себе*; samemu sobie wierzy się bez zastrzeżeń: *верить к. самому себе*; <s> miłość do siebie winna być miarą miłości do bliźniego: *ljubi bliźnjega svoga k. samog sebe*; {p} ty <p> otrzymuje tyle, ile daje: *j. T komu, tak on tobie*; równa droga od ciebie do mnie, jak i ode mnie do ciebie: *tak ci daleko do mnie, jako i mnie do ciebie*; obchodzenie się z psem jest przez niego odwzajemnione: *jak T z psem, tak pies z tobą*; {p} my <p> inni mają takie same kulusy jak my: *taki kulus j. i u nas*; nasze stosunki z panami są miarą odniesień z nami: *j. M z panami, tak Kuba z nami*; <s> on <s> nikt mu nie do równuje: *niko k. on*; ♦ {s} sąsiad <s> zły dosiada się, przystaje do kogoś natęgnię: *подсее ме к. плав комунуя*; ♦ {ps} drugi, drudzy <ps> wszyscy postępują jednakowo: *jeden jako D, na jedno kopyto wszyscy*; *jedan к. дрыгу*; z drugimi należy śpiewać – postępować jak inni, nie sprzeciwiać się: *śpiewaj j. Dr*; <p> druga niewiasta jest równa pierwszej: *niewiasta jedna jako druga*; śpiewa inaczej – postępować tak, jak inni, nie sprzeciwiać się: *śpiewaj j. Dr*; <s> umiera się jak każ-

²⁵⁰ „Dwie wsie położone niedaleko Kielc; mieszkańcy tych siół znani byli z niechlujstwa”.

dy inny: *umreti k. i svako drugi*; {p} ów {p} ten, kto kradnie trzy lata, nie wstydzi się: *wstydzi się j. Ó, co trzy lata krada*; ♦ {p} ktoś {p} traktuje się go specjalnie – uważa kogoś za kogo: *traktować kogoś j. I jako kogoś*; kocha się go mocno: *kochać j. malo kogo*; ginie chlubnie: *zginąć jako K*; zwraca się do niego jak do czelaka uczciwego, rozsądnego, porządnego: *mówię mu j. komu dobremu*; odpłaca tym samym, co dostaje: *j. ty komu, tak on tobie*; wolno mu wszystko w swoim domu: *wolnij mnie j. komu w moim własnym domu*; {ps} nikt, żaden {p} kocha się, lubi się go ponad wszystko: *kochać / lubić j. nikogo w świecie*; {s} nie nie może – o działaniu w pojedynkę: *jedan kako nijedan*; przechodzi, przejeżdża, przepada – nie mieć szczęścia, pójść źle: *proći / provesti / propasti k. nitko njegov*; jest bardzo nieszczęśliwy: *nesretan je k. nitko njegov*.

2.2. Stan posiadania

♦ {p} mieć {p} mający gdzieś złote góry odyma się: *odął się, jakby miał gdzieś złote góry*; {p} stać {p} znanym się jest według zamożności: *j. cię S, tak cię znać*; ♦ {p} nędza {p} jest chuda: *chudy j. N*; {ps} bieda {p} piszczy w gnacie: *piszczy j. B w gnacie*²⁵¹; panowie wiedzą, jak ją nagonić do roboty: *panowie wiedzóm, j. biyde nagnać do roboty*; {s} od biedy robi się byle jak: *raditi k. od bede*; od biedy chwali się skapo: *pohvaliti k. od bede što*.

2.2.1. Pieniądze

♦ {p} PIENIĄDZ {p} stary zna się dobrze: *znać kogoś / znają go j. stary P*; jest zdrowy: *zdrów j. P*; {ps} pieniądze {p} gada się za nie dobrze – zwrot stosowany do obrońców sądowych: *gada j. za P*; używanie ich winno być właściwe – o słowach: *słów j. pieniędzy zażywać potrzeba*; {s} dwa pieniążki, grosiki w trzosi kurczą się – ukryć się, przyczaić się, chcieć być niezauważonym: *stisnuti se / skulkuljiti se / zgurati se k. dvije pare u kesi*; drukować je – zarabiać dużo: *zaraduje k. da štampa pare*; {r} moneta {r} drobne nie wystarczą na długie utrzymanie – o kłamstwie: *ложь, ч. мелкая монета: на нее долго не проживешь*; ♦ {prs} grosz {ps} zły zna się doskonale: *znać (kogoś) / znają go j. zły G*; *znaju jedan dryzog k. zly napy*; {p} stary zna się doskonale: *znać (kogoś) j. stary G*; *znati / poznavati koga k. staru paru*; rozbija się w kieszeni: *rozbija się j. G w kieszeni*; przed złym należy się strzec: *chroni się przed nim j. przed złym groszem*; {r} pożyczony spać nie pozwala – o wszy: *вошь, ч. заемный грош, спать не даем*; znaczony wszyscy znają: *его все знают, к. меченый грош*; miedziany wszędzie jest przyjmowany: *всюду вхож, к. медный грош*; miedziany lśni pięknie: *сиять / засиять к. медный грош*; {s} swój zna się dobrze: *zna-*

²⁵¹ „Zwrot pochodzi z bajki ludowej o biedzie zamkniętej w kości”.

ti / poznavati koga k. svoju paru; jest mizerny: *мпиуав к. para*; {p} **grosze** {p} dający trzy grosze patrzy z dumą: *patrzy, jakby dał trzy G*; kradzież tak jednego grosza, jak i stu groszy jest złodziejstwem – o nieusprawiedliwianiu drobnych złodziei: *taki złodziej za grosz, j. i za sto groszy*; {p} **dyska** ('moneta dziesięciogroszowa') {p} księża jest dobra: *dobry j. księża D*; {p} **szeląg** {p} stary zna się doskonale: *znać kogoś j. stary Sz*; zły zna się dobrze: *znać kogoś / znają go j. zły Sz*; fałszywy zna się powszechnie: *znają go j. fałszywy Sz*; {p} **szelążki** {p} raczą się w worku: *raczyli się j. Sz w worku*; {p} **dukat** {p} używając wina po rosale, nie ma się żadnych dolegliwości – oszczędza się na doktorze: *po rosale wino, jakby dukata z kieszeni wyjął doktorowi*; {r} **altyn** {r} wyszedł z obiegu: *исчезли, к. алтын*; {r} **grzywna** {r} żebrak nie gardzi nią: *противна, к. нищему гривна*; {r} **rubel** {r} darowany jest dobrem – powiedzieć komuś coś dobrego: *кто-л. скажет что-л. как / словно рублём подарит*; darowany jest dobrem – dobre spojrzenie: *посмотрит – к. рублём подарит*; {r} **kopiejka** {r} trafienie w nią wymaga celności strzału, spudłować: *метко стреляет: в чистое поле, к. в копейку*; {r} **kopiejeczka** {r} trudno w nią trafić, spudłować: *в белый / божий свет / попасть / стрелять в белый свет к. в копеечку*; {r} **półkopiejka** {r} szczerbatą zna się doskonale – znać kogoś dobrze: *его все знают, к. щербатую денгу*; {r} **piątak** {r} miedziany lśni mocno: *сиять / засиять к. медный пятак*; ♦ {p} **skarb** {p} chowa się go skrzętnie: *chowac coś j. S*; pilnuje, strzeże się go bardzo pilnie, troskliwie: *pilnuje / strzec kogoś, czegoś j. skarbu*; {p} **skarby** {p} częstochowskie zniknęły z dymem – coś rozproszyło się: *poszły zbiory j. częstochowskie S²⁵²*; ♦ {p} **sakwy** {p} dziadowskie są próżne: *opuścił się j. S dziadowskie*; {p} **kaleta** {p} jest podługasta – o gębie: *gęba j. K*; {s} **pugilares** {s} swój zna się znakomicie: *poznawati koga k. svoj budelar*.

2.2.2. Własność

♦ {p} **swoje** {p} po swoje idzie się pewnie – iść pewnie po swoją wartość: *iść j. po S*; nie swoje daje się hojnie, nie żałując: *daje j. nie S*; {s} **niczyje** {s} coś należące do wszystkich jest niczyje: *svačije k. ničije*; ♦ {p} **znaleźć** {p} coś znalezione – o czymś akuratnym, na czas: *coś jest j. znalazł*; znalezienie czegoś jest okazją – o chybionym zakupie: *kupił j. znalazł, pieniądz j. w błoto / jakby w błoto rzucił*; {p} **ukraść** {p} ktoś, ukradłszy coś, ucieka pospiesznie: *ucieka, jakby coś ukradł*; ♦ {prs} **złodziej** {prs} skrada się, zakrada się, wślizguje się cicho, niepostrzeżenie, znienacka: *przekradać się / skradać się / wkradać się / wślizgiwać się j. Z*; *włożył j. złodziyj*; *красться (тихо) к. вор*; *прикраданию се к. лопов*; {pr} na jarmarku uwija się, rzuca się we wszystkie strony: *uwija się j. Z na jarmarku / w jarmark*; *мечется / поворачивается, к. вор на ярмарке*; {p} wykrada się, znika niezauważenie: *wymknąć się / wymykać się j. Z*; ucieka pospiesznie:

²⁵² „Zniknęły z dymem, bo husyci mieli w 1432 r. skarbiec ten złupić”.

ucieka j. Z; będący w dybach nie uśmiecha się: *uśmiecha się j. Z w dybach*; myśli się o nim źle: *traktować kogoś j. złodzieja*; pojawia się niespodziewanie – o niebezpieczeństwie nadużywania alkoholu: *gorzałka j. Z, ani wzwiesz, jako się wkradnie*; rozgląda się badawczo: *ogląda się / patrzy / patrzeć j. Z*; jest mu zimno: *ciepło mi j. złodziejowi*; ma ponure spojrzenie: *ponuro patrzy j. Z*; jest sparzony: *jest sparszony j. złodziuj*; gałkowicki jest przemyślny: *przebiegły j. gałkowicki Z²⁵³*; podolski ma duże ręce, łapy, dużą nogę: *ma ręce / łapy / nogę j. u podolskiego złodzieja*; poleski ma dużą nogę: *noga j. u poleskiego złodzieja*; poleski ma głęboką kieszeń: *kieszeń j. u poleskiego złodzieja*; podolski ma duże buty: *ma buty j. u podolskiego złodzieja*; tuszyński ma szczególny wygląd: *wygląda j. tuszyński Z²⁵⁴*; jest mu ciepło: *ciepło j. złodziejowi*; zostaje po nim dziura: *dziura j. po złodzieju*; {r} należy strzec się go – o ostrożności wobec konia: *лошадь холь, корми, к. сына, а берегись, к. вора*; {s} jest strasznie brzydki: *ружжан к. лопов*; {p} *złodzieje* {p} na jarmarku znają się, porozumiewają się dobrze: *znają się j. Z w jarmark*.

2.2.3. Majętni, ubodzy

♦ {p} *bogacz* {p} żyje wystawnie: *żyć j. B*; {p} *burżuj* ('bogacz') {p} jest spasiony: *spasły j. B*; {prs} *pan* {pr} ma się doskonale, żyje dostatnio: *ma się j. P*; *жить к. барин / пан*; {p} używa we wszystkim – o hojnym używającym do czasu, a niekiedy staczającym się niżej: *hojny do czasu jako P używa, a czasem z państwem i pod lawą bywa*; panu wolno z samego faktu bycia panem: *wolno panu jako panu*; daje słudze stosownie do jego starania: *j. sługa panu, tak P słu-dze*; rozpiera się na drabce: *rozparszy się na drabce j. P*; jedzie dostojnie – udawane bycie panem: *jedzie jako P, a to śwędra²⁵⁵*; wobec sług musi pokazać się należycie, aby ich pozyskać: *żenie jako starszy, s łudze jako P, poddanym jako mistrz, zawsze masz się pokazać, chceszli ich powoli mieć*; {r} chodzi dostojnie: *ходить к. барин*; wielki, ważny chodzi dumnie: *ходить / расхаживать к. большой / важный барин*; siedzi dumnie, beczynnie, z poczuciem własnej wartości: *сидеть к. барин*; *рассесться / развалиться к. барин*; wedle jego zgrządzenia żyje chłop jemu poddany: *казенный мужик живет к. госпо-дь велит, а барский – к. барин велит*; {s} głodny chodzi tam i z powrotem: *шета к. гладан господин*; {p} *panek* {p} kocha się w pańszczyźnie: *ко-ча się j. Polak w obczyźnie, panek w pańszczyźnie, chłopek w pierogu, a Ru-sin w barłogu*; {prs} *pani* {p} suknia leży na niej idealnie: *suknia na niej j. na P*; wszyscy podążają za nią – podążać za kimś bezrefleksyjnie: *wszyscy za nią, j. za jaką panią*; {r} brzemienna jest kapryśna: *причудлив, к. беременная*

²⁵³ „Wieś Gałkowiec uważana była dawniej za siedlisko złodziei”.

²⁵⁴ „Tuszyn – miasteczko pod Łodzią”.

²⁵⁵ *Śwędra* – stp. 'zmaza, plama'; pogardl. 'gnojek, śmierdziel, niepoń'.

барыня; {s} sarajewska zaciska wargi: *смускује уста к. сарајевска гостна*; {p} **trzymający sto wsi** {p} sadzi się: *sadzi się jako ów, który sto wsi trzyma*; ♦ {p} **ubogi** {p} grzebie w garnku, torbie: *grzebie / dlubie j. U w garnku / torbie*; wyjecha do torby wszystko, co może: *nabrał j. U w torbę*; kocha się w prosięciu: *kocha się w tym / w nim j. U w prosięciu*; każdy jarmark nie jest mu miły: *každy jarmark зły скапету, równie jako ubogiemu*; malacki śpiewa okropnie: *співева j. malacki U²⁵⁶*; {r} **lachudra** {r} postępuje szubrawczo: *она к. ляхудра*; chodzi obdarty: *ходить к. ляхудра*; {pr} **oberwanieć** {pr} wygląda niechlujnie: *выглядѣ / ходиць к. оборванець*; {p} **nadrach** (gw. 'obdatus, żebrak') {p} jest obdarty: *obdarty j. N*; {pr} **dziać** {pr} nie jest celny: *celny j. Dz kościelny; celny j. Dz kościelny²⁵⁷*; {p} jest brodaty: *brodaty j. Dz*; jest biedny: *bogaty j. Dz*; żyje nędznie: *жыць j. Dz*; żyje nędznie – o życiu żonatego i śmierci kawalera, tj. o powożeniu kawalera i żonatego: *жонаты жые j. Dz, a umiera j. król; kawaler жые j. król, a umiera j. Dz*; nie wieździe się mu: *gorzy mu j. dziedow; jest obdarty, wynędzniły: wyglądać / wygląda j. (stary) Dz; chodzi obszurgany j. ostatni Dz; obdarty j. Dz*; wygląda staro: *выглядѣ / wygląda j. Dz*; u starego zaznaczone są zmiany starcze: *выглядѣ j. stary Dz*; włóczy się po odpustach: *влѣчы сѣ j. Dz po odpustach*; jest pazerny, chciwy: *gardzi j. Dz szósta-kiem; nabral j. Dz w torbę; wdzięczy się j. Dz do grosza; przebiera w kijach: przebiera j. Dz w kijach*; przebywa głównie przy kościołach: *oswojony j. Dz z kościołem*; udaje czytanie pod kościołem: *czyta j. Dz pod kościołem*; na Kalwarię Niezbrzydowską idzie spiesźnie: *спісезы j. Dz na Kalwarię*; z odpustu wraca nie spiesźnie: *wlec się j. Dz z odpustu*; odpustowy klnie szpetnie: *klnie j. Dz odpustowy*; rozgaduje się na odpuszcie: *rozgadał się j. Dz na odpuszcie*; przed odpustem jest głodny: *glodny j. Dz przed odpustem*; jest zawzięty na psy: *zawziął się j. Dz na psy*; złości się na psy: *zaczerwienił się j. Dz na psy*; stary kaszle brzydko: *kasze j. stary Dz*; śmieje się do jaja: *śmieје сѣ j. Dz do jaja*; śmieje się do półzłotka: *śmieје сѣ j. Dz do półzłotka*; w kapuście jest lichy ubrany: *ubral się j. Dz w kapuście*; nabiera wszystkiego do torby: *nabrał j. Dz w torbę*; trzęsie torbą – potrząsać głową: *трэсіе гловом j. dziad torbę*; wchodzi między wory: *влѣзл j. dziad między wory*; {r} przesiaduje na piecu: *судеть к. дед на печу*; {p} **dzia-
dy** {p} kalwaryjskie, na odpuszcie, pod kościołem śpiewają fałszywie, przewlekłe: *співевај j. Dz kalwaryjskie / na odpuszcie / pod kościołem*; na odpuszcie w Gołczy witają się serdecznie: *ścискај sѣ j. Dz w Gołczy²⁵⁸*; {r} **włóczęga, lazik, włóczykij, wagabunda** {r} jest kosmaty, zarośnięty: *лохматый / оброслый к. бродяга*; wygląda niechlujnie, jest brudny, chodzi w potarganym ubraniu:

²⁵⁶ „Uragliwie to porównanie, używane pod Kownem, stosuje się do Małat, miasteczka niedaleko Wilna. Do kościoła, zbudowanego tam w 1700 r., zbierała się na odpusty wielka liczba żebraków”.

²⁵⁷ W oryginale słownikowym zapis alfabetem łacińskim.

²⁵⁸ „Gołcza – wieś w pow. miechowskim, słynąca dawniej z odpustów, na które schodzili się wyjątkowo licznie żebracy”.

ходить / выглядеть / оборванный к. бродяга; jest głodny: *голодный к. бродяга*; {p} **chabar** (ciesz. 'włóczęga, powsinoga, dziad') (p) jest najpośledniejszy, oszurgany: *chodzi oszurgany j. ostatni Ch*; {p} **chachar** (ciesz. 'włóczęga, powsinoga, dziad') (p) ostatni chodzi oszurgany: *chodzi oszurgany j. ostatni Ch*; {p} **przybłęda** (p) traktuje się go byle jak: *traktować kogoś j. przybłędę*; {ps} **bezdomy** (ps) włóczy się bez celu: *włóczyć się j. B; номуцати се / выћу се к. бескућник*; ♦ {pr} **żebrak** (p) jest obszarpany, niechlujnie ubrany: *obdarty j. Ż*; traktuje się go z pogardą, obrzydzeniem: *traktować kogoś jako żebraka*; jest zawszony: *ruch j. u żebraka na kołnierzu*; siedzi w kącie: *siedzi j. żebrok w kóncie*; (r) stoi, wyciągając rękę po jałmużnę: *стоять к. нищий*; łązi wszędzie po prośbie, wyciąga rękę po datek: *ходить к. нищий с протянутой рукою*; *ходить к. попрошайка*; grzywna nie jest mu wstrętą: *противна, к. нищему гривна*; {p} **stręch** (kasz. 'żebrak, dziad chodzący po prośbie') (p) mający świerzbiającą kę wierz się: *wicholiszę j. stręch, co ma swərb*; ♦ {p} **żebroki** (żebrzy) (p) chodzący po nich jest pokorny: *pokorny, jakbѣ po żebrokach chodzѣl*.

2.2.4. Sprawy pieniężne

♦ {p} **pożyczać** (p) wedle twojego pożyczania oddają ci: *j. pożyczasz, tak oddają*; {s} **dług** (s) na dług nie poje się: *najeo (сам) се к. од дыга*; {p} **kredyt** (p) ogranicza picie do jego wysokości: *pije j. na K*; {p} **lichwa** (p) żydowska wzrasta szybko – o dorastaniu dziewcząt, panien: *dziewczęta / panny rosna j. żydowska L*; {p} **procent** (p) żydowski rośnie szybko – o dorastaniu dziewcząt: *dziewczęta rosna j. żydowski P*; ♦ {p} **lichwiarz** (p) łąsy na procent – o tyżwiarzu cieszącym się z mrozu: *tyżwiarz na mróz, j. L na procent*; {p} **bankier** (p) berdyczowski jest bogaty²⁵⁹: *bogaty j. berdyczowski B*; ♦ {p} **bank** (p) gwarantuje pewność, bezpieczeństwo: *pewne / coś jest u kogoś pewne j. w banku*; jest w nim zawsze gotówka: *u niego j. w banku*; {r} **sejff** (r) jest bezpieczny – coś jest u kogoś pewne, bezpieczne: *что у кого к. в сейфе*; ♦ {p} **płacić** (p) stosownie do płacy skacze się – pracować według zarobku: *tak skaczą, j. im płacą*; {p} **wypłata** (p) bywa mizerna – o chudości: *chudy j. W; chudy j. W, długi j. szternost dni; długi j. tydziń, a chudy j. W*; ♦ {p} **kwity** (p) stare zaświadczać o faktach minionych: *do Leżajska, j. z dawna stare świadczą K, na Chmielnik i Winiary jest gościniec bity*; {p} **rejestr** (p) zawiera nieprawdę – kłamać: *kłamię / łże j. z rejestru*; mówi się z niego łatwo: *mówi j. z rejestru*; {p} **regestron** (p) znamionuje łatwość mówienia: *mówi j. R*; ♦ {s} **dać** (s) daje się stosownie do obietnicy: *обеhamo к. дамо*; {r} **dobroczyńca, dobrodziej** (r) jest życzliwy – o serdecznym pozdrowieniu: *это привет, к. милостивец мой*.

²⁵⁹ „Od 1765 r. odbywały się tu jarmarki, a bankierzy i kupcy berdyczowscy, głównie Żydzi, dochodzili do wielkich fortun”.

2.3. Naruszenie norm etyczno-społecznych, wymiar sprawiedliwości

2.3.1. Rozbój, grabież, zbrodnia, przestępstwo

♦ {prs} **zbój**, **zbojnik**, **rozbójnik** {prs} patrzy spode łba: *spoglądać / spojrzeć j. Z; смотреть к. разбойник; неко гледа к. разбойник*; {ps} patrzy się na niego z obawą, czujnie, z rezerwą: *patrzeć na kogoś j. na zbója; гледати на кога к. на разбойника*; {rs} jest zarośnięty: *выглядеть к. разбойник; изгледа к. разбойник*; {p} jest ponury: *ponury j. Z; świętokrzyski patrzy ponuro: spoglądać / spojrzeć j. Z świętokrzyski; równa świat jednocześnie zubożając go – o gorzałce: gorzałka jako Z świat równa, ale go uboży*; {r} Słowik-rozbójnik jest zezowaty²⁶⁰: *кос, к. соловей-разбойник (который одним глазом на Киев, другим на Чернигов глядел)*; {p} **drab** {p} nie jest cnotliwy – pozory mylą: *broda j. u proroka, a cnota j. u draba*; ♦ {p} **zbrodnia** {p} unika się jej: *unikac czegoś j. zbrodni*; ♦ {s} **winowajca** {s} stoi, zachowuje się ze świadomością sprawki: *стајати / понајати се к. кривац*; {s} **winowajcy** {s} w niezgodzie idą do sądu: *до суда к. кривци, а од суда к. браћа*; ♦ {r} **bandyta** {r} z drogi pocztowej, który grabi kupców, wygląda groźnie: *выглядеть к. бандит с большой дороги; z drogi pocztowej patrzy wilkiem: смотреть к. бандит с большой дороги*; ♦ {r} **rewizja** {r} podczas powszechnego chodzi się wszędzie: *ходит, к. с повальным обыском*; ♦ {s} **zakładnik** {s} trzyma się go pilnie: *држати к. таоца*.

2.3.2. Sąd

♦ {pr} **sędzia** {p} jest poważny: *поважny j. S; stary sumienie ma przestronne – o kobiecie: niewinniuchna j. stary S; {r} niesprawiedliwy prosi nawet, gdy milczy – o brzuchu: брюхо – ч. неправедный судья; u молча проци*; {p} **adwokat** {p} mówi wprawnie: *wygadany j. A; oszukuje: umie kręcić j. A; jest mądry: mądry j. A*; {p} **aplikant sądowy** {p} jest biedny: *goły j. AP*; {p} **przysiężny** (stp. 'współwykonawca przysięgi'; 'strzegący wykonania przysięgi, ławnik sądowy') {p} pcha się do piekła: *pcha się j. P do piekła*; {p} **świadek** {p} naczynny kłamie: *kłamiе j. naoczny S*; ♦ {r} **zbiór praw** (akty) {r} są precyzyjne, dokładne – o starej pamięci: *по старой памяти, к. по грамоте*; {ps} **paragraf** {ps} jest krzywy, wykrzywiony: *krzywy / stoi j. P; biti kriv / iskriviti se k. paragraf*; ♦ {p} **trybunał** {p} panuje w nim nieporządek, nieład: *nieporządek j. w trybunale*; panuje w nim nieład, chaos – o zamęcie w głowie: *w głowie j. w trybunale*.

²⁶⁰ Postać z byliny.

2.3.3. Kara

♦ {r} **KARA** {r} jest dopustem: *это к. (будто) в наказание (кому-то)*; ♦ {p} **męki** {p} majaczy się na nich: *baje / bredzić / prawi / plecie j. na mękach*; jest się na nich nie z własnej woli: *być / siedzi j. na mękach*; {p} **tortury** {p} jest się na nich pod przymusem: *być / siedzieć / siedzi j. na torturach*; {s} **obdzierać** {s} obdzierany żywcem jęczy, wrzeszczy z bólu: *viče / jauče / dere se tko k. da ga živa deru; депаро се / урларо је к. да га живог депу*; {p} **pręgierz** {p} stoi się pod nim publicznie okrytym hańbą: *stać / stoi j. pod pręgierzem*; {p} **różgi** {p} idzie się przez nie z trudem, w bólu: *idzie j. przez R*; {p} **dyby** {p} jest w nich ciasno: *ciasno j. w dybach*; {p} **kuna** (stp. 'rodzaj dawnej kary') {p} siedzi się w niej niewygodnie, ciasno: *siedzi j. w kunie*; {ps} **jarzmo** {ps} chodzi się w nim ciężko: *chodzi j. w jarzmie; ућу к. у јарму*; {p} robi się w nim mozolnie: *robi j. w jarzmie*; {p} **skrzypiec** (stp. 'średniowieczne narzędzie tortur') {p} bycie na nim jest dotkliwie: *być j. na skrzypcu*; ♦ {r} **katorga** {r} idzie się na nią pod przymusem: *идти к. на каторгу*; ♦ {pr} **stracenie** {pr} idzie się na nie nieochoczo, z rezygnacją: *iść j. na S; идти к. на казнъ*; {r} jedzie się na nie, ociągając się: *к. на казнъ ехатъ куда-либо*; {p} **ścięcie** {p} idzie się na nie wbrew woli, niechętnie: *iść / idzie j. na S*; {pr} **rzeź** {pr} idzie się na nią bez ochoty, ociągając się: *idzie j. na Rz; идти к. на заклание*; {r} wiedzie się na nią kogoś pod przymusem: *вести кого-л. к. на заклание*; ♦ {p} **szubienica** {p} zerwany z niej wygląda przerażająco: *wygląda, jakby / j. gdyby się urwał od szubienicy*; {rs} **szafot** {rs} idzie się nań pod przymusem, bezwolnie – doprowadzać ofiarę pod przymusem: *идти к. на шэфот; іћи к. на губилиште / стратиште*; ♦ {ps} **kat** {p} stoi nad kimś uporczywie, pilnuje kogoś, trzyma ludzi ostro – nie odstępować kogoś, chcąc coś wymusić: *stoi / stanąć nad kimś / stać nad kimś j. K nad dobrą duszą*; jest srogie: *srogi by K*; znamionuje przystępowanie do brata: *do siostry j. na miecz ostry, do brata j. do kata, a do ciotki j. na żelazne szczotki*; {s} **kaci** {s} obchodzą się okrutnie: *celivamo se k'o prijatelji, a toboci k'o krvnici*; {p} **myrda** (oprawca) {p} lata prędko: *lata j. M*; ♦ {ps} **skazaniec, skazany** {p} wygląda strasznie: *wygląda j. S*; {s} stoi, zachowuje się jak ofiara: *смајаму / понашаму се к. оcyћен*; {p} **więzień** {p} jest strzeżony w zamknięciu: *zamknięty j. W*; {r} **kryminalista** {r} jest wygolony: *он бритый к. уголовник*; {rs} **katorżnik** {rs} pracuje ciężko: *работат к. каторжский; радити к. робити*; {r} jest kudłaty: *лохматый к. каторженик*; {ps} **galernik** {ps} pracuje ciężko, bez wytchnienia: *pracować j. G; радити к. галијаš*; {r} **karna brygada** {r} odznacza się szczególnie ciężkimi warunkami: *это к. в истрафной бригаде*; ♦ {p} **areszt** {p} wypuszczony zeń jest wesoły: *wesoły jakoby go wypuścił z aresztu*; {pr} **więzienie** {p} nie pozwala na swobodę ruchów, wychodzenie: *trzymać j. w więzieniu; siedzieć jakby w więzieniu*; wypuszczony z niego jest wesoły: *wesoły, jakoby go wypuścił z więzienia; wesoły, jakby go z więzienia wypuszczano*; trzyma mocno – o opatrzeniu: *dobrze opatrzenie trzyma j. W*; {r} przebywa się w nim długo – zasiedzieć się u kumy: *зашел к куме да и засел, к. в тюрьме*; z moskiew-

skiego nie wychodzi się prędko – o zimowaniu na Półwyspie Kola: *кольская зуба*, ч. *московская тюрьма*; {pr} **loch** {p} jest w nim ciemno: *ciemno j. w lochu*; {r} jest w nim zimno: *холодно к. в подземелье*.

2.4. Struktura społeczna, działalność publiczna

2.4.1. Godności, tytuły

♦ {pr} **monarcha** {p} powinien być rozsądny i sprawiedliwy – o woźnicy: *woźnica powinien być j. M: rozsądny i sprawiedliwy*; {r} jest najwyższy, najważniejszy po Bogu: *никто, к. бог да государь*; {p} **monarchowie** {p} europejscy są wyznacznikiem dla książąt w Zawałowie: *j. w Europie M, tak książęta w Zawałowie*²⁶¹; ♦ {rs} **car** {r} czasy za jego panowania – o warunkach bytowania: *это к. нуи царя*; {s} chełpi się, chwali się wszystkim: *falaš si kako car*; turecki na Senti (1697 r.) wyszedł obronną ręką: *проконцао к. Турски цар на Сенту*; {s} **carowa** {s} turecka jest zadłużona: *zadužiti se к. Turska Carevina*; {s} **carewicz** {s} żyje w dostatku, beztrasko: *živjeti к. mali car*; zachowuje się, rządzi dumnie, porywczo, jest hardy: *držati se / vladati se / biti к. mali car*; {pr} **chan** {p} tatarski przywykł do rozkazywania: *rozkazuje j. Ch tatarski*; o łaskę chana tatarskiego nie warto zabiegać: *stoje o to j. o chana tatarskiego laskę*; {r} zajmuje centralną pozycję, podobnie jak dorosły w domu: *большой в дому, ч. хан в Крыму*; rozbity w najeździe ledwie może dowlec się do Krymu: *добредет, к. хан до Крыма*; {pr} **sultan** {p} turecki jest bogaty: *bogaty j. S turecki*; {r} turecki żyje w przepychu: *жуть к. турецкуи султан*; {p} **szach** {p} perski jest bardzo za możny: *bogaty j. Sz perski*; {pr} **król** {pr} żyje w dostatku: *żyje j. K; жуть к. король*; {p} jest dumny: *dumny j. K*; jest szczęśliwy: *счастливы j. K*; żyje wspólnie – o powoźniku kawalera i żonatego: *żonaty żyje j. dziad, a umiera j. K; kawaler żyje j. K, a umiera j. dziad*; żyje dostatnio – żyć bogato z ciężkiej swojej pracy: *pracuj j. wól, a żyj j. K*; śpi spokojnie, wygodnie: *spi j. K*; bawi się wytwornie: *bawit się j. K*; na tronie siedzi dostojnie, ma dużą władzę – o pozycji Pana Czyża w Woronie: *Pan Czyż w Woronie, j. K na tronie*²⁶²; picie przez niego winą przeciwstawia się picciu wody przez wołu: *pij wodę j. wól, a wino j. K*; {r} kroczy dostojnie: *ходит к. король*; siedzi majestatycznie: *сидет к. король*; na imieninach siedzi dumnie: *сидет к. король на именинах*; {pr} **królowa** {p} jest piękna: *wyglądać j. K*; udzielna rządzi autokratycznie: *rządzi się j. udzielna K*; {r} chodzi dostojnie: *ходит / выстунат к. королева*; {p} **królowna** {p} jest bardzo piękna: *piękna / wyglądać j. K*; stroi się wykwintnie:

²⁶¹ „Zawałów – miasteczko koło Halicza, do połowy XVIII w. należało do książąt Jabłonowskich”.

²⁶² „Czyż, właściciel majątku pod Wilnem, słynął z próżności i pyszałkowości”.

wystroila się j. K; z bajki jest śliczniutka: *wyglądać j. K z bajki*; zakłeta jest ide-
 ałem piękna: j. *zakłeta K wyglądać*; {pr} książę (p) żyje zasobnie: *żyje j. K*;
 udzielny jest dumny: *dumny j. udzielny K*; traktuje się go z honorami: *traktować*
kogoś j. księcia; (r) z bajki jest piękny: *быть к. принц из сказки*; przebywają-
 cy w mieście – o myszy w pudle: *мышь в коробе – к. князь в городе*; {p} ksią-
 żęta (p) książęta w Zawałowie nie różnią się od monarchów w Europie: j. w *Eu-*
ropie monarchowie, tak K w Zawałowie; {p} księżna (p) udzielną rządzi zdecy-
 dowanie: *rządzi się j. udzielna K*; {pr} księżniczka (p) jest piękna: *wyglądać j. K*;
 (r) z bajki jest śliczna: *быть / красивая к. принцесса из сказки*; ♦ {r} tron (r)
 siedzi się, zasiada się na nim dostojnie: *сидеть / восседать к. на троне*; ♦ {p}
 szlachcic (p) stroi się do karczmy: *wystroił się j. Sz do karczmy*; jest mądry: *mą-*
dry j. Sz; ciechanowski nie jest mądry: *mądry j. ciechanowski Sz*; gościcki jest
 głupi: *глупи j. gościcki Sz*²⁶³; nadyma się: *надął się j. Sz*; bez urzędu jest mało
 ważny – o charcie bez ogona: *chart bez ogona jest j. Sz bez urzędu*; ♦ {r} baron
 (r) żyje dostatnio, w izolacji od ludu: *жить к. фон-барон*; chodzi, paraduje do-
 stojnie: *вести себя / ходить к. барон, фон-барон*; jest ważny, wyniosły:
стать важным к. фон-барон; {prs} basza, pasza (prs) żyje bardzo bogato,
 rozkosznie, wygodnie: *żyć j. B*; *жить к. турецкий паша*; *živjeti k. paša*; {ps}
 siedzi butnie – rozprzeć się wygodnie: *rozsiąść się / rozwalić się (na krześle)*
j. B; *увалити се / завалити се (у фотельу) к. паша*; (p) urząda się dostatnio
 – zagospodarować, wyposażyć mieszkanie luksusowo: *urządzać się / urządzić się*
j. P; turecki siedzi rozparty, butnie: *rozparty j. B turecki*; turecki leży wygodnie,
 nic nie robiąc: *leży j. B turecki*; {s} bej (s) ma się dobrze, żyje dostatnio: *живет к.*
без; оседали се / živjeti k. mali beg; {pr} nabab (p) indyjski jest bardzo bo-
 gaty: *bogaty j. N indyjski*; (r) żyje bardzo dostatnio: *жить к. набоб*; {p} boja-
 rzyn (p) jest dumny: *dumny j. B*; {r} bojarowa (r) krząta się przed łaźnią:
*к. боярыня перед мыльною хлопочет*²⁶⁴; {p} grof (p) jest pyszny: *пyszны j. G*;
 {ps} hrabia (p) niemiecki patrzy na innych z wysoka: *dumny j. немецкий H*; jest
 wytworny: *wyglądać j. H*; (s) żyje w dostatku, w zbytku: *živjeti k. grof*; {ps} lord
 (ps) żyje wygodnie, dostatnio: *żyć j. L*; *živjeti k. lord*; {p} podstoli (p) gospodar-
 ka u niego jest staranna: *gospodarka j. u pana podstolego*²⁶⁵; {p} dworzanin (p)
 ma gładką cerę: *cera j. u двора, цnota j. u hajдука*.

2.4.2. Instytucje, stanowiska, urzędy, posady, funkcje

♦ {p} sejmik (p) panują w nim krzyki: *krzyki j. na sejmiku*; {p} komisja (p) na
 Komisji Włościańskiej, tj. po usamowolnieniu włościan w Królestwie, kłamię się:
kłamię j. na komissyi; ♦ {p} urząd (p) czeka się nań: *czeka j. na U*; kłamię się

²⁶³ „Goście – wieś w pow. Ciechanowskim”.

²⁶⁴ „Pomieszczenie, w którym myje się przed kąpielą”.

²⁶⁵ „Aluzja do dzieła I. Krasickiego *Pan Podstoli*”.

nań: *klamie / lże j. na U*; ♦ {pr} **wojewoda** ⟨p⟩ podobnie jak młynarz nie napracuje się, gdyż ludzie robią na niego: *taki sobie młynarz dobry j. i W: wojewodzie robią ludzie, młynarzowi woda*; ⟨r⟩ z Arzamasu certuje się: *ломається, к. арзамасский воевода*; ważski siedzi dumnie: *что сидишь, к. важский воевода*; w mieście czerpie korzyści, podobnie mysz w pudle: *мышь в коробе, к. воевода в горode*; ⟨r⟩ **gubernatorowa** ⟨r⟩ żyje beztrosko, wszystko zależy od jej woli: *еў життя, к. губернаторше: хочет – смеется, хочет – плачет*; ⟨p⟩ **burmistrz** ⟨p⟩ gdański rozgniewał się na króla polskiego: *rozniewał się j. B gdański na króla polskiego*²⁶⁶; sandomierski nadyma się: *nadął się j. sandomierski B*; magdeburski jest obrośnięty sadłem: *spasiony j. magdeburski B*; ⟨p⟩ **starosta** ⟨p⟩ w Rzymie nadyma się: *nadyma się tak j. S w Rzymie*; na weselu zasiada nobliwie: *zasiad se j. S na weselu*; ⟨p⟩ **wójt** ⟨p⟩ nie mówi się u niego prawdy: *gada prawdę j. u wójta za drzwiami*; z Łobzowa jest uparty: *uparty j. W z Łobzowa*²⁶⁷; na skubanie pierza schodzą się do niego tłumnie: *спичаюм sie j. do fojta na szkubaczki*; ⟨p⟩ **kacyk** ⟨p⟩ rządzi, nie licząc się z przepisami, sprawuje władzę w sposób samowolny: *rządzi się j. K*; ⟨r⟩ **skryba** ⟨r⟩ jest czepiański: *прудирчив, к. приказный*; ⟨p⟩ **podwojski** ⟨p⟩ rozdziawił gębę – zaczął wykrzykiwać, rozkazywać: *rozdziawił gębę j. P*; ♦ {r} **naczelnik** ⟨r⟩ rozporządza się, rozkazuje apodyktycznie: *атаманничать / распоряжаться к. начальник*; ⟨r⟩ **zarządca** ⟨r⟩ nadzoruje twardą ręką: *(быть) к. надзиратель*.

2.4.3. Wystąpienia zbiorowe

♦ {p} **rokosz** ⟨p⟩ zbiera się nań spolem: *zbiera się j. na R*; ⟨r⟩ **demonstracja** ⟨r⟩ jest na niej mnóstwo ludzi: *здесь людей к. на демонстрациу*.

2.4.4. Pochodzenie, pozycja społeczna

♦ {p} **obywatel** ⟨p⟩ wołyński jest bogaty: *bogaty j. wołyński O*; ♦ {pr} **chłop** (wieśniak) ⟨p⟩ chętny jest najsprośniejszy ze wszystkiego: *nie ujrysz nic sprośniejszego jako chłopu chętnego*; wrzeszczy bezmyślnie w pustym lesie: *wrzeszczy j. Ch na pustym lesie*; na rybach jest zwydrzony: *зwydrzony j. Ch na rybach*; jest szczęśliwy: *щчщщщ j. Ch*; dla szlachcica niewiele różnił się od mieszczan: *miasto j. wieś, mieszczenie j. chłop*; nie boi się kożucha: *boi się j. Ch kożucha*; dobrze mu pod lipą: *dobrze mu j. chłopu pod lipą*; będący na dziedzinie ma zapewnione jadło, napitek, spanie: *nie masz j. chłopu na dziedzinie: naje się, napije i wyśpi w pierzynie*; mieszkającemu na górze jest dobrze, gdyż przy

²⁶⁶ „Sprzeciwił się mu – aluzja do buntu gdańszczyzny przeciwko Stefanowi Batoremu w 1577 r.”

²⁶⁷ „Łobzów – wieś koło Krakowa”.

zjeździe z niej może obejść się bez konia: *nie ma to j. chłopu z grónia: spuści sie na dupie, nie trzeba mu kónia*²⁶⁸; panowie znają wyśmienicie sposoby dokuczania mu: *panowie wiedzóm, j. chłopu dokuczyć*; {r} z Klepieni jest leniwy: *ленив, к. клепенский мужик*²⁶⁹; pali dużo: *курят к. мужик*; w przeciwieństwie do Boga nie jest litościwy: *у бога милости много, не к. у мужика-горюна*; jest u niego ubogo – w przeciwieństwie do dostatku batiuszki: *у нашего батьки не к. у мужика: пряники ломай, да со щами хлебай, а сядешь есть – и хлеба в честь*; {s} **gbur** ('chłop') {s} pozwala sobie na wiele: *ponašati se k. seljačina*; {s} **gospodarz, pan** {s} w stosunku do innych jest wyniosły, pewny siebie: *ponašati se k. gazda prema kome*; {p} **chłopiek** {p} lubi bardzo pierogi: *kocha się j. Polak w obczyźnie, panek w pańszczyźnie, Ch w p i e r o g u, a Rusin w barlogu*; {p} **chachol** (gw. 'pogardl. nazwa ubogich chłopów ukraińskich') {p} małorosyjski jest głupi: *głupi j. Ch małorosyjski*; ♦ {p} **niewolnica** {p} jest trzymana w odosobnieniu: *zamknięty j. N*; {prs} **niewolnik** {ps} pracuje ciężko: *pracuje j. N; raditi k. rob*; {r} jest wykorzystywany, wykonuje najcięższe i najgorsze prace: *работать на кого-то к. раб*; jest wierny: *верный к. раб*; ♦ {r} **barbarzyńcy** {r} barbarzyńcy są bezwzględni, brutalni, niszczycielscy: *вести себя к. варвары*; {r} **dzikus** {r} zachowuje się niepoprawnie: *вести себя к. дикарь*.

2.5. Działalność zawodowa

2.5.1. Praca, zajęcie

♦ {p} **PRACA** {p} jest niezbędna do utrzymania się, zarobienia na chleb – podobnie modlitwa jest konieczna do osiągnięcia nieba: *jak P dla chleba, tak modlitwa dla nieba*; {p} **profesja** {p} dziadowska była powszechna: *nie ma j. dziadowska zacna P*; {p} **pracować** {p} jakość pracy warunkuje posiadanie: *j. pracujesz, tak chodzisz*; żniwowanie jest zależne od włożonej wcześniej pracy – o zależności efektów, plodów od ilości i efektywności pracy: *j. kto pracował, będzie żniwował*; {p} **robić** {p} stosownie do wkładu pracy posiada się – tzn. leń najczęściej chodzi obdarty: *j. ty robisz, tak i chodzisz*.

2.5.1.1. Praca przymusowa, najemna, akordowa

♦ {p} **pańszczyzna** {p} za pańszczyznę pracuje się niedbale: *pracować / robota / robią j. za pańszczyznę*; {p} **najem** {p} na najem robi się bez starania: *robić co j. na N*; {p} **akord** {p} na akord robi się szybko, lecz zwykle niedbale: *robi j. na A*.

²⁶⁸ *Grón* – ciesz. 'góra, wzniesienie, grań'.

²⁶⁹ „Klepieni – sióło w Guberni Smoleńskiej, gdzie było wielu zebrzących”.

2.5.1.2. Wyrobnicy

♦ {p} **najemnica** {p} haruje, tyra: *pracuje j. ostatnia N*; {p} **wyrobnik** (najemnik, robotnik dniówkowy) {p} pracuje ciężko, bez wytchnienia, w złych warunkach: *pracuje j. W*; {p} **najęty** {p} gada bez przerwy, bez przestanku, bez zająknięcia, gorliwie, z zapalem: *gadać j. N*; kłamię bez trudu, bez zająknięcia w każdej sytuacji: *kłamać / kłamię / lgać / lże j. N*; krzyczy głośno, nieustannie: *krzyczeć / wrzeszczy j. N*; wyje głośno: *wyć j. N*; lata nieustannie, szybko: *lata j. N*; śpi mocno: *spać j. N*; śmieje się bez przerwy: *śmieje się j. N*; śpiewa głośno, zapamiętale: *śpiewać j. N*; {p} **parobek** (fornal) {p} pracuje ciężko: *pracuje j. P*; żydowski jest ciekawy: *ciekawy j. żydowski P*; {pr} **śługa** {p} bez wiary – o kawalerze bez serca: *kawaler bez serca j. S bez wiary*; zbywszy złego, zyskuje się najlepszego: *kto złego sługę zbędzie, jakoby najlepszego przyjął*, otrzymuje od pana stosownie do swego starania: *j. S panu, tak pan słudze*; {r} jest wierny: *верный к. слыша*; {r} **służąca, posługaczka** {r} postępuje się z nią arogancko, rozkazuje się jej, poniża się ją: *обрацаться к кем-то к. с прической*; {p} **dziewka** {p} stara mamże: *mamże j. staro dziywka*; {p} **dziewki** {p} cztery upijają się w sztuk: *spil się / upil się / pijany j. D*; cztery obżerają się: *nażarł się j. D*; cztery harują ciężko: *haruje j. sztyry dziywki*; trzy uwijają się niezgrabnie: *uwija się / uwinęli się j. trzy D*; {p} **gospodyni** {p} gospodyni księdza jest skapa i chciwa: *skapy a / i chciwy j. księża G*; {p} **lokaj** {p} kłamię wierutnie: *kłamię / lże j. L*; {p} **wrotny** (stp. 'odźwierny') {p} siedzący nie jest odpowiedni – o biskupie milczącym: *biskup, który jest milczący, jest jako W siedzący*; {p} **dworak** {p} nie bywa dobry – tak samo pies oraz z żaka człowiek: *z smyczy pies dobry, a człek z żaka nigdy dobry nie będzie, jako i z dworaka*; {p} **mamka** {p} jest rozmemłana: *rozmemłana j. M*; ♦ {p} **miyszkor** (gw. 'ten, który zwierzęta trzebi, kastruje, misi') {p} chodzi po dziedzinie – chodzić wszędzie, po całej wsi: *chodzi j. M po dziedzinie*; ♦ {p} **pacholę** {p} hetmańskie jest niepokorne: *hardy j. hetmańskie P*.

2.5.2. Rzemiosła, fach, profesja; usługi

2.5.2.1. Ciesielstwo, stolarstwo, obróbka drewna

♦ {r} **cieśla** {r} może wyrąbać, zniszczyć to, co zechce – taki jest pan, tzn. postępuje według własnego uznania: *зачеюди, ч. мломиук: ч. захочет, то и выпюди*; {p} **tracz** {p} z rabina nie jest dobry – o złym tkaczu: *taki z niego tkacz, j. z rabina T*; ♦ {prs} **siekiera, topór** {prs} nie pływa – nie umieć pływać: *plywa / pływać j. S; плывам, к. monop; plivati к. sjekira*; {p} jest mocna – o wódce: *wódka mocna j. S*; pyszni się pod ławą bezpodstawnie: *pawi się j. S pod ławą*; do rąbania cukru jest tępa: *tępa j. S do rąbania cukru*; jest ostra: *ostry j. S; ostry j. S, gorący j. ogień*; ostra – o pysku: *ma pysk j. S*; ciosze się nim grubo – o czymś wyglądającym tandetnie: *coś wygląda j. spod topora*; o złą nie dba się

na natoniu: *dba o to j. o złą siekierę na natoniu*²⁷⁰; złą porzuca się na natoniu: *porzucił j. złą siekierę na natoniu*; lipowa jest miękka – o człowieku dobrym, miękkiego serca: *on je taki j. lipowa S*; rąbie się nią miarowo, wolno – określenie wolnego chodu mężczyzny wobec śpiesznego chodu kobiety: *óna gynsto j. pociyrom, a ón zrzodka j. siykiyrom*; ktoś z nią nad głową trwoży się: *trwoży się, jakoby mu już tuż z siekierą nad głową stano*; życie pod nią – ciągle zagrożenie, strach: *żyje j. pod siekierą*; ⟨r⟩ idzie na dno – zginąć: *połti ko dnu k. monop*; odrąbuje się nią skutecznie – o wypowiedzianym słowie: *сказал, к. монором отрубил / к. отрезал*; bez trzonka jest bezużyteczna – o spółdzielni bez przywódcy: *артель без вожсакa, ч. монор без держсакa*; jest ostra – o krytykowaniu: *критиковать – остер, к. монор, а критику слушать – глух, к. обух*; ⟨s⟩ jest pijana: *pijan k. sjekira*; leżąca – leżący pijany: *лежи нијан к. сјекура*; jest prosta, nieskomplikowana – prostacki, nieokrzesany: *prost k. sjekira*; widzący odlaną siekierę ciesielską jest zdziwiony: *зачудно се к. да је вућео лијевоу брадву*; ⟨p⟩ **pańtok** (ciesz. 'tępa siekiera, tępy nóż') ⟨p⟩ jest pijany: *ożrały j. P*; jest głuchy: *gluchy j. P*; jest tępy: *tympy j. P*; ⟨pr⟩ **obuch** ⟨pr⟩ uderza się nim po głowie – powodować zdumienie, przerażenie: *dostać jakby obuchem w głowę; бити / бьѣти / стукнуло / ударило / ударити кого-л. к. / будто / словно / точно обухом / обухом по голове*; ⟨p⟩ uderza się nim mocno: *uderzyć / uderzać j. obuchem; uderzać jakby uderzać obuchem*; żyje się pod nim ciężko: *być / żyje j. pod obuchem*; trzyma się pod nim kogoś: *trzymać kogoś j. pod obuchem*; ⟨r⟩ uderzenie nim w czoło jest zaskakujące: *равно его кто обухом в лоб; озадачил, к. обухом по лбу*; jest tępy – o głuchocie do słuchania krytyki: *критиковать – остер, к. монор, а критику слушать – глух, к. обух*; trafia na klin: *сошлись к. клин с обухом*; nie idzie się podeń z własnej woli: *удти к. под обух*; ⟨p⟩ **rąbać** ⟨p⟩ rąbiący przez cały dzień drzewo jest zmęczony: *zmęczony, jakby przez cały dzień drzewo rąbał*; ♦ ⟨p⟩ **pila** ⟨p⟩ ma ostre zęby – o zębach: *zęby j. u pily*; rżnąć nią – żreć chciwie, dużo: *żere jakby pilom rzażoł*; ⟨p⟩ **świder** ⟨p⟩ zakręca się nim: *zakręcać / zakręcić czymś / kimś j. świderem*; jest skręcony – o gbie: *gęba j. Ś*; ⟨p⟩ **świderki** ⟨p⟩ są ostre, łatwo wrzynają się w coś – o oczach patrzących przenikliwie, z bystrością: *oczy j. Ś*; ⟨p⟩ **raszpla** (pot. 'tarnik') ⟨p⟩ coś zdzierane nią wylatuje szybko: *wyleciol j. z raszple*; ♦ ⟨r⟩ **nieciosany** ⟨r⟩ bierze się do sprawy niezręcznie, niezgrabnie: *берется за дело ровно нетесаний*; ♦ ⟨prs⟩ **drewno, drewniany** ⟨pr⟩ jest sztywne – mieć sztywny, znieczulony język: *mieć język j. D / z drewna; язык к. деревянные; jest sztywne – mieć sztywny, zgrabiałe ręce: mieć ręce j. D / z drewna; руки к. деревянные; jest sztywne – o nogach: mieć nogi j. D / z drewna; мо ноги j. z дрzewa; ноги к. деревянные; śpi mocno: spać / śpi / j. D; кто спит к. бревно; jest nieczule – o pozbawionym czucia: *nieczuły j. D; быть бесчувственным к. бревно; leży sztywno, nieruchomo: leżeć / leży / сидzieć j. D; лежать к. бревно; ⟨ps⟩ jest nieruchome – stać nieporuszenie: *stoi j. z drewna; staje / stati к. drven***

²⁷⁰ *Natonie, naton* – stp. 'część lasu, gdzie ścinają drzewa, poręba; drwalnia, drewnutnia'.

jest nieruchome – być nieruchomym, nieczułym: *być j. D; буми к. дрво*; jest twarde: *twardy / coś jest twarde j. D; тврдым ce к. дрво*; ⟨p⟩ jest nieruchome – siedzieć nieruchomo: *siedzieć j. D*; jest sztywne: *sztywny j. D*; łatwo się je struże – o postępowaniu z bojaźliwym: *bojaźliwego j. D, kto chce struże*; ⟨s⟩ wysycha – wyschnąć zupełnie: *осыху ce, тврдым ce к. дрво*; ⟨pr⟩ *drwa, drewna* ⟨p⟩ znamionują ogłupienie: *зглупи j. D*; ⟨r⟩ leżą nieruchomo: *что-то / кого-то к. дрво*; *рабі się je śmiało* – o odważnym, bezpardonowym mówieniu prawdy: *правду говори, ч. дрво руби*; ♦ {prs} *kloda* ⟨prs⟩ leży sztywno, nieruchomo: *леżeć / leży / legł j. K; лежать к. колода; лежати к. клада*; ⟨pr⟩ bywa upita mocno: *spić się / spijać się / spity / pijany j. K; пьян к. колода*; ⟨ps⟩ spi mocno – spać głębokim, twardym snem: *spać j. K; спавати / заспати к. клада*; jest ciężka: *ciężki j. K; biti teżak к. клада*; zwała się sztywno, niezgrabnie, ciężko, bez czucia: *zwalić się / walić się / wali się / padł j. K; падати / пасти к. клада*; *свалу ce / извалио ce к. клада*; ⟨p⟩ upada ciężko – zwalić się na łóżko bez czucia: *zwalil się na łóżko j. K*; jest duża – o kimś, czymś spuchniętym: *spuchły j. K*; jest gruba, ciężka – mieć nogi zmęczone, obolałe: *(mieć) nogi j. kłody*; jest otępiała – być nieczułym, obojętnym, niereagującym na nic, nieruchawym, niewrażliwym: *nieczuły / obojętny j. K*; zwalona upada ciężko: *upaść / upadać j. zwalona K*; ⟨r⟩ jest nieruchoma, ciężka – być nieruchawym: *поворотлив / неповоротлив, ч. колода*; wali się w nią: *валит, к. через пень-колоду*; nie jest lepsza od pnia: *один к. пень, а другой к. колода*; ⟨s⟩ jest głupia: *głup k. kłoda*; jest nieruchoma – siedzieć nieporuszenie, nie umieć się znaleźć: *седети / сести к. клада*; ⟨p⟩ *klody* ⟨p⟩ odnoszą do upijania się: *spili się j. K*; ⟨r⟩ *kloda lupana* ⟨r⟩ ma ostre krawędzie – o czymś języku, choć nie tkaczki ani przadki: *ни ткаха, ни пряха, а язык, к. плаха*; ⟨p⟩ *sztok* ⟨p⟩ jest spity do nieprzytomności: *pijany / zalany / spity j. Sz*; spija się na umór: *spić się / spijać się / urznąć się / wlać się j. Sz*; ⟨pr⟩ *kloc* ⟨pr⟩ leży bezwładnie, bez czucia: *леżeć j. K; лежать к. чурбан*; stoi nieruchomo, sztywno: *stoi j. K; стоять / стоит, к. болван*; ⟨p⟩ jest ciężki: *ciężki j. K*; jest wielki: *wygląda j. K*; ⟨r⟩ siedzi nieruchomo: *сидеть к. болван*; sunie ciężko: *идёт к. / слово / точно чурбан*; spi twardo: *спать к. бревно*; jest nieruchawy: *неповоротлив, ч. чурбан*; jest pijany: *пьян к. чурбан*; ⟨p⟩ *klóce* ⟨p⟩ są grube, ościężałe – o nogach: *nogi j. K*; ⟨r⟩ *klócek* ⟨r⟩ leży nieruchomo: *лежать к. чурка*; zwała się ciężko – o Turkach padających pokotem: *турки валяются к. чурки; а наши, слава богу, стоят безголовы*; ⟨prs⟩ *polano* ⟨prs⟩ jest głupie: *glupi j. P; глуп к. полено; глуп к. цепаница*; ⟨s⟩ jest nieruchome – siedzieć ciężko, nieporuszenie: *седети к. цепаница*; ♦ {p} *drag* ⟨p⟩ jest długi i gruby: *chłop j. D, а чтирех му змыслов не достaje*; stoi nieruchomo: *stoi j. D*; jest wysoki, tęgi: *wygląda j. D*; nie jest urodziwy: *уродны к. ie by D, оcki j. u śledzia*; {prs} *slup* ⟨prs⟩ jest nieruchomy: *stoi j. S; stal j. S* wryty; *стоять к. столб; стajati к. ступ*; ⟨p⟩ jest sztywny: *sztywny j. S*; mówi się do niego bezskutecznie: *mówić / gadać j. do słupa*; w wilczym dole pozwala wyjść: *trzyma się j. w wilczym dole / wilczej jamie słupa*; jest głupi: *glupi j. S*; milczy: *milczeć / milczy j. S*; jest niemy: *niemy j. S*; jest

nieruchomy – siedzieć bez ruchu: *siedzi j. S*; sterczy – wystawać, tkwić ku górze: *sterczeć j. S*; {s} jest głupi: *głup k. stup*; {prs} **slupy** {rs} są grube – o nogach: *ноги к. столбы; ноги к. стубови*; {p} pod piekłem – o nogach: *mo nogi j. S pod pikłym*; {prs} **żerdź** {pr} jest chuda: *chudy j. Ż; хыдоў / хыд, к. жердзь*; {ps} wisząca na niej odzież jest obsunięta: *odzież / ubranie wisi (na kimś) j. na żerdzi; одело виси к. на мотку*; {p} jest sucha: *suchy j. Ż*; po płocie – o urojonym lub dalekim pokrewieństwie: jak *Ż po płocie, Maciek Dorocie*; wiszący na niej płaszcz, suknia – są obsunięte: *plaszcz / suknia wisi (na kimś) j. na żerdzi*; {r} jest długa: *длинный к. жердзь*; {p} **żerdka** {p} jest długa: *długi j. Ż*; {s} **listwa** {s} jest pijana: *pijan k. letva*; {r} **tyka** {r} jest długa – o odmowie: *отказ к. длинный шест*; {r} **laga** {r} stoi nieruchomo – stać tępo: *стоит, к. дубина*; jest w niej ciemno: *темно, к. в дубине*; {prs} **kół** {ps} stoi nieporuszenie, niezaradnie: *stać / stanąć / utkwić j. K; stajati / stati k. proścac*; {p} pozostały po płocie – o urojonym lub dalekim pokrewieństwie: *j. K po płocie, Maciek Dorocie*; {r} osinowy jest goły: *гол, к. осиновый кол*; {s} (nie) jest cienki: *tanak k. proścac*; jest prosty: *prav k. proścac*; pada całą swoją długością: *pasti / pljesnuti k. proścac*; jest samotny: *сам к. проиутау*; jest wyprostowany – wyprężić się, wyciągnąć się: *исправити се к. проиутау*; leży nieruchomo, ciężko: *лежати ко проиутау*; {ps} **kołek** {p} stoi nieruchomo – nie ruszać się z miejsca, stać niezaradnie: *stać / stanąć / stoi j. K*; siedzi, nie ruszając się z miejsca: *siedzieć / siedzi j. K*; gada się do niego nadaremno: *gadać / mówić j. do kolka*; milczy: *milczy j. K*; jest goły: *goły j. K*; jest samotny: *sam / samotny j. K*; w płocie jest zupełnie sam – wyłącznie jeden, jedyny, samotny: *sam / samotny j. K w płocie*; w płocie – o urojonym lub dalekim pokrewieństwie: *j. K po płocie, Maciek Dorocie*; wiszące na nim rzeczy są obsunięte: *odzież / płaszcz / suknia / ubranie wisi (na kimś) j. na kolku / wyschłym kolku*; coś wiszącego na nim – o źle uszytym ubraniu: *wisi j. na kolku*; {s} jest cienki – być chudym, szczupłym: *tanak / suh k. kolac*; ktoś, połknąwszy go, jest nieruchomy, sztywny: *drżi se netko k. da je kolac progutaо*; {r} **koleczek** {r} dynda w przerebli: *к. кольщики в проруби болтаются*; {prs} **palka** {p} jest łysa: *łysy j. P*; jest okrągła: *okrągły j. P*; uderzenie nią w nos – o smrodzie: *smród j. palką w nos*; {r} jest cienka: *хыдоў к палка*; bije się nią po nosie: *к. палкой по носу*; {s} jest pijana – być pijanym do nieprzytomności: *pijan k. batina*; mówi się, pracuje się pod jej groźbą – mówić, pracować pod przymusem: *govoriti / radiiti k. preko batine*; {r} **paleczki** {r} są cienkie – o rękach: *у него руки к. палочки*; są cienkie – o nogach: *у него ноги к. палочки*; ♦ {p} **szczapa, szczepa** {p} jest bardzo sucha – o człowieku chudym, wychudzonym: *suchy j. Sz*; schnie szybko: *schnie j. Sz*; wysechł j. Sz; wyschły j. Szcz; jest chuda: *chudy j. Sz*; {r} **szczapka** {r} jest cienka – być bardzo szczupłym: *моцый / хыдоў / он хыдоў / худ, к. щенка*; tamie się, jest krucho – o nogach: *подо мной ножки, к. лучинки, хрустнули*; {r} **szczapki** {r} jest ich dużo – o pieniądzu: *денег к. щенок*; {p} **trzaska** {p} jest sucha: *suchy / wyschnąć j. T*; jest chuda: *chudy / szczupły j. T*; ♦ {p} **dyl** (stp. 'gruba tarcica, belka przepołowiona') {p} jest gruby – o ręce: *rynka j. D, piynść j. chływek*;

{p} **delina** (ciesz. 'długa, gruba deska') <p> jest wielka – urosnąć, być wysokim i chudym: *uros wielki j. D*; {prs} **deska** <prs> jest chuda – być szczupłym, wynędzniałym: *chudy / cienki j. D*; *худоў к. доска; mršav k. daska*; jest płaska: *plaski j. D*; *кмо пlosкуй к. доска; ravan k. daska*; <p> jest sucha – o człowieku chudym, wychudzonym: *suchy j. D*; ratując się, chwytamy się jej – ucześć się czegoś (myślą) desperacko: *uchwycić się czegoś j. deski ratunku*; tonący chwytają się jej – ucześć się kurczowo nadziei: *ucześć się nadziei j. tonący deski*; <r> jest płaska – o pocałunku beznosego: *целуй безносу, к. в доску*; <s> nieociosana – o gburze, prostaku: *neotesan k. daska*; nie jest syta: *cum k. daska*; ♦ {p} **wiór** <p> jest chudy: *chudy / wychudzony j. W*; jest chudy – o szczupłych dzieciach u masywnej kobiety: *kobita j. tur, to dzieciak j. W*; jest suchy, wysuszony: *suchy / schnie / wyschnąć / wysechł / zeschnąć j. W*; jest suchy – o suchym, niesoczystym mięsie: *mięso j. W*; mokry nie jest przydatny – o pannie, która nie ma partnerów do tańca, ani chętnych do małżeństwa: *ma dryg i biór j. mokry W*; {p} **drzazga** <p> jest sucha: *suchy j. D*; jest chuda: *chudy j. D*; spała się prędko: *spalać się / spalić się j. D*; (dokuczliwa) tkwi w kimś, czymś boleśnie: *tkwić w kimś / w czymś j. dokuczliwa D*; {p} **zadra** <p> tkwi w kimś, w czymś boleśnie, jest dokuczliwa: *tkwić w kimś / w czymś j. Z / dokuczliwa Z*.

2.5.2.2. Kowalstwo, ślusarstwo

♦ {p} **KOWAL** <p> majaczy w gorączce: *bredzi j. K w gorączce*; ♦ {ps} **kowadło** <p> liźnięcie jego nie jest miłe – o szpetnej żonie: *kiedy żona szpetna, to jakby kto liźnął kowadła*; <s> coś, co wyszło spod niego, jest nowe: *nov k. ispod nakovnja*; {prs} **młot** <p> uderza mocno – o sercu bijącym mocno, gwałtownie, pulsującym szybko; objaw patologiczny: *serce bije / serce mu bije / serce j. M / j. młotem; срце бује / куца / луна / туче к. маљ*; jest wielki, ma dużą moc uderzenia – o pięści: *pięść j. M; несица к. маљ*; <p> kowalski bije mocno – o sercu: *serce mu bije j. M kowalski*; uderza się nim mocno – powodować wstrząs: *uderzać j. młotem; wali j. M*; uderza mocno – ktoś darzy kogoś uczuciem: *serce uderza j. M; serce wali j. młotem*; uderza się nim miarowo – o pulsie, o biciu krwi: *puls bije / wali j. młotem; krew j. M*; bije mocno – o gwałtownym, pulsującym szybko tętnie: *tętno j. M*; <r> kuje się nim – bić ciężko: *бьет, к. молотом куем*; jego uderzenie jest twarde, ciężkie – o młodym oficerze: *офицер молод, а тверд, к. молот*; {s} **młotek** <s> coś, co wyszło spod niego, jest nowe: *nov kao ispod čekača*; {r} **młoteczka** <r> coś, co wyszło spod niego, jest nowiusienkie: *новенький / что-л. к. с молоточка*; {p} **perlik, pyrlík** (ciesz. 'młot') <p> zrobiony z gówna jest bezwartościowy – o chłopie bez należytej twardości: *chłop j. z gówna P*; zrobiony z gówna jest bezwartościowy – o słabym, złym robotniku: *robotnik j. z gówna pérlik*; z gówna nie jest twardy: *nvardy j. z gówna Py*; {p} **stęporý** <p> są walcowate – o okrągłych, toczonych nogach: *nogi j. S*; {pr} **kleszcze** <p> ścisną się, bierze się w nie kogoś, coś mocno: *brać / chwycić / ująć / wziąć kogoś / coś / ścisnąć j. kleszczami / w kleszczach*; trzyma się w nich mocno: *trzymać*

j. w kleszczach; {r} ściska się nimi mocno – o rękach: *у него руки к. клещи*; nakładać nimi chomąto na konia – mówić z naciąganiem: *говорит, к. клещами на лошадей хомут тацум!*; {p} obcęgi, cęgi {p} ściska się nimi mocno: *ściskać j. cęgami / obcęgami*; ♦ {r} **podgrzewacz** ('naczynie z żarem') {r} siedzi się na nim niespokojnie: *сидит, к. на жаровне*; ♦ {prs} **rozżarzony węgiel, żar** {prs} trudno na nich wytrzymać: *быть j. на жарящихся углях*; *быть / чувствовать себя / кто-л. к. на горячих углях / угольях*; *biti k. na ugljevlju / žeravici*; trudno na nich usiedzieć: *siedzieć j. na węglach / na gorących / rozżarzonych / rozpalonych węglach*; *siedzi j. na жарящихся углях*; *сидеть к. на горячих углях / угольях*; *sjediti k. na žeravici*; *седети к. на распаленом углевељу*; płonie silnie, goreje – o oczach: *oczy świecą się j. wegielki*; *у него глаза к. жар горят*; *очи / очи сужају к. жеравице*; {pr} trudno na nich ustać: *stać / stoi j. na węglach*; *stać j. на горячих / rozżarzonych / rozpalonych węglach*; *стною, к. на угольях*; {ps} kręci się na nich niespokojnie: *kręcić się j. на горячих / rozżarzonych / rozpalonych węglach*; *kręci się, jakby siedział na rozżarzonych węglach*; *vrjeti k. na žeravici*; {rs} płonie mocno – być silnie zniecierpliwonym: *горит / что-л. горит к. жар*; *сужати к. жеравица*; {p} jest czerwony: *czerwony j. Ž*; nie czeka się na nich spokojnie: *czekać / oczekiwać jak na węglach / rozżarzonych węglach*; chodzi się po nich ostrożnie, bojąc się poparzyć: *chodzi j. по węglach*; {s} wszystko spala się w nich: *gorjeti k. na žeravici*; {p} żuźle {p} błyszczą, płoną – o oczach: *oczy błyszczące / gorejące / palące się / zapalające się j. Ž*; {ps} **miech** {p} dmucha mocno: *dmucha j. M*; kowalski sapie, dyszy głośno: *sapać / sapie / dyszy j. M kowalski*; {s} nadyma się – skurczyć się z zimna: *надую се као мижех*; nadęty odnosi do człowieka – umrzeć lekko: *човек је к. надута мјешина*; {p} **miechy** {p} wietrzne dmuchają gwałtownie – o gniewach: *gniewy, niezgody u tych, których pierwsza miłość zjednoczy są j. wietrzne M*; ♦ {prs} **żelazo** {prs} jest twarde – być zdrowym, wytrzymałym: *twardy j. Ž*; *таврды к. железно*; *tvrd k. gvožđe*; {ps} rozpalone, rozżarzone przypieka, piecze: *coś przypieka / piecze j. rozpalonym żelazem*; *неумо нече к. ужажено / усујано звожче*; jest mocne – o kimś zdrowym, mocnym, o czymś mocnym, wytrzymałym: *koś / coś jest j. z żelaza*; *неко / неумо је к. од звожча*; *biti k. od gvožđa*; jest twarde – o muskułach: *muskuły j. z żelaza*; *мишућу к. од звожча*; {p} jest ścisłe: *ścisły j. Ž*; jest twarde – o nieczułym sercu: *serce j. Ž*; *dzierży się j. pewnie: dzierży się / dzierży j. Ž*; {r} kute szypi, gdy się na nie plunie: *шипит, к. каленое железно, когда плюнешь*; kuje się je, póki jest rozpalone – o czasie: *пора, к. железно: куї, поколе китим!*; {s} jest mocne – być bardzo wytrzymałym, niezlomnym: *jak k. gvožđe*; ♦ {p} **kuźnia** {p} wiatr dmie w niej silnie: *wiatr dmie j. w kuźni*.

2.5.2.3. Druciarstwo

♦ {p} **DRUCIARZ** {p} źle wyszedł na kataryncę: *wyszedł j. D na kataryncę*; pojętny uczy się siedem lat, niezdolny aż do śmierci: *ucz j. druciorz; jakżeś pojętny – siedem roków, j. słaby – aż do śmierci*.

2.5.2.4. Prząśnictwo, tkactwo, włókiennictwo

♦ {p} **TKACZE** {p} jest im dobrze – mieć pracę siedzącą: *nie masz ci to jako tkaczom, gdy on siedzi, nogi skaczą*; ♦ {p} **prząść** {p} ma się tyle, ile się uprządzie – jaka praca, taka płaca: *j. przędł, tak miał*; ♦ {ps} **cierlica** {p} turkocze – o pysku: *ma pysk j. C*; turkocze nieustannie – o języku, gadaniu bez ustanku: *język jej lata j. C*; {s} jest cienka: *tanak / suh k. trlica*; jest prosta: *ravan k. trlica*; {p} **międlica** (stp. 'przyrząd do międlenia lnu, czyli do oddzielania włókien od paździerz') {p} turkocze rytmicznie – szczeakać, trajkotać: *sceká j. M*; {p} **pociyra** (ciesz. 'cierlica do obróbki lnu') {p} chodzi szybko – określenie śpiesznego chodu kobiety i wolnego mężczyzny: *óna gynsto j. pociyróm, a ón z rzodka j. siykiyróm*; {p} **pociyrka** (ciesz. 'cierlica do obróbki lnu') {p} lata nieustannie – o bardzo gadatliwym: *jedzie mu gymba j. P*; {prs} **wrzeciono** {pr} obraca się prędko: *kręci się / wykrecać się / wykrecić się j. W; вертеться к. веретено*; {r} jest żwawe: *юркий к. веретено*; nie jest proste: *ровна / пряма, к. веретенце*; {s} jest cienkie – być chudym: *suh k. vreteno; сув к. вретено; осушити се к. вретено*; jest cienkie – o szczupłości w talii: *танка у струку к. вретено*; {r} **plocha** {r} sofa się, toczy do tyłu: *бердуть, подавшись вперед / напнуться / откачиваться взад / назад, к. ткацкое бердо*; {p} **kołowrotek** {p} kręci się prędko: *kręci się j. w kołowrotku*; lata szybko – o gębie, gadaniu: *gęba mu j. K lata; gada / język jej lata j. K*; *miele językiem / miele ozorem / trzepie się j. na kołowrotku*; {p} **kołowrót** {p} lata szybko – o nieustannym gadaniu: *gęba lata j. K*; {r} **czółenko** {r} lata szybko: *носятся к. челнок*; {r} **motak** {r} nie jest prosty: *ровна / пряма, к. талька*; {p} **motowidło** (stp. 'przyrząd do zwiżania i odmierzania nici usnutych na kołowrotku') {p} nie jest szykowne: *шыковну j. M*; kręci się, obraca się – o świecie: *świecie, świecie, tyś kulaty jako M*; ♦ {r} **wojłok** {r} jest skudłacony, skudłony: *склоченый, сваленый к. кошма*; {pr} **pakuly** {pr} są zmierzwione – o rozczochranych włosach: *włosy j. P; у него волосы к. пакля*; {p} są skłębione – o lnie: *len j. P*; chodzi się po nich ciężko – wlec nogi za sobą: *chodзі by na pakulach*; {p} **klak** {p} batóg z nich jest kiepski – o doktorze: *taki to doktor j. z klaków batóg*; {p} **gaza** {p} jest lekka: *lekkі j. G*; jest przezroczyista: *przezroczysty j. G*; {pr} **wata** {pr} jest miękka – o uginających się ze zmęczenia kolanach, nogach: *mieć kolana / nogi j. z waty; ногу к. из ваты*; {p} odnosi do otulania czegoś, drzew, domów mgłą: *otulić coś / drzewa / domu mgłą j. wata; otulić coś w mgłę j. w wate*; {r} jest miękka – słabe, niezręczne ręce: *руки к. из ваты*; ♦ {p} **materia, sukno** {p} według ilości materii krawiec wykrawa odzież: *tak krawiec kraje, j. (mu) materii / sukna staje*; według ilości materii kraje się: *wedle tego kraje, j. materii staje*; {p} **paklak** (stp. 'grube sukno') {p} zawiera tyle samo wełny, ile purpura – bogaci są sobie równi: *tak w purpurze, j. i w paklaku jedna wełna*; {prs} **plótno** {prs} jest blade: *блaды j. P; бледный к. полотно; блід k. платно*; bladej – stać się nagle silnie bladym; zblednąć w widocznym stopniu: *zbladł / zblednął j. P; побледнеть / побледнел / с испугу побледнел к. полотно*; {pr} jest białe: *біалы j. P; белый /*

бел, к. *полотно*; ♦ {pr} **atłas** (p) delikatny – o rękach: *ręce delikatne j. A*; (r) jest gładki: *гладкий к. атлас*; {prs} **aksamit** (prs) jest miękki: *miękki j. A*; *мягким к. бархат*; *мек к. сомот / баршун*; {ps} jest gładki: *гладки j. A*; *гладак к. сомот / баршун*; (p) jest czarny: *czarny j. A*; jest droższy od kitajki, choć zawiera taki sam jedwab: *jeden jedwab w kitajce jako i w aksamicie, a przecie ten droższy niż kitajka*; (r) jest delikatny: *нежный к. бархат*; po nim sprawy idą gładko: *пошло дело, к. по бархату*; {p} **blawat** (stp. 'tkanina jedwabna, zwł. błękitna, niebieska') (p) nakrywa na równi z kierem i świebodziańskim: *tak kier nakryje albo też świebodziański, jako i B*; {prs} **jedwab** (prs) jest miękki: *miękki j. J*; *мягкий, к. шёлк; кто-л. / он стал, к. шёлковым; мек к. свила*; (p) nie pasuje do dratwy – o mięsie gawronim i kuropatwy: *gawronie mięso zgadza się z kuropatwą j. J z dratwą*; (r) jest delikatny: *нежный к. шёлк*; w jedwabiu – o kimś tonącym w długach: *в долгу, к. в шелку*; szycie nim jest lekkie – o kłamstwie: *врет, ч. шелком шьют*; (s) bywa zmotany – o czymś niezgrabnym, niepokaznym: *smotan k. свила*; {s} **bawelna** (s) jest miękka: *mekan k. памук; бити мек / мек / меко к. памук*; pije, wchłania krew: *niuje kрв к. памук*; ♦ {pr} **kitajka** ('nankin') (p) jest tańsza od aksamitu mimo takiego samego w nich jedwabiu: *jeden jedwab w kitajce jako i w aksamicie, a przecie ten droższy niż kitajka*; mieni się: *mieni się j. K*; (r) jest ciemnoniebieska: *синий, к. кутайка*; {r} **kumacz** (r) jest ciemnoniebieski: *синий, к. кумач*; czerwienieje: *краснеть / покраснеть / становиться / стать красным / делаться / делаться красным к. кумач*; {p} **krajka** ('długi, wąski pasek z sukna lub płótna'; 'powijak, bandaż do powijania niemowląt') (p) bicie nią jest bezbolesne: *bije j. krajką*; uderzenia nią przez pierzynę są niebolesne: *bije j. krajką przez pierzynę*; ♦ {p} **bela** ('zwój materiału') (p) jest pijana, pije – być bezwładnym: *pijany / być pijanym / spił się / spić się / spijać się / spity / upić się / upijać się / urznąć się / urznąć / urzynać się j. B*; zwała się ciężko na łóżko: *zwałił się na łóżko j. B*; leży nieruchomo: *leży j. B*; jest nieruchawa – chodzić ociężałe: *chodzi kieby B*; {p} **motek** (p) rozwija się gładko – mówić płynnie, recytować: *prawić j. z motka*; {ps} **kłębek** (ps) toczy się gładko: *toczyć się j. K*; *комрлати се к. клунко*; (p) rozwija się bez trudu – coś idzie bez zahamowań: *iść / idzie j. z kłębka*.

2.5.2.5. Krawiectwo

♦ {p} **KRAWIEC** (p) szyje według możliwości: *tak K kraje, j. mu materii / sukna staje*; {p} **hiberla** (często 'o źle szyjącym') (p) szyje źle: *syje j. H*; {r} **mistrz krawiecki** (r) pije bez umiaru: *нуть к. мастер портной*; ♦ {ps} **igła** (p) kręci się na niej niespokojnie: *kręci się j. na igle*; jest dobrze zaostzona: *zaostzony j. I*; z igły ubieramy się, stroimy się elegancko: *ubierać się / ubrać się / stroić się j. z igły*; świeżo nią uszyte – wyglądać elegancko: *wyglądać j. z igły*; coś świeżo z niej zdjęte jest nowiuteńkie: *nowiuteńkie, j. z igły zdjęte*; coś z niej jest nowe, świeże: *nowy j. z igły*; coś jest prosto j. z igły / j. spod igły; próżno szuka się

jej w stogu siana: *szukać czegoś j. igły w stogu siana*; ktoś, kto ją zjadł, jest suchy: *suchy, jakby igłę zjadł*²⁷¹; {s} jest cienka – o szczupłej osobie: *tanak k. igła*; staje się cienka, chudnie: *otančati / otančiti k. igła*; {prs} *igły* {prs} stoi się na nich niespokojnie: *stać j. na igłach*; *cmout. k. na иглах*; *stajati k. na igłama*; {ps} jest się, siedzi się na nich niespokojnie: *siedzieć j. na igłach*; *biti / sjediti k. na igłama*; *sav k. na иглама*; {r} *igielka* {r} ginie w stogu siana: *исчезнуть / затеряться / потеряться k. иголка в стогу / в стоге сена*; szuka się jej pilnie: *ищет, k. иголки*; kłuje boleśnie: *красивая, k. елка*; *колючая, k. иголка*; {r} *igielki* {r} jest, siedzi, stoi się na nich niespokojnie: *чувствовать себя / стоять / сидеть / сидит / сижу k. на иголках*; kłują boleśnie – o czynach: *словами, ч. листьями стелет, а делами, ч. иголками колет*; {r} *igieleczka* {r} coś z niej jest nowe, akuratne: *что-л. k. с иголочку*; ubrany w świeżo uszytą odzież jest elegancki: *он одет k. с иголочку*; {ps} *ucho igielne, uszy igielne* {ps} przechodzi się przez nie z trudem: *przeleżeć j. przez UI*; *проуци се k. кроз иглене уши*; {p} *szpilka* {p} w kopie, w wozie siana szuka się jej próżno: *szukać czegoś j. szpilki w stogu / kopie / wozie siana*; ginie, przepada łatwo: *zginąć / przepaść j. / ничым Sz*; {p} *szpilki* {p} jest się na nich niespokojnym, zdenerwowanym: *być j. na szpilkach*; kręci się, wierci się na nich niespokojnie – denerwować się, niecierpliwic się czymś: *kręcić się / kręци się / wiercić się j. на шпилках*; stoi się na nich niespokojnie: *stać / stoi j. на шпилках*; siedzi się na nich niespokojnie: *siedzieć / сиди j. на шпилках*; stapa się po nich wyjątkowo ostrożnie: *stapa j. по шпилках*; ♦ {p} *naparstek* {p} jest mały: *mały j. N*; ♦ {prs} *nić, nitka* {prs} jest cienka – o szczupłej osobie: *cienki / грубы j. N*; *cienki j. Ni*; *тонкий k. нитка*; {p} z kłębka rozwija się prędko: *розвиває się / розвиває się j. Ni з кльбкa*; Ignie do wosku: *Ігніє j. N до воску*; jest cienka – o bieguncie: *од дупу j. нійтка, на зими j. плачта*; {r} po niej jedno idzie po drugim – o biedzie: *беда по беде, k. по нитке, идем*; po niej jedno idzie po drugim – opowiedzieć coś szczegółowo, z najmniejszymi detalami: *k. по нитке рассказать что-либо*; podąża w ślad za igłą – natoczywie podążać za kimś: *k. нитка за иголкой следовать / тянутися за кем-либо*; jest związana z igłą – o nierozłącznych osobach, mocno związanych ze sobą przyjaźnią, wspólnymi sprawami: *k. нитка с иголкой кто*; {s} po (według) niej idzie się dobrze, precyzyjnie, nie-nagannie doprowadza się coś do porządku: *dotjerati / doterano / urediti što kao po koncu*; *ići k. pod konac / по концу*; coś wytyczone według niej jest równe: *право k. под конац*; czerwona przechodzi, przewija się z trudem: *provlači se k. crvena nit*; {ps} *nitki* {p} rwą się łatwo: *rwąć coś / postronki j. N*; {s} rozzerwane – o przeciąganiu oczyma: *отезао очи k. истрезане нити*; {rs} *niteczka* {r} idzie się po niej dobrze – pozwalać sobą kierować: *ходить / ходиць у кого-л. k. по ниточке*; jest wyznacznikiem równości: *ровно k. по ниточке*; bieży za igłą: *ходить k. ниточка за иголочкой*; {s} jest cieniutka: *танак k. кончић*;

²⁷¹ „Zwrot oparty jest na wierzeniu ludowym, iż człowiek albo stworzenie domowe, które poćknie igłę, powoli usycha”.

♦ {r} szpulka ⟨r⟩ kręci się gładko: *вертеться к. шпулька*; ♦ {r} guziczek ⟨r⟩ jest jasny: *ясен, к. пуговка*; ♦ {p} taśma ⟨p⟩ srebrna błyszczy – o rzece, strumieniu: *блещёт j. srebrna T*; wiję się – o rzece: *wić się j. T*; ♦ {p} lata ⟨p⟩ odznacza się wybitnie od całości – o przyjaciółach żyjących niezgodnie ze sobą: *są przyjaciiele, j. torba j. L, nie zna brat brata*; ze starego kozucha nie nadaje się do przyszycia do jedwabnego żupana: *tak by im to przyszło, jako gdyby kto do jedwabnego żupana kozucha starego łatę przyszył*; {p} szew ⟨p⟩ łatwo się pruje – coś idzie gładko: *idzie tu j. po szwie*; ♦ {r} skroić ⟨r⟩ wedle skrojenia szyje się: *к. кроишь, так тачать станешь*; {r} uszyć ⟨r⟩ nosi się to, co się uszyje: *каково сошьешь, таково и износишь*; {r} przyszyć ⟨r⟩ siedzi, nie mogąc się ruszyć: *сидеть к. пришитый*; ♦ {p} manekin ⟨p⟩ jest sztywny: *штыwny j. M*.

2.5.2.6. Kuśnierstwo

♦ {p} KUŚNIERZ ⟨p⟩ trzęsie mocno kozuchem – potrząsać kimś: *trząść j. K kozuchem*; mocno naciąga futro – ciągnąć od kogoś bez zahamowań: *ciągnie j. K futro*; ciągnie j. szewc skórę albo K futro.

2.5.2.7. Szewstwo

♦ {pr} SZEWC ⟨pr⟩ pije tęgo: *spił się / spity / rozpić się / upijać się / pić (alkohol) j. Sz*; *пить / напиться / напился / натянулся / напиваться / надудонился к. сапожник*; jest pijany: *pijany j. Sz*; *пьян к. сапожник*; kłamię wierutnie: *klämie j. Sz*; *врать к. сапожник*; klnie szpetnie, dosadnie: *klnie / kłąc j. Sz*; *ругаться к. сапожник*; ⟨p⟩ (w szynku) zgrywa się z pieniędzy: *zgrał się j. Sz / Sz w szynku*; garbi się: *garbi się j. Sz*; jest zły: *zły j. Sz*; idzie śpiesznie na Boże Ciało: *leci j. Sz na Boże Ciało*; na Boże Ciało jest dziwacznie wystrojony: *wystroił się j. Sz na Boże Ciało*; modli się do św. Jacka: *modli się j. Sz do świętego Jacka*; kręci kopytem, butem – nie mówi wprost: *kręci j. Sz kopytem / butem*; wprawnie kręci skórą – nie mówi wprost: *kręci j. Sz skórą*; spieszy się na targ ze swoimi wyrobami: *biec / bieży / leci / pędzi / śpieszy się j. Sz z botami / butami na targ / jarmark*; śpieszy się by szwiec z boty na targ; leci po skórę: *leci j. szwiec po skórę*; ciągnie skórę – dba o swoje, ciągnie ile się da: *ciągnie j. Sz skórę*; *ciągnie j. Sz skórę albo kuśnierz futro*; naciąga skórę kopytem, butem: *naciągając j. Sz skórę kopytem / butem*; jest bardzo ciekawy: *ciekaw j. Sz*; jest błady: *błady j. Sz*; ⟨r⟩ w karty gra źle: *igrать к. сапожник*; partaczy robotę, robi niedbale: *к. сапожник делать / сделать что-л.*; {p} chłopak u szewca ⟨p⟩ leci jak na złamanie karku: *pędzi j. szewski chłopak*; ♦ {ps} kopyto ⟨p⟩ po szewskim jeździ się bez pardonu – poniewierać kimś: *jeździć po kimś j. po szewskim kopycie*; ⟨s⟩ coś, co wyszło spod niego, jest nowe: *nov k. iz kalupa*; {prs} szydło ⟨pr⟩ kręci się, siedzi się, stoi się na nim niespokojnie: *kręci się / siedzieć / stać j. na szy-*

dle; вертутся, к. на шиле; {p} nie jest potrzebne w worku: *potrzebny j. Sz w worku; w worku kręci się: kręci się j. Sz w worku; w worze niedługo się może zataić – o kłamstwie: kłamstwo, j. Sz w worze, niedługo się zatai; wychodzi z worka – o ujawnianiu się prawdy: wyszła prawda j. Sz z worka; jest cienkie: cienki j. Sz; jest ostre: ostry j. Sz; odnosi do wąsów zakręconych w szpic: wąsy j. Sz; idzie się po nim trudno – o zmierzaniu do cnoty: do cnoty ostro j. po szydle, do grzechu na dół j. po mydle; ukłuty nim rozchodzi się pospiesznie: rozejść się, jakby go kto szydłem ukłuł; ukłuty nim rzuca się gwałtownie: rzucił się, jakby go kto szydłem ukłuł; ukłuty nim skacze raptownie: skoczył, jakby go kto szydłem ukłuł; ukłuty nim mówi gorączkowo: tak się rozjadł, jakby go kto szydłem ukłuł; {s} w worze gubi się łatwo: izgubił se k. šilo u vreći; {p} szydła {p} są ostre – o wąsach: wąsy j. Sz; siedzi się na nich niespokojnie: siedzieć / siedzi j. na szydlach; stoi się na nich niespokojnie: stać j. na szydlach; zgadzają się w worze: zgadzają się j. Sz w worze; mający je w zadku wierci się nerwowo: wierci się, jagbyś miał Sz w zadku; ♦ {p} dratwa {p} przyszyty nią siedzi pewnie, bez najmniejszego poruszenia: siedzieć j. dratwą przyszyty; {p} szpagat {p} jest gruby: gruby / tłusty j. Sz; ♦ {p} skóra {p} kurczy się od ognia: kurczy się j. S od ognia; {pr} guma {p} wlece się: wlec się j. G; {r} jest zgniotliwa – o mięsie, chlebie: хлеб / мясо к. резина.*

2.5.2.8. Szklarstwo

♦ {p} SZKLARZ {p} nie jest potrzebny w obozie: *potrzebny j. Sz w obozie; ♦ {prs} szkło {prs}* jest czyste: *czysty j. Sz; быть чистым к. стекло; чист к. стакло; {ps}* jest przejrzyste, przezroczyste: *przejrzysty / przezroczysty j. Sz; провидан к. стакло; {p}* jest kruche: *kruchy / kruche j. Sz; tłucze się łatwo – o kruchości szczęścia: szczęście j. Sz: aby upadło, to i przypadło; jest gładkie: gładki j. Sz; sanna, jazda, droga po nim jest gładka, coś po nim idzie gładko: sanna / jazda / droga / idzie j. po szkłe; należy obchodzić się z nim ostrożnie: ostrożnie j. ze szkłem; jechać z nim należy ostrożnie: jechać j. ze szkłem; stąpać po nim trzeba ostrożnie: chodzić / stąpać j. po szkłe; być, pracować pod nim – na oczach wszystkich: pracować / być j. pod szkłem; rani, kaleczy – kancerować twarz: dogodził mu j. szkłem pod nos; należy obchodzić się z nim ostrożnie – o obchodzeniu się z przyjaźnią: z przyjaźnią tak ostrożnie j. ze szkłem; {r} sztuczonego nie da się złożyć – o przyjaźni: дружба, к. стекло: разобьешь – не сложишь; rozbitego nie składa się – o miłości: любовь, ч. стекло: разобьется – не спастется; {s} jest gładkie: *раван к. стакло; odnosi do pogody: ведро к. стакло; odnosi do czystego nieba: небо к. стакло; {r} szkiełko {r}* jest czyściutkie – być trzeźwym: *быть чистым / чист / трезв, к. стёклышко; {p} szyba {p}* jest gładka – o powierzchni wody, mebli itp.: *гладки j. Sz; za grubą widzi się coś, kogoś niewyraźnie – niewyraźne, oddalone, jakby w oddali: widzieć coś / kogoś jakby za grubą szybą.**

2.5.2.9. Zegarmistrzostwo

♦ {p} **GODZINIOSZ** (ciesz. 'zegarmistrz') ⟨p⟩ jest wąsaty: *fusaty j. G*; ♦ {ps} **zegar** ⟨p⟩ staroświecki jest zużyty: *schodził się j. staroświecki Z*; wieżowy jest głośny: *głośny j. Z wieżowy*; ⟨s⟩ jest punktualny: *toćan k. ura*; {prs} **zegarek** ⟨prs⟩ pracuje dokładnie – pracować, ściśle przestrzegając rozkładu zajęć: *pracować j. Z*; *к. часы работать / действовать; нешто пади к. cam*; ⟨ps⟩ idzie precyzyjnie – coś odbywa się regularnie, punktualnie, porządnie: *idzie / coś idzie / wszystko idzie j. w zegarku; uhu / нешто иде к. cam; ide k. urica*; jest punktualny – o człowieku: *punktualny j. Z*; *тачан к. cam*; ⟨rs⟩ chodzi rytmicznie – o zdrowym sercu: *у него серце к. часы; срце (je) здраво / пади к. cam*; ⟨p⟩ jest dokładny – być akuratnym: *akuraty j. Z*; na zły nie można liczyć – o Żydzie: *na Żyda można tak rachować j. na zły Z*; {p} **cyferblat** ⟨p⟩ jest okrągły – o twarzy: *ma pysk j. C*; {p} **wskazówki** ⟨p⟩ dwie zgadzają się – zgadzać się zupełnie, we wszystkim: *zgadzać się j. dwie W*; {r} **wahadło** ⟨r⟩ waha się rytmicznie: *качаться, к. маятник*; ♦ {prs} **nakręcony** ⟨pr⟩ pracuje bez wytchnienia: *ктоś robi coś j. N*; *делать / работать что-то к. заведённый*; ⟨ps⟩ mówi, opowiada bez ustanku: *ктоś mówi / gada / powtarza coś j. N*; *govoriti / pričati k. navijen*; *брбљати к. навијен*; ⟨s⟩ idzie nieustannie, bezrefleksyjnie: *иде к. накаламьен*.

2.5.2.10. Zduństwo

♦ {p} **ZDUN** ⟨p⟩ klnie siarczyście: *klnie j. Z*; jest potrzebny w lipcu: *potrzebny j. Z w lipcu*; ulepiony świeżo przez zduna chodzi nieporadnie: *chodzi, jakby go teraz Z z gliny ulepił*.

2.5.2.11. Kominiarstwo

♦ {pr} **KOMINIARZ** ⟨pr⟩ jest brudny, umorusany: *wygląda j. K*; *(он) чумазый / грязный / чист, к. трубочист*; jest czarny: *czarny j. K*; *(он) чёрный к. трубочист*; ⟨r⟩ ma brudny, czarny, niewydmuchany nos: *у него нос к. у трубочиста*; {p} **sadzelnik** (stp. 'kominiarz') ⟨p⟩ jest czarny: *czarny by S*; ♦ {rs} **sadza** ⟨prs⟩ jest czarna: *czarny j. sadze / S*; *черен, к. сажка; црн к. чаћ / гар*; ⟨r⟩ jest czarna – o sprawach: *дела, дела, к. сажка бела*; jest czarna – o czynach w przeciwieństwie do słów: *речи, к. снег, а дела, к. сажка*; biała – o sprawach nieistotnych, kiepskich: *дела, к. сажка бела; дела – к. сажка бела*; mocno przykleja się do twarzy – zakochać się: *влюбился, к. сажка в розеу влипился*; {r} **czad** ⟨r⟩ jest się w nim oziębiałym: *ходить как / будто / словно / точно в чаду*.

2.5.2.12. Strażactwo

{r} **STRAŻAK** ⟨r⟩ śpi czujnie: *спать к. пожарник*; ♦ {prs} **pożar** ⟨pr⟩ biegnie się do niego niezwłocznie i prędko – biec na ratunek: *пędзи jakby до pożaru; бежать / нестись / мчатся к. на пожар; к. будто на пожар бежат*,

лететь; ⟨p⟩ wybucha nagle: *wybuchać j. P*; szerzy się szybko, gwałtownie: *coś szerzy się j. P*; zostają po nim tylko zgliszczą: *wygląda j. po pożarze*; ⟨s⟩ lasu szerzy się błyskawicznie: *širi se k. šumski požar*; ⟨p⟩ **pogorzelisko** ⟨p⟩ stanowi obraz strasznego zniszczenia: *wygląda j. po pogorzelisku*.

2.5.2.13. Murarstwo

♦ {pr} **cegła** ⟨pr⟩ jest czerwona: *czerwony j. C*; *красный / красен, к. купич*; ⟨p⟩ toruńska jest czerwona – zwykle trwała, dobrze wypalona: *czerwony / zbladł / blady / biały*²⁷² *j. toruńska C*; ♦ {p} **beton** ⟨p⟩ jest twardy – o chlebie: *chłyb j. B*; ♦ {p} **zamurować** ⟨p⟩ ktoś zamurowany, z zamurowaną gębą milczy zupełnie: *milczeń / milczy / zamilkł, j. zamurowany; milczy / zamilkł, jakby mu gębę zamurował*; {p} **wmurować** ⟨p⟩ ktoś wmurowany siedzi nieruchomo: *siedzi, jakby go ktoś wmurował*.

2.5.2.14. Piekarstwo

♦ {p} **PIEKARZ** ⟨p⟩ ma krzywe nogi: *mo nogi j. piekorz*; ♦ {r} **upiec** ⟨r⟩ je się to, co się upiecze: *каково испечется / испечешь, таково и съестся / съешь*; ♦ {p} **pomiotło** (stp. ‘miotła na długim kiju do wymiatania pieca chlebowego’) ⟨p⟩ trzęsie się nim – potrząsać kimś gwałtownie: *trząść kimś j. pomiotłem*; diable leci prędko: *loce j. diobli pomietło*; {p} **pomietła** ⟨p⟩ jest długa, niekształtna – o brzydkiej dziewczynie: *ładna dzieucha tak j. pomietła*.

2.5.2.15. Rzeźnictwo

♦ {p} **RZEŹNIK** ⟨p⟩ jest gruby, tłusty: *gruby / tłusty j. Rz*; ♦ {r} **ubój** ⟨r⟩ zwierzęta przeznaczone na ubój tuczy się – karmić kogoś gorliwie: *кормить кого-л. к. на убоў*; {p} **zarzynać** ⟨p⟩ zarzynany ryczy okropnie: *ryczał, jakby go zarzynali*; zarzynany chrapie donośnie: *chrapie, jakby go zarzynano*; {p} **rzezać** ⟨p⟩ porzeżanie – o śpiących mocno: *śpią tego, jakby ich porzeżał*; {ps} **zarznięty**, **zarznięty** ⟨ps⟩ śpi mocno, głęboko: *spać / śpi j. Z / Za; spavati / zaspati k. zaklan*; ⟨p⟩ siedzi niepruszenie: *siedzi j. zarznóty*; ⟨s⟩ milczy uparcie – nie zdradzić nikomu powierzonego sekretu: *šufjeti k. zaklan*; ♦ {r} **rzeźnia** ⟨r⟩ prowadzi się kogoś do niej siłą – pokonywać opór prowadzonego: *westi кого-нибудь к. на бойню*; {p} **jatki** ⟨p⟩ ludzie wadzą się w nich – kłócą się, swarzą, biją: *wadzą się jako w jatkach*.

2.5.2.16. Pralnictwo

♦ {p} **PRACZKA** ⟨p⟩ jest czerwona: *czerwony j. P*; ♦ {p} **magiel** ⟨p⟩ jest w nim tłok: *tłok j. w maglu*; plotkuje się w nim: *plotki / gadanie j. w maglu*; {r} **żelazko** ⟨r⟩ nie pływa: *плавает, к. утюг / вытюг*.

²⁷² W ironicznym znaczeniu.

2.5.2.17. Młynarstwo

♦ {p} **MŁYNARZ** {p} sypia na worku mocno, w niewygodnej pozycji: *śpi j. M na worku*; podobnie jak wojewoda nie napracuje się, gdyż zasadniczą pracę wykonuje za niego woda: *taki sobie M dobry j. i wojewoda: wojewodzie robią ludzie, młynarzowi woda*; ♦ {prs} **żarna** {rs} spodni ich kamień jest nieruchomy: *ворочается, к. исподний жернов; окрепан / фришак к. доњи жрвань*; {p} są wielkie – o opasłej dupie: *ma dupę j. Ż*; miele nieustannie – o bezustannym mówieniu: *miele językiem j. w żarnach*; huczą mocno: *huczy gdyby Ż*; {r} nie płyną: *плаваает, к. жернов*; {s} domowe są ciężkie – być ociężałym, gnusnym: *biti k. donji žrvanj*; {p} **paprzyca** ('otwór w kamieniu żarnowym') {p} jest duża: *gadula język ma j. paprzycę*; {pr} **kamień młyński** {pr} jest ciężki: *ciężki j. KM; мясэлыт к. мельничны жернов*; ♦ {p} **pytel** {p} sypie się z niego obficie: *sypie się j. z pytla*; sypie się z niego nieustannie – o słowie: *słowo j. z pytla*; drży: *drży j. P*; pracuje nieustannie – mleć językiem, trajkotać: *miele językiem / trajkocze j. P*; w młynie pracuje bezustannie – mleć gębą: *geba lata / jej lata j. P we młynie*; ♦ {pr} **wiatrak** {p} miele nieustannie – dużo mówić: *geba mu j. W miele; miele językiem j. wiatrakiem; rozpuścić język / trajkocze / trajkotać j. W*; jego ramiona są w nieustannym ruchu – o machaniu, wywijaniu ramionami: *machać / wywijać ramionami j. W*; przystroił się w płócienny łachman: *przystroił się j. W w płócienny łachman*²⁷³; {r} miele gładko – kłamać: *врет, к. ветряная мельница*; {prs} **młyn** {prs} pytluje się ('miele się') w nim nieustannie – mówić bez ustanku: *pytluje j. we / w młynie; trajkocze / miele językiem j. w młynie; мелет к. мельница; клопарати к. млин*; {p} w niepracującym (przy marzelcu)²⁷⁴ jest cicho: *cicho j. we młynie przy marzelcu*; panuje w nim okropny hałas: *hałas j. w / we młynie*; we czterech huczy przeraźliwie: *huczy j. we czterech młynach przed Gody*; terkoce w nim nieustannie, panuje w nim hałas – o szumie, zamęcie w głowie: *w głowie j. we młynie; tarkoce mu we łbie j. w młynie*; {r} wodny miele nieustannie: *млетии к. воденица*; {s} pusty nie miele – mówić daremnie, bajdurzyć: *mlijeti k. prazan mlin*; {r} **ambar** {r} jego zasobność – o wypełnieniu kieszeni: *каково в амбаре, таково и в кармане*.

2.5.2.18. Smolarstwo

♦ {p} **SMOLARZ** {p} ze smołą jedzie ostrożnie, powoli: *jedzie j. S ze smolą*; ♦ {prs} **smoła** {prs} jest czarna: *czarny j. S; чёрный, к. смоль; цри к. смола*; przyczepia się, przylepia się mocno: *przyczepić się / przyczepił się / przylepić się do kogoś / przylepił się j. S; приставать / пристаёт / пристрает, к кому-л. к. смола; леплив к. смола*; {p} jest czarna – nie być czystym: *czysty j. S*; jest czarna – o oczach: *oczy czarne j. S*; jest czarna – o włosach: *włosy czarne j. S*;

²⁷³ „W wielu miejscowościach na Litwie nie objano śmig wiatraka klepkami, lecz zaciągano płótnem”.

²⁷⁴ „Tzn. gdy woda zamarza i młyn nie idzie”.

jest czarna – szernieć ze złości: *szerniał od złości j. S*; pali się gwałtownie: *palić się j. S*; ciągnie się, wlece się: *ciągnąć / wlec się j. S*; ciepła jest powolna: *powolny j. ciepła S*; wlece się po piasku: *wlec się j. S (po piasku)*; wlece się z nią: *wlece się j. ze smołą*; lgnie do czegoś: *lgnie j. S*; jest lepka: *lepki j. S*; przywiera do palca: *chwátá sã j. S pálca*; z trudem odrywa się z ręki: *wydzierać się j. S z ręki*; ciężko odrywa się z dłoni: *wyrywa się j. S z garści*; (r) przykleja się silnie – o prawdzie, o minionych zdarzeniach: *быль к. смола, небыль к. вода; небыль / недель, к. вода, а быль / дель, к. смола*; gotowana przywiera silnie: *пристаёт, к. вар*; obłany gotowaną smołą pędzi, goni szybko – uciec prędko: *их к. варом взяло, все убежали*; {rs} **dziegieć** {rs} jest czarny: *чёрный к. дёготь; цри к. кампан*; {s} jest lepki: *леплив к. кампан*; ♦ {p} **terpentyna** {p} mając nałaną do rzyci, goni się co tchu: *goni, jakby mu terpentyny do rzyci nalal*.

2.5.2.19. Łycarstwo

♦ {p} **ŁYCARZ** (stp. 'wyrobnik, który wypłatał z łyka lipowego lub wierzbowego powrozy oraz chodaki zwane łyczakami') {p} nie szczędzi rokininy – zaszkodzić, nie pomóc: *pomoże j. Ł rokininie*.

2.5.2.20. Górnictwo

♦ {p} **HAWIYRZ**, **hawżyrz** (ciesz. 'górnik') {p} jest czarny: *czorny j. H*; stary klnie siarczyście: *klnie j. stary Ha*; wesoło idzie z wypłatą: *idzie wiesioło j. H z wypłatóm*; stary ma czarno w pysku: *mo w pysku j. stary H*; ♦ {p} **kopalnie** {p} Wieliczki nie mają dna – o gardle: *ma bez dna gardło j. K Wieliczki*; {p} **żupa** {p} jest w niej słono: *słono j. w żupie*; {p} **gruba** (gw. 'szyb kopalniane') {p} wieje w niej, jest w niej zimno, ciemno – o grudniu: *w grudniu, j. w grubie*.

2.5.2.21. Browarnictwo, gorzelnictwo

♦ {s} **PIWOWAR** {s} toczy naprzód beczkę: *тумба к. нувар бечку*; ♦ {p} **browar** {p} znamionuje zamęt w głowie: *we łbie / w głowie j. w browarze*; {p} **palarnia** (ciesz. 'gorzelnia') {p} stara śmierdzi – o upitym: *smerdzi j. staro P*.

2.5.2.22. Stróżowanie, nadzór

♦ {p} **STRÓŻ** {p} chrapie głośno: *chrapie j. S*; ♦ {r} **dozorca** {r} śledzi każdy krok, wszystko widzi: *быть / ходить к. надсмотричик*; {s} **dozorca winnicy** {s} jest zdrowy: *здрав к. нудар*; {s} **dozorczyń winnicy** {s} jest zdrowa: *здрава к. нударыца*; {s} **obserwator** {s} jest zawsze obecny, czujny: *biti prisutan (čemu) к. posmatrač*.

2.5.2.23. Doręczycielstwo

♦ {p} **GONIEC** ⟨p⟩ jest w ciągłym ruchu, w pośpiechu: *pracować j. G*; {p} **laufer** ⟨p⟩ biega spieszenie: *biegać j. L*; {p} **kurier** ⟨p⟩ niezgrabnie jedzie na indyku: *jedzie j. K na indyku*; ♦ {p} **list** ⟨p⟩ doręcza się go niezwłocznie: *bieży j. z listem*; spieszy się z nim na pocztę: *śpieszy j. z listem na pocztę*; {s} **zaczek stempłowy** ⟨s⟩ przylepia się go – o przyklejaniu się czegoś do kogoś: *zalepili se za koga k. taksena marka*; {p} **marka** ⟨p⟩ przylepia się ją do koperty: *przylepił się j. M do koperty*; {p} **stempel** ⟨p⟩ odcisnięte jednym stemplem jest jednakowe, identyczne: *j. jednym stemplem odcisnięty*.

2.5.2.24. Załadunek, rozładunek

♦ {r} **ŁADOWACZ** ⟨r⟩ klnie szpetnie: *ругаться к. грузчик*; {ps} **tragarz** ⟨p⟩ stary jest wycieńczony: *dobity j. stary T*; ⟨s⟩ klnie okrutnie: *psovati k. hamalin*; ♦ {r} **nosidło** ⟨r⟩ babskie obraca się we wszystkie strony: *туда и сюда, к. бабье коромысло*.

2.5.2.25. Karczmarstwo

♦ {p} **SZYNKARKA** ⟨p⟩ chwali się kwaśnym piwem – chwalić się byle czym: *chwali się j. Sz kwaśnym piwem*; {p} **karczmarka** ⟨p⟩ jest zła: *zły j. K*; {p} **karczennik** ⟨p⟩ łaje mocno: *łaje j. K*; ♦ {p} **austeria** ⟨p⟩ jest otwarta – o sercu: *serce j. A*; {pr} **karczma** ⟨p⟩ żydowska stoi otworem – o domu: *dom j. żydowska K*; z każdym można się w niej spotkać: *na świecie j. w karczmie, z każdym trzeba się zdybać*; ⟨r⟩ tonie w dymie papierosowym: *здесь накурено к. в кабаке*; bójkę bywają w niej ostre: *драться / подраться к. в кабаке*; {p} **gospoda** ⟨p⟩ przesiaduje się w niej: *siedzi j. w gospodzie*; mieszkanie nieraz ją przypomina: *mocie tu j. w gospodzie*; {r} **bufet** ⟨r⟩ napiera się na niego: *переть к. на буфет*.

2.5.2.26. Handel

♦ {prs} **PRZEKUPKA** ⟨prs⟩ jest swarliwa, klóci się często i o byle co: *swarliwy / swarzy się / klóci się / klócić się j. P*; *ругаться к. базарная торговка / баба*; *сважати се к. пиљарица*; {ps} gada nieustannie: *gadać j. P*; *брбљати к. пиљарица*; trajkocze bez końca: *zatrajkotala j. P*; *заблєбетала је / расторокала се к. пиљарица*; ⟨p⟩ jest mocna w gębie: *гęба j. u przekupki*; stara jest wygadana: *wygadany j. stara P*; warszawska jest wygadana, klóćliwa: *wygadana / wygadany / wyszczekana / wyszczekany / klóćliwa / klóćliwy j. P warszawska*; częstochowska, berdyczowska targuje się mocno: *targuje się j. P częstochowska / berdyczowska*; z Niskiego Rynku łaje ostro: *łaje j. P z Niskiego Rynku*²⁷⁵; {p} **przekupki** ⟨p⟩ klóć się zagorzale: *klóć się j. P*; na targu rzegocą nieustannie:

²⁷⁵ „Niski Rynek – plac w Mińsku”.

rzegocóm j. *P na targu*; {p} **krupna baba** {p} swarzy się: *swarzy się / klóci się j. KP*; *gębuje j. KP ze straganu*²⁷⁶; {r} **handlarz starzyzną** {r} jest przebiegły, chciwy: *быть к. старьевщик*; ♦ {pr} **jarmark** {p} jest na nim bardzo głośno: *gwarno / halas / rwetes / trzask / wrzask j. na jarmarku*; w Morzygłodzie nie ma na nim wielkiego ruchu: *ruch j. na jarmarku w Morzygłodzie*²⁷⁷; w Morzygłodzie nie ma na nim ścisku: *ścisk j. na jarmarku w Morzygłodzie*; w Moczydłowie ruch i ścisk jest na nim niewielki: *taki ścisk i ruch j. na jarmarku w Moczydłowie*²⁷⁸; gapi się na nim na wszystko: *stoi j. na jarmarku*; rządzi się swoimi prawami: *na świecie j. na jarmarku: lepiej się ten sprzedaje, co się przecenia, niż ten, co się nie docenia*; {r} jest na nim dużo ludzi: *здесь людей к. на ярмарке*; ♦ {pr} **targ** {pr} panuje na nim zgiełk: *gwarno / halas / trzask / wrzask / rwetes j. na targu*; *шум / шумно / галдёж к. на базаре / на рынке*; {p} jest na nim zamęt, nieład – o głowie: *w głowie j. na targu*; na osieckim jest nieporządek: *ład j. w Osiecku* T²⁷⁹; jest na nim ciżba: *давка / толкучка к. на базаре*; {r} **dzień targowy** {r} jest weń tłoczno: *толкучка к. в базарный день*; {p} **kiermasz** {p} po nim wygląda się źle, jest się pobitym: *wygląda by po kiermaszu*; {r} **tandeta** {r} jest na niej tłok: *давка к. на толкучем рынке / к. на толкучке*; jest na niej szum: *шум к. на толкучке*; {p} **kram** {p} siedzi się za nim spokojnie: *siedzi j. za kramem*; ♦ {pr} **sklep** {p} jest w nim wiele towarów – mieć wszystkiego w obfitości: *wszystkiego u mnie j. w sklepie*; {r} w kolonialnym pachnie przyjemnie: *пахнет / запах к. в бакалейной лавке*; ♦ {p} **targować** {p} na drodze targu można uzyskać lepszą cenę: *nie da taniej, jedno jako w targu*; ♦ {r} **pokaz** {r} nie bierze się za pieniądze – tak samo za popyt: *за спрос, ч. за показ, денег не берёт*.

2.5.3. Materiały i przedmioty odnoszone do różnorodnej działalności²⁸⁰

2.5.3.1. Materiały i substancje

♦ {ps} **złoto** {pr} jest dobre – o dobrym człowieku: *człowiek j. Z; человек к. золото*; świeci się, błyszczy: *świecić j. Z; сверкать / блестеть к. золото*; {ps} jest czyste, szczerze: *czysty j. Z; čist k. zlato*; {p} jest żółte: *żółty j. Z*; ma ogromną wartość – o czymś, o kimś bardzo cennym: *ktoś / coś jest j. Z*; szczerze jest wyjątkowo cenne – o czymś, o kimś szczególnie wartościowym: *ktoś / coś jest*

²⁷⁶ *Krupna baba* – stp. 'przekupka handlująca kaszą'.

²⁷⁷ „Morzygłód, częściej Mrzylód, nazwa wielu miejscowości na ziemiach nieurodzajnych”.

²⁷⁸ „Moczydłów – wieś w pow. grójeckim, niedaleko Góry Kalwarii”.

²⁷⁹ „Osieck – miejsc. w pow. garwolińskim”.

²⁸⁰ W grupie niniejszej pomieszczone są materiały, substancje, przedmioty, urządzenia, narzędzia oraz różnorakie wyroby, które nie mają w zebranym materiale empirycznym bezpośredniego skorelowania z daną formą działalności zawodowej człowieka.

j. *szczerze* Z; jest wartościowe – o dziewczynie, o akuratnym chłopcu: *dziewczyzna / chłopiec j. Z*; dla jednego jest cenne, dla innych jest bezwartościowe: *co jednemu j. Z, to drugiemu j. błoto*; jest jasne i błyszczące – o włosach jasnych, błyszczących, blond, o odcieniu złotym: *włosy j. Z*; jest ładne – o pogodzie, jesieni, zimie: *pogoda j. Z; trudno o to j. jesienią o Z; kiedy błoto, będzie zima j. Z*; jest okazale – o plonie owsa sianego w mokrą glebę: *siej owies w błoto, będzie j. Z*; jest wspaniale – robić coś doskonale: *robić coś j. Z*; jest dobre – o dobrym sercu: *serce j. Z*; zagrzebane w popiele nie ma wartości: *zagrzebał / zagrzebał się j. Z w popiele*; ⟨r⟩ jest wierne: *верен к. золото*; jest jasne: *ясен, к. золото*; złota ma dużą wartość – o cnocie dziewczęcej: *dziewuszyna cnota jako kula złota*; ⟨s⟩ próbuje się je w ogniu – o przyjacielu w niewoli: *prijatelj se u nevolji poznaje k. zlato u vatри*; {prs} **srebro** ⟨prs⟩ lśni, pobłyskuje: *lśnić / świecić j. S; сверкать / блестеть к. серебро; cjałumu / cjałamu к. серебро*; ⟨ps⟩ żywe jest bardzo ruchliwe: *żywy j. S / żywe S; biti k. živo srebro*; kolor srebra – o siwych włosach: *włosy j. S; коса к. серебро*; ⟨p⟩ dźwięczy: *dźwięczeń j. S*; jest ruchliwe – o energicznym chłopcu: *chłopiec j. żywe S*; {ps} **mosiądz** ⟨p⟩ stary nie świeci się: *świeci się j. stary M*; ⟨s⟩ jest żółty: *жумт к. месинг*; świeci, błyszczy silnie: *cjajan к. месинг*; {prs} **olów**, **olowiany** ⟨prs⟩ jest ciężki: *ciężki j. O; тясжёный к. свинец; бити тежасак к. олово*; jest ciężki – o nogach odczuwać ciężkość pod wpływem strachu, bólu: *nogi ciążą j. O; mieć nogi j. z ołowiu; nogi j. ołowiane; иметь ножи к. свинцом налитые; imati teške noge k. olovo / od olova; noge тешке к. олово*; ciążą – o głowie: *głowa ciążą komuś j. O; голова к. свинцом налита; глава тешка к. олово*; ⟨pr⟩ ciążą – o ciężarze fizycznym bądź moralnym: *ciążyć / zaciążyć / cięży komuś j. O; что к. свинцом налито*; ⟨ps⟩ jest ciężki – o rękach: *ręce ciążą j. O; ręce j. ołowiane; руке тешки к. олово*; ciążą – o powiekach: *powieki ciążą komuś j. O; капци тешки к. олово*; ⟨p⟩ ciążą bardzo – o trosce: *troska ciążą komuś j. O*; ⟨s⟩ zalany nim milczy zupełnie: *čutati k. olovom zaliven*; {r} **żeliwo** ⟨r⟩ jest ciężkie – o nogach: *ноги к. чуғуныые*; {prs} **stal** ⟨prs⟩ jest twarda – o kimś nieugiętym, niezłomnym: *twardy / ktoś twarady j. S; твёрдый / он твёрдый к. сталь; чврст к. челик; tvrd к. čelik*; ⟨pr⟩ jest mocna: *мосна j. S; крепкий к. сталь*; ⟨ps⟩ jest twarda – o mięśniach: *muskuły j. ze stali; мишићи к. од челика*; jest zimna – o spojrzeniu: *spojrzenie zimne / wzrok zimny j. S; поглед хладан к. челик*; jest zahartowana – być wyjątkowo twardym, niezłomnym: *zahartowany j. S; прекаљен к. челик*; ⟨p⟩ jest ostra, zimna: *ostrы / zimny j. S*; hartuje się ją – udoskonalać się: *hartować się j. S*; jest siwa – o oczach: *oczy siwe j. S*; {r} **stalowy** ⟨r⟩ coś stalowe odnosi do wytrzymałości nerwów: *у него нервы к. стальные*; ♦ {r} **rtęć** ⟨r⟩ jest żywa: *живой / подвижен / он к. ртуть*; ♦ {prs} **magnes** ⟨prs⟩ przyciąga silnie – być atrakcyjnym: *ciągnie j. M; притягивать к. магнит; привлечити к. магнет*; ⟨p⟩ ciągnie silnie – o przepaści: *przepaść ciągnie j. M*; ♦ {s} **złom** ⟨s⟩ jest go wiele – mieć dużo pieniędzy: *imati para k. krša*; {pr} **rdza** ⟨pr⟩ zżera żelazo – gderać, dokuczać: *jeść j. R żelazo; точить / ест / грызет он меня, к. ржа железо*; ♦ {pr} **papier** ⟨pr⟩ jest biały: *biały j. P; белый к. бумага*; jest cienki: *cienki j. P*;

быть тонким k. *бумага*; ⟨p⟩ jest blady, blednie: *blady* / *zbladł* j. P; splamionego nie wyczyści się – o honorze: *honor* j. P, *gdy raz się splami, już go nie wyczyszczisz*; świstek papieru traktuje się bez szacunku – nie szanować czegoś, nie uznawać poprzednio przyjętych zobowiązań: *traktować coś* j. *świsstek papieru*; ⟨r⟩ spala się szybko: *гореть* k. *бумага*; ⟨r⟩ **kartka papieru** ⟨r⟩ jest biała: *белый* k. *лист бумаги*; ♦ ⟨r⟩ **gutaperka** ⟨r⟩ jest termoplastyczna: *он* k. *гуммаперчевый*; ♦ ⟨p⟩ **korek** ⟨p⟩ jest lekki: *lekki* j. K.

2.5.3.2. Narzędzia, przyrządy, przybory, sprzęt, urządzenia i wyroby różnego przeznaczenia

♦ ⟨p⟩ **klucz** ⟨p⟩ kręci się nim w zamku: *kręci* j. *kluczem* w *zamku*; ♦ ⟨s⟩ **łom** ⟨s⟩ tonie nagle: *potonuli* k. *ćuskijs*; jest głupi: *głup* k. *ćuskijs*; jest ciężki: *teżak* k. *ćuskijs*; jest pijany, pije, upija się: *pijan* / *napiti se* / *opiti se* k. *ćuskijs*; ⟨p⟩ **lewar** ⟨p⟩ pije mocno: *pije* j. L; ♦ ⟨rs⟩ **klin** ⟨r⟩ schodzi się z obuchem: *сошлись*, k. *клин с обухом*; ⟨s⟩ jest opity: *opiti se* k. *klin*; wierzbowy nie jest godny zaufania: *поуздан* k. *vrbov klin*; ⟨r⟩ **skrobak** ⟨r⟩ wszystko weźmie – o ustach: *пом*, ч. *скребок: все подберет*; ♦ ⟨pr⟩ **gwóźdź** ⟨p⟩ wbity w ścianę sterczy: *sterczy* *kieby* G w *ścianę zabity*; ⟨r⟩ w bucie jest dokuczliwy: *неотвязчив* / *мулит*, k. *гвоздь в сапоге*; tkwi mocno w ścianie: *засел*, k. *гвоздь в стене*; pasuje do beczki: *точка в точку*, k. *гвоздь в бочку приходится*; nie jest podobny do panichidy: *похоже*, k. *гвоздь на панихиду*; do gry jest wydłużony – o podłużnych buleczkach: *сайки*, ч. *свайки*; zranienie, skaleczenie nim powoduje wypływ krwi – cieć struga: *течь стругей*, k. *из гвоздя*; ⟨p⟩ **gósc** (kasz. 'gwóźdź') ⟨p⟩ jest ostry – o bryzie: *briza* j. *gósc*; ⟨p⟩ **szynale** ⟨p⟩ są długie i zakrzywione: *zęby* j. Sz; ⟨p⟩ **przygwożdżony** ⟨p⟩ jest, siedzi, stoi, zatrzymuje się bez ruchu – być nieruchomym, nie móc się poruszyć: *być* / *siedzieć* / *stać* / *zatrzymać się* j. P; ♦ ⟨p⟩ **śruby** ⟨p⟩ kręci się na nich niespokojnie: *kręci się* j. *na śrubach*; ⟨p⟩ **gwint** ⟨p⟩ jasny odnosi do upijania się do nieprzytomności: *urznąć się* / *urznąć się* / *urzynać się* j. *jasny* G; ♦ ⟨prs⟩ **dрут** ⟨p⟩ jest prosty: *prosty* j. D; prosty – o zgrabnym chłopcu: *chłopiec* j. D; odnosi do pewnej pogody: *pogoda* j. D; odnosi do jasności czegoś: *jasny* j. D; ⟨r⟩ naciąga się go: k. *проволаку тянет*; jest szorstki – o włosach: *у него волосы жесткие* k. *проволака*; ⟨s⟩ po naprężonym idzie się ostrożnie: *іди* k. *по затегнутой жици*; ♦ ⟨prs⟩ **sprężyna** ⟨ps⟩ odbija się na niej – skoczyć, zerwać się nagle, gwałtownie: *skoczyć* j. *na sprężynie* / *jakby sprężyną podrzucony* / *jak rzucony sprężyną*; *skoczył* j. *sprężyną podrzucony*; jak za naciśnięciem sprężyny poderwać się / skoczyć / zerwać się: *скакнуть* k. *на прыгу*; ⟨p⟩ odbija się na niej – wstać, podnieść się, powstać gwałtownie; zerwać się na równe nogi: *wstać* *jakby* / j. *podrzucony sprężyną*; *zerwać się* j. *na sprężynie* / *jakby sprężyną podrzucony*; j. *zrzucony sprężyną porwać się* / *zerwać się*; ⟨pr⟩ **sprężyny** ⟨pr⟩ jest się przez nie nieustannie odbijającym – być bardzo ruchliwym, elastycznym: *być* / *wiercić się* j. *na sprężynach*; są giętkie – chodzić miękko, elastycznie: *chodzić* j. *na sprężynach*; pod wpływem ich działania zrywa się, podskakuje gwałtownie: *zerwać się* *jakby* za naciśnięciem / pociągnięciem

sprężyn / *к. на пружинах вскочить / подпрыгнуть*; {s} **spirala** {s} wije się: *увияти се к. спирала*; ♦ {pr} **rura** {p} jest głupia – wymyślania: *глупі j. R*; {r} głos wydobywający się z niej jest gruby: *у него голос к. из трубы*; wali z niej: *к. из трубы валит*; wylatuje z niej coś gładko – pojawia się nagle, nieoczekiwanie: *к. из трубы вылетел*; {pr} **gardziel** {p} jest wąska: *wąski j. G*; {r} leje się z niej strumieniem: *течь струей, к. из жерла*; ♦ {p} **łopata** {p} kładzie się nią do głowy – wyjaśnić przystępnie: *kläść / pakować / wkładać j. łopatą do głowy*; wykłada się coś na niej – wyłożyć coś dobitnie: *wyłożył j. na łopacie*; nakłada, narzuca się nią – o skarżypicie: *skarżypyła z końca świata, co ma język j. Ł*; jest płaska i szeroka – o mało rozgarniętym mimo wysokiego czoła: *лоб, ч. лопата, да ума небогато*; {p} **łopaty** {p} odnoszą do szerokości zębów: *zęby j. Ł*; ♦ {r} **haki** {r} są krzywe – o rękach: *руки, к. крюки*; ♦ {ps} **drabina** {p} wielka: *великі j. D*; wysoka – o wyrośniętym chłopie: *urósł chłop j. D*; dosięga piekiet: *дługi j. D do piekła*; ♦ {pr} **zawias(-sy)** {pr} coś zamontowane na nich obraca się tam i z powrotem: *kręci się j. на zawiasie; повернуться / кто-л. к. на шарнирах*; ♦ {p} **soczewka** {p} skupia się w niej światło – koncentrować się, stawać się ośrodkiem czegoś: *skupiać się j. w soczewce*; ♦ {prs} **waga** {p} królewska nie jest sprawiedliwa: *sprawiedliwy j. W królewska*²⁸¹; żydowska jest niesprawiedliwa, fałszywa: *sprawiedliwy j. żydowska W*; {r} uchyla się w obie strony – o kłanianiu się na obie strony: *не кланяясь, к. весы, в обе стороны*; {s} zepsuta kłamie: *lagati k. pokvaren kantar*; {s} **wagi** {s} na aptekarskich waży się dokładnie: *мерити к. на аптекарским терезиума*; {r} **bezmian** {r} jest ciężki i duży – o kułaku: *кулак, ч. безмен*; {r} **odważnik** {r} jest ciężki: *тяжёлый к. гиря*; stupudowy jest ciężki: *тяжёлый к. стопудовая гиря*; jest statyczny – o kimś nieruchliwym: *поворотлив, ч. гиря*; ♦ {p} **kompas** {p} nie każdy się na nim zna – nie znać się na czymś: *zna się j. na компасе*; ♦ {r} **szmergiel** {r} jest szorstki: *шероховатый к. наждак*; {r} **papier ścierny** {r} jest szorstki: *шероховатый к. наждачная бумага*; ♦ {p} **korba** {p} kręci się nią: *kręci j. korba*; ♦ {r} **wyłącznik nożowy** {r} odnosi do kształtu nosa: *нос к. рубильник*;

♦ {p} **motor** {p} mający go w dupie goni szybko: *góni, jakby miot M w dupie*; {p} **damfula** (ciesz. 'lokomobila') {p} stara dyszy ciężko: *dyszy j. staro D*; ♦ {prs} **maszyna** {prs} pracuje jednostajnie: *pracować / pracuje j. M; работать к. машина; радиі к. машина*; {r} zapuszczona pracuje nieustannie: *работать как / словно / точно заведённая машина*; {prs} **automat** {ps} pracuje nieelastycznie – poruszać się zgrabiale: *być / zachowywać się / chodzi / ruszać się j. A; біти / владати се к. автомат*; {r} pracuje, robi coś mechanicznie: *делать что-то к. автомат*; {p} stoi nieruchomo: *стаć j. A*; jest sztywny: *штыwny j. A*; {r} **robot** {r} robi, działa mechanicznie: *делать что-то / работать к. робот*; {r} **przenośnik** {r} pracuje się przy nim nieustannie: *работать к. на конвейере*; wszystko przesuwa się na nim bez trudu: *что-л. идёт к. по конвейеру*; ♦ {r} **lodówka** {r} jest w niej zimno: *здесь к. в холодильнике*.

²⁸¹ „Pogłos sądów średniowiecznych: próby ognia i miecza”.

2.5.3.3. Akcesoria do utrzymywania światła, rozniecania i podtrzymywania ognia

♦ {prs} świeca {prs} pali się, spala się szybko: *splonać j. Ś; cгореть / таять, к. свеча; горит, к. свеча, в чяхотке; горети / изгорети к. свеча*; jest prosta: *prosty j. Ś; он прямой к. свеча; uspravan / ravan / prav к. svijeća; правцам к. свеча*; jest prosta – wyciągnąć się na całą długość, stanąć wyprostowany: *stać / wyprostować się / wyprostowany j. Ś; cmoum, к. свеча; cтаму / ucnpавumu ce к. свеча*; {ps} gaśnie nieoczekiwanie, gwałtownie: *zgasł / zgasnąć j. Ś; yгacumu ce к. свеча*; jest wysoka: *wysoki j. Ś; вусок к. свеча*; {p} jest smukła: *smukły j. Ś*; jest prosta – być smukłym, prostym: *wygląda j. świeca*; jest prosta – o wysokim, silnym, dobrze zbudowanym chłopie, mężczyźnie: *chłop / mężczyzna j. Ś*; jest prosta – o prostym, dorodnym chłopcu: *chłopiec j. Ś*; jest prosta – o dziewczynie prostej, smukłej: *dziewczyna j. Ś*; roratna jest prosta – o kimś wysokim, smukłym: *wyrósł j. roratna Ś*; bez knota jest bezwartościowa – o człowieku bez miłości: *człowiek bez miłości j. Ś bez knota*; ucina się jej knot szczypcami – o objaśnieniu: *objaśnił j. świecę szczypcami*; niknie przy słońcu – niknąć przy kimś: *niknie przy nim j. Ś przy słońcu*; przy słońcu nie widać jej płomienia: *wygląda j. Ś przy słońcu*; w jasną pali się: *pal j. w jasną świecę*; zdmuchnięta gaśnie natychmiast – zniknąć: *zgasnąć j. zdmuchnięta Ś*; wrażona w oczy – porwać się, zerwać się gwałtownie: *porwał się, jakby mu świecę w oczy wraził; (r) płonie rudym płomieniem – o pojawieniu się przed kimś szaraka: рысак к. свеча nеpедo мной загорелся*; nadpalona – siedzieć ponuro, nasępiwszy brwi: *сидит, к. нагорелая свеча*; {s} upada ciężko – upaść, runąć nagle, rozciągnąć się na ziemi: *pa-sti / srušiti se / pružiti se na tlo к. svijeća*; {p} świece {ps} (dwie) palą się mocno – o gorejących, błyszczących oczach: *oczy goreją j. (dwie) Ś; очу блуcтају к. свече*; {p} roratne stoją rzędem na oltarzu – o stojących szeregiem: *stoicie rzędem j. органы albo jako roratne на оltарзу Ś*; {r} świeczka {pr} gaśnie nieoczekiwanie – o nagłej śmierci: *zgasnąć nagle j. Ś; yгacнуть к. свечка*; {p} jest cienka: *cienki j. Ś*; goreje – o oczach: *oczy jako Ś*; {r} spala się szybko: *горит / таять, к. свечка*; gaśnie prędko – o kończących się obcych pożyczkodawcach i dozgonnych swoich: *людские заимодавцы к. свечки гаснут, а на наших и смерти нет!*; jest prosta: *он прямой к. свечка*; {r} knot {r} mając wetknięty w tyłek gorący knot, leci się co tchu: *бежит к. будто ему горячий фитиль в задницу воткнули*; {s} kopeć {s} jest czarna: *чрн к. гар; {s} lichtarz {s} chęłpi się gównem: дичи се к. свијетњак г.....м; ♦ {rs} hubka {r} zapala się łatwo: всыхивать / всыхнуть к. трут; {s} paląca się w nocy jest piękna: лujen к. труд по ноћу; {prs} zapalka {ps} łatwo ją złamać: *зламаć j. запалкѣ; slomiti što к. šibicu*; {r} jest cienka: *худој / худ / кто-л. к. свичка*; jest cienka – o rekach, nogach: *у него руку / ноги к. свички*; jest wyschnięta, sucha: *высох, к. свичка*; {ps} żagiew {p} płonie intensywnie: *plonąć / rozgorzeć j. Ż*; {p} żagwie {p} płoną silnie – o oczach: *oczy rozgorzale j. Ż*; {r} pozhodnia {r} smolna zapala się gwałtownie: *всыхивать / всыхнуть к. смоляной факел*; {r} glow-*

nia ⟨r⟩ jest czarna: *чёрный к. головоушка*; ♦ {p} **lampa** ⟨p⟩ na Zaduszki pali się jasnym płomieniem: *pali się j. L na Zaduszki*; {pr} **latarnia** ⟨p⟩ świeci jasno: *świyći j. L*; przy niej wszystko jest widoczne wyraźnie: *widać coś j. przy latarni*; ⟨r⟩ bez ognia jest bezwartościowa – o głowie bez rozumu: *голова без ума, ч. фонарь без огня*; {p} **latarnie** ⟨p⟩ świecą jasno – o oczach błyszczących intensywnie, rzucających niezwykle błyski: *oczy świecą j. L*; {p} **ogarek** ⟨p⟩ palący się w lampie jest dla niej obojętny: *pali się do niej j. O w lampie*; w lampie pali się jednostajnie, nikłym płomieniem: *pali się j. O w lampie*; w latarni świeci mizernie – stracić na minie: *świecić j. O w latarni*; {p} **ogórek** ⟨p⟩ w latarni świeci się nikło: *świeci się j. O w latarni*; w latarni nie jest rzadki: *czy to tak rzadkie j. O w latarni*.

2.5.3.4. Naczynia do przenoszenia, przechowywania płynów, ciał sympkich, opakowania, pojemniki

♦ {prs} **wiadro, ceber, kubel** ⟨prs⟩ leje się z niego obficie – o ulewnym deszczu: *(deszcz) leje / chlapie / pada j. z cebra; deszcz leje / lunął / puścił się j. z wiadra; дождь / дождь линул / грянул дождь / налил к. из ведра; lije / pada / pljušti k. iz kabla; kiša pada / lije / curi k. iz kabla*; ⟨pr⟩ z wiadra leje się szczerze: *leje się j. z wiadra; лить / льет / хлынуть к. из ведра*; ⟨p⟩ ceber jest duży – o głowie: *głowę ma j. C*; wiadro jest nierozłączne z cembrzyną: *tak przystał do nich j. W do cembrzyny*; {pr} **cebrzyk** ⟨p⟩ jest mały: *bęben w lesie coś wielkiego, choć j. C wielkość jego*; ⟨r⟩ z zimną wodą działa orzeźwiająco: *что-л. действует на кого-л. к. ушат холодной воды; на кого-л. к. ушат холодной воды вылили*; {p} **putnia** (ciesz. 'naczynie drewniane na wodę, szflik, ceber') ⟨p⟩ leje się z niej mocnym strumieniem – o deszczu: *deszcz leje j. z putnie*; od wapna nie jest czerwona – blady, mizerny: *czyrwióń j. P od wopna*; od wapna nie jest ogorzała: *je ogorzany j. P od wopna*; jest tęga – o nogach: *mo nogi j. putnie*; ♦ {prs} **beczka** ⟨prs⟩ pije dużo: *pije j. B; нить к. бочка*; ⟨ps⟩ jest pijana: *pijany j. B; pijan k. ба́ва*; leje się w nią bez umiaru – upijać się: *leje / lać w kogoś / w siebie j. w beczkę; cunatu к. у буре*; jest gruba: *gruby j. B; дебео к. буре*; jest gruba – o brzuchu: *brzuch j. B; трбух к. буре*; ⟨rs⟩ wydobywający się z niej głos jest tubalny, głęboki: *у него голос к. из бочки; грмје-ти / загрмјети / рећи гласом / говорити к. из ба́ве*; ⟨p⟩ pije dużo – pić alkohol: *pić (alkohol) j. B dziurawa*; w dziurawą leje się bez końca: *lać j. w (dziurawą) beczkę*; toczy się łatwo: *toczy się j. B*; z próżnej wylatuje coś łatwo – o dowcipie: *wy-leciał dowcip j. z próżnej beczki*; leje się z niej obfitym strumieniem – o deszczu: *deszcz leje j. z beczki*; na jej dnie jest zupełnie ciemno: *ciemno j. w beczce na dnie*; ⟨r⟩ bezdena pije tęgo: *нить к. бездонная бочка*; z defektem pije dużo: *нить к. бочка с изъяном*; nabrzmiewa: *разбухнуть к. бочка*; jest tłusta: *он толстый / толст, к. бочка*; jest w niej ciemno: *темно к. в бочке*; ⟨s⟩ jest okragła – o otulej osobie: *окургао к. буре*; jest wielka – mieć ból głowy, być niewyspanym po hulance: *glava je komu k. bure*; jest gruba – o kimś krępyim,

przysadzistym: *дежмекаст к. буре*; {p} **petryolka** (ciesz. 'beczka z naftą') (p) jest gruba: *chrubo j. P*; {p} **kufa** (p) jest gruba: *gruby j. K*; {p} **baryła** (p) jest gruba: *gruby j. B*; jest gruba – o brzuchu: *brzuch j. B*; {p} **baryłka** (p) jest pękata: *krótki, gruby j. B – Pan Bóg stworzył przez pomyłkę*; {p} **fasa** (p) jest gruba: *gruby j. F*; {p} **antal** (p) jest gruby, okrągły – o brzuchu, głowie: *brzuch / leb j. A*; {p} **antalek** (p) jest gruby, pękaty: *gruby / pękaty j. A*; {r} **beczulka** (r) jest okrągłutka: *круглый к. бочонок*; **beczulka** piwa jest gruba: *толстый к. пивной бочонок*; dwie – o grubych i okrągłych nogach: *ноги к. два бочонка*; {p} **dónga** (daga, gw. 'kleпка u beczi') (p) pije: *pije j. dónga*; {p} **kamionka** (p) leje się na nią tego – o opoju: *leje j. na kamionkę*; {p} **konew** (p) leje się z niej mocnym strumieniem – o gęstym deszczu: *deszcz leje / leje j. z konwi*; jest gruba – o nodze: *mo nogę j. kónew*; {ps} **konewka** (p) jest gruba – o głowie: *leb j. K*; {s} starą wyrzuca się: *izbaciti k. staru kantu koga*; {prs} **kadž** (p) leje się z niej obficie – o strugach deszczu: *deszcz leje j. z kadzi*; jest rozdymana – nadymać się: *odął się j. K*; jest pod nią posępno: *posępno j. pod kadzią*; (r) bezdennej nie napęli się – o karczmie, w której wyda się wszystkie pieniądze: *кабак деньгали, к. бездонную кадку, не наполнишь*; w bezdenną leje się bez końca – pić bez opamiętania: *пьет, к. в бездонную кадку льет*; {s} wydobywający się z niej głos jest tubalny, głęboki – mówić głębokim głosem, mieć gruby głos: *govoriti glasom k. iz badnja*; *zašabonjati glasom k. iz badnja*; {p} **kadka** (gór. 'kadź, fasa') (p) jest duża – o gównie małojadki: *małojadka, á gównó j. K*; {p} **bania** (p) jest duża, wielka, pękata: *duży jako B*; *wielki j. B*; jest duża – o wyдутым brzuchu: *brzuch j. B*; jest gruba, spuchnięta, okrągła, nadęta: *gruby / spuchnąć / spuchł / nadęty j. B*; *okrągły jako B*; jest goła: *goły j. B*; {p} **buklak** (p) jest nabrzmiały – mieć ból głowy: *ma ktoś głowę j. B*; {r} **butelecza** (r) jest pękata – o nogach: *(иметь) ноги к. бутылочки*; ♦ {prs} **czop** (pr) jest głupi: *глупи j. Cz*; *злуп к. пробка*; stoi nieruchomo: *stoi j. Cz*; (r) z trudem wychodzi z butelki: *вылететь откуда-то к. пробка (из бутылки)*; {s} jest pijany: *pijan k. čep*; ♦ {p} **pudło** (p) jest wielkie – o brzuchu: *brzuch j. P*; jest wielkie – o głowie: *głową ma j. P*; jest wielkie – nadać głębie: *nadał głębie by P*; {ps} **pudełko** (p) coś wyjęte z niego jest nienaruszone: *wygląda / nowy(-a) j. z pudełka wyjęty*; jest małe – o bębnie niewielkim z bliska, a wielkim, głośnym słyszalnym zza góry: *głośny bęben za górą, a kiedy do nas przyjdzie, alic j. P*; {s} coś przechowywane w nim jest piękne – być wystrojonym, wyelegantowanym: *dočerjan / lijep k. iz kutije*; od cukru jest ładne – o ustach, buzi: *usta k. kutija od šečera*; jest małe, eleganckie – o mieszkaniu: *станчик к. кумија*; jest małe, efektowne – o przyjemnym, małym, dobrze urządzonym pokoju: *соба к. кумија*; {ps} **pudeleczo** (p) maleńkie – o mieszkanku: *mieszkanko j. P*; jest w nim czysto: *чисто j. w pudeleczy*; panuje w nim porządek: *porządek j. w pudeleczy*; {s} jest czyste – o mieszkaniu: *stan k. kutijica*; {p} **szkatuła** (p) czyjaś pociąga bardziej niż jej właściciel: *nie tak się do mnie wdzięczy, j. do mej szkatuły*; {s} **szkatułka** (s) wszystko wyjęte z niej jest ładne – o czymś doskonałym: *izgledati k. iz škatuljice*; {p} **bombonierka** (p) jest ładna – o pokoju, mieszkaniu, salo-

niku niewielkim, zbytownie umeblowanym i przystrojonym: *pokój / pokoik / mieszkanko / salonik j. B*; ♦ {ps} **waliza** {p} jest wielka – o brzuchu: *brzuch j. W*; {s} wylatuje nagle – być wyrzuconym bez ociągania się, niezwłocznie: *izlejetł k. kofer*; *izbaciti k. kofer / kufer koga*; {p} **skrzynka** {p} leżąca w kącie pełna złota – o skąpym bogaczu: *skapy bogacz jako / j. S, choć w niej złoto, przecie w kącie leży*; {rs} **kosz, koszyk** {r} lanie wody w dziurawy jest bezcelowe – o karmieniu chudego konia: *в худого коня корм мравумъ, ч. в худюю корзину воды лумъ*; {s} jest wielki – o brzuchu: *trbuh k. mjerica*; jest wielki – o głowie: *glava mi je k. merica*; {p} **duca** (gw. 'kosz okrągły, u dołu węższy') {p} jest gruba: *gruby j. D*; ♦ {p} **tłumok** {p} zmieści wszystko – o liście: *list j. T: wszystko się w nim zmieści*; ♦ {s} **juk** {s} są pełne jedwabiu – nie mieć rozumu: *biti pun pameti k. samar svile*; pełen uczciwości, prawości – być nieuczciwym: *biti pun poštenja k. samar*; {p} **miech** ('wór') {p} jest w nim duszno: *duszno j. w miechu*; kurzy się z niego: *kurzy się j. z miecha*; z dziurawego nie ma pożytku: *poecieha / uciecha j. z dziurawego miecha*; na mąkę jest blade: *czerwony j. M od mąki*; z mąki nie jest ogorzały: *je ogorany j. M z mónki*; sypie się z niego obficie: *sypie się j. z miecha*; z bryją jest niesposobny: *on jest tak sposobny j. M bryje*²⁸²; zgrzebny jest nieelegancki: *szykowny j. zgrzebny M*; próżny stawia się na ziemniaczysku: *stawio sie j. prózny M na zimioeczysku*; nieruszany leży spokojnie – zaniechaj, nie tykaj cudzych rzeczy, a będziesz miał spokój: *ni masz j. miły niech, wyleżysz się jako M*; po świętym Wojciechu należy wszystko w nim trzymać: *po świętym Wojciechu trzeba wszystko trzymać j. w miechu*; {prs} **wór** {ps} zwała się ciężko na ziemię: *walić się j. W (na ziemię)*; *pyuumu ce / nadamu k. wreha (na zemľu)*; {p} jest głupi: *glupi j. W*; sypie się z niego obficie: *sypie się / sypać się j. z worka*; dziurawy chłonie wszystko – być chciwym, łakomym: *chciwy j. W dziurawy / łakomy j. dziurawy W*; dziurawego nie napelni się: *lać j. w dziurawy W*; dziurawego nie napelni się – o nienasyconości dworu: *dwór j. w dziurawy W, nigdy go nie napchasz*; dziurawy drze się prędko – krzyzcze głośno: *drze się / krzyczy j. W dziurawy*; jest w nim ciemno: *ciemno j. w worze*; na Wielkanoc jest pełen bab – o dworze: *dwór to W: bab w nim pełno j. na Wielkanoc*; {r} wór mąki osiada dobrze – rozsiadać się: *расселся, ч. куль муки*; z mąką zwała się ciężko: *свалиться / упасть к. куль с мукой*; z miękiną zwała się ciężko: *свалиться / упасть к. куль с мякиной*; niesie, co się weń włoży – o chłopie: *мушук, что мешок: ч. положишь, то и нечѣт*; {s} upija się: *napiti se k. vreča*; {prs} **worek** {prs} sypie się z niego obficie: *sypać / sypnąć coś / sypnąć czymś / sypie się / sypać się / sypnąć j. z worka; что сыплется к. из мешка; просипати ce / испадати к. из подеране вреће*; {pr} jest w nim ciemno: *ciemno j. w worku; темно к. в мешке*; zwisa bezładnie – o obwisłym ubraniu: *coś wisi na kimś j. W; что на ком висит к. мешок*; {ps} zwisa bezwładnie – o ubraniu: jest obsunięte: *ubranie wisi (na kimś) / na nim j. W; одело виси на*

²⁸² Bryja, breja – gw. 'polewka z zaprawy mącznej, zacierka z mąki owsianej'.

коме к. *впећа*; w dziurawy na próżno się sypie – wkładać coś gdzieś nadaremno: *пчаć w coś j. w dziurawy W*; *тпnamy y umo к. y noдеpany впећy*; ⟨p⟩ trzęsie się nim – o plotkach: *trząść plotkami j. z worka*; sypie się z niego obficie – plotkować: *sypać / trząść plotkami j. z worka*; sypie się z niego obficie – o licznych nowinach: *sypać / trząść nowinami j. z worka*; po św. Marcinie worek wójta jest pusty²⁸³: *próżny j. W wójta po świętym Marcinie*; spada, zwala się bezwładnie, ciężko: *spaść / walić się / zwalić się j. W*; worek sieczki spada bezwładnie: *spaść / walić się / zwalić się j. W sieczki*; zwisa bezwładnie – o odzieży: jest obsunięta: *odzież wisi (na kimś) j. W*; zwisa bezwładnie – o płaszczu: jest obsunięty: *plaszcz wisi (na kimś) j. W*; zwisa bezwładnie – o sukni: jest obsunięta: *suknia wisi (na kimś) j. W*; ⟨r⟩ z owsem upada ciężko: *упастъ к. мешок с овсом*; jest żarłoczny: *прожорлив, к. мешок*; ktoś uderzony zakurzonym workiem jest ubrudzony: *кто-л. / кто-л. к. из-за угла к. пыльным мешком прибитый / ударенный*; niesie to wszystko, co się weń włoży – o chłopie: *мужик, ч. мешок: ч. положить, то и нечём*; ⟨s⟩ z rozdartego zawartość sypie się obficie: *sipati / prosipati što k. iz poderane vreće*; rzuca się nim bezceremonialnie – rzucać kimś, czymś bez pardonu: *baciti koga / što k. vreću*; ⟨pr⟩ **torba** ⟨p⟩ sypie się z niej dużo, obficie: *sypie się j. z torby*; dziadowską szyje się grubą nicią i wielkim ściągciem: *szyje j. dziadowską torbę*; w dziadowskiej panuje nieporządek: *porządek / taki porządek j. w dziadowskiej torbie*; dziadowska jest rozpuszczona: *rozpuścił się j. dziadowska T*; ⟨r⟩ żebracza wszystko gromadzi – o mądrej żonie: *умная жена, к. ницему сума*; z malowaną obchodzi się delikatnie: *носиться с кем / чем к. с писаной торбой*; ⟨s⟩ z malowaną lata się: *носиться с кем / чем-л. к. с писаной торбой*; ♦ ⟨pr⟩ **plachta** ⟨pr⟩ czerwona drażni byka – działać podniecająco, drażnić, doprowadzać do gniewu, wybuchu: *coś, ktoś działa / działać na kogoś j. czerwona P na byka*; *что делитсёет на козо к. красное полотноице на быка*; ⟨p⟩ jest biała: *biały j. P*; działa na byka drażniaco – drażnić, doprowadzać do (najwyższej) irytacji: *coś / ktoś działa / działać na kogoś j. P na byka*; (rozpostarta) zajmuje sporą powierzchnię – o nieczystościach, gdy ktoś ma biegunkę: *od dupy j. niytka, na ziymy j. P*; ⟨p⟩ **dzichta** (ciesz. 'plachta do noszenia ciężarów na plecach') ⟨p⟩ bez końców nie nadaje się do niczego: *taki j. D bez końców*; ⟨p⟩ **wańtuch** (stp. 'worek płócienny'; 'plachta parciana do noszenia zieliska') ⟨p⟩ jest tłusty: *tlusty j. W*.

2.5.3.5. Wyroby służące do związywania

♦ ⟨ps⟩ **postronki** ⟨ps⟩ są mocne – o nerwach: być spokojnym, opanowanym: *nerwy / mieć nerwy j. P*; *живци к. конону*; ⟨pr⟩ **rzemień** ⟨p⟩ jest twardy – o słomie: *słoma j. Rz*; w ogniu skręca się: *wyprawuje się j. Rz w ogniu*; można go ciągnąć – o prawie i wolności: *prawo i wolność ciągnąć j. rzemień może*; znamionu-

²⁸³ „W tym dniu wójtowie składali dworom daninę”.

je piątkę: *pióntka j. rzymiyn*²⁸⁴; {pr} **rzemienie** ⟨p⟩ są mocne – o nerwach: *nerwy j. Rz*; ⟨r⟩ więź – o długach: *в долгах, ч. в ремьях*; {p} **opasek** (ciesz. ‘paszek rzemieenny’) ⟨p⟩ coś spuszczone z niego jest nieokiełznane – o nerwach: *mo nerwy j. z opaska spuszczone*; ♦ {ps} **powróż** ⟨p⟩ jest silny, ściska – o mrozie: *mróz j. P*; jest mocny – o smrodzie: *smród j. P*; nieskręcony jest zwichrzony – być niezgrabnym: *zgrabny / taki j. nieskręcony P*; {ps} **powrozy** ⟨ps⟩ są grube – o żyłach: *żyły j. P*; *жиле к. конопци*; {p} **powróżek** ⟨p⟩ jest krótki, słaby – o honorze: *chąnór j. P*; {pr} **sznur**, **sznurek** ⟨p⟩ idzie się na nim bezwolnie – pozwolić sobą kierować: *chodzić j. na sznurku / sznurze*; idzie się po nim łatwo, bez trudu: *idzie mu j. po sznurze*; jest wyznacznikiem równości – równo, prosto, jak wzdłuż naciągniętego sznura: *równy j. pod Sz / j. po sznurku*; ⟨r⟩ ciągnie się zań – naprężać siły, starać się ze wszystkich sił: *тянуть к. веревку*; {r} **sznurki** ⟨r⟩ są mocne – o nerwach: *нервы к. верёвки*; są mocne – o żyłach: *вены к. верёвки*; {r} **sznureczek** ⟨r⟩ prowadzi się na nim – kierować, sterować kimś: *водить кого-то к. на верёвочке*; {rs} **liny** ⟨r⟩ jest mocna – o nerwach: *нервы / у него нервы к. канаты*; ⟨s⟩ są jednakowe: *еднаци к. лиьаци*; ♦ {r} **przywiązany** ⟨r⟩ siedzi, nie mogąc wstać: *сидеть к. привязанный*; chodzi z trudem, z ograniczeniami: *ходит к. привязанный кто*; {p} **uwiązany** ⟨p⟩ krzyczy przeraźliwie: *krzyczy j. U*; {p} **zawiązać** ⟨p⟩ ktoś z zawiązaną gębą milczy: *milczy / zamilkł, jakby mu gębę zawiązał*; ktoś, zawiązawszy sobie gębę, siedzi milcząco: *siedzi, jakby sobie gębę zawiązał*; {p} **zasznuruować** ⟨p⟩ ktoś z zasznurowaną gębą milczy: *milczy / zamilkł, jakby mu gębę zasznurował*; gdy ktoś ma zasznurowane usta, panuje wielka cisza: *cisza, jakby komuś usta zasznurował*; {p} **pętać** ⟨p⟩ spętany chodzi z trudem: *chodzi / lazi j. spętany*; {s} **więzy** ⟨s⟩ uderzają o drabinę wozu – mówić bezmyślnie: *lupati к. пuto o lojtru*; {s} **pęto** ⟨s⟩ stuka o drabinę wozu: *луна к. пuto o лотру*; {r} **węzeł** ⟨r⟩ związuje trwale – o wypowiedzianych słowach: *сказал, к. узлом завязал*; {p} **kantar** ⟨p⟩ nie pasuje do gęby: *пасuje j. do гёбы K*; ♦ {pr} **łańcuch** ⟨p⟩ trzyma się na nim na uwięzi: *trzymać j. na łańcuchu*; ⟨r⟩ zerwany z niego pędzi, ucieka: *кто-л. / он к. с цену сорвался*; ♦ {ps} **przykuty** ⟨ps⟩ siedzi w miejscu – nie ruszać się, nie mieć siły ruszyć się (zwykle pod wpływem silnych wrażeń): *siedzieć / siedzi j. P*; *седети к. прикован*; ⟨p⟩ stoi nieporuszenie: *stać / stanąć / stoi j. P*; ⟨s⟩ pozostaje, zatrzymuje się nieruchomy: *ostati / stati / stajati к. prikovan*; {p} **skuty** ⟨p⟩ stoi bez ruchu: *stać / stanąć j. S*.

2.5.4. Pomieszczenia specjalnego przeznaczenia

♦ {prs} **łodownia** ⟨prs⟩ jest w niej bardzo zimno: *zimno j. w lodowni; холодище к. в леднике; хладно к. у ледари*.

²⁸⁴ „Tzn. niedostatecznie. Stopnie w zaborze austriackim stosowało się odwrotnie: 1 była stopniem najlepszym, a 5 najgorszym”.

2.6. Tradycyjne dziedziny gospodarki człowieka

2.6.1. Rolnictwo, pasterstwo

2.6.1.1. Zajmujący się uprawą, hodowlą

♦ {p} **owczarz** ⟨p⟩ jest mściwy: *mściwy j. O*; ♦ {p} **pastuch** ⟨p⟩ jasno tłumaczy krowie: *tłumaczy j. P krowie*²⁸⁵.

2.6.1.2. Tereny uprawne, uprawy, plony

♦ {p} **ziemia** (pole) ⟨p⟩ ktoś, kto ją zaprzedał, jest smutny: *smutny j. ziemię zaprzedał*; {p} **pole** ⟨p⟩ przepiórcze jest krótkotrwałe – o gospodarstwie wołoskim: *hospodarstwo wołoskie j. przepiórcze P*; {p} **rola** ⟨p⟩ bez plonu nic nie jest warta – o kościele bez dzwonu: *kościół bez dzwonu j. R bez plonu*; nie darzy się, nie szczęści się Cyganowi: *darzy / szczęści mu się j. Cyganowi R*; uprawna rodzi dostatek – o oszczędności: *oszczędność, jako R uprawna, rodzi dostatek*; {r} **skiba** ⟨r⟩ leży równo – leżeć plackiem: *лежать / лежат / вытянулся к. пласт*; ♦ {pr} **ogród** ⟨p⟩ nie powinien być bez płotu – o wdowie bez chłopa: *wdowa bez chłopa j. O bez płota*; ⟨r⟩ rośnie w nim wszystko – o świecie: *мир ч. ozorod: в нем все растет*; nie mieć nawet marnego – mieć złego męża: *за добрым мужем, к. за городом, за худым мужем и огородбица нет*; {p} **łąka** ⟨p⟩ na jesień jest wypasiona: *wypasiony j. lónka na jesień*; {p} **kónicznisko** (ciesz. 'koniczysko, pole po koniczynie') ⟨p⟩ na wiosnę jest szare: *jeżeś szary j. K na wiosnę*; ♦ {p} **miedza** ⟨p⟩ pioruńska jest szeroka – o gębie: *mo gymbe j. pierónowo M*; {r} **slup na miedzy** ⟨r⟩ stoi nieruchomo: *стой / стой, к. межевой столб*;

♦ {ps} **lan** ⟨p⟩ dojrzałej pszenicy jest jasnozłoty – o włosach: *włosy j. Ł dojrzałej pszenicy*; ⟨s⟩ dojrzałego zboża jest jasnozłoty – o włosach: *коса к. nowe зрелое жито*; {p} **ściernisko** ⟨p⟩ jest twarde, ostre – o brodzie: o nieogolonym, twardym zarostie: *broda j. Ś*; {p} **rżysko** ⟨p⟩ porasta wiosną: *rośnie j. R na wiosnę*; ♦ {pr} **snop** ⟨p⟩ słomy jest głupi: *głupi j. S słomy*; trzęsie się nim – potrząsać kimś gwałtownie: *trząść kimś j. snopem*; ⟨r⟩ upada, zwała się ciężko: *надать / упасть / валиться / свалиться / упал / свалился, к. сноп; к. сноп повалиться / упасть*; {ps} **snopy** ⟨p⟩ w polu leżą pokotem: *leżą pokotem j. S w polu*; ⟨s⟩ często i licznie padają – zginać w wielkiej ilości: *padati k. snopovi / snoplje*; podcięte padają – walnie bić, kosić nieprzyjaciela: *yóujamu / kosiutu nepřиятеля к. снопье*; leżą nieruchomo: *ležati k. snopovi / snoplje*; {p} **snopek** ⟨p⟩ (młóćąc) obija się go – obić go porządnie, mocno: *kijem go j. w S*; {p} **wiecha** ⟨p⟩ jest zmierzwiona – o brodzie długiej i szerokiej: *broda j. W*; {p} **wiechy** ⟨p⟩ zmierzwione – o sumiastych wąsach: *wąsy j. W*; zwisają: *zwisac j. W*;

²⁸⁵ Por. zasłyszane: *tłumaczy j. krowie na rowie*.

{p} **wiecheć** {p} stary wiecheć pod schodami nie szanuje się wcale: *szanują go j. stary W pod schodami*; starym zatyka się dziury – o posługiwaniu się przez biesa: *bies babą j. starym wiechciem dziury zatyka*; jest zmierzwiony – o chłopie: *chłop j. W*; pomiata się nim: *pomiatać kimś j. wiechciem*; nie jest odpowiedni do szlacheckiego trzewika – o starym do ożenku: *stary do ożenku, to j. W do ślacheckiego trzewika*; {p} **wiązka siana** {p} jest głupia: *głupi j. WS*; za grosz waży niewiele: *tylko to waży j. za grosz WS*; {p} **kopa siana** {p} jest gruba: *gruby / wygląda j. KS*; {p} **sterta siana** {p} nie jest podobna do księdza plebana: *podobny j. SS do księdza plebana*; {p} **stóg siana** {p} jest ogromny – o babie dużej, przysadzistej: *baba j. SS*; {prs} **siano** {ps} jest płowe, suche, zmierzwione – o włosach bezbarwnych, szarych, suchych, nastroszonych: *włosy j. S; kosa k. ceno*; {p} suche pociera się łatwo – skarcić kogoś: *potarł ich j. suche S*; jest go dużo – o pieniądzach: *ma pieniędzy j. siana*; ze słomą – starym ze starym: *stary ze starém j. słoma z sianem*; {r} suche płonie błyskawicznie: *zopem k. cyxoe ceno*; ♦ {prs} **słoma** {prs} pali się łatwo i gwałtownie: *pali się j. S; gore j. słoma; встухивать / вспыхнуть / zopem k. солома; zopemu k. слама*; {p} jest żółta: *żółty j. S*; nie ona stanowi wartość, lecz kłosa: *S j. S, byle kłosa doma*; wraz z sianem – o starym ze starym: *stary ze starém j. S z sianem*; {r} jest zmierzwiona – o włosach: *y nego włosy k. солома*; zajmuje dużo miejsca, a waży mało – o pustych słowach: *пустое слово k. солома, – много местом, да мало весом*; {p} **miyrwa** (ciesz. 'mierzwa, gnój, słoma targana') {p} rozsypuje się wszędzie – o braku porządku: *mocie tu j. M porzondek*; ♦ {ps} **plewa** {p} jest lekka: *lekki j. P*; rzucona na wiatr rozwiewa się szybko – o wypowiedzi niczym niepopartej, gołosłownej: *być j. P rzucona na wiatr*; sypie się ją łatwo – rzucać łatwo pieniędzmi: *rzucac pieniędzy j. sypać plewą*; {s} jest jej dużo – mieć dużo pieniędzy: *imati novaca / para k. pljeve*; jest jej wiele – mieć czegoś pod dostatkiem: *imati čega k. pljeve; ima čega k. pleve; доста / довольно / много / y izobil'ju, k. pleve*; łatwo je rozproszyc: *raspršiti / razvijati koga k. pljevu*; {p} **plewy** {p} wioną – o kimś, czymś znikającym: *wionąc j. P*; {pr} **miękina** {p} jest tania – brać coś jak za darmo, za bezcen: *bierze j. za miękinę*; {r} wokół ziarna jest jej dużo – wielu przyjaciół u bogatych: *друзей у богатых, ч. мякины около зерна*; {p} **paździońko** ('sucha cząsteczka rośliny') {p} nie jest potrzebne w kaszy: *potrzebny j. P w kaszy*; wściubia się: *wściubił się j. P*; ♦ {p} **ślód** {p} dawać go karpiovi w sadzawce – chlubnego chwalić: *chlubnego chwalać, jakby niedźwiedziowi miodu, kotce mleka, karpiovi w sadzawce dał ślodu*; ♦ {r} **pęk liści tytoniu** {r} odnosi do długich odstających uszu: *y шу – k. nanyшу, a глаза – k. бураки*.

2.6.1.3. Prace polowe, ogrodowe, akcesoria

♦ {pr} **wkopany, wryty** {prs} stoi nieruchomy ze strachu, zdziwienia: *stanął j. W; stać / stanąć / stanął j. Wr; стать / стоять / стоим / стал, k. вкопанный; zastati / stajati / stali / ostati k. ukopan; укинуо се / стао је k. укопан; {pr}*

wryty zatrzymuje się gwałtownie, staje nieruchomo pod wpływem zdumienia, przerażenia: *zatrzymał się j. Wr; остановиться к. вкопанный*; {p} w siodle siedzi nieruchomo: *siedzieć j. Wr (w siodle)*; wryte konie – gwałtownie zatrzymać się, zatrzymać konie; tak gwałtownie, że się zaryły kopytami w ziemię: *zatrzymać konie j. wryte*; ♦ {p} siać {p} żnie się stosownie do zasiewu: jak *zasiejesz, tak będziesz żął*; ♦ {p} żąć {p} żnie się stosownie do zasiewu: *j. zasiejesz, tak będziesz żął*; {p} młócić {p} młóćący przez cały dzień zboże jest bardzo zmęczony: *zmęczony, jakby przez cały dzień zboże młócił*; młóćący cepami jest zmordowany: *zmordować si jakby cepami młócił*; ♦ {s} palikować (winogrona) {s} palikowany, nakłuwany krzyczy przeraźliwie: *депао се к. да га кољу*; ♦ {ps} **tyczka**, **tyka** {ps} jest cienka, szczupła: *cienki / szczupły j. T; chudy j. T; танак к. мотка*; jest sucha: *suchy j. T; suh k. motka; буму сыв к. мотка*; jest długa: *długi j. T / tyka; дызгачак к. мотка*; {p} chmielowa jest długa, cienka: *wysoki j. chmielowa Ty*; {s} jest wysoka: *visok k. motka*; polknąwszy ją idzie się sztywno: *ude k. da je nprozumaо мотку*; ♦ {prs} **straszydło**, **strach** {prs} wygląda brzydko: *wyglądać j. S / St; выглядеть к. нугало; izgledati k. pravo strašilo*; {pr} jest szpetne – wyglądać w czymś brzydko: *szpetny j. S; выглядеть (в чём-то) к. нугало*; {p} jest brzydki – o twarzy, której nie pomoże malowidło: *nie pomoże malowidło, kiedy nwarz j. S*; jest brzydkie – o szpetnej pannie, której nie jest w stanie pomóc mydło, barskie mydło: *nie pomoże mydło / barskie mydło, kiedy panna j. S*; jest brzydkie – o szpetnej pannie, której nie jest w stanie pomóc smarowidło: *nie pomoże smarowidło, kiedy panna j. S*; {r} stoi w ogrodzie, wśród grochu – sterczeć przeciągle między ludźmi: *торчит межэ людей, к. нугало в озороде / в горохе*; grochowe jest brzydko ubrane: *одет к. нугало / чучело гороховое*; {p} **straszak** (ciesz. 'strach, straszydło') {p} jest obszarpany: *chodzi j. straszok / straszak*; {ps} **strach na wróble** {ps} wygląda okropnie, brzydko: *wyglądać / brzydki j. SW; узгледа к. сстрашило (за вранце)*; {p} **chachol** {p} siedzi nastrooszony: *siedzi kieby chachól oostorchany*.

2.6.1.4. Narzędzia

♦ {r} **socha** {r} idzie się za nią wolno: *идти вяло, нескоро, вперевалку, к. ходят за сохою*; {p} **plug** {p} pracuje się w nim ciężko: *pracuje j. w plugu*; {p} **brona** {p} w lesie trudno sobie z nią radzić – o postępowaniu z żoną: *z żoną j. z broną w lesie*; {pr} **brony** {p} radzenie sobie z nimi w lesie – coś idzie ciężko, opornie: *idzie mu to j. z brónami w lesie*; do lasu nie są stosowne: *szykowny j. z brónami do lasa*; {r} mają długie zęby – o rękach: *руки, что / словно боронь*; {s} **radlica** {s} nie pływa: *плива к. цртало*; idzie na dno: *plivati k. cirtalo po dnu*; ♦ {p} **motyka** {p} jest prymitywna – o nieudolnej polityce: *polityka j. M*; jest zakrzywiona: *skrzywił się j. M*; nie strzela się z niej – spudłować: *wystrzelil j. z motyki*; nie wybiera się z nią na rzepę – wyrwać się z konceptem niestosownie: *wyrwał się z konceptem j. z motyką na rzepę*; {p} **dziabka** {p} na rzepę porywa się z nią bez powodzenia: *porwał się j. z dziabką na rzepę*; ♦ {p} **sierp** {p} nie jest

prosty, jest zakrzywiony: *prosty j. S*; ktoś, kto go połknął, chodzi skrzywiony, zgięty: *wygląda / chodzi, jakby sierp połknął*; rzucony nie leci prosto – o drodze, szosie, trakcie: *droga / szosa / trakt j. sierpem rzucił*; leci krzywo – iść krzywo: *idzie / iść prosto j. sierpem cisnął*; leci krzywo – o czymś nieprostym: *prosto j. sierpem rzucił*; jest zakrzywiony – o znoszeniu biedy: *skrzyw się j. S i biedę cierp*; żnie się nim prosto: *prosto j. sierpem uciął*; żnie się nim – iść prosto: *iść prosto j. sierpem uciął*; z trudem ciągnie się z dupy – coś idzie z oporami: *ciągnie j. z dupy S*; {p} **kosa** {p} jest ostra – o języku: *ma język j. kosę*; podcięty nią pada nagle: *padł j. kosą podcięty*; ♦ {p} **osolka** (stp. 'osełka, brus') {p} jest szorstka – o gębie: *mą gęby j. osolki*; {p} **brusek** {p} jest twardy – o chlebie: *chlyb j. B*; ♦ {r} **arkan** {r} wiezi – o realizacji spraw: *na плане к. на органе, а на деле к. на аркане*; ♦ {rs} **podcięty** {r} pada natychmiast: *упасть / упал / падать / свалился к. подкошенный*; {s} podcięty jest nieruchomy ze strachu, zdziwienia: *остати к. посјећен*; {prs} **ścięty** {rs} *падать / упасть к. спрезанный*; pada nagle: *padati / pasti / svaliti se к. покошен*; {p} chodzi smętnie: *chodzić / łązić j. S*; stoi zmartwiony, smutny: *stać / stanąć j. S*; ♦ {pr} **grabie** {pr} na ramieniu poprzecznym mają szeroko rozstawione zęby – o rękach wielkich, niezgrabnych i garnących ku sobie rozcapierzonymi palcami: *mą ręce j. G; pyku, ч. грабли*; {pr} **widły** {p} są wygięte – o nogach: *nogi j. W*; gnojowe są brudne, śmierdzą – o zębach: *zęby мо takowe j. widły gnojowe*; {r} stanąć na nich – o myślach, dumaniach: *стал на думлах, к. на вилах*; ♦ {p} **cep** {p} jest twardy: *тварды j. C*; {p} **cepy** {p} są twarde – o brzuchu po objedzeniu się rzepą: *кто się naje rzepy, то ма brzuch j. C*; osłabiają się: *osłabiał j. C*; są cienkie – o chudych nogach: *nogi j. C*; {p} **kierat** {p} panuje w nim hałas: *hałas j. w kieracie*; chodzi się w nim bez ustanku: *chodzi / chodzić j. w kieracie*; {p} **młynek** {p} terkocze nieustannie: *terkotać j. M*; ♦ {prs} **sito**, **rzeszoto**, **przetak** {prs} jest dziurawe – o czymś podziurawionym gęsto, okryty licznymi ranami: *dziurawy / podziurawiony / pokłuty j. S / Rz; быть дырявым / дырявый к. решето; руничаст / избушен к. сито / решето*; {pr} jest dziurawe – o głowie: *głowa j. Rz, co w nią wejdzie, то zaraz wyjdzie; у кого-л. / него / меня голова к. решето*; sieje się przez nie drobnutko, gęsto, przepuszcza wodę licznymi otworkami – o siąpiącym, mżącym deszczu: *siać j. przez S; моросить / ити к. в сито; к. / к. будто сквозь сито ceum, моросит*; {p} jest dziurawe – o gębie: *ma gębę j. Rz*; jest w nim dużo dziurek – o kawalerach: *kawalerów j. w przetaku dziurek*; dziurawy nie jest pełny: *pełny j. dziurawy P*; noszenie w nim wody jest daremne – o braku efektów pracy leniwego: *leniwemu robota idzie, jakby wodę w przetaku nosił*; przesiewa różnie – o zmienności dziejów w ręku fortuny: *fortuna nasze dzieje j. przez P sieje, raz się na człowieka zmarszczy, а два się rozśnieje*; {r} dziurawe – mieć słabą pamięć: *у него память к. решето; кого-л. память к. сито*; można przez nie patrzeć: *глядит, к. в решето*; dziurawi się je – podziurawić coś gęsto: *изрешетить что, издырять, наделать сплошь дыр, к. решето*; dziurawi się je – podziurawić kulami: *истыкать, избить пулями, ядрами, к. решето*; nie zatrzymuje wody – o braku prawdy: *столько правды, к. в решете*

воды; zdziera się, przerzedza się: *избиться / истаскаться / поредеть к. сито*; sieje się przez nie – pracować językiem: *языком, ч. решетом, так и сеет*; {s} nie zatrzymuje wody – nie utrzymywać słów: *држи рижеч ка' и решето воду*; {p} *rzeszotko* {p} jest rzadkie – o płótnie: *плотно j. рieszótko*.

2.6.1.5. Obiekty gospodarcze

♦ {prs} *chlew* {prs} jest bardzo brudny: *brudny j. Ch*; *brudno / gdzieś jest j. w chlewie*; *выгляда j. Ch*; *здесь / там к. в хлеву*; *пръаво к. у свиъцу*; {p} wypuszczony z chlewa jest brudny, śmierdzący: *jakoby go z chlewa wypuścić*; {r} śmierdzi w nim: *вонь к. в хлеву*; {p} *chlewек* {p} w świńskim jest brud i nieporządek: *ladnie j. w сви́нским chlewku*; określa wielkość pięści: *rynka j. дил, piynść j. chlywek*; {r} *chlewnia* {r} jest w niej smród i brud: *здесь к. в свинарнике*; {r} *stajnia* {r} śmierdzi w niej ohydnie: *вонь / там вонь / вонять к. в конюшне*; {p} *obora* {p} jest w niej brudno – o izbie: *izba j. O*; {p} *kurnik* {p} jest w nim ciasno: *ciasno j. w kurniku*; ♦ {r} *szopa* {r} jest wielka: *быть / большоу к. capai*; {pr} *stodola* {p} jest wielka – coś, ktoś bardzo wielki: *wielki j. S*; jest ogromna – o babie: *baba j. S*; na Podolu jest pełna: *na Podolu j. w stodole*²⁸⁶; chłopska na św. Jana jest pusta: *pusty j. chłopska S na święty Jan*; jest pusta – być bardzo pustym: *pusty j. S*; {r} jest wypełniona, wypchana – powsadzać: *к. ови́н пасаже́нный*; {r} *zasiek* {r} mając zapelniony zasiek, można wierzyć wschodom: *верь всходам, к. в закроем засытлешь*; ♦ {s} *slup w środku gumna* ('drąg w środku stogu') {s} jest długi, cienki – być wysokim i chudym: *дуг i mršav k. stožina*; ♦ {p} *cieplarnia* {p} jest w niej gorąco: *gorąco j. w cieplarni*.

2.6.2. Pszczelarstwo, produkty pszczele

♦ {prs} *ul* {pr} w pszczelim panuje nieustanny szum: *huczy / шуми / huczalo / szumiato j. w ulu*; *шумит к. в улье*; *шумно к. в пчелином улье*; {ps} wrze w nim nieustannie: *(za)wrzalo / gdzieś wre / wrzeć j. w ulu*; *вру к. у кошниццу*; wrze w nim ciągle – o rejwachu w mieszkaniu: *w pokoju wrzalo j. w ulu*; *(y sobu) je kucelo к. у кошниццу*; {p} jest w nim gwarno: *j. w ulu gvarno*; *gvar j. / jakby / j. gdyby w ulu*; jest w nim ciżba: *cižba j. / jakby / j. gdyby w ulu*; jest w nim rojno: *j. w ulu rojno*; dochodzi w nim do rojenia się: *roi się j. w ulu*; huczy w nim bez przerwy: *huczy j. w ulu*; brzęczy w nim ciągle: *brzęczy j. w ulu*; coś wyjęte z niego jest dobrze zrobione, dopracowane – o dobrze wypieczonym, rumianym chlebie: *chleb j. z ula wyjęty*; {r} poruszony huczy: *зудит к. растрепожженный улей*; {s} panuje w nim ruch: *živo je к. u košnici*; {p} *hól* {p} jest okazały – o grubej, tegiej babie: *baba j. H*; ♦ {prs} *miód* {prs} jest słodki: *słodki j. M*; *быть / сладкий к. мёд*; *sladak к. мед*; {p} jest złocisty: *zlocisty j. M*; jest słodki – o kisz-

²⁸⁶ „Aluzja do bardzo urodzajnej gleby podolskiej”.

ce: *kiszka j. M, twardo j. but*; dawany niedźwiedziowi – chwalenie chlubnego: *chlubnego chwałąc, jakby niedźwiedziowi miodu, kotce mleka, karpiowi w sadzawce dał siodu*; {r} jest słodki – o słowie „tak”: *есть, слово к. мед сладко*; *нет, слово ч. полынь горько*!; jest słodki – o słowach, deklaracjach słownych: *печи, ч. мед, а дела, ч. полынь*; kwaśniej – gnuśnieć, siedząc bezczynnie: *сиди, к. мед кисни*; {s} jest słodki – o przywódcy: *sladak k'o med, studen k'o led, sitan k'o muha, potreban k'o ruka, tvrd k'o stijena, а lak k'o sje-na, čeonik bit ima*; {pr} **patoka** {p} szydłem nie nabierze się jej – dobrać się źle, niewiele skorzystać: *dobrali się j. szydłem patoki*; szydłem nie da się jej jeść: *jě j. szydłem patokę*; {r} jest słodka: *сладкий к. патока*; {s} **plaster miodu** {s} jest pełny – o domu: *пуна кућа к. сат (меда)*; ♦ {prs} **wosk** {prs} jest miękki – o człowieku skorym do ustępstw, uległym; zrobić się podatnym, ustepliwym: *miękki / być miękkim / podatny (do czegoś) / stać się j. W; мягкий / быть мягким / мягок, к. воск; мек к. восак*; {pr} mięknie – o sercu: gniew, uraza, niechęć mija, ktoś roztkliwia się, wzrusza się, być uczuciowym, łagodnym: *serce mięknie / zmiękło w kimś / czyjeś serce mięknie / topnieje / taje / mieć serce miękkie j. W; сердце чье тает / сердце у кого мягкое к. воск*; {ps} jest żółty: *żółty j. W; žut k. vosak; жыто к. восак*; {p} ugniata się z łatwością – urabiać kogoś, wpływać na kogoś, narzucać komuś swoją wolę, urobić, uczynić uległym, pozyskać kogoś: *gnie się / ugniatać kogoś / ugnieść kogoś / ugniote j. W; lepi się go łatwo – daje sobą kierować, kształtować swój charakter: ktoś daje się / dać się lepić j. W; ulepić / uczynić j. z wosku; mięknie łatwo: zmięknąć / zmiękł j. W; topnieje łatwo: topnieje / taje j. W; topnieje łatwo – o Litwinie, gdy jest dobry: Litwin, kiedy dobry, j. W topnieje, ale gdy go ktoś zahaczy, to i w grobie nie przebaczy; naciaga się według czyjejś woli – o człowieku: człowiek j. W, naciągniesz, gdzie chcesz; coś ulane z niego jest podobne pierwowzorowi – o dobranej parze: a to para dobrana / dobrana para j. z wosku ulać; {s} jest błady: *bljed k. vosak*; coś z niego nie jest pewne: *sigurno k. u wosku*.*

2.6.3. Rybołówstwo

♦ {p} **RYBAK** {p} klnie siarczyście: *klnie j. R na wodzie*; ♦ {p} **sieć, sieci** {p} dobry łowiec umie je zakładać: *dobry łowiec wie, j. Si zakładać*; bez ryby – o żonie bez dzieci: *żona bez dzieci j. bez ryby sieci*; jest rzadka: *rzadki j. S*; coś przypina się doń: *przypnie się j. na sieci*; {p} **sak** ('sieć na ryby'; 'sidło, potrzask na ptaki') {p} jest głupi: *głupi j. S*; woda nie utrzymuje się w nim – o z góry wiadomym negatywnym rezultacie: *będzie to tam j. w saku woda*; kręci się w torbie: *kręci się j. S w torbie*; {r} **więcierz** {r} rozlatuje się: *развалился, к. веруца*; {p} **włok** {p} rozciąga się: *rozcignął się j. W*; {r} **brodnik** {r} jest powszechny: *редкий к. бредень*; {p} **węda** {p} bierze się na nią rybę – znieść kogoś: *brał / wziął go j. na wędę*; łowienie ryb złotą wędą – o wojowaniu: *wojować jest, jakoby kto złotą wędą ryby łowił*.

2.6.4. Myślistwo, leśnictwo

♦ {p} **MYŚLIWY** (p) kłamie: *łże j. M*; pije tego: *pije j. M*; {p} **łowczy** (p) postrzelona łania ucieka od niego co tchu: *biega jako od łowca postrzelona łani*; ♦ {r} **leśniczy** (r) jest silny: *силен, к. лесник*; ♦ {p} **potrzask** (stp. 'klatka do łowienia ptaków, pułapka') (p) wpada się weń zniechęca: *wpadł j. w P*; nie można się z niego uwolnić – znaleźć się w pułapce, wpaść w zasadzkę: *znaleźć się j. w potrzasku*; leci, goni się z nim: *łoce / góni j. P*; {p} **łapka** (p) wpada się w nią: *wpadł j. w łapkę*; {p} **pień na ptaki** ('kosz noszony przez ptasznika', zob. Dynak 1993: 66) (p) nie rusza się, nie rzuca się na ptaki – o człowieku nieruchawym, niezdarnym: *j. pień na ptaki ruszać się / rzucać się*; ♦ {ps} **psiarnia** (ps) jest w niej bardzo zimno – o pomieszczeniu: *zimno / zimny j. w psiarni*; *хладно к. у умепару*; (p) wieje w niej przeraźliwie – o wietrze, przeciągu: *wieje j. w psiarni*; {p} **buda** (p) w psiej jest zimno: *ciepło j. w psiej budzie*; (p) na rzebie – o chałupie: *ma chałupie j. na rzebie budę*; ♦ {r} **uwież** (r) jest się przez nią skrępowany – ograniczać czyjąś swobodę, poskramiać, powściągać kogoś: *судеть / быть к. на привязи*; {p} **smycz** (p) puszczonej z niej bieży co tchu: *bieży j. ze smyczy*; trzyma się na niej mocno – kietznąć, poskramiać kogoś: *trzymać j. na smyczy*; {p} **sfora** (p) uwolniony, zerwany z niej bieży co żywo: *bieży j. ze sfory*.

2.7. Wojsko

2.7.1. Wojownicy, zbrojni, żołnierze

♦ {r} **WOJOWNIK** (r) przelewa krew, nie szczędzi siebie: *лить свою кровь, не щадить себя, к. воин*; {pr} **hajduk** (p) jest wyzbyty zasad moralnych: *cera j. u proroka / u dwora, cnota j. u hajduka*; *postać j. u proroka, sumienie j. u hajduka*; jest wysoki, rośły: *wysoki j. H*; (r) tuła się, wałęsa się w poszukiwaniu ofiary: *скутаться / бродить, к. зайдук*; {prs} **żołnierz** (p) stoi prosto: *trzyma się prosto j. Ż*; prosty walczy dzielnie: *walczyć jako prosty Ż*; na Kaukaz idzie na przepadle, by nie wrócić: *poszedł j. Ż na Kaukaz; poszedł / pójść j. Ż na Kaukaz: jedną miłą uszedł za piętnaście lat*; pruski sapie okrutnie: *sapie j. pruski Ż*; karabin jest dla niego nieodzowny – podobnie potrzebna jest uczniowi dwójka: *uczeń bez dwójki, j. Ż bez karabinu*; (r) na froncie traktuje regulamin z pobłażliwością, wesoło: *гляди весело, к. солдат по уставу во фрунне*; (s) na polu walki ginie mężnie, ochoczo: *пасти / погинути к. војник на бою, м пољу*; {r} **moskal** ('żołnierz') (r) mać w wiosce: *мунит, к. москаль на селе*; ♦ {pr} **rekrut** (p) zbiegły błąka się: *блąка się j. R zbiegły*; (r) jest ogolony: *он бритый к. новобранец*; {p} **ochotnik** (p) walczy zaciekle: *walczyć jako ochotnik*; ginie niechybnie: *zginąć jako O*; {p} **wolynter** (ciesz. 'wolonariusz, żołnierz-ochotnik') (p) nosi głowę wysoko: *nosi głowę j. W*; na koniu siedzi niepo-

radnie: *siedzi j. W na koniu*; ♦ {r} **strzelec** ⟨r⟩ liczy na przeoczenie, błąd, czeka na tego, kto się wystawi na strzał – podobnie kupiec: *купец, ч. стрелец: оплошного ждѣм*; w strzelaniu liczy na łut szczęścia, w przypadku chybienia traci nabój – podobnie kupiec nie może być pewien zysku: *купец, ч. стрелец: попал, так с полем; а не попал, так заряд пропал*; {r} **grenadier** ⟨r⟩ jest zdrowy: *здоров к. grenадер*; {p} **dragon** ⟨p⟩ jest wielki, krzepki – o kobiecie: *kobieta j. D*; {p} **ułań** ⟨p⟩ pije na umór: *pić (alkohol) j. U*; {p} **zbrojny** ⟨p⟩ za murem jest bezpieczny: *bezpieczny j. Z za murem*; {p} **goly** ('nieuzbrojony') ⟨p⟩ ucieka przed zbrojnymi: *ucieka j. przed zbrojnymi G*; {p} **saper** ⟨p⟩ nie nosi brody: *zarosły j. S; broda j. u sapera*; saper francuski nie nosi brody: *broda j. u francuskiego sapera*; ♦ {s} **ataman** ⟨s⟩ rozkazuje, komenderuje twardo, bezdyskusyjnie: *командовати к. атаман*; {r} **dowódca** ⟨r⟩ chodzi sprężysto, prosto, jest nadęty: *ходить к. командир*; {r} **kapitan** ⟨r⟩ na morzu dowodzi całością – o brygadziście w polu: *бригадир в поле, ч. капитан в море*; {r} **żandarm** ⟨r⟩ jest władczy: *быть к. жандарм*; kontroluje skrupulatnie, szpieguje: *следить за кем-то к. жандарм*; ♦ {p} **kapral** ⟨p⟩ upija się mocno: *upił się j. K*; {p} **oficer** ⟨p⟩ jest goły: *гоły j. офіцер*; polski jest biedny: *гоły j. polski O*; jest gładki: *гладки j. офіцер*; walczy dzielnie: *walczyć jako O*; ♦ {p} **czambul** ⟨p⟩ tatarski jest straszny: *straszny j. Cz tatarski*; {p} **piechota** ⟨p⟩ moskiewska stoi mocno: *так mocno stoi j. москiewска P*; {p} **petyhorcy** ('lekka jazda w dawnym wojsku W. Księżstwa Litewskiego') ⟨p⟩ znamionują sianie makiem: *sieli makiem j. P*; znamionują strzelanie z pistoletu: *strzela z pistoletu j. P*; {p} **Czwartaki** (Warszawski 4. pułk piechoty, wslawiony w bitwie pod Olszynką Grochowską w 1831 r.) ⟨p⟩ są tędzy: *тѣги j. Cz*; ♦ {s} **armia, wojsko** ⟨s⟩ rozbita nie zachowuje stroju – iść w nieporządku: *іћи к. разбитаго војска*; uderza to tu, to tam – o gradzie: *град је ка' и војска некуд удари, а некуд и не удари*; rakowa rozprasza się, rozbiega się bez porządku we wszystkie strony: *расути се / разбјећи се к. ракова војска*; {p} **pułk** ⟨p⟩ podczas przemarszu pułku artylerii panuje ogromny hałas: *хаłas, јакбы cały P артилерии шедл*.

2.7.2. Znaki, regulaminy wojskowe; oreż, środki bojowe, broń, sprzęt bojowy

♦ {rs} **chorągiew** (sztandar) ⟨r⟩ jest jasnoczerwony: *альий к. знамя*; ⟨s⟩ ktoś, kto go połknął, jest, stoi wyprostowany: *дрћи се / стоји нетко к. да је бандеру прогутао*; {p} **fana** (ciesz. 'chorągiew, sztandar') ⟨p⟩ turecka jest potargana – o koszuli: *koszule ma potarganom j. туреcko P*; turecka jest rozbita: *rozбиты j. туреcko F*; ♦ {r} **regulamin** ⟨r⟩ w boju należy postępować według założeń regulaminu: *в бою действовуй, к. положено по уставу и по сержу*; {prs} **komenda, rozkaz** ⟨rs⟩ reaguje się na nią natychmiast, mechanicznie: *делать что-то к. по команде; činiti što k. na komandu / po komandi*; ⟨p⟩ zrywa się na nią bez wahania: *zerwać się / zrywać się j. na R*; zlatuje się na nią jednocześnie, od razu: *zle-*

cieli się j. na komendę; zasypia się na nią natychmiast: *zasnąć / zasypiać j. na komendę*; ⟨r⟩ na rozkaz stoi się wyprostowanym: *выпрямиться к. по команде*; ♦ {p} **BRON** ⟨p⟩ należy obchodzić się z nią ostrożnie – o postępowaniu z żoną: *z żoną j. z bronią*; ♦ {pr} **luk** ⟨p⟩ wygina się: *wygiął się / zgął się j. Ł*; ⟨r⟩ jest napięty: *тугой к. лук*; {r} **cięciwa** ⟨r⟩ jest mocno napięta: *быть / он к. натянутая тетива*; {prs} **strzala** ⟨prs⟩ jest szybka, mknie szybko – biec możliwie najszybciej: *biec / bieży / gnać / gonić / lecieć / lecieć w dyrdy / mknąć / mknie / pędzi / pędzić / pomknąć / potoczyć się / przemknąć / puścić się / sunąć / szybko / szybko / śmigać / j. S; лететь к. стрела; brz к. стрижеля; полетjeti / поjuriti к. стрижеля*; wylatuje, ucieka szybko – wybiec w okamgnieniu: *umknąć / wylatywać / wypadać j. S; вылететь / вылетать к. стрела*; jest prosta: *prosty / prosto j. S; прямой к. стрела; прав како стрижеля*; ⟨p⟩ wpada nagle, szybko, gwałtownie: *wpadać / wpaść j. S*; wypada z impetem: *wypaść j. S*; ⟨r⟩ jest prosta – o drodze: *дорога прямая к. стрела*; jest prosta, napięta: *тугой к. стрела*; z łuku wylatuje nagle, szybko – pomknąć: *вылетел / незанно / незану / внезапно / вдруг, к. стрела из лука*; razi, godzi dotkliwie – o smutku, zmartwieniu: *горе, ч. стрела разит*; {prs} **miecz** ⟨prs⟩ Damoklesa wisi, jest wzniesiony nad kimś nieuchronnie – coś zagraża nieustannie: *coś wisi nad kimś / wisieć nad kimś, nad czymś / wisieć / wisi coś j. / niczym M Damoklesa; wisieć / wisi j. M Damoklesa nad głową; висит над кем к. дамоклов меч; нешто висит / стоји над ким / нешто се наднело / нека опасност над ким к. Дамоклов меч*; ⟨pr⟩ jest ostry: *ostry j. M; острый j. M, гоły j. бѣбен; острый к. меч*; ⟨p⟩ jest ostry – o ciętym języku: *ма язык j. M*²⁸⁷; ostry – odniesienie względem siostry: *do siostry j. na M ostry, do brata j. do kata, a do ciotki j. na żelazne szczotki*; obosieczny w ręku głupiego nie jest pożądany: *potrzebny j. M obosieczny w ręku głupiego*; w ręku szalonego – o nauce bez cnoty: *nauka bez cnoty jako M u szalonego*; ⟨r⟩ siecze niewinnych i winnych o mowie: *речь к. меч: сечет и правого, и виноватого*; {p} **lanca** ⟨p⟩ z chełmem – o dobrej igle i paleczniku: *jigła i palecznik są tak dobre j. L i szłóm*; {r} **rohatyna** ⟨r⟩ ma hak przy grocie – o słowie nie wprost, nie otwarcie: *прямынковое слово, ч. рогатина*; {ps} **szabla** ⟨p⟩ rąbie się nią pewnie, za jednym zamachem – mówić prosto, bez ogródek: *wyrąbał mu j. szablą*; ⟨s⟩ tnie ostro – o zimie: *иде зима к. оштра сабля*; {r} **szpada** ⟨r⟩ jest niezbędna – o rublu: *без рубля, к. без шпаци*; {r} **bagnet** ⟨r⟩ jest zdrowy: *кто-л. здоров к. штык*; jest rzeński: *к. штык бодр*; jest gotowy do użycia: *кто-л. к. штык готов к чему-л.*; zjawia się punktualnie: *к. штык приити / явиться*; {p} **sztylety** ⟨p⟩ są ostre – o oczach przynikliwych: *oczy j. Sz*; ♦ {pr} **taran** ⟨p⟩ uderza się nim silnie: *bić / uderzać / walić j. taranem*; jest masywny – o babie: *baba j. T, można jej kolki w dupie łamać*; rozbija przeszkody, pozwalając przejść przez przełaz – przejść, posunąć, rozbijać, niszczyć wszystko po drodze: *przejść / przewalić się j. T*; ⟨r⟩ jego bijak jest zwykle ostro zakończony – o kościstej dziew-

²⁸⁷ „bo zaostrzyli jako miecz języki swoje” (Ps 3, 4).

czynnie: *девка костява, к. таран*; ♦ {ps} **bumerang** {ps} wraca do miejsca wyrzucenia – o czymś, co jest stale aktualne, nie daje spokoju, jest wciąż na nowo roztrząsane: *wracać / wrócić / powracać j. B; vratiti se k. bumerang*; {ps} **proca** {ps} kamień wypada z niej momentalnie – wylecieć nagle, błyskawicznie; ni stąd, ni zowąd; na oczekaniu: *wypadł / wypaść / wypadać / wylecieć / wylatać / latać / leci j. z procy; излетети к. из пра́нке*; {p} kamień wypada z niej momentalnie – wybiec skądś z wielkim impetem: *wybiec / wybiegać j. z procy*; kamień wypada z niej momentalnie – wyskoczyć skądś z wielkim impetem: *wyskoczyć / wyskakiwać j. z procy*; ♦ {r} **czołg** {r} zdecydowanie prze do przodu: *переть / он прёт / идти напролом к. танк*; jest brawurowy – o kimś zuchwałym: *наглый к. танк*; jest w nim głucho: *глухо к. в танке*; {prs} **armata** (dział) {p} jest gruba: *gruby j. A*; strzela głośno – o kichaniu: *kichnął j. z armaty*; {r} wystrzał z niej jest dokładny – pojawić się punktualnie, być gotowym na czas: *к. из пушки явиться / прийти / быть готовым / быть сделанным*; {s} jest głucha: *глух к. top*; śpi, zasypia mocno – utonąć w twardym i głębokim: *спавати / заспати к. top*; wypala się z niej bezzwłocznie – odpowiedzieć, wypalić coś szybko: *odgovarati / odgovoriti / odvratiti k. iz topa*; strzela natychmiast – odpowiedzieć bezzwłocznie: *opaliti k. iz topa*; {p} **armaty** {p} jadące po bruku hałasują okrutnie: *hałas, jakby A po bruku jechały*; {p} **moździerz** {p} strzela z hukiem – kichnąć bardzo głośno: *kichnął j. z moździerza*; ♦ {s} **pistolet** {s} jest goły – być nagim, nagusieńskim: *gol k. piśtołj; го к. пистоль*; {r} **karabin** {r} w boju jest nieodzowny – o potrzebie wiedzy: *знания нужны в жизни, к. винтовка в бою*; {pr} **karabin maszynowy** {pr} strzela szybko – mówić szybko: *gada j. KM; говорить / строчить к. пулемёт*; {r} terkocze miarowo – o dryszczeniu, szczaniu: *дрицет / ицать к. из пулемёта*; {p} **cekaem** {p} zaczyna się: *zaciął się j. C*; {rs} **karabin, strzelba** {r} strzela głośno i rytmicznie – o dryszczeniu, pierdzeniu: *дрицет / пердеть к. из ружья*; {s} strzela szybko – robić coś w okamgnieniu: *брзо, к. из пушке*; pocisk wypada z niej bardzo szybko – wyjść szybko: *izletjeti / doletjeti / ispasti k. iz puške*; strzela szybko – odpowiadać szybko: *odgovarati / odgovoriti / kazati k. iz puške*; jest ostra – być zaciętym: *ljut k. puška*; jest goła – być biednym, być nagim: *gol k. puška; буму го / го к. пушка*; nabita jest gotowa (do strzału): *gotov k. zapeta puška*; nabita – być nerwowym, złym: *biti k. nabita / napeta / zapeta puška*; rafiony z niej biegnie, gna w przestrachu, szybko: *bježati / trčati k. puškom pogoden*; {p} **fuzja** {p} przykładać się doń – o niezręcznych zalotnikach: *przykłada się j. do fuzji*; {p} **flinta** {p} zła nie zabija zwierzyny: *żywi się j. zła F*; ♦ {r} **soszka** {r} jest cienka – o nogach: *у него ножки, к. сошки*; ♦ {prs} **bomba** {prs} wybucha gwałtownie: *pękać j. B; это было к. разрыв бомбы; к. будто бомба разорвалась; puklo je / eksplodirati k. bomba; експлодирало је к. бомба*; {pr} wpada nagle – wbiec nagle, gwałtownie: *wbiec (gdzieś) / wpaść (gdzieś) / wpadać / wpadł / wlecieć j. B; влететь к. бомба*; {ps} upada zniecierliwa: *spaść / spadać j. B; upasti k. bomba*; {p} wyskakuje nagle, szybko: *wyskakiwać / wyskoczyć / wypadać / wypaść j. B*; {s} rozlatuje się z hukiem – wywołać wielką sensację,

zaskoczyć: *odjeknuti / odjeknuh k. bomba*; {s} **ślepy nabój** {s} okazuje się niegroźny: *pokazati se k. čorak*; {s} **pocisk** {s} leci szybko: *ide k. metak*; {pr} **kula** {pr} wpada szybko, gwałtownie: *wpadać / wpaść j. K; влететь к. пуля*; {p} nie zawsze trafia do celu – źle wybrać, zrobić nie tak jak trzeba: *trafić / trafił j. kulą / K w płot*; wypada z impetem: *wypadać / wypaść j. K*; {r} **śrucinka** {r} na słonia nie nadaje się – coś znaczy dla kogoś bardzo mało, prawie nic: *что кому к. слону дробинка*; ♦ {prs} **proch** {prs} płonie – palić się szybko, doprowadzić nastrój do granic wytrzymałości: *zapalny j. P; вспыхивать / вспыхнуть / гореть к. порох*; *gorjeti / izgorjeti k. barut*; {rs} jest suchy: *сухой к. порох*; *сув / нешто је суво к. барут*; {p} jest prędko – być gwałtownym: *prędko j. P*; od zapalonego pod kimś ucieka się na złamanie karku: *bieży, jakoby pod kimś ktoś zapalił prochy*; na beczce prochu żyje się niespokojnie: *żyć j. na beczce prochu*; {r} w oku – o umiłowanym dziecięciu, jedynaku: *ты у меня один одним / он у меня один, к. синь порох в глазу*; *к. синь порох в глазу кто*; {s} wybuch gwałtownie: *prasne k'о прah od lumbarde*; jest rozżarzony – o skłonny do rozdrażnień: *raspaljiv k. barut*; {p} **prochy** {p} ktoś mający pod sobą zapalone prochy umyka co tchu: *umyka, j. gdyby ktoś P pod nim zapalił*; ♦ {ps} **raca** {ps} rozblyskuje nagle, na chwilę: *блыснać j. R; блиснути к. ракета*; pęka z hukiem: *пeкać j. R; распрскавати се / излети к. ракета*; {p} gaśnie prędko – zniknąć momentalnie: *zgasnаć j. R*; zapalona momentalnie rozblyskuje, pęka i gaśnie – o dzisiejszej miłości: *dzisiejsza miłość jest właśnie taka j. ta zapalona R, co blyśnie, pеkне i zgaśnie*; jest wystrzeliwana z ogromną prędkością: *strzelać / wystrzelić j. R*; ♦ {p} **torpeda** {p} wpada gwałtownie, z impetem: *wpaść j. T*; ♦ {p} **wystrzał, strzał** {p} z rusznicy jest prosty: *prosty j. S z rusznicy*; {p} **strzelić** {p} wystrzał jest prosty – o czymś bardzo prostym: *prosto j. strzelił*; strzelanie odnosi do prostej drogi: *droga / droga prosta j. strzelił*; strzelanie odnosi do równej drogi: *droga równa j. strzelił*; {pr} **postrzelony** {p} biega szybko, pospiesznie: *biega / biegnie / lata j. P*; chodzi szybko: *chodzi j. P*; wybiega, wylatuje raptownie, co tchu: *кто выбiega / wylatuje j. P*; {r} upada raptownie: *упал к. подстреленный*.

2.7.3. Wyposażenie żołnierza; ułożenia obronne, warowne, wytwórnie i magazyny broni, koszary

♦ {p} **sajdak** {p} jest w nim łuk i kołpak z wieloma strzałami – o obfitości czegoś: *pełno tam wszystkiego j. w sajduku*; ♦ {p} **pancerz** {p} jest twardy, sztywny – o gorszej koszuli: *gors (koszuli) wykrochmalony j. P*; {r} **szynel** {r} jest szary: *серый к. солдатская шинель*; ♦ {p} **tabor** {p} za nim jest bezpiecznie: *bezpieczny j. za taborem*; ♦ {r} **schron drewniany bojowy** {r} umocniony jest pewny, trwały – o dobrej przyjaźni: *хорошая дружба, ч. укрепленный дзот*; ♦ {p} **prochownia** {p} jest w niej ciemno: *ciemno j. w prochowni*; ♦ {r} **koszary** {r} pachnie w nich brzydko: *воняет к. в казарме*.

2.7.4. Działania zbrojne

♦ {pr} **wojna** ⟨p⟩ wszystko na niej jest niewiadome, niebezpieczne: *na wojnie j. na wojnie*²⁸⁸; walczy się na niej – o pływaniu (na tratwach) na wodzie: *na wodzie j. na wojnie*²⁸⁹; po niej jest spokój: *spokojnie j. po wojnie*; zostają po niej zniszczenia, bałagan – o nieporządku po wizycie gości: *po gościach j. po wojnie*; ⟨r⟩ jest straszna: *кто страшный / страшен, ч. страшно к. война*; ⟨r⟩ **bitwa** ⟨r⟩ po niej panuje wielki rozgardiasz, nieporządek: *здесь к. после побоища*; po bitwie Mamaja panuje wielki rozgardiasz, nieporządek: *здесь как / будто / словно / точно после Мамаева побоища*; ⟨r⟩ **walka** ⟨r⟩ wygrywa w niej śmiały – o zwycięstwie z losem: *в судьбе, к. и в борьбе, выигрывает смелый*; ⟨r⟩ **bój** ⟨r⟩ w nim, tak jak w szeregu, potrzebna jest dokładność: *в строю к. в бою – нужна четкость*; ⟨p⟩ **oblężenie** ⟨p⟩ w czasie oblężenia brakuje żywności, nieraz panuje głód: *голодно j. в обложении*; ⟨p⟩ **napaść** ⟨p⟩ bronimy się przed nią: *bronić się j. od напасти*; ⟨p⟩ **zbombardowanie** ⟨p⟩ zostają po nim zgłiszczą: *wygląda j. po zbombardowaniu*; ♦ {p} **rejterada** ⟨p⟩ w tureckiej panuje popłoch: *popłoch j. w tureckiej rejteradzie*; ♦ {p} **obóz** ⟨p⟩ (nie) jest w nim wesoło: *wesoło j. w obozie*; {s} **łup** ⟨s⟩ wyrusza się, idzie się nań pospiesznie – o czymś rozchwytywanym: *otići k. na jagmu*; {p} **jeniec** ⟨p⟩ ginie: *згинąć jako J obozowy*.

2.8. Transport

2.8.1. Formy przemieszczania się

♦ {p} **wieźć** ⟨p⟩ jakość wożenia przekłada się wprost na jakość jazdy: *tak jedzie, j. go wiozą*.

2.8.2. Środki komunikacyjno-transportowe

♦ {p} **kolej** ⟨p⟩ nadwiślańska wlecz się: *wlecz się j. K nadwiślańska*²⁹⁰; ♦ {p} **kolejarze** ⟨p⟩ nie mając nic do roboty, łażą tu i tam: *nie ma to j. kolejarzom, nic nie robią, tylko łażą*; {s} **drożnik** ⟨s⟩ idzie, chodzi wprawnie – coś sprzedaje się dobrze: *ići k. putar*.

2.8.2.1. Środki lokomocji, pojazdy, wyposażenie, akcesoria pomocnicze

♦ {prs} **wóz** ⟨p⟩ na zły pakuje się dużo: *pakuje / kładzie j. na zły W*; po moście dudni: *dudni j. W po moście*; jadący po grudzie terkocze głośno: *tarkoce / terko-*

²⁸⁸ Por. fr. *à la guerre comme à la guerre*.

²⁸⁹ „Przysłowie flisackie”.

²⁹⁰ „Kolej rządowa sprzed I wojny światowej: Dęblin–Kielce–Strzemieszyce”.

ce j. *W po grudzie*; z góry leci prędko – o skłonnościach człowieka do złego: *człek do złego leci jako W z góry, a do dobrego jako W pod górę*; pod górę jedzie wolno – o opieszałości dążenia człowieka do dobrego: *człek do złego leci jako W z góry, a do dobrego jako W pod górę*; {r} to, co z niego upada przepada: *nponan, k. c wozy ynan*; stary skrzypi nieznośnie: *скрипит, к. старая телега*; bez dzwona koła idzie ciężko: *иде к. коло без наплатки*; ciągnący go za sobą idzie z trudem: *иде к. да вуче кола за собом*; {p} **okara** (stp. 'ciężki wóz na dwóch kołach') {p} jest gruba: *gruby j. O*; jest masywna – o bardzo otyłych: *выгляда j. стара O*; {r} **arba** {r} skrzypi: *скрипит к. арба*²⁹¹; {p} **bryczka** {p} osmołowska hałasuje²⁹²: *hałasuje j. osmołowska B*; {p} **kolasa** {p} ruska skrzypi: *skrzypi by / j. ruska K*²⁹³; {p} **kocz** {p} wiedeński jest lekki i pakowny – o Sarneckim, tj. człowieku otłym, lecz lekkim: *Sarnecki j. K wiedeński – lekki i pakowny*; {rs} **dorożka, fiakier** {r} gotowa do jazdy – o własnych nogach: *свои ножики, ч. дорожки; встан да поїде*; {s} jest wyelegantowana – upiększyć się do przesady, do śmieszności: *dotjerati se k. stari fijaker*; ♦ {pr} **koło** {pr} piąte jest niepotrzebne u wozu – być, czuć się niepotrzebnym: *potrzebny / czuć się / chodzić / płatać się gdzieś / płatać się / płacze się / kręcić się j. piąte K u wozu; быть к. пятое колесо в телеге*; {p} w bryce piąte jest zbędne: *potrzebny j. piąte K w bryce*; piąte traktuje się źle, nie dba się o nie: *traktować / traktować kogoś j. piąte K u wozu; dbać j. o piąte K u wozu*; na osi idzie gładko: *kręci się j. K na osi*; grzeźnię – stać nieruchomo: *stać / utkwąć j. K*; {r} nienasmarowane skrzypi przeraźliwie: *скрипит к. немазанное / не подмазанное / не смазанное колесо*; wprowadzone w ruch kręci się: *идти к. заведённое колесо*; krzywe nie toczy się: *пошло – к. кривое колесо*; {p} **obręcz** {p} nie jest prosta: *prosty j. O*; z becзки nie jest prosta – o niejasnym interesie: *interes prosty j. O z becзки*; {r} **szprycha** {r} jest ostro zakończona – o komarzym narzędziu kłująco-ssącym: *ни зверь, ни птица, а нос к. спица (комар)*; {p} **tułajka** ('dolna część łuśni u wozu do zakładania na osi') {p} jest okragłutka: *okrągłutki j. T*; ♦ {p} **dyszel** {p} ogranicza swobodę – czuć zależność od obowiązku: *chodzić j. w dyszlu*; {ps} **kłonica** {p} wielka – o nosie: *nos j. K*; {s} pijana: *pijan k. lijevča*; {s} **drabina wozu** {s} jest pijana: *biti pijan k. lojtra*; {r} **holobla** {r} moskiewska nie jest prosta: *прям, к. московская оглобля*; ♦ {p} **maźnica** ('naczynie na smarowidło do wozów') {p} u sań nie jest potrzebna: *potrzebny j. M u sań*; {p} **maźnicka** {p} u sań szarpie się: *szarpie się j. M w sani*; ♦ {pr} **maź** {p} wlecze się po niej: *wlec się j. po mazi*; {r} bez niej (wóz) skrzypi nieznośnie i jechać wstępnie – o braku przyjaciół: *без друзей, ч. без мazi: скрипит негладко, ехатъ гадко*; {s} **podsmarowany, podmazany** {s} coś podsmarowane idzie lekko – udawać się dobrze, postępować bez zastoju: *іći к. намазано / подмазано; глатко, к. подмазано*; coś podsmarowane idzie lekko –

²⁹¹ „Ludy używające arb nigdy nie smarują ich osi”.

²⁹² „Osmołów – wieś w byłej guberni mohylewskiej, znana z kowalstwa i wyrobu bryczek”.

²⁹³ „Żmudzini i Rusini mają wozy i kolasy proste, os smarowidła nie zna, dlatego straszliwie skrzypią”.

o gładkim kłamaniu: *ложе к. подмазан*; ♦ {p} **kobiałka**, **opalka** (p) hałasuje za wozem²⁹⁴: *cichy / spokojny j. K / K za wozem / O / O za wozem*; podskakuje: *ciśka się / kręci się / miota się / rzuca się / szarpie się / telepie się / trzepie się j. K / K za wozem / O / O za wozem*; nie wstydzi się: *wstydzi się / skromny j. K / K za wozem / O / O*; ♦ {p} **chomąto** (p) jest się w nim ograniczony: *chodzi j. w chomącie*; {prs} **siodło** (prs) nie pasuje krowie: *przystalo / leży j. S do krowy*; (emy) *это удѣт к. корове седло*; *nešto paše k. kravi sedlo*; (p) nie przystoi świni: *przystalo j. S do świni*; jest głupie: *glupi / mądry j. S*; ruskie jest głupie: *glupi / mądry j. ruskie S*; (s) nie pasuje osłu – zupełnie nie pasować: *pristajati komu k. magaretu / magarcu sedlo*; *неумо, неко приличи чему / приличити чему к. магару седло*; {p} **kulbaka** (p) wielka – o nosie: *nos j. K*; {s} **podkowa** (s) zepsuta hałasuje: *tandrkati k. pokvarena ploča*; ♦ {p} **bicz** (p) strzela się z niego szybko: *j. z bicza strzelił*; strzela się z niego szybko – być wartkim: *wartki, jakby biczem strzelił*; strzelić z bicza – o dobrej pogodzie: *pogoda j. z bicza strzelił*; trzaska się z niego momentalnie – o szybkim mijaniu dnia, miesiąca, czasu: *dzień / miesiąc / czas minął / zleciał j. z bicza trzasł*; *zleci czas, j. biczem trzasł*; trzaska się z niego łatwo – o odpowiedzi: *na wszystko j. z bicza odpowiedział*; trzaska się z niego łatwo – skłamać gładko: *u niego skłamać to j. biczem trzaskając*; jest goły: *bokami świeci, goły j. B*; furmański jest rozpuszczony – o niepohamowanym pysku: *rozpuściła pysk j. furmański B*; furmański, dziadowski jest rozpuszczony – wylać się spod wszelkiej dyscypliny, stać się niesformym, nieposłusznym: *rozpuścić / rozpuścili kogoś / rozpuścił się j. dziadowski B*; dziadowski jest rozpuszczony – o dzieciach: *rozpuszczone dzieci j. dziadowski B*; dziadowski jest rozpuszczony – rozgadać się, być nieopanowanym w mówieniu: *rozpuścić język j. dziadowski B*; dziadowski jest waleczny: *waleczny j. dziadowski B*; podcięty nim skacze gwałtownie: *skoczył j. podcięty biczem*; {p} **bat** (p) strzela się z niego momentalnie – prędko, ani się obejrzał: *j. z bata strzelił*; tnie się nim ostro: *j. batem uciął*; *j. z bata strzelił*; {p} **bizun**, **bizon** (p) goły – niemający ani grosza: *goły j. B / Bi*; {p} **batog**, **batóg** (p) furmański jest ostry: *ostrzy j. furmański B*; dziadowski zwłókł się: *zwłókł się j. dziadowski Ba*; {p} **knut** (p) w rękę kata jest wierny, czynny i sprawny: *wierny, czynny i sprawny j. K w rękę kata*; ♦ {s} **podcięty**, **smagany biczem** (s) staje w przestachu: *ostati kao ošinut*; ♦ {pr} **sanie** (p) są zakrzywione: *skrzywił się j. S*; mają zakrzywione płozy – o nogach: *mo nogi j. S*; (r) poprosić o nie nie jest trudno – o łatwości swatania się: *посвататься, к. дровней попросить*; są przestronne – o przestronnym sumieniu: *у тебя совесть, ч. развальни: садись да катись (просторно)*; {r} **saneczki** (r) zjeżdża się na nich z góry łatwo – kłamać w żywe oczy: *лжёт, к. на салазках под гору катится*; ślizgają się znakomicie – o prześlizgującym się spojrzeniu²⁹⁵: *ваши глазки, к. салазки, только не катаются*; ♦ {ps} **lokomotywa** (ps) sapie

²⁹⁴ „Wyruszając w daleką drogę, woźnica umieszczał obrok dla konia w wypłatnym koszu – kobiałce, która podskakiwała na nierównej drodze”.

²⁹⁵ „Mówi się żartobliwie młodzieńcowi, który lubi oglądać się za dziewczętami”.

ciężko: *sapać j. L*; *дахтати к. локомотива*; ⟨p⟩ pędzi: *pędzi j. L*; ⟨r⟩ **parowóz** ⟨r⟩ sapie ciężko: *кто пыхтит / пыхтеть / сопеть к. паровоз*; dymi mocno: *дымить к. паровоз*; ♦ {p} **tramwaj** ⟨p⟩ jest pojemny – o sercu: *ma serce j. T*; ♦ {p} **łódź** ⟨p⟩ bez steru jest bez wartości – o człowieku bez zasad, rozumu: *człowiek bez rozumu / zasad j. Ł bez steru*; ⟨rs⟩ **statki** ⟨r⟩ mijają się na morzu – rozmijać się: *разойтись / разминуться / разошлись, к. в море корабли*; ⟨s⟩ zatopione wszystkie – czuć się zagubionym, stracić wszelką nadzieję: *osjeća se / izgleda netko k. da su mu sve lađe potonule*; ⟨p⟩ **szkuta** (stp. 'duża łódź lub mały statek żaglowy do przewożenia zboża i innych towarów') ⟨p⟩ więźnie na prądzie: *uwiązł j. Sz na prądzie*; ⟨r⟩ **okręty** ⟨r⟩ na morzu mijają się – zupełnie, na zawsze rozstać się, rozminąć się: *к. в море корабли разминуться / расстаться*; ♦ {p} **słup masztowy** ⟨p⟩ jest długi: *długi j. SM*; ⟨p⟩ **żagiel** ⟨p⟩ jest wydęty, nadyma się: *nadęty / wydęty / wydymać się / wydęty / wzdymać się j. Ż*; sztormowy jest bardzo silny: *mocny j. Ż sztormowy*; ⟨p⟩ **zyza** (stp. 'spód dawnego statku wodnego, do kąd spływała wszelka wilgoć i nieczystości') ⟨p⟩ siedzący na niej goły – znaleźć się w pułapce, w kłopotliwym położeniu: *siedzę j. na zyzie goły*; ⟨p⟩ **ancier** (kas. 'kotwica') ⟨p⟩ jest obustronnie wywinięta – o wąsach: *on mó wase j. ancier*; ♦ {r} **rakieta** ⟨r⟩ mknie szybko: *нечётся / летит к. ракета*; ♦ {p} **tragacz** (cies. 'taczka') ⟨p⟩ szlifierza jedzie gładko – o gębie: *gymba mu jedzie j. szlaffyirzów T*.

2.8.2.2. Prowadzący środki transportowe

♦ {prs} **furman, woźnica** ⟨prs⟩ klnie siarczyście: *klnie j. F*; *пугаться к. извозчик; псовати / псује / клету к. кочијау*; ⟨p⟩ ubiera się bez gustu: *ubrał się j. F*; złe są zarówno jazda na złym koniu, jak i z wynajętym woźnicą lub sługą: *jazda na szkapie niechętnym, jako i z furmanem a z sługą pożyczonym – jednaki wczas*; wrocławski ugrzązł w błocie: *ułgnął j. wrocławski F w błocie*; ⟨p⟩ **dorożkarz** ⟨p⟩ klnie, wymyśla ordynarnie, grubymi wyrazami: *kląć / klnie / wymyślać j. D*; ⟨p⟩ upija się: *upić się / upijać się j. D*; ♦ {s} **żeglarz** ⟨s⟩ klnie okrutnie: *psovati k. ladar*; ⟨r⟩ **bosman** ⟨r⟩ klnie szpetnie: *пугаться к. боцман*; ⟨r⟩ **wilk morski** ⟨r⟩ stary pije tęgo: *нуть к. старый морской волк*; ♦ {p} **flis** ⟨p⟩ klnie ordynarnie: *klnie j. F*; pije tęgo: *pije j. F*; bywa przemoczony: *zmókł j. F*; ⟨p⟩ **oryl** (stp. 'flis splawiający drewno') ⟨p⟩ jest wysoki: *wysoki j. O*.

2.8.2.3. Szlaki komunikacyjne i ich urządzenie

♦ {r} **szosa** ⟨r⟩ jest prosta, równa – o drodze: *дорога к. шоссе*; ⟨r⟩ **ścieżka** ⟨r⟩ jest dla piechura tym, czym latarnia morska dla marynarza: *маяк моряку, ч. тропы ходок*; ⟨p⟩ **bruk** ⟨p⟩ skalski – o brzuchu: *u niego w brzuchu j. na skalskim bruku*²⁹⁶; ♦ {pr} **wiorsta** ('słupek wiorstowy') ⟨pr⟩ w polu jest samotna: *stoi j. W na*

²⁹⁶ „Skala – osada w pow. olkuskim”.

polu; один, что / к. верста в поле; {r} stoi nieruchomo: *стоит*, к. верста; przydrożna jest osamotniona: один, к. верста придорожная; {r} **stup przydrożny** ('pachołek') {r} stoi nieruchomo: *стоит* / *стал*, к. надолба; jest głupi: *глуп*, к. надолба; {s} **drogowskaz** {s} ułatwia podróżującemu orientację – o człowieku wskazującemu drugiemu drogę do czegoś, drogę życia: *служити коме* к. путоказ; ♦ {r} **szyny** {r} jedzie się po nich gładko – jechać po bardzo gładkiej powierzchni: *ехать* к. по рельсам.

2.9. Urządzenia urbanizacyjne i industrialne

2.9.1. Osady, miasta

♦ {p} **dziedziny** (stp., gw. 'wieś, zagroda') {p} siedem dziedzin – wielki, mocny pysk: *mo pysk j. siedem dziedzin*; {p} **wieś** {p} niekiedy różni się od miasta nieznacząco: *miasto j. W, mieszczanie j. chłopci*²⁹⁷; {p} **wsie** {p} spalający siedem, sto wsi patrzy strasznie: *patrzy, jakby siedem / sto wsi spalił*; {r} **przedmieście** {r} odnosi do bycia za dobrym mężem: *за добрым мужем*, к. за городом, за худым мужем и огородбища нет; ♦ {p} **rynek** {p} krakowski nie jest okrągły: *okrągły j. R krakowski*; w Bogoryi jest wielki: *wielki j. R w Bogoryi*²⁹⁸; {r} **plac** {r} jest równy, szeroki – o drodze: *дорога* к. площадь; {r} **ulica** {r} jest na niej zimno: *холодно* к. на улице; ♦ {rs} **podwórze** {r} jest na nim zimno: *холодно* к. на дворе; w przejściowym ciagle panuje ruch: *здесь / это* к. проходной двор / к. в проходном дворе; w przejściowym jest ciągły ruch – o domu, mieszkaniu: *дом / квартира* к. проходной двор; {s} swoje zna się doskonale – o znajomości świata: *познае svet* к. svoje dvorište; ♦ {pr} **stup telegraficzny** {p} jest wysoki – o długich nogach: *nogi j. slupy telegraficzne*; {r} jest wysoki – być dużego wzrostu, być długim: *он длинный* к. телеграфный столб; {r} **stup latarniany** {r} jest sztywny – stać wyprostowanym, sztywno: *стоять* к. фонарный столб.

2.9.2. Zabudowy

2.9.2.1. Budowle obronne, warowne, siedziby

♦ {ps} **twierdza** ('gród') {p} jest nie do zdobycia – o sercu: *serce j. T*; {s} jest pewna, mocna, niezłomna: *jak / čvrst / pouzdan* к. grad; jest pewna, bezpieczna: *cuзурно* к'о grad; ♦ {p} **labirynt** {p} błądzi się w nim: *блэдзіć jakby w labiryncie*.

²⁹⁷ „Tzn. wobec szlachcica miasta i wsie mało co się w przywilejach różniły, stąd mnóstwo miast rolniczych powstało”.

²⁹⁸ „Bogoryja – osada w Sandomierskiem”.

2.9.2.2. Budowle, pomieszczenia mieszkalne i użytkowe

♦ {p} **chata** ⟨p⟩ jej mieszkańcy nie są wolni od frasunków – podobnie zasiadający na tronie: *frasunki równie towarzyszą tronowi*, j. *chatom*; {p} **chalupa** ⟨p⟩ w starej nie jest dobrze: *je tu dobrze j. we starej chalupie*; w starej nie jest ciepło: *ciepło j. w starej chalupie*; {p} **chalupy** ⟨p⟩ w Bukowcu są rzadkie – o wąsach: *wąsy takie j. na Bukowcu Ch²⁹⁹*; ♦ {p} **dwór** ⟨p⟩ równy jemu jest świat: *na świecie j. na dworze*; {p} **dworek** ⟨p⟩ Piszczaliński nie jest wygodny: *wygodny j. dworek Piszczaliński³⁰⁰*; ♦ {r} **terem** ⟨r⟩ dochodzi z niego słodki głos: *з о л о с, ч. в т е р е м е, а д у ш а, ч. в в е н и к е*; ♦ {p} **gmach** ⟨p⟩ w zaklętym jest pusto: *pusto j. w zaklętym gmachu*; {p} **kamienica** ⟨p⟩ targuje się o nią mocno: *targuje się j. o kamienicę*; {prs} **dom** ⟨prs⟩ w swoim czuje się dobrze, swobodnie: *czuć się / poczuć się / zachowywać się j. w domu / u (siebie) w domu; nie masz jako doma; чувствоватъ себя где-л. / у кого-л. к. (у себя) дома; быть / будъ, к. у себя дома; держатъ себя к. дома; biti / osjećati se / kretati se k. kod svoje kuće; osehatu se k. kod kuće; osehatu se / понашати се слободно к. код своје куће*; {pr} rządzą się, gospodarujemy w nim swobodnie: *rządzić się / gospodaruje j. u siebie w domu; хозяйничать к. у себя дома*; {rs} jest duży, ogromny: *большой к. дом; velik k. kuća*; ⟨p⟩ czuje się za nim bezpiecznie: *bezpieczny j. za domem*; nie wiadomo jak się w nim jada – o strzeżonej tajemnicy: *niewiada, j. kto w domu jada*; ⟨r⟩ w obcym należy czuć się swobodnie, nie zapominając jednakże, że jest się w gościach: *будьте к. дома, не забываете, ч. в гостях*; {r} **mieszkanie** ⟨r⟩ w komunalnym kłótnie, wymyślenia są na porządku dziennym: *ругаться к. в коммунальной квартире*; ♦ {p} **izba** ⟨p⟩ żydowskiej nie jest się rad: *rad j. żydowskiej izbie*; {r} **kuchnia** ⟨r⟩ w komunalnej są wieczne kłótnie, wymyślenia: *ругаться к. в коммунальной кухне*; {p} **spiżarnia** ⟨p⟩ jest pełna zapasów: *pełno tam j. w spiżarni*; {prs} **piwnica** ⟨prs⟩ jest w niej ciemno: *ciemno j. w piwnicy; темно к. в погребе; мрак к. у подруму*; ⟨r⟩ jest w niej zimno: *холодно к. в погребе / в подвале*; ⟨s⟩ jest ciemna – o podwórzu: *двориште мрачно к. подрум*; {p} **hajzel** (ustęp) ⟨p⟩ jest w nim wiele gówna: *moście tu j. w hajzlu gównyn*.

2.9.2.2.1. Urządzenie i wyposażenie

♦ {prs} **piec** (kaflowy) ⟨ps⟩ bije z niego ciepło, bucha z niego gorąco: *gorąco bucha / idzie od kogoś j. z pieca; топлина / жара бие из некога к. из пећи*; ⟨p⟩ stary dymi, nie grzeje – o starym amancie: *amant stary – j. P stary: dymi, nie grzeje*; jest ogromny – o babie, dziewczce: *baba / dziewczka j. P*; jest gruby: *gruby / ktoś jest gruby j. P*; jest duży: *któż jest duży / duży / wielki j. P*; za piecem u Pana Boga jest bardzo wygodnie, bezpiecznie: *j. u Pana Boga za piecem*; jest w nim gorąco: *gorąco j. w piecu*; w kaliskim jest duszno: *duszno j. w kaliskim piecu*;

²⁹⁹ „Bukowiec – miejsc. w pow. kolbuszowskim”.

³⁰⁰ „Piszczalińskim dworkiem nazywano więzienie w Mińsku, zbudowane przez Piszczalę”.

w kaliskim jest gorąco: *gorąco j. w kaliskim piecu*; siedzący trzy dni w piecu wygląda okropnie: *wygląda, jakby trzy dni w piecu siedział*; {r} jest głupi: *злун, к. нечка*; jest w nim, na nim ciepło: *тепло к. в нечке / на нечке*; {s} latem nie jest potrzebny – o żołnierzach w czasie pokoju: *воинци су у мирно доба к. фуруне у лјето*; nie drży – nie bać się, nie drżeć ze strachu: *дркхе (од страха) к. фуруна*; {r} **piec** (wiejski typu rosyjskiego) {r} jest na nim ciepło: *тепло к. на печи*; {s} **zapiecek** {s} jest na nim ciepło: *монло к. у занеһку*; jest na nim cicho: *мухо к. у занеһку*; {p} **ruszt** {p} stanie na nim jest niemożliwe: *stoi j. на русзcie*; {p} **ożóg** {p} jest wysoki: *wysoki j. О*; ♦ {r} **meble** {r} stoją nieporuszenie: *стоять к. мебель*; ♦ {p} **stół** {p} jest gładki, równy: *рówny / гładki / со równe / гładkie j. S*; jest gładki, równy – o drodze: *droga гładka / równa j. S*; droga / droga równa / równo j. *po stole*; jest gładki, równy – o terenie: *teren гładki / równy j. S*; jedzie się po nim gładko: *jechać / sunąć / пędzić / poruszać się równo j. po stole*; *jechać j. po stole*; jest płaski: *пласки j. S*; coś idzie po nim z łatwością, jednolicie: *idzie j. po stole*; {p} **nogi stołowe** {p} są głupie: *глупи / дurny / маdry j. stołowe nogi*; {r} **obrus** {r} jest biały: *бел к. скатерть; побледнел, ровно скатерть*; jest gładki – o równej drodze, miejscu: *дорога / место ровное к. скатерть; дорога, к. скатерть – садись да катись!*; ♦ {p} **ława** {p} jest szeroka – o skibie: *skiba j. Ł*; {r} **krzesło** {r} siedzi się na nim do czasu – o obietnicach, obietnicach: *na posule к. на стуле: посидишь да и встанешь*; ♦ {pr} **szafa** {r} jest bardzo zdrowa: *здоровенная к. шкаф*; jest obszerna – być grubym: *он / она к. шкаф*; ♦ {r} **półka** {r} spada się z niej nieoczekiwanie: *к. с полки свалился*; {p} **polica** (stp. 'półka robiona dawniej z kawałka pnia drzewnego rozłupanego na pół') {p} składa się na nią co popadnie – składać na kogoś winę: *складаć на когоś wszystko j. на полицę*; {rs} **wieszak** {rs} wisząca na nim odzież obwisa: *что болтается на ком / одежда на нём висит к. на вешалке; odijelo visi к. на вјеһалици*; {r} jest chudy: *худой к. вешалка*; ♦ {p} **łóżko** {p} bez pościeli nie jest w pełni wyposażone – o lesie bez mchu: *las bez mchu, to j. Ł bez płóchtě*; {s} **wezgłowie** {s} jest wygodnym podparciem głowy: *živjeti / biti к. глава i uzglavlje*; ♦ {s} **kołyska** {s} jej ukołysanie równa się zakopaniu łopata – jaki początek, taki koniec: *kako te kolevka zanjise, tako te motika zakopa*; ♦ {p} **pościel** {p} można się na niej dobrze wyspać – o spaniu na słomie: *tak się dobrze można wyspać на słomie j. на поściели*; {p} **pierzyna** {p} na próżno w nią bić: *bić j. w pierzynę*; {r} **pierzynka** {r} jest na niej wygodnie – o łatwości wypowiadania słów w przeciwieństwie do biedy, nędzy po obudzeniu: *на словах ч. на перинке, а проснешься – на голе*; {pr} **prześcieradło** {pr} jest blade, blednieje: *бlady / зbladł j. P; белеть / побелеть / бледнеть / побледнеть к. протыня*; {p} stare drze się – krzyczeć, wrzeszczeć bardzo głośno, także o złym śpiewie: *drzeć się / прuje się j. stare P*; {p} **deka** (ciesz. 'koc, płachta') {p} z włochatej sypie się: *sypie się to j. z chlópatej deki*; {pr} **pościelić** {pr} wedle pościelenia śpi się: *j. sobie pościelisz / pościelesz, tak się wyśpisz; к. постелешься, так и выспишься; к. постлался, так и выспался*; ♦ {r} **zasłona** {r} spada z oczu nieoczekiwanie: *к. (будто) завеса / пелена спадает / спала / упала*

с глаз у кого-л., чьих-л.; к. (будто) пелена падает / спадает с глаз у кого-л. / чьих-л.; {p} **opona** (stp. 'zasłona, kurtyna, obicie') {p} głucha siedzi na ścianie – siedzi w domu, próżnuje: *siedzi j. głucha O na ścianie*; {r} **powłoka** {r} nagle spada z czyich oczu: к. (будто) покров падает / спадает с глаз у кого-л. / чьих-л.; ♦ {r} **dywan** {r} jest gęsty – o trawie: *трава густая к. ковер*.

2.9.2.3. Budowle publiczne

♦ {r} **zwierzyniec** {r} panuje w nim ciasnota – o złych warunkach mieszkalnych: *это / здесь к. в зверинце*; {r} **dworzec** {r} jest na nim ścisk, tłok: *давка / толкучка к. на вокзале*; szum na nim jest okropny: *давка / толкучка к. на вокзале*; {r} **stacja** {r} jest na niej tłok, ciżba: *давка / толкучка к. на станции*; jest na niej szum: *шум к. на станции*.

2.9.2.4. Budowle sakralne, kultu, ich wyposażenie, wystrój

♦ {p} **kościół** {p} jest w nim cicho: *cicho j. w kościele*; panuje w nim cisza – tak winno być przy stole: *przy stole j. w kościele*³⁰¹; panuje w nim cisza – tak winno być w szkole: *w szkole j. w kościele*; jest w nim pięknie: *tak pięknie j. w kościele*; jest w nim pięknie – o pomieszczeniu, mieszkaniu: *мocie tu j. в kościele*; kadzi się w nim – nadmiernie wychwalać kogoś, pochlebiać mu: *kadzi mu j. в kościele*; dokładanie nań nie jest zasadne: *to ta jakby na K przilożył*; chodzi się doń regularnie – o chodzącym do sądu, tj. pieniaczu: *chodzi do sonda j. do kościoła*; ewangelicki jest duży, rotundowaty – o bardzo dużej głowie: *głowa j. ewangelicki K*³⁰²; w kalwińskim jest pusto: *pusto j. w kalwińskim kościele*³⁰³; św. Krzyża odsunął się od Pułtusza: *odsunął się j. święty Krzyż od Pułtusza*³⁰⁴; pod wezwaniem św. Michała oddalony jest o pół mili od Nieświeża: *daleko / daleko odstrychnął się j. święty Michał od Nieświeża*; odechowski jest czerwony: *czerwony j. K odechowski*³⁰⁵; w Krakowie nie jest rzadki: *rzadki j. K w Krakowie*; {r} **świątynia** {r} strzeże się jej: *хранить / беречь к. святыню*; jest w niej cicho: *тихо к. в храме*; {s} **cerkiew** {s} jest w niej bardzo czysto: *čisto k. u crkvi*; jest w niej cicho: *tišina / tiho k. u crkvi*; {p} **bożnica**, **bóżnica** {p} są w niej krzyki, gwar, hałas, krzyczy się, wrzeszczy się w niej: *krzyki j. w bożnicy*; jest w niej zimno: *zima j. w bóżnicy*; ♦ {r} **klasztor** {r} św. Cyryla ma duże rozchody: *y nego paxod, к. Кириллова монастыря, а приход, к. Пенной*

³⁰¹ „Wedle dawnych obyczajów wiejskich obiad rozpoczynano modlitwą i przy jedzeniu obowiązywała cisza”.

³⁰² „Przysłowie warszawskie odnoszące się do kościoła ewangelickiego przy placu Małachowskich, mającego kształt rotundy nakrytej kopułą”.

³⁰³ „Przysłowie katolickie ośmieszające kalwinów za wygląd ich zborów pozbawionych obrazów i figur świętych”.

³⁰⁴ „Kościół św. Krzyża znajduje się daleko za miastem”.

³⁰⁵ „Odechów – wieś w pow. radomskim, posiadająca kościół z cegły palonej”.

пустыни; ♦ {p} **oltarz** (p) przed wielkim pilnuje się miejsca: *trzyma się j. wielkiego oltarza*; {p} **ambona** (p) prawi się z niej – mówić uroczyście, z namaszczeniem, przemawiać, perorować: *prawić j. z ambony*; ♦ {rs} **ikona** (rs) wpatruje się w nią – wpatrywać się w kogoś z zachwytem: *смотреть на кого-то к. на икону; глядату у кога к. у икону*; {r} modli się do niej: *молиться на кого-то к. на икону*; {s} jest ładna: *lep / lijep k. ikona*; {s} **święty** (figura) {s} drewniany, lipowy stoi nieruchomo, jest osłupiały: *stajati / ukipiti se k. drveni / lipov svetac*; {p} **święci** (p) w torbie pocharkali się: *pocharkali się j. Ś w torbie*³⁰⁶; {s} **Marija** (figura) {s} drewniana stoi nieruchomo: *držati se / stajati k. drvena Marija*; {p} **św. Jan od Warty** (figura) {p} św. Jan od Warty stoi w pokornej postawie: *stoi j. święty Jan od Warty*³⁰⁷;

♦ {prs} **bożek** (figura) {p} stoi nieruchomo: *stoi j. B*; {r} chiński siedzi dostojnie: *сидеть к. китайский болванчик*; {s} drewniany stoi nieruchomo: *stajati k. drveni bog*; {pr} **balwan** (bożek, figura) {pr} stoi nieporuszenie: *stoi j. B; стоять к. иступкан*; {p} siedzi nieruchomo – o kimś nieorientującym się w sytuacji: *siedzieć j. B*.

2.9.2.5. Budowle wydzielone, część innych budowli, budynków, elementy konstrukcyjne

♦ {pr} **mur** {pr} czujemy się za nim bezpiecznie: *siedzi j. za murem; жить / находится / чувствовать себя за кем, к. за каменной стеной*; {p} stoi nieporuszenie; niewzruszenie: *stać / stanąć / stoi j. M*; stoi za kimś, za czymś swartym szeregiem, nieustępliwie, broni czyichś spraw, popiera kogoś: *stać j. M za kimś / za czymś; ja za tobą j. za murem*; jest pewne – o pewnym słowie: *słowo pewne j. M*; gadanie do niego jest bezcelowe: *gadać jakby / j. do muru*; jest stabilny – być twardym, nieugiętym, nieustępliwym: *ktoś jest j. M*; milczy zupełnie: *milczeń / milczy j. M*; jest pewny – o pogodzie: *pogoda j. M*; jest głuchy: *głuchy j. M*; w Tadajewie jest twardy: *twardy j. M w Tadajewie*³⁰⁸; {r} jest za nim pewnie – o gwarancji bezpieczeństwa dzięki żołnierzowi straży granicznej: *за пограничником – к. за каменной стеной*; {prs} **ściana** {prs} jest biała: *biały j. Ś; быть белым / бел, к. стена; бео к. зид*; jest blada – zblednąć: *blady / zblednąć / zbladł j. Ś; бледный / побледнеть к. стена; blijed k. zid; блед к. зид*; {rs} milczy – nie powiedzieć ani słowa: *молчит, к. стена; šutjeti k. zid; ћутати к. зид*; {p} za nią jest się bezpiecznym: *bezpieczny j. za ścianą*; mówić przemawiać do kogoś na próżno, nie zwracając uwagi na to, co się mówi: *gadać / gadać j. do ściany*; {r} rzuca się o nią czymś nadaremno – coś nie działa na kogoś, nie dociera do kogoś, pozostaje bez reakcji z drugiej strony: *говорить что-л. кому-л. к. об стенку*; {p} **balas** {p} osadzone są w rzędzie – o ciągu

³⁰⁶ *Charkać się gw.* 'trać się wzajemnie, objąć', 'kłócić się'.

³⁰⁷ „Zwrot wywodzi się od figur św. Jana Nepomucena stawianych często nad rzekami, m.in. nad Wartą; w przenośni mówi się tak o ludziach nieśmiałych, stojących w pokornej postawie”.

³⁰⁸ „Tadajewo – miejsc. w pow. rypińskim, słynna ze starego grodziska i historycznego cmentarza”.

komplementów: *sadzi komplement j. B*; {p} *kolumna* (p) jest smukła: *smukły j. K*; {p} *okno* (p) wyrzuca się coś za nie: *j. za O wyrzucił*; ♦ {r} *dach* (r) ktoś, upadłszy z niego, jest oszołomiony: *к. с крыши свалился*; {p} *strzecha* (p) jest bujna, zmierzwiiona – o włosach: *włosy j. S*; {p} *gont* (p) jest cienki – być chudym: *chudy j. G*; jest suchy: *suchy j. G*; {s} *dachówka* (s) jest piękna: *lijepa kako crijepnja*; {pr} *chorągiewka* (pr) na dachu, wietrze zmienia kierunek – zmieniać często swoje poglądy, postanowienia: *ktoś / być / zachowywać się j. Ch na dachu / na wietrze; być (zmiennym) / zmienny j. Ch*; kręcić się / obraca się *j. Ch na dachu*; *к. флюзер (весту себя); быть / вертеться к. флюзер*; {p} *kurek* (p) na dachu, na kościele kręci się wraz z powiewem wiatru: *kręci się j. K na dachu / na kościele*; na wieży wynosi się: *wynosi się j. K na wieży*; {p} *rynna* (p) leje się z niej obficie: *leje się j. z rynny*; siedzieć pod nią – być zupełnie przemoczonym: *j. pod rynną siedział; siedzieć j. pod rynną*; ♦ {p} *brama* (p) Floriańska jest krzywa – o gębie: *gęba / gęba krzywa j. Floriańska B*; krakowską otwiera się szeroko: *roztworzyć coś szeroko j. krakowską bramę*; {p} *wrota* (p) otwierają się szeroko – o rozdziawionych ustach: *rozwarła / otworzył pysk j. wrota; otworzyć usta / gębę j. W*; stodołne są głupie: *głupi j. stodołne W*; patrzy się na nie ze zdziwieniem: *patrzy j. na malowane W*; wjezdne są przestronne – o sumieniu: *sumienie przestronne j. W wjezdne*; {r} *słupek u bramy* (r) jest nieruchomy – stać nieporuszenie: *стой, к. приворотная надолба*; ♦ {prs} *wieża* (ps) jest wysoka: *wysoko j. W; visok k. toranj*; {p} *mariacka* jest wysoka: *wysoki j. Mariacka W*; babilońska jest wysoka: *wysoki j. babilońska W*; jest prosta: *proste j. W*; przed wejściem do niej jeden przed drugim gra na zwłokę – robić zbyt wiele ceremonii: *częstują się j. do wieży*³⁰⁹; (r) *strażnicza* jest wysoka – o długości czegoś: *длинный к. каланча*; strażacka jest wysoka: *кто-л. к. пожарная каланча*; {p} *bania* ('kopuła') (p) *karmelicka* jest duża, wielka, okrągła: *duży / wielki / okrągły j. karmelicka B*³¹⁰; *karmelicka* jest duża – o dużej lub spuchniętej głowie: *głowa / leb j. karmelicka B*; *karmelicka* jest okrągła, wydęta, spuchnięta: *nadął się / odeła się / wydać się / spuchnąć j. karmelicka B*; jest wielka – o głowie wielkiej, lecz bezrozumnej: *głowa j. B, a mózgu nic*; ♦ {p} *dzwonnica* (p) *baranowska* jest wysoka: *wysoki j. baranowska D*³¹¹; {pr} *dzwon* (pr) jest zdrowy – o sercu zdrowym, bijącym regularnie: *serce j. D*; *цепдце к. колокол*; (p) jest zdrowy: *здоров j. D*³¹²; jest głośny: *być głośnym j. D*; na trwogę bije nierówno – o niemiaryowym rytmie serca: *serce bije / bilo j. rozkołysany D / D na trwogę*; słomiany nie jest głośny: *głośny j. słomiany D*; wormieński w Łukaszce odzywa się wespół

³⁰⁹ „Por. *ceremoniują się jak Opaccy do wieży*, mianowicie dwóch braci Opackich trybunał skazał na wieżę; przy wnijściu ceremoniowali się, kto ma pierwszy wejść, gdyż jeden był starszy wickiem, a drugi z urzędu”.

³¹⁰ „Przysłowie warszawskie, związane z kościołem pokarmelickim, którego fronton wieńczy wielka bania”.

³¹¹ „Baranowo – wieś kościelna na granicy państw praszyskiego i ostrołęckiego”.

³¹² „Najczęściej mówi się tak o drzewie budowlanym”.

z bijącym w kościele: *odzywa się j. Dz wornieński w Łukszcze*³¹³; {p} **dzwony** (p) bernardyńskie biją mocno, dźwięcznie – o sercu: *serce mu bije j. bernardyńskie Dz*; żywocickie, w żywocickim kościele biją nierówno – o biciu godzin: *idom ty godziny / ty godziny bijom j. żywocickie zwony / dzwony w żywocickim kościele*³¹⁴; {p} **dzwonek** (p) ma dźwięczny głos – o śmiechu: *śmiech j. Dz*; bernardyński, loretański jest głośny: *głośny j. benedyktyński / loretański Dz*; {r} **dzwoneczek** (r) jest dźwięczny – o śmiechu: *y nee смех к. колокольчик*; ♦ {prs} **komin** (p) jest w nim ciemno: *ciemno j. w kominie*; mina z niego jest zadzierzysta, butna; głupkowata: *mina j. z komina*; z hailpernowego kurzy się mocno: *kurzy się j. z hailpernowego kumina*; (r) fabryczny dymi mocno: *дымить к. фабричная труба*; {s} wiszący w nim jest suchy – być wychudłym: *mršav / suh k. da je u odžaku visio*; przeszedłszy przezeń, jest się brudnym – być czarnym, umazanym sadzą: *izgleda k. da je kroz odžak prošao*; ♦ {r} **krata** (r) przeplatające się w niej pręty tworzą otwory – podziurawić co: *изрешетить что, издырять, наделать сплошь дыр, истыкать, избить пулями, ядрами, к. решетку*; ♦ {r} **schody** (r) stopniami prowadzą w górę – o nośności, wsparciu czyichś słów: *по моим / твоим / чужим словам, к. по лестнице*; ♦ {p} **most** (p) jedzie się po nim trudno – o jeździe po błocie: *po błocie j. po moście*; srający z niego mówi z trudem: *mówi, jakby srał z mostu*; ♦ {pr} **studnia** (p) jest ciemna – o podwórzu: *podwórze ciemne j. S.*; jest niezgłębiona – o sekrecie nieodgadnionym: *sekret j. w studni*; nie jest w niej ciepło: *ciepło j. w studni*; w murowanej dudni: *dudni j. w murowanej studni*; jest w niej woda – być mokrym: *jako w studni, tak mokry; mokry jakby wyszedł ze studni*; leje się w nią bez końca: *ktos leje w siebie / leje / lać / lać w kogoś / w siebie j. w studnię*; pije bez umiaru: *pije j. studnia*; dominikańskiej nie można wypić ani z niej wyjść – sytuacja bez wyjścia: *j. w dominikańskiej studni: ani jej wypić, ani z niej wyleźć*; (r) jest głęboka: *глубокий, к. колодець*; jest w niej ciemno: *темно к. в колодеце*; ♦ {r} **plot** (r) o pański świnia się nie pociera – o wyniesieniu się świni: *загордилась свинья, ч. о панский тын почесалась*; {r} **oplotek** (r) plectenie go – bezmyślne, czcze gadanie: *говорит, ч. плетень плетет*.

2.10. Uczenie się, nauka, wychowanie

♦ {r} **mówić z pamięci** (r) z pamięci mówi się gładko: *говорить к. бы наизусть*; ♦ {s} **czytać** (s) czyta się łatwo – mówić łatwo, mieć dar mówienia: *govori netko k. da čita*; ♦ {prs} **książka** (prs) w otwartej czyta się z łatwością – trafnie odgadywać, co ktoś przeżywa, jakie są cechy czyjegoś charakteru: *czytać w kimś j. w (otwartej) książce; читать к. в открытой книге; читати кога*

³¹³ „Wornie – miasteczko na Żmudzi nad jez. Łukszta. Przysłowie to wywodzi się z legendy ludowej, według której w czasie zawieszania dzwonów jeden z nich wpadł do jeziora i teraz kiedy dzwonią w kościele, słychać też głos dzwonu z dna jeziora”.

³¹⁴ „Żywocice – miejsc. na Śląsku Cieszyńskim”.

к. из отворене књиге; {ps} mówi się z niej płynnie, potoczyscie: *gadać / gada / mówić / mów / prawić j. z książki*; *govoriti k. iz knjige*; {p} jest uczona: *uczy j. K*; czyta się z niej łatwo: *czyta j. z książki*; kłamie się z niej gładko: *kłamię j. z książki*; {r} odnosi do łatwości mówienia: *govorim, k. knuza*; {s} jest, stoi przed kimś otwarta – coś jest zrozumiałe: *biti / stajati pred kim k. otvorena knjiga*; otwarta – być otwartym, coś jest uzewnętrznione: *otvoren k. knjiga*; {p} księga {p} czyta się z niej, z otwartej z łatwością – z łatwością odgadywać, co ktoś przeżywa, jakie są istotne cechy czyjegoś charakteru: *čytać w kimś j. w księdze / otwartej księdze*; {s} **elementarz** {s} czyta się z niego lekko – czytać z łatwością, widzieć coś jasno: *čitati k. iz bukvara / bukvar koga*; ♦ {ps} **powieść** {p} stara powiada, że nie masz się kim wyręczyć, posłużyć: *nie masz kim brząknąć / brząknąć, jako stara P niesie*; {s} czyta się ją lekko – czytać coś z łatwością, o czymś bardzo zajmującym: *čita se što k. roman*; {prs} **bajka** {rs} wszystko w niej jest piękne, lecz nieprawdziwe – trudno w to uwierzyć: *это было к. в сказке; это к. сказка; дивно, к. из байке*; {p} słucha się jej z uwagą, napięciem bądź niezbyt wierząc: *слушать j. байки*; jest piękna, upojna – o wieczorze: *wieczór j. w bajce*; jej bohaterowie są strojni: *strojny / wygląda j. w bajce*; o żelaznym wilku słucha się, dziwiąc się, z niedowierzaniem: *слушать чегоś j. байки o желазным wilku*; ♦ {p} **alegoria** {p} ma umowny sens przenośny: *представлять coś / traktować coś jako alegorię*; ♦ {r} **gazeta** {r} kłamie: *врать к. газета*; ♦ {p} **abecadło** {p} zna się je dobrze: *zna j. A*; {p} **litera C** {p} ma się nijak do litery D – tak samo A do B: *A tak się ma do B, j. C do D*; ♦ {pr} **pisać** {p} pisze się według tego, jak się widzi: *j. cię widzą, tak cię piszą*; {r} według pisania, jakby z pomocą tekstu pisanego mówi się swobodnie – o płynności mowy: *говорить к. пишуем / по писаному*; mówienie płynne, jakby oparte na napisanym tekście – łąć bezczelnie, bezwstydnie: *врем, что / к. по-писаному; к. / будто по писаному лгать*; pisanie na wodzie jest bezwartościowe – o słowach bez poparcia czynem: *говорить без дела, ч. на воде писать*; {s} **wypisany** {s} coś wypisane – o pięknym mężczyźnie, pięknej kobiecie: *лujen / лена к. уписан / уписана*; ♦ {r} **cudysłów** {r} jest mały i wykrzywiony – o nóżkach: *ножки к. кавычки*; ♦ {p} **drukować** {p} druk oszukuje: *лзе j. друкује*; {r} **tekst drukowany** {r} kłamie – kłamać gładko: *врать к. по печатному*; ♦ {pr} **atrament** {pr} jest czarny: *чарну j. A; чёрный к. чернила*; {p} **kleks** {p} na papierze jest trwałe: *прицепил się j. K do papieru*; {p} **żyd** (kleks) {p} na trwałe pozostaje na papierze: *прицепил się j. Ż do papieru*; ♦ {p} **blasztyfty** ('otówki') {p} są cienkie – o nogach: *то nogi j. B*; ♦ {r} **linijka** {r} wytyczone według niej jest proste: *ровно к. по линейке*; ♦ {p} **cyfra** {p} jest prozaiczna: *прозаичны j. C*; ♦ {p} **zliczyć** {p} nieumiejący zliczyć do trzech jest głupi: *выглядя, jakby trzech zliczyć nie umiał / do trzech zliczyć nie umiał; ктоś выглядя / ктоś nie umie, jakby nie umiał do trzech zliczyć*; nieumiejący zliczyć do dwóch jest nierozgarnięty, gapiowaty: *siedzi, j. гдыбы / jakby dwóch zliczyć nie mógł*; {prs} **tabliczka mnożenia** {pr} pamięta się ją dobrze: *умієć coś j. табличку множення; знать / заполнить что-л. / что-то к. таблицу умножения*; {s} jest jasna, zrozumiała: *jasno k. jedamput jedan*;

♦ {p} **filozofia** {p} niemiecka nie jest jasna – coś jest ciemne, odnoszone szczególnie do filozofii Hegla: *jasne j. F niemiecka*; {p} **metafizyk** {p} niemiecki jest domyślny: *domyślny j. M niemiecki*; ♦ {p} **uczony** {p} chiński mówi dużo i niezrozumiale: *mówić j. chiński U*; chiński pisze dużo i niezrozumiale: *pisać j. chiński U*; {p} **fizyk** {p} staje nagle, w zamyśleniu: *stanął j. F*; wplątuje się w coś niezamierzanie: *wplątał się j. F*; ♦ {pr} **uczeń** {p} boi się nauczycieli, lekcji: *bać się kogoś j. U*; {r} po przewinie obawia się kary: *чувствовать себя к. провинившийся школьник*; po przeszkrobaniu czegoś patrzy z niepokojem, ze wstydem: *смотреть к. провинившийся школьник*; {p} **sztubak** {p} bywa zmieszany – skonfundować się: *zmieszać się / spieszyl się j. Sz*; czerwieni się: *zaczzerwienil się j. Sz*; zachowuje się niedojrzale: *zachował się j. Sz*; {p} **żak** {p} czeka na czwartek³¹⁵; *pragnie cię / pragnie j. czwartku*; rumieni się: *rumieni się j. Ż*; *Ż zarumienil się*; {p} **student** {p} zakochuje się prędko i nieroztropnie: *zakochany j. S*; jest mocno zadurzony: *zadurzył się po uszy j. S*; ♦ {pr} **szkoła** {pr} w żydowskiej są głośne krzyki: *krzyki / wrzeszczą j. w szkole żydowskiej; крив, к. в жидовской школе*; {p} smorgońska jest akuratna: *zgrabny j. smorgońska Sz*; {p} **palestra** {p} krzyki w niej są głośne: *krzyki j. w palestrze*; ♦ {p} **katedra** {p} mówi się z niej uroczysto, z namaszczeniem – przemawiać, perorować: *prawić / mówić j. z katedry*; ♦ {p} **wychować się** {p} czyjeś sprawowanie się jest adekwatne do wychowywania się: *jako się kto wychował, tak się będzie sprawował*; {r} **opiekun** {r} jest łagodny, czuły – o przypochlebnym pozdrowieniu: *это привет, к. покровитель мой*; {p} **mistrz** {p} wobec poddanych musi pokazać się należycie, aby ich pozyskać: *żenie jako starszy, słudze jako pan, подданным jako М, завжди masz się pokazać, chcieli ich powoli mieć*.

2.11. Sztuka, działalność twórcza, artystyczna, muzyka

2.11.1. Wytwory artystyczne i folklorystyczne

♦ {ps} **obraz** {p} jest piękny – o dziewczynie: *dziewczyna j. O*; patrzy się nań, wpatruje się weń z zachwytem – patrzeć w kogoś z zachwytem, nie odwracając oczu; uwielbiać, bardzo kochać kogoś, świata za kimś nie widzieć: *patrzeć / patrzy / wpatrywać się w kogoś j. w O*; w święty patrzy się, wpatruje się nabożnie: *patrzeć / wpatrywać się w kogoś j. w święty O*; cudowny mieni się: *mieni się j. cudowny O*; cudowny jest prześliczny – o ubieraniu się, strojeniu się: *ubrała się / wystroiła się j. cudowny O*; {s} jest piękny: *lijep k. slika; леп к. слика*; {pr} **obrazek** {pr} jest piękny – o kimś bardzo ładnym, pełnym uroku, wdzięku: *któż j. piękny / piękna j. O*; *wygląda j. O / z obrazka; кто-л. / кто выглядит к. картинка / к. на картинке; быть / выглядеть к. картинка; к. картинка кто*; {p} jest ładny: *ładna j. O*; wpatruje się weń z zachwytem: *patrzeć / wpatrywać*

³¹⁵ „Czwartek był w dawnych szkołach wolny od nauki”.

się w kogoś j. w O {r} jest piękny – o dziewczynie: *девушка к. картинка*; jest piękny – o pięknie, dobrze ubranym: *кто-л. одет / ходит к. картинка*; k. *картинку одет, нарядит*; jest piękny – o czymś ładnym: *это к. на картинке*; jest piękny – o kimś dobrym: *хорошенький к. картинка*; {r} **obrazeczek** {r} jest piękny: k. *картиночка кто*; ♦ {p} **malować** {p} malowanie upiększa rzeczywistość – o igraniu: *ізе j. maluje*; malowanie ubarwia rzeczywistość – o srogości lwa, o czarności, straszności diabła, straszności wilka: *nie tak lew srogi / diabeł czarny / diabeł straszny / wilk straszny, j. go malują*; {ps} **namalowany, wymalowany, malowany** {ps} jest piękny – być ładnym, dorodnym jak na obrazie: *być / wyglądać / ładny j. M; krasny jakby go wymalował; biti / izgledati k. naslikan*; {p} stoi bez ruchu, sztywno: *stoi j. M; siedzi nieporuszenie: siedzi j. M*; {p} **malowanie** {p} jest ładne, piękne, śliczne: *być ładnym / piękny / ślicznym / śliczny j. M*; jest przepiękne – o urodzie: *uroda j. M*; jest prześliczne – o dziewczynie: *dziewczyzna (piękna) j. M*; jest piękne – o chłopcu: *chłopiec (piękny) j. M*; {r} **narysowany** {r} coś narysowanego – tak dokładne jak w naturze: *это к. нарисованное*; ♦ {r} **rzeźba** {r} jest nieruchoma – stać, siedzieć, zastygać nieruchomo: *стоять / сидеть / быть / застыть к. изваяние*; {prs} **posąg** (statua) {prs} jest nieruchomy – stać nieporuszenie: *stać / stanąć / stoi j. P; стоять к. статуя; nepomičan / stajati / stati k. kip; stajao je nepomično к. статуя*; {rs} jest nieruchomy – siedzieć bez ruchu: *сидеть к. статуя; sedети к. кун*; {p} boleści jest zastygły – zdrętwieć, znieczulić z boleści, z cierpienia: *być / stać j. P boleści*; jest zimny: *zimny j. P*; {p} **figura** {p} na rozstajach dróg nie przeszkadza nikomu: *przeszkadza j. F na rozstajных drogach*; {p} **kościanny dziad** {p} stoi nieruchomo, sztywno: *stoi / wygląda j. KDz*.

2.11.2. Teatr, widowiska

♦ {p} **teatr** {p} ukazuje całość życia człowieka, jest w nim i komedia, i dramat; wszystko jest w nim grą – o świecie: *na świecie j. na teatrze*; ♦ {p} **operetka** {p} położenie w niej jest zagmatwane (kończące się szczęśliwym rozwiązaniem): *położenie j. w operetce*; ♦ {p} **widowisko** {p} zbiega się na nie tłumnie: *zbiec się / zbiegać się j. na W*; {p} **dziwowisko** {p} zbiega się na nie tłumnie, pośpiesznie: *zbiegli się j. na Dz*; ♦ {p} **aktor** {p} (stary) zgrywa się: *zgrywa się j. A / stary A*; żyje na wózku – ciągle podróżuje: *żyje j. A na wózku*; {r} **kuglarz** {r} nikt tak nie zaśpiewa jak on: *и всяк поет, да не к. скоморох*; nikt nie zatańczy równie jak on: *всякий спляшет / всяк пляшет, да не к. скоморох*; {pr} **blazen** {p} spisuje się w swej roli dobrze – wyjść na dumia: *spisał się j. B*; oszukuje, ośmiesza się go: *goli go j. blazna*; czeka bezmyślnie: *czeka j. B*; {r} stroi miny, gra ciałem: *он коверкается, к. гаер*; {p} **breda** (kasz. "blazen") {p} głupi klepie staręgo króla: *klepiesz j. starego króla głupi B*; {r} **klaun** {r} jest ubrany kolorowo, śmiesznie: *одет к. клоун*; {p} **arlekin** {p} wygląda dziwacznie, śmiesznie: *выглядя j. A*; {r} **arlekin** {r} ubiera się pstro: *нарядилось, к. арлекинка, пестро*.

2.11.3. Muzyka

2.11.3.1. Granie, śpiewanie

♦ {ps} **GRAC**, **zagrać** {ps} wedle grania się tańczy – robić coś według woli drugiego: *tańcować / tańczyć, j. ktoś zagra; tańczyć, j. zagrają; igrati kako netko svira; on igra kako mu se svira; plesati / igrati kako drugi tko svira;* {p} skacze się stosownie do czyjejs gry – postępować w myśl czyichś poleceń, rozkazów: *tak skakać, j. zagrają / j. ktoś zagra; skacz, j. ci zagrają; śpiewa się stosownie do gry: tak śpiewa, j. mu zagrają; wszystko idzie wedle grania – bez trudu, składnie: wszystko mu, j. grał, idzie;* {p} **śpiew** {p} składa się do niego usta: *składać usta j. do śpiewu;* ♦ {p} **refren** {p} powraca, powtarza się: *coś powraca / powtarza się j. R;* ♦ {p} **tenor** {p} jest głupi: *głupi j. T;* ♦ {p} **registr** {p} ma określona barwę – o złośliwym, uszczypliwym krytyku Zoilu: *wszystko jako z rejestru, każda rzecz w swym trybie, że najcelniejszy Zoil co zganić nie zdybie;* mówi się z niego łatwo: *mówi j. z rejestru;* czyta się z niego łatwo: *czyta j. z rejestru;* ♦ {pr} **nuty** {pr} według nich gra się, śpiewa się wprawnie, bezbłędnie – robić coś bez trudu: *grać / gra / śpiewa j. z nut; بازیграць / بازیгравать к. по нотам;* według nich robi się łatwo: *robi co / to j. z nut;* według nich mówi się gładko – mówić według wskazówek: *mówi / gada j. z nut; говорюмь что-л. к. по нотам بازیгравать;* kłamię się zeń gładko: *klamać / kłamie / lgać / lże j. z nut; врать к. по нотам;* {p} na bas są rzadkie – o bardzo rzadkich zębach: *mo zymby j. N na bas;* {r} według nich wszystko idzie gładko: *weć udēm / пошло к. по нотам;* ♦ {p} **partesy** {p} śpiewa się z nich łatwo, poprawnie: *śpiewa j. z partesów;* mówi z nich gładko: *mówi j. z partesów;* stapa się z nich poważnie, uroczyście: *stapa j. z partesów;* {p} **tabulatura** {p} stapa się z niej z powagą, uroczyście: *stapa j. z tabulatury;* robi się z niej łatwo: *robi j. z tabulatury.*

2.11.3.2. Instrumenty i sprzęt muzyczny

♦ {r} **balalajka** {r} grać na niej – o pracy idącej z trudem: *на словах, к. на зуслях, а на деле – к. на балалайке;* {p} **bas** {p} stary leży ciężko, nie-ruchomo – o leniwym: *leży j. stóry B;* {p} **basetla, bastela** {p} zgrana – przegrać wszystko: *zarżnięty / zgrał się / zgrany j. Ba;* we Wstępną Środę nie zgrywa się: *zgrał się j. B we Wstępną Środę;* {pr} **bęben** {pr} jest wielki – o brzuchu: *brzuch j. B; у него живот к. барабан;* wali się weń: *wali / bić j. w B; колотум, к. в барабан;* {p} dudni: *dudni j. B;* bić weń – rozgłaszać coś, alarmować: *bija j. w B;* jest goły: *goły j. B;* bijący pobudkę jest zły – o żonie: *żona zła j. B, który ustawicznie bije pobudkę;* wieści obwieszczane jego biciem słucha się chłannie: *j. z bębna rad tego słucha;* jest pękaty – o osobie niskiej i grubej: *wysmukła j. B; pokorny j. niedźwiedz, a wysmukły j. B;* odyma się silnie: *odął się jako / j. B;* {r} jest mocno napięty: *тыгой к. барабан;* {r} **bębenek** {r} jest goły: *гол, к. бубен;* goły – o kimś, kto podjął służbę: *тяжсбу завел – стал к. бубен гол;* puszcza

się go goło, choć samemu idzie się nago: *хотя сам / сам наг пойду, а тебя, к. бубна, пуцу;* zgrał się: *проигрался / промотался к. бубен;* {p} **cymbal** ⟨p⟩ jest głupi: *глупі j. C;* bije się weń mocno: *бие j. w C;* ostatni odnosi do idiotycznego zachowania: *zachowywać się j. ostatni C;* {p} **duda** ⟨p⟩ stojąca – o głuptaku: *stoi j. D;* {p} **dudy** ⟨p⟩ są powolne: *powolny j. D;* są powolne – o mężczyźnie powolnym, bez własnego zdania: *chłop / człowiek j. D;* osłabiają się: *osłabiał j. D;* grają według ich nadęcia: *j. D nadmiesz, tak grają;* według ich gry skacze się – działać, postępować ściśle według czyjegoś rozporządzenia: *tak skakać, j. D zagrają;* z bąka nie robi się ich – o kimś niezdatnym do czegoś: *jest zdatny, tak j. z bąka D;* z byka nie wykonuje się ich – o kimś niezdatnym do czegoś: *jest zdatny tak j. z byka D;* znaczą upijanie się: *upił się j. D;* stare są zgrane, zarżnięte – przegrać wszystko: *zarżnięty / zgrał się / zgrany j. stare D;* {p} **gajdy** (stp. 'dudy') ⟨p⟩ z bobu nie są dobre – o chłopie niezgrabnym, rozlałym: *chłop j. z bobu G;* {r} **dudeczki** ⟨r⟩ są nabrzmiałe – o brzuchu: *ножки, ч. сошки, брюшко, к. волюночка;* {p} **fujara** ⟨p⟩ stoi bezzwzględnie: *stoi j. F;* {s} **fujarka, piszczalka** ⟨s⟩ jest głupia: *глуп к. дудук;* śpi twardo, spokojnie: *спавати к. дудук;* {p} **piszczolki** ⟨p⟩ są cienkie – o nogach: *мо ноги j. P;* są cienkie – o wąskich spodniach, portkach: *мо галаты j. P;* {p} **okaryna** (muz. 'rodzaj krótkiej fujarki z ceramiki') ⟨p⟩ jest krótka – o nosie: *ма нос j. O;* {r} **gęśle** ⟨r⟩ grają składnie – o idącej pracy: *у него дело, к. гусли, идем;* gra się na nich wolno – o słowach: *на словах, к. на гусях (вольно), а рук не подымай; на словах, к. на гусях, а на деле – к. на балалайке;* {p} **harfa, arfa** ⟨p⟩ jest bardzo czuła: *чулы j. A;* eolska jest bardzo wrażliwa: *вразливы j. eolska H;* {ps} **katarynka** ⟨ps⟩ gada nieustannie – mówić jednostajnym głosem, ciągle to samo: *гада / mówić / powtarzać j. K; говоруну / понавляти к. верел;* {p} **klarnety** ⟨p⟩ są długie, cienkie – o nogach: *ноги j. K;* {p} **flecik** ⟨p⟩ przedęty gra fałszywie – o śpiewie: *спіева j. przedęty F;* {r} **róg** ⟨r⟩ trąbi się, dmie się weń mocno: *тпрубум, к. в поз;* {p} **skrzypce** ⟨p⟩ zgrywają się – przegrać wszystko: *zgrany / zgrał się j. S;* stare zgrywają się: *zgrał się j. stare S;* zarżyna się je – przegrać wszystko: *zarżnięty j. S;* {prs} **trąba** ⟨pr⟩ jerychońska grzmi potężnie – o głosie: *brzmień / huczeń / ryczeń j. T jerychońska; голос к. иерихонская труба;* ⟨p⟩ jest wielka – o nosie: *нос j. T;* archanielska rozbrzmiewa donośnie – brzmień, huczeń bardzo głośno: *brzmień / huczeń / ryczeń j. T archanielska;* z koziej dupy jest marna: *j. z koziej dupy T;* ⟨s⟩ odnosi do głupiego zachowania: *ponijeti se к. труба;* {p} **trąbka** ⟨p⟩ z koziej nogi nie udaje się: *удал się j. z koziej nogi T;* z koziej dupy jest kiepska – o lichym pracowniku: *pracownik j. z koziej dupy T;* z koziej dupy jest marna – o majstrze: *бędzie з него майстер j. z koziej dupy T;* {p} **waltornia** ⟨p⟩ trąbi głośno – o dmuchaniu nosa: *трабі носом j. на waltorni;* {pr} **organy** ⟨p⟩ huczą: *хуццэ j. O;* grają według nastrojenia: *j. O nastroisz, tak grają;* kretyngskie są sławne³¹⁶: *славны j. kretyngskie O;* (ich piszczalki) stoja

³¹⁶ „Kretynka – miasteczko na Żmudzi, gdzie w zabytkowym kościele pobernardyńskim znajdują się wspaniałe organy”.

rzędem: *stoi cie rzędz em j. O albo jako roratne na ołtarzu świece*; ⟨r⟩ odnoszą do dobrego, składnego planu: *на плане к. на органе, а на деле к. на аркане*; ♦ {ps} **smyk** ⟨p⟩ jest goły: *goły j. S*; nałożony jest dobry: *dobry j. S nałożony*; ⟨s⟩ jest prosty: *криво к. здало*; {p} **smyczek** ⟨p⟩ jest cienki: *cienki j. smycek*; {prs} **struna** ⟨prs⟩ jest mocno napięta, naciągnięta: *wyciągać się / wyciągnięty / wyciągnął się / wyprężony / wyprężyć się j. S*; *натянутый / он к. струна*; *быть к. натянутая струна*; *napet k. S*; ⟨p⟩ drży, dźwięczy – o głosie: *głos drży / dźwięczy j. S*; jest prosta: *prosty j. S*; jest mocno wyprostowana: *wyprostować się / wyprostowany j. S*; naciaga się ją: *ciągnie go j. strunę*; jest cienka: *cienki j. S*; {p} **struny** ⟨p⟩ są napięte – o nerwach, mięśniach: *mięśnie / nerwy napięte j. S*; napięte – prężą się ręce, nogi: *nogi / ręce prężą się j. napięte S*; drgają, drżą: *drgają / drżą j. S*;

♦ {r} **patefon** ⟨r⟩ trzeszczy – chrapać mocno: *хранеть к. nameфон*; {pr} **gramofon** ⟨p⟩ zepsuty huczy nieznośnie: *huczy j. zepsuty G*; ⟨r⟩ trzeszczy – chrapać głośno, nieznośnie: *хранеть к. граммофон*.

2.11.3.3. Muzycy, śpiewacy

♦ {p} **dobosz** ⟨p⟩ pije tego: *pije j. D*; {p} **organista** ⟨p⟩ paraduje na odpuszcie: *paraduje j. O na odpuszcie*; przebiera sprawnie palcami: *przebiera j. O*; jest mądry: *mądry j. O*; grzebie w torbie: *grzebie j. O w torbie*; {p} **piszczyk** ('muzykant grający na piszczałce') ⟨p⟩ czuje się źle na stypie – czuć się źle w nieostownym miejscu: *miałem się / mam się / mieć się j. P na stypie*; nie pomaga głuchemu: *pomaga j. głuchemu P*; {p} **trębacz** ⟨p⟩ z koziej dupy nie bywa dobry: *j. z koziej dupy T*; {s} **dudziarz** ⟨s⟩ żyje dobrze: *живи к. и свирац*; odchyła, odejmuje głowę od trąbki na dudach: *односи главу к. свирац од прдальке*; ♦ {r} **solista** ⟨r⟩ jest potrzebny w pieśni, tak jak bohater jest potrzebny w boju: *зепой в бою, к. в песне запевала*; {p} **kantor** ⟨p⟩ żydowski wrzeszczy: *wrzeszy j. K żydowski*.

2.12. Zwyczaje, obyczaje, rozrywka, obrzędowość

2.12.1. Zwyczaje ludowe

♦ {p} **turoń** ⟨p⟩ chodzi się z nim po kołędzie: *chodzić / ciągnąć się / iść / wiodą się j. z turoniem*; wygląda czerstwo, zdrowo: *wygląda j. T*; jest krzepki, zdrowy – o silnej, czerstwej, rumianej kobiecie: *kobieta j. T*; {rs} **choinka** ⟨r⟩ jest pięknie ustrójona: *красивая, к. елка*; *колючая, к. иголка*; *nakiten k. bożič-na jelka*;

♦ {p} **wieniec** ⟨p⟩ upleciona obręcz otacza puste koło – o Kamieńcu otoczonym wodą i panującą w środku biedą: *Kamieniec j. W: naokoło woda, а we środku*

*bieda*³¹⁷; {p} **wianki** {p} wije się je szybko, łatwo – coś komuś idzie sprawnie, z łatwością: *idzie mu, jakby W wil.*

2.12.2. Zaślubiny

♦ {r} **wieczór dziewiczy** {r} podczas niego płacze się z żalu za odchodzącą panną młodą – płakać z rozrzewnieniem: *плачет, к. на девичнике*; {p} **gody** {p} są wspaniałe – o świecie bez przykrych wydarzeń: *by nie przygody, byłby świat jako G*; {ps} **ślub** {ps} do ślubu jest się ubranym uroczyście: *ubrany / wystrojony j. do ślubu; удешава се / удешен је / дотерује се / налиқан је к. да ће на венчање*; {p} stroi się do niego długo, starannie: *stroić się j. do ślubu*; {pr} **wesele** {pr} stroimy się na nie: *stroić się / stroi się j. na W; выпрядутся к. на свадьбу*; {p} jesteśmy na nim strojnie ubrani: *wystrojony / strojny jak / jakby na W*; bez muzyki jest niewyobrażalne – o szczykach bez pierdyki: *szczyki bez pierdyki j. W bez muzyki*; bez muzyki jest nieprawdopodobne – o zabijaczce bez warzonki: *zabijaczka bez warzonki j. gościna bez pieczónki, j. wiesieli bez muzyki, j. krzciny bez metryki*; wszystkiego jest na nim w obfitości: *wszystkiego w bród j. na weselu*; {r} na wesele Małanii gotuje się, przygotowuje się wszystko w wielkiej ilości: *это / готовить / наготовить / наварить к. на Маланьину свадьбу*; {p} **pierwsza noc** {p} (nowożeńcy) rumienia się po niej: *rumieni się j. po pierwszej nocy*; {p} **chrzciny** {p} bez metryki nie są ważne – o zabijaczce bez warzonki: *zabijaczka bez warzonki j. gościna bez pieczónki, j. wiesieli bez muzyki, j. krzciny bez metryki*.

2.12.3. Gościna, ucztowanie, uroczystości okolicznościowe

♦ {p} **gościna** {p} bez pieczónki jest niewyobrażalna – o zabijaczce bez warzonki: *zabijaczka bez warzonki j. G bez pieczónki, j. wiesieli bez muzyki, j. krzciny bez metryki*; {p} **gość** {p} traktuje się go szczególnie, wyjątkowo: *traktować kogoś jako gościa*; trzynasty nie jest potrzebny u stole³¹⁸: *potrzebny j. trzynasty G u stole*; ♦ {prs} **uczta** {p} zasiada się do niej z przyjemnością, z radością: *zasiadać j. do uczy; (r) jest na niej wszystkiego pod dostatkiem – o świecie: в мур, ч. на пур, – всего много*; {s} chodzi się na nią ochoczo: *hodiť jako na pir*; ♦ {r} **imieniny** {r} siedzi się na nich sztywno, krygując się, milcząc: *сидеть к. на именинах*; {r} **solenizant** {r} siedzi uroczyście, jest radosny: *сидеть к. именинник*; ♦ {r} **prezent** {r} sprawia przyjemność swoim nieoczekiwaniem: *это к. подарок*.

³¹⁷ „Przysłowie pochodzenia ukraińskiego, zastosowane do Kamieńca Podolskiego, leżącego w pętli rzeki Smotrycz”.

³¹⁸ „Zgodnie z wiarą w feralność trzynastki”.

2.12.4. Etykieta, konwenanse, moda

♦ {p} **witać** {p} wita się kogoś niezwykle serdecznie: *nie wiedzieć, j. kogoś witać*; {p} **wyjście** {p} wychodząc, wkłada się ubranie wyjściowe: *ubrać się j. do wyjścia*; ♦ {p} **ukłon** {p} polega na skłonie tułowia – zginać się, kłaniać się nisko: *składać się / złożyć się j. w ukłonie*; {p} **skinienie** {p} pojawia się na nie natychmiast: *pojawić się jakby / j. na S*; znika się na nie bezzwłocznie: *zniknąć jakby / j. na S*;

♦ {p} **dziękować** {p} z reguły nie wie się, jak komuś dziękować: *nie wiedzieć, j. komuś dziękować*; {p} **pozdrowiać** {p} wedle pozdrowienia dziękuje się: *j. pozdrowisz, tak ci podziękują*; ♦ {p} **moda** {p} jest zmienna: *zmienny j. M*; ♦ {prs} **żurnal** {prs} ubrany według wzorów żumala jest szykowny, wytworny: *ktos jakby wycięty z żurnala; wygląda, jakby ją / go z żurnala wycięto; k. iz журнала мод кто; неко / нешто к. из журнала; неко je одевен к. из журнала*.

2.12.5. Rekreacja

♦ {p} **ROZRYWKA** {p} traktuje się ją lekko: *traktować coś jako rozrywkę*.

2.12.5.1. Zabawy dziecięce, zabawki

♦ {r} **ZABAWKA** {r} służy do bawienia się – rzecz niemająca poważnego znaczenia: *что-л. к. изрушка*; {r} **zabaweczka** {r} służy do bawienia się – o rzeczy nietraktowanej poważnie: *что-л. как / словно изрушечка*; ♦ {s} **grzechotka** {s} grzechocze: *čegrtá k. čegrtaljka*; {p} **bać** {p} kręci się szybko: *kręci się j. B*; jest zwinny: *zwinny / zwija się j. B*; chodzi po całej chałupie: *chodzi j. bónk po chałupie*; {r} **baćzek** {r} jest żwawy, szparki: *юркий к. волчок*; {prs} **fryga** {prs} obraca się, wiruje szybko: *kręci się / wykręcać się / wykręcić się / zakręcić się / zwija się / biega j. F*; *вертеться к. юла; igrati / poigravati / vrtjeti se к. čigra*; {ps} jest zwinna: *zwinny j. F*; *окретан к. чизра*; {rs} jest żywa – o kimś żywym, ruchliwym: *кто-л. / носиться к. юла; жив к. чизра*; {p} kręci się bystro – obracać kimś, czymś dookoła osi: *zakrećać / zakrećić czymś / kimś j. fryga*; rzuca się: *rzucac się / rzucić się j. F*; {s} jest żywa – o żywym, ruchliwym dziecku: *дечак жив к. чизра*; {p} **cyga** (stp. 'bać, fryga') {p} kręci się szybko: *kręci się j. C*; rzuca się: *rzucac się / rzucić się j. C*; {p} **fruczka** {p} obraca się szybko: *kręci się / zwija się j. F*; obraca się gładko – być zwinnym: *zwinny j. F*; {p} **marionetka** {p} kręci się wkoło: *kręci się j. M*; kręci się nią: *kręcić kimś j. marionetką*; {p} **marionetki** {p} poruszają się mechanicznie: *poruszali się j. M*; {p} **lala** {p} jest ładna, kształtna – o kimś lub czymś doskonałym, bardzo dobrym, bardzo ładnym, bez zarzutu: *coś / coś jest / ktoś / ktoś jest j. ta L*; jest ładna – o czymś, interesie idącym dobrze, wyśmienicie: *wszystko szło / interes idzie / poszedł j. ta L*; jest idealna – pasować doskonale: *pasować j. ta L*; jest piękna:

piękny j. L; malowana siedzi nieporuszenie – siedzieć bezmyślnie, bez ruchu, nie reagując na nic, bać się zepsuć cokolwiek w swoim stroju, fryzurze: *siedzieć j. malowana L*; malowana stoi bez ruchu – stać bezradnie, bezczynnie, bać się zepsuć cokolwiek w swoim stroju, fryzurze: *stać j. malowana L*; {prs} *lalka* {ps} stroi się ją wyszukiwanie: *stroić kogoś j. lalkę; облачить коза к. лутку*; {p} *bawi się nią* – zabawiać się kimś: *bawić się kimś j. lalkę*; stroi się nią – stroić się wyszukiwanie: *stroić się j. L*; jest wystrojona – elegancki, ładny: *wystrojony / wystroil się j. L*; jest urodziwa: *urodziwy j. L*; częstochowska tańczy nienaturalnie, niezgrabnie: *tańczy j. częstochowska L*; norymberska jest sztywna: *sztywny j. norymberska L*; jest ładna, kształtna – o pannie: *panna j. L*; jest ładna, elegancka, wymuska – o chłopcu: *chłopiec j. L*; jest bardzo zgrabna: *zgrabna j. L*; {r} stoi, siedzi bez ruchu – być nadętym: *стоять / сидеть к. кукла*; {s} wygląda elegancko: *изглядати к. лутка*; {pr} *laleczka* {pr} jest śliczna: *śliczny j. L*; *кто выглядит к. кукла*; {r} przed czartem – krygować się: *хорош, перед чертом, к. кукла*; {r} *baba* (figurka) {r} jest nasadzana na czajnik: *сидеть к. баба на чайнике*; {p} *pajac* {p} skacze niezgrabnie: *skacze j. P*; wygląda dziwacznie, śmiesznie: *wygląda j. P*; wyskakuje z pudełka: *wyskakiwać / wyskoczyć j. P z pudełka*; {p} *drewniany zajac* {p} nie biega: *wón tak bjegá j. drzewjani zajc*; {p} *olowiana kaczka* {p} nie pływa: *плѣве j. ołowianô kaczka*; {p} *olowiany ptak* {p} nie skacze: *skoczesz jako ptok ołowiany*.

2.12.5.2. Zabawy taneczne

- ♦ {p} *taniec* {p} uwija się, wiruje się w nim wartko: *biegać / uwijać się / okręcić się z kimś / wirować j. w tańcu*; kulawego jest niezgrabny: *coś jest j. T kulawego*; jest się nań skorym – być ochotnym do czegoś: *on na to j. na T*; {prs} *bal* {prs} stroi się nań wytwornie: *stroić się / wystroić się / ktoś wystrojony j. na B*; *нарядиться / наряжаться к. на бал*; *неко дотеран / удешен к. за бал*; {p} *reduta* (dawn. 'publiczny bal maskowy') {p} jest się na nie elegancko wystrojonym: *ubrany j. na redutę*; {p} *wieczór* {p} obowiązuje na nim specjalne ubranie – o stroju wieczorowym: *ubranie / ubrany j. na W*;
- ♦ {s} *tancerka* {s} świeci oczyma: *ужегла очи к. ченгуя*.

2.12.5.3. Zabawy gry towarzyskie, hazardowe, loterie

- ♦ {s} *żart* {s} łatwo przychodzi, łatwo się je opowiada – coś przychodzi z łatwością: *лако к. од шале*;
- ♦ {p} *szachy* {p} ruchy w grze w szachy nie zawsze są jednoznacznie korzystne – losy się waga, raz na jedną, to znów na drugą stronę: *j. w Sz grał*; ♦ {s} *as* {s} dochodzi do dziesiątki: *doći к. kec na desetku*; {p} *tuz* {p} jest gwarantem przebiecia – robić coś pewnie: *robić coś j. na tuza*; liczy się na niego – liczyć na kogoś: *liczyć / rachować na kogoś j. na tuza*; strzela się do niego celnie: *strzela j. do tuza*; wpatruje się w niego: *wpatruje się / wlepić w kogoś i w coś j. w tuza*;

wygląda dobrze: *wygląda j. T*; odnosi do czerwieni: *czerwony j. T czerwienny*; w żóładnego wierzy się: *wierzy j. w żóładnego tuza*; {p} **tuzy** {p} trzy są silnym atutem: *pewny j. trzy T*; na trzy mówi się: *każe na to j. na trzy T*; na cztery liczy się najbardziej – liczyć na kogoś, zaufać komuś całkowicie: *liczyć / rachować na kogoś / rachuje j. na cztery T / cztery T w tryszaku*; *spuścić się na kogoś j. na czterech tuzów*; czterem ufa się najbardziej – o zaufaniu czymś słowom: *ufać czymś słowom / czujemy słowu j. czterem tuzom (w tryszaku)*; cztery są pewne: *pewne j. we cztery T*; cztery są gwarantem przebicia – robić coś pewnie: *robić coś j. na cztery T*; cztery – upić się w pestkę: *upić się j. cztery T*; {p} **dupnik**, **dupiek** (karc. 'walet w kartach') {p} jest kiepski – niezdara, ciemiega: *wygląda j. Du*; żółedny jest słaby: *wygląda j. żółedny D*; tuńczy nie jest atutem – nie wierzyć w coś w ogóle: *wierzył w niego j. w tuńczego dupka*; w buńczego nie wierzy się wcale: *wierzył w niego j. w buńczego dupka*; {p} **niżnik** (karc. 'walet treflowy') {p} jest marny: *wygląda j. żółedny N*; {p} **pas** (karc. 'brak danych kart lub koloru, rezygnacja z gry') {p} nie jest ruchem wysokim: *wysoki j. P*; {rs} **dommek z kart** {rs} rozpada się łatwo i nieoczekiwanie: *рассыпаться / развалиться к. карточный домик*; *srušiti se / rušiti se / padati k. kuće od karata*; ♦ {p} **los** {p} ktoś, kto wygrał wielki los, jest niezmiernie szczęśliwy: *szczęśliwy, jakby wielki L wygrał*; {p} **fant** {p} składa się go do wykupu za uchybienie któremuś z przepisów gry: *dać coś w zastaw jako F*; {p} **gałka** {p} jest okrągła: *okrągły j. G*; {p} **kostka** {p} pada stochastycznie: *kto wie, j. K padnie*; {p} **biera** (stp. 'krążek w warcabach'; 'gałka wyborcza'; 'bierki – gra w łupane preciki drewniane o różnych kształtach') {p} pada na ślepo, nie można przewidzieć, jak ona padnie: *kto wie, j. B padnie*; jej pociągnięcie jest trudno przewidywalne – o sercu: *serce j. bierce*; {p} **biyrka** ('bierka') {p} jest okrągła – o nogach: *mo nogi j. B*; ♦ {s} **nagroda** {s} ktoś, kto wygrał ją na loterii, jest zadowolony: *izgleda k. da je dobio premiju na lutriji*; ♦ {ps} **zakład** {p} na zły patrzy się podejrzliwie: *patrzy j. na zły Z*; {s} o zakład pracuje się pilnie, nieustannie: *raditi k. za okladu*.

2.12.5.4. Turnieje, parady, imprezy plenerowe, zawody sportowe

♦ {p} **turnieje** {p} stroi się na nie: *wystroił się j. na T*; {p} **gala** {p} na nią jest się ubranym strojnij: *być ubranym j. na galę*; {ps} **parada** {ps} stroi się na nią szczególnie starannie: *strojny j. na paradę*; *обычен к. за напады*; *obuči se k. za paradu*; ♦ {pr} **biwak** ('obóz postojowy') {pr} przebywa się na nim czasowo, w niekomfortowych warunkach: *żyć j. na biwaku*; *жить к. на биваках*; ♦ {p} **sanna** {p} odnosi do drogi: *nie masz drogi jako S*; ♦ {p} **kawalkator** ('ujeżdźczacz koni') {p} jest niezbędny – o nieodzowności bakałarza uczniowi: *bakałarz j. K młodemu*; ♦ {p} **poganiać** {p} poganianie jest równe jeździe: *j. jechał, tak poganiał*; {p} **usadzony na konia** {p} wsadzony na sto koni jest zadowolony: *kontent, jakby go ktoś na sto koni wsadził / usadził*; ♦ {p} **sztafeta** {p} pędzi – pędzić co tchu: *pędzi j. Sz*; ♦ {r} **zapaśnik** {r} ma rozwinięte mięśnie: *мускулы к. у борца*; {p} **nurek** ('człowiek, który pływa pod wodą') {p} znamionuje zmk-

niętego: *wygląda / zmókl j. N / norek*; ♦ {ps} **pilka** {ps} podskakuje lekko: *skakać / podskakiwać / podskoczył j. P*; *подскакивати лако, к. лонма*; toczy się gładko – toczy się szybko, bez zatrzymania: *potoczyć się / staczać się / stoczyć się j. P*; *котрляти се к. лонма*; {p} odbija się, odskakuje łatwo: *odbijać się / odskakiwać j. P*; gumowa podskakuje lekko: *skakać j. gumowa P*; wyskakuje lekko: *wyskakiwać / wyskoczyć j. P*; rzuca się nią – rzucać kimś, czymś: *rzuca się / rzucać czymś / rzucać kimś / rzucić kimś / rzucać j. piłką*; ciska się nią – o szczęściu ludzkim: *szczęście ciska ludźmi / szczęście ludźmi ciska j. piłką*; {p} **galić** (stp. 'podrzucać piłkę partnerowi w czasie gry') {p} odbija się według galenia: *j. galą, tak biją*; ♦ {p} **medal** {p} jest wyznacznikiem zasług, wzorowych działań, zachowań: *chodzi j. M*.

2.13. Grzebanie zmarłych

♦ {p} **marownia** {p} jest w niej cicho: *cicho j. w marowni*; ♦ {pr} **trumna** {p} ktoś, wstawszy z niej, jest słabowity: *wygląda, jakby z trumny wstał*; {p} mający być położony do niej wygląda bardzo źle, mizernie – o kimś ciężko chorym, bardzo źle wyglądającym: *wygląda, jakby go miano kłaść do trumny*; wyjęty z niej jest blady, wynędzniały: *wygląda, jakby z trumny wyjął*; {r} jest w niej cicho: *muho к. в гробу*; jest w niej zimno: *холодно к. в гробу*; {p} **katafalk** {p} ktoś, kto uciekł z niego, jest blady, wimizowany: *wygląda, jakby z katafalku uciekł*; {p} **kir** {p} jest symbolem zejścia człowieka – o posagach: *zstępują się posagi j. K*; {pr} **szych** {pr} lśni, pobłyskuje: *świeci j. Sz*; *один блеснул, к. мишур, другой блистает, к. солнце*; {p} jest czerwony: *czerwony j. sych*; ♦ {prs} **pogrzeb** {prs} idzie się za nim bardzo wolno: *iść / idzie / posuwać się / wlec się j. za pogrzebem*; *удму к. на похоронах*; *выћу се / ућу к. за укопом*; {ps} śpiewa się na nim żałośnie: *śpiewać j. na pogrzebie*; *негаму к. на погребу*; {p} po nim jest cichutko: *cichutko j. po pogrzebie*; na macoszynym płacze się skapo: *placze j. na macoszynym pogrzebie*; {r} na własny nie idzie się ochotczo: *собираться / иди к. на собственные похороны*; nie jest na nim wesoło: *весело к. на похоронах*; {p} **pochować** (pochówek) {p} ktoś, kto pochował poprzedniego dnia ojca i matkę, jest zbolały: *wygląda, jakby wczoraj ojca i matkę pochował*; {p} **placza** {p} pogrzebowa płacze na zawołanie: *szlocha j. pogrzebowa P*; {s} **stypa** {s} gromadzi się na niej gremialnie – zebrać się ze wszystkich stron na jednym miejscu: *okupiti se / skupiti se / doći k. na daću*; ♦ {prs} **grób**, **mogila** {prs} milczy uporczywie – strzec tajemnicy jako świętości; nie powiedzieć ani słowa: *milczeć / milczy j. G / M*; *молчать / нем / немой к. могила*; *šutjeti / mučati к. grob*; *biti к. grob*; *hыnamu к. гроб*; jest w nim zupełnie cicho: *cicho j. w grobie*; *muho к. в могили*; *тић к. grob*; *mirno / tiho к. u grobu*; {pr} jest w nim ciemno: *ciemno j. w grobie*; *темно к. в могили*; {ps} wstający zeń jest blady, mizerny: *wygląda, jakby z grobu wstał*; *узгледа к. да је уз гроба јемао*; {p} jest w nim duszno: *duszno j. w grobie*; jest posępny: *posępny j. G*;

jest smutny: *smutny j. G*; jest w nim czarno: *czarny j. G*; leżący w nim trzy dni wygląda mizernie: *wygląda, jakby trzy dni w grobie leżał*; Grobu Bożego strzeże się pieczęłowicie: *j. Bożego Grobu strzeże*³¹⁹; w rodzinnym nie jest wesoło: *wesoło j. w rodzinnym grobie*; ⟨r⟩ jest w nim zimno: *холодно к. в могиле*; ⟨s⟩ jest w nim spokojnie: *мирно к. u grobu*; zakopuje się w nim, grzebie – strzec tajemnicy: *у мені / у тебе је тајна к. у гроб закопана*; wydobywający się z niego głos jest przerażający, tubalny: *глас к. из гроба*; ⟨r⟩ **grobowiec** ⟨r⟩ jest w nim cicho: *тихо к. в склепе*; ⟨rs⟩ **cmentarz** ⟨r⟩ jest na nim cicho: *тихо к. на кладбище*; nie jest na nim wesoło: *весело к. на кладбище*; ⟨s⟩ obok tureckiego, żydowskiego przechodzi się obojętnie – przejść bez zainteresowania: *prolaziti / proći k. kraj / pokraj / pored turskog / čifutskog groblja*; ♦ {p} **grabarz** ⟨p⟩ jest posępny: *ponury j. G*.

III. BÓG, WIARA, WIERZENIA, RELIGIA

1. Bóg, bogowie, bóstwa

♦ {prs} **Bóg** ⟨pr⟩ należy żyć wedle jego przykazania – przykładnie: *żyć j. B przykazał*; *должно жить, к. бог велит*; *живи не к. хочется, а к. бог велит*; *не так живи, к. хочется, а так живи, к. бог велит*; jego obecność (na niebie) jest pewna – coś jest pewne, godne zawierzenia: *пewne j. B na niebie*; *сигурно / зацело, к. бог*; ⟨rs⟩ jest piękny: *бить красив к. бог*; *леп к. бог*; ⟨ps⟩ wpatruje się w Niego z ufnością: *смотреть на кого-то к. на бога*; *гледати у кога к. у бога*; ⟨p⟩ jest dobry: *добры j. B*; czeka na dobre dusze: *чека j. B доброй души*; boimy się Go: *бои się go j. Boga*; człowiek działa według Jego woli, pomocy: *так человек орзе, j. B dopomože*; ⟨r⟩ nikt Go nie jest w stanie przewyższyć: *кто велик, яко бог наии*; *никто, к. бог да государь*; nie ma się przed Nim tajemnic: *рассказывать / рассказать всё / все сказал, к. перед Богом*; jest jedyny: *один, к. бог*; wierzy się mu: *верить (кому-то) к. Богу*; jest dobry dla ludzi – o ojcu wobec dzieci: *к. бог до людей, так отец до детей*; jest lepszy dla ludzi niż ojciec dla dzieci: *ни отец до детей, к. бог до людей*; w przeciwieństwie do rodzonego brata nigdy nie zawodzi: *Бог не к. свой брат, скорее поможет / проси, так поможет*; w przeciwieństwie do chłopca-nieszczęśnika obdarza łaskami: *у бога милости много, не к. у мужика-горюна*; można na Niego liczyć – o zaufaniu wobec ludzi: *на других надеется, к. на бога, а на себя, к. на черта*; życie u Niego w znanadru jest bezpieczne: *к. у Бога за пазухой жить*; robi wszystko doskonale: *делать что к. бог*; gra wspaniale: *играть к. бог*; pięknie gra na bałajce: *играть к. бог на балалайке*;

³¹⁹ „Zwrot wywodzi się z tradycji stawiania warty honorowej przy grobie Chrystusa w Wielką Sobotę i w czasie rezurekcji”.

modli się do Niego z uwielbieniem i nadzieją – liczyć na kogoś: *молиться на кого-то к. на бога*; {s} wpatruje się w Niego – wpatrywać się w kogoś z zachwytem: *gledati u koga k. u boga*; prosi się Go – błagać, zaklinać kogoś: *moliti koga k. Boga*; czci się Go, oddaje się Jemu należny szacunek – oddawać komuś cześć religijną, otaczać kogo czcią religijną: *поштовати / славити кога к. бога*; w Hercegowinie żyje dobrze: *живи к. Бог на Херцеговини*; rozmawia z ludźmi serdecznie: *говори к. Бог с нама*; ♦ {pr} **Pan Bóg** {p} u Niego żyje się, jest się, siedzi się za piecem bardzo dobrze, wygodnie, bezpiecznie: *żyć / żyje / komuś się żyje / jest / siedzi j. u Pana Boga za piecem*; u Niego za piecem jest ciepło: *cieplo j. u Pana Boga za piecem*; droga do Niego jest identyczna z drogą do świętych: *taka droga do Pana Boga, j. do wszystkich świętych*; w będącego w niebie wierzy się: *wierzył j. w Pana Boga na niebie*; jest bardzo domyślny: *domyślny j. sam PB*; według jego przykazania żyje się przykładnie: *żyć j. PB przykazal*; ktoś, złapawszy Go za nogi, cieszy się przedwcześnie: *cieszysz się, jakby Pana Boga za nogi złapał*; we Francji żyje dostatnio – żyć rozkosznie, nie żałować sobie, używać świata: *żyje j. PB we Francji*; stwarza (człowieka) gołym, nagim: *goły j. go PB stworzył*; {r} według jego zrządzenia żyje chłop wolny: *казенный мужик живет к. господь велит, а барский – к. барин велит*; ♦ {r} **Istota Najwyższa** {r} czci się ją i chyli się przed nią czoła: *поклониться / чтить к. верховное существо*; ♦ {r} **Duch Święty** {r} ogarnia, technię: *к. святым духом взято*; ♦ {r} **Chrystus** {r} u Niego za pazuchą żyje się spokojnie, bezpiecznie: *жить к. у Христа за пазухой*; muśnięcie serca przez Niego – dotknąć kogoś dobrem, miłością, pokojem: *к. Христос по сердцу проишел*; {p} **Pan Jezus** {p} pije ocet garnuszkciem – pić duszkiem: *niech pije duszkiem, j. PJ ocet garnuszkciem*; został przybity do krzyża: *прибитый j. Pónjezus na krzyżu*; ten, kto złapał Go za nogi, jest wielce rad: *rad, jakby Pana Jezusa za nogi uchwycił*; {p} **Jezusek** {p} jest uładny – skromny, pokorny: *układny j. J.*; ♦ {rs} **bóg** (bożek) {r} bóg zemsty wygląda straszliwie: *выглядеть к. бог мести*; {s} żyje dostatnio i beztrosko, używa do woli: *živjeti / uživati k. mali bog*; pokazuje swą wyższość: *ponašati se k. mali bog*; {ps} **bóstwo** {p} jest piękne: *piękny j. B*; wygląda zachwycająco: *выглядеть j. B*; olimpijskie wygląda pięknie: *выглядеть j. B olimpijskie*; {s} wpatruje się w nie z zachwytem – wpatrywać się w kogoś w urzeczeniu: *gledati u koga k. u božanstvo*; {prs} **bogini** {ps} czci się ją należnie, wielce: *czcić kogoś j. boginię*; *поштовати кога к. богиню*; {r} jest piękna: *красивая / быть / прекрасна к. богиня*; ♦ {prs} **Apollo** {prs} jest ładny, piękny: *piękny j. A*; *красив к. Аполлон*; *лен к. Аполон*; {p} jest wspaniale zbudowany: *збудованы j. A*; {p} **Bachus** {p} wygląda jak opóć: *выглядеть j. B*; {r} **Herkules** {r} jest silny: *сильный к. Геркулес*; {p} **Jowisz** {p} jest groźny: *гроźный j. J*; gromowładny jest straszny: *страшный j. J громовладны*; {p} **Pallas** {p} wyskoczyła z głowy Zeusa: *выскочить j. P z головы Zeusa*³²⁰;

³²⁰ „Według mitologii greckiej Pallas Atena (Minerwa) – bogini mądrości – urodziła się z głowy Zeusa (Jowisza)”.

{p} **Minerwa** {p} wyskoczyła z głowy Jowisza: *wyskoczyć j. M z głowy Jowisza*³²¹; {r} **Nemezis** {r} wyglądała przerażająco: *она выглядела к. Немезида*; {p} **Niobe** {p} zastęgała w bólu³²²: *wygląda j. N skamieniała*; {ps} **Sfinks** {ps} jest bardzo tajemniczy: *tajemniczy j. S*³²³; *загадочный к. сфинкса*; {p} milczy, jest milczący: *milczeć / milczy j. S*; {p} **Venus** {p} jest piękna: *piękna j. W*; {p} **Lel i Polel** {p} idą powoli – o ludziach bardzo powolnych, ospałych: *idzie j. lelum polelum*³²⁴; stoją tępo na górze: *stoi niby Lelum Polelum na górze*; {p} **Pochwist** {p} leci swobodnie – tzn. jest płochy, lekkomyślny: *leci j. P*³²⁵; {r} **Czernomor** {r} ma nienaturalnie długą brodę – o długobrodym: *борода к. у Черномора*;
 ♦ {prs} **furia** {pr} wpada gwałtownie, wściekle: *wpaść gdzieś / na kogoś j. F; ворваться к. фурия*; {ps} jest wściekła: *wściekły j. F; бесан к. фурия*; {p} wpada gwałtownie: *wypaść skądś j. F; zrywa się momentalnie: zerwać się / zrywać się j. F; lata szybko: lata j. F; uwija się bardzo szybko, z wściekłością – robić coś szybko, bardzo się spieszyć z robotą: uwijać się j. F; jest zła: zły j. F; {r} wścieka się, szaleje: бесноваться к. фурия; rzuca się gwałtownie: броситься к. фурия; rozwścieczona rzuca się na kogoś raptownie: наброситься на кого-то к. разъяренная фурия.*

2. Sfery świata w wierzeniach, religiach

2.1. Tamten świat

♦ {pr} **tamten, nie ten świat** {pr} z niego wraca się wymizerowanym – wyzdrowieć po niebezpiecznej chorobie, uratować życie: *wracać / wrócić jakby z tamtego świata; он к. будто с того света вернулся*; widok z niego jest niezwykły: *widok jak / jakby nie z tego świata.*

2.2. Niebo

♦ {pr} **Niebo** {p} przebywającemu w nim jest dobrze, szczęśliwie: *czuć się j. w niebie*; jest w nim ład: *porządek j. w niebie*; jest w nim ciepło: *ciepło j. w niebie*; będący w nim raduje się: *cieszy się, jakby był w niebie*; brany doń żywcem

³²¹ Por. przyp. poprzedni.

³²² „Aluzja do mitu greckiego o Niobe skamieniającej z bólu po stracie dzieci”.

³²³ „Sfinks – potwór mitologiczny zadający zagadki, znany z mitu o królu Edypie”.

³²⁴ „Imiona rzekomych bóstw słowiańskich, pojawiające się w przyspiewach staropolskich pieśni wiosennych”.

³²⁵ „Przysłowie znane w okolicach Gniezna. *Pochwist, Poświst, Świstun* – rzekomy bōzek wiatru w mitologii słowiańskiej”.

raduje się: *rad, jakby go żywcem do nieba brali*; do osiągnięcia go potrzebna jest modlitwa – podobnie praca do zarobienia na chleb: *j. praca dla chleba, tak modlitwa dla nieba*; ⟨r⟩ w siódmym czujemy się niezmierne szczęśliwi: *чувствовать себя к. на седьмом небе*; ⟨pr⟩ **królestwo niebieskie** ⟨p⟩ dostąpienie go jest równoznaczne z radością, szczęściem: *wesoły, j. gdyby królestwa niebieskiego dostąpił*; ⟨r⟩ trudno dostępne – o czymś trudno osiągalnym: *не видать тебе этого, к. царствия небесного*.

2.2.1. Istoty nieba

♦ {p} **archanioł** ⟨p⟩ jest niewinny: *niewinny j. A*; {p} **cherubin** ⟨p⟩ jest śliczny: *śliczny j. Ch*; jest piękny: *piękny j. Ch*; jest ładny: *ładny j. Ch*; jest miły: *miły j. Ch*; {pr} **cherubinek** ⟨pr⟩ wygląda uroczo – o ładnym dziecku z włosami w loczkach: *wyglądać / być j. Ch; выглядеть к. херувимчик*; ⟨p⟩ jest ładny – o kimś ładnym, pełnym wdzięku, z dziecięcą urodą: *ładny j. Ch*; {prs} **anioł** ⟨prs⟩ jest wyjątkowo dobry – o kobiecie, dziewczynie: *dobra / dziewczyna j. A; быть / добр / он добрый к. ангел; dobar k. andeo*; ⟨pr⟩ jest czysty: *czysty j. A; быть / чист к. ангел*; ⟨ps⟩ pięknie śpiewa: *śpiewać j. A; певати к. анґео*; jest piękny: *piękny j. A; леп к. анґео*; ⟨p⟩ śpi cicho, spokojnie: *spać / śpi j. A*; jest dowcipny – o kobiecie: *dowcipna j. A*; po jego przelocie panuje głęboka cisza: *cisza jakby A przeleciał*; opiekuńczy strzeże kogoś, czegoś troskliwie: *strzec kogoś / czegoś j. A opiekuńczy*; pije wprawnie: *pije j. A*; jest miły: *miły j. A*; jest miłosny: *j. A miłosny, j. diabeł zazdrośny*; idzie łatwo – tak idzie gwóźdź w drzewo: *gwóźdź idzie w drzewo j. A*; w ciąży stoi niezgrabnie, przygarbiony: *stoi j. A w ciąży*³²⁶; ⟨r⟩ jest łagodny, potulny: *кроткий к. ангел*; niebieski jest czysty: *чистый / невинный к. ангел небесный*; spada lekko: *падал, к. ангел, свалился, к. черт*; leci z gracją, wdzięcznie: *летел, к. ангел, а упал, к. черт*; jest trzeźwy: *трезвый к. ангел*; {p} **anieli** ⟨p⟩ w niebie są weseli: *бądźcie weseli j. w niebie A*³²⁷; {prs} **aniołek** ⟨p⟩ jest niewinny: *niewinny j. A*; wygląda miło: *wyglądać j. A*; ⟨r⟩ jest bardzo dobry: *быть / хорошенький к. ангелок*; ⟨s⟩ śpi spokojnie: *спавати к. анґелче*; {pr} **anioleczek** ⟨p⟩ jest niewinny: *niewinny j. A*; ⟨r⟩ wygląda miłutko: *выглядеть к. ангелочек*; jest bardzo dobry: *быть / хорошенький к. ангелочек*.

2.3. Krainy szczęśliwości

♦ {prs} **raj** ⟨prs⟩ jest w nim dobrze, czuje się w nim znakomicie: *czuć się / było mi j. w raju; жить / здесь / чувствовать себя к. в раю; осящати се к. и ра-*

³²⁶ „Wyrażenie wojskowe”.

³²⁷ „Uprzysławiony zwrot z pieśni ludowej, którą kołędnicy składali życzenia noworoczne gospodarzom”.

jy; ⟨p⟩ jest w nim miło: *miło j. w raju*; jest w nim miło, ciepło – o maju: *w maju j. w raju*; jest w nim wesoło: *wesoło j. w raju*; jest w nim ciepło: *ciepło j. w raju*; ktoś, kto się dostał do raju, jest szczęśliwy: *jakby się dostał do raju*; siedzący w nim jest szczęśliwy: *siedzieć j. w raju*; ⟨r⟩ jest w nim wszystkiego w obfitości – o naszym kraju, gdzie cebuli i jarzębiny nie do przejedzenia: *в нашем краю к. в раю: луку да рябины не приесть*; ⟨s⟩ jest miejscem szczęśliwości: *изгледати к. рај*; ♦ ⟨p⟩ **poła elizejskie**³²⁸ ⟨p⟩ jest na nich cicho i spokojnie: *ci-cho i spokojnie j. na polach elizejskich*.

2.4. Piekło

♦ {prs} **PIEKŁO** ⟨prs⟩ jest w nim gorąco, upał, skwar: *skwar / gorąco j. w piekle*; *жарко к. в некле*; *vrucina / vruće k. u paklu*; ⟨pr⟩ jest w nim ciemno: *ciemno j. w piekle*; *темно к. в аду*; ⟨p⟩ jest zło: *zły j. P*; gore w nim: *gore j. w piekle*; jest w nim ciepło: *ciepło j. w piekle*; panuje w nim hałas: *wrzask / wrzask, trzask j. w piekle*; panuje w nim chaos – dom, w którym panują kłótnie: *dom j. P*; wszystko w nim idzie na zatracenie: *przepadło j. w P rzucił*; uchylić go – rozśmiać się strasznie: *rozśmiał się, jakby piekła uchylił*; ⟨r⟩ życie w nim nie jest miłe: *житье, словно в аду*.

2.4.1. Istoty piekła

♦ {prs} **diabel** ⟨ps⟩ boi się święconej wody, boi się jej: *bać się czegoś / kogoś / boi się j. D święconej wody*; *čuvati se / bježati k. vrag od svete vodice*; boi się krzyża, ucieka od niego: *boi się j. D krzyża*; *bojamu ce k. ђаво крста*; ucieka od krzyża – unikać kogoś, czegoś: *obchodži z daleka j. diabol kole kržiža*; *bježati od koga / od čega k. đavo od krsta*; jest zły: *zły j. D*; *zao k. vrag*; wypatruje chciwie dobrej duszy: *czycha / czatować / czatuje / dyszy na to j. D na dobrą duszę*; *krąży koło niego j. D koło dobrej duszy*; *чека к. ђаво дуиу*; jest brzydki, szpetny – być wyjątkowo brzydkim: *brzydki j. D*; *ružan k. đavo / vrag*; jest czarny: *czarny j. D*; *crn k. vrag*; ⟨rs⟩ jest chytry, przebiegły: *хумрый к. дявол*; *lukav k. đavao*; ⟨p⟩ namalowany jest straszniejszy niż w rzeczywistości: *nie taki D straszny j. go malują*; jest łapczywy na duszę: *łapczywy na wszystko j. diabol na dusze*; jest chciwy na duszę – być zachłannym na pieniądze: *taki chciwy na pieniądze j. D na duszę*; jest zawzięty na grzeszną duszę – być zawziętym na coś: *zawzięty j. D na grzeszną duszę*; trzyma dobrą duszę: *trzyma j. D dobrą duszę*; czatuje, czyha na dobrą duszę: *czatować / czatuje / czyha j. D na dobrą duszę*; dyszy nad dobrą duszą: *dyszy j. D nad dobrą duszą*; strzeże grzesznej duszy: *strzeże j. D grzesznej duszy*; opętuje dobrą duszę: *opętał go j. D dobrą du-*

³²⁸ „Elizeum – w greckiej mitologii miejsce pobytu dusz błogosławionych, niebo”.

sze; siedzi nad dobrą duszą: *siedzi j. D nad dobrą duszą*; stoi nad dobrą duszą: *stoi j. D nad dobrą duszą*; cieszy się z połowu dobrej duszy: *cieszy się j. D z połowu dobrej duszy*; cieszy się z połowu dobrej duszy – o zadowoleniu z cudzego nieszczęścia: *cieszysz się z nieszczęścia cudzego j. D z połowu dobrej duszy*; odżegnuje się od święconej wody, unika jej: *odżegnawać się od czegoś / uciekać od kogoś / od czegoś j. D od święconej wody; unikać czegoś / kogoś j. D święconej wody*; zakochał się w suchej wierzbie: *zakochał się j. D w suchej wierzbie*³²⁹; śmieje się w suchej wierzbie: *śmieje się j. D w suchej wierzbie*; kręci suchą wierzbą: *kręci j. D suchą wierzbą*; trzyma się soltyśa: *trzyma się j. D soltyśa*; ma dużo sieczki – mieć dużo pieniędzy: *ma pieniędzy j. D sieczki*; cieszy się wąklicą – nie wiadomo z czego: *cieszy się j. D wąklicą*³³⁰; cieszy się z nałożonej fury grzechów: *cieszy się j. D z nałożonej fury grzechów*; cieszy się z niedbałej duszy: *cieszy się jako D z niedbałej duszy*; targuje się o duszę: *handluje j. diabol o dusze*; jest silnie zazdrosny: *j. anioł miłosny j. D zazdrosny*; prowadzi swoją matkę do piekła: *prowadzi j. D swoją matkę do piekła*; dużo ceni za swoją matkę: *zacenił j. D za swoją matkę*; zagląda do Betlejem³³¹: *zagląda j. D do Betlejem*; chodzi koło Betlejem: *chodzi j. D koło Betlejem*; wychodzi na wędrownkę – poszedł namawiać ludzi do złego: *wyszedł j. D na wędrownkę*; jedzie na Pińczuku: *jadzie j. D na Pińczuku*; nałapał na skórę w Częstochowie: *nachytał tam na skórę j. diabol w Częstochowie*; nie będzie z niego kościelny – o kimś, kto nie nadaje się na księdza: *będzie z niego ksiądz j. z diabła kościelny*; nie będzie z niego kościelny – o kimś, kto nie nadaje się na robotnika: *z ciebie robotnik j. z diabła kościelny*; na wiosnę jest tłusty: *tłusty j. D na wiosnę*; upadł się na chrabąszczach: *upadł się j. D na chrabąszczach*; nie jest potrzebny w Częstochowie, Kochanowie, Kochawinie³³²: *potrzebny j. D w Częstochowie / Kochanowie / Kochawinie*; przysłużył się piorunowi³³³: *przysłużył się j. D piorunowi*; chowa się od pioruna: *chowa się j. D od pioruna*; tłucze się po piekle: *tłucze się / teple się / teple j. D w piekle*; w piekle chłapie się: *teple się / teple j. D w piekle*; tęskni po piekle: *tęskni j. diabol po piekle*; tłucze się po stodole: *tłucze się j. D po stodole*; woził swoją ciotkę po Łysej Górze – wodzić po manowcach: *woził nas j. D swoją ciotkę po Łysej Górze*; na Cepuchowie jest straszny: *wygląda j. D na Cepuchowie*; bułoński jest kulawy: *kulawy j. D bułoński*; ktoś odmalowany przez diabła jest bardzo podobny: *podobny jakby go D odmalował*; ktoś, kto zjadł go, wygląda nieszczęśliwie: *wyglądo, jakby diabła zjadł*; nie wybiera się na chrciny: *wybrał się j. D na kćiny*; siedzi w bagnie: *siedzi*

³²⁹ „Według wierzeń ludowych wierzbą uchodzi za »złe« drzewo i siedlisko diabła”.

³³⁰ *Wąklica* – gw. 'stary, uszkodzony garnek służący do wynoszenia popiołu i węgla drzewnych'.

³³¹ „Pogłos przedstawień jasełkowych, w których zwykle występował diabeł”.

³³² „Kochawina – wieś w dawnej Małopolsce Wschodniej, z cudnym obrazem Matki Boskiej w miejscowym kościele, miejsce pielgrzymek”.

³³³ „Według wierzeń ludowych piorun bije w to miejsce, gdzie ukazał się diabeł”.

j. *D w bagnie*; siedzi na kępie – o domatorze: *siedzi j. D na kępie*; używa ożogiem po piekle: *używa j. D ożogiem po piekle*; jest kwaśny: *kwaśny j. D*; strzeże duszy trupa: *strzeże j. D na duszę trupa*; tłucze Żydem: *tłucze j. D Żydem*; na chrzcie wyrzeka się go: *wyrzeka się go j. diabla na chrzcie*; kulawy jest niezgrabny: *niezgrabny j. kulawy D*; kulawy jest niezgrabny do tańca: *zgrabny do tańca j. kulawy D*; rzuca się w worku: *rzucić się j. D w worku*; czepia się sznurka: *czepia się j. D sznurka*; wyskakuje z pudełka: *wyskoczył j. D z pudełka*; jest uparty: *uparty j. D*; nie jest potrzebny w moście: *potrzebny j. D w moście*; w świętym miejscu nie jest potrzebny: *potrzebny j. D w świętym miejscu*; boimy się go: *boi się j. diabla*; jest zazdrosny: *zazdrosny j. D*; nudzi się na pokucie: *nudził się j. D na pokucie*; znamionuje złą babę: *zła j. D*; będącego w sieci bije się: *bij / zbili / stłukli j. diabla w sieci*; jest złym organistą – zły służbista: *z niego służbista j. z diabla organista*; jest obdarty: *obdarty / odarty j. D*; jest zakochany w niemieckim ubiorze³³⁴: *zakochał się j. D w niemieckim ubiorze*; daje się mu ofiarę: *dął to j. dyabłu na ochfiarę*; młody nie ma wąsów ani brody: *ani wąsów, ani brody – wygląda j. D młody*; karczemnego należy się strzec – o wystrzeganiu się złego żaka: *strzeż się zawsze żaka złego jako diabla karczemnego*; prowadzony przez niego na powrózku jest zniewolony, nie jest zadowolony: *wyglóndosz, jakby cie diobol na powrózku kludził*; wykręcił się od ośpic: *wymignął się j. diobol od ośpic*³³⁵; wypala z pieca chlebowego: *wypolił j. diobol z piekarszczoka*; {r} jest dumny: *гордый, к. дявол*; boi się znaku krzyża: *бояться к. дявол крестного знаменія*; {s} wreszcie okropnie: *derati se k. vrag*; boi się, wystrzeże się kadzidła: *bojati se / vrzicati se koga, čega k. vrag tamjana*; ucieka przed kadzidłem: *bježati od koga / od čega k. vrag od tamjana*; na płytkim dnie, w płytkiej wodzie męczy się, cierpi – skąpo, ciężko żyć: *mučiti se / patiti k. đavo u plitkoj vodi*; *živjeti k. vrag u malo vode*; *patiti k. vrag na plitku dnu*; rzuca się, daje się mu coś na odczepnego: *baciti / dati što k. vragu*; siedzi, pęta się na rokićcie – być niespokojnym: *sjediti / vrpolti se k. đavo na džombi*; jest złośliwy, zjadliwy: *pakostan k. vrag*; wyobrażany jest czarniejszy niż w rzeczywistości: *đavo nije tako crn k. što izgleda*; jest wściekły na dobro: *nyd k. spaz na dođpo*; nienawidzi krzyża ze wszystkich sił: *mrziti koga k. đavo krst*; jest uciążliwy: *živjeti k. vrag*; czarny pracuje zawzięcie: *raditi k. crni đavo*; w piekle prowadzi nędzne życie: *кубуру к. ђаво у паклу*; w Wielki Piątek odnosi szwank, źle trafia: *назрацао / озрацао к. ђаво на велику немак*; {ps} **diabli** {p} wyją przerażająco: *wyć j. D*; kochają silnie – kochać kobietę: *kocha ją j. D*; jest ich pełno na odpuscie: *peľno j. diabłów na odpusćcie*; dwa diabły – zła baba: *baba j. dva diabły*; sto, stado diabłów wyje nieznośnie: *wyć j. sto / stado diabłów*; odnoszą do silnego smrodu: *smród j. D*; diabli wypadają z saka – o pokraccie: *wypadł pokraka j. diabli ze saka*; sto diabłów – wyć, krzyczeć przeraźliwie: *krzyczy j. sto diabłów*; sto diabłów – zły człowiek: *koś zły jak sto diabłów*; sto diabłów bije się mocno – zbić kogoś tęgo: *zbił go j. sto diabłów*; sto diabłów śmierdzi niesia-

³³⁴ „Tradycyjnym strojem diabła w bajkach jest fraczek niemiecki”.

³³⁵ *Ośpica* – stp. med. ‘ospa’; ‘odra’; ‘krosty w ogóle’.

mowicie: *śmierdzi j. sto diablów*; sto diablów rozindycza się: *rozindyczyl się j. sto diablów*; sto diablów pracuje ciężko, z zapalem: *robią j. sto diablów*; sto diablów – wyjątkowa szpetota: *szpetny j. sto diablów*; diabli, sto, trzysta diablów, wszyscy diabli – zimno: *zimno j. D / sto / trzysta diablów / wszyscy D*; diabli, sto, trzysta diablów, wszyscy diabli – siarczysty mróz: *mróz j. D / sto / trzysta diablów / wszyscy D*; diabli, sto, trzysta diablów, wszyscy diabli – duszno: *duszno j. D / sto / trzysta diablów / wszyscy D*; diabli, sto, trzysta diablów, wszyscy diabli – hałas: *hałas j. D / sto diablów / trzysta diablów / wszyscy D*; sto diablów wieje silnie – o wietrze, przeciągu: *wieje j. sto diablów*; sto diablów – miara grzechu za przekleństwa: *nie klnij, bo to grzych j. sto diablów*; wszyscy diabli – kochać kobietę: *kocha ją j. wszyscy D*; gwizdże się na nie – jeść szybko: *jiy, jakby na diably gwizdoł; {s} ktoś ciągniony za uszy przez diabły rośnie szybko – rosnać niezwykle szybko: raste netko k. da ga davoli za uši vuku; {r} diabelek {r}* jest psotny: *быть к. бещенок; {p} Lucyper {p} goni szybko: góni j. L; ♦ {p} szatan {p}* jest zły: *zły j. Sz*; jest złośliwy: *złośliwy j. Sz*; jest czarny: *czarny j. Sz*; śmieje się szyderczo: *śmieje się j. Sz*; gra nadzwyczajnie – o grze na instrumencie, w karty: *gra j. Sz*; jest przebiegły: *przebiegły j. Sz*; jest psotny: *psotny j. Sz*; jest szpetny: *szpetny j. Sz*; jest dumny: *dumny j. Sz*; broni się nadzwyczajnie: *bronіć się j. Sz*; {p} *szatani {p}* darty przez nich wrzeszczy okropnie: *wrzescy, jakoby go satani darli; ♦ {pr} czart {pr}* jest zły: *zły j. Cz; злой / зол к. черт; {p}* zwodzi dobrą duszę: *зводи j. Cz dobrą duszę; gniewa się srodze: gniewa się j. Cz*; nie biedzi się z poganinem: *biedzi się j. Cz z poganem*; rogaty jest szczególnie bogaty: *bogaty j. Cz. rogaty*; nie dostał zgrzebla – o sługach, jakie trafiły się panu: *dostał pan sobie slugi j. czort zgrzebla; {r}* jest zazdrosny: *ревнив к. черт*; jest smukły, zgrabny: *быть строен к. черт*; jest kulawy: *хромоу к. черт*; jeździ jak oszalały: *ездить к. черт*; złości się okrutnie: *злится к. черт*; pracuje ciężko: *работать / вкалывать к. черт; пей воду, к. гусь, ешь хлеб, к. свинья, работа к. черт, а не я*; męczy się bardzo: *уставать / устать к. черт*; będącego w kacie nie lubi się, nie jest pożądany w kacie: *люблю, к. черта в углу*; klnie dosadnie i gładko: *ругаться к. черт*; jest zgłodniały: *проголодаться / хотеть есть к. черт*; jest skąpy: *скупой к. черт*; jest sprytny / zmyślny: *хитроумный к. черт*; jest mądry: *умен к. черт*; jest głodny: *голодный к. черт*; malowany jest straszniejszy niż rzeczywisty: *не так страшен черт, к. его малюют*; kręci się niespokojnie przed mszą poranną: *вертеться к. черт перед заутреней*; wpadł do umywalki – być w opresji: *попал, к. черт в рукомойник*; rządzi w topieli, odmcie: *вертит к. черт в пучине / в омуте*; na bagnach jest sam: *один, к. черт в болоте*; nie liczy się na niego – o człowieku beztróskim: *на людей надеется, к. на бога; а на себя, к. на черта*; wiązuje się z niemowlęciem, wciela się w nie: *связался, к. черт с младенцем*; unosi się nad duszą – ucześcić się kogoś, być natrętnym: *стоит над тобой / не стой надо мной, к. черт над душой*; stoi uparcie nad duszą – o natrętnym skrybie: *приказный – безотвязный: стоит над тобой, к. черт над душой*; urządza pogoń za duszą: *в погоню, к. черт за душой*; ciągnie się za duszą: *к. черт за душой тянется*; włada bagnami: *правит, к. черт болотом*; jest chytry: *хит-*

рый к. чѣрт; jest chytry – o chłopie: мужик глуп, к. свинья, а хитѣр, к. чѣрт; jest nasrożony, zasępioony: насуниться к. чѣрт; lata tu i tam zagorzale: носиться к. чѣрт; spogląda z obawą na pora – patrzeć na kogoś podejrzliwie: глядит на меня, к. черт на пона; byle jak pisze żerdzią po Nieglinnej (ulica w Moskwie): пишет, к. чѣрт шестом по Неглинной; Karamyszewski jest uparty: упрям, к. карамышевский черт; siedzi nieruchomo na pieńku: сидит, к. черт на пенёке; boi się pora: боится, к. черт пона; boi się kadzidla, ucieka od niego: боится / бояться, к. черт ладану / ладана; бежать / убежать от кого / чего-л. к. черт от ладана; odzierany ze skóry przez czarta wrzeszczy przeraźliwie: кричит, будто черт с него лыко дерет; spadał lekko, rąbnął ciężko: падал, к. ангел, свалился, к. черт; летел, к. ангел, а упал, к. черт; rogatego należy się bać szczególnie – o respekcie, bojaźni wobec bogatego teścia: боясь тещы богатого, к. черта rogatego; wyrzuca się go na widłach – wychwalać, wysławiać kogoś: величают, к. черта на вилах; zakochał się w cebuli – je i płacze: влюбился к. черт в луковицу: ест да плачет; trudno się od niego odżegnać – o popie: от пона, к. от черта, не откреститься; ani popowi, ani czartu nie dogodzisz: на пона, к. на черта, никак не уноровишь; {pr} czarty (p) dwa są harde i uparte: hardy i uparty j. dwa Cz; (r) gryzące kogoś w tyłek – spieszyć się, uciekać z pośpiechem: спешит, к. будто его черти за задницу кусают; dzieląc jabłka, drą się: к. черти яблоки делят; wściekają się: беситься к. черти; stu haruje ciężko: работать / вкалывать к. сто чертей; stu jest szczególnie złych: злой к. сто чертей; {r} czarcik (r) z tabakierki nagle wyskakuje – odezwać się nie w porę, powiedzieć coś niewłaściwego: выскочить к. чертик из табакерки; ♦ {pr} bies (p) śmieje się z ludzkie szkody: zaśmiał się j. B na ludzką szkodę; opętana przez biesa wścieka się: wścieka się, jakby ją B opętał; (r) jest chytry: хитрый к. бес; jest mądry: умён к. бес; zyskuje przewagę: попался, к. бес в перевес; jest zwinny, ruchliwy: бела, к. снег, зелена, к. лук, в е р т к а, к. б е с, и любит лес; śpiewa chrapliwie, szkaradnie: бел, к. снег, зелен, к. лук, черен, к. жук, повертка в лес, а поет, к. б е с; kręci się, obraca się zapamiętale: рябо, да не лес; зелено, да не лук; вертится, к. бес, и повертка в лес; kręci się przed mszą poranną: вертеться к. бес перед заутреней; przed poranną mszą wierci się, niepokoi się: юлить / заюлить к. бес перед заутреней; podchodzi pod celę: к. бес, под келью подлез; naprowadza na bagna – doprowadzić do nieszczęścia, grzechu: ввели / навели в беду / грех, к. бес в / на болото; jest zły – o Tomaszu gorszym od ludzi: люди к. люди, а Фома к. бес; kręci się nerwowo przed mszą poranną: вертится, к. бес перед заутреней; ♦ {r} zły (r) rządzi na bagnach – o rządzeniu w domu: в доме ворокает, к. лукавый в болоте; przewraca w bagnie, rządzić, kręcić: ворокает, к. лукавый в болоте; ♦ {p} zle (p) cieszy się z czyjejsz szkody: śmieje się j. Z na szkodę; skrzeszy na kale: skrzeszy j. Z na kale; chroni się przed nim: chroni się go j. czego zlego; {s} demon (s) leci szybko: лети к. вjedогона; {p} zły duch (p) zjawia się nagle, wnosząc niepokój: zjawia się j. ZD; lekamy się go: lęka się go j. zlego ducha; czyha na dobrą duszę: czyha j. ZD na dobrą duszę.

2.5. Inne istoty pozaludzkie, mityczne, baśniowe

♦ {p} **nieboskie stworzenie** {p} jest okropnie brudne, ubrudzone: *j. NS brudny / ubrudzić się*; jest niezwykle brzydkie: *brzydki j. NS*; jest bardzo głodny: *j. NS głodny*; jest bardzo pijane: *pijany j. NS*; upija się do utraty przytomności, na umór: *pije / schlać się / schlał się / spić się / spijać się / spil się / spity / upić się / upijać się / urznąć się / urzynać się / urznął się j. NS*; jest w najwyższym stopniu sponiewierane: *j. NS sponiewierany*; jest strasznie usmolone: *j. NS usmolony*; *usmolony j. NS*; jest mocno umazane: *j. NS umazać się*; jest przeokropnie zabłocone: *j. NS zabłocony*; jest bardzo zachlapane: *j. NS zachlapany*; jest przerażająco zbiedzone: *j. NS zbiedzony*; jest w najwyższym stopniu zgżnane: *j. NS zgżnany*; wrzeszczy okropnie: *wrzeszczy j. nieboski stworzenie*; żre dużo: *żro j. nieboski stworzynie*; wymyśla się mu obrzydliwie: *j. NS zwymyślać kogo*; bije, katuje się je bez litości: *bić / katawać / prać kogo / sprać kogo j. NS*; wygląda nieporządnie, brudno: *wygląda / wyglądać j. NS*; {p} **nieboże stworzenie** {p} wrzeszczy przerażająco: *wrzeszczy j. NS*; ♦ {prs} **duch** {ps} znika szybko – zgżnać bez śladu, bez wieści: *znikać / zniknąć j. D*; *hecmajamu k. dyx*; {p} chodzi błędnie: *chodzi j. duch*; wchodzi cicho, niezauważenie: *włoz j. D*; {r} unosi się w powietrzu: *napum k. dyx*; {s} widzący go jest przerażony: *izgleda k. da je video duha*; ♦ {p} **Wasermun** {p} jest mokry: *mokry j. W³³⁶*; ♦ {ps} **upiór** {ps} jest błady: *blady j. U*; *blijed k. aver*; błądzi nocą: *błądzić po nocy j. U*; *lymatu nohy k. asem*; {p} jest czerwony: *czerwony j. U*; jest brzydki: *brzydki j. U*; wygląda strasznie: *wygląda j. U*; nocny znika nagle: *zniknąć j. nocny U*; na jego widok ucieka się, pierzcha się w popłochu: *pierzchnąć / uciec j. na widok upiora*; włóczy się po cmentarzach: *włóczy się j. U po cmentarzach*; {p} **zakłęty** {p} milczy uparcie: *milczeń / milczy j. Z*; stoi nieruchomo: *stoi / stać j. Z*; zatrzymuje się nagle: *stanąć / ustać / ustawać j. Z*; *j. Z stanąć*; siedzi nieruchomo: *siedzi j. Z*; {p} **zmo-ra** {p} jest błada: *blady j. Z*; wygląda mizernie, źle: *wyglądać / wygląda j. Z*; włóczy się: *włóczy się j. Z*; męczy okrutnie: *męczy mnie j. Z*; {p} **mora** {p} ktoś duszony przez nią przez całą noc wygląda mizernie: *wyglónd. jakby go M ca-lóm noc dusiła*; {p} **babok, buba** {p} chodzi smutny: *chodzi j. B³³⁷*; jest pijany: *pijany j. Bu*; {p} **urzec** {p} chcący urzec patrzy przenikliwie: *patrzy się, jakby mnie chciał U*; {p} **urzeczone** (oczarowany) {p} czyta z zapalem: *czytać coś j. U*; słucha skwapliwie: *słuchać kogoś j. U*; patrzy na coś, na kogoś z zachwytem: *patrzeć / patrzeć na coś / na kogoś j. U*; tkwi nieruchomo: *tkwić w czymś j. U*; staje w bezruchu: *stanąć j. U*; {pr} **opętany** {pr} krzyczy głośno jak człowiek niespełna rozumu: *drze się / drzeć się / krzyczyć / wrzeszczeć / wrzeszczy j. O*; *кричать / вопить k. оглашенные / орать k. оголтелый / оглашенный; кри-*

³³⁶ „Według wierzeń ludu śląskiego złośliwy duch wodny (topielec), wciągający do wód i ba-gien”.

³³⁷ „Według dawnych wierzeń potworek wzrostu dziecka, z twarzą starca, straszdyło pory-wające dzieci, biorące udział w sabatach czarownic na Łysej Górze”.

чать к. одержимый; biega tam i z powrotem: *biega / chodzi / latać / pędzi / pędzić j. O*; *носятся к. оглашенный*; {p} plecie trzy po trzy: *pleść j. O*; rwie się – pędzić, spieszyć się: *rwie się j. O*; goni szybko: *góni j. O*; lata zagorzale: *latać j. O*; siedzi niespokojnie: *siedzi j. O*; skacze gwałtownie, rzuca się: *skacze / rzucać się / rzucić się j. O*; śmieje się głośno i wściekle: *śmiać się / śmieje się j. O*; zrywa się momentalnie: *zerwać się / zrywać się j. O*; wyje przeraźliwie: *wyć j. O*; wpada porywczo – wbiec szybko, nagle, gwałtownie: *wpadać / wpaść j. O*; zwija się: *zwijać się j. O*; {r} pracuje ciężko, jak nawiedzony: *работать к. одержимый*; ♦ {p} **potępieniec** {p} cierpi nieludzko, okropnie: *cierpi / cierpieć j. P*; krzyczy, drze się, gyczy przerażająco: *drzeć się / krzyczeć / ryczeć j. P*; jęczy przeokropnie: *jęczeć j. P*; wyje przeraźliwie: *wyć j. P*; męczy się nieludzko: *męczyć się j. P*; wlece się martwo: *wlec się j. P*; {p} **potępiency** {p} stado ich wyje nieznośnie: *wyć j. stado potępieńców*; {r} **przeklęty** {r} tyra, haruje: *работать / вкалывать к. проклятый*; ♦ {p} **wielkolud** {p} jest potężny: *выглядá niby W*; jest wielki – o wysokim, dobrze zbudowanym chłopie: *chłop j. W*; {pr} **olbrzym** {pr} jest wysoki: *wysoki j. O*; он к. великан; {p} jest silny: *silny j. O*; jest potężny – o chłopie: *chłop j. O*; {p} **olbrzymi** {p} zginęli marnie – o Awarach: *згинęли j. O*; {p} **hamany** ('potwór, dziki olbrzym, stworzenie ciężkie i niezgrabne') {p} są wielkie, ciężkie – o koniach: *konie j. H*; {p} **maszkara** {p} jest szkaradna: *выглядáć j. M*; {s} **czarownik, mag** {s} wstaje wcześniej – wstawać bardzo wcześniej: *raniti / poraniti k. vještac*; {p} **wyrocznia** {p} przepowiada przyszłość: *mówi j. W*; słucha się jej – wierzyć temu, co mówi: *слушáć j. wyroczeni*; przyjmuje się ją: *przyjmowáć j. wyroczenie*; patrzy się na nią – o najwyższym autorytecie: *patrzyć j. na wyroczenie*; ♦ {ps} **wilkolak** {p} je, żre dużo, zachłannie – zjadać kaszę: *zajadał się / zajadł się nad misą kaszy j. W*; jest zażarty – o człowieku obrotniejszym, gorszym od wilka: *zażarty j. W*; {s} jest chudy: *дебео к. тенац*; {s} **wampir** {s} błąka się po nocy: *лутати ношу к. вампир*; czerwienieje: *зацрвению се к. вампир*; ♦ {p} **lichó** {p} jest bardzo złe: *zły j. L*; {r} **lichó leśne** {r} krzyczy okropnie: *кричит, к. леший*; jest zarośnięte, kosmate: *обросший / он лохматый к. леший*; chodzi pieszo – o niedźwiedziu: *кто видал, чтоб медведь летал: он пеший, к. леший!*; przeganiam zwierzęta z miejsca na miejsce: *перегоняет с места на место, к. леший зверя*; jest zarośnięte: *он заросший к. леший*; gądzą w mnóstwie, kupie: *вертит, к. леший в уйме*; ♦ {p} **skrzat** {p} leci spiesznie: *leci j. S*; {p} **skrzatek** {p} piszczy: *писzczy j. S*³³⁸; {ps} **krasnoludek** {ps} jest mały: *mały j. K*; *мали к. кенец*; {p} wygląda zabawnie – o ludziach dziwacznie, pstro ubranych i małego wzrostu: *выглядá j. K*; {rs} **karzeł** {r} jest malutki: *он / маленький к. карлик*; haruje przy pompie wodnej: *вкалывать к. карлик у водокачки*; {s} przy olbrzymie jest niezwykle mały, wygląda śmiesznie: *изгледаш к. патульак наспрам џина / према џину*; {p} **liliput** {p} jest małe: *wielki j. L*; {p} **mėrk** (kasz. 'małe straszdyło ukrywające

³³⁸ „Pogłos wierzeń ludowych o małych duszkach domowych zwanych skrzatami albo bożętami”.

się w lesie lub na strychu; straszono nim dzieci') (p) siedzi na dachu, trzymając fajeczkę: *sedzy j. M na daku i trzymo rypkę tobaku*; {r} **chochlik** (r) rządzi w stajni: *вертун, к. домовој на конюшне*; {r} **kościej** (r) jest szczupły: *худоу / тощій к. кощей*; {p} **podciep** (ciesz. 'podrzutek, odmieniec') (p) ma dziwną głowę: *mosz głowe j. P³³⁹*; {r} **rusalka** (r) ma rozpuszczone włosy – o dziewczynie nieuczesanej: *ходит к. русалка*; {p} **czarownica** (p) jest straszna: *straszny j. W; страшная / страшен к. ведьма*; (r) jest szkaradna: *уродлив к. ведьма*; bezżębna jest niespotykanie szpetna: *она безобразная к. ведьма*; (s) jej spojrzenie jest straszne: *изглед к. у вештице*; {r} **Baba Jaga** (r) jest straszna: *страшен к. баба-яга*; jest szpetna: *уродлив к. баба-яга*; {pr} **jędza** (p) zajadła gryzie się z innymi: *gryzie się j. zajadła J*; (r) jest zła: *быть к. мезера*; {p} **jędzona** (p) jest zła: *зły j. J*; jest okropna – o kobiecie złej, kłótlivej, nieporządnej: *выгłada j. J*; {p} **jędzonka** (p) jest zła – o żonie: *зла жонка j. J*; {p} **ciota** (p) wygląda okropnie: *выгłada j. C*; jedzie na świni: *jedzie j. C na świni*; {p} **mamuna** (p) jest szpetna: *выгłada j. M*; {prs} **widmo, zjawa** (ps) jest blade: *blady j. W; blijed к. авет*; wygląda mizernie: *выгłąдаć / выгłąда j. W / Z; изгледату к. авет*; (p) znika momentalnie: *zniknąć j. W*; wlece się: *wlec się j. W*; boimy się go: *bać się / lękać się j. widma*; goniony przez nie ucieka w popłochu, przerażeniu: *uciekać, jakby W gnalo / gonilo*; (r) jest złudne: *это было к. видение*; pojawia się nieoczekiwanie: *появиться к. привидение*; jest straszne: *страшный к. привидение*; chodzi niemrawo: *ходить к. привидение*; patrzy się na nie z przerażeniem: *смотреть на кого-то к. на привидение*; {p} **wil** (p) jest chudy: *chudy j. W*; jest suchy: *suchy j. W*; wyszczerza zęby: *высщерза зёбы j. W*; wygląda spod belki – zerkać na kogoś: *выгłada j. W spod belki*; {s} **wile** (s) niesiony przez nie idzie bardzo szybko: *ide / juri netko k. da ga vile noše*; {r} **wodnik** (r) mąci wodę pod młynem: *мутит, к. водяной под мельницей / мельницею*; {p} **syrena** (p) śpiewa powabnie, kusząco: *спiewa j. S³⁴⁰*; śpiewa powabnie, podczas gdy niedźwiadek jad wlewa – o świetle: *świat jako S śpiewa, a niedźwiadek jad wlewa*; {p} **morski dziad** (żegl. 'straszydło prześladowające żeglarzy, szczególnie rozbitków') (p) siedzi uporczywie na karku, nie puszczając swej ofiary: *siedzi mu j. MD na karku³⁴¹*.

2.6. Zjawiska, działania i akcesoria niezwykle, magiczne

♦ {p} **ZJAWISKO** (p) idzie się na nie pospiesznie, w podnieceniu: *isć j. jakieś Z*; przesuwa się, posuwa się, wysuwa się, płynie niespiesznie, bezgłośnie: *prze-*

³³⁹ „Pogłos zabobonów o tzw. odmienicach, pociepatch”.

³⁴⁰ „Zwrot jest pogłosem *Odysei* Homera”.

³⁴¹ „Jest gadka, że na jakimś wyspie, gdy rozbitek wylądował, dziad wskoczył mu na kark i nie puścił się go aż do śmierci”.

suwać się / posuwać się / wysuwać się / płynąć / płynąć w powietrzu j. jakieś Z; wygląda pięknie, zachwycająco: wyglądać j. jakieś Z; jest precudne – o ślicznej kobiecie: śliczna j. Z; jest prześliczne – o dziewczynie: dziewczyna piękna j. Z; {p} mara {p} chodzi wolno, snuje się: chodzi / snuje się j. M; chodzi by jaka M; jest blada – wyglądać blado, chorowicie: wygląda j. M; senna znika szybko: zniknąć j. M; {s} przywidzenie {s} jest piękne – o dziewczynie: девојка лена к. привиђење; ♦ {pr} róg obfitości (róg Amaltei)³⁴² {pr} sypie się z niego szczerze – dużo, obficie, w wielkiej liczbie, obfitości: sypać / sypnąć coś albo czymś j. z rogu obfitości; sypać / sypać się / sypie się / sypnąć się j. z rogu obfitości; что сыплется к. из рога изобилия; ♦ {s} magia {s} działa silnie: delovati k. mađija; {rs} czary (zaklęcie, zaczarowanie) {r} za ich powodem coś, ktoś ginie nagle i bezpowrotnie: исчезнуть к. по волшебству; za ich powodem coś dzieje się bez przeszkód: сделать что-то / это случилось к. по волшебству; za ich przyczyną coś, ktoś pojawia się nieoczekiwanie: появиться к. по волшебству; {s} w zaczarowaniu patrzy się, nie odrywając oczu od czegoś: гледати к. зачаран / омађујан; pod wpływem czarów staje, zatrzymuje się nie-ruchomo: укочитати к. укопан од страхаоте / од чуђења; {ps} różdżka czarodziejska {pr} za jej skinieniem pojawia się nieoczekiwanie: pojawić się / wyłonić się jak(by) na skinienie / za skinieniem różdżki czarodziejskiej; появиться к. по мановению волшебной палочки; za jej skinieniem znikamy w okamgnieniu: зникnąć jak(by) na skinienie / za skinieniem różdżki czarodziejskiej; исчезнуть к. по мановению волшебной палочки; {p} za jej dotknięciem znikamy natychmiast: znikać / zniknąć j. za dotknięciem czarodziejskiej różdżki; dotknięty nią ustaje nagle, niespodziewanie: устаć / ustawać j. dotknięty różdżką czarodziejską / j. za dotknięciem różdżki czarodziejskiej; {r} za jej skinieniem zmieniamy się nieoczekiwanie: измениться к. по мановению волшебной палочки; ♦ {p} przekleństwo {p} nieodstępnie wlecze się za kimś: wlecze się za mną j. P; {ps} fetysz {ps} nosi się go w celu ukierunkowania na siebie działania sił magicznych, wcielenia bóstwa: носить coś j. F; носити што к. амајују.

3. Wiara, religie

3.1. Wiara, symbole wiary, prawdy objawione, dogmaty

♦ {p} **WIARA** {p} luterska chwije się, trzęsie się: *chwije się j. luterska W; luterska jest mocna: mocny j. luterska W; luterska jest twarda: twardy j. luterska W; litewska jest mocna: O! Mocne j. litewska W; żydowska chwije się: chwije się j. żydowska W*³⁴³; stwarzający wiarę, nową wiarę myśli z wielkim natęż-

³⁴² „Stale napelniający się płodami ziemi ułamany róg kozy Amaltei”.

³⁴³ „Przysłowie wyrosło na gruncie różnic w sposobie odprawiania modłów: przez katolików na klęczkach, przez Żydów w postawie stojącej z ustawicznym pochylaniem się”.

niem, robi minę filozofa: *myśli, jakby wiarę / nową wiarę stwarzał*; {p} **wierzyć** {p} odmierza się wedle wiary: *j. ci wierzą, tak ci mierzą*; ♦ {p} **krzyż** {p} zdjęty z niego wygląda źle, jest zmęczony, wymizerowany: *wyglądać / chodzić / ktoś jest j. z krzyża zdjęty*; ♦ {p} **ofiara** {p} chodzi się na nią: *chodzi j. na ofiarę*; ♦ {ps} **dogmat** {ps} przyjmuje się go bezkrytycznie, bezwarunkowo: *przyjmować coś jako D; npuxвамumu к. догмы*; ♦ {ps} **świętość** {ps} strzeże się jej bardzo pilnie, troskliwie: *strzec kogoś, czegoś j. świętości; čuvati što к. svetinju*; jest godna czci – czcić kogoś, coś: *czcić kogoś / coś j. świętość; nouumomamu koga / umo к. светиньу*; {p} obnosi się z nią: *obnosi się j. ze świętością*; ♦ {prs} **dusza** {pr} kocha się ją – o żonie: *kochaj żonę j. duszę, a trzęś j. gruszę; любу жєну к. душу, тpяцу ee к. гpyшy, бєй к. шyбы*; {p} czyścowa jest wimizowana: *wygląda j. D czyścowa*; jęczy w czyścju: *jęczy j. D w czyścju*; piszczy w czyścju – mówią tak m.in., gdy piszczy mokre drzewo na palenisku: *piszczy j. D w czyścju*; w czyścju nie jest pyszna: *pyszny j. D w czyścju*; bez duszy upada się – przewrócić się: *upaść / upadać j. bez duszy*; człowiek bez niej jest bezwartościowy – o kwiecie bez zapachu: *kwiat bez zapachu j. człowiek bez duszy*; jest przywiązana do ciała: *przywiązany j. D do ciała*; utraconej nie można odzyskać – o wierze: *wiara j. D: raz utracona, nie przywrócona / raz utracona – nieprzywrócona*; swoją miłuje się nade wszystko – miłować kogoś wielce: *miłuje go j. swą duszę*; za zmarłą świeci się słabo, chwiejnie: *świeci się j. za umarłą duszę*; za żydowską pali się źle: *tak się pali j. za żydowską duszę*; karmi się nauką: *nauka zasilą się D j. pokarmem ciała*; złodzieja nie jest czysta: *czysty j. D złodzieja*; po psiej nic nie zostaje – tak też po weselu: *po weselu j. po psiej duszy*; gładzi się ją – o drużbie: *gładź drużbę j. po duszy, a bij j. po szubie*; {r} nie jest widoczna w człowieku – podobnie ogień w krzemieniu: *к. в кремне огонь не виден, так в человеке душа*; {s} pozbawiony jej pędzi, gna z wielką prędkością: *bjeżati / juriti / odjuriti / uletjeti к. без дуše; тpчату к. без душе*; bez niej stoi się bez woli i siły – czuć się zagubionym: *stajati к. без дуše*; przekłeta tłucze się, nie może zaznać spokoju: *потуцати се / немати мира ни станка к. проклетта душа*; potępiona zaplątuje się: *забунио се као осуђена душа*; dziewczęca wonieje: *мирише к. душа ђевојалка*; {p} **dusze** {p} za zmarłe pali się: *gore j. za zmarłe D*; ♦ {prs} **grzech** {prs} śmiertelny jest wybitnie brzydki, szkaradny: *brzydki j. G śmiertelny; кто страшный / страшен / ч. страшно к. смертный грех; руžан к. smrtни grijeh*; {p} jest brzydki: *brzydki j. G; śmiertelny jest ciężki: ciężki j. G śmiertelny; śmiertelny jest stary: stary j. G śmiertelny*; boimy się go: *boi się j. grzechu; śmiertelnego boimy się: boi się j. grzechu śmiertelnego*; od jego ciężkości zależy pokuta: *j. G, taka pokuta*; bez odpuszczenia ciąży wiecznie – o chrzcinach bez ojca: *chrzciny bez ojca, to jakby G bez odpuszczenia*; {r} śmiertelny jest zły: *дypен к. смертный грех*; {ps} **grzechy** {ps} siedem grzechów (głównych) – coś szczególnie brzydkiego: *brzydki j. siedem grzechów (głównych)*; *руžан к. sedam smrtниh grijeha*; ♦ {rs} **cud** {rs} patrzy się nań z niedowierzaniem: *смотpеть на кого-то к. на чудо; gledati / prosmatrati koga к. čudo*; {s} idzie się nań licznie i z zainteresowaniem: *ići к. на čudo*;

dziewiąty wygląda niezwykle: *izgledati k. deveto čudo*; pod jego wpływem stoi się nieporuszenie – być pod wrażeniem czegoś, stać jak wryty: *ostati / stojati k. ukopan od čuda*; {prs} **manna** {ps} spada z nieba – coś przychodzi łatwo, bez trudu, także o nieoczekiwanej pomocy: *j. M z nieba spadł; padati / pasti k. manna s neba; pada k. мана с неба*; {r} pragnie się jej: *жадать / жаждать чего-л. к. / будто / словно / точно манны небесной*; patrzy się na nią z utęsknieniem: *смотреть / глядеть на что-л. к. на манну небесную*; {p} **rosa niebieska** {p} czeka się na nią z upragnieniem: *чекаć czegoś j. rosy niebieskiej*; ♦ {ps} **stworzyć, stworzony** {ps} stworzony jest idealny do czegoś: *jest j. St do czegoś / na coś / po coś*; *biti k. stvoren za što*; {p} stworzona przez Boga rośnie należyście, harmonijnie: *rośnie, j. ja Bóg stworzył*; stworzony przez Pana Boga – bosi, nagi, pierwotny: *tak / taki, j. go Pan Bóg stworzył; taki, jakim go Pan Bóg stworzył*; stworzony przez naturę – bosi, nagi, pierwotny: *tak / taki, j. go natura stworzyła*; jest najlepszy, wymarzony, perfekcyjny: *jest j. St; ktoś / coś j. St*; {s} stworzony jest idealny dla kogoś – przystawać, odpowiadać w zupełności: *biti k. stvoren za koga; biti kao stvoreni jedno za drugo*; {s} **powstanie z martwych** {s} wstawszy z martwych, jest wymizerowany: *изгледа к. да је из мртвих устао*; ♦ {p} **objawienie** {p} pragnie się, oczekuje się, spodziewa się go – pragnąć czegoś bardzo usilnie, z utęsknieniem: *оцекиваћ / пргнати / сподизеваћ се чегос j. objawienia*; {r} **powtórne przyjście** ('paruzja') {r} czeka się na nie – na święty nigdy: *жадать к. второго пришествия*; {r} **sąd ostateczny** {r} wyznaje się na nim wszystko bez reszty: *все сказал, к. на страшном суде*; {prs} **zbawienie** {prs} wyczekuje się go z utęsknieniem, niecierpliwie, niespokojnie: *выгладаć чегос / выгляда j. zbawienia; чекаć когоś / чегос j. zbawienia; чекаć на coś j. на zbawienie; жаждать чего-то к. избавления; чекати / ишчекувати кога / што с чежњом, к. спасење; желети / очекувати што к. спасење*.

3.2. Postaci biblijne

♦ {r} **Adam** {r} nie urodził się, lecz jest wzięty z ziemi: *не родился, а взят от земли, к. Адам*; {p} **Ewa** {p} pozwala sobie na dostatek i szczęście w raju, żyje rozkosznie: *бонује собі j. Е в рају*; {p} **Abel** {p} czysty: *чисты j. А*; {r} **Kain** {r} zabił Abła widłami – o plamach na księżycu: *на месяце видно, к. Каин Авеля вилами убил*; {p} **Dawid** {p} tańczy radośnie przed arką: *таңцује j. król D przed arką*; {p} **Absalon** {p} miał długie włosy: *цупрына j. u A³⁴⁴*; {ps} **Matuzal** {p} żył bardzo długo: *żyć tak długo j. M³⁴⁵*; {s} jest bardzo stary: *star k. Metuzalem*; {p} **Haman** {p} był bity: *биты j. H³⁴⁶*, nastawa się na niego: *j. na Hamana nasta-*

³⁴⁴ „Według Biblii Absalon, syn Dawida, miał długie włosy. W czasie wojny z ojcem, podczas ucieczki, zaczepiony włosami o drzewo, zginął” (Sm 18, 9).

³⁴⁵ „I stali się wszystkie dni Matuzalowe 969 lat i umarli” (I Moj. 5, 27).

³⁴⁶ „Aluzja do historii biblijnej o antysemitcie Hamanie, opisanej w księgach Estery”.

wać; krzyczy się na niego: *j. na Hamana krzyczeć*; {prs} **Salomon** {prs} jest mądry: *mądry j. S; мудрый к. Соломон / царь Соломон; pametan k. Solomon*; {p} **Ezaw** {p} jest kudłaty: *je kudłaty j. E³⁴⁷*; {pr} **Hiob, Job** {p} siedzi na kupie gnoju: *siedzi j. J na kupie gnoja*; {r} jest biedny, nieszczęśliwy: *beden k. Иов*; {p} **Jonasz** {p} kręci się w wielorybie: *krynci sie j. Jónasz we wielorybie³⁴⁸*; {pr} **Samson** {pr} był nieprzypadownie silny: *silny j. S; сильный к. Самсон*; {p} biblijny gromił potężnie: *gromił j. on S biblijny*; był niewiarygodnie mocny: *mocny j. S*; bez włosów tracił siłę zupełnie: *tracił siłę j. S bez włosów³⁴⁹*; ucięciem włosów był zdziwiony: *zdziwił się j. Samson, że mu włosy ucięły*; żył niebanalnie: *żyje j. ten S*; wywijał oślą szczęką: *wywija j. S oślą szczęką³⁵⁰*;

♦ {p} **Matka Boża** {p} urodzony z niej jest piękny: *tak piękny, jakby go MB urodziła*; {r} **Madonna** {r} jest niezwykle piękna: *krasivaa / она к. мадонна*;

♦ {prs} **Łazarz** {ps} leży martwy – być w niemocy, być opuszczonym w nędzy: *leżeć / leży j. Ł; leżati k. Lazar*; {p} wygląda nędznie: *wygląda j. Ł; śpi głęboko: śpi j. Lazar*; {r} jest biedny: *beden k. Лазарь*; {prs} **Pilat** {prs} umywa ręce – zrzucić z siebie odpowiedzialność: *umywa ręce j. P; умыть / умывать руки к. Пилат; prati / oprati / umiti ruke k. Pilat*; {ps} doszedł, znalazł się w Wyznaniu wiary, Kredo – znaleźć się gdzieś przypadkowo: *j. P w kredo ktoś gdzieś się znalazł; wkręcił / wlażł / wmieścić się / wplątać się w coś j. P w kredo; dospje-ti k. Pilat u Vjerovanje / u Kredo; naći se k. Pilat u Vjerovanju / u Kredo*; {p} w Kredo nie jest potrzebny: *jak P w kredo ktoś gdzieś potrzebny; potrzebny j. P w kredo*; {p} **Herod** {p} jest stary: *stary j. H*; jest zły: *zły / zły j. H*; jest zły – o babie: *baba j. H*; {prs} **Judasz** {p} jest fałszywy: *fałszywy j. J*; całuje zdradliwie Jezusa: *całuje j. Jezusa Chrystusa*; nie kochał Chrystusa – kochać kogoś fałszywie: *Wòn jehò kòchà j. Judasz Christusa*; jest czerwony: *czyrwiuny j. Judasz³⁵¹*; kiepsko ubija sprawę w Wielki Piątek: *ubił sprawę j. J. w Wielki Piątek³⁵²*; {r} zdradza Jezusa: *prodatъ к. Иуда*; {s} sprzedał Jezusa za trzydzieści srebrników: *prodatъ za trpudecem srebrnyaka k. Jyda Хрусма*; {p} **Barabasz** {p} nie jest potrzebny w kościele – o ogrodniku w zimie: *ogrodnik w zimie – to j. B w kościele*; {r} **Samarytanin** {r} dobry troszczy się o innych: *он / заботиться о ком-то к. добрый самаритянин*; {p} **matka św. Piotra** {p} jest zazdrosna: *zadrosny j. świętego Piotra matka³⁵³*; rzuca się, trzepie się: *rzuca się / trzepie się j. świętego Piotra matka*;

³⁴⁷ „Ezaw, brat mój, jest kosmaty” (1 Moj. 27, 11).

³⁴⁸ „Aluzja do opowieści biblijnej o Jonaszu”.

³⁴⁹ „Jeżeliby mi głowę ogolono, odejdzie ode mnie moc moja i ustane, i będę jako inni ludzie” (Sdz 16, 17).

³⁵⁰ „I nalezioną czeluść, to jest szczękę oślą, która leżała, porwawszy, zabił nią tysiąc mę-zów” (Sdz 15, 15).

³⁵¹ „Według Biblii Judasz miał włosy rude”.

³⁵² „Przysłowie jest pogłosem zwyczajny ludowy – palenia lub topienia w Wielki Piątek sło-mianey kukły zwanej Judaszem”.

³⁵³ „Przysłowie wywodzi się z legendy”.

♦ {p} **prorok** ⟨p⟩ ma gładką cerę: *cera j. u proroka, a cnota j. u hajduka*; jego postać jest przyzwoita: *postać j. u proroka, sumienie j. u hajduka*; nosi długą brodę – pozory mylą: *broda j. u proroka, a cnota j. u draba*; {p} **apostol** ⟨p⟩ mówi doskonale: *mówi j. A*.

3.3. Założyciele religii

♦ {s} **Muhammad** ⟨s⟩ wpada do raju: *навалио к. Мухамед у рај*; {p} **Luter** ⟨p⟩ jest twardy, nieprzejednany: *tyś taki j. Kalwin albo L*; {p} **Kalwin** ⟨p⟩ jest twardy, bezkom promisywy: *tyś taki j. K albo Luter*.

3.4. Wyznawcy, apostaci, ateści, konwertyci

♦ {p} **muzułmanie** ⟨p⟩ ciągną, tłoczą się do Mekki: *ciągną / tłoczą się j. M do Mekki*³⁵⁴; ♦ {p} **poganin** (bezbożnik) ⟨p⟩ klnie szpetnie: *klnie j. pogan*; {p} **niechrześcijanin** ⟨p⟩ klnie okrutnie: *klnie j. N*; {p} **bisurman** ⟨p⟩ rozzuchwala się: *rozbisurmanić s ię j. B*; {pr} **heretyk** ⟨p⟩ jest zły: *zły j. H*; zaprasza gości, zamykając za nimi drzwi – o postępowaniu: *polityka j. u heretyka: zaprosi gości i drzwi zamyka*; ⟨r⟩ złego należy się bać – bać się oszczercy: *бойся клеветника, к. злого епетука*; ♦ {p} **dewotka** ⟨p⟩ jest nieprawdziwie pokorna: *pokorna j. D*; kalwaryjska jest na zewnątrz nabożna: *nabożny j. D kalwaryjska*; wornieńska szcziebioce nieustanni e: *szcziebioce j. wornieńska D*³⁵⁵.

3.5. Święci

♦ {pr} **ŚWIĘTY** ⟨pr⟩ turecki jest biedny, bez grosza: *goły jak / niczym Ś turecki; беден / гол к. турецкий святой*; ⟨p⟩ czci się go: *czcić kogoś j. świętego*; modli się do niego: *modli się j. do świętego*; chodzący za świętymi jest wymęczony: *zaszargał się, jakby za świętymi chodził*; {r} **święta** ⟨r⟩ jest nieposzlakowana – być dobrym, cierpliwym, usługowym: *она к. святая*; patrzy się na nią z podziwem – o podziwianiu kobiety: *он смотрит на неѣ к. на святую*; {p} **święci** ⟨p⟩ droga do wszystkich świętych jest identyczna z drogą do Boga; *taka droga do Pana Boga, j. do wszystkich świętych*; ♦ {prs} **św. Piotr** ⟨pr⟩ zapał się Chrystusa: *отречься от кого-нибудь к. Пётр от Христа*; ⟨p⟩ poszedłby do Ogrojca – iść gdzieś niechętnie: *poszedłby j. ŚP do Ogrojca*; chodzi z kluczami; *chodzi j. ŚP z kłucami*; darzy się mu – darzy się nieborakowi; w Rzymie jest

³⁵⁴ „Mekka ~ święte mias. muzułmanów”.

³⁵⁵ „Wornie ~ miasteczko na Żmudzi nad jez. Łukszta”.

mu dobrze: *mnie tu tak dobrze j. świętemu Piotrowi w Rzymie*; {s} drogo kosztuje go jajecznica – bardzo drogo kosztować, płacić za coś jak za woły: *koštati / stajati k. svetoga Petra kajgana*; {p} **św. Agnieszka** {p} skromna – o kobiecie pozornie skromnej, w której mieszka diabeł: *skromna j. ŚA, a diabeł w niej mieszka*; {p} **św. Michał** {p} objechał, skłął diabła: *objechał j. ŚM diabla*; {p} **św. Bartłomiej** {p} darto z niego skórę: *drzeć ze skóry j. świętego Bartłomieja*; {p} **św. Wit** {p} był bity: *będziesz bit jako ŚW*; {s} **św. Antoni Padewski** {s} nie zakochuje się w pieczonym prosięciu: *заљубио се к. свету Анта од Падье у печено прасе*.

3.6. Teksty, modlitwy kanoniczne

♦ {ps} **Biblia** {ps} jest stara: *stary j. B; star k. biblija; буму стар к. библија*; {p} **Ewangelia** {p} wierzy się w nią, jej słowom całkowicie, niezachwianie: *wierzy / wierzyć w coś j. w ewangelię*; słucha się jej, jej słów uważnie: *slucha jak-by ewangelii*; {p} **Słowo Boże** {p} jest czyste: *czysty j. SB*; ♦ {r} **psalterz** {r} czyta się go łatwo: *чумаем, к. псалтырь*; {p} **kancynol** (ciesz. 'kancjonał, zbiór pieśni kościelnych') {p} ewangelicki jest gruby: *chruby j. wanielicki K*; ♦ {p} **modlitwa** {p} składa się do niej ręce: *składać / złożyć ręce j. do modlitwy*; {p} **pacierz** {p} za matką powtarza się go bezmyślnie: *klepie j. za panią matką P*; mówi się, trzepie się, go bezmyślnie: *trzebie j. P*; umie się, zna się go na pamięć: *umieć / umieć coś / zna to j. P*; wierzy się weń: *wierzył j. w P*; ♦ {prs} **Ojciec nasz** {prs} zna się go doskonale: *к. Отче наш знаем; znati što k. očenaš*; {ps} mówi się go biegle, płynnie: *mówić coś j. ON; govoriti što k. očenaš*; {s} jest łatwy, prosty: *lako / jednostavno k. očenaš*; {ps} **amen** {ps} w pacierzu jest pewne, prawdziwe – coś na pewno, bez wątpienia: *pewne / pewny / to pewna j. A w pacierzu; чузгипио к. амин*; {p} w pacierzu jest pewne – o prawdziwie: *tak to prawda, j. A w pacierzu; stoi na końcu pacierza: најзадѣиу ка'у амин у оченаиу*; {p} **litania** {p} loretańska jest długa: *długa j. loretańska L*.

3.7. Liturgia, nabożeństwa, święta, praktyki religijne

♦ {p} **msza** {p} o ciszy podczas obiadu: *obiad j. msza, wieczera j. nieszpory*³⁵⁶; w trakcie odprawianej mszy św. jest cicho – o zachowaniu powagi przy jedzeniu: *cicho, jakby się M święta odprawowała*; {p} **gregorianki** {p} ubiera się na nie odświętnie, w czerni: *ubrać się / ubrał się j. na jakie G*; {pr} **kazanie** {p} jest długie: *długie j. K*; na tureckim, francuskim, sanskryckim, niemieckim³⁵⁷ jest się, siedzi się, nic nie rozumiejąc: *siedzieć / czuć się / być j. na niemieckim*

³⁵⁶ „Według dawnych zwyczajów ludowych przy posiłkach obowiązywała cisza”.

³⁵⁷ „O traktatach i wyrokach krzyżackich tłumaczonych z jęz. niemieckiego na łacinę”.

/ *tureckim kazaniu*; powinno być treściwe – o śniadaniu: *śniadanie powinno być j. K*; wielkopostne jest nudne: *nudny j. wielkopostne K*; {r} głosi się je ze swadą: *говорить к. на проповеѣду*; {p} **rekolekcje** {p} siedzi się na nich długo, słuchając nauk, pouczeń: *siedzi j. na rekolekcjach*; {p} **nieszpory** {p} o ciszy podczas wieczery: *obiad j. msza, wieczerza j. N*; ♦ {p} **wyrzut sumienia** {p} tkwi ciągle – chodzić za kimś, nie odstępować go: *chodzi za nim j. WŚ*; {pr} **spowiedź** {pr} wyznaje się na niej wszystko, prawdę: *mówić / opowiadać / powiedzieć / wyznać coś j. na spowiedzi; все сказал, к. на исповеѣду; к. на духу всю правду выскажу*; na świętej mówi się szczerze, prawdę: *mówić / opowiadać / powiedzieć / wyznać coś / wyznał j. na świętej spowiedzi*; {p} objęta jest sekretem: *sekret j. na spowiedzi*; dostaje się na niej sprawiedliwie, sumiennie: *dostał j. na spowiedzi*; idzie się do niej trzeźwym: *trzeźwy j. do świętej spowiedzi*; {p} **pokuta** {p} siedzi się na niej – komuś jest źle, przykrzy mu się: *siedzi j. na pokucie*; {p} **pokutnik** {p} siedzi sztywno: *siedzi j. P*; ♦ {r} **święto** {r} świętego, świetlanego oczekuje się: *ждать к. святого / светлого праздника*; ♦ {s} **wigilia** {s} jest nierozłączna z Bożym Narodzeniem – o nierozdzielności: *ne rastaju se / nerazdvojni k. Bożić i Badnji dan*; jest nierozłączna z Bożym Narodzeniem – o podobieństwie braci syjamskich: *oni su k. Bożić i Badnji dan*; {ps} **Boże Narodzenie** {p} jest na nie silny mróz: *mróz j. na BN*; na nie jest zimno: *zimno j. na BN*; {s} jest nierozłączne z wigilią – podobieństwo braci syjamskich: *oni su k. Bożić i Badnji dan*; jest nierozłączne z wigilią – o nierozdzielności: *ne rastaju se k. Bożić i Badnji dan*; jest na nie wszystkiego pod dostatkiem – o obfitości talerza: *бухе сваума, к. на Божицх*; {p} **wigilia Objawienia** {p} wedle niej wyrokuje się o następnym grudniu: *jak jest w wigilię Objawienia, tak się przyszył grudzień odmienia*; {p} **kolęda** {p} włoczy się, chodzi się po niej – próżnować, chodzić w odwiedziny: *biegać / włóczyć się j. po kolędzie*; biega się po niej z wilczą skórą; ♦ {p} **Popielec** {p} nie jest miły: *miło j. w P*; wlecz się za zapustnym wtorkiem: *włókił się jakby P za zapustnym wtorkiem*; {p} **Wstępna Środa** (Popielec) {p} tuła się: *tuła się / tuła się błędny j. WŚ*; tłucze się: *tluce się j. WŚ*; {ps} **post** {p} wielkanocny jest długi: *długi j. P wielkanocny*; {s} w chorwackim kościele katolickim spowszedniał: *излизао се к. шокачку nocti*; {p} **pościć** {p} poszczący trzy dni wygląda mizernie: *mówi, jakby trzy dni pościł*; {r} **okres wolny od postu** {r} koci ciągnie się długo: *к. кошачий мясоед тянется*; {p} **czarna niedziela** ('czwarta niedziela postu') {p} obowiązuje w ten dzień strój liturgiczny koloru czarnego bądź fioletowego – o czapowiku ciemnej cery lub bardzo bladym: *biały / wygląda j. CzN*; {p} **Wielki Piątek** {p} w tym dniu idzie się do kościoła tłumnie, jak na groby wielkanocne: *chodźom j. we Wielki Piątek do kościoła*; {p} **rezurekcja** {p} strzelano podczas niej z różnej broni beładnie, byle głośno: *strzelają j. na rezurekcję / rezurekcję³⁵⁸*; {p} **Wielkanoc** {p} nie dba o śledzia: *tylę dbam o niego j. na W o śledzia*; ♦ {p} **Boże Ciało** {p} stroimy się na nie: *wystroił się j. na BC*; {p} **procesja** {p} na tatarskiej jest dużo dymu: *dymu*

³⁵⁸ „Tzn. w czasie rezurekcji w Wielki Tydzień niemal wszędzie strzelano beładnie z różnej broni”.

j. na tatarskiej procesji; ♦ {p} odpust ⟨p⟩ pije się na nim tego: *pije / piją j. na odpuszcie; zbiega się nań tłumnie; zbiegli się j. na O; stroi się nań: wystroił się j. na O; panuje na nim wielki ruch: ruch j. na odpuszcie; po nim wygląda się źle, jest się pobitym: wygląda by po odpuszcie; {p} jakubówka* (gw. 'dzień św. Jakuba, 25 lipca') ⟨p⟩ w dzień ten leje mocno – okres częstych ulewnych deszczów i powodzi: *leje j. na jakubówkę; ♦ {p} szabas* ⟨p⟩ jest się nań wystrojonym: *wystrojony / wystroić się j. na Sz.*

3.8. Paramenty, naczynia liturgiczne, materiały używane w obrzędach liturgicznych

♦ {p} *obraz* ⟨p⟩ w święty wpatruje się z szacunkiem, powagą: *wpatrywać się w kogoś / patrzeć w kogoś j. w święty O; cudowny jest skromniutki: skromniutki j. cudowny O; {p} pasyjka* ⟨p⟩ wygląda mizernie, wynędzniale – wyglądać jak z krzyża zdjęty: *wygląda j. P; ♦ {p} gromnica* ⟨p⟩ noszona wokół domu usypia: *spią wszyscy, jakby ktoś gromnicę około domu obnosił*³⁵⁹; ♦ {pr} *kadzidło* ⟨pr⟩ umarłemu na nic się nie przyda – nic już nie pomoże; zupełnie nie zależy: *pomoże / pomoże mu to / zda się jak / by umarłemu K; tyle komuś po kimś j. umarłemu po kadzidle; что мертвому ладан, та же польза.*

3.9. Hierarchia kościelna

♦ {p} *ksiądz* ('kapłan') ⟨p⟩ na ambonie prawi gładko: *gada j. K na ambonie; nie użył kawy: użył j. K kawy*³⁶⁰; szukał się na zając: *wyszedł j. K na zając*³⁶¹; w trumnie jest poważny: *poważny j. K w trumnie; pyta kołatora o dziesięcinę – o upominaniu się kołatora o dziewczynę: j. K kołatora o dziesięcinę, tak kołator księdza o dziewczynę; nie dogadza innym: dogadza j. K Gierce / Kaśce / Magdzie* (w zimie jej kazał chodzić boso, a na lato kupił trzewiki); na spowiedzi mówi się mu coś otwarcie, prawdziwie: *mówić / opowiadać / powiedzieć / wyznać coś j. księdzu na spowiedzi; nie używa w studni: używa j. K w studni; kręci się w studni: kręci się j. K w studni; zszargał się w pasiece: usargał się j. K w pasiece; na małej parafii żyje spokojnie: żyć j. K na małej parafii; u niego jest się niezależnym: tak u księdza, j. u wdowy, każdy chodzi po swej woli; w kościele jest mądry: mądry j. K w kościele; dochrapuje się ornatu z wyrachowania:*

³⁵⁹ „Przesąd ludowy, spotykany w baśniach, że gromnica działa usypiająco”.

³⁶⁰ „Według facecji głupia kobieta podejmowała księdza gotowanymi ziarnami niezmielonej kawy”.

³⁶¹ „Aluzja do facecji *Sen o chlebie*, w której Cygan zjada pieczonego zająca zastrzelonego przez księdza”.

dorwał się j. K ornata; po jego odejściu po pogrzebie krewni zmarłego chwytają dla siebie, co mogą: *j. po księdzu: co kto porwał, to jego*; nie jest nawet do pomyślenia, aby nie miał brewiarza – o człowieku bez kalendarza: *człowiek bez kalendarza, to j. K bez brewiarza*; w trumnie nie jest potrzebny: *potrzebny j. K w trumnie*; kropiący kropidłem – o małym deszczu: *deszcz pada, jakby K kropidłem kropił*; szczęśliwie trafił do Zubkowa – o szczęśliwym człowieku: *szczęśliwy człowiek, trafił j. K do Zubkowa*³⁶²; {p} **proboszcz** {p} organista gra podług jego woli: *organista tak musi śpiewać j. mu P kaže*; {p} **kardynał** {p} drzemie w Rzymie: *drzémie j. K w Rzymie*;

♦ {rs} **pop** {r} dba pieczołowicie o popadnię: *к. non попадью бережем*; pop Siemion postąpił niemądrze, tzn. sprzedał książki, a kupił karty (i gra sam ze sobą): *умен, к. non Семен: книги продал, да карты купил / книги продал да карты купил, сел в ови́н да играет один*; na chrzcie jest najważniejszy – o Żydzie na jarmarku: *жид на ярмарке – ч. non на крестинах*; w honorowym kącie pod obrazami siedzi dostojnie: *сидум, к. non на покути*; w cerkwi łąże: *впет, к. non в церкву*; {s} nie kwapi się do pomieszczenia na plewy: *prešiš kako pop u pljevnici; prešan ti si k'o pop u pljevnici*; łatwo mu idzie przy ołtarzu – robić coś bez trudu: *ići glatko komu k. popu kod oltara*; {r} **batiuszka** {r} w przeciwieństwie do ubóstwa chłopu panuje u niego dostatek: *у нашего батьки не к. у музика: пряники ломай, да со щами хлебай, а сядешь есть – и хлеба в честь*; {rs} **popadia** {r} ma swobodnie, dobre życie z popem: *жительство, к. nonадь за попом*; {s} wpada do komórki: *навалио к. nonadija у клијет*; {pr} **popówna** {pr} nie spieszo jej za mąż *spiesz się / kwapi się, by P za mąż; торопится, к. поповна замуж*; {p} **popadzianka** {p} nie spieszy się z zamażpójściem: *śpieszy się j. P za mąż*;

♦ {p} **rabin** {p} ma długą brodę: *broda j. u rabina*; siedzi długo nad *Talmudem*: *siedzi j. R nad Talmudem*; jest mądry: *mądry j. R*; żydowski jest mądry: *mądry j. żydowski R*; kocki jest mądry: *mądry j. R kocki*³⁶³; wołożyński jest mądry: *mądry j. R wołożyński*³⁶⁴; szkłowski jest mądry: *mądry j. szkłowski R*³⁶⁵; z Ciechanowa jest mądry: *mądry j. R z Ciechanowa*; berdyczowski zajeżdża z hukiem: *rejwach j. R berdyczowski zajechał*;

♦ {s} **hodża** {s} przemieszcza się po grubym dywanie: *промеће се к. хома кроз понаву*.

3.10. Urzędy pomocnicze, posługa kościelna

♦ {p} **kolator** {p} doprasza księdza o dziewczynę: *j. ksiądz kolatora o dziewczynę, tak K księdza o dziewczynę*; ♦ {p} **kwestarz** {p} w Niehrymowie jest

³⁶² „Zubków – miejsc. w byłym woj. nowogrodzkim”.

³⁶³ „Kock – w pow. łukowskim”.

³⁶⁴ „Wołożyn – w Oszmiańskim pod Wilnem”.

³⁶⁵ „Szkłów – miasteczko na Białorusi”.

szczęśliwy: *szczęśliwy j. K w Niechrymowie*³⁶⁶; ♦ {pr} **zakrystian** ⟨pr⟩ czyta biegle: *чумаем, к. пономарь*; ⟨p⟩ stale drepcze po kościele: *chodź j. Z na / po kościele*; {p} **klecha** ('sługa kościelny') ⟨p⟩ gaśnie przy organie – wypaść przy kimś blado: *zgasł przy nim j. K przy organie*; {r} **diak** ⟨r⟩ sprawy idą wedle jego rozporządzenia: *быть делу так, к. пометил дяк*.

3.11. Wspólnoty zakonne, życie odosobnione

♦ {ps} **mnich** ⟨ps⟩ żyje ascetycznie: *żyć j. M; живети к. калыћер*; ⟨p⟩ broni się od kobiety: *broni się j. M od kobiety*; w Częstochowie ciągle wygania diabłów: *nie bądź jako M w Częstochowie, co ciągle diabłów wygania*; nudzi się w klasztorze: *nudzi się j. M w klasztorze*; obsesyjnie boi się szeląga: *tak się tego boi j. M szeląga*; milczy: *milczy j. M*; {p} **mniszka** ⟨p⟩ jest wstydliva: *wstydlivy j. M*; {pr} **zakonnik** ⟨pr⟩ żyje skromnie: *żyje j. Z; жить к. монах*; {r} **zakonnica** ⟨r⟩ żyje ascetycznie, nabożnie: *жить к. монашка*; ♦ {p} **bonifratrzy** ⟨p⟩ wypuszczony od nich śmieje się, jest wesoły: *śmieje się / wesoły jakby go od bonifratrów wypuścili*; {p} **franciszkanin** ⟨p⟩ wychodzi z miseczką – dać coś potrzebującym, głodnym: *wypadł j. F z miseczką*; {p} **bernardyn** ⟨p⟩ jest spasy: *spasy j. B*; wlece się za kwestą: *wlece się j. B za kwestą*; {p} **kapucyn** ⟨p⟩ chodzi zamyślony: *j. K chodzi zamyślony*; jest goły – być ubogim: *goły j. K*; milczy: *milczy j. K*; {p} **kartuz** ⟨p⟩ milczy: *milczy j. K*; {p} **arianin** ⟨p⟩ jest przebiegły: *przebiegły j. A*; jest uczony: *uczony j. A*; jest zawzięty: *zawzięty j. A*; {p} **arianie** ⟨p⟩ wyginęli: *przepadli j. A*; ♦ {pr} **pustelnik** ⟨pr⟩ żyje samotnie i ascetycznie: *żyje j. P; жить к. отшельник*; {r} **eremita** ⟨r⟩ żyje w odosobnieniu: *жить к. затворник*; {r} **anachoreta** ⟨r⟩ żyje samotnie: *жить к. анахорет*.

³⁶⁶ „Niechrymów – miejsc. niedaleko Nowogródka”.

Wnioski

1) Dokonana analiza zleksykalizowanych porównań typu *X jak Y* stanowi próbę systemowego przedstawienia wymienionych jednostek w osadzeniu porównywania rozumianego jako operacja myślenia będącego podstawą i środkiem poznania ludzkiego oraz porównania traktowanego jako kategoria językowa, w ukazaniu płaszczyzny strukturalno-semantycznej wymienionych jednostek na tle innych konstrukcji formalnoznaczeniowych porównań, a także w odniesieniu do wyszczególnienia i zestawienia cech imputowanych obiektom nośnika porównania oraz prób ich wyjaśniania wraz z potoczną kategoryzacją świata.

2) Poddany oglądowi w niniejszej pracy językowy obraz świata utrwalaony we frazeologicznych i paremiologicznych jednostkach porównawczych typu *X jak Y* uwzględnianych języków jest ukazany wielostronnie i wielopłaszczyznowo. Składają się nań trzy zasadnicze wycinki: NATURA, CZŁOWIEK oraz BÓG, WIARA, WIERZENIA, RELIGIA mające dalsze swoje rozczłonkowanie i wypełnienie. Szczegółowe ujęcie odpowiedniości kategoryzowania ujawnia wielostopniowość i znaczne zhierarchizowanie świata ujmowanego w analizowanych porównaniach, natomiast dokonane przedstawienie jego językowo-kulturowej interpretacji unaocznia bogactwo i różnorodność potocznego widzenia desygnatów rzeczywistości pozajęzykowej. Klasyfikacyjne ujęcie wymienionych prawidłowości w planie porównania międzyjęzykowego wyjawia „kulturowe racjonalizacje” utrwalonego porządku i pozwala „uchwycić to, co określa się modelem świata” (Mirga 1988: 113), w którym „człowiek jest niewolnikiem zwyczaju / obyczaju” (Günter 1988: 80).

a) Na podstawie analizy materiału wycinka pierwszego – NATURA – można stwierdzić, że budowanie językowego obrazu kosmosu i występujących w nim zjawisk atmosferycznych sprowadza się do ukazania świata obejmującego niebo, ziemię, wody, a także panujące w nim światło, istnienie ognia oraz ogarniającą go ciemność. Potoczna segmentacja „Wszechświata, zjawisk atmosferycznych” w rozpatrywanych porównaniach unaocznia, że ujmowane są zasadniczo znane przeciętnemu człowiekowi elementy wszechświata: planet i innych ciał niebieskich, „naturalnego wyposażenia” ziemi oraz panujących we wszechświecie zjawisk. Dokonany przegląd wykazuje, że rozpatrywaną makrogrupę cechuje duża spójność wewnętrzna oraz różnorodność cech przypisywanych budującym ją elementom, przy czym na ogół nieliczne cechy stereotypowe odnoszą się z reguły częściej do zjawisk natury aniżeli do ciał niebieskich, ich naturalnego

uksztaltowania i wyposażenia. Wiązać się to może z tym, iż te ostatnie wprowadzie zawsze przykuwały uwagę człowieka, jednakże istniejąc stale i niezmiennie, niejako powszedniały, nie implikując coraz to innych asocjacji porównawczych. W przeciwieństwie do nich zjawiska atmosferyczne pojawiające się z reguły nieoczekiwanie, a więc nieprzewidywalne, niejako bezpośrednio ingerowały w życie i działalność człowieka i to w sposób nie tylko zaskakujący, lecz często szkodliwy.

Ukazany „Świat roślin” obejmuje wszystko to, co rośnie – zakorzenia się i wzrasta. W szacie roślinnej zostały wydzielone przede wszystkim rośliny dziko rosnące oraz uprawiane w polu i w ogrodzie. Odrębnie grupowane są drzewa, krzewy i – jako żyjące i rosnące – grzyby, a także immanentnie kojarzone z roślinami kwiaty i owoce. Wszystko to konkretyzuje obraz części roślin. Porównania o strukturze *X jak Y* odzwierciedlają bogactwo świata roślinnego pod względem zarówno jego rozbudowania, jak i wyróżnianych cech w interpretacji poszczególnych jego elementów. Potoczne ujmowanie flory jest wszechstronne. Utrwalone w analizowanych jednostkach własności to przede wszystkim cechy inherentne charakteryzujące omawiane składniki florystyczne, które zostały wyróżnione w następstwie wnikliwej obserwacji przyrody. Znacznie rzadziej przypisywane są roślinom sądy nierzeczywiste.

Makrogrupa „Zwierzęta” jest jednym z najobszerniejszych pod względem materiałowym wycinków świata zewnętrznego. Oznacza to, że zagadnienie związku językowej reprezentacji percypowanej rzeczywistości z rzeczywistością pozajęzykową jest w największym stopniu ujmowane z odwołaniem się do określonych istot żywych, czyli – z naukowego punktu widzenia – do królestwa zwierząt, tj. „najwyższej jednostki w systematyce organizmów obejmującej wszystkie typy zwierząt” (Szymczak 1978: t. 1, 1055), lub – z perspektywy potocznej – do zwierząt, zakładając, że zwierzę to „istota żywa taka jak pies, koń lub mysz, w przeciwieństwie do ptaków, ryb i owadów” (*Inny słownik...* 2000: t. 2, 1397–1398)³⁶⁷. Rodzajowe zestawienie zwierząt w obu ujęciach w oparciu o nazwy gromad i pojawiające się hiperonimy odnoszące się do wiedzy potocznej świadczy, że liczba zwierząt wyróżnionych w klasyfikacji potocznej nie odpowiada liczbie gatunków zwierząt wyróżnianych w ich systematyce. Dysproporcje te wynikają z niejednakowych (i niejednorodnych) „horyzontów poznawczych przeciętnego człowieka” (Bartmiński 1992: 40) i zoologa, np. uwzględniania nazw synonimicznych niektórych zwierząt, najczęściej nacechowanych emocjonalnie, bądź nazw regionalnych, profesjonalnych lub ludowych. Dodatkowo niektóre gromady nie mają jednostek hierarchicznych w klasyfikacji potocznej.

³⁶⁷ Należy dodać, że „zoosemantyczne leksemy są bardzo często spotykanyymi w różnych językach świata elementami formatywnymi i znaczeniowoczymi przysłów, porzekadeł oraz jednostek frazeologicznych [...] Stanowią one [...] istotny składnik tak zwanej »frazeologii naturalnej«. W »konstrukcjach porównawczych PRZYM. jakoś. + JAK + RZECZ. zoosem., CZAS. + JAK + RZECZ. zoosem. [...] konotatywne znaczenia animalistycznych komponentów występują najwyraźniej” (Gurbisz 1982: 79, 81).

jednakże w ich skład wchodzi poszczególne zwierzęta, niektóre zaś gromady mają w taksonomii potocznej oprócz nazw jednostek nadrzędnych również nazwy rodzajowe³⁶⁸.

Wszystkie zwierzęta występujące w porównaniach służą kreowaniu różnorodnych mikroświatów językowych, tworzących zasadniczo językowy obraz człowieka (por. Legurska 1983: 46–53), gdyż wybrane do porównań zwierzęta są najczęściej „żywymi symbolami namiętności, uczuć i cech ludzkich, nosicielami ukrytych prawd o nas samych” (Kopaliński 1990: 498). Na podstawie analizy można wydzielić nadrzędne kategorie semantyczne, według których budowany jest językowy obraz zwierząt w porównaniach (zob. Bartmiński 1993b: 101). Są to: emocje, uczucia, doznania, np. *baranek* – jest łagodny, potulny; umiejętności, zdolności, np. *krowa* – hiszpańska kaleczy język francuski; rozum, intelekt, np. *wół* – jest głupi, tępy; wygląd zewnętrzny, np. *niedźwiedź* – jest kosmaty, kudłaty; rozmiar, np. *mysikrólik* – jest mały; sposób poruszania się, np. *zając* – biega szybko; funkcje i stany ciała, np. *cielę* – na nowe, malowane wrota patrzy, zagapia się, wybałusza oczy; zdrowie, choroby, niedomagania; np. *byk* – jest zdrowy; pożyteczność, przydatność, np. *koziół* – nie ma z niego pożytku; pracę, np. *koń* – pracuje ciężko; zachowanie się, np. *świnia* – tarza się, wala się w błocie; normy postępowania³⁶⁹: a) zwierzęcia wobec innego zwierzęcia, np. *kleszcz* – trzyma się psiego ucha, b) zwierzęcia wobec zwierzęcia tego samego gatunku, np. *barany* – bodą się wzajemnie, c) człowieka wobec zwierzęcia, np. *pies* – bije się go bezlitośnie, d) zwierzęcia wobec człowieka, np. *pies* – wściekły rzuca się na każdego; środowisko, np. *lis* – siedzi w jamie. Analiza udokumentowania faktograficznego w odniesieniu do przedstawionych kategorii semantycznych pozwala konstatować, że liczba egzemplifikacji nie jest jednakowa w obrębie poszczególnych kategorii. Mianowicie zauważa się najczęstsze występowanie charakterystyk dotyczących emocji, sposobu poruszania się i wyglądu zewnętrznego, jednakże ich rozłożenie w poszczególnych językach jest w zasadzie zbliżone. Ilościowe zestawienie cech przypisywanych konkretnym zwierzętom świadczy o wpływie relacji przestrzennej i czasowej na wybór danego zwierzęcia do pełnienia roli nośnika porównania. Otóż zwierzęta znajdujące się w bliższym otoczeniu człowieka, dzięki czemu bywają często i łatwo obserwowane, mają większą liczbę mikroobrazów aniżeli zwierzęta, które żyją dalej od człowieka bądź obserwowanie ich jest utrudnione.

b) Kompleks drugi – CZŁOWIEK – obejmuje jego przedstawienie w wymiarze indywidualno-jednostkowym oraz w układzie życia społecznego. Językowa segmentacja tego wszystkiego, co się odnosi do człowieka w wymiarze in-

³⁶⁸ Brak jednostek taksonomicznych dla wielu okazów zwierząt tłumaczyć należy prawidłowością ogólniejszą, a mianowicie tym, że w potocznej kategoryzacji rzeczywistości z reguły nie ma „hierarchicznych układów”, tj. „struktura pionowa” jest znacznie uproszczona (zob. Bartmiński 1993a: 84).

³⁶⁹ Szerzej o kulturowo-językowych ujęciach odniesień między ludźmi i zwierzętami zob. Wysoczański 2003b: 75–88.

dywidualno-jednostkowym, mieści kompleksy nazw, które dotyczą budowy anatomicznej człowieka, zdrowia i przypadłości, jakim może podlegać człowiek w aspekcie swej cielesności, nazw funkcji i czynności związanych z somatyczną stroną człowieka, nazw, które dotyczą cech i czynności psychicznych oraz kategorii uniwersalnych odnoszących się do wiedzy człowieka o naturze świata i jego doświadczania. Frazeologia somatyczna jest w badanych językach znacząco reprezentowana, obejmuje porównania, w których nośnik stanowi nazwy części ciała człowieka, nazwy stanów fizycznych, jakim podlega ciało, bądź nazwy funkcji i procesów fizjologicznych. Zestawienie somatyzmów pozwala na stwierdzenie, że w roli nośnika porównania występują tylko określone *nomina anatomica* i nazwy czynności fizjologicznych, nieobejmujące całego człowieka. Zestawienie kategoryzacji potocznej z klasyfikacją naukową wykazuje, iż w segmentacji potocznej nie występują regularne w ujęciu naukowym jednostki hierarchii nadrzędnej, a także mocno wyspecjalizowane jednostki podrzędne. Małą liczbę jednostek taksonomicznych oraz rozbudowany poziom pośredni tłumaczyć można tym, iż w kategoryzacji naturalnej jest to poziom podstawowy, tzn. jest on najbardziej wyodrębniany percepcyjnie (por. Kurcz 1992b: 228). Ostatecznie tylko część nazw nośnika porównania jest zbieżna z terminami naukowymi, przy czym – niezależnie od tego, że inwentarz anatomicznej mapy człowieka jest niekompletny – nazwy potoczne charakteryzuje znaczne rozbudowanie synonimiczne, co jest niedopuszczalne w ujęciu naukowym. Nazwy anatomiczne opatrzone są stosunkowo małą liczbą stereotypowych kategorii pojęciowych, co może świadczyć o tym, iż dla myślenia potocznego nie jest zbyt istotne opisywanie świata przez wymiar somatyczny człowieka. Na podstawie dokonanego wyszczególnienia konotowanych przez somatyzmy cech stereotypowych zauważa się częstsze występowanie niektórych kategorii, zwłaszcza wyrażających emocjonalną stronę człowieka, sposób poruszania się, zdolności i umiejętności, cechy rozumu (por. też badania materiału gwarowego w: Krawczyk-Tyrpa 1987).

Wymieniony zbiór konstituują obrazy nośników porównania odnoszące się do niektórych innych domen. Wśród nich są nazwy czynności jedzenia potraw i picia napojów, produktów do ich przyrządzenia oraz stosowanych naczyń, przyborów kuchennych i stołowych. Językowa interpretacja rzeczywistości obejmuje również najpowszechniej stosowane używki, wskazując przede wszystkim na ich właściwości i działanie. Również ubieranie i obuwanie się jest – zwłaszcza w naszej strefie klimatycznej – ważne, toteż prezentowana makrogrupa tematyczna obejmuje zarówno nazwy czynności odziewania i obuwania się, okryć i obuwia wkładanego w różnych sytuacjach, jak i odniesienia do ich wytwarzania. Konkretnym nośnikom porównania przypisywane są rozmaite cechy ukierunkowane zasadniczo na człowieka. Istotny z punktu widzenia człowieka jest też zbiór nazw nośnika porównania poddanych językowej interpretacji, który tworzą nazwy czynności związanych z czystością, przyrządów i przyborów służących do jej utrzymania, elementów odnoszących się do czystości człowieka, czynności higienicznych i upiększających, środków i przyborów stosowanych w tym celu,

a także nazwy nośnika odnoszące się do ozdób, rozmaitych przyborów użytecznych.

Następny obszar rzeczywistości – „Organizacja społeczna życia człowieka” jest niezwykle rozbudowany. Przede wszystkim znacząca jest tu liczba zarówno poszczególnych wycinków, jak i implikowanych w nich sądów. Występujące w omawianym polu nazwy tworzą dość wyraziście układy hierarchiczne mające na ogół dla licznych nazw kategorii podrzędnych nazwy kategorii nadrzędnych, jednakże ich spójność między językami z reguły nie jest duża.

Potoczna segmentacja nazw ludzi ze względu na zachodzące między nimi powiązania obejmuje kategorię nadrzędną LUDZIE, ujmującą zbiorowość, i kategorię CZŁOWIEK, jako indywidua teje zbiorowości, oraz jednostki względem nich podrzędne, wyróżniane na zasadzie opozycji płci, wieku, relacji hierarchicznych, odniesień do związku małżeńskiego oraz opozycji, u której podłoża leży wyrażanie i dezaprobat „odstępstw” od tych układów. W analizowanych porównaniach przedstawione są również kategorie obejmujące godności i tytuły, pochodzenie i pozycję społeczną oraz działalność publiczną wraz ze stanowiskami, urzędami, posadami i funkcjami.

Zasadniczy zrąb w domenie organizacji społecznej życia człowieka stanowi „Działalność zawodowa człowieka”. Wyróżniony kompleks konstytuuje zasadniczo strefa pracy oraz uwzględniane językowo nazwy uprawianych przez ludzi rzemiosł i zawodów, stanowisk i funkcji z jednoczesnym przypisaniem im wykonywanych w ramach konkretnych fachów czynności zawodowych, a także odnoszonymi do nich warsztatami pracy, typowymi dla danego zajęcia narzędziami, wykorzystywanymi lub wytwarzanymi w działalności zawodowej materiałami i substancjami. Wchodzi tu też sfera leczenia, działalności usługowej, handlu, działalności finansowej, przemysłowej oraz tradycyjnych dziedzin gospodarki człowieka – rolnictwa, myślistwa, leśnictwa, rybołówstwa. Omawiany segment rzeczywistości pozajęzykowej ukazuje wielką rozległość świata pracy, zwłaszcza nieistniejących dziś rzemiosł i zawodów. Językowe opisanie wyróżnianych elementów sprowadza się do przypisywania konkretnym reprezentantom przede wszystkim własności imputowanych, zgodnych ze stereotypowym wyobrażeniem, jakkolwiek przypisywanie cech ma w wielu przypadkach swoje umotywowanie w różnorodnych zwyczajach, praktykach. Prawidłowością jest również to, że w poszczególnych językach przeważają charakterystyki ograniczone do jednej właściwości, natomiast przypadki wieloaspektowego oglądu nie są częste.

Językowy ogląd „Organizacji społecznej człowieka” obejmuje również sferę wojskowości, przedstawienie form przemieszczania się, środków komunikacyjno-transportowych, nazw prowadzących pojazdy oraz szlaków komunikacyjnych, urządzeń urbanizacyjnych i industrialnych różnego przeznaczenia. Mieszczą się tu też obrazy nośników porównania odnoszące się do uczenia się, nauki i wychowania, do wytworów artystycznych, teatru, widowisk, wykonywania melodii na jakimś instrumencie muzycznym, śpiewu, techniki śpiewu, gry, utworów muzycznych, tekstów oraz zapisów utworów muzycznych. Opis świata w po-

równaniach *X jak Y* uwzględnia w znacznym stopniu zwyczaję, obyczaję, rytękę i obrzędowość.

c) Ze stanowiska językowo-kulturowego ujmowania świata wydzieli się wyrażenie wymiar odniesień do BOGA, WIARY, WIERZEN, RELIGII (kompleks trzeci). W analizowanych porównaniach budowany jest obraz Boga i bóstw, przedstawiane jest ujęcie sfer świata w wierzeniach religijnych obejmujące niebo, raj i piekło oraz istot tam przebywających. Ukazywany jest również wymiar wiary i religii, a zwłaszcza obrazy symboli wiary, prawd objawionych, postaci biblijnych i świętych, założycieli religii, wyznawców, niewierzących, modlitw, liturgii, nabożeństw, uroczystości i świąt kościelnych, członków hierarchii kościelnej i wspólnot zakonnych. Wymiar interpretacyjny przedstawianej sfery ma ujmowanie zarówno w chrześcijaństwie, jak i pozachrześcijańskie.

3) Przechodząc do szczegółowszej prezentacji językowego obrazu świata utrwalonego w przeanalizowanych frazeologicznych i paremiologicznych jednostkach porównawczych typu *X jak Y* w języku polskim, rosyjskim i serbsko/chorwackim, należy wskazać, że liczba elementów (tj. wystąpień nośnika porównania) wynosi nieco ponad 3000 (wyekscerpowanych z ponad 15 500 uwzględnionych jednostek porównawczych³⁷⁰ – „przecież wszystko może być poznane w porównaniu”, Mokienko 1975: 81), z czego dział CZŁOWIEK – liczy ponad 1900 elementów (ok. 64%), dział NATURA osiąga 870 elementów (ok. 28%), a dział BÓG, WIARA, WIERZENIA, RELIGIA zawiera 240 elementów (ok. 8%). Kompleks pierwszy – CZŁOWIEK – tworzą makrogrupy w następującym układzie: w dziale „Organizacja społeczna życia człowieka” jest ok. 65% z ogółu elementów w kompleksie, dział „Wymiar indywidualno-jednostkowy” konstituuje zaś ok. 35%. Kompleks drugi – NATURA – tworzą następująco plasujące się rankingowo makrogrupy: ok. 59% z całości jednostek należy do działu „Zwierzęta”, ok. 26% elementów mieści się w polu „Rośliny” oraz ok. 15% z ogółu jednostek w dziale „Wszechświat”. Kolejność makrogrup w przedstawieniu kompleksu BÓG, WIARA, WIERZENIA, RELIGIA jest następująca: dział „Wiara, religie” zawiera ok. 55% z całości elementów w kompleksie, w dziale „Sfery świata w wierzeniach religijnych” liczba elementów dochodzi do 35%, natomiast dział „Bóg, bogowie, bóstwa” reprezentuje ok. 10% elementów.

4) Obrazy wszystkich konkretnych elementów składowych całego przedstawianego świata budowane są w oparciu o ponad 9400 cech nośnika porównania. Dane te uwidaczniają prawidłowości językowego ujmowania rzeczywistości pozajęzykowej w kilku zasadniczych wymiarach. Przede wszystkim odnosi się to do ułożenia rankingowego konkretnych kompleksów pod względem globalnej liczby cech. Kolejność jest tu następująca: na pierwszym miejscu plasuje się kompleks NATURA, który jest opisywany przez ponad 4400 przymiotów (ok. 47%), dalej znajduje się kompleks CZŁOWIEK zawierający ponad 4200 cech

³⁷⁰ Nie wlicza się tu uwzględnianych w analizie w Części pierwszej jednostek *X jak Y* języka angielskiego, francuskiego i niemieckiego.

(ok. 45%), listę zamyka kompleks BÓG, WIARA, WIERZENIA, RELIGIA z ok. 800 właściwościami nazw określnika porównania (ok. 8%). W kompleksie NATURA dział „Zwierzęta” zawiera ok. 72% właściwości z ogółu cech w kompleksie, w dziale „Wszechświat” jest ok. 14% oraz ok. 14% właściwości w polu „Rośliny”. W kompleksie CZŁOWIEK makrogrupa „Organizacja społeczna życia człowieka” zawiera ok. 66% liczby ogółu cech w kompleksie, a makrogrupę „Wymiar indywidualno-jednostkowy” tworzy ok. 34% cech. Makrogrupy w kompleksie BÓG, WIARA, WIERZENIA, RELIGIA zajmują następujące miejsca: w dziale „Sfery świata w wierzeniach religijnych” liczba cech wynosi ok. 55% z globalnej liczby cech w kompleksie, dział „Wiara, religie” opisuje ok. 34%, z kolei dział „Bóg, bogowie, bóstwa” liczy ok. 11% cech.

5) Kolejną prawidłowość stanowią proporcje ilościowe globalnej liczby elementów w poszczególnych makropolach względem całkowitej liczby przypisywanych tym elementom właściwości (stosunek liczby nośników porównania do liczby określników porównania). Pozwala to uchwycić stopień wnikliwości ogłądu elementów danych wycinków interpretowanego świata. Tak więc stosunek ilościowy jest najwyższy w obrębie supergrupy NATURA (1:20), co – w wymiarze statystycznym – oznacza najwszechstronniejszy obraz poszczególnych elementów, przy czym na pierwszym miejscu plasują się tu elementy z działu „Zwierzęta” (1:16), dalej z działu „Wszechświat” (1:20), następnie z działu „Rośliny” (1:38). Pozycję drugą zajmuje kompleks BÓG, WIARA, WIERZENIA, RELIGIA (1:30), w którym najwięcej odniesień jest do elementów w dziale „Sfery świata w wierzeniach religijnych” (1:19), dalej w dziale „Bóg, bogowie, bóstwa” (1:29), zdecydowanie mniej w dziale „Wiara, religie” (1:47). Najmniejszy udział ilościowy właściwości przypadających na elementy jest w kompleksie CZŁOWIEK (1:46), przy czym precyzyjniejsze jest opisanie w makrogrupie „Organizacja społeczna życia człowieka” (1:45), natomiast nieco mniejsza jest wnikliwość ogłądu elementów rzeczywistości w dziale „Wymiar indywidualno-jednostkowy” (1:47).

6) Utrwalona w analizowanych jednostkach porównawczych językowo-kulturowa interpretacja rzeczywistości pozwala dostrzec zróżnicowanie ilościowe pod względem przypisywanych cech poszczególnym elementom. Grupy rankingowo formułują elementy, które charakteryzowane są przez cechy: blisko 300 (*pies*), około 100 (*diabeł, wilk, świnia*), do 80 (*kot*), do 70 (*woda, koń, mucha*), do 60 (*mysz, wół, ryba*), do 50 (*ogień, krowa, cielę, dziecko, czart*), do 40 (*kamień, niedźwiedź, byk, koza, ptak, wróbel, kura, wąż, żaba*), do 30 cech (*łódź, ziemia, zwierzę, owca, baran, kozioł, kobyła, osioł, psy, gęś, żmija, rak, człowiek, matka, pan-na, siekiera (topór), świeca, beczka, miech (wór), worek, złodziej, dziad, Bóg, dusza*), do 20 cech (*słońce, księżyc, miesiąc, wiatr, piorun, deszcz, mgła, śnieg, skała, las, morze, cień, trzcina, groch, mak, róża, drzewo, pień, kij, liść, tur, wilki, lis, sarna, szczur, lew, słoń, bydlę, wieprz, prosię, jagnię, truska, suka, kot (samiec), kotka, skoka, kogut, kaczka, piskorz, szczupak, śledź, robak, pluskwa, smok, ogon, skrzydła, gówno, ojciec, król, chłop, drewno, kłoda, kolek, młot, rozżarzony węgiel*).

żelazo, igła, nić, szkło, smola, złoto, sito, ul, wosk, bicz, piec, kościół, mur, studnia, grób, dzień, noc, nieszczęście, ulać / ulany, pan, bańka, Pan Bóg, anioł, piekło, diabły, bies, nieboskie stworzenie, opętany, widmo, grzech, ksiądz). Pozostałym elementom przypisuje się językowo z reguły mniej niż 10 cech.

7) Dokonana analiza porównań *X jak Y* pod kątem ukazywanego w nich językowego obrazu świata poświadcza regularności o charakterze ogólnym zachodzące między badanymi językami. Uwidoczniają się one w dwóch odmiennych tendencjach, które odzwierciedlają stanowiska względem zdeterminowania obrazu świata utrwalonego w języku i odczytywanego z danych języka. Jest to tendencja do uniwersalizmu „wiążąca się z podobieństwem doświadczeń poznawczych i ogólnym podobieństwem procesów myślenia, a także z istnieniem kontaktów między poszczególnymi językami i kulturami” oraz tendencja do separatyizmu akcentująca dążność „do podkreślania swoistości języków i językowych obrazów świata”, która wiąże się, między innymi „z odmiennością geograficzno-przyrodniczego i społeczno-kulturowego środowiska, w jakim żyją poszczególne grupy ludzi, i z odmiennością treści myślowych u reagującego na to środowisko człowieka” (Maćkiewicz 1988: 488). Wykreowany językowo obraz świata w porównaniach typu *X jak Y* potwierdza te sformułowania w przyjmowanej klasyfikacji i zasadach doboru obiektów rzeczywistości pozajęzykowej funkcjonujących w doświadczeniu potocznym i budowanej na nim wiedzy naukowej (w uwarunkowaniach motywacji globalnej jednostek, zob. Lewicki 1985: 7–23). Stosunek prototypów funkcjonujących w każdym języku osobno jest znaczny w omawianym kompleksie. Świadczy to o tym, że niezależnie od dużej liczebności występujących w badanym zbiorze egzemplarzy nośnika porównania, a co za tym idzie, znacznej liczbie wyrażanych przez nie cech, mniej jest paraleli międzyjęzykowych, a tym samym silnie przejawiają się charakterystyczne dla poszczególnych języków (i etnosów) infiltracje kulturowe. Wskazuje na to silne osadzenie i przejawianie się istniejących w danych społecznościach sądów stereotypowych warunkujących charakterystyczne dlań widzenie świata.

a) Ukazując przedstawione prawidłowości szczegółowej, należy stwierdzić, że dystrybucja elementów przedstawianych kategorii rzeczywistości (tj. nośnika porównania *N*) nie jest jednolita w rozpatrywanych językach. Z ogółu obiektów (por. przywołane tu dane) ok. 12% elementów występuje w układach trzech języków, ok. 18% w dwóch językach, a ok. 70% wyłącznie w jednym języku. Pod względem liczebnym stratyfikacja tworzy następujący ciąg malejący: p – r – prs – pr – s – ps – rs. Uwzględniając rozczłonkowanie elementów na te, które brane są pod uwagę w więcej niż w jednym języku, oraz te tu „postrzegane” tylko przez jedną społeczność językowo-kulturową w obrębie poszczególnych kompleksów można układ rankingowy przedstawić następująco: NATURA: p – prs – r – pr – s – ps – rs, CZŁOWIEK: p – r – prs – pr – s – ps – rs, BÓG, WIARA, WIERZENIA, RELIGIA: p – r – pr – prs – ps – s – rs. Zestawienie tych danych unaczynia, że w potocznej kategoryzacji świata poszczególne nazwy rodzajowe nie występują równorzędnie w badanych językach, przeważa zdecydowanie liczba

obiektów pojawiających się w jednym języku. Synteza rezultatów zestawienia we wszystkich kompleksach pozwala stwierdzić, że najbliżzej siebie sytuują się język polski i rosyjski, dalej polski i serbsko/chorwacki, a następnie rosyjski i serbsko/chorwacki, jednakże zgodność w trzech językach łącznie jest w kompleksie NATURA najwyższa, co oznacza, że w dużej mierze do tworzenia językowego obrazu świata służą te same elementy w więcej niż jednym języku. Ułożenie trzech języków w kompleksie CZŁOWIEK jest niższe, a w kompleksie BÓG, WIARA, WIERZENIA, RELIGIA jest najniższe.

b) W świetle wyszczególnienia cech przypisywanych konkretnym egzemplarzom rzeczywistości ujmowanej w analizowanych porównaniach można wysunąć – w daleko idącym uogólnieniu – wniosek, że językowy obraz interpretowanego świata wykazuje niesymetryczność uwzględnianych języków – zasadniczo trzon stanowią konotacje właściwe oddzielnym językom, podczas gdy tylko w części konotacje semantyczne pokrywają się w badanych językach – „frazeo-logizmy [i paremie, także porównawcze – W.W.] danego języka świadczą o interpretowaniu świata i wyznawanych wartościach”, uwidaczniają się w nich „cechy, które można uznać za istotne dla danej społeczności językowej” (Anusiewicz, Dąbrowska, Fleischer 2000: 34).

c) Przedstawiając te sformułowania szczegółowej, należy stwierdzić, że rozłożenie własności obiektów interpretowanego świata (tj. określnika porównania *O*) nie jest nierozdzielne w rozpatrywanych językach. Z ogółu cech (por. przytoczone już dane) ok. 3% elementów występuje w układach trzech języków, ok. 8% w dwóch językach, a ok. 89% w jednym z poszczególnych języków. Pod względem liczebnym rozlokowanie tworzy następujący ciąg malejący: p – r – s – pr – ps – prs – rs. Fragmentacja cech opisujących obiekty rzeczywistości w więcej niż w jednym języku oraz cech, które pojawiają się tylko w danym języku, układają się rankingowo w obrębie poszczególnych kompleksów następująco: NATURA: p – r – s – pr – prs – ps – rs, CZŁOWIEK: p – r – s – pr – ps – prs – rs, BÓG, WIARA, WIERZENIA, RELIGIA: p – r – s – ps – pr – prs – rs. Zestawienie tych danych dowodzi, że w potocznej interpretacji świata poszczególne cechy nie występują równorzędnie w badanych językach, przeważa zdecydowanie liczba właściwości pojawiających się w jednym z uwzględnianych języków. Zbiorcze ujęcie kombinatoryczne zestawianych cech pozwala stwierdzić, że w kompleksie NATURA najbliżzej siebie sytuują się język polski i rosyjski, dalej polski i serbsko/chorwacki, a najmniej jest odpowiedniości między językiem rosyjskim i serbsko/chorwackim. W kompleksie CZŁOWIEK liczba jednakowych obrazów w języku polskim i rosyjskim oraz polskim i serbsko/chorwackim jest taka sama, mniejsza liczba stereotypowych sądów wyznacza bliskość języka rosyjskiego i serbsko/chorwackiego. W kompleksie BÓG, WIARA, WIERZENIA, RELIGIA największe zbliżenie zachodzi między językiem polskim i serbsko/chorwackim, nieco mniej jest kolokacji między językiem polskim i rosyjskim, niewiele identycznych cech wiąże język rosyjski z serbsko/chorwackim. Ułożenie trzech języków jednocześnie pod względem obejmowanych cech sytu-

uje kompleks NATURA przed kompleksami CZŁOWIEK oraz BÓG, WIARA, WIERZENIA, RELIGIA.

d) W odniesieniu do przedstawionych ustaleń należy dodać, że językowe ujmowanie świata w analizowanych językach, po jednym spośród trzech grup języków słowiańskich – zachodniej, wschodniej i południowej, które odzwierciedlają ustaloną w lingwistyce trójdzielność, może być także interpretowane z uwzględnieniem stanowiska dwudzielnego podziału kulturowego Słowiańszczyzny, według którego *Slavia Latina* obejmuje Polskę i Chorwację, natomiast *Slavia Orthodoxa* – Rosję i Serbię, a w konsekwencji postać branych tu pod uwagę języków. Z perspektywy ukazywanego językowego obrazu rzeczywistości pozajęzykowej konieczna jest również świadomość obecności w porównaniach zleksykalizowanych analizowanych języków elementów obcych, zwłaszcza niesłowiańskich, np. tureckich w języku serbsko/chorwackim.

8) Podsumowując, należy skonstatować, że w odniesieniu do językowych obrazów świata kreowanych w każdym rozpatrywanym języku można mówić o szeroko rozumianym zdeterminowaniu kulturowym: „języki są najlepszym odbiciem kultury człowieka; to właśnie poprzez [...] [elementy – W.W.] języków naturalnych możemy odkryć i określić konfiguracje pojęciowe charakterystyczne dla różnych kultur świata” (Wierzbicka 1991: 31). Odrębności te obejmują właściwości swoiste danym językom. Konstatację na podstawie odniesienia wskazanych tendencji do zanalizowanego materiału językowego stanowić może zatem uznanie „lingwistycznego relatywizmu względnego” zwieńczone konkluzją, że „języki nie są sobie równe” (Bogusławski 1991: 47–49), ponieważ „ludzie, żyjący w różnych kulturach, różnią się między sobą sposobem, w jaki dzielą i wartościują świat, a także sposobami mierzenia jego części”, a zarazem „istnieją jednak pewne podobieństwa, które są ponadkulturowe” (Nowakowska-Kempna, Będkowska-Kopczyk 2002: 455).

Przedstawiane konkluzje należy zakończyć stwierdzeniem, że – zgodnie z prawidłowością, iż „nazywanie przez porównanie jest szeroko stosowanym mechanizmem językowym” (Basaj 1996: 287) – analizowane porównania zleksykalizowane typu *X jak Y* jako jeden ze sposobów konkretyzowania podobieństwa stanowią ważną kategorię językową, oddając wszechstronnie i dogłębnie odniesienia wzajemne świata pozajęzykowego i „świata językowego”.

Bibliografia

Słowniki

- Bąba S., Dziamska G., Liberek J., 1998, *Podręczny słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa.
- Birich, Mokienko, Stepanova: Бирих А.К., Мокиенко В.М., Степанова Л.И., 2001, *Словарь фразеологических синонимов русского языка*, Москва.
- Большой русско-туркменский словарь, 1986, *Большой русско-туркменский словарь*, ред. Б. Чарырова, С. Алтаева, т. 1–2, Москва.
- Borkowski P., 1988, *Angielsko-polski słownik idiomów i zwrotów*, Poznań.
- Browning D.C., [1951] 1959, *Everyman's Dictionary of Quotations and Proverbs*, London.
- Buchareva, Fedorov: Бухарева Н.Т., Федоров А.И., 1972, *Словарь фразеологизмов и иных устойчивых словосочетаний русских говоров Сибири*, Новосибирск.
- Buck C.D., 1949, *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*, Chicago–Illinois.
- Collins V.H., 1957, *A Book of English Idioms*, London.
- Collins V.H., [1959] 1969, *A Book of English Proverbs*, London.
- Collins V.H., 1970, *A Second Book of English Idioms*, London.
- Collins V.H., 1971, *A Third Book of English Idioms*, London.
- Dal': Даль В.И., 1984, *Пословицы русского народа*, т. 1–2, Москва.
- Deboveanu-Terpu E., Wójtowiczowa J., 1984, *Zbiór polsko-rumuńskich idiomów*, Warszawa.
- Demeter, Demeter: Деметер Р.С., Деметер П.С., 1990, *Цыганско-русский и русско-цыганский словарь (кэлдэрарский диалект)*, Москва.
- Dictionary..., 2000, *Dictionary of Common Words Professional*, Smart Link Corporation, Informatic (<http://www.paralink.com/context/colcmd.asp>).
- Dony Yvonne P. de, 1951, *Léxico del lenguaje figurado, comparado en cuatro idiomas castellano, francés, inglés, alemán*, Buenos Aires.
- Dubois J., Lagan R., Niebey G., Casalis D. i in., 1966, *Dictionnaire du français contemporain*, Paris.
- English-Russian Dictionary..., 1997–2000, *English-Russian Dictionary of Phrases (more than 70 000 entries) / (Английские фразы, идиомы и пословицы с переводом на русский язык (более 70 000 фраз))*, Publishing House (<http://www.ets.ru/cgi-bin/udict>).
- Fedorov: Федоров А.И., 2001, *Фразеологический словарь русского литературного языка*, Москва.
- Forstner D. OSB, 1990, *Świat symboliki chrześcijańskiej*, przekł. i oprac. W. Zakrzewska, P. Pachciarek, R. Turzyński, Warszawa.
- Gjevori M., 1972, *Frazeologizma të Gjuhës Shqipe*, Prishtinë.
- Hallig R., Wartburg von W., [1952] 1963, *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas*, Berlin.
- Inny słownik..., 2000, *Inny słownik języka polskiego PWN*, pod red. M. Bańki, t. 1–2, Warszawa.
- Kakietek P., 1993, *Polsko-angielski słownik frazeologiczny*, Warszawa.
- Karadžić: Караџић В.С., [1849] 1985, *Српске народне пословице*, Београд.

- Kettridge J.O., 1956, *French Idioms and Figurative Phrases*, London.
- Klein H.W., [1937] 1957, *1000 idiomatische französische Redensarten mit Erklärungen und Beispielen von Dr. Hans W. Klein*, 8. Aufl., Berlin.
- Kolberg O., 1977, *Przysłowia*, Warszawa.
- Kopaliński W., 1990, *Słownik symboli*, Warszawa.
- Kovačević Ž., 2002, *Srpsko-engleski frazeološki rečnik*, Beograd.
- Kudzinowski C., 1988, *Słownik fińsko-polski*, t. 1–2, Poznań.
- Kunin: Кунин А.В., [1956] 1984, *Англо-русский фразеологический словарь*, Москва.
- Leemets H., Henn S., 1984, *Vene-eesti sõnaraamat*, t. 1, Tallinn.
- Linde S.B., 1860, *Słownik języka polskiego*, t. 1–6, Lwów.
- Loja: Лоя Я.В., 1951, *Русско-латышский словарь*, Москва.
- Mała księga...*, 1994, *Mała księga przysłów polskich*, pod red. S. Nyczaja, Radom.
- Matešić J., 1982, *Frazeološki rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, Zagreb.
- Mazanek A., Wójtowiczowa J., 1986, *Idiomy polsko-włoskie*, Warszawa.
- Mądrości narodów...*, 1996, *Mądrości narodów wszystkich kontynentów. Przysłowia i wyrażenia przysłowiowe*, oprac. M. Glensk-Prądyńska, Poznań.
- McArthur T., [1981] 1982, *Longman Lexicon of Contemporary English*, Harlow, Essex.
- Menac A., Pintarić N., 1986, *Hrvatsko-srpsko-poljski frazeološki rječnik*, t. 3, Zagreb.
- Moguš M., Pintarić N., 2002, *Poljsko-hrvatski rječnik*, Zagreb.
- Mokienko: Мокиенко В.М., 2003, *Новая русская фразеология*, Ополе.
- Molotkov: Молотков А.И., 1986, *Фразеологический словарь русского языка*, Москва.
- Mortier R., 1961, *Dictionnaire Quillet de la langue française*, Paris.
- Möldner-Nieckowski P., 2003, *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa.
- Nazarjan: Назарян А.Г., 1965, *Образные сравнения французского языка. Фразеологизмы*, Москва.
- Nazarjan: Назарян А.Г., 1968, *Почему так говорят по-французски, происхождение и толкование идиоматических выражений*, Москва.
- Nowa księga...*, 1969–1972, *Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich*, pod red. J. Krzyżanowskiego, t. 1–4, Warszawa.
- Petermann J., Hansen-Kokorus R., Bill T., [1995] 1999, *Russisch-deutsches phraseologisches Wörterbuch*, hrsg. von J. Matesić, Leipzig.
- Pianka W., Topolińska Z., Vidoeski B., 1990, *Słownik macedońsko-polski i polsko-macedoński*, Warszawa–Skopje.
- Польско-српски речник...*, 1999, *Польско-српски речник. Słownik polsko-serbski*, t. 1–2, red. Т. Живановић, Београд.
- Poslovice*, 1871, na svijet izdao G.J. Daničić, Zagreb.
- Rat M., 1957, *Dictionnaire des locutions françaises*, Paris.
- Rey A., Chantreau S., 1984/1985, *Dictionnaire des expressions et locutions, les usuels du Robert*, Paris.
- Russian Foul Language...*, 1997–2000, *Russian Foul Language Explanatory Dictionary (Russkiy mat)*, Publishing House (<http://www.ets.ru/udict-rus-mat-e.htm>).
- Русско-узбекский словарь*, 1954, *Русско-узбекский словарь*, ред. Р. Абдурахманова, Москва.
- Sicld J., Mordie W. Mc., [1909] 1978, *English Idioms. And How To Use Them*, Oxford.
- Skarpa V., 1909, *Hrvatske narodne poslovice*, Šibenik.
- Skorupka S., 1974, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. 1–2, Warszawa.
- Skorupka S., 1982, *Słownik wyrazów bliskoznacznych*, Warszawa.
- Słownik...*, 1983, *Słownik české frazeologie a idiomatiky. Přirovnání*, red. F. Čermák i in., Praha.
- Словарь...*, 1991, *Словарь русского литературного языка конца XVIII–XX в.*, ред. А.И. Федоров, т. 1–2, Новосибирск.
- Słownik...*, 1961, *Słownik języka polskiego*, pod red. W. Doroszewskiego, t. 3, Warszawa.
- Słownik...*, 1978, *Słownik języka polskiego*, pod red. M. Szymczaka, t. 1, Warszawa.

- Słownik gwar...*, 1900–1907, *Słownik gwar polskich*, ułożył J. Karłowicz, t. 1–3, Kraków.
- Słownik stereotypów...*, 1996, *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, pod red. J. Bartmińskiego, t. 1: *Kosmos*, cz. 1: *Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie*, Lublin.
- Słownik stereotypów...*, 1999, *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, pod red. J. Bartmińskiego, t. 1: *Kosmos*, cz. 2: *Ziemia, woda, podziemie*, Lublin.
- Sobolev: Соболев А.И., 1961, *Народные пословицы и поговорки*, Москва.
- Srbocharyvátsko-český slovník*, 1982, Praha.
- Stachowski M., 1993, *Dolganischer Wortschatz*, Kraków.
- Starec, Feersztejn: Старец С.М., Феерштейн Э.Н., 1972, *Португальско-русский словарь*, Москва.
- Świerczyński D. i A., 1998, *Słownik przysłów w ośmiu językach*, Warszawa.
- Taylor R., Gottschalk W., 1960, *A German-English Dictionary of Idioms*, München.
- Wielki słownik...*, 1980–1982, *Wielki słownik francusko-polski*, t. 1–2, oprac. S. Ciesielska-Borkowska i in., pod red. J. Dobrzyńskiego, I. Kaczuby, B. Forsztygi, współpr. red. D. Sigler-Siła, Warszawa.
- Wielki słownik...*, 1985, *Wielki słownik polsko-węgierski*, zredag. Csorba Tibor, Warszawa.
- Wielki słownik frazeologiczny...*, 1998, *Wielki słownik frazeologiczny polsko-rosyjski / rosyjsko-polski*, pod red. J. Lukszyńska, Warszawa.
- Zaręba L., [1969] 1973, *Frazeologiczny słownik francusko-polski*, wyd. II, Warszawa.
- Žigulev: Жигулев А.М., 1960, *Русские военные пословицы и поговорки*, Москва.
- Žigulev, Kuznecov: Жигулев А.М., Кузнецов Н.И., 1974, *За край своей насмерть стой. Пословицы и поговорки народов СССР*, Москва.
- Žukov: Жуков В.П., 1980, *Школьный фразеологический словарь русского языка*, Москва.

Literatura

- Akulenko: Акуленко Б.Б., 1986, *Структура поля интенсивности признака в современном русском языке*, Русское языкознание, вып. 13, s. 78–84.
- Andrzejewski B., 1983, *Leo Weisgerbera relatywistyczna koncepcja języka*, *Studia Metodologiczne*, z. 22, Poznań, s. 137–153.
- Andrzejewski B., 1989, *Wilhelm von Humboldt*, Warszawa.
- Anusiewicz J., 1990, *Problematyka językowego obrazu świata w poglądach niektórych językoznawców i filozofów niemieckich XX wieku*, [w:] *Językowy obraz świata*, pod red. J. Bartmińskiego, Lublin, s. 277–307.
- Anusiewicz J., 1991, *Kulturowa teoria języka. Zarys problematyki*, [w:] *Podstawowe pojęcia i problemy*, pod red. J. Anusiewicza, J. Bartmińskiego, Język a Kultura, t. 1, Wrocław, s. 17–30.
- Anusiewicz J., 1992, *Potoczność jako sposób doświadczania świata i jako postawa wobec świata*, [w:] *Potoczność w języku i w kulturze*, pod red. J. Anusiewicza, F. Nieckuli, Język a Kultura, t. 5, Wrocław, s. 9–20.
- Anusiewicz J., 1994, *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*, Wrocław.
- Anusiewicz J., Dąbrowska A., Fleischer M., 2000, *Językowy obraz świata i kultura. Projekt koncepcji badawczej*, [w:] *Językowy obraz świata a kultura*, pod red. A. Dąbrowskiej, J. Anusiewicza, Język a Kultura, t. 13, Wrocław, s. 11–44.
- Arutjunova: Арутюнова Н.Д., 1979, *Языковая метафора (синтаксис и лексика)*, [w:] *Лингвистика и поэтика*, Москва, s. 147–173.
- Arutjunova: Арутюнова Н.Д., 1983, *Тождество или подобие?*, [w:] *Проблемы структурной лингвистики*, 1981, отв. ред. В.П. Григорьев, Москва, s. 3–22.
- Арунов: Арунов М.Г., 1965, *Сравнительные конструкции с союзом wie в современном немецком языке*, [w:] *Вопросы языкознания и методики преподавания иностранных языков*, Алма-Ата, s. 55–65.

- Awdziejew A., 1988, *Stereotypy w języku mówionym*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Etnograficzne, z. 24, s. 37–41.
- Awdziejew A., 1992, *Wiedza potoczna a interferencja*, [w:] *Potoczność w języku i w kulturze*, pod red. J. Anusiewicz, F. Nieckuli, Język a Kultura, t. 5, Wrocław, s. 21–27.
- Bañcerowski J., 1982, *Systemy semiczne*, [w:] J. Bañcerowski, J. Pogonowski, T. Zgółka, *Wstęp do językoznawstwa*, Poznań, s. 215–236.
- Baranov, Dobrovol'skij: Баранов А.Н., Добровольский Д.О., 1990, *Лео Баїццербер в когнитивной перспективе*, Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка, т. 49, no 5, s. 451–458.
- Bartmiński J., 1985, *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki*, [w:] *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*, pod red. M. Basaja, D. Rytel, t. 3, Wrocław, s. 25–53.
- Bartmiński J., 1990, *Punkty widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*, [w:] *Językowy obraz świata*, pod red. J. Bartmińskiego, Lublin, s. 109–127.
- Bartmiński J., 1992, *Styl potoczny*, [w:] *Potoczność w języku i w kulturze*, pod red. J. Anusiewicz, F. Nieckuli, Język a Kultura, t. 5, Wrocław, s. 37–54.
- Bartmiński J., 1993a, *O profilowaniu pojęć w słowniku etnolingwistycznym*, [w:] *Profilowanie pojęć. Wybór prac*, pod red. J. Bartmińskiego, Lublin, s. 7–17.
- Bartmiński J., 1993b, *Punkty widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*, [w:] *Profilowanie pojęć. Wybór prac*, pod red. J. Bartmińskiego, Lublin, s. 90–108.
- Bartmiński J., Panasiuk J., 1993, *Stereotypy językowe*, [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2: *Współczesny język polski*, pod red. J. Bartmińskiego, Wrocław, s. 363–387.
- Bartmiński J., Tokarski R., 1986, *Językowy obraz świata a spójność tekstu*, [w:] *Teoria tekstu. Zbiór studiów*, pod red. T. Dobrzyńskiej, Wrocław, s. 65–81.
- Basaj M., 1996, *Nazwy zwierząt jako komponenty porównań frazeologicznych*, [w:] *Systemy zoniomiczne w językach słowiańskich*, pod red. S. Warchola, Lublin, s. 281–287.
- Bąba S., 1982, *Ograniczenia w zakresie kategorii liczby komponentu a stabilność struktury formalnej związku frazeologicznego*, Poradnik Językowy, z. 3, s. 141–151.
- Benedyktowicz Z., 1988, *Stereotyp – obraz – symbol – o możliwościach nowego spojrzenia na stereotyp*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Etnograficzne, z. 24, s. 7–35.
- Berlizon: Берлизон С.Б., 1973, *Компаративные фразеологические единицы – средство выражения экспрессии и эмоциональной оценки*, [w:] *Проблемы семасиологии и лингвистики*, вып. 1, ч. 1, Рязань, s. 3–72.
- Berlizon: Берлизон С.Б., 1975, *Стилистический аспект значения (стилистическое значение) фразеологических единиц и методы его исследования*, [w:] *Проблемы лингвостилистики*, вып. 1, ч. 1, s. 176–261.
- Biel A., 1981, *Psychologiczne podstawy wnioskowania przez analogię*, Warszawa.
- Birenbaum: Биренбаум Я.Г., 1966, *Образные сравнительные обороты в современном английском языке*, Научные Доклады Высшей Школы. Филологические Науки, no 4, s. 131–139.
- Bogusławski A., 1991, *Lingwistyczny relatywizm względny. Anny Wierzbickiej rozwiązanie problemu różnorodności języków*, Etnolingwistyka, z. 4, pod red. J. Bartmińskiego, Lublin, s. 41–49.
- Borowiec H., 1999, *Analogia i przeciwieństwo jako zasady organizujące językowy świat dziecka w wieku przedszkolnym*, [w:] *Język w zwierciadle języka i kultury*, pod red. J. Adamowskiego, S. Niebrzegowskiej, Lublin, s. 434–444.
- Brutjan: Брутян Г.А., 1968, *Гуномеца Сепира-Уорфа*, Ереван.
- Brzozowski P., 1989, *Relacje między wartościami w świetle badań dyferencjałem semantycznym*, [w:] *Zagadnienia leksykalne i aksjologiczne*, pod red. J. Puzyniny, J. Bartmińskiego, Język a Kultura, t. 2, Wrocław, s. 335–383.
- Burger H., 1973, *Idiomatik des Deutschen*, Tübingen.
- Burszta W., 1986, *Język a kultura w myśli etnologicznej*, Wrocław.
- Buttler D., 1968, *Polski dowcip językowy*, Warszawa.

- Buttler D., 1977, *Porównania w twórczości Stefana Żeromskiego*, [w:] *Stefan Żeromski – w pięćdziesiątą rocznicę śmierci. Studia i szkice*, pod red. Z. Golińskiego, Warszawa, s. 258–275.
- Bytniewski P., 1989, *Język i kultura w koncepcji E. Sapira i B.L. Whorfa*, [w:] *Zagadnienia leksykalne i aksjologiczne*, pod red. J. Puzyniny, J. Bartmińskiego, *Język a Kultura*, t. 2, Wrocław, s. 7–27.
- Cantor N., Mischel W., 1993, *Prototypy w spostrzeganiu osób*, [w:] *Poznanie. Afekt. Zachowanie*, pod red. T. Maruszewskiego, Warszawa, s. 20–52.
- Čeremisina: Черемисина М.И., 1967, *Сравнения-фразеологизмы русского разговорного языка*, *Русский язык за рубежом*, no 2, s. 72–77.
- Čermák F., 1983, *Přirovnání jako jednotka idiomatiky a frazeologie*, [w:] *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přirovnání*, red. F. Čermák i in., Praha, s. 466–486.
- Černyševa: Чернышева И.И., 1970, *Фразеология современного немецкого языка*, Москва.
- Charitončik, Паромčik: Харитончик З.А., Паромчик С.Е., 1988, *Сравнение в процессах языковой номинации*, [w:] *Синтагматика слова, словосочетания и предложения*, отв. ред. Т.С. Чуприна, Волгоград, s. 71–79.
- Chlebda W., 1998, *Stereotyp jako jedność języka, myślenia i działania*, [w:] *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, pod red. J. Anusiewicz, J. Bartmińskiego, *Język a Kultura*, t. 12, Wrocław, s. 31–41.
- Chlewiński Z., Falkowski A., Francuz P., 1994, *Struktura kategorii semantycznych w procesach wnioskowania przez analogię w różnych dyscyplinach naukowych*, *Przegląd Psychologiczny*, t. XXXVII, nr 1–2, s. 175–185.
- Cieślikowa A., 2003, *Ile pięć miał Achilles? Nazwy własne we frazeologizmach – trochę historii, trochę współczesności*, [w:] *Anabasis. Prace ofiarowane Profesor Krystynie Pisarkowej*, pod red. I. Bobrowskiego, Kraków, s. 61–66.
- Damborský J., 1977, *Studia porównawcze nad słownictwem i frazeologią polską i czeską*, Warszawa.
- Daszczyńska I., 1984, *Funkcje składniowe frazeologizmów werbalnych w języku polskim i rosyjskim*, [w:] *Problemy lingwistyki porównawczej. Referaty wygłoszone na sesji naukowej w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Rzeszowie w dniach 24 i 25 maja 1982 r.*, pod red. nauk. M. Bobrana, Rzeszów, s. 51–60.
- Dešić: Дешић М., 1994, *Компарација и градација с лексико-семантичких гледишта*, [w:] *Научни Састанак Слависта у Вукове Дане. Београд. Нови Сад. Трипул 15–20.9.1992. Лексико-семантички системи српскохрватског језика*, no 22/2, Београд, s. 225–233.
- Dobrzyńska T., 1984, *Metafora*, Wrocław.
- Doyle A., Gussmann E., 1991, *Podręcznik do nauki języka irlandzkiego*, Lublin.
- Drozdek A., 1979, *Język a wżenie i artykulacja świata*, *Człowiek i Światopogląd*, nr 4, s. 207–224.
- Duden, 1984, *Duden Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*, Bd. 4, Mannheim.
- Dynak W., 1993, *Łowy, łowcy i zwierzyzna w przysłowiach polskich*, Wrocław.
- Etnolingwistyka, 1988–2002, pod red. J. Bartmińskiego, Lublin, z. 1–14.
- Etymologický slovník..., 1973, *Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena*, Svazek 1: *Předložky, koncové partikule*, svazek sost. Fr. Kopečný, vědecký red. B. Havránek, Praha.
- Falkowski A., 1990, *Podobieństwo poznawcze w kategoryzacji percepcyjnej. Badania empiryczne w egzemplarzowym modelu kategoryzacji*, *Przegląd Psychologiczny*, t. XXXIII, nr 2, s. 293–311.
- Fiske S.T., Pavelchak M.A., 1993, *Reakcje afektywne oparte na przetwarzaniu kategoryalnym a reakcje afektywne oparte na przetwarzaniu analitycznym. Rozwinięcie w terminach koncepcji schematów wywołujących afekt*, [w:] *Poznanie. Afekt. Zachowanie*, pod red. T. Maruszewskiego, Warszawa, s. 53–101.
- Fleischer W., 1982, *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*, Leipzig.
- Furdal A., 1981, *Językoznawstwo typologiczne a pełny opis języka*, *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, t. XXXVIII, s. 81–88.

- Gjulumjanc: Гюлюмянц К., 1969, *Устойчивые сравнения, характеризующие ахроматические цвета в польском языке*, Труды Самаркандского университета, no 163, s. 97–122.
- Gjulumjanc: Гюлюмянц К., 1985, *Типы фразеологических соответствий в польском и русском языках*, Przegląd Rusycystyczny, R. VII, z. 3 (27), s. 137–153.
- Golikova: Голикова Ж.А., 1984, *О коннотативном аспекте значения фразеологических единиц и факторах его создания (на материале английского языка)*, Романогерманское языкознание, вып. 18, s. 100–105.
- Golań Z., Heinz A., Polański K., 1968, *Słownik terminologii językoznawczej*, Warszawa.
- Grabias S., 1981, *O ekspresywności języka*, Ekspresja a słownictwo, Lublin.
- Grabias S., 1997, *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin.
- Grabowiecka I., 1977, *O niektórych kolorystycznych wyrażeniach porównawczych*, Poradnik Językowy, z. 6, s. 276–282.
- Greszczuk B., 1985, *Syntaktyczne sposoby realizacji porównań w polszczyźnie współczesnej*, Rocznik Naukowo-Dydaktyczny Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie. Filologia Polska. Prace Językoznawcze, z. 17/60, Rzeszów, s. 53–80.
- Greszczuk B., 1988, *Konstrukcje porównawcze i ich rozwój w języku polskim*, Rzeszów.
- Grygo J., Kwiecińska J., Pitucha E., Prażnowska B., Teterycz M., 1980, *Stereotypy językowe nazw ludzi w polszczyźnie potocznej*, Zeszyty Językoznawcze, s. 63–84.
- Grzegorzczak A., 1989, *Mala propedeutika filozofii*, Warszawa.
- Grzegorzczak R., 1990, *Pojęcie językowego obrazu świata*, [w:] *Językowy obraz świata*, pod red. J. Bartmińskiego, Lublin, s. 42–49.
- Grzegorzczak R., 1991, *Rola języka w tworzeniu kultury umysłowej*, [w:] *Podstawowe pojęcia i problemy*, pod red. J. Anusiewicz, J. Bartmińskiego, Język a Kultura, t. 1, Wrocław, s. 61–71.
- Grzegorzczak R., 1998, *Profilowanie a inne pojęcia opisujące hierarchiczną strukturę znaczenia*, [w:] *Profilowanie w języku i w tekście*, pod red. J. Bartmińskiego, R. Tokarskiego, Lublin, s. 9–17.
- Günther W., 1988, *O funkcjonowaniu stereotypu Cygana w pruskich aktach policyjnych*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Etnograficzne, z. 24, s. 77–95.
- Gurbisz J., 1982, *Połączenia wyrazowe z leksemami zoosemantycznymi. Próba interpretacji danych ankiety frazeologiczno-paremiologicznej*, Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego. Filologia Rosyjska, z. 10, s. 79–86.
- Habrajska G., 1992, *Potoczność w rozumieniu potocznym*, [w:] *Potoczność w języku i w kulturze*, pod red. J. Anusiewicz, F. Nieckuli, Język a Kultura, t. 5, Wrocław, s. 29–35.
- Helbig G., 1982, *Dzieje językoznawstwa nowożytnego*, przeł. Cz. Schatte, D. Morciniec, Wrocław.
- Hilgard E.R., 1972, *Wprowadzenie do psychologii*, Warszawa.
- Holówka T., 1986, *Myślenie potoczne. Heterogeniczność zdrowego rozsądku*, przedm. opatrzył M. Czerwiński, Warszawa.
- Jakubczak I., 1985, *Adjective Intensifiers in English and Polish*, Linguistica Silesiana, nr 7, s. 63–99.
- Janus E., 1990, *Z diachronii stopnia analitycznego (na materiale polskim i rosyjskim)*, [w:] *Tekst w kontekście. Zbiór studiów*, pod red. Dobrzyńskiej, Wrocław, s. 223–238.
- Janus E., 1991, *Analityczny stopień wyższy w języku polskim i rosyjskim. Stan współczesny i historia*, Warszawa.
- Jaspers K., 1990, *Język*, [w:] *tenże, Filozofia egzystencji*, Warszawa, s. 195–267.
- Językowa kategoryzacja..., 1996, *Językowa kategoryzacja świata*, pod red. R. Grzegorzczakowej, A. Pajdzińskiej, Lublin.
- Językowy obraz..., 1990, *Językowy obraz świata*, pod red. J. Bartmińskiego, Lublin.
- Językowy obraz świata..., 2000, *Językowy obraz świata a kultura*, pod red. A. Dąbrowskiej, J. Anusiewicz, Język a Kultura, t. 13, Wrocław.

- Jung C.G., 1976, *Archetypy i symbole. Pisma wybrane*, wyb., przeł. i wstęp J. Prokopiuk, Warszawa.
- Jurkowski A., 1981, *Myślenie i mowa źródłem uogólnionego i pośredniego odzwierciedlenia świata*, [w:] J. Strzela, A. Jurkowski, Z. Putkiewicz, *Podstawy psychologii dla nauczycieli*, Warszawa, s. 116–124.
- Jurkowski A., 1986, *Ontogeneza mowy i myślenia*, Warszawa.
- Jurkowski M., 1976, *Semantyka i składnia wyrażeni gradacyjnych (w językach wschodniosłowiańskich)*, Katowice.
- Jurkowski M., 1986, *Próba formalizacji opisu konstrukcji gradacyjnych*, [w:] *Typy opisów gramatycznych języka. Materiały polsko-czeskiej sesji naukowej, Jabłonna 15–17 XI 1983*, pod red. M. Basaja, Wrocław, s. 65–72.
- Kabanova: Кабанова Н.М., 1985, *Компаративные фразеологические единицы со значением заимствования, важности в современном болгарском языке*, Вестник Ленинградского университета, no 23, s. 110–112.
- Kazak: Казак Е.А., 1991, *Туранский И.И. Семантическая категория интенсивности в английском языке*, Москва 1990, Реферативный журнал. Языкознание, серия 6, no 4, 27–29.
- Kielar M., 1983, *Eleonory Rosch koncepcja kategorii semantycznych. Badania własne*, [w:] *Studia z psycholingwistyki ogólnej i rozwojowej*, pod red. I. Kurcz, Wrocław, s. 145–163.
- Kjvulieva: Кювлиева В., 1986, *Устойчивите сравнения и проблемите на лексикографското им представяне*, Съпоставително езикознание, no 3, s. 31–38.
- Kjvulieva-Miśajkova: Кювлиева-Мишайкова В., 1988, *Устойчивите сравнения в българския език – свидетелство за историческото минало на народа и неговата душевност*, [w:] *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*, pod red. M. Basaja, D. Rytel, t. 4, Wrocław, s. 259–267.
- Klimkova: Климова Л.А., 1991, *Ассоциативное значение слов в художественном тексте*, Филологические науки, no 1, s. 45–54.
- Kochedykov: Кочедыков Л.Г., 1967, *К вопросу о лексическом составе сравнительных фразеологизмов*, Ученые Записки Куйбышевского Государственного педагогического института, вып. 52, s. 184–214.
- Koľšanskij: Колшанский Г.В., 1975, *Язык и „картина мира“*, [w:] *tenże, Соотношение субъективных и объективных факторов в языке*, Москва, s. 169–187.
- Koľšanskij: Колшанский Г.В., 1990, *Объективная картина мира в познании и языке*, Москва.
- Korylenko, Porova: Копыленко М.М., Попова З.Д., 1989, *Очерки по общей фразеологии: фразеосочетания в системе языка*, Воронеж.
- Kowalski W., 1982, *Whorfa językowe budowanie świata*, Przegląd Humanistyczny, t. 12, s. 158–163.
- Koźin: Кожин А.Н., 1980, *Образные сравнения и фразеологизмы*, Русский язык в школе, no 3, s. 73–76.
- Kożyn A., 1979, *Сравнительные обороты и компаративные фразеологизмы*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki Humanistyczno-Społeczne, seria 1, z. 33, s. 121–128.
- Krajewski L., 1982a, *Postać gramatyczna porównań czasownikowych w języku polskim*, [w:] *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*, pod red. M. Basaja i D. Rytel, t. 1, Wrocław, s. 113–123.
- Krajewski L., 1982b, *Synonimia porównań doprzymiotnikowych*, [w:] *Stalość i zmienność związków frazeologicznych*, pod red. A.M. Lewickiego, Lublin, s. 113–121.
- Krajewski L., 1993, *Porównania z antropomicznym komponentem*, [w:] *Onomastyka literacka*, pod red. M. Biolik, Studia i Materiały. Filologia Polska, t. 53, Olsztyn, s. 385–392.
- Krawczyk-Turpa A., 1987, *Frazeologia somatyczna w gwarach polskich. Związki frazeologiczne o znaczeniach motywowanych cechami części ciała*, Wrocław.
- Krapiec M.A., 1979, *Język i jego kreatywne aspekty*, Roczniki Filozoficzne, t. XXVII, z. 1, s. 21–43.

- Krapiec M.A., 1985, *Język i świat realny*, Lublin.
- Kreowanie..., 1995, *Kreowanie świata w tekstach*, pod red. A.M. Lewickiego, R. Tokarskiego, Lublin.
- Krzysztofek K., 1983, *Komunikowanie międzynarodowe*, Warszawa.
- Kučerová Ě., 1980, *Ustálené slovné spojení s frazeologizovaným komponentom*, *Slavica Slovaca*, R. 15, no 3, s. 237–248.
- Kučerová Ě., 1982, *Sémantická analýza adjektivných ustálených slovných spojení s frazeologizovaným komponentom*, *Slavica Slovaca*, R. 17, no 1, s. 18–31.
- Kučerova: Кучерова Э., 1986, *К вопросу об устойчивых сравнениях в русском и словацком языках*, *Болгарская русистика*, no 1, s. 39–43.
- Kudelska D., 2002, *Podobieństwa wyrażone w porównaniach. Rozważania lingwistyczno-stylistyczne z zakresu figur retorycznych na podstawie wybranych tekstów Dominika Tarki*, [w:] *Nadzieje i zagrożenia. Sławiastyka i komparatystyka u progu nowego tysiąclecia*, pod red. J. Zarka, Katowice, s. 443–453.
- Kunin: Кунин А.В., 1966, *Фразеологические интенсификаторы в современном английском языке*, *Иностранные языки в школе*, no 1, s. 12–19.
- Kunin: Кунин А.В., 1969, *Устойчивые адъективные сравнения в русском и английском языках (опыт сопоставительного анализа)*, *Русский язык за рубежом*, no 3, s. 80–86.
- Kunin: Кунин А.В., 1970, *Английская фразеология (теоретический курс)*, Москва.
- Kunin: Кунин А.В., 1972, *Фразеология современного английского языка*, Москва.
- Kunin: Кунин А.В., 1988, *Ассиметрия в сфере фразеологии*, *Вопросы языкознания*, no 3, s. 98–107.
- Kurcz I., 1987, *Język a reprezentacja świata w umyśle*, Warszawa.
- Kurcz I., 1992a, *Język a psychologia*, Warszawa.
- Kurcz I., 1992b, *Pamięć, uczenie się, język*, Warszawa.
- Kuzniecova: Кузнецова И.В., 1995, *Устойчивые сравнения русского языка (в сопоставлении с украинскими и сербохорватскими)*, Автореферат, Санкт-Петербург.
- Kwaśnica R., 1991, *Rzeczywistość jako byt sensu. Teza o językowym tworzeniu rzeczywistości*, [w:] *Podstawowe pojęcia i problemy*, pod red. J. Anusiewicza, J. Bartmińskiego, *Język a Kultura*, t. 1, Wrocław, s. 31–60.
- Kwiatkowski T., 1987, *Klasyfikacja*, [w:] *Filozofia a nauka. Zarys encyklopedyczny*, pod red. M. Iżewskiej, Wrocław, s. 283–297.
- Lakoff: Лакофф Дж., 1988, *Мышление в зеркале классификаторов*, [w:] *Новое в зарубежной лингвистике. Когнитивные аспекты языка*, вып. XXIII, Москва, s. 12–51.
- Lakoff G., Johnson M., 1988, *Metafory w naszym życiu*, przekł. i wstęp T.P. Krzeszowski, Warszawa.
- Laskowski R., 1991, *Leksykalizacja*, [w:] *Encyklopedia języka polskiego*, pod red. S. Urbańczyka, Wrocław, s. 182.
- Legurska: Лерурска П., 1983, *Чстойчивые сравнения с компаративным компонентом – названием животного в русском и болгарском языках*, *Болгарская русистика*, no 3, s. 46–53.
- Leкомцева: Лекомцева М.И., 1983, *Семантическая структура сравнения*, [w:] *Текст: семантика и структура*, Москва, s. 173–179.
- Lewicki A.M., 1976, *Wprowadzenie do frazeologii syntaktycznej*, Katowice.
- Lewicki A.M., 1981, *Derywacja frazeologiczna – najwyższy współcześnie stopień abstrakcji w poznaniu zasobu frazeologicznego języka*, [w:] *Pojęcie derywacji w lingwistyce*, pod red. J. Bartmińskiego, Lublin, s. 71–91.
- Lewicki A.M., 1985, *Motywacja globalna frazeologizmów. Znaczenie przenośne, symboliczne i stereotypowe*, [w:] *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*, pod red. M. Basaja, D. Ryteł, t. 3, Wrocław, s. 7–23.

- Lewicki A.M., 2000, *Definiowanie a opis znaczenia frazeologizmów*, [w:] *Frazeografia słowiańska. Teoria i praktyka, tradycje, teraźniejszość, przyszłość*, pod red. M. Balowskiego, W. Chlebdy, Opole, s. 17–18.
- Lewicki A.M., Pajdzińska A., 1993, *Frazeologia*, [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2: *Współczesny język polski*, pod red. J. Bartmińskiego, Wrocław, s. 307–326.
- Lewin J.I., 1969, *Struktura rosyjskiej metafory*, Pamiętnik Literacki, t. LX, z. 1, s. 295–302.
- Libura A., 2000, *Wyobrażenia w języku. Leksykalne korelaty schematów wyobrażeniowych CENTRUM-PERYFERIE i SIŁY*, Wrocław.
- Lippmann W., 1922, *Public Opinion*, New York.
- Luk'janowa, Čeremisina: Лукьянова Н.А., Черемисина М.И., 1986, *Образность как характеристика значения слова*, [w:] *Синтаксическая и лексическая семантика (на материале языков разных систем)*, ред. Л.Г. Панин, М.И. Черемисина, Новосибирск, s. 265–268.
- Maćkiewicz J., 1988, *Internacionalizmy frazeologiczne a językowy obraz świata (na przykładzie frazeologizmów morskich)*, Poradnik Językowy, z. 7, s. 488–496.
- Maćkiewicz J., 1990a, *Kategoryzacja a językowy obraz świata*, [w:] *Językowy obraz świata*, pod red. J. Bartmińskiego, Lublin, s. 51–59.
- Maćkiewicz J., 1990b, *Wyspa – językowy obraz wycinka rzeczywistości*, [w:] *Językowy obraz świata*, pod red. J. Bartmińskiego, Lublin, s. 207–221.
- Mańczyk A., 1982, *Wspólnota językowa i jej obraz świata. Krytyczne uwagi do teorii językowej Leo Weisgerbera*, Zielona Góra.
- Mańczyk A., 1985, *Różnice językowe a problem poznania*, Zielona Góra.
- Markowski A., 1992, *Kategoria potoczności w języku i w opisie języka*, [w:] *Potoczność w języku i w kulturze*, pod red. J. Anusiewicza, F. Niczeki, Język a Kultura, t. 5, Wrocław, s. 55–59.
- Marody M., 1987, *Technologie intelektu*, Warszawa.
- Maruszewski T., 1993, *Wprowadzenie*, [w:] *Poznanie. Afekt. Zachowanie*, pod red. T. Maruszewskiego, Warszawa, s. 15–19.
- Maslennikova: Масленникова А.А., 1985, *Структурно-семантические особенности оценочных конструкций (на материале адективных оценочных конструкций)*, Вопросы структуры английского языка в синхронии и диахронии, вып. 5, s. 69–74.
- Mazé R., Copenrath P.H., 1969, *Grammaire & dictionnaire de la langue tahitienne*, [w:] *Publications de la Société des Océanistes*, No 22, Paris.
- Meillet A., 1958, *Wstęp do językoznawstwa indoeuropejskiego*, Warszawa.
- Mikolajczak B., 1976, *Porównania w „Faraonie”* Bolesława Prusa, *Studia Polonistyczne*, t. 3, s. 105–114.
- Miodunka W., 1989, *Podstawy leksykologii i leksykografii*, Warszawa.
- Mirga A., 1984, *Stereotyp jako model „prawdziwego swojego” i „obcego” (próba konstrukcji teoretycznej zjawiska stereotypu)*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Etnograficzne, z. 19, s. 51–70.
- Mirga A., 1988, *Krajobraz wiejski z Cyganami. Z badań nad stereotypem Cyganów w Polsce*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Etnograficzne, z. 24, s. 97–123.
- Mistrik J., 1977, *Stylistyka slovenského jazyka*, Bratislava.
- Mlacek J., 1970, *Základné typy ustáleného prirôvnania*, *Jazykovedný časopis*, t. XXI, z. 2, s. 172–188.
- Mokienko: Мокиенко В.М., 1975, *В глубь поговорки*, Москва.
- Mokienko: Мокиенко В.М., 1980, *Славянская фразеология*, Москва.
- Mokienko: Мокиенко В.М., 2000, *Фразеологические теории в зеркале лексикографической практики*, [w:] *Frazeografia słowiańska. Teoria i praktyka, tradycje, teraźniejszość, przyszłość*, pod red. M. Balowskiego, W. Chlebdy, Opole, s. 9–13.
- Mokranowska Z., 1982, *Porównania w „Ogniem i mieczem” Henryka Sienkiewicza*, [w:] *Henryk Sienkiewicz: tradycja – kreacja – styl*, pod red. H. Bursztyńskiej, Katowice, s. 114–130.

- Mokrzecka P., 1989, *Frazeologizmy zawierające nazwy zwierząt domowych (analiza porównawcza na materiale języka polskiego i rosyjskiego)*, Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Rzeszowie. Filologia Rosyjska, z. 6/65, s. 107–119.
- Musijenko: Мусленко В.П., 1991, *Функціонально-семантична категорія міри в російській мові*, Мовознавство, № 2, s. 43–48.
- Muszyński Z., 1998, „Profilowanie” profilowania, [w:] *Profilowanie w języku i w tekście*, pod red. J. Bartmińskiego, R. Tokarskiego, Lublin, s. 19–34.
- Myrkin: Мыркин В.Я., 1986, *В какой мере язык (языковая система) является отражением действительности*, Вопросы языкознания, no 3, s. 54–61.
- Nazarjan: Назарян А.Г., 1965, *Образные сравнения французского языка. Фразеологизмы*, Москва.
- Nazarjan: Назарян А.Г., 1968, *Почему так говорят по-французски (происхождение и толкование идиоматических выражений)*, Москва.
- Nazwy..., 1993, *Nazwy wartości*, pod red. J. Bartmińskiego, M. Mazurkiewicz-Brzozowskiej, Lublin.
- Ničeva: Ничева К., 1983, *Фразеологизми с компонент дявол в българския, руския, чешкия, полския и френския език*, Съпоставително езикознание, no 3, s. 26–34.
- Nikolaeva: Николаева Е.К., 1989, *О фразеологических интенсификаторах (на материале польского языка)*, Вестник Ленинградского Государственного университета, серия 2, вып. 3, no 16, s. 74–77.
- Nikolenko: Николенко Л.В., 1955, *Фразеологические обороты, выполняющие функцию парения*, Русский язык в школе, no 5, s. 21–26.
- Nosal Cz., 1990, *Psychologiczne modele umysłu*, Warszawa.
- Nowakowska A., 2000, *Porównanie jako jednostka frazeologiczna (na podstawie związków z nazwami roślin)*, Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, t. XXVI, s. 5–22.
- Nowakowska M., 1980, *Nowe idee w naukach społecznych*, Wrocław.
- Nowakowska-Kempna I., Będkowska-Kopczyk A., 2002, *Metafora bliskości i więzi w przedkonceptualnych schematach wyobrażeńowych*, [w:] *Nadzieje i zagrożenia. Slawistyka i komparatyka u progu nowego tysiąclecia*, pod red. J. Zarka, Katowice, s. 454–459.
- Obara J., 1991, *Kategoria ducha językowego w poglądach niektórych niemieckich i polskich myślicieli XIX i XX wieku*, [w:] *Podstawowe pojęcia i problemy*, pod red. J. Anusiewicza, J. Bartmińskiego, Język a Kultura, t. 1, Wrocław, s. 83–105.
- Ogol'cev: Огольцев В.М., 1978, *Устойчивые сравнения в системе русской фразеологии*, Ленинград.
- Orlova: Орлова В.И., 1966, *Фразеологические обороты со сравнительными союзами*, Русский язык в школе, no 3, s. 83–90.
- Orlovský J., 1971, *Slovenská syntax*, Bratislava.
- Ovezova: Овезова М., 1986а, *Фразеологизмы адекватной семантики со значением качества лица*, Русский язык в школе, no 1, s. 68–70.
- Ovezova: Овезова М., 1986б, *Адекватные компаративные фразеологические единицы со значением качества*, Русский язык в школе, no 3, s. 64–67.
- Pajdzińska A., 1990, *Jak mówimy o uczuciach? Poprzez analizę frazeologizmów do językowego obrazu świata*, [w:] *Językowy obraz świata*, pod red. J. Bartmińskiego, Lublin, s. 87–107.
- Pajdzińska A., 1991, *Wartościowanie we frazeologii, Wartości w języku i tekście*, pod red. J. Puzyny, J. Anusiewicza, Język a Kultura, t. 3, Wrocław, s. 15–28.
- Pałubińska K., Kobylński Z., 1979, *Rola metafor w kategorialnym porządkowaniu rzeczywistości*, Studia Filozoficzne 11, s. 77–89.
- Panfilov: Панфилов В.Э., 1977, *Философские проблемы языкознания. Гносеологические аспекты*, Москва.
- Paszenda J., 2000, *Trudności w identyfikacji i klasyfikacji frazeologicznych internacjonalizmów religijnych w oparciu o jedno- i dwujęzyczne słowniki polskie, angielskie i niemieckie*, [w:] *Fra-*

- zeografia słowiańska. *Teoria i praktyka, tradycje, teraźniejszość, przyszłość*, pod red. M. Bałowskiego, W. Chlebdy, Opole, s. 101–102.
- Piernikarski C., 1990, *Struktura syntaktycznych grup homogenicznych (w zestawieniu z niektórymi typami grup heterogenicznych)*, Wrocław.
- Pieter J., 1963, *Słownik psychologiczny*, Wrocław.
- Pieter J., 1967, *Ogólna metodologia pracy naukowej*, Wrocław.
- Pieter J., 1974, *Z zagadnień pracy naukowej*, Wrocław.
- Pietrak H., 1971, *Wyrażenia i zwroty z zaimkiem porównawczym jak, jako w języku polskim i czeskim*, Poradnik Językowy, z. 9, s. 556–566.
- Pietrzak M., 2001, *Rośliny w porównaniach występujących w „Trylogii” Henryka Sienkiewicza*, [w:] *Świat roślin w języku i kulturze*, pod red. A. Dąbrowskiej, I. Kamińskiej-Szmaj, Język a Kultura, t. 16, Wrocław, s. 169–178.
- Pisarek W., 1991, *Kreatywność*, [w:] *Encyklopedia wiedzy o języku polskim*, pod red. S. Urbańczyka, Wrocław, s. 172.
- Pisarkowa K., 1991, *Leksykalizacja składniowa*, [w:] *Encyklopedia wiedzy o języku polskim*, pod red. S. Urbańczyka, Wrocław, s. 182.
- Podsiad A., Więckowski Z., 1983, *Mały słownik terminów i pojęć filozoficznych dla studiujących filozofię chrześcijańską*, Warszawa.
- Pokrovskaja: Покровская Ч.Н., 1986, *Мотивация фразеологических единиц в русском языке (в сопоставлении с украинскими)*, Русское языкознание, вып. 12, s. 40–45.
- Poljakova: Полякова С., 1989, *Антисравнения и сравнения Введенского*, Wiener Slavistischer Almanach, Bd 24, s. 87–89.
- Poljanskij: Полянский А.Н., 1980, *Мера и степень признака в русском языке*, Русский язык в школе, no 6, s. 87–91.
- Popowska-Taborska H., 1999, *Od frazeologizmu do słowa jest tylko jeden krok (kasz. pośedło – sch. pōśēst ‘zaraza’)*, [w:] *Język w zwiaciadle języka i kultury*, pod red. J. Adamowskiego, S. Niebrzegowskiej, Lublin, s. 351–355.
- Post M., 1981, *Comparatives of Identity in English. A Semantic Study*, Wrocław.
- Problemy..., 1996, *Problemy frazeologii europejskiej*, pod red. A.M. Lewickiego, t. 1, Warszawa.
- Problemy..., 1997, *Problemy frazeologii europejskiej*, t. 2, pod red. A.M. Lewickiego, W. Chlebdy, Warszawa.
- Profilowanie..., 1993, *Profilowanie pojęć. Wybór prac*, pod red. J. Bartmińskiego, Lublin.
- Profilowanie w języku, 1998, *Profilowanie w języku i w tekście*, pod red. J. Bartmińskiego, R. Tokarskiego, Lublin.
- Prokopiuk J., 1976, *C.G. Jung, czyli gnoza XX wieku*, [w:] C.G. Jung, *Archetypy i symbole. Pisma wybrane*, wyb., przekł. i wstęp J. Prokopiuk, Warszawa, s. 5–56.
- Putkiewicz Z., Dobrowolska B., Kukulowicz T., 1987, *Podstawy psychologii, pedagogiki i socjologii*, wyd. IV, zmienione, Warszawa.
- Quasthoff U.M., 1998, *Einocentryczne przetwarzanie informacji. Ambivalencja funkcji stereotypów w komunikacji międzykulturowej*, [w:] *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, pod red. J. Anusiewicza, J. Bartmińskiego, Język i Kultura, t. 12, Wrocław, s. 11–30.
- Radčenko: Радченко О.А., 1990, *Языковая картина мира или языковое миросозидание?*, Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка, t. 49, no 5, s. 444–450.
- Radzik A., 1983, *O pewnych typach frazeologizmów bachicznych w języku polskim i rosyjskim*, Przegląd Rusycystyczny, R. VI, z. 3–4 (23–24), s. 167–174.
- Ramišvili: Рамишвили Г.В., 1980, *К проблеме „уникальности” человеческого языка*, Филологические науки, no 2, s. 45–48.
- Rittel T., 2002, *Metafory świata modelowane Biblią (z wykorzystaniem wierszowanych tekstów Anastazji Domagaly)*, [w:] *Gwary dawniej i dziś. Prace ofiarowane Docent Wandzie Pomianowskiej*, pod red. S. Cygana, Kielce, s. 157–178.

- Rojzenzon: Ройзензон Л.И., 1977, *Спроба порівняльного аналізу компаративних фразеологізмів словацької та російської мов*, *Slavia Occidentalis*, т. 34, s. 73–81.
- Rojzenzon, Šugurova: Ройзензон Л.И., Шугурова З.А., 1968, *Теоретические проблемы компаративной фразеологии и лексикографии*, [w:] *Вопросы фразеологии и составления фразеологических словарей*, Баку, s. 12–21.
- Rokicki J., 1981, *O relatywizmie i uniwersalizmie w antropologii języka*, *Studia Filozoficzne*, т. 6, s. 33–51.
- Rosch E.H., 1978, *Principles of categorization*, [w:] *Cognition and categorization*, eds. E.H. Rosch, B.B. Lloyd, Hillsdale.
- Rudnev: Руднев А.Г., 1948, *Сравнительные обороты в современном русском литературном языке*, *Ученые Записки Ленинградского педагогического института*, т. 59, s. 191–204.
- Rytel D., 1982, *Frazeologiczne warianty i synonimy ustalonych porównań w języku czeskim i polskim*, [w:] *Stalość i zmienność związków frazeologicznych*, pod red. A.M. Lewickiego, Lublin, s. 69–77.
- Rzepa T., 1985, *Język jako narzędzie procesu kategoryzacji*, *Studia Philosophiae Christianae*, R. 21, nr 2, s. 169–175.
- Sapir E., 1972, *Gradacja: studium z semantyki*, [w:] *Semantyka i słownik*, pod red. A. Wierzbickiej, Wrocław, s. 9–37.
- Sarnowski M., 1993, *Porównanie i metafora: dwa różne sposoby wartościowania*, *Slavica Wratislaviensia*, t. LXXIX, Wrocław, s. 117–133.
- Schaff A., 1964, *Język a poznanie*, Warszawa.
- Schaff A., 1981, *Stereotypy a działanie ludzkie*, Warszawa.
- Ščenko: Шенко И.В., 1972, *К вопросу об отношениях между компаративными тропами (сравнением и метафорой)*, [w:] *Стилистика романо-германских языков*, Ленинград, s. 151–165.
- Siekierska K., 1991, *Porównania w „Wojnie chocimskiej” Wacława Potockiego i w „Pamiętnikach” Jana Chryzostoma Paska*, *Polonica*, т. VII, s. 233–254.
- Siemiński T., 1991, *Problematyka relacji między językiem a kulturą w pracach językoznawców amerykańskich*, [w:] *Podstawowe pojęcia i problemy*, pod red. J. Anusiewicz, J. Bartmińskiego, *Język a Kultura*, т. 1, Wrocław, s. 73–82.
- Sillamy N., [1989] 1995, *Słownik psychologii*, Katowice.
- Skljarevskaja: Скляревская Г.Н., 1987, *Языковая метафора в словаре. Опыт системного описания*, *Вопросы языкознания*, no 2, s. 58–65.
- Skljarevskaja: Скляревская Г.Н., 2000, *Метафора – свернутое сравнение? (К вопросу о соотношении языковой метафоры и компаративной фразеологии)*, [w:] *Frazeografia słowiańska. Teoria i praktyka, tradycje, teraźniejszość, przyszłość*, pod red. M. Bałowskiego, W. Chlebby, Opole, s. 27–29.
- Skorupka S., 1959, *Leksykalne środki stylistyczne*, [w:] H. Kurkowska, S. Skorupka, *Stylistyka polska. Zarys*, Warszawa.
- Skorupka S., 1965, *Z zagadnień frazeologii porównawczej*, *Prace Filologiczne*, т. XVIII, cz. 4, s. 119–132.
- Smiešková E., 1970, *Ustálené prirovnania vo frazeológii (so zreteľom na lexikografické spracovanie)*, *Jazykovedný časopis*, т. XXI, z. 2, s. 189–201.
- Spagińska-Pruszek A., 2003, *Intelekt we frazeologii polskiej, rosyjskiej i chorwackiej (Z problemów językowego obrazu świata)*, Gdańsk.
- Stalość..., 1982, *Stalość i zmienność związków frazeologicznych*, pod red. A.M. Lewickiego, Lublin.
- Stein I., 1906a, *Porównania i przenośnie (Ich pojęcie i rola w języku)*, *Poradnik Językowy*, z. 7 i 8, s. 97–102.
- Stein I., 1906b, *Porównania i przenośnie (Ich pojęcie i rola w języku)*, *Poradnik Językowy*, z. 9 i 10, s. 129–135.

- Stepanova: Степанова М.М., 1984, *Устойчивые сравнения русского и французского языков*, Сборник научных трудов. Московский педагогический институт иностранных языков, вып. 234, s. 200–213.
- Stereotyp..., 1998, *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, pod red. J. Anusiewicz, J. Bartmińskiego, Język a Kultura, t. 12, Wrocław.
- Strelau J., Putkiewicz Z., 1981, *Procesy poznawcze zapewniające elementarną orientację w otoczeniu*, [w:] J. Strelau, A. Jurkowski, Z. Putkiewicz, *Podstawy psychologii dla nauczycieli*, Warszawa, s. 87–116.
- Strichanova: Стриханова Л.В., 1978, *Союзы в сравнительно-компаративных конструкциях*, [w:] *Синтаксис сложного предложения*, Калинин, s. 94–113.
- Such J., 1987, *Doświadczenie*, [w:] *Filozofia a nauka. Zarys encyklopedyczny*, pod red. M. Izewskiej, Wrocław, s. 103–119.
- Szczęk J., Wysoczański W., 2004, *Das sprachliche Weltbild am Beispiel der deutschen und polnischen Wie-Vergleiche mit Tierbezeichnungen im Komponentenbestand*, *Studia Linguistica*, t. XXIII, Wrocław, s. 87–143.
- Szewczuk W., 1975, *Psychologia. Zarys podręcznikowy*, t. 1, Warszawa.
- Telija W.N., 1998, *Frazeologizmy-idiony jako stereotypy kultury*, [w:] *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, pod red. J. Anusiewicz, J. Bartmińskiego, Język a Kultura, t. 12, Wrocław, s. 160–168.
- Temes E., 1992, *The Breton language*, [w:] *The Celtic Languages*, ed. D. MacAulay, Cambridge, s. 371–452.
- Thomson R.L., 1992, *The Manx language*, [w:] *The Celtic Languages*, ed. D. MacAulay, Cambridge, s. 100–136.
- Thorne D.A., 1993, *A Comprehensive Welsh Grammar*, Oxford–Cambridge.
- Tichonova: Тихонова М.Ю., 1969, *Устойчивые сочетания слов со значением „много“ в современном русском языке*, Труды Самаркандского государственного университета, вып. 170, s. 117–144.
- Tokarski J., 1973, *Fleksja polska*, Warszawa.
- Tokarski R., 1981, *Derywacja semantyczna jako jedno ze źródeł polisemii wyrazowej*, [w:] *Pojęcie derywacji w lingwistyce*, pod red. J. Bartmińskiego, Lublin, s. 91–105.
- Tokarski R., 1984, *Struktura pola znaczeniowego (studium językoznawcze)*, Warszawa.
- Tokarski R., 1987, *Znaczenie słowa i jego modyfikacje w tekście*, Lublin.
- Tokarski R., 1993, *Słownictwo jako interpretacja świata*, [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2: *Współczesny język polski*, pod red. J. Bartmińskiego, Wrocław, s. 335–363.
- Tokarski R., 1998, *Kulturowe i tekstotwórcze aspekty profilowania*, [w:] *Profilowanie w języku i w tekście*, pod red. J. Bartmińskiego, R. Tokarskiego, Lublin, s. 35–52.
- Tomaszewski T., 1963, *Wstęp do psychologii*, Warszawa.
- Turanskij: Туранский И.И., 1990, *Семантическая категория интенсивности в английском языке*, Москва.
- Ubin: Убин И.И., 1969, *Выражение параметра Магн в русском языке*, Машинный перевод и прикладная лингвистика, no 11, s. 60–105.
- Vanoys F., 1973, *Expression communication*, Paris.
- Vasil'ev: Васильев С.А., 1974, *Философский анализ гипотезы лингвистической относительности*, Киев.
- Volf: Вольф Е.М., 1978, *Грамматика и семантика прилагательного. На материале иберо-романских языков*, Москва.
- Volkova: Волкова Ч.Н., 1983, *Семантика, картина мира и контекст*, Сборник научных трудов. Московский педагогический институт иностранных языков, вып. 205, s. 29–49.
- Walecki J., 1980, *O związku myślenia i mowy*, *Studia Filozoficzne*, t. 3, s. 143–149.

- Walińska H., 1974, „Stereotyp” – pole terminologiczne, *Prace Literackie* XVI, s. 43–50.
- Wawrzyniak Z., 1974, *Sposoby istnienia języka*, Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego, t. XXXII, s. 87–91.
- Whorf B.L., [1956] 1964, *Language, Thought, and Reality. Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*, edited and with an introduction by John B. Carroll, Cambridge, Massachusetts.
- Whorf B.L., [1956/1964] 1982, *Język, myśl i rzeczywistość*, przeł. T. Hołówna, wstęp A. Schaff, Warszawa.
- Wierzbicka A., 1971, *Porównanie – gradacja – metafora*, *Pamiętnik Literacki*, t. LXII, z. 4, s. 127–147.
- Wierzbicka A., 1991, *Uniwersalne pojęcia ludzkie i ich konfiguracje w różnych kulturach*, *Etnolingwistyka*, t. 4, pod red. J. Bartmińskiego, Lublin, s. 7–40.
- Wierzbicka A., 1999, *Język – umysł – kultura*, wybór prac pod red. J. Bartmińskiego, Warszawa.
- Wierzbicka A., Wierzbicki P., 1969, *Praktyczna stylistyka*, Warszawa.
- Wittgenstein L., [1922] 1970, *Tractatus Logico-Philosophicus*, przeł. B. Wolniewicz, Warszawa.
- Wittgenstein L., [1958] 1972, *Dociekania filozoficzne*, przeł., wstęp i przypisy B. Wolniewicz, Warszawa.
- Wróblewski P., 1998, *Problem porównania*, [w:] tenże, *Struktura, typologia i frekwencja polskich metafor*, Białystok, s. 63–66.
- Wysoczyński W., 1992, *O pewnym typie porównań leksykalnych w statych związkach frazeologicznych*, *Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego*, seria A, t. 46, s. 37–39.
- Wysoczyński W., 1997, *Językowa kategoryzacja rzeczywistości we frazeologizmach i przysłowich porównawczych. Analiza konfrontatywna na materiale wybranych języków słowiańskich*, Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, t. XXIII, s. 23–39.
- Wysoczyński W., 1998a, *Sposoby postrzegania świata pozajęzykowego we frazeologizmach i przysłowich porównawczych. Analiza konfrontatywna na materiale wybranych języków słowiańskich*, Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, t. XXIV, s. 49–59.
- Wysoczyński W., 1998b, *Comparative phrasemes X as Y in Polish and some other European languages*, [w:] *Topics in Phraseology: Theory and Practice*, ed. P. Kakietek, Katowice, s. 120–136.
- Wysoczyński W., 1998c, *Językowy obraz śmierci w kulturach europejskich*, [w:] *Problemy współczesnej tanatologii. Medycyna – antropologia kultury – humanistyka*, pod red. J. Kolbuszewskiego, t. II, Wrocław, s. 309–315.
- Wysoczyński W., 1999, *Językowy obraz świata w wybranym typie porównań frazeologicznych i paremiologicznych*, *Seminaria Naukowe Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego*, t. 1 (52), 1997–1998, Seria A, s. 76–84.
- Wysoczyński W., 2002, *Kategoria symulatywności w językach słowiańskich w ujęciu typologicznym*, [w:] *Nadzieje i zagrożenia. Sławistyka i komparatystyka u progu nowego tysiąclecia*, pod red. J. Zarka, Katowice, s. 371–376.
- Wysoczyński W., 2003a, *Porównania niegradacyjne. Klasyfikacja wykładników*, *Studia Linguistica*, t. XXII, Wrocław, s. 107–125.
- Wysoczyński W., 2003b, *Opozycja homo–animal z perspektywy reguł postępowania (na materiale frazemów wybranych języków)*, [w:] *Opozycja homo–animal w języku i kulturze*, pod red. A. Dąbrowskiej, Język a Kultura, t. 15, Wrocław, s. 75–88.
- Wysoczyński W., 2005, *Formy elatywu w ujęciu typologicznym*, [w:] *De lingua et litteris: Studia in honorem Casimiri Andrea Sroka*, pod red. D. Stanulewicz, R. Kalisza, W. Kürschnera, C. Klaus, Gdańsk (w druku).
- Zaczyński W., 1968, *Praca badawcza nauczyciela*, Warszawa.
- Zagadnienia..., 1976–1990, *Zagadnienia kategorii stopnia w językach słowiańskich*, pod red. H. Orzechowskiej, t. 1–5, Warszawa.
- Зайченко: Н.Ф., 1983, *О семантике фразеологической единицы (на материале английской фразеологии)*, *Русское языкознание*, no 6, s. 85–92.

- Zarębina M., 1991, *Porównania w „Anielce” i „Placówce” Bolesława Prusa*, Polonica, t. XV, s. 131–144.
- Zgółka T., 1982, *Myśl Humboldtowska w lingwistyce*, [w:] J. Bańcerowski, J. Pogonowski, T. Zgółka, *Wstęp do językoznawstwa*, Poznań, s. 55–56.
- Žilin: Жилин И.М., 1963, *О категории компаративности (На материале современного немецкого языка)*, Ученые Записки Ленинградского педагогического института, т. 255, s. 83–90.
- Zimmer H., 1897, *Keltische Studien. 16. Über den Ursprung des sogenannten Gradus aequalis beim Adjektiv im Kymrischen*, Zeitschrift für Vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der Indogermanischen Sprachen, XXXIV, Neue Folge, Bd. XIV, s. 161–223.
- Žolkovskij: Жолковский А.К., 1972, *Выражение в языке сомали группы значений, связанных с идеей степени*, [w:] *Проблемы африканского языкознания. Типология, компаративистика, описание языков*, ред. Н.В. Охотина, Б.А. Успенский, Москва, s. 217–239.
- Žurek: Журек М., 1996, *Фразеологизмы с компонентом – наименованием животного, характеризующие человека, в русском и польском языках*, [w:] *Systemy zoonimiczne w językach słowiańskich*, pod red. S. Warchola, Lublin, s. 327–334.
- Zvegincev: Звегинцев В.А., 1960, *Теоретико-лингвистические предпосылки гипотезы Сепира – Уорфа*, [w:] *Новое в лингвистике*, вып. 1. сост., ред. и вступ. статьи В.А. Звегинцева, Москва, s. 111–134.
- Zysar': Зысгарь Ю.В., 1984, *О единстве сознания и различных языков*, Вопросы языкознания, no 4, s. 23–32.

Linguistic Picture of the World in Lexicalised Comparisons (on material from selected languages)

Summary

The work is an attempt at systematic outlining of the problem of comparing the lexicalised type *X like Y* and linguistic depiction of the world in the scheme of inter-language confrontation.

The first dimension has its explanation in the theoretical-analytical part of the work entitled *A Comparison. Linguistic Picture of the World*. It presents the concept of the comparison as a thinking operation and as a general characteristics of semantic-formal aspect of the linguistic comparison with a more clearly outlined specifics of non-gradational comparisons and discussing phraseological comparisons within their range. Development of the discussed theme is a complete characteristics of the type of comparison *X like Y*, encompassing both the meaning and the structural aspect. Lexicalised comparisons are analysed in particular from the perspective of references to the category of intensity and their division into units with their quantitative and qualitative characteristics revealed in their expressive-emotional qualities, stylistic variety, fixed axiological system and the phenomenon of synonymy, simultaneously characterising the phraseological variants and comparative synonyms. These are followed by the outline of the theoretical-methodological assumptions of conceptions of the linguistic picture of the world. Showing this problem encompasses portraying understanding of the concept and term of "the linguistic picture of the world", reporting the issues implied by this concept, such as the connection between language and thinking, determinism and linguistic relativism, knowledge and everyday experience, as well as the conception of stereotypes and prototypes.

Inter-linguistic comparative analysis of everyday categorising and describing the reality conducted in the second part of the work entitled *Linguistic depictions of the world in the comparisons X like Y* serve to use the theoretical assumptions concerning the linguistic picture of the world and the fact-based material of collected phraseologisms and proverbs of the *X like Y* type. Conducted juxtaposition and discussion of the comparisons of given languages in question show both similarities and differences of linguistic pictures of the world described as far as the popular categorising of the reality and the characteristics ascribed to particular elements of the world they reflect. The conducted confrontation indicates a large number of characteristics taken into account in everyday experience of elements of the real world and the imagined one as well as a big number of the characteristics preserved in the comparisons forming linguistic pictures of the world of concrete objects of extra-linguistic reality and selected representatives for their expression.

Considering the issue undertaken in this work comprises a multi-aspect approach to comparison, concentrating on presenting it within the linguistic system and as an element of thinking along with the cultural-social links accompanying it. Therefore it outlines the general structural-semantic background of comparisons in natural languages, at the same time referring to inter-disciplinary studies, especially in the linguistic approach embracing references between the language and its cognitive and cultural-social aspects, conditioning functioning of the language and disclosing in it.

This ground allows for a picture of the ideas presented by showing the linguistic interpretation of the reality from certain points of view; from the semantic research of concrete linguistic material in comparative aspect point of view, and finally, depictions of phraseological and paroemiological typology within the findings of typological research on the system of language.

Translated by Marlena Szmitlyk

Indeks osobowy

Wykaz nie zawiera nazw osobowych występujących w analizowanych frazeologizmach i paremiach.

- Akulenko B.B. 49
 Aleksander Wielki 191
 Andrzejewski Bolesław 68, 69
 Anusiewicz Janusz 13, 68, 69,
 71, 80, 86, 358
 Apel Karl 69
 Arutjunova Nina D. 27, 28
 Arynov M.G. 22, 36
 Arystoteles 79, 83
 Augustyn św. 84
 Awdiejew Aleksy 80, 86

 Bańcerowski Jerzy 49
 Baranov A.N. 69
 Bartmiński Jerzy 13, 58, 68,
 70, 80, 84–86, 91, 351, 352
 Basaj Mieczysław 32, 359
 Batory Stefan 267
 Bąba Stanisław 33
 Benedyktowicz Zbigniew 84,
 85, 87
 Berlizon S.B. 33, 47, 49, 53,
 54, 56
 Będkowska-Kopczyk Agnie-
 szka 359
 Biela Adam 27, 28
 Birenbaum Jakov Grigor'evič
 33, 44, 47
 Bogusławski Andrzej 27, 359
 Borowiec Helena 22
 Brückner Aleksander 127
 Brutjan Georg Abelovič 76
 Brzozowski Piotr 61
 Buck Carl Darling 91
 Burger Harald 34, 47
 Burszta Wojciech 80
 Buttler Danuta 57, 92
 Bystron Jan Stanisław 133
 Bytniewski Paweł 75

 Cantor Nancy 78, 81, 82
 Cassirer Ernst 69
 Čeremisina Majja Ivanovna
 33, 45, 46
 Čermák František 21
 Černyševa Irina Ivanovna 33
 Charitončik Zinaida Andreev-
 na 22
 Chlebda Wojciech 87
 Chlewiński Zdzisław 80
 Chomsky Noam 75
 Cieślukowska Aleksandra 133
 Copenrath P.H. 25
 Czaski 223

 Damborský Jiří 13
 Daszczyńska Izabela 30
 Dąbrowska Anna 358
 Deboveanu-Terpu Elena 36
 Demeter Roman Stepanovič 36
 Demeter Petr Stepanovič 36
 Dešić Milorad 26
 Dobrowolska Barbara 21
 Dobrzyńska Teresa 27
 Domseiff Franz 69
 Doyle Aidan 36
 Drozdek Adam 77, 79
 Dynak Władysław 131, 132, 134,
 156, 161, 166, 301

 Ezop 131

 Falkowski Andrzej 78–80
 Feersztejn Elena Naumovna 36
 Fiske Susan T. 78
 Fleischer Michael 358
 Fleischer Wolfgang 33
 Francuz Piotr 80
 Furdal Antoni 13

 Gedymin, Wielki Książę Li-
 tewski 129
 Gipper Helmut 69
 Gjevori Mehmet 36
 Gjulumjanc Kira 33, 45, 49,
 57, 91
 Gogol Mikołaj 42
 Golikova Žanna Anatol'evna
 52, 60
 Gołąb Zbigniew 49, 52, 64
 Grabias Stanisław 53, 68, 77
 Grabowiecka Irena 33
 Greszczuk Barbara 23, 33, 34
 Grygo Jolanta 85
 Grzegorzczak Andrzej 73
 Grzegorzczak Renata 22,
 68, 70, 76
 Günter Wolfgang 350
 Gurbisz Jerzy 351
 Gussmann Edmund 36

 Habrajska Grażyna 80
 Hallig Rudolf 91
 Hartman Peter 69
 Hauke Maurycy 140
 Heidegger Martin 69
 Heinz Adam 49, 52, 64
 Helbig Gerhardt 68, 69, 74
 Herder Johann Gottfried 71
 Hilgard Ernest R. 77, 85
 Holówka Teresa 77
 Homer 339
 Humboldt Wilhelm von 69–75

 Jakubczak Ireneusz 26
 Janus Elżbieta 25, 26
 Jaspers Karl 74
 Johnson Mark 80
 Jung Carl Gustaw 84

- Jurkowski Andrzej 21, 78
 Jurkowski Marian 22–24, 34
- Kabanova Natał'ja M. 33, 45, 47
 Kandler G. 69
 Kant Immanuel 69
 Kazak Je.A. 51
 Kieler Maria 82, 83
 Kjuvlieva Vesa 29
 Kjuvlieva-Miśajkova Vesa 37, 63, 77
 Klimkowa Ljudmila Aleksandrowna 21
 Kobylński Zbigniew 79
 Kočedykov L.G. 47
 Kol'sanskij Genadij Vladimirovič 71, 72, 76, 79
 Kopaliński Władysław 352
 Kopylenko Moisej M. 30, 47
 Korzybski Alfred Habdank 69
 Kowalski Włodzimierz 75
 Kożyn Aleksej N. 29
 Kożyn Aleksiej 21, 29, 33
 Krajewski Lech 30, 31, 33, 34, 59, 66
 Krasicki Ignacy 42, 266
 Krawczyk-Tyrpa Anna 353
 Krapiec Mieczysław A. 71
 Krywe-Krywejta 129
 Krzysztofek Kazimierz 84
 Kučerová Eleonóra 29, 30, 31, 34
 Kudelska Danuta 22, 92
 Kudzinowski Czesław 36
 Kukołowicz Teresa 21
 Kunin Aleksandr Vladimirovič 22, 33, 36, 44, 47
 Kurcz Ida 72–74, 77–79, 81–83, 353
 Kuznecov N.I. 33
 Kuznecova Irina Vladimirovna 58, 67
 Kwaśnica Robert 68
 Kwiatkowski Tadeusz 79, 80
- La Fontaine Jean de 186
 Lakoff George 80–82
 Laskowski Roman 29
 Leemets Helle 36
 Legurska Pał'mira 352
- Lekomceva Margarita Ivanovna 22
 Lewicki Andrzej Maria 30, 31, 44, 63, 67, 85, 86, 357
 Lewicki Rogala Andrzej Maria 85
 Lewin Jurij I. 27
 Libura Agnieszka 77
 Lippmann Walter 85
 Loja Jan V. 36
 Luk'janova Nina Aleksandrovna 45
 Luter Marcin 68
 Luther W. 69
- Mack D. 27
 Maćkiewicz Jolanta 68, 70, 78, 79, 357
 Mańczyk Augustyn 68, 69, 72, 85
 Markiewicz Henryk 27
 Markowski Andrzej 80
 Marody Mirosława 82
 Maruszewski Tomasz 82
 Maslennikova Anna Aleksandrowna 61
 Mayenowa Maria Renata 27
 Mazanek Anna 36
 Mazé R. 25
 McArthur Tom 91
 Méillet André 25
 Mickiewicz Adam 133
 Mikołajczak Bożena 35, 92
 Miodunka Władysław 31, 91, 92
 Mirga Andrzej 84, 85, 350
 Mischel Walter 78, 81, 82
 Mistrik Józef 28
 Młacek Józef 33
 Mokienko Valery Michajłovič 30, 31, 45, 51, 355
 Mokrnowska Zdzisława 92
 Mokrzecka Paulina 29
 Musijenko V.P. 49
 Muszyński Zbysław 70
 Myrkin Viktor Jakovlevič 76
- Nazarjan Armand Grantovič 33, 44, 50, 63, 77
 Ničeva Ketii 47
 Nickel Gerhard 69
- Nikolaeva Je.K. 33, 44, 46, 49
 Nikolenko L.V. 45
 Nosal Czesław S. 78
 Nowakowska Alicja 31
 Nowakowska Maria 28
 Nowakowska-Kempna Iwona 359
- Obara Jerzy 74
 Ogoł'cev Vasilij Michajłovič 14, 22, 23, 33
 Okopień-Sławińska Aleksandra 27
 Orłowa V.I. 46, 47, 50
 Orlovskij Józef 36
 Ovezova Maral 34, 61
- Pajdzińska Anna 30, 31, 44, 53, 61
 Pałubińska Krystyna 79
 Panasiuk Jolanta 86
 Panfilov Vladimir Ėinov'evič 72, 76
 Paromčik S.E. 22
 Paszenda Joanna 42
 Pavclchak Mark A. 78
 Pianka Włodzimierz 36
 Piernikarski Cezar 47, 49
 Pieter Józef 14, 21
 Pietrak Halina 33
 Pietrzak Magdalena 92
 Pisarek Walery 70, 86
 Pisarkowa Krystyna 29, 86
 Platon 79
 Pliniusz Starszy 128
 Podsiad Antoni 21
 Pokrowskaja Č.N. 44
 Polański Kazimierz 49, 52, 64
 Poljakowa S. 92
 Poljanskij A.N. 48
 Popova Z.D. 30
 Popowska-Taborska Hanna 29
 Porzig Walter 69
 Post Michał 48
 Prokopiuk Jerzy 84
 Putkiewicz Zygmunt 21, 78
 Putnam Hilary 86
- Quasthoff Uta M. 85, 87
- Radčenko Oleg Anatol'evič 72

- Radzik Anna 43
 Radziwiłłowice 209
 Ramišvili Guram V. 79
 Rittel Teodozja 27, 77
 Rojzenzon Leonid Ivanovič 30, 31, 33, 46
 Rokicki Jarosław 75
 Rosch Eleonor N. 81–83
 Rudnev Aleksej Georgievič 21, 33
 Ryteł Danuta 33, 63
 Rzepa Teresa 79, 81
- Sapir Edward 49, 74, 75
 Samowski Michał 28
 Sasowie 222
 Schaff Adam 68, 69, 71, 73, 85
 Šen'ko I.V. 27
 Siekierska Krystyna 92
 Siemieński Tomasz 74
 Sillamy Norbert 84
 Skljarevskaja Galina Nikolaev-na 27, 28
 Skorupka Stanisław 33, 50, 85, 91
 Smiešková Elena 31, 33, 44
 Spagińska-Pruszek Agnieszka 92
 Spitzer Leo 69
 Starce Solomon Meerovič 36
- Stein Ignacy 22, 41
 Stepanova M.M. 57, 59
 Strelau Jan 78
 Strichanova L.V. 35
 Such Jan 74
 Šugurova Z.A. 31
 Szczek Joanna 38
 Szewczuk Włodzimierz 21
 Szymczak Mieczysław 351
- Telija Weronika N. 87
 Ternes Elmar 24
 Thomson Robert L. 24
 Thorne David A. 36
 Tichonova M.Ju. 31
 Tokarski Jan 35
 Tokarski Ryszard 38, 58, 68, 70, 81, 91
 Tomaszewski Tadeusz 14
 Topolińska Zuzanna 36
 Trier Jost 69
 Tschirch F. 69
 Turanskij Igor' Igorovič 51
- Ubin Ivan Ivanovič 49, 50
- Vanoye Francis 28
 Vasil'ev Sergej A. 76
 Vidoeski Božidar 36
 Vol'f Elena Michajlovna 49, 50
 Volkova Č.N. 72
- Walecki Jerzy 73
 Walińska Hanna 84
 Wartburg Walther von 91
 Wawrzyniak Zdzisław 70
 Weisgerber Leo 69, 70, 71, 74
 Whorf Benjamin Lee 74, 75
 Wierzbicka Anna 13, 27, 33, 47, 49, 75, 83, 359
 Wierzbicki Piotr 47
 Więckowski Zbigniew 21
 Wittgenstein Ludwig 69, 81, 83
 Wójtowiczowa Janina 36
 Wróblewski Piotr 27, 28
 Wysoczański Włodzimierz 21, 24, 26, 38, 92, 352
- Zaczyński Władysław 14
 Zajčenko Neonilla Fedorovna 61
 Zarębina Maria 92
 Zgółka Tadeusz 74
 Žigulev Aleksandr Makarovič 33
 Žilin I.M. 21
 Zimmer H. 24
 Žolkovskij Aleksandr Konstantinovič 25
 Žurek Marija 45
 Zvegincev Vladimir Andreevič 76
 Zycar' Jurij Vladimirovič 76

Indeks analizowanych haseł

A

abecadło 317
 Abel 342
 Absalon 342
 Adam 342
 adwokat 263
 akord 268
 aksamit 276
 aktor 319
 alabaster 103
 alegoria 317
 alkiernas 184
 altyn 259
 ambar 282
 ambona 314
 amen 345
 anachoreta 349
 ancier 309
 andrus 241
 anieli 331
 aniol 331
 anioleczek 331
 aniołek 331
 antał 291
 antalek 291
 aplikant sądowy 263
 Apollo 329
 apostoł 344
 apteka 233
 aptekarz 232
 arba 307
 archanioł 331
 areszt 264
 arfa 321
 arianie 349
 arianin 349
 arkan 298
 arlekin 319
 arlekinka 319
 armata 304

armaty 304
 armia 302
 arszyn 249
 as 325
 ataman 302
 atlas 276
 atrament 317
 austercia 284
 automat 288

B

baba 198, 325
 Baba Jaga 339
 babok 337
 babskie lato 196
 babura 115
 baby 199
 Bachus 329
 badyl 125
 badyle 125
 bagnet 303
 bagnetko 125
 bagno 105
 bajka 117
 bal 325
 balas 314
 balast 249
 balon 251
 balsam 228
 bałalajka 320
 bałwan 314
 bambus 118
 bandyta 263
 bania 227, 291, 315
 bank 262
 bankier 262
 bańka 251
 bańki 251
 Barabasza 343
 baran 146

baranek 146
 barany 146
 barbarzyńcy 268
 baron 266
 barszcz 215
 baruszcza 146
 baryła 291
 baryłka 291
 bas 320
 basetla 320
 basior 131
 bastela 320
 basza 266
 bat 308
 batuszka 348
 batóg 308
 batóg 308
 bawelna 276
 bawół 137
 bazyliżek 191
 bączek 324
 bąk 172, 185, 324
 becucha 290
 beczułka 291
 bej 266
 bekas 171
 beca 276
 bernardyn 349
 bestia 190
 bestie 190
 beton 281
 bezceń 108
 bezdomny 262
 bezmian 288
 bezręki 232
 bezzębny 232
 bęben 320
 bębenek 320
 będący w niełasce 241
 bękart 255

- bękart 255
 Biblia 345
 bicie dzwonów na alarm 248
 bicz 308
 bieda 246, 258
 biedronka 185
 bielmo 230
 bielega 179
 biera 326
 bies 336
 bindla 223
 bisurman 344
 bitwa 306
 biwak 326
 biyrka 326
 bizon 137, 308
 bizun 308
 blacha do pieczenia 220
 blajsztyfty 317
 błednica 230
 blekot 112
 blin 215
 blinek 215
 bliny 215
 bliżnieta 255
 bluszcz 112
 bławat 276
 bławatek 120
 błazen 319
 błędny 240
 błona jaja 195
 błotniak 170
 błoto 105
 błyskawica 97
 boa dusiciel 181
 bob 196
 bobak 138
 bobek 196
 bobik 115
 bochenek 216
 bocian 171
 boćwina 115
 bogacz 260
 bogini 329
 bohater 241
 bojarowa 266
 bojarzyn 266
 boleć 210
 bomba 304
 bombonierka 291
 bonifratrzy 349
 borowiczek 119
 borowik 119
 borsuk 134
 bosman 309
 bosy 225
 boza 218
 Boże Ciało 346
 Boże Narodzenie 346
 bożek 314
 bożnica 313
 bób 115
 bóbr 134
 bóg 329
 Bóg 328
 bój 306
 ból 210
 bór 117
 bóstwo 329
 bóżnica 313
 bracia 254
 brama 315
 brat 254
 breda 319
 broda 207
 brodnik 300
 brona 297
 brony 297
 broń 303
 browar 283
 bruk 309
 brusek 298
 bryczka 307
 brylant 104
 brylanty 104
 bryłka lodu 100
 brzemie 246
 brzezina 124
 brzoskwinia 121
 brzoza 118
 brzozowa skóra 123
 brzózka 118
 brzuch 204
 brzytwa 227
 brzytwy 227
 buba 337
 buda 301
 bufet 284
 buhaj 141
 buk 118
 bukiak 291
 bułanek 151
 bułka 217
 bułki 217
 bumerang 304
 burak 115
 buraki 115
 burek 161
 burmistrz 267
 bursztyn 104
 burza 97
 burzuj 260
 but 225
 buteleczka 291
 butrynek 207
 buty 225
 bycie 243
 bydlak 138
 bydlatko 138
 bydłę 127, 138
 bydło 138
 bydło rogate 138
 byk 141
 bylica 111
 bzik 235
 bździna 210
 bździny 210
 C
 cacko 228
 cap 148
 car 265
 carewicz 265
 carowa 265
 ceber 290
 cebrzyk 290
 cebula 113
 cebule 114
 cebuleczka 114
 cebulka 114
 cedr 118
 cegła 281
 cekaem 304
 cel 239
 cenzurowane 248
 cep 298
 cepy 298
 cerber 191
 cerkiew 313
 cęgi 274

- chabar 262
 chachar 262
 chachoł 268, 297
 chalupa 311
 chalupy 311
 chalwa 218
 cham 242
 chan 265
 chart 161
 chata 311
 chcieć 237
 chcywc 242
 cherubin 331
 cherubinek 331
 chinina 232
 chleb 216
 chlebek 216
 chlew 299
 chlewek 299
 chlewnia 299
 chłop 198, 267
 chłopak 198
 chłopak u szewca 278
 chłopek 268
 chmara, stadko wróbli 191
 chmiel 113
 chmura 96
 chochlik 339
 choinka 322
 chojak 118
 cholera 229
 cholewa 225
 chomąto 308
 chomik 136
 chorągiew 302
 chorągiewka 315
 choroba 196, 229
 chorować 229
 chory 229
 chrabąszcz 187
 chrust 124
 Chrystus 329
 chrzan 114
 chrząszcz 187
 chrząszcze 188
 chrząszczyk 188
 chrzcin 323
 chudy 207
 chusta 224
 chusteczka 228
- chwast 111
 chwasty 111
 chwila 243
 ciało 200
 ciastka 217
 ciastko 217
 ciasto 213
 cielątko 142
 cielę 141
 cieliczka 141
 cielny 196
 ciemiernik 112
 cień 109
 ciepać 210
 ciepłarnia 299
 ciepło 252
 cierlica 275
 ciernie 125
 cierni 125
 cieśla 269
 cietrzew 172
 cietrzewie 172
 cięgiwa 303
 cięty 247
 ciężar 249
 ciota 339
 ciotka 253
 ciučka 161
 ciyrpek 166
 cmentarz 328
 cmeruń 242
 cnota 241
 co dzień 244
 coś 249
 córka 253
 cud 341
 cudzysłów 317
 cukier 214
 cukiereczek 217
 cukierek 217
 cumel 229
 cybuch 222
 cycek 145, 204
 cyferblat 280
 cyfra 317
 cyga 324
 cykoria 114
 cymbał 321
 cynamon 214
 cynamonki 214
- cyprys 118
 cytra 160
 cytryna 122
 czad 280
 czajka 171
 czambuł 302
 czapka 223
 czapla 172
 czary 340
 czarcik 336
 czarna niedziela 346
 czarownica 339
 czarownik 338
 czart 335
 czarty 336
 czasy 243
 czeczotka 167
 czeczotki 167
 czekolada 218
 Czernomor 330
 czerń 248
 czerw 183
 czerwień 248
 czetyna 125
 człek 198
 człowiek 197
 człowiek nieruchliwy 240
 czołg 304
 czop 291
 czołenko 275
 czupiradło 207
 czupryna 207
 Czwartaki 302
 czyk 222
 czytać 316
- Ć**
 ćma 187
 ćmiel 185
 ćmiyl 185
 ćmok 109
 ćmuk 239
 ćmy 187
 ćwierć 249
 ćwik 174
 ćwikła 216
- D**
 dach 315
 dachówka 315

- dać 262
 damfuła 288
 daniel 132
 Dawid 342
 dąb 117
 dąbczak 117
 dech 209
 deka 312
 delfin 180
 delina 273
 demon 336
 demonstracja 267
 dereń 118
 deska 273
 desperat 240
 deszcz 98
 dewotka 344
 dęby 117
 diabeł 332
 diabełek 335
 diabli 334
 diak 349
 diament 104
 diamenty 104
 dłoń 202, 203
 dług 262
 długi 248
 długotrwałość 243
 dno 251
 dobosz 322
 dobroczyńca 262
 dobrodziej 262
 dobry 241
 dogmat 341
 doktor 232
 dom 311
 dom wariatów 233
 domek z kart 326
 donica 219
 dorożka 307
 dorożkarz 309
 dowódca 302
 dozorca 283
 dozorca winnicy 283
 dozorczyń winnicy 283
 dół 250
 dół na pomyje 222
 dómga 291
 drab 263
 drabina 288
 drabina wozu 307
 dragon 302
 drapak 226
 dratwa 279
 drag 271
 dragal 198
 drewna 271
 drewniany 270
 drewniany zając 325
 drewno 270
 drogi kamień 103
 drogowaskaz 310
 drożdż 167
 drożdże 213
 dróżnik 306
 druciarz 274
 drudzy 257
 drugi 250, 257
 drukować 317
 drut 287
 drwa 271
 drwina 117
 drzazga 273
 drzewo 117
 duca 292
 duch 337
 Duch Święty 329
 duda 321
 dudeczki 321
 dudek 168
 dudy 321
 dudziarz 322
 dukat 259
 dula 121
 dupa 193, 204
 dupek 326
 dupnik 326
 dureń 237
 dusza 341
 dusze 341
 dwa 249
 dworak 369
 dworek 311
 dworzani 266
 dworzec 313
 dwór 311
 dyby 264
 dyl 272
 dym 110
 dynia 115
 dyska 259
 dyszel 307
 dywan 313
 dzban 219
 dzbanek 219
 dziabka 297
 dziad 198, 261
 dziadek do orzechów 222
 dziady 261
 dzichta 293
 dzieci 255
 dzieciak 254
 dziecię 254
 dziecko 254
 dziedziny 310
 dziegieć 283
 dzień 243
 dzień targowy 285
 dzierlatka 167
 dziewczyna 199
 dziewczynka 199
 dziewica 199
 dziewięć 250
 dziewczka 269
 dziewczki 269
 dziewczoja 199
 dziewczosłęb 257
 dzieża 219
 dzieciół 168
 dziękować 324
 dzikus 268
 dziób 192
 dziś 244
 dziura 250
 dziurka 250
 dziwoląg 242
 dziwolązek 242
 dziwowski 319
 dzwon 315
 dzwoneczek 316
 dzwonek 316
 dzwonec 167
 dzwonnica 315
 dzwony 316
 dżentelmen 242
 dżuma 229
 E
 echo 248
 elementarz 317

emetyk 232
 epidemia 229
 eremita 349
 eter 239
 Ewa 342
 Ewangelia 345
 Ezaw 343

F

faja 222
 fajda 204
 fajka 222
 fala 108
 fana 302
 fant 326
 faryna 213
 fasa 291
 fasola 114
 febra 230
 feniks 191
 ferula 241
 fetysz 340
 fiakier 307
 fidrygał 240
 figa 123
 figura 319
 filip 133
 filozofia 318
 fiolek 120
 fircyk 242
 fizyk 318
 flak 194
 flaki 216
 flądra 179, 227
 flecik 321
 flinta 304
 flis 309
 franca 230
 franciszkanin 349
 fruczka 324
 fryga 324
 fujara 321
 fujarka 321
 funt 249
 furia 330
 furiat 240
 furman 309
 fusy 222
 futro 224
 fuzja 304

fyrula 241

G

gacie 223
 gad 181
 gaj 117
 gajdy 321
 gala 326
 galareta 216
 galernik 264
 galić 327
 gałąź 123
 gałka 326
 gały 201
 gapa 169
 gapiowaty 236
 gapy 169
 garbaty 232
 garbus 232
 gardło 202
 gardziel 192, 288
 garnek 220
 garniec 220
 gaszek 257
 gawron 169
 gawrony 169
 gaza 275
 gazela 138
 gazeta 317
 gąbka 227
 gasie 176
 gasienica 184
 gasior 176
 gbur 242, 268
 gęba 201
 gęsi 175
 gęś 175
 gęś szara 175
 gęśle 321
 giez 187
 glina 101
 glista 184
 głaz 103
 głąb 126
 głodny 211
 głodomór 211
 głos 209
 głowa 192, 200
 głównia 289
 glód 211

głóg 119
 główka 192
 głuchy 231
 głupi 236
 głupiec 236
 głupkowaty 237
 głuszczyk 172
 gmach 311
 gnat 194
 gniazdo 197
 gnida 195
 gnidy 195
 gnilka 121
 gnilki 121
 gnój 196
 gody 323
 godzina dwunasta 244
 godziniosz 280
 goguś 242
 golenie 227
 goleń 205
 gołąb 168
 gołąbek 168
 gołąbka 168
 gołąbki 168
 gołębnica 168
 gołębie 168
 gołoledź 100
 goły 223, 302
 gonić 210
 goniec 284
 gont 315
 gorączka 230
 gorczyca 113
 goryl 137
 gorzka pomarańcza 123
 gospoda 284
 gospodarz 268
 gospodyni 269
 gościna 323
 gość 323
 gowiędź 172
 goździk 120
 góra 104
 góra lodowa 100
 górka 104
 góry 104
 gósc 287
 gówno 196
 grabarz 328

grabie 298
 grać 287, 320
 grad 100
 grajcarek 228
 gramofon 322
 granit 103
 gregorianki 345
 grenadier 302
 grobowiec 328
 groch 114
 grocica 219
 grof 266
 grom 97
 gromnica 347
 grosz 258
 grosze 259
 groszek 114
 grób 327
 gruba 283
 gruda 101
 grusza 118
 gruszka 119, 121
 gruszek 121
 gryka 113
 grzebień 227
 grzech 341
 grzechotka 324
 grzechy 341
 grzmot 98
 grzyb 119
 grzybek 119
 grzyby 119
 grzywa 194
 grzywna 252
 gubernatorowa 267
 guma 279
 gutaperka 287
 guziczek 278
 guzy 161
 gwiazda 95
 gwiazdka 95
 gwiazdy 95
 gwint 287
 gwizdanie 210
 gwóźdź 287

H

hajduk 301
 hajzel 311
 haki 288

Haman 342
 hamany 338
 handlarz starzyzną 285
 harfa 321
 hawiyarz 283
 hawżyrz 283
 heban 118
 herdżina 242
 heretyk 345
 Herkules 329
 Herod 343
 hiberla 276
 hiena 138
 Hiob 343
 hipnoza 209
 hipopotam 138
 hodża 348
 holobla 307
 homar 138
 hól 299
 hrabia 266
 hróm 98
 hubka 289
 hukac 209
 huragan 97

I

idiota 237
 igieleczka 277
 igielka 277
 igielki 277
 igła 276
 igły 277
 ikona 314
 imbir 214
 imieniny 323
 indor 175
 indyczka 175
 indyk 175
 iskany 196
 iskra 110
 istnieć 243
 Istota Najwyższa 329
 izba 311

J

ja 257
 jabłka 121
 jabłko 121
 jabłoń 119

jabłuszka 121
 jabłuszko 121
 jad 231
 jagniątko 147
 jagnię 146
 jagoda 122
 jagody 122
 jagódka 122
 jaja 194, 195
 jaje 194
 jajeczko 195
 jajecznicza 216
 jajka 195
 jajko 194
 jajo 194
 jakubówka 347
 jałoszka 141
 jama 250
 jarka 146
 jarmark 285
 jarzmo 264
 jaskółka 167
 jaskółki 167
 jastrząb 170
 jaszczurka 181
 jaszczurki 181
 jatki 281
 jawa 209
 jazgarz 178
 jakający się 231
 jatrznica 205
 jeden 249
 jedla 118
 jedwab 276
 jelen 131
 jelito 205
 jeniec 306
 jesień 245
 jesiotr 180
 jeś 211
 jezioro 108
 Jezusek 329
 jeź 136
 język 137
 jęczmień 113
 jędor 175
 jędza 339
 jędzona 339
 jędzonka 339
 język 202

- Job 343
 Jonasz 343
 Jowisz 329
 Judasz 343
 juk 292
 juszka 215
 jutrzeńka 100
- K**
 kaci 264
 kacyk 267
 kaczką 174
 kadka 291
 kadzidło 347
 kadź 291
 Kain 342
 kaktus 113
 kalejdoskop 245
 kalendarz 245
 kaleta 259
 Kalwin 344
 kałatek 196
 kameleon 181
 kamfora 232
 kamienica 311
 kamienie 102
 kamienny 102
 kamień 101
 kamień młyński 282
 kamionka 291
 kanarek 176
 kancynol 345
 kania 170
 kanie 170
 kantar 294
 kantor 322
 kapelusz 224
 kapitan 302
 kapłon 174
 kapłonek 174
 kapołka 212
 kapral 302
 kapucyn 349
 kapusta 115
 kapuśniak 215
 kara 264
 karabin 304
 karabin maszynowy 304
 karaczan 185
 karaluch 185
- karaś 178
 karazyja 223
 karczennik 284
 karczma 284
 karczmarka 284
 kardynał 348
 kark 202
 karmazyn 223
 karmelek 218
 karna brygada 264
 kartka papieru 287
 kartofel 116
 kartofle 116
 kartuz 349
 karzel 338
 kasza 215
 kaszel 230
 kaszka 215
 kat 264
 katafalk 327
 katarynka 321
 katedra 318
 katorga 264
 katorżnik 264
 kawa 169, 218
 kawaler 256
 kawalkator 326
 kawka 169
 kawki 169
 kawon 116
 kazać 239
 kazanie 345
 kąkol 112
 kielbasa 216
 kęlp 172
 kierat 298
 kierda 145
 kiermasz 285
 kiernoz 144
 kierpec 225
 kieszeń 225
 kij 124
 kir 327
 kiszka 194, 205, 212, 216
 kitajka 276
 klacz 151
 klamety 321
 klasztor 313
 klaun 319
 klecha 349
- kleks 317
 kleszcz 189
 kleszcze 273
 klin 287
 kloc 271
 kloce 271
 klocek 271
 klon 118
 kłos 221
 klucz 287
 klusieczka 215
 kluska 215
 kluski 215
 klak 275
 kłębek 276
 kłoda 271
 kłoda łupana 271
 kłody 271
 kłonica 307
 kłos 126
 khuty 247
 knedel 215
 knop 198
 knot 286
 knut 308
 kobiałka 308
 kobieta 198
 kobyła 150
 kobyły 151
 kocię 164
 kociecia 165
 kocioł 220
 kocur 164
 kocury 164
 kocz 307
 koczodan 137
 kogut 174
 koguty 174
 kokosz 173
 kolacja 215
 kolano 205
 kolasa 307
 kolator 348
 kolce 125
 kolej 306
 kolejarze 306
 kołęda 346
 kolumna 315
 kołacz 217
 kołeczek 272

- kolek 272
 kołnierzyk 224
 koło 251, 307
 kołowaty 240
 kołowrotek 275
 kołowrót 275
 kotłowska 312
 komar 188
 komary 188
 komenda 302
 komin 316
 kominiarz 280
 komisja 266
 kompas 288
 kompres 232
 konew 291
 konewka 291
 konie 150
 konieczność 239
 konik 151
 konik polny 188
 konopie 113
 konwulsje 230
 koń 148
 kopa 250
 kopa siana 296
 kopalnie 283
 kopcę 289
 kopiejecka 259
 kopiejka 259
 kopyto 193, 278
 kora 123
 koral 192, 228
 korale 228
 korba 288
 korek 286
 komiszon 216
 korzec 249
 korzeń 123
 kosa 297
 kosmyk 194, 228
 kostka 326
 kostrzewa 111
 kostur 228
 kosz 292
 koszary 305
 kosztatka 134
 koszmar 209
 koszula 223
 koszule 223
 koszyk 292
- kościany dziad 319
 kościej 339
 kościotrup 206
 kościół 313
 kość 194, 206
 kot 133, 161, 163
 kotek 164
 kotka 164
 koty 163
 kowadło 273
 kowal 273
 koza 147, 207
 kozica 132
 kozie łajno 196
 kozioł 148
 kozioł 148
 kozły 148
 kozy 148
 koźle 148
 koźlęta 148
 kozuch 224
 kół 272
 kończynisko 295
 kózka 148
 kra 100
 krajka 276
 kram 285
 krasnoludek 338
 krata 316
 krater 105
 krawiec 276
 krąg 251
 kreda 104
 kredyt 262
 kret 136
 krew 206
 krewny 255
 kręciek 235
 krogulec 170
 krojony 247
 krokodyl 181
 kropla wody 108
 krople wody 108
 krosta 230
 krowa 139
 krowice 196
 krowiniec 196
 krowy 139
 król 265
 królestwo niebieskie 331
 królowna 265
- królik 152
 króliki 152
 królowa 265
 krówka 139, 185
 kruczek 168
 krुक 168
 kruki 168
 krupna baba 285
 kryminalista 264
 krymka 224
 kryształ 103
 kryształek 104
 kruczek 136
 krzemienie 103
 krzemień 103
 krzesło 312
 krzywak 228
 krzyknąć 209
 krzyż 341
 ksiądz 347
 książę 265
 książęta 266
 książka 316
 księga 317
 książę 266
 księżniczka 266
 księżyc 95
 ktoś 258
 kubek 221
 kubek 290
 kucharz 212
 kuchnia 311
 kudłaty 207
 kufa 291
 kuglarz 319
 kukawka 168
 kukielka 217
 kukielki 217
 kukulka 167
 kula 251, 305
 kula śniegowa 99
 kulbaka 308
 kule 228, 251
 kulka 251
 kułak 203
 kum 257
 kuma 257
 kumacz 276
 kumosie 257
 kuma 134, 264
 kundel 161

- kunszt 237
 kuper 193
 kur 174
 kura 172
 kurczątko 174
 kurczę 174
 kurek 315
 kurier 284
 kurnik 299
 kuropatwa 172
 kuropatwy 172
 kurp 225
 kurpie 225
 kurta 161
 kurwa 241
 kury 173
 kusy 161
 kuśnierz 278
 kuźnia 274
 kwas 212
 kwestarz 348
 kwiat 119
 kwiatek 120
 kwiecie 120
 kwity 262
 kwoka 173
- L**
 labirynt 310
 laga 272
 lala 324
 laleczka 325
 lalka 325
 lampa 290
 lanca 303
 las 116
 laska 228
 lata 245
 latarnia 290
 latarnie 290
 latko 245
 lato 245
 laufer 284
 lawa 105
 lawina 99
 lazur 248
 lecieć 250
 lejba 223
 lejek 221
 lekarstwo 232
 lekarz 232
- Lel i Polel 330
 lelek 167
 len 113
 lepa 215
 leszcz 178
 leśniczy 301
 letarg 233
 letkie 213
 lew 137
 lewar 287
 liana 113
 lichy 338
 lichy leśny 338
 lichtarz 289
 lichwa 262
 lichwiarz 262
 lilia 120
 liliput 338
 lin 178
 linijka 317
 liny 294
 lipa 117
 lipeczka 118
 lipka 117
 lis 131
 list 284
 listek 125
 listwa 272
 lisy 131
 liszaje 230
 liszka 131
 liszki 131
 liście 125
 liść 124
 litania 345
 litera C 317
 loch 269
 lodownia 294
 lodówka 288
 lokaj 269
 lokomotywa 308
 lord 266
 los 326
 lód 99
 Lucyper 335
 ludzie 198
 lukrecja 120
 lulek 112
 lunatyk 230
 lura 218
 lustro 227
- Luter 344
 lwica 137
- Ł**
 łabędź 172
 łachudra 261
 ładowacz 284
 łajno 186
 łan 285
 lania 132
 łanuch 294
 łapa 193
 łapeć 225
 łapka 193, 301
 łasica 134
 łaska 241
 lata 278
 ława 312
 Łazarz 343
 łaziebnik 227
 łazik 261
 łożnia 227
 łąka 295
 łyby 192
 łyb 192
 łyt 125
 łyom 287
 łyono 204
 łyopata 288
 łyopaty 288
 łyoś 132
 łyość 132
 łyowczy 307
 łyoza 118
 łyódź 309
 łyój 213
 łyółko 312
 łyub 123
 łyuk 303
 łyup 306
 łyupina 126
 łyycarz 283
 łyko 123
 łyusy 207
 łyżka 221
 łyza 207
- M**
 maca 217
 maciora 145
 macocha 253

- maczek 116, 120
 Madonna 343
 mag 338
 magia 340
 magiel 281
 magnes 286
 maj 244
 mający dwa lata 245
 mający sto lat 245
 mający trzy lata 245
 mak 116, 120
 mak polny 120
 makaron 215
 makolągwa 167
 makówka 125
 maligna 230
 malina 122
 malinka 122
 malon 116
 malować 319
 malowanie 319
 malowany 319
 małanka 97
 mała 137
 mamka 269
 mamuna 339
 manekin 278
 manna 342
 mańkut 232
 mara 340
 marcepanik 218
 marchewka 115
 Marija 314
 marionetka 324
 marionetki 324
 marka 284
 marmur 103
 marownia 327
 Mars 95
 martwy 234
 maruder 240
 maryjonek 214
 marzec 244
 marzenie 239
 marzenie senne 209
 masło 212
 maszkara 338
 maszyna 288
 maślak 119
 materia 275
 matka 185, 252
 Matka Boża 343
 matka św. Piotra 343
 matuchna 253
 Matuzal 342
 mał 307
 małżnica 307
 małżnicka 307
 mądrość 236
 mądry 236
 mątew 221
 mąż 252
 meble 312
 mech 112
 medal 327
 mendak 189
 męrk 338
 metafizyk 318
 meteor 96
 męki 264
 mężczyzna 198
 mgiełka 98
 mgła 98
 miazga 123
 miech 125, 274, 292
 miechy 274
 miecz 303
 mieć 258
 miedza 295
 miesiąc 95, 244
 miesięczek 95
 mieszkanie 311
 międlica 275
 miękina 296
 mięso 213
 mięta 112
 migdałek 122
 mila 249
 milion 250
 miłosierdzie 241
 miłość 239
 mimoza 120
 Minerwa 330
 minuta 243
 miody 218
 miotełka 226
 miotła 226
 miotły 226
 miód 299
 miraż 100
 misa 219
 mistrz 318
 mistrz krawiecki 276
 miyrwa 296
 miyszkor 269
 mleczko 212
 mleko 212
 młody 245
 młodzian 198
 młot 273
 młoteczek 273
 młotek 273
 młócić 297
 młyn 282
 młynarz 282
 młynek 298
 mnich 349
 mniszka 349
 moc 207
 moda 324
 modlitwa 345
 mogiła 327
 mokry 257
 mole 187
 monarcha 265
 monarchowie 265
 moneta 258
 mops 161
 mora 337
 morowe powietrze 229
 mors 180
 morski dziad 339
 morus 227
 morze 108
 mosiądz 286
 moskal 301
 most 316
 moszcz 218
 motak 275
 motek 276
 motor 288
 motowidło 275
 motyka 297
 motyl 187
 motyle 187
 motylek 187
 motylicza 187
 moździerz 304
 móc 238
 mól 187

mór 229
 mówić 209
 mówić z pamięci 316
 mrowie 197
 mrowisko 197
 mrówka 189
 mrówki 189
 mróz 99
 mruk 239
 msza 345
 mszyca 189
 muc 150
 muca 150
 mucha 185
 mucha plujka 187
 muchy 187
 Muhammad 344
 mulik 152
 muł 152
 mumia 234
 mur 314
 mus 238
 musieć 238
 musztarda 214
 mutka 178
 muzułmanie 344
 my 257
 mydełko 228
 mydło 228
 myrda 264
 mysia jama 197
 mysikrólik 167
 mysz 134
 myszka 135
 myszki 136
 myszy 135
 myśl 236
 myśleć 236
 myśliwy 301

N

na czczo 211
 na przekór 242
 nabab 266
 naczelnik 267
 nadepnąć 210
 nadrach 261
 nafajdać 210
 nagi 223
 nagła ulewa 98

nagniotek 230
 nagroda 326
 najem 268
 najemnica 269
 najęty 269
 najlepiej 250
 nakręcony 280
 nalany 247
 naleśnik 217
 należy 238
 nałogi 241
 namalowany 319
 naparstek 277
 napaść 239, 306
 napój 218
 narysowany 319
 narzeczony 257
 natręt 240
 nawałnica 97
 nawiedzony 236
 Nemezis 330
 neptek 241
 nerka 205
 nędza 258
 nic 249
 niczyje 259
 nić 277
 niebaczko 94
 Niebo 330
 niebo 94
 nieboskie stworzenie 337
 nieboszczyk 234
 nieboże stworzenie 337
 niechrześcijanin 344
 nieciosany 270
 niecka 219
 niedorozwinięty 237
 niedźwiadek 128
 niedźwiedzie 128
 niedźwiedź 127
 niemowlę 255
 niemy 232
 nienormalny 236
 nieobuty 225
 niepoczciwy 241
 niepohamowany 240
 niepowstrzymany 240
 nieprzyjaciół 242
 nieprzyjaciele 242
 nieprzytomny 230

niepyszny 240
 niesłony 240
 niespełna rozumu 236
 nieswój 240
 nieszczęście 246
 nieszpory 346
 nieślubna córka 255
 nietoperz 176
 niewiasta 198
 niewiniątko 255
 niewolnica 268
 niewolnik 268
 niezapominajki 120
 nieżywy 234
 nikt 258
 Niobe 330
 niteczka 277
 nitka 277
 nitki 277
 niżnik 326
 noc 244
 noga 193, 204
 nogi 204
 nogi stolowe 312
 nos 192, 201
 nosek 192
 nosidło 284
 nowo narodzony 255
 noworodek 255
 noże 221
 nóż 221
 nur 172
 nurek 326
 nuty 320

O

obcęgi 274
 obcy 257
 obdzierać 264
 oberwaniec 261
 obesrany 210
 obiad 215
 objawienie 342
 obłączenie 306
 obłąkany 235
 obłoczek 96
 obłoki 96
 obłupany 247
 obmyślony 236
 obora 299

obóz 306
 obraz 318, 347
 obrazeczek 319
 obrazek 318
 obręcz 307
 obrus 312
 obserwator 283
 obuch 270
 obwarzanek 217
 obywatel 267
 ocas 194
 ocet 214
 ochotnik 301
 ocielenie 195
 ociężały 240
 oczadziały 231
 oczy 192, 200
 odęty 242
 odludek 241
 odmet 108
 odmieniec 242
 odpowiedź 209
 odpust 347
 odsunięty od łask 241
 odurzenie 222
 odważnik 288
 odyniec 131
 ofiara 240, 341
 oficer 302
 ogar 161
 ogarek 290
 ogary 161
 ogień 109
 ogier 150
 ogłupiały 240
 ognik 110
 ogon 194
 ogonek 194
 ogóreczek 115
 ogórek 115, 290
 ogród 295
 ojciec 253
 Ojciec nasz 345
 okara 307
 okaryna 321
 okno 315
 oko 192, 200
 okoń 179
 okrag 251
 okres wolny od postu 346

okręty 309
 olbrzym 338
 olbrzymi 338
 olej 212
 oliwa 212
 ołowiana kaczka 325
 ołowiany 286
 ołowiany ptak 325
 olów 286
 ołtarz 314
 on 257
 oniemiały 232
 ono iste 196
 opalić 247
 opalka 308
 oparzony 230
 opasek 294
 operetka 319
 opętany 337
 opica 137
 opiekun 318
 opium 222
 opłatek 217
 opłotek 316
 opoka 103
 opona 313
 ordynus 242
 organista 322
 organy 321
 orkan 97
 oryl 309
 orzech 122
 orzeł 170
 osa 185
 osesek 255
 oset 112
 osieł 151
 osika 118
 osioł 151
 osłupiały 232
 osłupiony 232
 osmalić 247
 osolka 298
 ospa 229
 ostatni 250
 ostnica 111
 osy 185
 oszalały 240
 ość 194
 oślę 152

otchlań 108
 owca 145
 owce 146
 owczarz 295
 owieczka 146
 owies 113
 owoc 121
 owsianka 215
 ożór 202
 ożóg 312
 ożrały 219

Ó

ów 258

P

pacharzina 251
 pacholę 269
 pacierz 345
 paciorki 228
 paczena 101
 padalec 181
 pagórek 104
 pajac 325
 pajak 190
 pająki 190
 pajęczyna 196
 pakłak 275
 pakuły 275
 palarnia 283
 palce 203
 palec 203
 palestra 318
 palić 246
 palikować 297
 Pallas 329
 pałak 251
 pałeczki 272
 pałka 272
 pamięć 236
 pampuszki 217
 pan 260, 268
 Pan Bóg 329
 Pan Jezus 329
 pancierz 305
 panek 260
 pani 260
 panienka 199
 panna 256
 panna młoda 256

- pantofel 225
 pantofle 225
 pańszczyzna 268
 pańtok 270
 papa 253
 papier 286
 papier ścierny 288
 papka 215
 paprochy 226
 papryka 115
 paprzyca 282
 papucie 225
 papuć 225
 papuga 172
 para 196
 parada 326
 paragraf 263
 parasol 228
 parnia 227
 parobek 269
 parowóz 309
 parówki 216
 partesy 320
 pas 326
 pasternak 115
 pastuch 295
 pasyjka 347
 pasza 266
 paszcza 192
 paszczęka 192
 patarocza 207
 patefon 322
 patelnia 220
 patoka 300
 patrzeć 209
 patyk 124
 patyki 124
 paw 176
 pawica 176
 paznokcie 203
 pazucha 202
 październik 296
 pączek 217
 pączek kwiatu 125
 pąk 125
 pchła 188
 pchły 188
 pelikan 172
 perełki 228
 perlik 273
 perła 228
 perły 228
 pestka 126
 pestki słonecznika 126
 petryolka 291
 petyhorcy 302
 pęcherz 251
 pęk liści tytoniu 296
 pęp 192
 pępek 204
 pętać 294
 pęto 294
 piana 218
 piana na wrzasku 211
 piard 210
 piasek 103
 piastka 203
 piątek 259
 pić 218
 pidło 108
 piec 311, 312
 piechota 302
 pieczarki 119
 pieczeń 216
 pieczka 121
 piekarz 281
 piekło 332
 pieniądz 258
 pieniądze 258
 pień 123
 pień na ptaki 301
 pieprz 214
 pierdoła 240
 pierdzieć 210
 piernik 217
 pierś 204
 pierwsza noc 323
 pierwszy 250
 pierzyna 312
 pierzynka 312
 pies 152
 piesek 160
 pięść 203
 pięta 205
 pięty 295
 pigularz 232
 pigulka 232
 pijak 219
 pijany 219
 pijawka 190
 pila 270
 Pilat 343
 piłka 327
 piolun 112
 piorun 97
 piórko 193
 pióro 193
 pisać 317
 piskorz 178
 piskorze 178
 pistolet 304
 piszczałka 321
 piszczyk 322
 piszczołki 321
 piwko 218
 piwnica 311
 piwo 218
 piwonia 120
 piwowar 283
 pizda 204
 plac 310
 placek 217
 plaster 232
 plaster miodu 300
 plechocz 220
 pleść się 246
 plewa 296
 plewy 296
 pluć 210
 pluskwa 188
 plachta 293
 placić 262
 płacz 210
 płaczka 327
 płat płótna 224
 płatek 125
 płocha 275
 płoc kaspjska 178
 płomienie 110
 płomień 110
 płoszczyca 188
 plot 316
 plonka 121
 plótno 275
 plug 297
 pobity 210
 pochodnia 289
 pochować 327
 Pochwist 330
 pocisk 305

- pociyra 275
 pociyrka 275
 podciep 339
 podcięty 298
 podcięty, smagany biczem 308
 podeszew 225
 podgrzewacz 274
 podkowa 308
 podmazany 307
 podobać się 242
 podpłomyk 217
 podsmalony 247
 podsmarowany 307
 podstoli 266
 podwojski 267
 podwórze 310
 poganiać 326
 poganin 344
 pogoda 96
 pogorzeliśko 281
 pogrzeb 327
 pokaz 285
 pokora 239
 pokrywa 220
 pokrzywa 112
 pokusa 238
 pokuta 346
 pokutnik 346
 pola elizejskie 331
 polano 271
 pole 295
 polica 312
 polotka 99
 południe 244
 polykać 210
 pomarańcza 123
 pomidor 115
 pomietla 281
 pomiotło 281
 pomuchla 180
 pomyje 222
 pomyłony 236
 pomyślność 246
 pończocha 224
 pop 348
 popadia 348
 popadzianka 348
 poparzony 230
 Popielec 346
 popiół 110
 popiół 205
 popówna 348
 poranek 244
 porcelana 220
 portki 223
 poruszony 239
 porzeczenki 122
 porzeczki 122
 posąg 319
 posługaczka 269
 posrany 210
 post 346
 postronki 293
 postrzelony 305
 pościć 346
 pościel 312
 pościelić 312
 pośladek 204
 potępieniec 338
 potępienicy 338
 potłuczony 211
 potok 107
 potrzask 301
 potrzebować 239
 powarzony 211
 powieść 317
 powietrze 96
 powłoka 313
 powodzenie 246
 powódź 108
 powój 112
 powrozy 294
 powróż 294
 powróżek 294
 powstanie z martwych 342
 powtórne przyjście 342
 pozbawiony oczu 231
 pozdrawiać 324
 pożar 280
 pożyczać 262
 półdzka 171
 półdupek 204
 półka 312
 półkopiejka 259
 półkorcówka 249
 północ 244
 półżywy 208
 praca 268
 pracować 268
 praczka 281
 pręak 114
 prezent 323
 pręciak 124
 pręgiarz 264
 pręt 124
 proboszcz 348
 proca 304
 procent 262
 procesja 346
 proch 101, 305
 prochownia 305
 prochy 305
 profesja 268
 prorok 344
 prosiak 145
 prosić 145
 proso 113
 prostata 242
 prowincjusz 242
 próchno 126
 przykucie 210
 prysznic 227
 prząść 275
 przedmieście 310
 przekleństwo 340
 przeklęty 338
 przekupka 284
 przekupki 284
 przemarzły 211
 przemysłany 236
 przenośnik 288
 przepuklina 230
 prześcieradło 312
 przetak 298
 przetrącony 232
 przezywać 242
 przociel 255
 przybity 240
 przybłąda 262
 przychodzić 246
 przygwożdżony 287
 przyjaciel 242
 przyjaciele 242
 przyjaźń 242
 przykleić 247
 przyklejony 247
 przykopa 250
 przykuty 294
 przypieczony 231
 przysiągny 263

- przystoi 239
 przyszyty 278
 przywiązany 294
 przywidzenie 340
 psalterz 345
 psiarnia 301
 psisko 160
 pstryczek 210
 psy 159
 psychol 236
 pszczoła 184
 pszczoły 184
 pszczółki 185
 pszenica 113
 ptactwo 166
 ptak 165
 ptaki 165
 ptaszek 166
 ptaszę 166
 puch 193
 puczek 221
 pudel 161
 pudełeczko 291
 pudełko 291
 pudło 291
 pugilares 259
 pułk 302
 pupa 204
 purchase 119
 purchase 119
 purchase 119
 pustelnik 349
 pustynia 105
 puszcza 117
 puszczyk 171
 puszek 193
 putnia 290
 pypeć 193
 pyrlík 273
 pysk 192, 202
 pytel 282
 pyza 215
- R**
- rabin 348
 raca 305
 racice 193
 radlica 297
 raj 331
 rak 183
 raki 183
 rakiet 309
 rakija 218
 ranek 244
 rano 244
 raróg 170
 raszpla 270
 rąbać 270
 rąbek 251
 rączka 203
 rączki 202
 rączuchna 203
 rdza 286
 reduta 325
 refren 320
 registr 320
 regestron 262
 regulamin 302
 rejestr 262
 rejterada 306
 rekin 180
 rekolekcje 346
 rekrut 301
 rewizja 263
 rezurekcja 346
 ręce 202
 ręcznik 226
 ręka 202
 rękaw 224
 rękawice 224
 rękawice z jednym palcem 224
 rękawiczka 224
 rękawiczki 224
 robactwo 184
 robaczek świętojański 188
 robak 183
 robaki 184
 robić 268
 robot 288
 roczek 245
 rodzic 252
 rodzice 252
 rodzić 207
 rogi 192
 rohatyna 303
 rok 244
 rokosz 267
 rola 295
 rolmops 216
 ropucha 182
 rosa 98
 rosa niebieska 342
 roślinia 111
 rozbity 240
 rozbójnik 263
 rozczyń 213
 rozkaz 302
 rozrywka 324
 rozsądek 236
 rozum 236
 rozumieć 236
 rozżarzony węgiel 274
 róg 192, 251, 321
 róg obfitości 340
 rój 192
 rów 250
 równy 257
 różgi 264
 róża 120
 różdżka czarodziejska 340
 różę 120
 różówki 116
 rńć 286
 rubel 259
 rumianek 112
 rura 213, 288
 rusałka 339
 ruszt 312
 ruta 112
 ryba 176
 rybak 300
 rybka 178
 ryby 178
 rydz 119
 rydze 119
 rynek 310
 rynna 315
 ryś 134
 rząsa 113
 rzec 204
 rzeka 107
 rzemienie 294
 rzemień 293
 rzep 111
 rzepa 114
 rzepka 114
 rzepy 112
 rzeszotko 299
 rzeszoto 298

- rzezać 281
 rzeż 264
 rzeźba 319
 rzeźnia 281
 rzeźnik 281
 rzęsa 113
 rzodkiew 115
 rzyć 204
 rzysko 295
- S**
 sadło 213
 sadza 280
 sadzelnik 280
 sajdak 305
 sak 300
 sakwy 259
 salamandra 181
 Salomon 343
 salata 115
 salot 115
 Samarytanin 343
 samiec zabi 183
 samowar 219
 Samson 343
 saneczek 308
 sanie 308
 sanna 326
 saper 302
 sardynka 179
 sardynki 179
 sarenka 132
 sarna 132
 sarniak 132
 satelita 96
 sauna 227
 sąd ostateczny 342
 sąsiad 257
 schab 213
 schody 316
 schron drewniany bojowy 305
 scirz 197
 scyzoryk 228
 sejf 262
 sejmik 266
 sekret 248
 sen 208
 senny 208
 ser 212
 serce 205
- serpentyna 251
 sędzia 263
 sęć 123
 sęp 170
 Sfinks 330
 sfora 301
 siać 297
 siano 296
 siarka 104
 sieci 300
 sieć 300
 sieć pajęczna 196
 siekiera 269
 siemię 126
 sierota 255
 sierp 297
 sierść 194
 sikora 167
 sikorka 167
 siódło 308
 siostra 254
 siostry 254
 sitko 221
 sito 298
 siwy 150
 skała 102
 skały 103
 skamieniały 102
 skarb 259
 skarby 259
 skazaniec 264
 skazany 264
 skąpy 242
 skiba 295
 skinienie 324
 sklep 285
 skołowany 240
 skończenie 233
 skończony 243
 skop 146
 skowronek 167
 skowronek 167
 skóra 194, 206, 279
 skóra wilcza 224
 skóry 194
 skra 110
 skrobak 287
 skroń 278
 skryba 267
 skrzat 338
- skrzatek 338
 skrzek 195
 skrzela 194
 skrzydła 193
 skrzydło 193
 skrzynka 292
 skrzyp 112
 skrzypce 321
 skrzypiec 264
 skutły 294
 skwarek 213
 słoma 296
 słoneczko 95
 słonecznik 122
 słonka 171
 słon 137
 słonce 94
 słowiczek 167
 słowik 167
 słowiki 167
 Słowo Boże 345
 sól 296
 sługa 269
 słup 271
 słup latamiany 310
 słup masztowy 309
 słup miedzy 295
 słup przydrożny 310
 słup soli 104
 słup telegraficzny 310
 słup w środku gumna 299
 słupek u bramy 315
 słupy 272
 służąca 269
 słyszeć 209
 smak 210
 smardz 119
 smark 207
 smok 190
 smoki 191
 smolarz 282
 smoła 282
 smrek 118
 smród 210
 smutek 240
 smycz 301
 smyczek 322
 smyk 322
 snop 295
 snopek 295

- snopy 295
 sobota 244
 socha 297
 soczewica 115
 soczewka 288
 sokół 170
 solenizant 323
 solista 322
 sopel 100
 sople 100
 sopuch 204
 sos 216
 sosenka 118
 sosna 118
 soszka 304
 sowa 171
 sowizdrzał 241
 sowy 171
 sójka 170
 sójki 170
 sól 214
 spalanie 247
 spalić 247
 spanie 209
 sparaliżowany 232
 spirala 288
 spiżarnia 311
 spodek 221
 spodnie 223
 spowiedź 346
 spódnica 223
 sprany 210
 sprawować się 239
 sprężyna 287
 sprężyny 287
 sraczka 210
 srać 210
 srebro 285
 srocza 170
 sroka 169
 srokosz 167
 ssak 127
 stacja 313
 stać 210, 258
 stado 191
 stado baranów 191
 stado bydła 191
 stado owiec 191
 stado ptaków 191
 stado saren 191
 stado słoni 191
 stajnia 299
 stal 286
 stalowy 286
 starosta 267
 starszy 245
 stary 245
 starzec 245
 statki 309
 stempel 284
 step 105
 sterta siana 296
 stępory 273
 sto 250
 stodoła 299
 stopa 205
 stóg siana 296
 stół 312
 stracenie 264
 strach 297
 strach na wróble 297
 straszak 297
 straszdyło 297
 strażak 280
 strąki 125
 strzech 262
 stróż 283
 strumień 107
 struna 322
 struny 322
 struś 172
 struty 239
 strzał 305
 strzała 303
 strzecha 315
 strzelba 304
 strzelec 302
 strzelić 305
 student 318
 studnia 316
 stuknięty 235
 stworzony 342
 stworzyć 342
 stypta 327
 suchar 217
 suchoty 230
 suczka 160
 suka 160
 suknia 223
 sukno 275
 sultan 265
 sum 178
 sumienie 248
 susel 134
 suszone węgielki 213
 swatka 257
 swąd 248
 swoje 259
 swój 257
 syn 254
 synogarlica 168
 syrena 339
 szabas 347
 szabla 303
 szach 265
 szachy 325
 szadź 100
 szafa 312
 szafir 104
 szafot 264
 szafrań 214
 szalej 112
 szalenić 235
 szalona 235
 szalony 235
 szansa 239
 szarańcza 188
 szata 223
 szatan 335
 szatani 335
 szczapa 272
 szczapka 272
 szczapki 272
 szczaw 115
 szczecina 194
 szczelina 251
 szczeniak 161
 szczenię 161
 szczenięta 161
 szczepa 272
 szczęście 246
 szczotka 226
 szczotki 226
 szczudła 228
 szczupaczek 179
 szczupak 179
 szczur 136
 szczurek 136
 szczurki 136
 szczury 136

szczygiel 167
szeląg 259
szelązki 259
szelma 241
szereg 250
szeroki 248
szeroko 249
szerszeń 185
szew 278
szewc 278
szkapa 151
szkatuła 291
szkatułka 291
szkielet 206
szkielko 279
szklanka 221
szklarz 279
szkło 279
szkoła 318
szkuta 309
szlachcic 266
szmata 226
szmergiel 288
sznur 294
sznureczek 294
sznurek 294
sznurki 294
szopa 299
szosa 309
szpada 303
szpagat 279
szpak 167
szpaki 167
szpara 251
szparag 115
szparka 251
szperka 213
szpic 161
szpilka 277
szpilki 277
szproty 180
szprycha 307
szpulka 278
szron 100
sztafeta 326
sztok 271
sztokfisz 180
sztubak 318
sztylety 303
szuba 224

szubienica 264
szur 136
szwed 213
szwob 185
szyba 279
szych 327
szydła 279
szydło 278
szynale 287
szynel 305
szynkarka 284
szyny 310
szyszka 126

Ś

ściana 314
ścierka 226
ściernisko 295
ścierwo 197
ścieżka 309
ścięcie 264
ścięty 298
śledzie 179
śledź 179
ślepi 231
ślepy 231
ślepy nabój 305
ślimak 190
ślimaki 190
ślina 207
ślinka 207
śliwa 121
śliwka 121
śliwki 122
śliz 178
ślub 323
śmiec 210
śmieci 222
śmieciucha 167
śmieć 222
śmierć 233
śmietana 212
śnić 209
śnieg 99
śpiew 320
śpiew skowronka 195
środa 244
śruby 287
śrucinka 305
św. Agnieszka 345

św. Antoni Padewski 345
św. Bartłomiej 345
św. Jan od Warty 314
św. Michał 345
św. Piotr 344
św. Wit 345
świadek 263
świat 94
świątynia 313
świder 270
świderki 270
świeca 289
świece, 289
świeczka 289
świekra 253
świerczek 118
świerk 118
świerszcz 188
święci 314, 344
święta 344
święto 346
świętość 341
święty 314, 344
świnia 142
świstak 134

T

tabaka 222
tabliczka mnożenia 317
tabor 305
tabulatura 320
tabun koni 191
taca 220
talerz 220
tam 251
tamten, nie ten świat 330
tancerka 325
tandeta 285
taniec 325
taran 303
tarań 180
targ 285
targować 285
tarka 122, 222
tarń 125
tarte ciasto 215
tasiemiec 184
taśma 278
tchnienie 209
tchórz 134, 241

- teatr 319
 tekst drukowany 317
 temperatura 230
 tenor 320
 terem 311
 terpentyna 283
 tęcza 100
 tkacze 275
 tłuczek 221
 tłumok 292
 tona 249
 tonący 234
 toń 108
 topielec 234
 topielica 234
 topola 118
 topór 269
 torba 293
 torpeda 305
 tortury 264
 tracz 269
 tragacz 309
 tragarz 284
 tramwaj 309
 trans 209
 trawa 111
 trąba 321
 trąbka 321
 trąd 230
 trębacz 322
 trędowaty 230
 tron 266
 trucizna 231
 trumna 327
 trunek 218
 trup 234
 trupia główka 187
 trupia ręka 234
 trusia 152
 trusiok 175
 truteń 185
 trybunał 263
 trzaska 272
 trzcina 113
 trzcina 112
 trzcinka 113
 trzeba 239
 trzewik 225
 trzoda 142
 trzymający sto wsi 261
- tulajka 307
 tulipan 120
 tuman 97, 237
 tur 127
 turkus 104
 turnieje 326
 turoń 322
 tuz 325
 tuzy 326
 twierdza 310
 ty 257
 tyczka 297
 tydzień 244
 tygrys 137
 tygrysica 137
 tyka 272, 297
 tykwa 116
 tylek 204
- U**
 ubogi 261
 ubój 281
 ucho 201
 ucho, uszy igielne 277
 uczeń 318
 uczony 318
 uczta 323
 uczucie 239
 uderzanie 247
 uderzenie 211
 uderzony 211
 ugotowany 211
 ukąszony 196
 ukleń czarny 179
 ukłon 324
 ukraść 259
 ukrop 211
 ul 299
 ułać 247
 ulany 247
 ulgalki 121
 ulica 310
 ulan 302
 umarłe 234
 umarły 234
 umieć 237
 umierać 233
 umrzeć 233
 umyślnie 242
 uosobienie 239
- upiec 281
 upiór 337
 upokorzenie 239
 uroda 207
 urodzony 207
 urwany 247
 urząd 266
 urzec 337
 urzeczony 337
 usadzony na konia 326
 usta 201
 uszy 201
 uszyć 278
 utoczony 247
 utrapienie 241
 utrapienieć 241
 utrapiona 241
 utrapiony 241
 uwiązany 294
 uwięź 301
- W**
 wachlarz 228
 waga 288
 wagabunda 261
 wagi 288
 wahadło 280
 waliza 292
 walka 306
 walonek 225
 waltornia 321
 wałach 150
 wałek 221
 wampir 338
 wańtuch 293
 wapno 104
 war 211
 wariat 235
 wariatka 235
 warząchew 221
 Wasermun 337
 wata 275
 wataha wilków 191
 wagi 104
 wasy 206
 wątroba 205
 wąż 180
 wąż eskulapa 181
 wdowa 256
 Wenus 330

- wesele 323
 westa 223
 wesz 188
 wezglowie 312
 węda 300
 wędzonka 216
 węgiel 104
 węgle 104
 węgorz 179
 węzeł 294
 węże 181
 wiadro 290
 wiadro na pomyje 222
 wianki 323
 wiara 340
 wiatr 96
 wiatrak 282
 wiązka siana 296
 wichler 96
 wić 124
 widać 209
 wideńka 207
 widły 298
 widły do garmków 220
 widmo 339
 widowisko 319
 widzenie 209
 widziadło 209
 widzieć 209
 wiecha 295
 wiecheć 296
 wiechy 295
 wieczność 243
 wieczór 244, 325
 wieczór dziewczicy 323
 wiedźma 339
 wiek 245
 wielbłąd 138
 Wielkanoc 346
 Wielki Piątek 346
 wielkolud 338
 wieniec 322
 wieprz 144
 wierzypięta 240
 wiertelik 249
 wierzbą 118
 wierzbeczka 118
 wierzyć 341
 wieszak 312
 wieść 310
 wiewiórka 134
 wieźć 306
 wieża 315
 więcierz 300
 więzienie 264
 więzień 264
 więzy 294
 wigilia 346
 wigilia Objawienia 346
 wile 339
 wilk 128
 wilk morski 309
 wilki 131
 wilkolak 338
 wil 339
 wiła 237
 wino 218
 winowajca 263
 winowajcy 263
 wiorsta 249, 309
 wiosna 245
 wiór 273
 wisielec 234
 wiśnia 122
 wiśnie 122
 witać 324
 witeczka 124
 witka 124
 wkopany 296
 wkuty 247
 wlochatą gąbką 228
 wlok 300
 włos 206
 włosiek 206
 włosy 206
 włóczęga 261
 włóczykij 261
 wmurować 281
 wnętrzości 205
 woda 105
 wodnik 339
 wojewoda 267
 wojłok 275
 wojna 306
 wojownik 301
 wojsko 302
 wola 237
 wole 192
 wolynter 301
 wołek 141
 wołoduch 218
 woły 141
 wonciół 192
 wonciul 192
 worek 292
 wosk 300
 woźnica 309
 wójt 267
 wół 139
 wół szary 140
 wór 292
 wóz 306
 wrona 168
 wrony 169
 wrosnąć 111
 wrośnięty 111
 wrota 315
 wrotny 269
 wróbel 166
 wróbelek 167
 wróble 166
 wróg 242
 wryty 296
 wrzątek 211
 wrzeczono 275
 wrzody 230
 wrzód 230
 wsie 310
 wskazówki 280
 Wstępna Środa 346
 wszędzie 251
 wszy 189
 wścickły 240
 wulkan 105
 wychować się 318
 wyglądać 207
 wyjście 324
 wykafalaczka 228
 wykąpany 227
 wyłącznik nożowy 288
 wymalowany 319
 wymieść 226
 wymrzeć 233
 wyprawowanie 212
 wypisany 317
 wypłata 262
 wyrobnik 269
 wyrocznia 338
 wyrzut sumienia 248, 346
 wyskrobek 217

wyspa 105
wyszczał 305
wysypka 230
wywar z maku 222
wyzuwacz 226
wyżeł 161

Z

zabaweczka 324
zabawka 324
zabity 234
zabłąkany 240
zachwycenie 239
zacządziały 231
zacządzony 231
zadra 273
zadzumiony 230
zagorzały 240
zagrać 320
zagubiony 240
zahipnotyzowany 209
zając 132
zające 133
zaklęty 337
zakład 326
zakładnik 263
zakonnica 349
zakonnik 349
zakrystian 349
zalany 247
zanieść śnieżną 99
zanieść 226
zamówienie 239
zamarzeć 233
zamurować 281
zapalić 246
zapalka 289
zapaśnik 326
zapiecek 312
zapływany 240
zapowietrzony 230
zaraza 229
zarządca 267
zarznięty 281
zarzynać 281
zarznięty 281
zasiek 299
zasłona 312
zasznurować 294
zawalać się 247

zawiać 97
zawias 288
zawiazać 294
zawsze 243
ząb 202
zbawienie 342
zbiór praw 263
zbity 210
zbombardowanie 306
zboże 113
zbój 263
zbójnik 263
zbón 219
zbrodnia 263
zbrojny 302
zbuk 195
zdawać się 242
zdechliżna 197
zdradzający 241
zdrowie 229
zdrowy 229
zdun 280
zegar 280
zegarek 280
zelówka 226
zęby 192
ziarnka piasku 103
ziarnko 126
Ziemia 100
ziemia 100, 295
ziemniak 116
ziewaczka 241
zięba 167
zima 245
ziomek 257
ziółko 111
zjawa 339
zjawisko 339
zjeść 211
zliczyć 317
złe 336
zło 241
złodziej 259
złodzieje 260
złom 286
złoto 285
zły 336
zły duch 336
zmiłowanie 241
zmoczony 252

zmokły 252
zmora 337
zmyty 226
znaczek stemplowy 284
znać 237
znaleźć 259
zorza 100
zupa 215
zwarowany 235
zwarzony 240
zwierciadło 227
zwierz 126
zwierz dziki 127
zwierzak 127
zwierzę 126
zwierzę robocze 127
zwierzęta 127
zwierzęta dzikie 127
zwierzyniec 313
zyza 309
zziębnięty 211

Ż

żdźbło trawy 126
żreback 151
żrebiec 151
żrebię 151
żrenica 201

Ż

żaba 182
żaby 182
żaden 258
żagiel 309
żagiew 289
żagwie 289
żak 318
żałoba 240
żałość 240
żandarm 302
żar 274, 325
żarna 282
żart 325
żać 297
żądło 194
żbik 134
żebrać 262
żebroki 262
żęć 208
żęglarz 309

żelazko 281
żelazo 274
żeliwo 286
żerdka 272
żerdź 272
zmija 181
zmije 181
żołądek 204
żołądz 126
żołędzie 126
żoła 167

żołnierz 301
żona 252
żółć 207
żółtko 195
żółw 181
żółwie 182
żubr 127
żuk 185
żupa 283
żur 215
żuraw 171

żurawina 122
żurawinka 122
żurnal 324
żużle 274
żwawy 240
żyć 208
żyd 317
żyła 206
żyrafa 138
żyto 113
żywy 208

пас на паицу код своје куће
lala jagoda róža
jekny jak bóstwo cherubin
anielskie widzenie
malowanie Apollo
осећати се као код куће поново рођен у рају

lala jagoda róža
trast bujani smetana

ISSN 0239-6661

ISBN 83-229-2728-2

9 788322 927281 >

Cena 35,00 zł